

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KVÆRNDRUP SOGN

KVÆRNDRUP SOGN

AF STEDLIGE OG STEDKENDTE MÆND

REDIGERET AF

H. C. FRYDENDAHL

FYNSK HJEMSTAVNS FORLAG
KRARUP, ESPE
1943

ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE

FORORD

Det Arbejde med Kværndrup Sogns Historie, der afsluttes med Udgivelsen af nærværende Bog, er ikke det første i sin Art. Som det udførligere fremgaar af de følgende Kapitler, har flere tidligere samlet historisk Stof om Sognet.

Blandt dem bør her først nævnes Provst J. A. Lassen, hvis Sognebeskrivelse desværre aldrig blev udgivet; men noget af hans indsamlede Stof udnyttedes af T. Becker i Afhandlingen »Herregaarden Egeskov i Fyen« (Orion 1840) og af F. R. Friis i »Historisk-topografiske Efterretninger om Kværndrup Sogn« (Fy. Saml. VIII, 1881).

Senere indsamlede Dyrnlæge P. Jensen en betydelig Mængde Stof, hvoraf han udnyttede noget i de Afhandlinger, han Tid efter anden udgav.

Som den sidste Samler maa nævnes Præstesønnen fra Kværndrup Bibliotekar V. Valerius. Hans Samlerarbejde omfattede især Kirkens, Præsternes og Præstegaardens Historie. En Kirkebeskrivelse, som han udarbejdede under Medvirkning af Kværndrupperen nuværende Sognepræst Johs. Clausen, er overgivet til Nationalmuseet, og et Par Artikler med Tilknytning til Præsternes og Præstegaardens Historie udgaves i Fynsk Hjemstavn 1933—34. Sit øvrige indsamlede Stof overlod han til Fynsk Hjemstavns Samling til mulig fremtidig Udnyttelse af mig eller andre.

Det var Gdr. Laurids Lund, Kværndrup, der satte de Bestræbelser i Gang, der har ført til nærværende Bogs Udgivelse. Han talte med fhv. Gdr. Rs. Jensen, Trunderup, om Sagen, hvorefter de i 1937 sammen henvendte dem til Grev Ahlefeldt Laurvig Bille, Egeskov, der lovede at yde sin Medvirkning. Der dannedes et Udvalg, som foruden de tre nævnte kom til at bestaa af Grev G. Ahlefeldt Laurvig Bille, Fjællebro; Førstelærer C. Durck, Kværndrup; Førstelærer S. J. Haurbach, Egeskov; Forpagter Rs. Holm, Gultved; Gdr. Sofus Jensen, Kværndrup Vænge; Friskole-

lærer J. K. Jessen, Trunderup, og Gdr. Chr. Lange, Gultved. Til Formand valgtes Grev Ahlefeldt Laurvig Bille, Egeskov. Efter Anmodning lovede jeg at redigere Bogen.

Der opnaaedes Tilsagn om Pengetilskud fra flere Sider, og desuden lykkedes det at tegne et Par Hundrede Forudbestillinger paa Bogen. Udvalget tog derefter i et Møde 7/4 1941 afgørende Beslutning om Bogens Udgivelse.

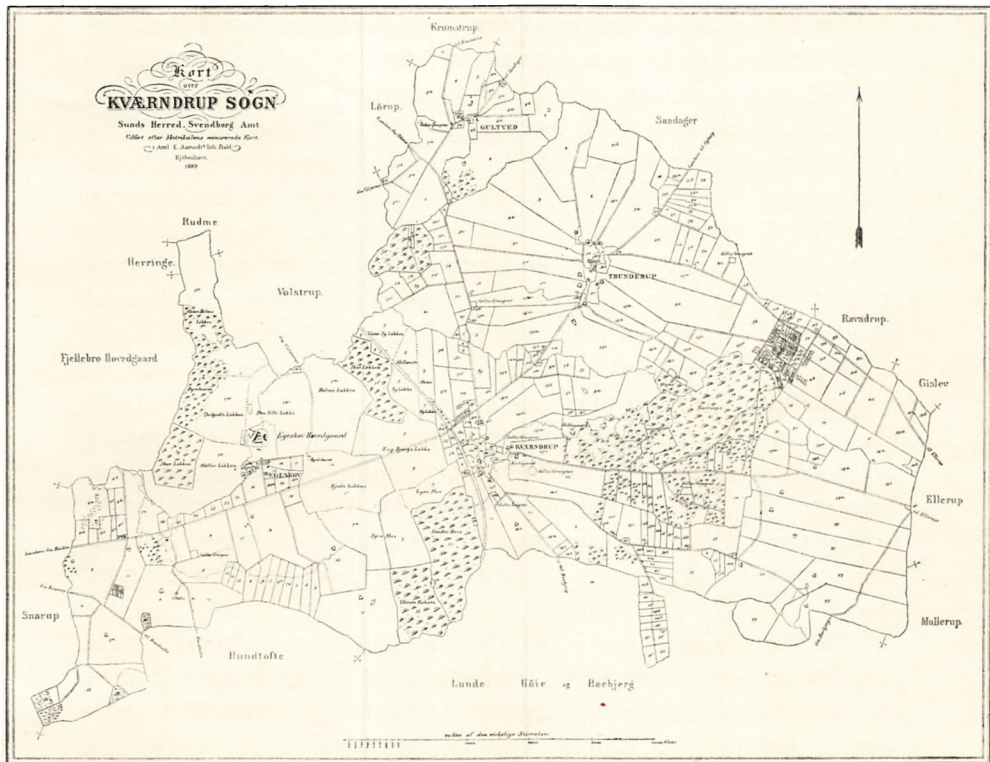
Under Arbejdet med Bogen har de foreliggende Materiale-samlinger været mig til stor Nytte. Det gælder P. Jensens og Th. Fausings Afskrifter efter J. A. Lassens Samlinger, samt hvad P. Jensen selv har tilvejebragt, hovedsagelig med Anbringelse i Landsarkivet for Øje. Jeg takker Landsarkivar H. Hatt for elskværdig Imødekommenhed med Hensyn til Udnyttelse heraf. Og det gælder V. Valerius's indsamlede Stof. Jeg takker desuden V. Valerius for Hjælp paa anden Maade under Bogens Udarbejdelse. Desuden takker jeg Udvalget med Grev Ahlefeldt Laurvig Bille i Spidsen for al ydet Bistand. Endvidere takker jeg enhver, der ved at meddele Oplysninger, udlaane Billeder eller paa anden Vis har ydet Hjælp.

Materialet til Kværndrup Sogns Historie er righoldigt og interessant. Det, der i denne Bog fremlægges, er ikke udtømmende. Flere Emner, saaledes Folkemaal og Folkeliv, har saa godt som helt maattet forbigaaes, og af Folkedigtning er næsten kun medtaget P. Jensens Sagnoptegnelser. Endvidere er Arkivstoffet i Landsarkivet kun delvis udnyttet, og Rigsarkivets Materiale har Forholdene kun tilladt at udnytte, for saa vidt det forefindes udgivet. Det er dog mit Haab, at Sognets Folk og andre, der faar Bogen i Hænde, vil finde, at den i nogen Maade afhjælper Savnet af en omfattende Sognehistorie ført op til vor egen Tid.

Krarp Skole, 13. Juni 1943.

H. C. Frydendahl.

Kort
KVÆRNDRUP SOGN
Sunds Herred, Svendborg Amt
Efter det Nordøstlige omegnede Kort
af 1868 & 1872 af J. W. Borch
Kjøbenhavn
1893

UNDERGRUNDEN OG LANDSKABET

Af H. C. Frydendahl.

Dannelser fra Kridttiden er endnu ikke forefundet i Kværndrup Sogns Undergrund. Derimod har man et enkelt Sted i Sognet, nemlig ved Kværndrup Andelsmejeri, truffet Dannelser, der stammer fra et eller andet Afsnit af Tertiærtiden. Det skete ved en Boring, som i 1900 blev foretaget af Boreingeniør Marius Knudsen paa en Terrainhøjde af o. 83 m ved Kværndrup Andelsmejeri. Gennem 75,1 m Istidsaflejringer af vekslende Beskaffenhed naaede man 15 m ned i mørkebrunt til sort, sandblandet Ler, fra hvilke Dannelser der dog kun foreligger en enkelt Prøve — fra 75,3 m's Dybde — der bestaar af typisk sort Glimmerler. Om disse tertiære Dannelser ligger paa deres oprindelige Lejested, eller de kun er en af Inlandsisen løstreven Flage, indesluttet i Istidsdannelserne, kan man ikke afgøre efter de foreliggende Oplysninger.¹⁾

Fra den efterfølgende Periode, Kvartærtidens første Del, Istiden, stammer de Overfladedannelser, der forefindes næsten overalt. Det er det stenede, mere eller mindre sandede ikke lagdelte Moræneler, som Isen har efterladt sig ved Smeltningen. Nogle Steder er Moræneleret stærkt blandet med Morænegrus og Sten. Dette gælder især Sognets vestlige Del. Paa Stævningen ud mod Snarup Mose har Overfladen indtil o. 1935 været saa tæt belagt med store Sten, at den frembød et ejendommeligt Skue og gav en Forestilling om, hvilken Rigdom paa Sten Eggen her har kunnet fremvise, før Opdyrkningen ret tog Fart.

Det er de vældige Ismasser, der ved deres Bevægelser og Bortsmeltning har formet Landskabet med Bakker og Dale. Kværndrup Aas med Stejlebjærg (96 m), Kværndrup Kirkebakke og Bakkerne ved Jærnbanelinien, der tilsammen danner en 2 km lang om end ikke helt sammenhængende Bakkeryg, opfattes af Geologerne som en Aas dannet i en Istunnel af en isdækket Flod, altsaa i en Hulning, som en Smeltevandsstrøm har brudt under Isen.²⁾

Til Istidsdannelserne hører det stenfrie Teglværksler, hvoraf der i Nabosognet Stenstrup i en isdæmmed Sø er aflejret Lag af særlig fin Kvalitet, der har afgivet Materiale til en storstilet Teglværksindustri. I Kværndrup har der næppe været Teglværksbrug af nogen Betydning ud over Egeskov Teglværk paa Kværndrup Vestermark, der nu forlængst er nedlagt. I 1743 hedder det: »... paa Egeschou er vel Indretningen med Ovn og alt Tilbehør, men bruges ikke uden til egen Fornødenhed.«³⁾

Ler og Grus, egnet til Lerklining og Mørtel, er aflejret hist og her. Og Landsbyerne har i Fællesskabets Tid haft hver sine Lergrave og Grusgrave til fælles Brug.

Til Efteristidens Dannelser hører Moserne, hvoraf der i Sognet foruden Snarup Mose, hvis største Del ligger i Krarup Sogn, findes flere: Stævningen, der grænser ind til Snarup Mose, Karlsmose (tidligere Karlsvaad og Kalvsvaad) og Ikær Mose foruden flere mindre.

Af forholdsvis unge Aflejringer kan nævnes Myremalm, der er fundet i den østlige Del af Sønderhave.⁴⁾ Der kan ikke herske Tvil om, at der ogsaa adskilligt flere Steder i Sognet findes Myremalm, hvoraf der i det hele taget findes Lejer, om end ikke i store Udstrækning, mange Steder i Omegnen. I hvert Fald maa der have været Myremalmslejer i Nærheden af de Steder, hvor

den Jærnudvinding, der i det følgende⁵⁾ vil blive omtalt, har fundet Sted.

Kværndrup Sogn hører til Fyns højest liggende Egne. To af Øens Hovedvandskel mødes ved Vandmose Huse, i hvis Nærhed Højbjærg hæver sig 104 m over Havet, og hvorfra en Rygning med 63—90 m Højde strækker sig i Bugtninger over mod Voldbjærg i Krarup Sogn. Nord for Ikær Mose ligger Sognets højeste Punkt, 108 m.

To Aaer har deres Udspring i Sognet. Den største er Haagerup Aa, der fra Ikær Mose baner sig Vej gennem Nordtorpe Skov, forbi Kværndrup Kirkebakke og gennemstrømmer Karlsmose, hvorefter den modtager et Tilløb, der fra Maderne mellem Kværndrup og Trunderup i stærkt bugtet Løb krydser ind mellem høje Skrænter i Rugbjærg Skov og Flintehave og derefter afgiver Vand til Voldgravene ved Egeskov, før det forener sig med Haagerup Aa. Den anden er Hundstrup Aa, der har sit Udspring i Snarup Mose ved Skellet mellem Kværndrup og Krarup Sogne.

Aadalene og i det hele taget alle Sænkninger og Uregelmæssigheder i Landskabet er væsentlig Istidens Værk, hvorimod Moserne først er dannede, efter at Plantevæksten er kommen til.

Endnu forandres Landskabet fra Aar til Aar ved den stadig fremskridende Opdyrkning, ved Afvanding og paa anden Maade.

Som Sognet ligger nu, frembyder det et smukt landskabeligt Billede. Frugtbare og veldyrkede Marker veksler med Moser, Enge og Skove. Til hvilken Side man end vender sig fra Sognets Midtpunkt, Kirkebyen, kan man modtage smukke Naturindtryk.

Tag en Tur ad Svendborg Landevej ud til Kapelled, Sognets gamle Grænseport mod Syd, følg derfra Bivejene mod Øst, til du ad knudrede, stenede Veje ender paa Bankerne ved Vandmose Huse, hvor Rydningsmænd og Nybyggere vel sent har lagt Jorden under Plov. Her dvæler du lidt, fastholdt af Udsigten over Højes Ris og Langkildegaard. Søg saa op gennem Vængerne med de velbyggede og veldrevne Gaarde, hvorfra den asfalterede Sognevej fører forbi et af Landbrugets Centrere, Andelsmejeriet, og munder ud paa Hovedlandevejen ved Kirkebankens Fod.

Men du kunde ogsaa dreje ind gennem Nordtorpe Skov, hvis velplejede Bøge byder svalende Skygge en solhed Sommerdag. Fra Skovbrynet nyder du Udsigten mod Kværndrup med Fallegaard til den ene Side og Præstegaarden til den anden. Følger du de slyngede Skovveje mod Øst, ender du ved Ikær Mose, hvor

du mellem Vidiebuske og brune Tørvestakke kan hengive dig til uforstyrrede Drømmerier, hvis det da ikke netop er i Tørvearbejdets travle Tid. Troldestedernes Nærhed kan give din Fantasi øget Drift mod fjerne Tiders Mystik. Tag derfra op ad Dongvejen, hvor Sommerbrisen hen over Højderne svaler din Pande, før du i Trunderup igen er paa en Hovedvej med dens moderne Trafik.

Eller tag ad Hovedvejen fra Kværndrup mod Nord forbi Gultvedholms Skov og til Gultved, hvor Kornmarker og Roemarker spætter Landskabet med deres gule og frodigt grønne Tavl. Maaske ser du, naar du mod Aften igen søger mod Syd ad Hovedvejen, Solen synke bag Blegets Kroner, medens Fuglen standser trætt sin Vinge, og Falle Mølle mod Syd standser ogsaa sin.

Skønnest vil du maaske finde den Natur, der møder dig, naar du fra Hovedvejen mod Vest drejer op gennem Rugbjærg Skov. Du gaar op paa Kirkebakken i Skoven, der drager dig med det gamle Sagn om Kirkebyggeri og Uvætternes Indgriben. Du følger det snoede Aaløb, som du adskillige Gange ad Broplanker maa over for at bane dig Vej gennem frodige Skove af Nælder isprængt Springbalsaminer og andre botaniske Herligheder og følger stejle Skrænters Kam, hvor Syren flokkes om Bøgens Rod i Skoven dybest inde. Du naar til Springforbi, hvor Hulvejen sænker sig mod Aaløbet, følger den skovbevoksede Aabred og staar pludselig ved Egeskov, hvor Have og Skov og gamle Bindingsværks Avlsbygninger danner den herligste Ramme om Slottet, der spejler sin mandige og kraftfulde Skønhed i Slotsgravens Vandspejl. Du fortsætter gennem Mølleløkkeskoven forbi den syvstammede Bøg, af hvis syv »Søstre« dog nu de fem har strakt de trætte Sider langs Skovbunden for at blive hugget op. Saa aabner Udsigten sig igen, og du ser foran dig Sundsgaarden hinsides Sogneskellet. Nu stiger Vejen, til du naar Hovedvejen, der fører dig til Sognets Vestgrænse mod Nymarksskoven, hvor Udsigten snart aabner sig over et udstrakt Landskab, hvis fjerne Synskreds tegner sig bjærgagtigt mod den rødmende Aftenhimmel.

Men du vil heller ikke fortryde at tage en Tur fra Kværndrup forbi Skovfogedhuset ved Sønderhaves Skovbryn og fortsætte gennem Sønderhave med dens gode Skovkultur, til Vejen fører dig mod Bukgaarden. Tager du derfra over Bankerne mod Syd, kommer du til et Par af den nyeste Tids Husmandsbrug ned mod Sogneskellet mod Højes Ris. Søg saa atter op mod Nord,

til du naar Engdraget langs Haagerup Aa. Følger du dens glidende Strøm gennem Kalvsvaad, naar du snart til Egeskov Mølle, hvis Møllehjul nu ikke mere plasker i dens Vande; kun en Vejr-mølle bag den udtørrede Mølle-dam er bleven tilbage af den gamle Mølleidyl.

Har du paa saadanne Ture glædet dig over Sognets frodige Natur med dens afvekslende Skønhed, vil dit Øje uvægerligt Gang paa Gang være draget mod de to Bygningsværker, der som en Elipses Brændpunkter er de faste Midtpunkter for alt det andet Menneskeværk i Sognet: den ærværdige Kirke, der i Sognets Hovedby løfter sit massive Taarn paa Kirkebanken ved Aaens Bred, og Egeskovgaard, der løfter sine Taarne og Tinder bag Havens kuplede Linde og drager dig med sin sagnomspundne Skønhed, de to Brændpunkter, der samler det væsentligste af Sognets Historie om sig, saa langt vort Blik kan trænge tilbage i Tiderne.

PLANTEVÆKSTEN

Af Svend Andersen.

Den efterfølgende, korte Beskrivelse af Vegetation og Flora i Sognet omhandler kun den egentlige Vildflora; Skovbrugets, Havernes og Agerbrugets Planter lades derfor ude af Betragtning. Naar man tilmed gør sig klart, at ethvert Sogn paa Fyn med nogen Afveksling i Terræn gennemgaaende har en Flora af vilde Blomsterplanter og Græsser paa opimod 700 Arter, vil man forstaa, at den afstukne Plads ikke tillader nogen omfattende Beskrivelse eller gør det muligt at omtale mere end nogle Udsnit af den mere interessante Flora.

Ligesom Sognet næsten helt bedækkes af det frugtbare Rullestensler, som Istidens sidste Fremstød til Midtfyn efterlod, følger dets Flora i Hovedtrækkene de øst- og sydfynske Egenes Flora paa frodig, frugtbar Bund. Dette gælder især for de smukke, forstmæssigt behandlede Højskoves Vedkommende saavel som for Agerlandets, der sammen med Kulturrenge optager næsten de ni Tiendedele af Sognets Areal. Resten udgøres væsentligst af en Mose mod NØ og en Part af et større Moseomraade mod SV. Søer findes ikke, og af Vandløb har kun den ret uanselige Haagerup Aa med dens Tilløb fra Nord Betydning; nogen større Vandplantevegetation findes derfor ikke. Udyrkede Omraader af nogen Udstrækning udenfor Moserne og lidt Eng findes ikke. Floraen domineres derfor af Højskovens, Kulturlandets og Mosernes Arter samt suppleres med, hvad der kan forekomme langs Veje og Markskel, i Hegnene, om Huse og i Vandhuller. Artsrig bliver Floraen paa denne Maade ikke, men den er dog afvekslende og smuk som overalt i det frugtbare Fyns Skovegne.

Skovene er alle ældre Højskove, mest bestaaende af Bøg. Det er velplejede Herregaardsskove, hvis Bundflora ikke kommer paa

Højde med de Skovhaver af Bondeskov, der periodisk lyslægges, saa Floraen i disse af Hassel og Tjørn med spredte Løvtræer bestaaende Krat faar en overvældende Frodighed. Saadanne Bondeskove findes ikke i Sognet, skønt de forekommer i saa mange af Fyns Egne. Ej heller forekommer Naaleskov af nogen Betydning, skønt saadanne findes baade lidt Nord derfor ved Sandager og Vest derfor i de mere bakkede og sandede Egne henimod Nørresø.

Foraarsfloraen præges af Hvid Anemone, Skovmærke, Flitteraks, Vorterod, Bingelurt, Lungeurt, Hulrodet Lærkespore og andre almindelige Skovplanter. Blaa Anemone og Gul Anemone forekommer, om end sparsommere. Hvad der imidlertid særpræger disse som saa mange af Østfyns Skove i Foraarstiden, er Mængden af den bleggule Flad Kodriver, der ogsaa gaar ud ved Vejkanter og i Engene; denne Plante findes her næsten paa sin Sydvestgrænse i Fyn, da den bliver meget sjælden Vest for Odense Aadal og mangler i Sydbyn og paa Smaaøerne. Flere Violer, de to Læbeblomster Gul Barsvælg og Alm. Læbeløs, Dag-Pragtstjerne og Skov-Forglemmigej er ikke sjældne. Senere kommer den for saadanne Bøgeskove sædvanlige Blandingsflora med store Skovgræsser som Miliegræs, Hejre, Skov-Hundegræs, Mose-Bunke, maaske Skovbyg o. fl., vekslende med blomstrende Urter som Tyndakset Gøgeurt, Skov-Hullæbe, Ægbladet Fliglæbe og Rederod, de store Skovarter af Klokke, Kransbørste, Skov-Burre og mange flere. Langs fugtige Skovveje kan træffes Bjerg-Ærenpris og Lund-Fredløs. I Sønderhave (og Højes Ris) træffes Padderokken Skavgræs (*Equisetum hiemale*).

De levende Hegns, Vejkanternes og Landsbyernes Flora er jævnt afvekslende, men ikke righoldig. I Hegn om Kværndrup findes bl. a. Purpur-Pil, Syren, Snebær, Alpe-Ribs, Hæg, Kræge, Slaaen, Kirsebær, Fuglekirsebær, flere Arter Vild Rose samt Rød Kornel. Langs Vejene træffes Filtet Burre, Cikorie, flere Løvefod-arter, Stivhaaret Borst og Bittermælk; paa Kværndrup Kirkebakke optræder den i Syd- og Østfyn sjældne Rapunsel (*Phyteuma spicatum*), langs Aaløb og paa andre fugtige Steder den i Sydbyn saa hyppige Rød Hestehov eller »Tordenskræppe«. I Trunderup Gadekær findes Tyk Andemad (*Lemna gibba*).

Sandjordsfloraen er ikke udviklet i Sognet, der mangler udpræget sandige Strøg; saadanne Strøg findes lidt nordligere ved Sandager og Syd for Sognet i de Udløbere af Bakkedraget »de

fynske Alper«, der nærmer sig Sognets Grænse. Egentlig Bakkeflora af tørbundselskende Arter forekommer praktisk talt ikke, hvorfor ogsaa denne Plantegruppe hører til Sognets negative Træk med Hensyn til Floraens S sammensætning; lidt Syd for Sognegrænsen har en lille Bakke ved Bobjærg et lille Tilløb til Bakkeflora, og her findes f. Eks. Voldtimian og det lille Græs Væselhale.

Engene er ikke af stor Udstrækning; de findes hovedsagelig langs Haagerup Aa og bærer en typisk frodig Engflora af Græsser og Blomsterplanter som f. Eks. Alm. Rævehale, Kabbeleje, Tusindfryd, megen Mælkebøtte, Engkarse og røde »Kukkerurter« (*Orchis*). Fire Planter maa dog omtales som bemærkelsesværdige for Aaløbets Omgivelser, idet de hører til en Gruppe af Planter, der er uregelmæssigt fordelt paa Fyn og næsten mangler i Sydbyn: den allerede nævnte Flad Kodriver, Engblomme (*Trollius*), Vand-Brandbæger (*Senecio aquaticus*) og Rank Vinterkarse (*Barbarea stricta*). Men ogsaa for Engfloraen gælder det, at Egnens interessanteste Lokalitet træffes lidt udenfor Sognets Omraade. En god Kilometer Nord for Gultved findes ved Hylshuse i Gislev Sogn en lille, af Kulturen tilsyneladende næsten uberørt Natureng.

I Egeskov Park træffer man foruden en Del af de sædvanlige forvildede Parkplanter som de to Fuglemælk-Arter (*Ornithogalum*), Skov-Tulipan, Klokke-Hyacinth m. v., en Vildflora af Interesse. Tilført med fremmed Græsfrø findes saaledes Hvid Frytle (*Luzula albida*), Sudetisk Rapgræs (*Poa Chaixii*), Liden Snerre (*Galium pumilum*) og Hundesalat (*Leontodon nudicaulis*); af hjemmehørende Planter ses en smuk Skovbundsflora af Skov-Forglemmigej, Kodriver, Lund-Rapgræs, et Par Guldstjerne-Arter, Pengebladet og Lund-Fredløs m. fl. Her findes tillige en virkelig Lands-Sjældenhed, nemlig den genuine Form af Dansk Ingefær (*Arum maculatum*) med violetplettede Blade; den er iøvrigt kun truffet i Hvedholm Park. Den uplettede Form, der ogsaa findes ved Egeskov, er ikke sjælden i Sydfyns Strandskove, men er sparsom i det indre Fyn.

Tilbage er Moserne, eller, da jeg ikke har besøgt den mod NØ beliggende Ikær Mose, Mosen, den som en Flig af Sognet mod Sydvest liggende »Stævningen«. Dette Navn er gaaet ind i den botaniske Literatur som Findested for mange for Fyn sjældne Hedemoseplanter. Mosen er kun en Del af Fyns største og uden Sam-

menligning interessanteste Hedemoseomraade, der fordeler sig over tre Sogne, nemlig foruden Kværndrup, hvortil vel næsten den mindste Del af Omraadet hører, Stenstrup og Krarup Sogne. »Stævningen ved Kværndrup«, »Gammellung ved Løgeskov«, »Snarup store Mose« og »Lodne Mose ved Snarup« er Fundangivelser, der for bestandig vil være knyttet til Resterne af Fyns Hedevegetation. Inden Menneskets Trang til Omformning udsletter disse Rester af en stærk og oprindelig Natur i Fyns altfor blide og yndefulde Have, burde disse Moser monografisk beskrives til Glæde for de Slægter, der ellers engang næppe aner, hvorledes Landet for maaske blot Aartier siden saa ud tæt udenfor deres Dør.

I dette Mosedrag, der botanisk set er en Helhed, hvor Sognegrænsen ikke kan tages som absolut Udgangspunkt, træffes foruden den almindelige Hedelyng de fleste af Mosernes Hedebuske: Klokkelyg, Rosmarinlyng, Revling, Tyttebær, Blaabær, Tranebær, Mose-Bølle; desuden forekommer en hel Række af Hedemosens urteagtige Følgeplanter: den prægtige Guldblomme (*Arnica*), Skov-Troldurt, Katteskæg, Lyng-Snerre, Kattefod, Liden, Fin og Tue-Kæruld, Rundbladet og Liden Soldug, Dynd-Star, Traad-Star og en Mængde andre. Den vilde Calla, Kærmysse, der er hyppig i Brahetrolleborg-Egnen, skal være fundet i Mosen, og er man heldig, finder man den lille sjældne Mose-Orchide Hjertelæbe (*Malaxis*), som i denne Egn har sine eneste fynske Voksesteder. I Mosekrat breder den gratiøse Klatrende Lærkespore (*Corydalis claviculata*) sit Filter med gulhvide Blomster over anden Vegetation, og i »Lodne Mose«, Krarup Sogn, staar tæt op til Sognegrænsen Danmarks prægtigste Bestand af Kongebregne (*Osmunda regalis*) i indtil meterhøje, mægtige Tuer. Ogsaa andre Bregner træffes, saaledes Egebregne, Bred Mangeløv, den sjældne But Mangeløv (*Dryopteris cristata*) og, om end ogsaa lidt udensogns, den lille skønne Toradet Radeløv (*Asplenium trichomanes*). Birk og Bævre-asp, Pil, Tørstetræ og enkelte selvsaede Fyr søger at vokse sammen om disse Herligheder som et skærmende Klæde, som Hugormen paa sin Vis vil væрге mod den indtrængende. Undres ikke, at den unge Botaniker, der for nu 30 Aar siden uforberedt gennem Landskabets Idyl udenfor ad en smal Markvej betraadte »Lodne Mose«s Birke- og Aspelund og traf et Landskab, der laa Mile og Aarhundreder fjernet fra det udenom, endnu ser denne Plet for sig i Erindringens Søgelys og kunde ønske ogsaa Menne-

skenes Hjælp til Beskyttelse af denne Plet, der er uden Sidestykke i det frugtbare Fyn. Ud fra Optegnelser om disse Mosers rige og særprægede Flora, ud fra Erindringen om Vandringer derigenem med interessante Fund af Planter uvante for Fyn, ud fra Mindet om Udsynet over det omliggende Land med den gamle røde Borg med de tunge Taarne i Skovbrynet og den hvide Sognekirke paa dens Bakketop er disse Linier formet, med Genoplevelsens Glæde for den, der formede dem. Maatte denne Glæde meddele sig videre til dem, for hvem de er bestemt, dem, der til daglig har dette Landskab for Øje.

DYREVERDENEN

Af H. C. Frydendahl.

Kværndrup Sogns Dyreverden adskiller sig selvsagt ikke væsentligt fra de tilgrænsende Sognes. Der skal derfor i den Henseende kun meddeles enkelte spredte Oplysninger.

Ved Gravninger og Boringer, der i 1897 under Ledelse af Assistent ved Danmarks geologiske Undersøgelser Moselaboratorium N. Hartz foretoges paa 10 forskellige Steder i Snarup Mose, delvis ogsaa paa Krarup Sogns Grund, fandtes en Del Dyrerester, nemlig Sivbuk, *Donacia crassipes* Fabr.; Vaarflue, *Phryganidæ*; Vandkalv, *Dytiscus ater* De Geer.; Hvirvler, *Gyrinus marinus* Gyll., Bruskgigle, *Nephelis* sp.; Sneglene *Bythinia tentaculata* L. og *Valvata piscinalis* O. F. Müll.; Dammusling, *Anodonta* sp., og Mosdyret *Cristatella Mucedo* L. Af Fisk fandtes Brasen, *Abramis brama* L., og Aborre, *Perca fluviatilis* L. Som Vidnesbyrd om Bæverens Tilstedeværelse fandtes talrige bævergnavede Grene og Pinde.¹⁾

Da Dyndet og Tørven, hvori disse Dyrerester fandtes, er aflejret i en aaben Sø under Egeperioden, antagelig i Begyndelsen af denne Periode¹⁾, faar vi her lidt at vide om Dyrelivet ved Overgangen fra Mulleruptiden til Køkkenmøddingstiden, altsaa den Tid, hvorfra det arkæologiske Fund fra Ræveholmen fortæller om Menneskers Tilstedeværelse i samme Mose.

Maaske hidrører et næsten fuldstændigt Skelet af et Elsdyr, der i sin Tid af Sognefoged N. P. Stokholm († 1927) optoges i det nordøstlige Hjørne af Ikær Mose²⁾, fra samme fjerne Fortid. Elsdyret fandtes i hvert Fald her i Landet paa den Tid.

Forskellige Rester af Bløddyr, tildels ubestemmelige, er fundet i Sand- og Gruslag i Kværndrup Kirkebanke, Stejlbjærg og Højbjærg.³⁾

Bævergnavede Grenstykker fra Snarup Mose
Det længste Stykke af El, det korteste af Elm.
Fra D. g. U.,
3. R., Nr. 5.

O. 1910 fandtes i en Eng ved Kværndrup Hovedskallen af en Bjørn.⁴⁾ O. 1930 fandtes i Snarup Mose et Vildsvinekranium⁵⁾, og paa samme Tid skal der under Egeskov Slot ved Indlægning af Centralvarmeanlæg være fundet flere Tænder af Vildsvin. En Rensdyrtak er fundet ved Kultivering af Karlsmose og Geviret af en stor Kronhjort i Snarup Mose⁶⁾.

I en Indberetning fra Præsten Clemens Jessen 1743 udtales det, at den i Kværndrup Sogn løbende Begyndelse til Haagerup Aa »er paa sine Tider og Steder overflødig med Fisk, Gjeder, Eibygjeder, Aborrer, Hørker, Elleridser, Aal, Ørter, Lax, Foreller osv.«⁷⁾

I en samtidig Indberetning fra Etatsraadinde Krag, Egeskov, hedder det om Sognets Dyreverden: »Af Vildt findes Ræve, Harer, Maar, Odder, Ildere, Egern, Væsler eller Lækatte; af Fuglevildt Vildgjæs, Ænder og Agerhøns, Holzsneppe, Bekkasiner, Kramsfugle, Stær, Brushøns, men af ingen Slags i stor Mængde. Insekter er her som paa flere Steder, Fluor, Myg, Bremser, Torbister, Oldenborrer, Edderkopper, Myrer, Snarorme, Jordrotter og andre flere, som ikke just kan navngives. Oldenborrer og Snarorme ere, som bekendt, somme Foraar meget skadelige for alle Slags Træer og deres Frugter. Jordrotter findes i Mængde, som faa Steder kan lukkes ude af Husene, at de jo kan grave og skjære sig igjennem.«⁸⁾

Den her i Landet ret sjældne Hasselmus er i de senere Aar gentagne Gange fundet i Snarup Mose og de omgivende Skovbevoksninger, første Gang i 1922 af Skovfoged C. Viskum-Pedersen.⁹⁾

1935 modtog Svendborg zoologiske Museum en Ilder, der var fanget i Kværndrup. Manden, der havde fanget den, mente, at det var en »Stenmaar« (Husmaar), og hævdede, at disse Dyr havde levet i et Markstendige der siden 1880erne; men da man jo altid havde hørt, at Ilderen ikke levede paa Fyn, maatte det altsaa være »Maarkatten«. Men det var den fynske Ilder. Senere har Museet modtaget mange andre fynske Ildere. Det, der kendetegner disse fangede Dyr, er det meget mørke Skind, der synes at fortælle, at man staar over for en lidt anden Art end den jyske, der oftest er lysere. Dog er den fynske Ilder ikke sort som f. Eks. det fynske Egern.¹⁰⁾

Et andet Dyr, ligeledes sortagtigt, der ogsaa findes i Kværndrup Sogn, er den sorte Hugorm (*Vipera prester niger*). Den

kan træffes paa samme Steder som den almindelige Hugorm. Om den sorte Hugorm siger Fynboen i øvrigt, at den er farligere end den anden Art, idet dens Bid skal medføre Døden. Slet saa slemt er det ikke. Faren ligger deri, at man antager den ensfarvede sorte Hugorm, der fuldstændig mangler Zigzagstriben, for en almindelig Snog og tager den op, saa den kan faa anbragt sit Bid saa meget kraftigere. Den sorte Hugorm kan falde ud i det brunlige.¹⁰⁾

I Nordtorpe Skov har en Raagekoloni holdt til i en Aarrække.⁶⁾

Den tidligere Rigdom paa Storke i Kværndrup er kendt fra H. C. Andersens »Kun en Spillemand«, hvor Forfatteren lader en af Personerne sige: »Jeg har seet dem, flere Hundrede i Tallet, ved Qværndrup, det var en heel Maneuvre, de holdt.«¹¹⁾

At ogsaa Glenten har været almindelig i Sognet, antyder følgende Remse, der er optegnet af Dyrlæge P. Jensen: »Glente, Glente, Glidentaa! Gid din R.. var fuld af Blaar, hun kund' brænde, vi kund' se, haha, hvor skuld' vi le!« Remsen blev brugt af Børn, som passede Gæs, for at kyse Glenten bort.¹²⁾

I een Henseende kan Kværndrup Sogn, sammen med Krarup Sogn, dog opvise noget særegent, nemlig med Hensyn til Sommerfugle. Dette Emne vil derfor blive behandlet i et særskilt Afsnit. Der kan dog her ud over, hvad der i paagældende Afsnit fortælles om Storsommerfugle, oplyses, at den interessante Lokaltet Snarup Mose ogsaa kan opvise Sjældenheder blandt Smaasommerfuglene. Paa et lille, stærkt begrænset, fugtigt Sted er der fanget nogle Eksemplarer af *Xystophora suffosella* Dgl., som ikke er kendt fra andre Steder i Danmark.¹³⁾

STORSOMMERFUGLE I SNARUP MOSE

Af K. Groth.

Kun en lille Del af Snarup Mose hører til Kværndrup Sogn. Men da Moseomraadet er en Helhed i faunistisk Henseende, og en stor Del af de lige udenfor Sognets Grænse fundne Sommerfuglearter maa formodes ogsaa at høre hjemme i Mosen indenfor Sognet, vil jeg her behandle hele Mosearealet under eet.

Det er ikke Meningen i det følgende at give en fuldstændig Fortegnelse af alle Arter, der er fundne i Snarup Mose. Det er en Selvfølge, at de fleste almindelige fynske Arter — over 600 forskellige — forekommer i dette Omraade. Jeg vil derfor nøjes med at omtale disse almindelige Sommerfugle summarisk og iøvrigt fortælle om en Række Arter, der til Dels er karakteristiske for Egnen og til Dels er Sjældenheder eller paa anden Maade fortjener en særlig Skildring.

Naar der er Tale om Storsommerfugle, i Modsætning til Smaasommerfugle, maa man ikke forestille sig lutter store Sommerfugle. Vel er de gennemsnitlig større end Smaasommerfuglene; men der findes ogsaa ganske smaa Dyr imellem dem. Storsommerfuglene omfatter rettere sagt den ene Gruppe af Sommerfuglene, nemlig Dagsommerfugle, Spindere, Aftensværmere, Ugler og Maalere. Smaasommerfuglene danner den anden Gruppe med f. Eks. Møllene og Viklerne. Her skal der kun berettes om den første af disse Grupper.

Desværre har de fleste Arter ingen populære danske Navne. Hvor saadanne findes, har jeg anvendt dem ved Siden af de videnskabelige, saakaldte latinske, Navne. I enkelte Tilfælde har jeg ydermere forsøgt at lave danske Betegnelser paa egen Haand; disse er betegnet med +.

Blandt de almindelige Arter lægger man særlig Mærke til de overalt paa Fyn forekommende 3 Slags Kaalfugle, den Store

Kaalfugl, *Pieris brassicae* L., den Lille K., *P. rapae* L., og den Grønaarede K., *P. napi* L., til Avrorafuglen, *Autocharis cardamines* L., og Citronfuglen, *Gonopteryx rhamni* L. Ogsaa Dagpaafugleøjet, *Vanessa io* L., og Nældens Takvinge eller Lille Ræv, *Van. urticae* L., er her lige saa almindelige som andre Steder paa Fyn. Af Perlemorsfuglene finder vi flere Arter. Den hyppigste kan vi kalde +Engperlemor, *Brenthis selene Schiff.*; den flyver i to Kuld, om Foraaret og igen om Sommeren. Knapt saa talrig er dens nære Slægtning Evfrosyne, *Brenthis euphrosyne* L. Stor og Lille Perlemor, *Argynnis aglaja* L. og *Rathora lathonia* L., er ikke saa fremtrædende. Derimod kan man næsten ikke undgaa at bemærke den største af vore Perlemorsfugle, Kejserkaaben, *Dryas paphia* L., i dens Flyvetid i Juli og August. Endnu et Par Perlemorsarter vil blive omtalt i den specielle Del. Vi vender os nu til den systematisk nærstaaende Melitaea-Slægt, hvis Arter ogsaa i deres Udseende minder om Perlemorsfugle. Jeg føler mig fristet til at kalde dem +Pletvinger. To Arter er ikke saa sjældne, nemlig *Melitaea cinxia* L. og *dictynna* Esp. Blandt vore Randøjede Sommerfugle finder vi tre meget almindelige Arter: Engrandøje, *Aphantopus hyperantus* L., Græsrandøje, *Epinephele jurtina* L., og Okkergul Randøje, *Coenonympha pamphilus* L., og de tre ikke sjældne Dyr: +Kærrandøje, *Coenonympha tullia* Müll., +Skovrandøje, *Pararge egeria egerides* Stg., og Vejrlandøje, *Pararge megera* L. En Fryd for Øjet er de to Ildfugle: Sortplettet Ildfugl, *Heodes phlaeas* L., og +Kobberfugl, *Heodes hippothoë* L. De talrige Blaafugle, der ses i Mosen, er næsten alle *Polyommatus icarus* Rott. Af Bredpander finder vi 3 brune Arter, *Adopaea flava* Brunn., *Augiades sylvanus* Esp. og *Urbicola comma* L., samt den sort og hvidt plettede *Hesperia malvae* L., som ogsaa optræder, omend sjældent, i Formen *taras* Bgstr., med udvidede hvide Pletter. Den overvejende sorte Bredpande, *Nisoniades tages* L., har jeg kun fundet en enkelt Gang.

Vi vender os nu til Natsommerfuglene. Skønt Navnet antyder, at det er Arter, der flyver om Natten, er det virkelige Forhold det, at der gives talrige Undtagelser. En mindre Del af dem viser sig kun ved Dagslys, og disse forholder sig i den Henseende som rigtige Dagsommerfugle. Andre igen er baade om Dagen og i Mørket paa Vingerne. Men det langt overvejende Antal Arter er

rigtige Natdyr, og dem faar en Ikke-Samler jo næsten aldrig at se. Det er til ingen Nytte at remse en Bunke Navne af almindelige Dyr op. For Samlere betyder de ikke noget nyt, og Ikke-Samlere har heller ingen Glæde af dem. For disse af mine Læsere vil jeg derfor kun bemærke, at der om Natten først rigtig kommer Fart i Sommerfuglelivet; thi baade med Hensyn til Antallet af Arter og af Individier er Natsommerfuglene langt overlegne. Vil man faa Syn for Sagen, bør man følge en Samler paa en Nat-ekskursion med Sukkerlokning og Lygte. Mens Samleren tager sig af de Dyr, der særligt interesserer ham, kan man gøre sine Iagttagelser. Hvis Vejret er gunstigt, kan der være et Mylder af Dyr ved Lokningen, hovedsagelig Ugler. Arterne afveksler, alt efter Aarstiden. Sommetider er der Trængsel paa Lokningen, saa der opstaar Slagsmaal om Pladsen. De store Ordensbaand, røde og blaa, er imponerende, men smukkeste af alt er det maaske, naar der indfinder sig en Dueurtsværmer, der, staaende i Luften ved Hjælp af overmaade hurtige Vingeslag, med sin lange Snabel tager den søde Vædske i sig. Uvilkaarligt kommer man til at tænke paa en Kolibri, hvortil ogsaa de skønne grønne og røde Farver bidrager.

Blandt almindelige Natsommerfugle, som man kan træffe om Dagen, er Køllesværmerne. En af dem, den glinsende metalgrønne *Procris statices* L., ser næsten ud som en »Flue«. Et Par andre Køllesværmere er sorte med røde Pletter paa Forvingerne, mens Bagvingerne er røde. Naar der er 6 røde Pletter paa hver Forvinge, har vi *Zygaena filipendulae* L., og naar der kun er 5, drejer det sig i Almindelighed om *Zygaena lonicerae* Scheven. Til Bjørnespinderne hører *Parasemia plantaginis* L.; den er sort og gul. Næsten ikke til at løbe op er Hannen af en ret svær lysebrun Spider, *Macrothylacia rubi* L., hvis Mage plejer at sidde skjult i Græsset. Det samme Forhold gør sig gældende med Hensyn til Natpaafugleøjjet, *Saturnia pavonia* L., og til Tau, ogsaa kaldet Glanspaafugleøje, *Aglia tau* L., + Humlebi-sværmeren kan let forveksles med en Humlebi; der er to Arter, af hvilke den almindeligere hedder *Haemorrhagia tityus* L. Af Drepana-Slægten, der udmærker sig ved seglformede Vingspidser, har vi 4 almindelige Arter. Det ligger nær at kalde dem +Seglspindere. Der er kun ganske faa Ugle-Arter, der viser sig om Dagen, bortset fra dem, der bliver skræmmet op. Der bør

nævnes Græsuglen, *Cerapteryx graminis* L., den meget lille *Oligia bicoloria* Vill., den +Lille Lyngugle, *Anarta myrtilli* L., den +Lille Trekantugle, *Eustrotia uncula* Cl., de to *Gonospileia*-Arter *mi* Cl. og *glyphica* L. og endelig den velkendte Gamma-Ugle, *Phytometra gamma* L. Af Maalerne er der betydelig flere, der har den Skik at flyve omkring ved Dagslys, men kun ganske enkelte meget almindelige Arter skal fremhæves. *Odezia atrata* L., kulsort med hvide Frynser ved Vingespidserne. *Calothysanis amata* L. findes i Nærhed af Skræpper og er aarvis meget almindelig. +Agat-Maaler, *Lygris testata* L., med agatlignende brunlige Tegninger; i store Mængder paa blomstrende Lyng, men mere om Natten. *Cidaria tristata* L., sort og hvid; paa Enge med Snerre. *Lomapsilis marginata* L., hvid med sorte Pletter; i Pilekrat. *Cabera pusaria* L. og *exanthemata* Sc., graahvide Dyr med svage Linier, der gerne søger Skjul under Blade; overalt i Krattet. *Macaria notata* L. og tre andre af samme Slægt, lysegraa eller brunlige med Pletter og mere eller mindre takkede Vinger. +Lille Birkemaaler, *Boarmia punctulata* Schiff., graa med Pletter, om Foraaret i større Antal. +Lyngmaaler, *Ematurga atomaria* L., brun eller graa med mørke Streger, let kendelig ved dens Vane at vippe med Vingerne, naar den har sat sig til Hvile. Afgjort den mest almindelige Sommerfugl i Mosen. *Siona lineata* Sc., hvid med mørke Aarer; en større Maaler, der efterligner Grøn-aaret Kaalfugl.

Jeg vil afslutte med en speciel Omtale af sjældnere Dyr, der har særlig Interesse for Faunister og Samlere. Svalehalen, *Papilio machaon* L., findes selvsagt i Mosen, men den er ingenlunde almindelig. Ogsaa Sørgekaaben, *Vanessa antiopa* L., ser man lejlighedsvis. De to Perlemorsfugle *Argynnis ino* Rott. og *Boloria arsilache* Esp. er ikke sjældne. Den ellers i Danmark ret sjældne +Moseblaufugl, *Polyommatus optilete* Knoch, har jeg et Par Gange konstateret i Antal, men flere andre Gange gik jeg i Flyvetiden forgæves. *Celastrina argiolus* L., der først i de sidste Aar er dukket op nogle Steder paa Sydbyn, har i 1941 ogsaa vist sig i Snarup Mose. Ifølge Indberetningen var der mange af dem. — *Comacla senex* Hb. forekommer ofte i stor Mængde. *Miltochrista miniata* Forst. er ikke sjælden paa Lokning. *Lithosia deplana* Esp. ser man ikke ret ofte. *Pelosia muscerda* Hufn. er derimod en regelmæssig Gæst ved Lokningen. Jeg har fundet den især omkring

»Øen« eller Ræveholmen, den 8000 Aar gamle Boplads, hvor dens Larve lever af Lav i Slaaenkrattet. Af andre Spindere bør nævnes *Orgyia gonostigma* F., *Pheosia dictaeoides* Esp. — denne er ret almindelig —, *Pygaera curtula* L., *Eriogaster lanestris* L., *Drepana curvatula* Bkh. og *lacertinaria* L. — begge disse ret almindelige —, og *Cochlidion limacodes* Hfn. — Naar vi saa vender os til Uglerne, noterer vi *Acronycta cuspis* Hb. og den interessante *Rhyacia subrosea* Stph., der anses for en Relikt fra Efteristiden. Indtil Aarhundredskiftet gjaldt den for uddød, for saa vidt det angaar Nominatformen, — en særlig Form eksisterede dog stadig i Østeuropa. Nominatformen var kun kendt fra England indtil Midten af forrige Aarhundrede; men den forsvandt der, efter at de paa-gældende Moser blev afvandet. Saa blev der i 1900 taget eet Stykke af Nominatformen i Nærheden af Hamborg, og siden er den dukket op hist og her i Lyngmoser i Vesteuropa, ogsaa i Danmark, hvor den, foruden i Lyngby Mose ved København, nu hovedsagelig findes flere Steder i Jylland. Saa vidt mig bekendt er Snarup Mose det eneste Sted paa Fyn, hvor vi har den. Vi møder denne af Samlere eftertragtede Ugle endog i ret stort Antal; men den kan let dele Skæbne med den tidligere Bestand i England, hvis f. Eks. Mosen blev afvandet. Fra den Del af Mosen, der hører under Kværndrup Sogn, og som nu er udlagt til Tørreplads for Tørv, er den allerede fordrevet, sammen med Foderplanterne. — En anden Relikt, men fra en varmere Periode, *Rhyacia depuncta* L., kan vi træffe nu og da. — *Rhyacia florida* Schmidt findes i Antal. — Af *Tryphaena fimbria* L. tog jeg et Par melanistiske Varieteter, men kun ganske faa af denne velkendte Ugles normale Form. — En Sjældenhed af Rang er *Eueretagrotis agathina* Dup., som blev taget i 1933 i eet Eksemplar og som indtil nu er forblevet det eneste danske Stykke. Arten har sin største Udbredelse i Frankrig og England. Længere nordpaa, op til Hamborg-Eggen, er den fundet som stor Sjældenhed, og et Par Gange ogsaa i Slesvig. — *Actinotia polyodon* Cl. er konstateret nogle Gange. — Af *Sideridis*-Arterne vil jeg anføre *pudorina* Schiff., der i Snarup Mose er ret almindelig, medens den i de fleste andre danske Egne regnes til de »bedre« Dyr. — *Bombycia viminalis* F., et typisk Mosedyr, har lejlighedsvis Flyveaar, medens den i andre Aar ofte tilsyneladende mangler. — Den smukke *Chrypsedra gemmea* Tr. er en af Samlere eftertragtet Ugle og kan findes regelmæssigt, om end enkelt-

vis. — *Amathes iners* Hfn., ligeledes et af de »bedre« Dyr, forekommer i Antal og i flere Varieteter. — Som det er at vente i en Lokalitet som Snarup Mose, træffer vi ogsaa *Parastichtis ophiogramma* Esp. samt *Oligia haworthii* Curt., førstnævnte kun enkeltvis, medens der ikke er Mangel paa Udvalg blandt de forskellige Varieteter af *haworthii*. — Vi lægger endvidere Mærke til *Sidemia fissipuncta* Hw., *Apamea lucens* Frr., *Ipimorpha retusa* L. og *subtusa* F., *Enargia paleacea* Esp. — denne findes paafaldende hyppigt —, *Archanara geminipuncta* Hw. og flere Former af *Sarothripus revayana* Sc., derimellem den smukke *f. ramosama* Hb. — Danmarks største Sommerfugl, det Blaa Ordensbaand eller *Catocala fraxini* L., er ingenlunde sjælden. — Meget lokalt optræder en »Snude«, *Hyponodes costastrigalis* Stph., medens dens nære Slægting *Schrankia turfosalis* Wocke, der let forveksles med et Møl, flyver i uhyre Mængder. Man skal søge efter dette Dyr lige forinden Skumringen indtræder. — *Herminia cribrumalis* Hb., ligeledes hørende til Snuderne, findes ofte i større Antal. — Godt repræsenterede er Maalerne, af hvilke nogle skal fremhæves. *Cosymbia pendularia* Cl. er ikke sjælden og flyver i to Generationer. — Talrig er den smukt tegnede *Scopula ornata* Sc., medens den nydelige *Sterrrha muricata* Hfn. er betydelig sjældnere. — Den tidligere *Lobophora*-Slægt er repræsenteret af *Acasis viretata* Hb., *Nothopteryx carpinata* Bkh., *Lobophora halterata* Hfn. med dens *f. zonata* Thnbg. og *Mysticoptera sexalata* Retz. — *Dystroma truncata* Hfn. og *citrata* L. møder vi i alle deres mere kendte Former. Af *citrata* kunde jeg ogsaa konstatere den smukke Form *thingvallata* Stgr., der, som Navnet antyder, er beskrevet fra Island. Den er meget sjælden udenfor nævnte Ø. — Ydermere har vi *Cidaria quadrifasciata* Cl., som jeg forresten ogsaa har set i Egeskov Park. — Et af de mest interessante Dyr er *Cidaria ruberata* Frr. Dets Opdagelse i Danmark er af ret ny Dato (1930), men det maa tidligere have været overset eller forvekslet med den nærstaaende almindelige Art *coerulata* F. I flere Aar efter dets Opdagelse gjaldt *ruberata* for en af vore store Sjældenheder, indtil man blev klar over, at Dyret skal eftersøges om Natten og ikke kun om Dagen, som man tidligere gjorde. Det skjuler sig godt om Dagen, men findes let i stort Antal efter Mørkets Frembrud. Ogsaa dets Larve forstaar godt at skjule sig. — *Hydrelia testaceata* Don. forekommer kun enkeltvis. — Af *Eupithecia*-Arterne

bør vi nævne *venosata* F., *goossensiata* Mab., *assimilata* Dbl., *sub-umbrata* Schiff. og *indigata* Hb. — Og nogle større Dyr: *Anagoga pulveraria* L., *Selenia tetralunaria* Hfn., *Phalaena syringaria* L. og *Boarmia roboraria* Schiff. —

Denne Buket Sommerfugle vidner om den Værdi, vi maa tillægge Snarup Mose som det betydeligste Tilflugtssted paa vor Ø af dens oprindelige Fauna, som et fremskredent Landbrug ikke kan levne gode Kaar. Maatte det ogsaa i Fremtiden være muligt i Snarup Mose at forbinde de økonomiske Nødvendigheder med Hensyntagen overfor Resterne af særprægede Bestanddele af Fyns Fauna!

OLDTIDSMINDER I KVÆRNDROP SOGN OG ALLERNÆRMESTE OMEGN

Af G. Ahlefeldt Bille.

Tilsyneladende er Kværndrup Sogn overordentlig fattigt paa Oldtidsminder; bevarede Gravhøje findes ikke, og i vore Museer findes kun forholdsvis faa Fund, der stammer herfra, og deraf kun et ganske enkelt af særlig Betydning, et Votivfund paa syv pragtfulde Bronzespidsper fra Ikær Mose¹).

Fattigdommen er dog kun tilsyneladende, tager man de spredte Markfund, der kendes fra hele Sognet, op til nøjere Studium, og overskrider man Sognets Grænser med blot faa Hundrede Meter, især mod Vest, faar Billedet et helt andet Udseende. Sporene viser da, at Egnen har været beboet af Mennesker fra ældste Stenalder og helt op til historisk Tid og dermed vore Dage.

Næppe 100 m Vest for Kværndrup Sogns vestligste Tunge, Stævningen, i Snarup Mose, Krarup Sogn, ligger Ræveholmen, der nyder Æren af at være en af vort Lands og Fyns ældste kendte Boplads. Bopladsen, der er koncentreret paa en lille kratklædt Holm (Ø) paa ca. een Tønde Land, der rager indtil 3½ m op over den omgivende Mose og har været kendt (opdaget) af Forf. fra 1920, blev i Juli 1936 underkastet grundigere Undersøgelse af Nationalmuseet ved Dr. Therkel Mathiassen assisteret af Dr. Iversen (Danmarks geologiske Undersøgelser) samt en Stab af Mosegeologer og andre Fagfolk. Undersøgelsen førte til betydelige Fund af primitive Oldsager (Blokke, Kerneøkser, Skivespaltere, Flækker, Skrabere, Tværpile og Mikroliter) ganske svarende til den betydelige Samling, der findes hos Forf. paa Fjellebro. Geologernes Pollenanalyse (Undersøgelse af Jordbunden og Tørvens Indhold af Planterester) og Arkæologernes Skøn fastsatte Bopladsens Alder til Tiden mellem Maglemosetid og Køkkenmøddingernes Periode, hvilket vil sige mellem 6 og 7000 Aar før Kristi Fødsel. Vistnok enestaaende for en saa gammel Boplads er det, at der paa Ræveholmen er fundet enkelte Skaar af grove Lerkar.²)

Spredte Markfund af Mikroliter, Kerneøkser og Spaltere, navn-

lig i Sognets vestlige Del, er af en saadan Karakter, at de meget vel kan stamme fra Ræveholmsfolkene.

Spor af Stenalderens senere Epoker er svage, men umiskendelige. Egentlige Grave kendes ikke indenfor Sognegrænsen, bortset fra en sløjfet Dysse nordvest for Trunderup; men Nymarksskoven i Krarup Sogn, kun faa 100 m Vest for Sognegrænsen og umiddelbart Syd for Nyborg-Bøjden Landevejen, rummer Rester af stærkt forstyrrede Grave, der antagelig er fra Stenalderen, og i og ved Tornehaven, Herringe Sogn, noget længere vestpaa og nordligere, findes endnu et Par Grave, en Høj i Nordspidsen af Skoven og Tomten af, hvad Overleveringen med nogenlunde Sikkerhed fastslaar har været en Jættestue, beliggende i Engkrogen i Snarup, Krarup Sogn, umiddelbart øst for Haagerup Aa midt for Tornehaven.

Mellem Nymarksskovens to Banker mod Nord findes en vistnok forstyrret Dysse. En Stenkreds paa ca. 10 m i Diameter findes ret velbevaret, og store Sten udenfor denne er sikkert selve Dyssen, medens Overliggeren, en meget svær Sten, er forblevet midt i Ringen. Ved denne fandtes ved en Undersøgelse i 1931 foretaget af Forf. i en Grube Skaar af en Del Lerkar (i hvert Fald tre), nogle Knogler og nogle faa tarvelige, groft tildannede Flintstykker, antagelig Pilespidser.³⁾

»Jættestuen« i Engkrogen (muligvis kun en Dysse) er fuldkommen sløjfet omkring Midten af forrige Aarhundrede, og de store Kampesten er dels slæbt til de nærliggende Gaarde, dels efter mundtlig Overlevering flækkede til de Ledpæle, der endnu staar i Nærheden, og dels at finde i et Jorddige umiddelbart neden og Syd for Tomten, der endnu tegner sig som en lys Plet paa det højeste Punkt mellem Aaen og Diget. En Undersøgelse af Højtomten i 1926 ved Forf. ydede en enkelt defekt Spydspids af Flint, et lille uornamenteret Potteskaar og enkelte Flækker og Stykker bearbejdet Flint.³⁾

Blandt spredte Markfund i og ved Kværndrup Sogn — der mest er defekte Stykker, iøvrigt rummende de fleste almindelige kendte Typer: Flækker, Skrabere, spids- (tre Stk.), tynd- og tyknakkede Økser med ret og hul Æg og baade slebne og uslebne Mejsler af begge de sidstnævnte Former, nogle defekte Flintdolke og Spyd og enkelte Stykker af Granit (en hel, tyndnakket Økse fra Bukgaarden, et Brudstykke af en meget smuk Stridsøkse med Skaft-hul ved Landevejen mod Ringe Nord for Kværndrup og Halvdelen

af et fladt, »hjulformet« Køllehoved uden nærmere Betegnelse af Findested) — skal nævnes følgende Sager:

I Snarup Mose er for mange Aar siden fremdraget et sjældent Votivfund (Ofring) af efter Finderens Udsagn (afd. Drænsfører Rs. Nielsen, Egeskov) ialt 12 Stk. lange, elegante, knivskarpe Flækker med Retouche (Tilspidsning) som »Kornsegle«; kun eet exceptionelt fint Eksempel er bevaret.³⁾

Ved samme Lejlighed (1926) indkom fra samme Finder et meget fint lille, komplet bevaret Spydblade, fundet temmelig dybt i Jorden ved Drænsgravning i Egeskov Dyrehavsløkke for Aar tilbage. Stykket vidner om allerhøjeste Udvikling af Flintteknik (Glathugning).

I Laadne Lung (Krarup Sogn, grænsende op til Sognegrænsen mod Vest mellem Stævningen og Nymarksskoven) fandtes ved Tørvegravning en velbevaret tyndnakket Økse (typisk opskærpet Arbejdsredskab) og sammen med denne en ganske overordentlig fin lille, ialt 29 mm lang, »hjerteformet« Pilespids uden Skafttunge og med 12 mm lange, fine, buede Modhager. Ogsaa dette Stykke vidner om højeste Grad af Flintteknik, og Fundet som Helhed er maaske at betragte som et Votivfund, eller maaske Vaaben, der er mistet paa Jagten.

I denne Forbindelse bør maaske nævnes, at der i Nordkanten af Snarup Mose, Krarup Sogn, direkte Nord for Ræveholmen (altsaa nogle faa 100 m fra Stævninge-Sognegrænsens nordvestligste Punkt) omkring 1928 ved Tørvegravning i Enkefru Maren Jørgensens Moselod blev fundet Resterne af en ret stor Kronhjort (10-Ender), der laa paa Mosebunden, under Tørven lige op til den gamle Søbred. Skelettet syntes nogenlunde komplet, men temmelig forstyrret, dog saaledes, at det tydeligt lod sig konstatere, at Hjorten laa med Hovedet længst ude (i Søen) og Bagkroppen saa at sige »paa Land«. Ind mellem Knoglerne fandtes nogle faa Stykker Flint, deriblandt et enkelt ret skarpt skive- eller skraberlignende Stykke (uden Retouche) og en itubruddt, noget utypisk Kerneøkse. Ved Gennemgangen af Knogler og Gevirstykker opklares det yderligere, at der blandt sidstnævnte fandtes to Stykker, der ikke hørte til selve Hjorten, det ene den yderste Spids af en Sprosse, og det andet umiskendeligt en Stenalders Hjortetaksdolk. Dolken er frembragt ved tydelig og typisk Oversavning af Gevirets Hovedakse over og under en Sprosse, der tjener som Dolkens »Blade«, som dog mangler den yderste Spids. Et opgivet Forsøg paa

en Oversavning, der vilde fjerne Sprossen rent fra Hovedaksen, spores tydeligt, som et yderligere Bevis for den menneskelige Bearbejdning.

Maaske er Flintstykkerne (deres usikre Karakter taget i Betragtning), de umiskendeligt menneskeligt bearbejdede Hjortetaksstykker og hele Hjortens Stilling Sporene fra en Jagt saa langt tilbage som i Ræveholmsfolkens Tid. Noget tyder paa, at Hjorten er bleven jaget ud i Søen og siden slæbt op til Bredden ved Bagløbene for at flænses paa Stedet, hvor den blev funden, og at Flint- og Hjortetaksredskaberne er efterladt blandt Knoglerne som værdiløse.

Dette maa dog betragtes som en Hypotese og lages med alt muligt Forbehold; maaske er Hjorten af senere Dato og blot tilfældigt faldet oven paa Hjortetaksdolken, der er den eneste sikre Oldsag, der knytter sig til Fundet, og iøvrigt det hidtil eneste Stykke bearbejdet Hjortetak, der er bevaret fra Mosen.³⁾

Endnu eet Stenalderfund skal nævnes fra selve Sagnet. Omkring 1935 fandtes ved Drænsarbejde i Egeskovs Østerholm-Mark omtrent midt imellem de tilgrænsende nordlige Hjørner af henholdsvis Fjellebro Storskov og Frueskov en meget smuk Slibesten. Det er en flad, 52×35 cm stor, haard, sandstensagtig Granitsten, hvis største Tykkelse ved Randene er 7,3 cm, men som ved flittig Slibning paa begge Sider, der har efterladt jævne, næsten glatte, indadbuede Slidflader paa Midten, er bragt ned paa en Tykkelse af kun 4,5 cm.³⁾ Stykket er overordentlig fint, men var, da det fandtes, allerede havnet i en større Dynge optagne Sten, saa intet kan siges om dets oprindelige Beliggenhed i Jorden.

— Ogsaa hvad Bronzealderen angaar, vil der være Grund til først at kaste et Blik lige ud over Sognegrænsen og da atter mod Vest til Snarup Mose og Nymarksskoven.

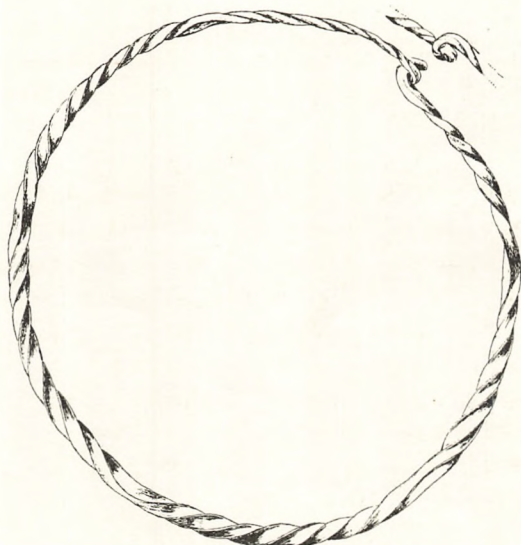
I Snarup Mose fandtes den 24. Maj 1927 ved Tørvegravning paa Lange Plads, ca. 100 m fra og omtrent midt for Stævningegrænsens Vestlængde fem meget smukke og velbevarede Bronzehalsringe, der optoges paa samme Spadestik af Skovarbejder Johannes Larsen. Ringene, der nu opbevares paa Egeskov, viser tydelige Mærker af Slid (Brug). De er af omtrent samme Størrelse (15 cm i Diameter) og forfærdigede af en firkantet Bronzetraad paa ca. 5 mm, der med fem Vridninger, indbyrdes modsat, giver disse en smuk og ejendommelig Mønstervirkning. Mod Laasen, der er en simpel Ombøjning af Ringenes Ender, er Tykkelsen faldende, og

Bronzen har holdt sig saa frisk, at Ringene stadig viser en ikke ringe Spændstighed, naar Laasen aabnes.

Som et morsomt Supplement til dette typiske Votivfund fra yngre Bronzealder (ca. 6—800 Aar f. Kr.) skal det oplyses, at Nationalmuseet under Nr. 25851 ejer en ganske tilsvarende Ring fra Snarup Mose, givet til Kong Frederik den 7. af en Mand i Krarup Sogn paa en af Kongens Rejser. Ringen er fra det gamle Kongelige Kunstkammer siden overgaaet til Nationalmuseet.

Det eneste kendte Bronzealders Gravfund i Kværndrup Sogns allernærmeste Omegn hidrører fra Nymarksskoven. Paa Toppen af den østlige af Skovens to Højdepunkter findes en antagelig Stenrøse (Hob af større og mindre Sten), vel 20 m i Diameter og omgivet af en Kreds

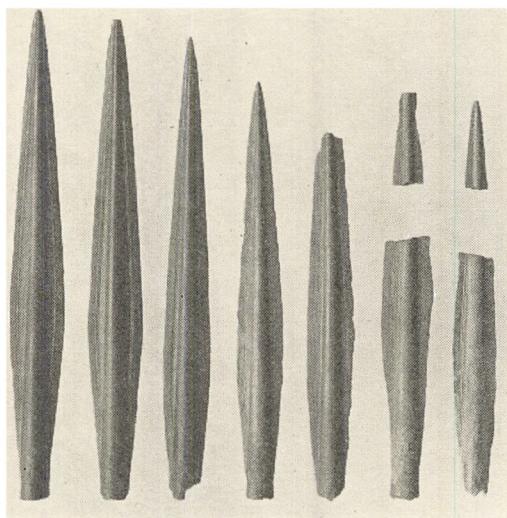
af større Sten. I Toppen af Stenrøsen fandtes ved en Undersøgelse, foretaget af Forf. omkring 1935, to knuste Lerkar i en Dybde af ca. 1 m. Det største Kar, hvoraf Halvdelen er bevaret, er næsten kugleformet, ca. 22 cm højt (øverste Rand mangler) og med en største Diameter af ca. 27 cm. Mod Karrets Krave findes svag Ornamentik i Form af 5 vandret løbende indpressede Baand, der buer svagt opad mod et lille rudimentært »Øre« (uden Hul). Det lille Kar, hvoraf ca. to Trediedele er bevaret, har en lignende Form, omend lidt mere fladtrykt og savner Ornamentikken, medens der her ligeledes findes et tilsvarende »Øre«. Dette Kar maaler 12 cm i Højden (Randen bevaret) og 10,2 cm i største Diameter. Det største Kar indeholdt en Del Knogler og en smukt bevaret, grønirret, ornamenteret Bronze-Ragekniv og en dito Tatoveringsnaal, begge knap 9 cm lange.

Bronzehalsring fra Snarup Mose. Givet til Kong Frederik VII.
Tegning af Forf.

Det skal bemærkes, at op til Stenrøsen i Nymarksskoven fører fra Nord paa den østlige Side en tydelig og ejendommelig »Rampe«, næsten som en bred Kørevej, der fører Tanken hen paa det af Arkæologen Købmand J. Winther omtalte »Solbjerg« paa Bakken i Havegaard's Skov paa Langeland.⁴⁾

Det smukkeste Bronzealderfund ligger inden for Sognets Ram-

Spydspidser af Bronze. Votivfund fra Ikær Mose.
Nationalmuseet fot.

mer, nemlig et Votivfund af ialt 7 pragtfulde Bronze Spydspidser, der fremdroges i Ikær Mose i 1935.¹⁾ Tre af Spidserne er endog sjældent godt bevarede, medens de fire andre er noget forvitrede eller defekte. En Bronze Spydspids af anden Type blev i 1937 ved Dræningsarbejde i Møllegaardens Vestermade, Trunderup, funden af Dræningsmester V. Villumsen,

Trunderup, der skænkede den til Egeskov Skoles Samling.

Ifølge Oplysning fra Nationalmuseet findes her foruden Frederik VII's Ring og Ikær-Spydene følgende mindre Fund: Skaft-hulsøkse af Bronze. Som Enkeltgravsøkse af Bundgravsform. (Aarb. f. nord. Oldk. 1891, pg. 311, fig. 20, dog uden Indknibning i Naksken). 0,17 m lang, 0,05 m bred over Æggen, 0,04 m bred over Skaft-hullet. Fundet ved »Querndrup i Fyen«. (B. 11535). — Spydspids af Bronze med Skaftdølle. »Ordning af Danmarks Oldsager« II, Fig. 41. Ældre Bronzealder. Ornamenteret med Trekanter og Buer. 0,198 m lang. Fundet ved »Querndrup i Fyen«. (B. 11549). — Spydspids som foregaaende, men uden Ornament. 0,162 m lang. Fundet ved »Querndrup i Fyen«. (B. 11550). — Rund Bælteplade af Bronze. »Ordning« Fig. 58 med Spiralornamenter. Fundet ved »Querndrup i Fyen«. Diam. 0,135. (B. 11555). — Rund Bælteplade af Bronze med Spiralornamenter. Diam. 0,12 m. (B. 11556). — Spiralarmring af Bronze dannet af indvendig fladt, udvendig hvælvet

0,005 m bredt Baand. Let tilspidset ved Enderne. 10 Vindinger. Fundet ved »Querndrup i Fyen«. (B. 11558). — Dobbeltknap af Bronze med høj Midtspids, der ender i en Skive. »Ordning«, Fig. 207. 0,03 m høj. Fundet ved Kværndrup. (B. 11619). — Dobbeltknap af Bronze. Midtspidsen ikke afsluttet af nogen Skive. 0,036 m høj. Fundet ved »Querndrup i Fyen«. (B. 11620). — Halsring af Bronze. $7\frac{1}{6}$ Tomme vid med brede ornamenterede Endeplader udløbende i Spiraler, ved hvilke Enderne hages sammen. Fundet ved Kværndrup i en Mose. (»Ordning« 411). (B. 2521).

Paa Fyns Stiftsmuseum findes ifølge elskværdig Oplysning ved Hr. Museumsinspektør Sv. Larsen kun en sleben Flintkile og en Smalmejsel fra Kværndrup Sogn i Stenalderen og kun et enkelt Bronzealderfund, nemlig en lille Bronzepaalstav (Økse) funden i Kværndrup Vænge og endelig et større Fund fra Folkevandrings-tiden, der skal omtales senere.

Af andre Bronzealderfund fra Sognets Omraade kendes af Forf. kun tre, nemlig Spidsen af en Bronze Spydspids eller Dolk, funden i Marken mellem Egeskovs Jernbane og Tilløbet til Gravene, og en lille defekt Bronzecelt (Økse) og en lille massiv Bronzearmring, begge uden anden Opgivelse af Findested end »Egeskov«. Sidstnævnte stammer antagelig fra et temmelig tidligt Tidspunkt i Bronzealderen.

— Fra Jernalderen er der gjort flere interessante Fund i og ved Kværndrup Sogn.

I den sydvestlige Tunge af Torntved Skov, Krarup Sogn, er i 1925 funden Slaggeforekomster, der vidner om forhistorisk Jernudvinding af Myremalm.⁵⁾

En enkelt typisk Jernslagge blev funden i den Hustomt fra romersk Jernalder, som Forf. i 1934 udgravede paa Stævningen, og som vil blive omtalt i det efterfølgende.

Senere er der gjort endnu et Fund af Slagger fra primitiv Jernudvinding i Kværndrup Sogn, nemlig paa Statshusmand Theodor Hansens Mark, Kværndrup Vestermark, Matr. Nr. 2b Kværndrup. Slagger er her paa et stærkt begrænset Omraade fundet i betydelig Mængde.⁶⁾

I Sundsgaardens Aaløkke Nordvest for Gaarden, ca. 75 m fra Haagerup Aa og ganske nær Kværndrup Sognegrænse, der her følger Aaen, sprængtes i 1935 en meget stor Kampesten (Overfladen ca. 1×2 Alen og over en Alen i Dybden), der laa ca. 20 cm under Overfladen og havde Form som et omvendt Trappetrin. Under »Trappetrinet« fandtes en tæt Lerpakning paa ca. en Tomme

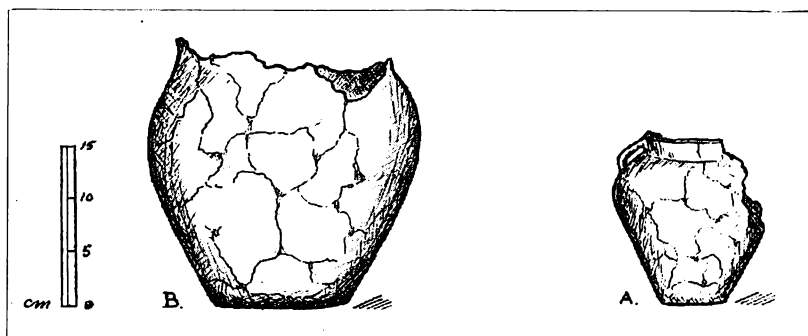
og under denne den nydeligste Brolægning af »Stenbarrer«³), aflange, regelmæssige, ganske ensartede Stykker Granit i faldende Størrelser fra 62×7 helt ned til 6×2 cm, nydeligt passede ind i hinanden og stukket ind i den store Stens Længderetning. Under denne Brolægning og helt ind under den store Sten fandtes en stor »Brandplet« i den raa Lerundergrund. Brandpletten indeholdt sort trækulsindblandet Jord og Klumper af Rust, men ikke Potteskaar eller kendelige Oldsager af nogen Art. — Formodentlig har et brændt Lig, til hvis Udstyr har hørt Jerndelev (Rustklumperne), været nedlagt her og dækket af den store Sten, hvis uregelmæssige »Trappetrinsform« er bleven udlignet ved den ejendommelige Brolægning.

I Fjellebro Storskovs Afd. 26, Herringe Sogn, men næppe 75 m fra Kværndrup Sognegrænse mod Østerholm (Mark under Egeskov) findes en Høj, der populært kaldes »Tingstedet«. Rygtet fortalte, at hvor en gammel forvitret Bænk endnu i ca. 1932 var at finde paa Højens Top, havde man, da Bænken blev rejst, fundet Potteskaar. En Undersøgelse samme Aar ved Forf. viste, at Rygtet talte sandt. Der fremkom ved en lille overfladisk Gravning Skaar af i hvert Fald to uornamenterede Urner med Hank, en Del sort Jord, Trækul og brændte Knogler og en lille Klump smeltet, slaggelignende Jern — ganske øjensynligt Resterne af en Jernalders Urnegrav.

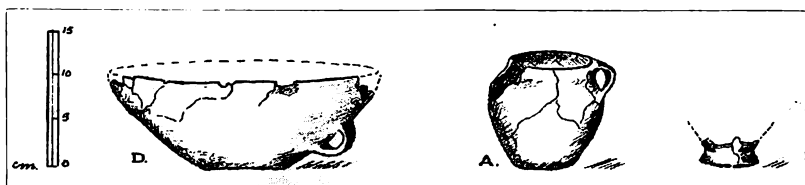
Paa Fyns Stiftsmuseum opbevares, som før nævnt, et Fund fra Folkevandringsstiden stammende fra Grdr. Anders Andersens Mark i Gultved, indkommet til Museet 1902. Fundet (Museets Nr. 7152—71 incl.) rummer bl. a.: En stor uornamenteret Lerkrug med to Ører ved den indsnævrede Munding, en stor tykbuget Lerkrug med Øre og Zigzagornamenter, en lille stregpudset Krukke uden Ører, to smaa Kopper med Øre, et tarveligt Lerkar og Brudstykker af flere andre Lerkar. Af Oldsager findes: Stærkt forrustede Jernsager, Sværd, deriblandt mindst tre sammenbukkede, over 10 Knive eller Dolke, mindst 4 Skjoldbugler med Jernbeslag til Haandtag, mindst 6 Jernspydspidser, Beslag, Spænder m. m.; — desuden 5 Jernkamme, en Spindesten, en bearbejdet Vildsvine-tand, en Del Glas- og Mosaikperler og to Perler af Bronze.

Endnu et interessant Fund rummer Kværndrup Sogn fra den saakaldte romerske Jernalder (de første 2—3 Aarhundreder efter Kristi Fødsel), nemlig to Spor af Hustomter paa Statshusmand

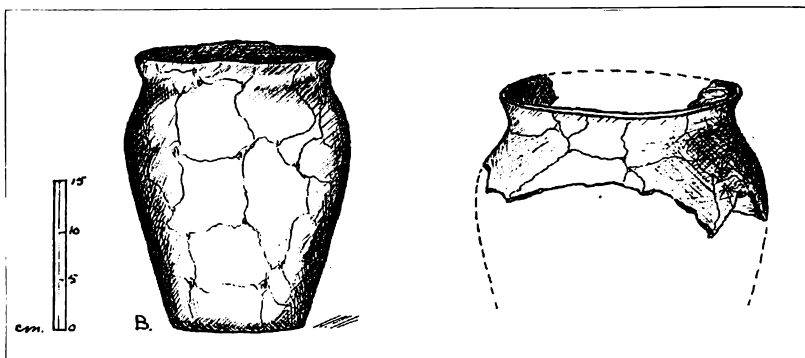
Hans Chr. Hansens Ejendom, Stævningen, Matr. Nr. 3 c Egeskov.
 Begge Spor fremkom ved Stensprængninger paa Ejendommen i

Husgeraad fra Jernalderfundet paa Stævningen 1934.

Ejendommeligt formede Madkar fra Jernalderfundet paa Stævningen 1935.

Svære Madkar fra Jernalderfundet paa Stævningen 1935.

Tegninger af Forf. Fra Fynsk Hjemstavn.

henholdsvis 1934 og 1935. En vidtgaende Beskrivelse vil være for omfattende her, men det skal bemærkes, at Fundene bragte en Del almindeligt Husgeraad i Form af Lertøj for Dagens Lys, som i sin Art er langt sjældnere end »Stadskarrene«, der almindeligvis fin-

des i Gravene.³⁾ Begge Findesteder var i høj Grad forstyrrede og ydede ud over det nævnte Lertøj intet af Interesse.⁷⁾

Omkring 1880 pløjedes en »Lergryde« op paa Stævningsgaardens Mark. Karlen, der tjente der dengang, har senere fortalt: »Der var noget i; men det hele gik i Stykker; det var helt skørt. Jeg kan ikke erindre, at der var Sten uden om den«. Det har aabenbart været en Gravurne fra Jernalderen.⁸⁾

Endvidere kan det oplyses, at der i 1879 blev gjort et smukt Fund ved Gultved af Smed H. P. Hansen. Fundet blev afgivet til Kammerherre Schested til Broholm, der indsendte det til Museet for nordiske Oldsager. »Paa flad Mark var der nedsat en Urne med brændte Ben, og under denne laa: Et henved 25 Tommer langt, tvæegget Sværd, som har en $5\frac{1}{4}$ Tomme lang, flad Grebspids og i Oldtiden er blevet brudt i flere Stykker; en 4 Tommer lang Spydspids med Dølle; en $8\frac{1}{3}$ Tomme lang Lansespids med Dølle og ophøjet Kant midt paa Bladet; Brudstykker af en tragtformet Skjoldbule samt en nu $5\frac{3}{4}$ Tomme lang, smal Beklædning til et Skjoldhaandtag, der er udtunget i den ene Ende og der forsynet med to Nitnagler, hvorimod den anden Ende mangler. Disse Oldsager, som ere af Jern, ere stærkt angrebne af Rust.«⁸⁾

Desuden kan gengives et Citat fra 1774, der øjensynligt drejer sig om et Gravfund fra Jernalderen, som der dog nu næppe er Mulighed for at faa nærmere belyst: »Neden for Præste-Gaarden er for nogle Aar siden i en hedensk Begravelse fundet Leer-Potter, Stykker af Rustninger og Kaarder.«⁹⁾ Muligvis er Findestedet Præstegaardens Toftebanke, »Granhøjen« eller »Tingstedbjærget«.¹⁰⁾

Ligeledes kan der gøres opmærksom paa en Meddelelse om, at Dyrkæge P. Jensen som ung Karl en Dag, da han var ved at grave Fyld paa en Banke paa sin Faders Mark i Trunderup, fandt en Urne »fyldt med Aske og Benstumper«. Han gravede den ud med sin Lommekniv og tog den med hjem i Karlekammeret, hvor den dog senere blev ødelagt.¹¹⁾

— Hermed er i grove Træk opridset, hvad der er kendt af Forf. af arkæologisk Interesse inden for Kværndrup Sogn og dets aller nærmeste Omgivelser. Er Beskrivelsen mangelfuld og den kronologiske Rækkefølge ikke altid korrekt, skyldes det Amatøren, som ganske vist har haft vaagen Interesse fra Barnsben, men hvis Erfaring er særdeles begrænset. Formaalet med »Studierne« har først og fremmest været at redde, hvad der stod foran Ødelæggelse, og Resultatet er forelagt i det foranstaaende.

STEDNAVNENE

Af Volmer Valerius.

Sognets Oldtidsminder har vist os Sporene efter Stedets ældste Beboere, og disse Spor har paa deres Vis kunnet fortælle os en Del om hine Beboeres Levevis, men selv taler de ikke. Mellem dem og de første sproglige Levn, vore Stednavne, ligger 'utalte Aarhundreder. Ingen af de ældste eller ældre Stednavnetyper, der gaar tilbage til Jernalderen, forekommer i Kværndrup Sogn, men selv de yngre af vore Landsbynavne ligger forud for vore ældste historiske Skriftkilder.

Omkring Kværndrup, især i Nord og Sydøst, ligger der Adelbyer af gamle Navnetyper. Fra Adelbyen udgik Torpen, Kværndrup Sogns Bytype. Den var et Udflytterforetagende og fik som Regel Navn efter Ejeren af eller Bryden, Forvalteren, paa Udflyttergaarden, saaledes som Tilfældet er med Trunderup. At Sognavnets Forled afviger fra denne Regel, er der dog ikke noget mærkeligt i, thi mange Vandmøllegaarde — og det er sikkert med denne Art Kværn, vi her har at gøre — har Torpnavne og er udgaet fra de Adelbyer, der ender paa -lev. Hvilken af disse Adelbyer der er Ophav til Kværndrups Sognebyer, ved vi imidlertid ikke. Torptiden begyndte i den hedenske Tid (Vikingetiden) og sluttede omkring 1200 (Valdemarstiden). Mange Torper har ikke opnaaet Sognerang, og kun de ældste er blevet Kirkebyer. Oprindeligt var — antager man — Sognet et Omraade, hvor en Høvding beklædte Stillingen som Templets Gode og Rettens Udøver (Ordet Sogn er beslægtet med »Sag« og »søge«), og da Kristendommen var befæstet, blev Sognet det Omraade, hvor man søger (»sogner«) til samme Kirke.

Af de andre Byer i Sognet, Trunderup, Gultved, Egeskov, kan man for Gultveds Vedkommende være i Tvivl om, hvorvidt man i Forleddet har med Farven gul eller med Metallet Guld (efter Guldfund?) at gøre. Efterleddets Glose er vist: ryddet Jord (senere Græsgang).

Prosvt J. A. Lassen, Sognets utrættelige Topograf, sparede sig

heller ikke, hvad Tolkningen af Stednavnene angik. Han raadførte sig skriftligt med sin Tids Kapaciteter, Rasmus Rask og N. M. Petersen. Rask bestemte Forleddet i Trunderup til at være et Personnavn, og N. M. Petersen tolkede Endelsen Tved som »Rydning«. ¹⁾ Lassens egne Forslag kan vi se bort fra, hans Fortjeneste paa dette Omraade ligger i hans Optegnelser. Paa hans Grundlag, men med selvstændige Studier i Marken, arbejdede senere Dyrslæge P. Jensen. I sine forskellige Afhandlinger ²⁾ om Kværndrup Sogn i gamle Dage inddrager han en stor Del af Stednavnene, og Stednavneudvalget gemmer en samlet Optegnelse. Her findes ogsaa Lærer P. Petersens Optegnelse fra 1925.

For ret at kunne forstaa Navngivningen maa man ikke alene have de naturlige Forhold, men ogsaa de kulturelle i Erindring. Fra Valdemarstiden til de store Landboreformer herskede jo Landsbyfællesskabet med sluttede Byer og samlet Dyrkning af Gaardenes talrige Agre. Flesteparten af Stednavnene udgør derfor Marknavnene. Egeskovs gamle Hovmarker byder ikke paa mange Navne, heller ikke de Dele af Sognet, nuværende Trunderup Dong (d. e. Udmark) og Kværndrup Vænge, der før Udskiftningen laa hen med Skov og som Overdrev. Men til Gengæld er Kværndrups, Trunderups, Gultveds og Egeskovs gamle Bymarker rige paa Navne. »Her er det Kærligheden til Marken, den stærke Hjemstavnsfølelse, det nøje Kendskab til Jordens Ejendommelighed og det daglige Slid med at dyrke den, der har vakt Fællesbondens poetiske Sans og faaet ham til at give næsten hver Ager, Bakke og Mosedrag sit karakteristiske Kendingsnavn.« ³⁾

Umiddelbart før Udskiftningen havde Kværndrup to aarlige Marker, Vestermarken og Lillemarken (opr. Hvedekilsmarken), den sidste NNØ for Byen. De var udenfor den fælles Drift, saa hver Mand kunde dyrke sit Stykke, som han vilde. I disse Marker var tillige Engene, der for Flestepartens Vedkommende laa langs Skelbækken, Aen Nord om Byen. Fællesmarkerne var Præstemarken (opr. Stejlbjergsmarken) Ø for Byen, Albjergsmarken SØ for Byen, Trættesvænget og Grønnebjergsvænget. Nordtorpe var saakaldt Hjælpeløkke, Yderste Vænge Overdrev og Fælled.

Trunderups Marker var Nørremosemarken, Vestermarken og Højbjergsmarken.

Gultveds Marker hed Bjerremarken, N for Byen, Hollesmarken (opr. Haar[d]landsmarken), SV for Byen omkring Odensevejen, og Holmemarken (opr. Røglemarken), Ø for Byen.

Egeskovs Marker laa med Undtagelse af Milepælemarken alle Syd for Bøjdenlandevejen og var foruden Møllerens Løkker, Krogen, Kohavemarken, Vejrmøllemarken, Den store Mark, Nymarkerne og Stevningsmarkerne (af Stevningen, Opdæmningen).

Indenfor disse Marker træffer vi saa Benævnelserne paa de talrige Agre, Lande, Skifter, Maal, Kobler, Kiler, Kroge, Hokke, Tofter, Drifter (d. e. Drivveje for Kreaturerne), Brøder, Donge, Hutter, Enge, Kær, Moser, Damme, Skovmaal, Haver og Lungert⁴), Stenter, Broer o. s. v. Vor Opgave her er ikke Stednavneoptegnerens, der naturligt gaar Mark for Mark igennem og samler de forskellige Navne. Opgaven er interessant, men Pladsen her tillader os kun at nævne et lille Udvalg af Navnestoffet, og vi vælger at ordne det paa en anden Maade.

Karakteriseringsnavnet kunde være laant fra Personer som f. Eks. Kongens Have, gammelt Krongods paa Kværndrups Jord, Præstemark og flere Lokalteter sammesteds, Bønderød Banke i Nordtorp, Smedestykker i Egeskov og Møllerløkken sammesteds, Skyttehuset i Gultved, Snedkerbanken i Nordtorp. Farfars Mose laa i Gultved Holmemark, Møhøj i Milepælemarken i Egeskov, Sjællænderhaven kaldtes Plantebedet i Trunderup. Flere Steder er det navngivne Personer, f. Eks. Torshøj i Kværndrup Lillemark. En Jord, der engang tilhørte Vor Frue Kirke i Svendborg, hed Gertruds Jord. Tues Abildgaard (en Made) og andre Lokalteter, Grims Tved, Thorkils Made, Didriks Stenkast (d. e. Stendynge), Fillips Gyde, Madses Ager laa alle i Kværndrups Marker. Fra Gultved kan nævnes Babbes (1786: Bapbas) Hus, Davids Stykker og Svends Ager, Jørgensborg Hus laa i Egeskovgaards Lilleløkke, og Lenes Ende var Trunderupjord.

Mange andre Lokalteter har faaet Navn efter Husdyrene, Bedriften og Samfundslivets forskellige Foreteelser, f. Eks. Hesteholm, Følbæk (Kv.), Kohave, Tyreeng (Eg), Øksneagre (Kv.), Kalvsvaad (Eg., 1804: Kaldsvaad), Lammekile (Tr.), Gede-land (Gu.), Hundeg, Katteded (Kv.), Gaaseholm (Gu.) og Høsehøve (Kv.).

Afgrøderne har givet Navn til Rugbjerg (Eg.), Hvedekile, Havrekile (Kv.), Byghaven, Græsmade, Æblemade, Ertevænge, Hørhaven (Kv.) I denne Forbindelse kan nævnes, at i Egedamsmosen ved Svendborgvejen laa Kværndrups gamle Brødehus, hvor Hørren blev behandlet. Til denne Art Navne kan vel ogsaa Tørvemosen (Gu.), Skibsdam (Kv., af Skib, Tømmer), Honning-

kæret (Beliggenheden ikke noteret), Thekildeløkken og Iskælder-skoven (Eg.) regnes.

Gruppens sidste Del er af blandet Beskaffenhed; man kan nævne Kirkestente, Korsbro, Kapelled (1795: Cappel-Led, 1682: Cappe Beck), hvis Forled efter P. Jensen skulde findes i nuværende Kaperhus og Kobberbæk og deraf afledede Navne⁵), Tingstedbjerg (ogsaa Toftebanke, Granhøjen ved Præstegaarden), Stejlebjerg, Annommet (d. e. Ornum, opr. Særjord), Falle (af Fald, Fold) i forskellige Sammensætninger, Bodebanke, Spangebro (alle Kv.), Stenbro (Eg.), Stibordsdemling (d. e. Stigbordsnagle. Tr.), Skelhus (Eg.), Rokkegyde (Tr., af Rakker), Ramsherred (en Samling Boder ved Kværndrup gamle Skole og nogle Agre i Egeskov Øverste Nymark), Springforbi og Paspaahuset (Eg., 1804: pas Aae Huus), Hviletornen (Kv., hvor Malkepigerne hvile sig⁶)), Bremerholm (Gadejord i Tr.), Børsen (Kv. gamle Stævneplads), Sjæleboderne (et Hospital i Eg.), Gildeskifte (Gu.), Stærbogaard (af Stervbo, Dødsbo. Tr.)

Andre Steder er navngivet efter Beliggenhed, Form, Farve, Kvalitet og lignende særlige Kendetegn. Eksempler paa Karakteristik ved Verdenshjørnerne er allerede givet, i nogle Tilfælde er det Nabosognene og deres Byer, der bruges, eller det hedder kort og godt Ikær (Tr.) og Paabjerget (Kv.), Midt i Driften (Tr.), Ødedam (Kv.). Lige ud ad Landevejen er saadanne Navne som Nymark (Eg.), Gammel Hug (en opdyrket Mose, Sted ikke noteret), Lange Tofter (Kv.), Korte Made (Tr.), Bredeland (Tr.), Tværmaalene (Tr.), Helager og Hal[v]ager (Gu.), De spidse Stykker, Den syvkantede Made (Gu.), Flasken (Kv., af Flaske, Flig), Stumpholm (Eg.), Snævre Led (Tr.), Fladmade (Gu.), Højbjerg, Bakkebjerg, Knophjerg, Krusehøj (Kv.), Lerbjerg (Tr.), Flintehave (Eg.), Grusbanken (Gu.), Sandhøj (Eg.), Sandgraven (Tr.), Stens Enge (Kv., efter en stor Sten, hvori der var en Fordybning som efter Bagdelen af en Kæmpe, iflg. Sagnet fremkommet ved, at en saadan i Tvekamp var faldet om paa Stenen⁷)), Lunden (Gu.), Skovene (de gamles Betegnelse for Trunderup Dong), Løvager, Vissenbjerg (Kv.), Søager (Gu.), Vejleng (Kv.), Vadeager (Gu.), Kildemark (Eg.), Grønbjerg, Bruneng (Kv.), Gulbjerg (Tr.), Graa Dam (Eg.), Rødhøj (Kv.), Bleglet (Gu.), Sorte Dynd (Gu.).

Af de særlig poetiske Benævnelser kan nævnes Elvekær, Dyssebjerg, Fuglsang (Eg.), af de særlig prosaiske: Profitmade

(Kv.), Suppe Ager (Tr.), Galne Lung og Skøre Mose (Eg.), Onde Urters Maal (Gu.), Troldested (Kv.), Gultved Skarn, Skidmade (Gu.) og Lortemose (Kv.).

Poetiske Benævnelser kan i og for sig ogsaa de være, som er taget fra den vilde Flora og Faunaen, og hvormed vi vil slutte vor Oprensning: Bøgebjerg (Gu.), Egerød (Kv.), Lindeled (Tr.), Risbjerg (Eg.), Esketved (Gu.), Ellekær, Pilestente, Vi[di]je Skifte (Gu.), Hesseltved (Kv.), Tornskifte (Gu.), Skræppeager (Kv.), Nældemåde (Eg.), Dunsdam (Kv.), Rørmose Skifte (Tr.), Stæremose (Gu., af Plantenavnet Stær?), Bregnerød (Tr.), Hvenegaard (Stedet ikke noteret), Dyrebjerg, Hjortekær (Kv.), Hindetoft (Tr.), Ræveholm (Gu.), Spurvelofte (Gu.), Skadestub (Kv.), Storkerede, Kukkerholm (Kv.), Uglemose (Gu.), Snogedam, Ormekrog (Kv.).

Vanskelige at tolke enten m. H. t. Betydning eller Oprindelse er nogle enkelte, hvoraf kan nævnes Tromskirke, den Mark, hvor de sidste Svenskere i Sognet under Svenskekrigen 1660 blev begravet efter deres Drab i Præstegaarden.⁸) Navnet Tiels (1571, i Kv. Stejlebjergrsmark), Muleke Laage (1571) eller Muleken Maal (1800) i Kv. Albjergsmark, Barrit i Kv. Lillemark, Amstaldene (1718, Skovmaal i Nordtorpe), Vommeshus (Kv., 1682: Voszmos-, nu Vandmosehus), Kallendtz Skifte (Gu. 1682, af Kalente, Præstesammenkomst), Finger Korset (Tr.).

Stednavnene er jo ikke opstaaet til samme Tid, og nogle er efterhaanden afløst af andre, saaledes at de kun kan findes i de ældste skrevne Kilder. I Befolkningen er de allerfleste af dem gaaet af Brug og glemt. Udskiftningen gjorde mest til deres Forsvinden. Men enkelte af de udflyttede Gaarde fik Navn efter Byggestedets gamle Benævnelse, akkurat som det er sket efter vor Tids Udstykninger. I flere Tilfælde er Stednavnet, især Gaardnavnet, blevet Personnavn.

En Stationsbys Bebyggelse som Kværndrups med dens oplommstrende Virksomheder og Villakvarterer, byder naturligvis paa en broget Buket af Navne, men de rummer sjældent noget af kulturhistorisk Interesse. Nævnes skal i denne Forbindelse blot den til Anlæg omdannede gamle Grusgrav i Kværndrup, der fik Navnet »Bakkelunden«⁹).

FRA SAGNETS VERDEN

Optegnelser af P. Jensen.

Ved H. C. Frydendahl.¹⁾

HVORDAN BJERGFOLK, ELLEFOLK OG NISSER BLEV TIL

Det gik sådan til, at der blev Nisser og Bjergmænd og sådan noget til, at da Vor Herre styrtede de onde Engle ned fra Himlen, så faldt nogle af dem på Bjerge og Banker, og det blev til Bjergmænd; nogle faldt i Skove og Moser, og det blev Ellefolk, og de, der faldt ned i Bygninger, blev til Nisser. Det er jo Smådjævle alt sammen.

Hvor de ellers havde en Nisse i Gårdene før hen, der kunde de altid have Kreaturer og Heste i god Stand, for Nissen han gik og stjal fra Naboerne og gav til sin egen Gårds Besætning.²⁾

RUBBJERG

Følger vi Fåborglandevejen fra Kværndrup By efter Egeskov, så finder vi lidt uden for Byen, der hvor Vejen svinger lidt tilhøjre, en Banke inde i Vestermarken — tilhøjre for Landevejen — som kaldes Rubbjerg, (Rugbjerg — Rulbjerg). Denne Banke har før stået på fire Pæle, og man har set Bjergfolkene dandse derinde under.

Tilvenstre for Landevejen skrås for Rubbjerg ligger Rubbjergshuset, netop hvor Vejen svinger, og her stod i gamle Dage »Vestermarksledet«. Vestermarken tilhørte nemlig Kværndrup Bymænd oprindelig, men blev 1735—36 lagt ind under Egeskov Hovedgård af daværende Etatsr. Niels Krag. Om denne Indskrænkning i Jordegods ved man altså endnu at fortælle.³⁾

STEJLEBJERG OG FLUEBJERG

Stejlebjerg kaldes en høj Grusbanke øst for Kværndrup By. Her boede i gamle Dage Kongen over alle de fynske Nisser. En Gang om Året var der stor Stads: Stejlebjerg stod på fire Guld-

pæle, og underneden Banken var en blændende Belysning. Enkelte kunde se små Væsener bevæge sig derinde og høre Strængelig. En nærliggende Banke kaldes Fluebjerg, den var Nissekongens Ladegård, imens Stejlebjerg var hans Borggård. Imellem disse to Banker var der en Gangsti, som Nisserne trådte, og som aldrig lod sig udslette.

Et lignende Sagn siger, at Gangstien var imellem Stejlebjerg og Radhøj, en lidt østligere Banke end Fluebjerg.⁴⁾

Tingestebjerg.

Th. Fausing fot. 1912. Fra Fynsk Hjemstavn.

RADHØJ

Radhøj kaldes en Banke, som ligger øst for Kværndrup By, dels på Præstegårdens Mark, dels på N. Hansens Enkes Jord. Den Del af Radhøj som ligger på sidstnævntes Jord, har Folk set opløftet på fire Pæle, og man kunde se en Del Bjergmænd dandse derinde under. Imellem Radhøj og Stejlebjerg (en vestligere nærliggende Banke), har der altid førhen været en Gangsti, som var den Vej, Bjergfolkene gik fra den ene Banke til den anden.⁵⁾

TINGESTEBJERG

Øst for Kværndrup By, tildels på Præstegårdens Jord, ligger fire Banker ikke langt fra hinanden. Den nærmest Byen omtrent syd for Præstegården kaldes Tingestebjerg og er nu tilplantet med Gran. Her i denne Banke har før været Trolde. Det var en

Gang for mange År siden, at nogle Karle, som passede alle Byens Får, havde drevet dem sammen ved denne Banke for at blive der om Natten, og de lavede sig en Ild ved Foden, som de vilde ligge ved. De så nu en Trold komme ud af Banken og sætte sig foran Ilden, som den ellers ikke kan lide, men så var der en af Karlene, som tog en Brand af Ilden og kastede hen imellem Benene på Trolden, som straks forsvandt og blev borte. Banken kom siden efter til at hedde Kussebjerg, hvilket Navn senere er bleven forandret til Tingstebjerg.

Denne Navneforandring skyldes, efter hvad der er oplyst, Provst Lassen i Kværndrup, der fandt det platte Kussebjerg anstødeligt, og foreslog det mindre iørefaldende, men forresten i Folkemunde ensbetydende Tingstebjerg. (Tingeste = K.)⁶⁾

MALKEPIGEN OG ELLEDRENGEN I NØRREMOSE

En Pige fra Trunderup, som gik ud i Marken (Nørremose) at malke, traf der al Tid en lille Dreng, som drev Køerne sammen for hende, så det var nemt at få dem malkede. Men da denne Dreng var af Ellefolket, var hun ikke rigtig glad ved det alligevel, og der var da nogen, som rådede hende, at hun skulde tage et Stykke Mad med sig ud i Marken, og når hun begyndte at malke, skulde hun bide af Maden, sætte den ned paa den ene Træsko, malke lidt, så bide igjen, o. s. fr. Hun gjorde nu, som det var rådet hende, og aldrig så snart så Elledrengen det, før han spyttede ad hende og løb sin Vej. Han blev borte fra den Tid; men siden efter fandt Pigen altid Køerne spredte over hele Marken, når hun kom for at malke.⁷⁾

ELLEFOLKENE I SØNDERHAVE

Sønderhave kaldes en Skov, der ligger omtrent syd for Kværndrup By, og her har før været mange Ellefolk. Den gamle Peder Skovfoged var godt kjendt med dem, og vidste hvor de var: »Du må komme til mig ved Middag eller ved Midnat, så skal jeg vise dig dem!« sagde han til Jens Pedersen i Øksenhaven (Bobjerg Mark, Lunde Sogn). Men han gik dog aldrig med ham. Derimod kunde Jens Pedersens Kone og Pige høre Ellefolkene spille og synge i Skoven, når de var ude at malke på den Del af Marken, der lå ind til Sønderhave; holdt de så oppe med at malke, så var alting roligt, så længe de lyttede, men så snart de begyndte at

malke, så kunde de høre Musiken igjen. Omtrent midt i Sønderhave, tilvenstre for den store Vej, når vi kommer fra Kværndrup, lå i gammel Tid et Hus tæt ved Bomskolen, og her boede Marker (Markuard) Sønderhave, hans Børn gik i Skoven og legede med Ellefolkene, men så var de næsten også helt vilde, når de havde været derude.

Der var engang en Mand, som brændte Kulmiler imellem Sønderhave og Kværndrup, omtrent der, hvor Hans Kristensens Gård ligger, og da kom der en Ellekvind og satte sig ved Kulmilerne for at varme sig, men så tog Manden en Brand og stak imellem Benene på hende. Hun hujede og skreg og løb af Sted, men næste Morgen var alle Kulmilerne fuldstændig spredt til alle Sider.⁸⁾

ELLEMANDEN I TRUNDERUP

I en af de midterste Gårde i Trunderup, kaldet Stærbogården, tjente en Pige, som traf på en Ellemand i Marken, en Gang hun var ude at malke, og snakkede med ham. Da hun var kommen hjem og havde fået Mælken siet og ordnet, var hun som helt forstyrret og vilde ud til Ellemanden igjen. Det var med Nød og Næppe, at man fik hende forhindret deri.⁹⁾

SKOVFOGEDENS BØRN OG ELLEBØRNE I SØNDERHAVE

Kristen Skovfoged, der boede i Sønderhave ved Kværndrup for henved 100 År siden, hørte tidt Ellefolkene spille inde i Skoven. Hans Børn legede ofte med Ellefolkenes Børn, og det gik for det meste godt nok, men undertiden kunde de dog ikke forliges, og derfor blev Skovfogden omsider ked af det og forbød Børnene at komme ud til dem. Ellebørnene kom dog tæt op til Huset og løb omkring ved nogle store Buksbomhækker, som de kigede igjennem eller hoppede så højt i Vejret, at de kunde se over dem, og dette gjentog sig flere Gange. Endelig engang slap Skovfogdens Børn ud til dem, men så blev der flere af dem syge oven på den Tur, og så kom de der ikke mere.¹⁰⁾

ELLEFOLKENE I KVÆRNDROP VÆNGE

For en Del År siden (omkring ved 1835) kjørte nogle unge Mennesker hjem fra Egeskov Marked og kom på Vejen forbi et

Sted ude i Kværndrup Vænge (hvor de forøvrigt havde hjemme) hvor der er en Del Mosehuller med Ellebuske. Her vidste de, at der var et og andet Pusleri, og i ungdommelig Kådhed sagde da en af dem, at dersom der var noget Spøgeri til, så måtte det gjerne komme. Pludseligt lå der nu en stor sort Hund i Vognen hos dem, og en af Karlene — Maegård — blev trukket af Vognen og ind mellem Ellebuskene, hvor de kunde se en hel Del små Folk, der sang og råbte og lavede en hel Ståhøj. Vognen måtte kjøre videre uden Maegård, og da den var kommen hjem, og Hestene var spændt fra, tog Kudsken, der var en noget gudfrygtig Karl, en vrinsk Hest, de havde der i Gården, og red tilbage til Stedet. Her fandt han Maegård siddende mellem Ellefolkene, og det sære af det var, at han kunde sige akkurat ligesom dem. Karlen red nu tæt hen til Maegård og tog ham i Kraven og trak ham op på Hingsten og red hjem med ham. I lang Tid efter denne Tur var Maegård noget småtosset men kom sig igjen. De to Piger, der var med på Turen, gik begge fra Forstanden, den ene kom sig igjen, den anden døde.

De to Piger var Gdmd. Jens Andersens Døttre i Kværndrup Vænge, og Kudsken var deres Broder. Maegård var Tjenestekarl, og bor endnu, som en gammel Mand, i Gislev Sølt.¹¹⁾

LYS HØJT, LYS LAVT, LYS LIGESOM DU VIL!

Nordligt i Trunderup By, imellem Kalvemosegården og Nisgård, ligger Nissetoft. Før den nuværende Gade blev anlagt, førte en Gangsti over Toften. På denne Sti kom en Aften en Mand gående med sin Plejel, og som han da nærmer sig Stenten, så han en Nisse sidde på denne i Færd med at stoppe sine Hoser. Månen skulde lyse for ham, og han sagde derfor: »lys højt!« Det passede ikke, og så sagde han: »lys lavt!« Manden kunde nu høre, at dette heller ikke var Nissen tilmåde, og gav ham derfor en dygtig Rap af Plejlen. Nissen, som troede, Slaget kom fra Månen, udbrod da: »lys, ligesom du vil!«

Andre fortæller, at det var, når Nissen mærkede, at der kom nogen, at han sagde til Månen: »lys lavt!« og når de så var gåede forbi, sagde han »lys højt!« Under disse Udbrud faldt Nissen engang ned og brækkede sit ene Ben, og fra den Tid af sagde han altid: »lys højt, lys lavt, lys ligesom du vil!«

Dette: »lys højt, lys lavt, lys ligesom du vil!« kan man stundom høre anvendt som et Mundheld her på Egnen.¹²⁾

EN NISSE PÅ VEJEN

En Gårdmand Per Hansen fra Trunderup og en Mand til kjørte engang nede i Landet lige om Natten Kl. 12. De ser da en lille grå Mand, omtrent som en Nisse komme gående midt ad Vejen, og de talte da om, at ham behøvede de da ikke at kjøre af Vejen for, de havde da Ret til at følge Sporet, mente de. Men lige i det samme blev den ene Hest flyttet over Stangen, så at begge Heste nu stod ved én Side. De måtte altså helst have kjørt af Vejen.¹³⁾

INDEN KIRKE

Østen for Trunderup ligger en Skov, som kaldes Nordtorp. En Kone fra Kværndrup gik en Gang herud for at malke til Middag, — hun havde ikke gået i Kirke efter en Barselfærd, — der var da »noget« inde i Skoven; det lignede mest et langt, hvidklædt Menneske og lagde Armene, »slåene i Lås«, på Skovgærdet og råbte: »Skynd dig, du hedenske Kvinde! det er høje Middag!«¹⁴⁾

t

ST. LAURENTIUS

På Vestsiden af Kværndrup Kirke er der i en Grundsten udhugget et Menneskeansigt, der sidder omtrent 1 Alen fra Jorden. Niels Hjulmand i Kværndrup fortalte derom, at det var et Billede af St. Laurentius. (Kirken er en St. Laurentius Kirke). Man fortæller ellers om dette Ansigt, at det tidligere har siddet højere oppe i Muren, men bliver ved at synke, og når det engang når Jorden, så vil Verden forgå.¹⁵⁾

KIRKELAMMET

I Kværndrup Kirke er der et Kirkelam. Det ser ud som et almindeligt Lam, kun med den Forskjel, at det har så lang Uld, så den slæber efter det. Det har sit Leje over en af Kirkens Hvælvinger ved »det lille Stanghul«. Her fik det førhen ren Halm til sit Leje hver lille Juleaften. Mette Degns havde i sin Tid den Bestilling at bære Halm op til Kirkelammet. Når nogen skulde dø, har man set Kirkelammet gå ud og »hente« dem. Den gamle Degn, Visbek, har tidt set det gå ud, og når man så det vente for Døren et Sted, så vidste man, at der snart vilde dø nogen.¹⁶⁾

KIRKELAMMET OG KRAGERNE I ÆSKENE

Kirsten Hansen siger, at det i gamle Dage var Skik, at man hvert Nyttår bar et nye Leje op i Tårnet i Kværndrup Kirke til Kirkelammet. Den gamle Degn Visbæk i Kværndrup sagde, at han tidt havde set Kirkelammet gå ud og hente Nøglen. Der kunde ellers også ses paa Kragerne, der sad i Æskene om Kværndrup Kirke, fra hvilken Kant de første døde vilde komme, nemlig fra den Side, mod hvilken de vendte Hovedet og skreg.¹⁷⁾

EN HVID KO

Tæt østen for Nisgård i Trunderup, der nu tilhører P. Johansen, lå der for nogle År siden en lille Toft, hvor der i sin Tid lå et Hus, og her i denne gamle Have har man senere set en overnaturlig hvid Ko gå omkring. Hvorfra denne Ko skulde hidrøre, ved man nu dog intet om.¹⁸⁾

TOTTE VÅR

Øster ud fra Trunderup By går der en Gyde, som kaldes Ikjærsgyden. Et Stykke uden for Byen, ret neden for den første betydelige Banke på Vején, går der et Vandløb under denne, og Stedet kaldes »Totte Vår«. Her stod endnu til ind i 80erne nogle Ellebuske ved Vandløbet, og her er noget Spøgeri. Der er nemlig under Broen en Hund med gloende Øjne, og ved Siden af Vejen står en sort Mand, nogle siger, han har ingen Hoved.

I den Tid, da Drengene om Aftenen sildig måtte ride ud på Dong med Hestene, som skulde gå på Græs der om Natten, var dette Sted en Skræk for dem.

Totte Vår er naturligvis Navnet på et gammelt Vadested, da Bækken i sin Tid har været Møllebæk. Vår er da Vad, men hvad »Totte« betyder, kan jeg vanskeligere udfinde.¹⁹⁾

DEN STORE HUND I EGESKOV

Niels Fuglsang i Egeskov besøgte jo imellem sin Kjæreste, som opholdt sig på Egeskovs Mark tæt henne ved Snarup, og han fulgte da Nyborg-Bøjdenlandevejen et langt Stykke. På dette Stykke Vej var der flere, som havde set en hæsliq stor Hund gå og luske omkring, men Niels Fuglsang lo kun af dem og mente ikke, det

var noget i sig selv. Men så en Aften kom han ligegodt i Følge med Hunden, og den fulgte ham lige Side om Side, Skridt for Skridt, til han kom hjem, hvor den først forsvandt. Da han så kom ind, og der blev tændt Lys, blev han helt gal og urimelig og var sådan hele Natten, så det var ligegodt ikke nogen rigtig Hund, som gik der.²⁰⁾

ILD PÅ VEJEN

Ane Madse, der var gift med Mads Sællænder, som boede i et Gadehus i Trunderup, har fortalt mig, at hun som en stor Tøs en Gang fulgtes med sin Fader igjennem Kværndrup, og da de så kom ud mod Kroen og Korsvejen, ret ud for Lars Niensens Gård, så det ud for dem, som Vejen stod i Lue over alt. Da det var omtrent Kl. 12 om Natten, turde de ikke gå der forbi, men gik tilbage og blev i Kværndrup om Natten. Hun fortalte det som fuld Sandhed.²¹⁾

STENS ENGE

En Del af den vestlige Udmark, der hører til Trunderup By, hedder fra gammel Tid »Stens Enge«. Den pågældende Jord er temmelig stenfattig, men Sagnet omtaler dog en Sten her, og det er måske denne, der har givet Marken Navn. Det var nemlig en meget stor Sten, og på Overfladen af den var der en Fordybning, som et Aftryk af et menneskeligt Legeme. Denne Fordybning var fremkommen derved, at engang to Karle (Kæmper), som begge vilde have den samme Pige, havde kæmpet om hende her, og den ene af dem var da i Kampen falden så hårdt på Stenen, at hans Legeme aftrykkede sig i den.

Stenen er nu for længe siden kløvet og ført bort.²²⁾

STENEN I RAUNDRUPSMEDDENS GARDSPLADS

I den gamle Raundrup-Smeds Gårdsplads sad for nogle År siden en Sten, der ovenfor Jorden havde en Størrelse som et Hus. Der sad tydelig en stor Hånd med fulde fem Fingre indtrykt i den. (Det vil sige: kun Hulinger, som når vi trykker vor Hånd i Sand, men i betydeligere Omfang.)

Herom gik og går det Sagn, at den af En (Kvinde?), som stod paa Kværndrup Kirkegård, var slynget eller kastet efter Giislev Kirke; men den faldt for tidlig og nåede ikke længere

end til Raundrup. (Afstanden mellem Gislev og Kværndrup er omtrent en Mil.)

Den store Sten er nu næsten borte, da den blev brugt til Broer ved Landevejen for nogle År siden. Imidlertid er det underligt nok, at den just skulde være kastet fra den ene Kirke og efter den anden, da den var bestemt til at slå den ene ned, og at den så ikke var bleven ved Kværndrup.

(Fortalt af Hsmd. Kristian Rasmussen i Syltet).

Kværndrup Navnet skal være kommen af, at der har været en Mængde Møller og Kværne der.²³⁾

STOVESTEN

Der boede en Gang en Kæmpekvind ovre på Langeland, og hun var bleven vred på en Kæmpekvind, der boede her på Fyn. Nu var det sådan, at Kværndrup Kirke tilhørte den fynske Kæmpekvind, og så fandt den langelandske på, at ville slå Kværndrup Kirke ned, for at gjøre hende Fortræd. Hun tog derfor en mægtig stor Sten i sit Hårbånd og slyngede den af al Kraft efter Kirken, men Hårbåndet brast, og Stenen nåede derfor ikke sit Bestemmelsessted, men faldt ude på Højes Dong i Lunde Sogn og har senere fået Navn af »Stovesten«.²⁴⁾

KLOKKEN PÅ EGESKOV

På Egeskovgård, i Gangen oppe på »det store Hus«, hænger der en Klokke, som rimeligvis kun har været brugt til at kalde med. Denne Klokke kan man undertiden om Aftenen pludselig få at høre; den ringer, uden at der er nogen ved den. En troværdig Mand har fortalt, at han således har hørt Klokken ringe, og at han da har set efter, om der var nogen ved den, men han bemærkede da intet andet, end at Snorene til Urværket bevægede sig lidt.²⁵⁾

KVÆRNDRUP KIRKEKLOKKER

Det var engang for mange År siden, at Kirkeklokkerne i Kværndrup skulde gjøres i Stand, da de ikke var rigtig vellydende. En Hr. Essi blev antaget hertil og fik udleveret en Del Sølv og Mæssing til at lappe med. Han stak imidlertid disse gode Sager

i sin egen Lomme og lempede Klokkerne med Kobber og Bly.

Da man så skulde til at ringe med Klokkerne, var de altfor døde i Klangen, og man trak derfor stærkere og stærkere i Rebet, og tilsidst blev det saa voldsomt, at Klokkeren slog sig løs og for ud af Lydhullerne, helt hen over Byen og faldt først nede i »Dybe Mae« (en Eng vesten for Kværndrup hørende under Egeskovgård).

Det sære af det var det imidlertid, at Klokkeren på Vejen hen over Byen sang følgende Vers, der røbede Essings Bedragerier:

»Søl og Messi
det gjemte Herr Essi,
Kobber og Bli
det satte han i.«

Der blev nu sendt en 3—4 Karle ud for at lede om Klokkeren, og de fandt også godt nok Hullet, hvori den sad, og fik lagt et Reb om den. De havde allerede fået den op til Overfladen, da en af Karlene bandte en stod Ed, at nu var de den da vis. Men aldrig såsnart havde han sagt dette, før Klokkeren igjen gik tilbunds, og siden efter er der ingen, der har hørt eller set noget til den.²⁶⁾

KVÆRNDRUP KIRKE

Det var oprindelig bestemt, at Kværndrup Kirke, som nu ligger midt i Byen på en høj Banke, skulde have været bygget på en lignende Banke inde i Rubbjergskoven (under Egeskov) ret inden for det østlige Skovled. Banken her i Skoven kaldes endnu Kirkebanken eller Flintebanken og ligger vest for Kværndrup By.

Men Bygningen her vilde ikke skride fremad, thi hvad man byggede op om Dagen, blev revet ned om Natten, så man næste Dag måtte begynde forfra igjen. Men så en Dag kom der en Fugl — den lignede en Krage — og den tog et Blad der fra Banken og fløj bort med, og da man så så efter, hvor den fløj hen med det, så man, at den fløj hen og lagde Bladet på den høje Banke midt i Byen, hvor Kirken nu ligger, og det toges da som et Varsel om, at det var her, der skulde bygges, hvad der så også blev.

Denne Fugl blev afbildet på en Fylding i Herskabets Stol lige overfor og i Højde med Prædikestolen, hvor den kunde ses indtil Kirkens Istandsættelse for nogle År siden.²⁷⁾

EGESKOVSGÅRD SKAL SYNKE

Egeskovsgård, siger man, skal synke Lille-Juleaften. Gården er bygget på Egepæle og Bjælker, som man kan se, når Vandet står lavt i Gravene. I Hovedbygningen er et Værelse, hvor det nok ikke er så ganske rigtigt ved Nattetid. Der er ogsaa en anden Stue, som man kalder Slyngeborg; der skulde Pigerne i gamle Dage sidde og spinde.²⁸⁾

VASKE VED BENTS DAM

Når man går nord ud fra Trunderup, kommer man forbi en stor, gammel Hvidtjørn, og når man er uden for den, er man udenfor selve Byen. Lidt længere frem kommer man over Rasbjerg; nede til venstre ligger Rasbjerg-Hulen. Længere ude ved Nørremose tæt ved »Sirupsrenden« og »Dejgtruget« (to Mosehuller) er et Dam: »Bents Dam«. Her var det Skik i gamle Dage, at når man bøgte, skulde man derud at vaske. Midt i Kæret stod før en stor, gammel Elletrumpe.

»Bøge« kalder man det, så længe man koger Klæderne i Luden; men at vaske kalder man det, når man lægger dem på Tostolen og slår Vandet af dem med Tærskelen.²⁹⁾

ET SLEMT LYS

Der ses stundom et Lys brænde på Marken et eller andet Sted, og der er da en eller anden Skat gjemt, siger man. Det er imidlertid slemt at gjøre Fortræd ved sådan et Lys, hvis man træffer på det. Således var der en Mand (Skovfoged), som ude i Nordtorpe — en Skov øst for Kværndrup By — fik et sådant Lys at se, og han gik da hen og slog til det med sin Kjæp, men så kunde han ikke straks slippe derfra igjen. Da han så dog kom løs, så var hans Mund trukket skjævt op efter det ene Øre, og det varede længe, inden han nogenlunde kom sig igjen.³⁰⁾

LYS OVER EN SKAT

Til det Hus i Trunderup, som endnu er indfæstet af Skrædder Lars Kr. Knudsen, og som ligger sydligt i Byen tæt ved Landevejen, hører en temmelig stor Have, og i denne har man om Natten

undertiden set et Lys at stå og brænde. På sådant et Sted, hvor man ser Lys om Natten, er en Del Penge eller sligt nedgravet, og hvem der tør vove det, kan nok få fat i Skatten. De skal nemlig blot tage en Kniv (Ståål) og kaste hen ved Lyset, og så skynde sig at løbe over tre Agerrene, inden Fanden tager dem. Kan de det, så kan de om anden Dagen grave, hvor Kniven ligger, og de vil da nok finde det nedgravede Sølv eller Guld.³¹⁾

TROMSKIRKE

I Kværndrup Vænger, der hvor Filipgyden og Vængervejen støder sammen, er der vest for Filipgyden og syd for Vængervejen en Plet Jord, — rimeligvis det højeste af Marken — som kaldes Tromskirke. Her på denne Plet, fortæller man, skal der være begravet en Del svenske Krigsfolk, som af Sognets Folk blev slåede ihjel i en og samme Nat til et bestemt Klokkeslet — halv Tolv — efter en forud lagt Plan.

På denne Mark og langs med Vængervejen, har endnu i dette Århundrede stået en Del mægtige Egetræer, som gjorde Vejen mørk og skummel, og Stedet havde ingen godt Ord på sig, man holdt ikke af at færdes der om Aftenen.³²⁾

RAKKERKJÆRET

Fra Trunderup By og vester ud mod Svendborg-Odense Landevejen går Rokkergyden (Rakkerkyden). Tæt ved Byen nord for Gyden ligger Rokkerkjæret, der nu er en Eng, og umiddelbart op til denne ind ved Stervbogården findes en Dam, hvori der i lange Tider har ligget et menneskeligt Kranium. Det har været for Dagens Lys flere Gange, når Dammen har været ryddet, men man har altid kastet det ud igjen, når Arbejdet var færdigt. Gamle Folk ved at fortælle om, at der også har været andre Skeletdele i Dammen f. Ex. Brystkassen, og alt dette skal stamme fra en Jøde — Bissekræmmer — som er bleven dræbt og berøvet sin Kramkiste, nogle siger, at det var Bymændene, som forøvede dette Røveri og da havde kastet den døde Krop i Rokkerkjæret.

Imellem denne Dam og Rokkergyden går der en hovedløs Mand, som da skulde være Gjenfærdet af den dræbte Jøde, men dette sidste synes at være et yngre Tillæg.³³⁾

EN VÆDDER I EN TORNEBUSK

Den gamle Knud Nielsen i Trunderup, der ejede Stærbogården, har fortalt, at på Gårdens Oplod Vesten for Byen var der en Mark med »Skovrene«, som de kaldte »Skoven«, og her har en Pige engang set et sært Syn: Hun så nemlig en Vædder hænge fast i en Tornebusk, og så helt udenom brændte Lys.³⁴⁾

EN GJENGANGERSKE

For 30 År siden var der en Del Tale om en Gjengangerske, som viste sig på og ved Landevejen mellem Kværndrup og Egeskov. Ned ad mod Egeskov er der en stor Mergelgrav inden for Hegnet til højre, når vi går mod [vest], og her ud for denne Mergelgrav har der af flere pålidelige Folk været set en høj sort Dame, der først stod oppe i Hegnet, så ude ved Vejen tæt ved den forbi-gående, og endelig er fulgt bag efter, når han gik mod Egeskov, og først der bleven borte ved Gravene. Kjørende Folk er også bleven standsede her, men dog uden at have set noget. Således kom en Mand kjørende, fortæller man, med hele Familien, de havde været afby, og så blev Vognen stående, og det var ikke muligt at få den af Stedet, han måtte spænde fra og lade den blive til næste Dag. Daværende Pastor Fejlberg i Kværndrup skal ligeledes være bleven standset der på Vejen en Aftenstund, men han stod da af Vognen og gik en Omgang omkring den, og så kunde de kjøre igjen.

Man har ment, at det skulde være en Husholderske, der var på Egeskov, og som aflivede sig selv ved Drukning i Gravene for Kjæresteries Skyld, der går igjen der.

I min Ungdom var dette meget omtalt, og mærkeligt nok synes det, som Sagnet i den allersidste Tid igjen dukker op med fornyet Styrke, og at altså den sorte Dame igjen skulde vise sig.³⁵⁾

EN GAMMEL KRO

Vest for Nyborg-Bøjdenlandevejen og sydligst i Trunderup By ligger en Gård, som til daglig Brug bliver kaldt »Tangens«. I denne Gård blev der i gamle Dage drevet Krohold, dels for Byens Mænd og dels for Vejfarende. Her har man stundom, længe efter at Kroholdet var ophørt, kunnet høre en Vogn komme rullende så stærkt op over Stenbroen, som Stenene skulde vende sig efter

den, og det kunde suse ind ad Dørene, som om Rejsende kom farende ind, men når man så har set efter, om der virkelig var nogen, så har der aldrig været noget at se.

De gamle siger, at det er »Luidi« fra den gamle Tid, der endnu kan høres, (»Luidi« er omtrent at forstå som Lyd eller Gjenlyd).³⁶⁾

KIRKELAGEN I KVÆRNDRUP

Ved den sydlige Kirkelåge til Kværndrup Kirkegård lå i Begyndelsen af dette Århundrede Kristian Møllers Hus. Når der om Dagen havde været en eller anden begravet, kunde man der i Huset om Aftenen strax vide, om vedkommende havde levet redeligt, ti havde han (eller hun) ikke det, så kom han om Aftenen og smækkede med Kirkelågen, så man kunde høre det inde i Huset, i modsat Fald var alt roligt.³⁷⁾

PER MØLLERE

Per Møllere kaldte man en Karl, som var barnefødt i Vandmøllerboligen i Egeskov By. Det var en Drikkebroder, og [han] blev en Gang i Røde Kro, omtrent en Fjerdingsvej fra Trolleborg, i et Slagsmål slået fordærvet, så han døde deraf. Han blev begravet i Kværndrup, men har siden gået igjen der i Byen.³⁸⁾

KAREN LAVSES GJENFÆRD

For omtrent halvhundrede År siden, fortalte Abelone Offers i Egeskov, så jeg og en anden Pige en Aften et Gjenfærd i Kværndrup. De fulgtes nemlig ad på Odense—Svendborg Landevejen, der går gennem Kværndrup, og lige som de da var kommen ud for Hospitalet, så de ovre på den modsatte Side af Vejen indtil Kirkegården, en Kvindeskikkelse stå og lægge Armene på Stengjærdet og altså vende Ryggen til dem og Vejen. De kunde tydelig se Klædedragten, som Skikkelsen bar: et vadmels Skjørt med blå Trøje, et Tørklæde over Skuldrene, som gik noget ud på Armene, samt et blåternet Tørklæde over Hovedet. De blev noget sært tilpas begge to, for de kjendte nok den, der stod der, og vidste, hun var død. Først da de var kommen hen på »Børsen« (∴ et Stykke Gadejord, nordvest for Kirken og vest for Landevejen, hvor Ungdommen i de Dage havde Legeplads om Aftenen) udbød Abelone: »Men hvad var dog det?« »Jøsses!« sagde den anden, »ti dog stille!«

De måtte nemlig ikke snakke om sådan noget ved Nattetider. De skyndte dem da hver til sit, men næste Dag vilde Abelone dog have rigtig Besked af den anden Pige om, hvad hun havde set, og det passede godt nok, de havde set det ens begge to. Det Kvindfolk, de havde set, var de enige om, var den da afdøde Karen Lavse, som havde boet i et gammelt Hus, der lå mellem Børsen og Bækken, der går gennem Byen. Denne Karen Lavse (o: Larsen) havde Ord for at være »en slem en«, og man fortalte, at hun ikke kunde dø, før de lagde Ild op under hendes Seng. Hun var en af de tre Trolldhekse, som i Begyndelsen af dette Århundrede levede i Kværndrup.³⁹⁾

SPÆDBARN GRÆDER OM HØJTIDSAFTENER

I en af Niels Jørgensens Løkker her nord for [Trunderup] ved Landevejen er en lille Mose med nogle halvt eftergroede Tørvegrave, hvor Folk her omkring fra har hørt et spædt Barn græde om Højtidsaftener.⁴⁰⁾

FORVALTER NELLEMANNS GJENFÆRD

I Slutningen af forrige Århundrede, da Jorderne i Kværndrup Sogn blev udskiftede, var der en Godsforvalter på Egeskov, som hed Nullemand. Denne Mand blev beskyldt for at have begået nogle Urelfærdigheder med tre Jordpletter i Kværndrup Vænge, som dengang lå ind under selve Gården og kun var et Overdrev. Til Straf for dette har han ikke kunnet få Ro i sin Grav, men kører, som et Gjenfærd, ude fra den omtalte Jord i Vængerne og tilbage mod Egeskov, men når ikke længere end til Lars Nielsens Gård i Kværndrup, hvor han vender og atter kører ad Vængerne til.

Til dette Sagn, der blev sendt S. Grundtvig i 1862, skal jeg føje den Bemærkning, at man vil vide, at her i Sognet endnu lever Efterkommere af Forvalter Nulleman, og at han endogså skal være af samme Slægt som vor nuværende Justitsminister. Lars Nielsens Gård ejes nu af Peder Hansen, og ligger ikke langt fra Kroen, hvor Odense—Svendborg Landevejen og Bøjdenlandevejen krydser.⁴¹⁾

SKJELFLYTNING I KVÆRNDRUP VÆNGER

I Kværndrup Vænger, som er den østlige Del af Sognet, har for få Ar tilbage været noget Spøgeri ved Knud Pedersens Gård, som kom sig af, at Hegnene mellem ham og hans Nabo,

Jens Andersen, vare satte paa fejle Steder; og da Naboen var død, hørte man tidt om Aftenen, at noget gik ude i Marken og jamrede sig og raabte: »Skjel, Knud Pedersen! Skjel, Knud Pedersen!« Somme Tider kom det op til Knud Pedersens Gård og gik udenfor (det kom aldrig ind i Gården) og jamrede, så det skingrede og hvinede helt forskrækkelig ind i Gården. Det var især gjennem Lolugen, at det råbte mest.

Der er også mærket til adskilligt andet: Således er der et Sted nogle Ellebuske, hvor der endog ved højlys Dag har været farligt at komme. En af Jens Andersens Sønner, som kom her forbi, blev sådan omtumlet der, at han gik rent fra sin Samling og har siden aldrig været klog. —

En Karl kjørte en Gang forbi disse Ellebuske, men da bleve Hestene sky og løb fra ham, og han blev selv kjørt ihjel, da han var kommen til at hænge i Vognen.

Et andet Sted er der et Led, der somme Tider af sig selv springer op for Folk, som går der. Siden er Hegnene blevene flyttede og satte på rette Steder, og alting er da bleven rolig der igjen. Bedragerier af Jord er noget af det værste, nogen kan gjøre, da det altid har vist sig, at det lønner sig strængt for dem, som gjør det.⁴²⁾

SPØGERI PAA EGESKOVSGÅRD

Den gamle Kone, Kirsten Hans Jørgensen, fortæller, at mens hun tjente paa Egeskovsgård som Malkepige, havde de både Spindestue og Sovekammer Side om Side med hverandre, og det traf sig der en Aften strax de var kommen i Seng, at Kirsten kunde fornemme noget, der klappede og strøg hende så meget urimeligt blødt på den ene Kind, og den anden Pige, som lå ved hende, havde en slem bullen Finger, og på denne blev det ved at stryge ligedan så meget blødt.

Tilsidst rejste de dem op for at se efter, men der var intet at se, og så blev de bange og krøb under Dynen og »fornemte« da intet. I Spindestuen hørte man somme Tider, at der blev både spundet og hæspet, og det var ikke rigtigt. Men så var der en Aften en Karl, som såtidt gik derop ved Pigerne, og han hørte det, men så sagde han: »Så, nu er det nok!« og det holdt da strax op.⁴³⁾

SPØGERI I STYVLET OG VED SPANGE BRO

Der hvor »den store Landevej« (Nyborg-Bøjdenevejen) fra Nord går ind i Trunderup By, lå, før Landevejen i Begyndelsen af

Arhundredet blev rigtig anlagt, en Vejstrækning, som, især om Vinteren, også var Vandløb og derfor, når den var belagt med Is besværliggjorde Færdselen og jævnlig måtte hugges op. Dette ubehagelige Sted kaldtes i daglig Tale »Styvlet«, — nogle har ment, at det egentlig er »Dybet«, det skulde hedde — og det er for mere end Isføret bleven berygtet, nemlig også for sit Spøgeri.

Således har et Fruentimmer en Nat her i Styvlet mødt en usædvanlig lang Kalv, som var hvid eller hvidbroget og i det hele af et overnaturligt Udseende.

En Mand derfra Byen gik en Aften i Følge med hans Kone og Datter ned igjennem Styvlet, og der mødte de to røde Kalve, men kun Pigen så dem, ti da de var kommen vel forbi, spurgte hun Forældrene om, hvad det vel var for Kalve, men de havde da ingen Ting set.

Syd for Styvlet, men forøvrigt på samme Vejstrækning ad Kværndrup til nedad mod »Spange Bro« har en Karl ligeledes en Morgen tidlig, Kl. mellem 3 og 4, mødt noget, som lignede en Kalv, kun var det mere loddent, og skelede efter ham med et Par gloende Øjne.

Endelig har der endnu af to Piger og Røgteren i Møllegården en Morgen tidlig Kl. 3 på det samme Stykke Vej mellem Styvlet og Spange Bro, været set et langt hvidt »Et«, som gik ganske sagte henad Vejen. De kunde hværken skjelne Hoved eller Ben, men det lignede dog mest et Kvindfolk.

Et andet Kvindfolk har en anden Nat set ganske det samme her.

Der er også fortalt om en Mand, der kom kørende her en Aften og fik Hestene kossen løbsk af en usædvanlig raslende Støj; men han så dog intet.

Derimod har i den allernyeste Tid to unge Piger fået en ordentlig Forskrækkelse her på Landevejen nedad mod Spange Bro. De så nemlig ikke just selve den fatale Kalv, men derimod kun Skindet af den, som lå på Vejen, og straks forsvandt, da de var komne forbi.⁴⁴⁾

NIELS TOBAK OG DE STORE HUNDE

Niels Tobak kaldte man én, som boede i Babens Hus ved Odense Landevejen. Han kom en Aften sildig bærende med et Knippe Tækkekjæppe, som han nok ikke var kommen så rigtig til. Nu så han i Landevejsgroften to store hæslige Hunde ligge

og slås; han tog en Kjæp frem og slog til dem, men han fik derved sådan en Fornemmelse, at han helt tabte sit Mæle og forvandt det aldrig ganske rigtig, så man kun med [Nød og] næppe fik Besked om det, der havde tildraget sig. —

Herud imod Babenshus og Odensevejen, vesten for Trunderup, går Rakkerkyden, som rimeligvis har sit Navn af Rakkerkæret, som, når man kommer fra Byen ligger til højre og var brugt til at kaste de Køer i, som døde af Kvægsygen for mange Ar siden. Ved Leddet derind til går en hovedløs Mand. I et Gadekær tæt ved ligger Mandens [?] Hoved.⁴⁵⁾

TRÆMANDEN PÅ EGESKOV

Oppe på det øverste Loft på Borggården på Egeskov ligger en lille Figur af Træ udskåren som en Mand. Om denne fortalte gamle Anders Kudsk i Egeskov, at han i sin Tid hver lille Juleaften måtte bære ren Halm op til den at ligge på. Grunden til, at dette skulde gøres, var den, at man derved forhindrede, at Gården sank Juleaften, hvad der er sagt om den, at den vilde. Nogle har også ment, at den lille Træmand skulde have ren Halm til sit Leje hver Jul, for at forebygge Spøgeri på Gården.

Sagnet beretter dog også, at de gamle Herskaber aldrig opholdt sig på Gården om Julen, netop fordi at den skulde synke engang ved denne Højtid.

En Del helt vel udskårne Træfigurer — Riddere o. l. — der skal være komne fra Egeskov, har været spredte her på Egnen, de skal i sin Tid have prydet en Sal på Gården. Den på Loftet er måske af samme Slags.⁴⁶⁾

NIELS MØLLEGARD

Møllegården i Trunderup lå i Slutningen af forrige Arhundrede i Byens

Træmanden paa Egeskov.
Efter Danske Herregaardshaver.

Nordende, nu er den den sydligste Gård i Byen. Den blev flyttet engang, da den brændte, og da blev Ilden dog standset, for det var noget, Niels Møllegård forstod sig på. Man mente, han havde forskrevet sig til Fanden, og derfor var bleven til en Hexemester. Da han skulde dølgge Ilden ved sin egen Gård, kom han på Ryggen af en Hest og red tre Gange omkring Gården, imens han gjorde dette, skulde der kastes en Kniv i Ilden og gjøres flere andre Kunster. De tre Omgange skulde han tilbagelægge i meget kort Tid, for ellers måtte Fanden tage ham, sådan var nok deres Akkord. Men Niels Møllegård kunde også andre Kunster, han var således Dobbeltgænger. Han kunde f. Ex. stå og lægge Armene på Lodøren og stå at se på Karlene, som arbejdede der, men samtidig kunde han være ude i Marken hos andre Folk, som dér var beskæftigede. Han var en kyndig Mand på mange Ting og var en af de få, som kunde skrive. Men i de mange Handeler, han slog, var han ikke pålidelig, og mange blev snydt af ham. Han døde oppe på Kvistkammeret i Møllegården, hvor han da var alene, og siden har dér ikke været godt at være om Natten. Da han var bleven begravet, hørte man om Aftenen på Begravelsesdagen, at han kom og slog med Kirkelugen, og så vidste man inde hos Christian Møllers, at han havde levet uredelig.

Den omtalte Kvist på Møllegården forsvandt ved Nedbrydningen 1890, og der er nu et helt nyt Stuehus på det gamles Plads.⁴⁷⁾

TRE TROLDHEKSE I KVÆRNDROP BY

Der levede i Begyndelsen af dette Arhundrede tre Trolldheksere i Kværndrup By, sagde man. Der boede nemlig én i hver Byende og én i Midten. I den sydlige Byende levede Maren Skjernings, i Midten boede Maren Ottens, og i den nordre Byende var Karen Lavse.

Af disse tre var Maren Skjernings mest frygtet for sine Skarnstykker. Der fortælles således om en Mand, der boede tæt ved hende, som hed Hans Andersen, at han havde to-tre Børn, som alle led af et »Tilfald«, og for at få dette hævet søgte han en klog Mand. Denne fortalte ham nu, at han kunde vise ham den, der havde påført Børnene deres Sygdom, og det gjorde han også, Manden så ned i en Spand Vand, og der så han da, at det var Maren Skjernings. En anden Mand i Kværndrup, Markvard Knudsen, havde en lille Pige, som var meget syg, men hun kunde

alligevel ikke dø. Men så kom Maren Skjernings derind og tog Barnet op på sine Arme, og så døde hun, derfor antog Folk, at Heksen havde »lagt noget for hende«, og at det så var deraf, hun havde fået sin Sygdom.

Karen Lavse fortalte man, kunde ikke dø, før de lagde Ild op under hendes Seng, så det var naturligvis en slem en. Hun gik også igjen.

En til den Tid bekjendt Morder, Peder Buk, der skar Halsen over på Ås Møller og selv senere blev halshugget, var en Søn af Karen Lavse (eller måske af Maren Ottens).⁴⁸⁾

EN PIGE BLIVER HELBREDET FOR KRAMPE OG SLAG

I Stærvbogården i Trunderup, der nu ejes af Niels Knudsen, boede i Begyndelsen af dette Århundrede en Mand, som hed Peder Jakobsen. Han blev gift som ung Mand, imens han endnu havde en 12årig Halvsøster hjemme: Maren Jakobsdatter (født ^{31/8} 1798). Denne Pige blev nu pludselig overfaldet af — som man dengang troede — et dobbelt Onde, idet hun fik både »Krampe« og »Slag«, og led meget deraf. Når Ondet kom over hende, bar man hende, stiv som hun var, uden for og røgede hende med forskjellige Urter, så hun blev helt lin igjen i alle Lemmer. Men nu hen i Sommeren træffer det sig en Torsdag, hun var gået i »Skoven« (∴ Marken vesten for Gården) for at se til Kreaturerne, at der kom en Skikkelse til hende, som hun forklarede var helt hvidklædt og havde en Krone på Hovedet, og den talte med hende og fortalte, at hun vel ikke var hendes Moder, der forlængst var død, men gik i hendes Moders Sted, og de var Søstre, hendes Moder kunde ikke tåle at se, hun led så meget ondt, og derfor var denne nu kommen for at helbrede hende. Pigen fik så Pålæg om at mødes méd denne sin Moster endnu 2 Torsdage derude i Marken, og hun vilde da blive rask. Derpå bar den hvide Skikkelse Maren tilbage til Byen til Vester-Led, og sagde hende da, at hun nu vilde møde den, som havde gjort det Onde ved hende. Det var ganske vist ikke tiltænkt hende, men derimod hendes Broder Peder Jakobsen og hans Kone. Hun kunde kjende Hexen derpå, at denne kom med en Mælkespand på Armen, og foran hende kom der en Kat løbende, som Ilden røg af, men hun skulde ikke være bange, for nu kunde hun ingen Ting gjøre hende. Mosteren fortalte videre, at den samme Hex havde påført en anden

Pige oppe ved Lille Løgtved, det samme Onde, men nu vilde hun aldrig komme til at gjøre det ved nogen mere. Pigen mødte nu også ganske rigtig en berygtet Kone, Mette Vægters, og så kom man i Tanker om, at hun havde været nægtet Brød hos Peder Jakobsens, og at det var derfor, hun vilde hevne sig på dem. Man antog, at hun havde lagt »Noget« ved Dørtærskelerne, som Manden og Konen skulde komme først over, og så den ene af dem få Krampe og den anden Slag, men i Stedet for var Tøsen kommen derover og havde da fået begge Tilfældene. Maren mødtes altså med sin Moster de følgende 2 Torsdage, ude i Marken, og andre Folk, som var i Marken, kunde høre dem tale sammen, men der var vist ingen, der så den hvide Skikkelse. Hver Gang Maren var derude, bar Mosteren hende hjem til Vester-Led. Et bestemt Pålæg fik Maren af den hvide Skikkelse: hun skulde gå til en kyndig Mand i Byen og få skrevet et Papir, hvis Indhold den angav hende. Dette Papir skulde slås op på deres Dør, hvor det skulde sidde et År rundt, og derefter kastes i deres Brønd. Dette Papir skrev en Mand der i Trunderup, som almindelig kaldtes Niels Møllegård, fordi han boede i Møllegården, han var en for sin Tid meget veloplært Mand. Selve Papiret var der kun få der kunde læse og forstå, og man ved nu kun — efter hvad Johanne Hanse har berettet, da hun nogenlunde kunde læse det —, at det indeholdt en Spådom om, at det vilde gå Byen ilde, hvis den ikke omvendte sig, og især var der nævnt en enkelt af de nordre Gårde — Nisgård — hvis Beboere vilde få en ond Skjæbne på Grund af deres Slethed. Som Bekræftelse på Rigtigheden af denne Spådom og på, at den hvide Skikkelse var den, den udgav sig for, skulde det tjene, at Maren Jensdatter i Nisgård havde været forkert (Sindssvag) en Gang og skulde blive det engang til, samt at Ane Rasmussen (Maren Jensdatters Broderkone) skulde føde en Dreng, som skulde blive tåbelig (∴ Idiot). Disse Ting indtraf også efterhånden.

Maren Jakobsdatter kom sig fuldstændigt og blev en temmelig gammel Kone, idet hun døde i et Hus ved Sanderumgård omtrent 66 År gl.

Selv var hun aldrig at formå til at fortælle om sine Tildragelser, da hun blev ældre, undskyldte sig med, at hun ikke kunde huske Rede på det. Derimod kunde Peder Jakobsens Kone, der også hed Maren, vel fortælle derom, men dog aldrig uden at hun

kom til at græde, hvilket viser det stærke Indtryk, som hine Tildragelser havde gjort på Gårdens Beboere.

Ovenstående Sagn tilhører Meddelerens Familie.⁴⁹⁾

FEJE UD UNDER SENGEN

Ane-Dorte Per Klavsens, som levede i Hospitalet i Kværndrup i første Halvdel af dette Århundrede, fortalte, at der var en gammel syg Kone der i Hospitalet, som ikke kunde dø, der var sagtens gjort Kunster ved hende. (Måske det var den til andre Tider så ilde omtalte Karen Lavse, hvorom der også fortælles, at hun ikke kunde dø). Men til samme Tid var der også en anden gammel Kone, Maren Guldbeks, som var meget klog, og hun rådede da dem, som passede den syge, til, at de skulde feje op under Sengen, og »det«, de der fandt, skulde de kaste på Ilden i Kakkelovnen, hun gav dem da med det samme nogle Forsigtighedsregler at følge, for at det ikke skulde »brænde for højt« i Ovn. De fejede da også under Sengen og fandt der noget som en gul Slimklump, som de så puttede i Kakkelovnen, og da den så var brændt, så døde Konen. Ane-Dorte har selv oplevet det.⁵⁰⁾

BONDEN OG BRYDEBASSEN

En Bonde skulde en Gang efter Herremandens Ordre slås med en »Brydebasse«. »Ja,« sagde Bonden, »men jeg vil have min Davre først!« Han fik så også sin Davre, og kom siden ind i et Hus (Rum), hvor Brydebassen var. Men denne sprang højt op i Vejret, op mod Slyden, da Bonden kom derind, og han sagde derfor: »Følg Maebunden, du!« og tog så i det samme så trofast ved ham med begge Hænder, at han brød Ryggen på Brydebassen.

Min Farfader har fortalt mig dette i mine Drengear, og jeg har optegnet det omkring ved 1860, men jeg er aldrig bleven klog på, hvad der skal forstås ved »Brydebasse«. Man hører endnu denne Benævnelse om en, der arbejder rask væk i blind Iver; han »bryder på«, eller er en Brydebasse.⁵¹⁾

NADIGFRUEN, DER VILDE SE EN BONDE

Der var en Gang en fornem Herremandsfrue, som endnu aldrig havde set en Bonde, og så kom hun da i Tanker om, at hun nok

vilde se sådan en. Hun sendte derfor Tjeneren ned i Baggården, hvor Bønderne netop var i Færd med at kjøre Møg, for at hente én op til hende. Bønderne gik dengang i lange Kofter og Knæbukser af hvidt Vadmel og dertil Træsko, men under Arbejdet blev det hele naturligvis gråt. Tjeneren valgte en af de mest tilsolede og tog ham med op til Fruen. Da de nåede Døren, åbnede Tjeneren den på Klem, og Bonden stak det ene Ben ind. »Nej, nu har jeg aldrig set Magen!« udbrød Fruen, da hun så det skidne Ben. »Jo mænd har vi så,« sagde Bonden, »her er Magen!« og så satte han også det andet Ben ind. Fruen betragtede ham nu helt nøje, og bød tilsidst Tjeneren at give ham en Tot Hø nede i Stalden. Tjeneren forklarede nu Fruen, at Bønderne ikke kunde æde Hø, og på Fruens Spørgsmaal om, hvad de så kunde, sagde han, at de nok kunde bruge Penge. Hun gav da Bonden en Rigsdaler, hvormed han var så vel tilfreds, at han ønskede, at han på den Måde kunde komme op til Nådigfruen hver Dag.⁵²⁾

JESPER TROLDS HISTORIER

På Trunderup Dong boede i første Halvdel af dette Århundrede en Mand, som almindelig blev kaldet Jesper Trold. Samme Jesper førte om Sommeren Tilsyn med de Trunderup Bymænds Ungkvæg og Får, som gik på Græs her i Lyngen. Når der var noget fejl ved Dyrene — f. Ex. et tabt Åg el. l. — gik Jesper Trold gjerne tilbys med Melding derom, der vankede da altid en Bid Brød og en Snaps eller to, og ved slige Lejligheder gav han da sine Historier tilbedste. Man sagde, han fortalte dem så tidt, til han selv troede dem.

1) »Jeg har en Gang pløjet til 12 Skepper Boghvede en Morgenstund, før Solen stod op, men det gik da også så rask, at Ilden røg af Langjernet og hen på Lænden af de to bageste Heste, og alle Hestene var hvide af Skum.«

Det urimelige heri bliver særlig fremtrædende, når man erindrer, at de samme gamle, for hvem han fortalte dette, angav som Regel, at Boghvede skulde sås så tyndt, at der kunde ligge et Får med to Lam mellem Stilkene.

2) »Det var en Gang jeg hentede Tørv ude på Bøllemosen, og da kom jeg til at kjøre over en Gungregrav. Både Heste og Vogn sank i, men jeg var snar og tog min Kniv og skar alle fire Hamle-reb, så jeg fik Hestene op, men både Vogn og Tørv gik under om og hjem, jeg så dem aldrig mere.«

Bøllemosen er en større Tørvemose i Lunde Sogn. En Gungregrav er en gammel Tørvegrav, overgroet med Græs, og derunder Dynd, så den gynger.

3) »Jeg var en Gang med at slå Græsset i Mullerup Grave, hvor der var forskrækkelig meget af det. Vi gik ud i Vandet og slog, og Græsset samlede sig i store Bunker under Armene på mig, og så flød jeg Herren hjælpe mig ligesom en And ude i Gravene og slog. Da vi var færdige med at slå, satte vi lange Trænagler tværs gennem Enderne af store pommerske Bjælker og stak dem ud under Græsset, og så satte vi Heste for og kørte så på den Måde 3 Læs op ad Gangen.«

Mullerup er en Herregård i Nabsognet Gudbjerg. »Pommerske Bjælker« betegner særlig svært Tømmer.⁵⁹⁾

KVÆRNDRUP

Af H. C. Frydendahl.

Kværndrups Navn findes i historiske Dokumenter saa tidligt som 1348 — under Formen Querntorp¹⁾; men Byens Oprindelse ligger naturligvis meget længere tilbage i Tiden. Vi maa ikke alene kunne regne med, at der har ligget en By her, da Kirken opførtes o. 1100; men der har antagelig allerede været Bebyggelse her i Oldtiden, i hvert Fald i den Tid, Oldtidsbegravelsen paa Tingstedbjærget²⁾ hidrører fra. Det er vel Aaløbet, der har tiltrukket den Tids Mennesker samtidig med, at Jordlagets Beskaffenhed og Skovenes Vildtbestand har ydet dem Grundlag for at skaffe sig det øvrige fornødne.

Bebyggelsen her maa, da Kristendommen var bleven rodfæstet, have været af et saadant Omfang eller af en saadan Betydning, at dens Banke afgav den bedste Byggeplads til Kirken, selv om en anden Banke, liggende ved Sognets andet Vandløb af nogen Betydning, gjorde den Rangen stridig³⁾. At denne Banke, Kirkebanken i Rugbjærgskoven, ligger i en Udkant af Sagnet og ikke som Kværndrup i dettes Midte, kan næppe have været afgørende, da Sognegrænserne paa den Tid endnu ikke var fæstnede.

Fra Kværndrups første Aarhundreder kendes næsten intet. De historiske Dokumenter, vi kender, sætter ind i den senere Middelalder. Til at begynde med er det i Tilknytning til Kirken; men fra den Tid, da Egeskovgaard ved Middelalderens Slutning er vokset op til at blive en betydelig adelig Hovedgaard, træffer vi jævnlig Kværndrup nævnt i denne Gaards retslige Dokumenter.

Ja, allerede i Pergamentsbrev dagtegnat Odense $\frac{7}{8}$ 1466 træffer vi det, denne Gang dog ikke i Tilknytning til Egeskov; det er Peder Hogenskild til Langesø, Dallund og Lundsgaard, der skøder en Gaard i Kværndrup til Eggert Frille til Oregaard⁴⁾.

Ogsaa et andet udensogns Herskab kan nævnes: I et Domsbrev paa en Del Jordegods tilhørende Kansler Johan Friis til Hesselager 1544 nævnes Ejendomsbreve paa 2 Gaarde i Kværndrup:

en, Hans Jensen ibor, skylder i aarlig Landgilde 28 Skp. Byg, 1 Fdk. Smør, 1 Gaas og 2 Høns, og en, Hans Madsen ibor, skylder 18 Skp. Byg, 1 Otting Smør, 1 Gaas og 2 Høns⁵). I Johan Friis's Laasebrev 1548 nævnes foruden disse en tredie Gaard i Kværndrup, som Anders Lamwessen ibor, skylder 3 Ørtug [Ø., en Vægt] Byg, 1 Otting Smør, 8 Sk. Erridspenge [Pengeydelse i St. f. Hoveri], 1 Lam, 1 Gaas og 2 Høns⁶).

Ved den andensteds⁷) omtalte Rebning 1546 blev »den Jord, Vor Frue Kirke (i Svendborg) haver paa Kværndrup Mark, som kaldes Gjertryde (Giertredz) Jord«, ikke formindsket. Ogsaa Lunde Kirke ejede dengang Jord baade i Kværndrup og andensteds i Sognet, nemlig følgende ubebyggede Jorder: »paa Trunderup Mark 1 Morsel [egtl.: Mark Sølv] Jord, 1 Ager i Stenbeckes Enge (1 Skp. Land), 1 Ager paa Høbierrig (4 Skp.), 1 Jord paa Søppe Ager (2 Skp.), 1 Jord paa Ege Ager (2 Skp.), 1 Jord paa Faldbierrig (2 Skp.), 1 Jord kaldes Madz Ager (4 Skp.), 1 Jord over Græs Mae (1 Skp.), denne Jord haver Søren Hansen i Trunderup og skal aarlig give til Kirken 10 Skp. Byg«⁸).

Til Egeskovgaard købte Frands Brockenhuus 2 Gaarde i Kværndrup foruden noget Jord paa Kværndrup Mark⁹). 1560 overdrager Kongen ham Jus patronatus til Kværndrup. Senere kommer saavel Præstegaard som Degnebol under Egeskovgaard¹⁰).

Novbr. 1618 udlagde Jakob Ulfeldt ved Mageskifte med Kongen til denne 1 Gaard i Kværndrup, der skyldte aarlig 1 Pd. 3 Skp. Byg, 1 Otting Smør, 1/2 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 1/2 Fænenød [= Fødenød, d. v. s. Kvæg, der af Fæsteren skal fodres for Godejeren]. Til denne Gaard var en rebdragen Skov til 23 Svins Olden.¹¹)

1643 købte Laurids Ulfeldt til Egeskov af sin Svoger Oluf Brockenhuus til Hjulebjerg, Befalingsmand paa Lysekloster i Norge, en Del Gods i Kværndrup¹²).

1646 solgte hans Broder Ebbe til Oluf Parsberg til Jernit (nu Frijsenborg) 1 Gaard (Jep Knudsen, skylder 1 Pd. Byg, 1 Fdk. Smør, 2 Gæs, 4 Høns, 1 Fødenød; 16 Svins Olden) og 2 Gadehuse (Hans Nielsen, 7 Mk., og Markus Hansen, 2 Dl.) i Kværndrup¹³). Og efter at Oluf Parsberg af sin Svigersøn Laurids Ulfeldt havde købt Egeskovgaard, købte han i 1649 af Marcus Rothstein til Lundsgaard 2 Gaarde (Niels Hansen, 2 Pd. Byg, 1 1/2 Ørte Havre, 1 Fdk. Smør, 1 Fødenød, 1 Lam, 2 Gæs, 2 Par Høns, Erridspenge 1 Mk., Skov til 45 Svins Olden; og Jørgen Rasmussen, 21 Skp.

Byg, 1 Otting Smør, 1 Lam, Erridspenge 2 Mk. 1 Sk., 5 Gæs, 2 Par Høns, 5 Skp. Gaasehavre [Havre til Gaasefedning], Skov til 22½ Svins Olden)¹³⁾ og i 1650 af Gregers Krabbe til Torstedlund 3 Gaarde (Jep Pedersen, 1 Fdk. Smør, 2 Pd. Byg, 1 Skp. Havre, 1 Lam, 1 Gaas og 2 Høns; Peder Madsen, 1 Fdk. Smør, 2 Pd. Byg, 1 Skp. Havre, 1 Lam, 1 Gaas og 2 Høns; og Niels Ibsen, 1 Otting Smør, 18 Skp. Byg, 1 Skp. Havre, 1 Lam, 1 Gaas og 2 Høns; Skov til de trende Gaarde til 150 Svins Olden) og 1 Gadehus i Kværndrup¹³⁾.

Da Oluf Parsberg $\frac{8}{5}$ 1656 tilskødede Otte Krag Egeskov, ejede denne Gaard i Kværndrup 7 Gaarde og 4 Huse foruden Kirken (Jus Patr.), Præstegaarden og Degnebolet. Blandt Husenes Beboere kan nævnes »Jørgen Kroermand«. ¹³⁾ I det følgende vil ellers — for Vidtløftighedens Skyld — Beboernes Navne og Landgilde som Regel blive udeladt.

$\frac{25}{3}$ 1665 fik Otte Krag af Hans Vilhelmsen, kgl. Majestæts General Proviantsmester i Odense, Transport paa »en Haug, kaldet Kongens Hav, liggende i Sunds Herred, Qverndrup Sogn«, der af Kongen var bleven udlagt til Hans Vilhelmsen for en Gældsfordring paa 50 Rdl. I Skødet, der er dagteget 16. Juni s. A., kaldes Kongens Have »en Enghund, liggendes i Sunds Herred i Lunde Sogn ved Høie udi Fyen, eragtet for 20 Læs Hø, som ved Rentekammeret er anslaaet til 1 Td. Hartk.« ¹³⁾

1683 faar Niels Krag til Egeskov 4 Gaarde i Kværndrup ved Mageskifte med Kongen¹³⁾. 1701 købte han af Valdemar Christoffer Gabel til Hvidkilde 1 Gaard i Kværndrup¹³⁾, og ved en anden Lejlighed fik han ved Mageskifte med denne yderligere 1 Gaard i Byen¹³⁾. 1703 købte han ved en Auktion, som Iver Rosenkrantz til Rosenholm lod afholde i Odense, dennes fynske Strøgods, hvortil hørte 4 Gaarde, Falle Mølle og 3 Huse i Kværndrup¹³⁾.

1718 købte Fru Sophie Juel, afg. Gehejmeraad Niels Krags til Egeskov paa en Auktion, som Kongen lod afholde i Odense over en Del af det gamle Ryttergods, bl. a. 2 Gaarde i Kværndrup¹³⁾, og ved Auktion 1722 købte hun af Major Jørgen Tyge Seefeld til Margaard 1 Gaard i Kværndrup¹³⁾.

1738 afhænder Niels Krag til sin Bonde Niels Pedersen, Snedker i Kværndrup, det Hus i Byen, som hidtil havde været beboet af Hans Skomager, med dertil hørende Haverum¹³⁾.

1747 faar Etatsraadinde Krag til Egeskov ved Mageskifte med Etatsraad Pentz til Fjællebro bl. a. 2 Gaarde i Kværndrup. Om

den ene, hvis Hartkorn Ager og Eng er 2 Tdr. 2 Skp. og 3 Fdk., hedder det: »Herved er at observere, at denne beboer Mads Jørgensen udflytter af Gaarden førstkommende Paaske og efterlader sig til Besætning 2 Bæster, 1 Vogn, 1 Plov, 1 Harve af den Besætning, han nu haver og derefter bliver meddelt Pas og Afsked at bortflytte med alle hans øvrige Midler, hvorhen han lyster uden nogen Refusion for Rugsæden, som er lagt ved Gaarden, og Stedet af Hr. Etatsraad Krag med en anden Fæster forsyner.«¹³⁾

1765 faar Etatsraadinde Krag Skøde paa 3 Huse med Haver tværs over for Kværndrup Kirke. De var efter Niels Pedersen Snedker arveligen tilfalden hans 3 Svigersønner, boende i Brudager, Trunderup og Kværndrup.¹³⁾

Det kan her bemærkes, at der foruden Fæstegaardene har været i hvert Fald 1 jordeggen Gaard med tilhørende 3 Gadehuse i Byen, hvilket fremgaar af Skødetingsvidner 1699 og 1700. Paa den Tid ejede 2 Mænd hver sin Halvdæl af Gaarden.¹³⁾

Disse Ejendomshandeler, hvoraf der kunde berettes om flere¹⁴⁾, har givet os spredte Glimt fra Kværndrup i Fællesskabets Dage til op imod de store Landboreformers Tid — navnlig angaaende den stadig voksende Rolle, Egeskovgaard kom til at spille som Kværndrups Herskab.

Undertiden udstedtes samtidig med Skødet en Følgeseddel til Bønderne. En saadan fra en af de foran omtalte Handeler skal her hidsættes:

»Hilsen med Gud, vide maa I Niels Hansen i Qverndrup och Jørgen Rasmusen ibid., at I her efft skal Suare Erlig och velbyrdig Mand Hr. Olluff Pasberg til Iernit Ridder, Danmarches Riges Raad och Kongl. May. Befalingsmand paa Skanderborg, giffuendis hannom ald skyld oc Landgilde oc giøre hannom Egt oc Arbeyd, som I mig her tildags giortt och giffuet haffuer, och skyldig ere att giøre oc giffue — huor Efftr I edder Kand Rette. Eder herued Gud befallet.

Act. Lundsgaard 8de Febr. 1650.

Marcus Rothstein.«¹³⁾

Lidt mere i Retning af samlet Overblik faar vi gennem Jordbøgerne og gennem Forarbejderne til Matriklen 1661—62 sammenholdt med Jakob Ulfeldts Laasebrev af 1620, der udviser, at Egeskovgaard dengang kun ejede i Kværndrup 1 Gaard og 2 Huse (det ene Hus »Kirkehusett Anno 1608 blev opbiugt«¹³⁾).

En nu ufuldstændig »Jordebog til Nyborg Slot« fra Midten af det 17. Aarhundrede udviser, at der dengang fandtes 4 jordegne Bønder foruden 3 Krontjenere i Kværndrup¹³⁾.

Egeskovgaard's Jordebog udviser, at der i 1671 under denne Hovedgaard fandtes 8 Gaarde og 4 Gadehuse i Kværndrup¹³⁾. Men i Jordebogen fra 1764 er denne Gaards underliggende Gods i Kværndrup naaet op paa 20 Gaarde og 5 Huse, og hertil kommer yderligere Fallegaard med Mølle¹³⁾. Ja, i Jordebogen fra 1778 hedder det endog: »Qværndrup Bye med Fallegaard tilhører allene Egeschougaard undtagen 2de Boel af 2 Tdr. 2 Skp. Hartkorn efter ny Matriculs No. fra 1 til 20 inc. og No. 22, foruden Huuse No. 1, 2, 3, 4.« Heraf er under selve Hovedgaarden lagt 3 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.¹³⁾

Efter Egeskovgaard's Jordebog 1785 er Forholdet uforandret m. H. t. Gaardene, der har hver 3 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. 2⁹/₁₀ Alb. Hartk. Ager og Eng og 2⁴/₅ Alb. Skovskyld. De giver endvidere hver 6 Rdl. 7 Mk. i Landgildepeng, yder hver 14 Pd. Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 1 Skp. Havre, 2 Høns, 20 Æg og 1 Læs Hø. Desuden svarer 3 Bønder, der er hoverifri, hver 8 Rdl. i Hovpenge. Fallegaard har dog 6 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Ager og Eng's Hartk., Skovskyld 2 Skp., Mølleskyld 1 Td. og svarer i Landgildepeng 23 Rdl. 15 Sk. samt 1 Læs Hø. Derimod er nu ogsaa en Mængde Huse, i alt 23, kommen under Egeskov. Deres Hartkorn ligger mellem 2 Alb. og 1 Fdk. og 2 Alb., deres Huspenge mellem 1 og 6 Rdl., og desuden staar en Del af dem for 1/2 eller 1 Ugedag, altsaa Arbejdsdag paa Hovedgaarden. Mads Kromand staar dog for 16 Rdl. Huspenge; men der er vedføjet: »Svarer aarlig 11 Rdl.« og endvidere om hans Krohold: »Herpaa haves Kongel. Bevilning«. ¹³⁾

I Jordebogen for 1797 er Forholdene næsten uforandrede. Ved en af Husmændene staar som Vedtegning: »for Ugedage passer Kværndrup Kirkeværk«. ¹³⁾

Kaster vi til Sammenligning Blikket tilbage til 1661—62, da den nye Matrikel affattedes, ser vi, at Byen dengang var delt mellem adskillige Herskaber, hvilket paa flere Maader har stillet dens Mænd uheldigere. Foruden 4 jordegne Bøndergaarde var der 2 øde Gaarde under Kronen, liggende til Nyborg Slot. Under Egeskov laa 8 Gaarde, hvoraf 1 øde og afbrudt. Under Ravnholt laa 4, hvoriblandt Falden, beboet af Hans Lauritsen; til denne Gaard laa »en liden Skvatmølle«, som var øde. Under Nordskov laa 3

Gaarde, hvoraf 1 øde og afbrudt, og under Fjællebro 1 Gaard.¹⁵⁾

Ved en enkelt Lejlighed erfarer vi, at Egeskovgaards Ejer var ved at gaa for vidt i sine Bestræbelser for at udvide og afrunde sit Gods i Kværndrup. Det var Niels Krag den yngre, der 1736 kom i Strid med Ejeren af Fjællebro, Generalmajor Trampe, som paa egne og sine 2 Kværndrupbønders Vegne protesterede, da Niels Krag indtog og henlagde til Egeskovgaards Avling og Græsnings Forøgelse en Del af Kværndrup Bys Bondejord, i Albjærks Marken og Overvang¹³⁾. Sagen blev dog, som andensteds¹⁶⁾ berørt, bilagt i Mindelighed. Den ved Forliget oprettede Kontrakt blev imidlertid ophævet 1747 af N. Krags Enke og Etatsraad Pentz til Fjællebro samtidig med, at de gjorde et Mageskifte, hvorved Etatsraadinde Krag bl. a. fik noget Bøndergods i Kværndrup¹⁷⁾.

Ifølge kongelig Bevilling af $31/3$ 1740 nedlagdes og inddrogtes under Egeskov Hovedgaard paa een Gang 6 Gaarde i Kværndrup¹⁸⁾.

Det var nu ikke alene Medlodsejerne, der med Misnøje kunde se paa Hovedgaardens Vækst paa Byens Bekostning. Kapellan J. Jessen, der ikke stod i det bedste Forhold til Herskabet, skrev i en Indberetning 1755, at »Egeskovs gamle Hovegaardstax... er med nogle Bøndergaardes Nedbrydelse og Underlæggelse, Gud ved, med hvad Ret, bleven vel dobbelt forbedret«¹³⁾.

I det foregaaende er gentagne Gange nævnt Fallegaard. Denne Gaards Navn udleder P. Jensen af »Fold«, idet han anfører, at Ejendomme med dette Navn findes paa Steder, hvor der fordem har været Oldenskov med en Fold og et tilhørende Vogterhus, hvis Beboer har forstaaet Tid efter anden at faa Jord i Mark og Skov lagt til Huset, stundom anselige Stykker. Der har været Skov mellem Fallegaard og Nordtorpe Skov. Den kaldes i Tingsvidner fra 18. Aarh. »Falle Løkker«.¹⁹⁾

Gaarden skal fordem have været en lille Herregaard, som tilhørte Familien Quitzow²⁰⁾. 1609 nævnes Jomfru Dorte Quitzow til Falde²¹⁾.

At Gaarden, som ovenfor anført, i sin Tid har hørt til Ravnholt, har været medvirkende til, at et Sagn er bleven overleveret os i en forvansket Form. Det berettes om en af dens Fæstere, at han havde foræret 3 »Kløjte« til Ravnholts Ejer, men senere, da denne døde, igen hentet sine Kløjte, for hvilket han maatte lide Døden i Galgen. Enken førte Proces. Hun blev saa gode Venner med sin Prokurator, at hun fik et Barn ved ham. Forvalteren paa Ravnholt, der havde faaet hendes Mand hængt, blev

dømt til at sanke hans Ben op og sige: »En Tyv og Skælm sanker en ærlig Mands Ben op«. ²²⁾

Dette Sagn har sin historiske Baggrund i den bekendte Sag mod Delefoged Hans Lauridsen i Nybo, Brahetrolleborg Sogn, som Peter Børtning i 1661 ved Forfalskning af Inventarieliste fik dømt til Galgen for at have borttaget 4 Foler fra Gelskov. Enken, Pernille Rasmusdatter, var fra Fallegaard, som Hans Lauridsen jo ogsaa havde haft i Fæste, efter hvad ovenfor er oplyst, og hun søgte nu tilbage hertil. Hendes Prokurator, Niels Hansen Schiøtte, hjalp hende saa godt, at Birkefoged Jens Pedersen blev dømt til at opsamle den hængtes Ben og begrave dem hæderligt i kristen Jord, derefter have sin Boslod forbrudt og siden gaa i Jærn paa Bremerholm sin Livstid. Han blev dog senere benaadet og kom tilbage til sin Gaard. ²³⁾

^{26/7} 1661 havde Fogeden paa Egeskovgaard, Mathias Bannermann, søgt Hans Lauridsen for nogle Geder, han ulovlig holdt, og som gik hans gunstige Husbonde og dennes Tjenere til stor Skade paa Skov og Kornmarker ²⁴⁾.

Et andet Sagn beretter om en Jomfru Dorthea, som ejede Falle og kom i Strid med Bymændene om en Plet Jord, som hun falskelig paastod var hendes. Hun vandt sin Sag paa den Maade, at to Mænd, der paa Aastedet under falsk Ed vidnede, at den Jord, hvorpaa de stod, var hendes, i Forvejen havde lagt Jord fra en af hendes Marker i deres Træsko. Den omtvistede Mark hed Lillelykke. ²⁵⁾ Jomfru Dorthea er antagelig den nys nævnte Dorte Quitzow.

Det er vel Falle Mølle, det hedder om 1743: »... et Mølle-dam udløbet i Qverndrup Sogn« ²⁶⁾. 1768 hedder det om Fallegaard: »... hvor hos en liden Græs Mølle« ²⁷⁾. Paa Udskiftningskortet fra 1800 er en Mark øst for Fallegaard betegnet som »Mølle-dam«. Om det er denne Mølle, Kværndrup skylder sit Navn ²⁸⁾, lader sig vel næppe klarlægge. Der kan jo godt tidligere have været en »Skvatmølle« nærmere Byen. »Flæmmølle«, der »laa bag Nordtorp noget ovenfor Ikær ved Aaen« ²²⁾, har vel Forbindelse med »Flæmæ Maal«, der paa Udskiftningskortet er afsat i det nordøstlige Hjørne af Nordtorp. — Den nuværende Falle Vejrmølle er, ligesom Egeskovs Mølle, opført o. 1848.

En af Kværndrupgaardene kaldes 1630 Clostergaarden. P. Jensen hælder til den Antagelse, at den har tilhørt Graabrødreklosteret i Svendborg ²⁹⁾.

Hvorledes formede Livet sig nu til daglig i Kværndrup i Fællesskabets Tid?

Hist og her faar vi glimtvis Antydninger derom.

Kværndrup har som andre Byer haft sit Bystyre med Oldermænd og Bystævne. Samlivet og Samarbejdet har Tid efter anden affødt faste Regler for dette og hint, og da Skrivekunsten er naaet til Byen, og Læsekunsten er bleven nogenlunde udbredt blandt Bymændene, er disse Regler bleven ført til Bogs, delvis vel under Paavirkning udefra. Bankenavnene Tingstedbjærg (hvis det er den oprindelige Form) og Stejlebjærg leder uvilkaarligt Tanken i Retning af Rettergang og Rettersted forud for den skrevne Bylovs Tid; men noget fast Holdepunkt i saa Henseende kendes ikke. Hvornaar den første Bylov er skreven, vides ikke; men 1706 var den forrige Vedtægt og Gildesskraa formedelst Alder bleven ganske sønderreven og opslidt, hvorfor Bymændene, saavel Gaardmænd som Husmænd, fornyede og forbedrede den. Samtlige Bymænd nævnes, først af alle Præsten, den ærværdige hæderlige og høj lærde Mand Magister Peder Andersen Claudianus, derefter Gaardmændene, i alt 24, med Oldermænd og Stolsbroder i Spidsen og saa Husmændene, ialt 18, med Degnen, Carsten Pedersen, i Spidsen. I den ny Affattelse, der paa Herskabets Vegne blev medunderskrevet af højagtelig og fornemme Mand Sr. Mads Rask paa Flintholm, spores flere Steder Magister Claudians Medvirken.

Hvis Byloven er bleven ret efterlevet, maa Livet i Byen have formet sig særdeles smukt og agtværdigt. Det paalægges ikke alene alle Bymændene med Hustruer, Børn og Tjenestefolk at møde i Kirken til Gudstjeneste hver Søn-, Bede- og Helligdag og til Morgenbøn hver Søndag; men det paabydes dem ogsaa at holde sig fra Sværgeren og Banden, fra utidig Bygang, fra Løgn og løs Bagtale at sammendigte, Fortræd og Usamdrægtighed at stifte og dertil revse deres Børn, Husfolk og Tyende, om de i saadant skulde findes skyldige. De maa afholde sig fra grovt Arbejde i Kirketiden og fra at søge Kroen eller derfra, uden i Svaghed, lade Brændevin og Øl hente Søn- og Helligdage.

I lige Maade skal Forældre holde deres Børn til Duelighed og Flittighed og ikke tilstede dem at gaa ørkesløse og ledige. Skulde de nægte nogen Mand deres Tjeneste, som denne for billig Betaling begærer, skal Oldermændene med Degnen og tvende Mænd tage sig af Sagen, og er det sket af Modvillighed, skal Degnen, hvis ikke Forældrene vil, revse dem med Ris i bemeldte

Dannemænds Nærværelse. Der skal ogsaa gaas strengt frem mod de Kællingeunger, der under Lavalder (før de haver været til Guds Bord) skaffer sig Øl i eller fra Gildeshus³⁰). Kommer nogen Børn, hvis Forældre ingen Del med Rette haver i Øllet, i Gildeshuset, skal Foldeværgen (den Mand, der fører Opsyn med Byens Kvægfold) være pligtig med en Pisk at drive dem bort.

I øvrigt kan man i og mellem Bylovens Linier læse sig til en Del af, hvordan Livet og navnlig Arbejdet er gaaet for sig Aaret rundt.

Oldermanden er den første blandt Ligemænd. Saavel Gaardmænd som Husmænd skal være ham hørige og lydige. Men han maa dog ikke være fortrædelig eller forsømmelig i sit Len. Hans fornemste Medhjælper er Stolsbroderen. Oldermænds- og Stolsbroderlenet gaar Nabo fra Nabo og tages Voldermissedag ($\frac{1}{5}$) uden nogen Undskyldning af den, det med Rette tilkommer.

Naar Oldermanden befaler det, skal Stolsbroderen tude for alles Perte, og da skal hver Mand straks i egen Person møde til Stævne, uden han haver lovlig Forfald. Skulde Oldermanden nedfalde i langvarig Sygdom, er Stolsbroderen forpligtet til at foreslaa hans Embede ved Hjælp af Foldeværgen. Til at føre Regnskab over Vider (Bøder) betinges med Degnen eller en anden, som kan skrive. Vidernes forvares i en Sparebøsse. De indsamlede Bøder maa ikke anvendes til Gilde og Drik, men til at købe Salt, Tjære og andet for til lige Deling mellem Gaardmændene.

Den Dag en ny Oldermænd træder i sin Bestilling, skal Byloven i hans Hus oplæses for samtlige Bymænd, deres Hustruer, Børn og Tjenestefolk, at de kan vide, hvorefter de sig skal forholde, og naar nogen fremmed nedsætter sig i Byen, skal den forkyndes dem i Oldermændens Hus.

Alle Byens Gærder skal til rette Tid være i Orden. Om Rugmarken skal de være gablukte til Simon Judæ Dag ($\frac{28}{10}$) og fuldfærdige til St. Jørgens Dag ($\frac{23}{4}$), om Bygmarken til Voldermissedag ($\frac{30}{4}$), saa de kan staa for et fuldt Syn Voldermissedag ($\frac{1}{5}$) og holde for Bæster, Kvæg og Svin. Fra 1. April skal der gaas med Gaarde (føres Tilsyn med Gærderne).

Oldermanden skal i Forening med 2 Mænd fæste en duelig Hyrde. Denne skal med stor Flid og Vindskibelighed have godt Tilsyn med Gærder og Hegninger. Naar Vangvogtning fornøden gøres, skal den gaa Nabo fra Nabo og vare fra Solopgang til Solopgang den anden Morgen næst efter.

Ingen maa slaa mere Kvæg eller Bæster i Marker, Græsbed eller andensteds, end hans Ret er, og naar Kvæg eller Bæster skal slaas udi Kohaven, Fællede eller anden Bed, skal Oldermænd og alle Bymændene være til Stede, og ingen maa slaa noget Kvæg udi Vangen, førend samtlige Naboer vedtager, og Vangen opgives.

Ingen maa uden alle Mands Samtykke gøre Vej eller Sti, hvor saadan ikke tilforn har været eller bør være. I Kornhøsten maa ingen, efter at Solen er gaaen i Bjærg, indtage nogen Slags Korn af sine Agre. Hvo som finder sin Bymand eller Nabos Bud ligge paa nogen Vej vognbrøden at lide Nød, skal være pligtig at hjælpe ham. Ligesaa med anden Mands Kvæg eller Bæster, som findes at sidde i Dynd eller i andre Maader udi Skov eller Mark at lide Nød.

Alle Byens Ildsteder skal af Oldermænd med samtlige Bymænd synes fire Gange hvert Aar, nemlig næste Dag efter St. Hansdag ($^{24}/_6$), Mikkelsdag ($^{29}/_9$), første Søndag i Advent ($0.1/_{12}$) og Kyndelmissedag ($^2/2$), og da skal de nøje bese enhvers Skorsten, Kakkelovn, Kølle og Bagerovn. Menige Bymænd er efter Tilsigelse pligtige at hjælpe, naar en Nabo skal rejse Hus, og desuden hjælpe med en Trave Langhalm, naar det er et nyt Stuehus. Dersom saa sker, hvilket den barmhjertige Gud for Christi Skyld naadeligen afvende, at nogen Mand Ildebrand paa kommer, da skal hver Mand straks, naar der enten tudes i Horn eller klemtes med Klokker, møde med alle sine Bud og hjælpe til Rette. Vorder nogen nødtrængt i sin Høst, enten af Sygdom eller nogen anden lovlig Modgang, da skal hver Mand hjælpe ham. Laant Redskab eller Bohave, lidet eller stort, levende eller dødt, bør gaa lakkeløst (skadeløst) hjem. Befindes nogen at gaa med tændt Tobakspibe eller smøge Tobak uden for sin Stuedør, skal han bøde til Byen og Herskabet derfor. Er det fremmede (udenbys), og de trods Advarsel ikke vil entholde sig fra sligt, skal fra dem tages baade Piber og Tobak. Bliver nogen Krøbling aget til Byen, skal den Mand, det tilfalder, age ham til næste Landsby eller beholde ham Natten over hos sig. Ingen maa, efter at Solen er gaaen til Bjærg, følge nogen Stodder til sin Nabo. Ingen maa huse eller hæle Løsgængere uden Pas og Skudsmaal fra deres sidste Tjeneste, ej heller Tatere, Kæltringer og deslige Folk. Skulde nogen Kæltring eller anden overfalde

nogen ærlig Mand, skal enhver, som er til Stede eller om Hjælp bliver søgt, gribe Voldsmanden an. Sker det paa Gade, Vej eller Sti, skal Oldermænden, om det er muligt, straks med Hornet sammenkalde alle Mand, der da maa møde med Økser, Forke, eller hvad andet Gevær de har. Fanger nogen Skade af Tyve, det Gud forbyde, saa hans Kvæg, Bæster eller Gods vorder hannem frastjaalen, da skal alle Mand, i Byen bor, yderste Flid anvende det bortstjaalne at eftersøge. Ingen maa tage Kvæg af Byens Fold eller Gemme uden Foldeværgernes Minde. Foldeværgen skal hver fjortende Dag, naar Stævne er, gøre Regnskab for, hvilke Kreaturer der har være indtaget i Folden, og hvad derfor er bekommet. Hunde, som bider Faar, Lam, Gæs eller andet Kvæg, skal være bundne fra Fastelavns søndag til Mortensdag (^{11/11}).

Enhver er pligtig at høve og frede baade Overskov og Underskov paa sit Maal og maa ikke fælde Gavntræ uden Forlov, ej heller stive eller med Kroge nedrage Grene af noget stort Træ lige saa lidt som gærde sine Gærder med grøn Skov, efter at den paa Foraaret er udsprungen.

I hvert af Byens tvende Tyrelav skal holdes en god velskikket sort eller mørkblakket Tyr, hvilke enhver, Mand for Mand, sin Vinter haver at føde. Til de Mænd, som Tyren haver at føde, skal gives Kyndelmissedag 5 Skilling danske af hver Marsel (3 Td. 3 Skp. Ld.). Desforuden nyder de tvende Mænd den Tyreng, som af Alders Tid dertil været haver. Kyndelmissedag skal Tyrene synes. Til Byen holdes og en dygtig Orne, som Oldermænden forskaffer og holder. Mortensdag leveres af hver Gaard 1 Skp. Havre til hans Ophold, og Ornen skal være født saaledes, at han for et fuldt Syn kan bestaa.

Om noget udædisk Menneske dræber anden Mands Kvæg, afbryder Klokke af Ko eller Bæst eller bryder Hestesko fra Heste, da skal han foruden at bøde til Byen betale Ejermanen Skaden. Ogsaa den, der uden Forlov og Minde malker anden Mands Køer eller som med List eller Kunst plukker af anden Mands Frugttræer, skal bøde og straffes. Paa lignende Vis handles med den, der befindes at have slaaet eller pløjet over ret Skel eller Rene, eller som befindes med Sække, Poser eller nogen Slags Kar udi anden Mands Ager for at afplukke Ærter eller deslige Korn.

Naar nogen Gaardmand eller Husmand sig udi Byen nedsætter

og med de andre vil være Vedtægtsbroder og nyde Ret og Skel, skal han til Kendelse for sig og sin Hustru give to gode forsvarlige Tdr. Øl eller og i Steden for hver 3 Sletdaler.

Dør Husbonde eller Hustru, Gaardmand eller Husmand, skal den efterlevende give en god Td. Øl eller dens Værd. Hvis det er fattige Stoddere, skal dog ej noget paastaas eller begæres. Alle Mand skal bære og følge den ved Døden afgangne til sit Lejested.

I Gildehuset skal enhver holde sig skikkelig og ej med Banden, Skælden, onde Ord, Trussel, Hug eller Slag nogen beegne eller med Banden fortørne Gud. Indbyder nogen Vedtægtsbroder udenbys Mand, da bør han holde hans Værge og Gevær udi Forvaring, at ingen deraf fanger Skade.

Der er til næsten alle Lovens Paragraffer føjet Bestemmelser om Bøder (Vider) for Overtrædelse.

Byloven, der er underskrevet St. Mikkelsdag 1706, er tinglæst 1709.³¹⁾

Ved det i Byloven omtalte Tyresyn blev det i senere Tider en Skik, næsten en Folkeforlystelse, at lade begge Tyrene møde paa Stævnen og prøve Kræfter. Den Tyr, der stod sig, fik en ekstra Portion Havre, som saaledes anvendtes paa urette Sted og i egentligste Forstand kom i den gale Hals.³²⁾

Bylovens Paabud om Gudsfrygt og Forbud mod Uskikkelighed og Usamdrægtighed har ikke kunnet hindre, at der nu og da er forekommet Tvistighed og voldelige Oprin.

Selv Magister Claudianus, en af Bylovens Fædre i den foreliggende Affattelse, havde ført Sag mod Bymændene i 1697, da han gjorde Fordring paa større Græsningsret, end der tilkom ham. Han hævdede ved den Lejlighed med Støtte i et Brev af ^{18/2} 1664 fra hans Forgænger i Embedet³³⁾, at han kun var Bruger, men Kirkepatronen, Egeskovgaards Besidder, den egentlige Ejer af Præstegaarden med dens Tilliggende. Han tabte dog Sagen, baade ved Herreds- og ved Landstinget.³⁴⁾

Til Uskikkelighederne hørte i hans Tid navnlig Drikkeri og Usædelighed³⁵⁾. Men ogsaa anden Uskikkelighed har fundet Sted. ^{21/12} 1653 klagede P. Pedersen Snedker i Kværndrup over R. Jørgensen sammesteds, som forleden Torsdag overfaldt ham i hans eget Hus og skød 5 Ruder ind af hans Vindue, saa Haglene endnu sad kendt paa modstaaende Væg³⁶⁾.

Den ret almindelige ulovlige Skovhugst giver gentagne Gange Anledning til Ufred.

1617 var den udskrevne Bonde Jørgen Lauritsen i Kværndrup bleven dømt i Kongens Naade og Unaade af Herredsfogeden for at have hugget nogle Træer til en »Flommølle«. Kongen afkrævede Jakob Ulfeldt en Udtalelse i Sagen, da man ikke burde dømme paa en Soldat, naar det gjaldt hans Liv og Ære. Siden udtaltes det, at Sagen skulde aftinges med Jørgen Lauritsen efter dennes yderste Formue og Herredsfogeden tiltales, og Kongen tillod, at de selvegne Bønder, der var udskrevne til at holde Soldater, maatte sætte og bygge Huse paa deres Ejendom og gøre sig deres Gaarde saa nyttige, som de kunde med Rette. Dog skulde Jakob Ulfeldt føre nøje Inspektion med, hvilke Folk der boede i Husene; hvis de opførte sig utilbørligt, skulde de tiltales og straffes. Han skulde ogsaa flittigt paase, at ingen af de udskrevne selvegne Bønder lod hugge noget i de til deres Gaarde liggende Skove, medmindre det blev udvist dem i Overensstemmelse med Kongens derom udgaaede Forordninger.³⁷⁾

Af et Tingsvidne fra 1751, udstedt for Ridefoged Niels Stæhr paa Egeskovgaard, fremgaar det, at Mændene i Høje, Lunde Sogn, har fundet det nødvendigt at lade Byens Karle passe deres Skove, »Risene«, om Natten, endda med ladte Bøsser. Det synes, som det er Mændene i Kværndrup, de havde mistænkt. En Aften i Februar 1751 gik 5 vagthavende Karle fra Høje op og skød deres Flinter af en efter anden paa Kværndrup Gade og imellem Husene, saa Folk sprang op af deres Senge; en enkelt havde endog hørt Haglene rasle omkring sig. En Mand fra Byen hentede hos Kromanen, Sr. Felding, for 4 Sk. Brændevin til Karlene, og den har de sagtens drukket hos Karen Sypige, hvor de imidlertid var gaaet ind. De blev stævnedes for Retten af Fuldmægtigen paa Egeskovgaard.³⁸⁾

Men slig Uskikkelighed var Kværndrup jo ikke ene om, og intet tyder paa, at Forholdene her har været værre end andre Steder. Tværimod: de Kværndrup Folk faar o. 1800 det aller-smukkeste Skudsmaal³⁹⁾ af den daværende Sognepræst, Rs. Lassen, et Skudsmaal, der saavel maa gælde denne By som Sognet i Almindelighed.

Og som Borger saa By. I denne elskelige Præsts Tid udfolder Kværndrupidyllen sig i sin fuldeste Glans med den fra den Tid klassisk berømte Kirkebanke som sit Midtpunkt og med Præstegaardens og Præstegaardshavens aandsfyldte Hygge som det fineste Tilskud til Bondebyens lune Hjemlighed.⁴⁰⁾

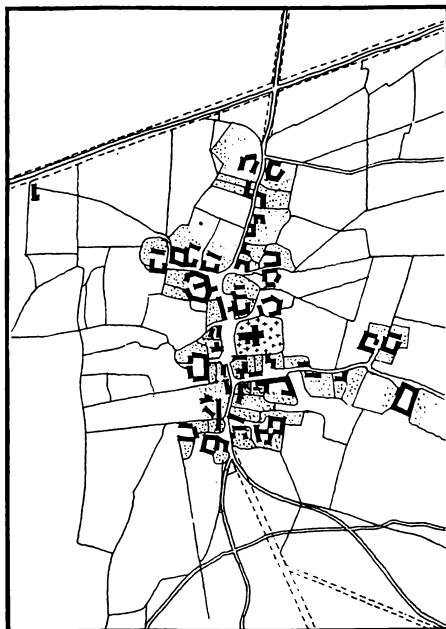
Den sjællandske Præst L. M. Wedel, der paa den Tid besøgte Byen, skildrer den saaledes:

»Qværndrup, en stor smuk Landsbye, med skønne Gaarde, Kirken er anseelig stor og høj, ligger desuden paa en Banke, Taarnet, som er noget usædvanligt, staaer i Øster, indvendig er Kirken nylig prydet med Maling og en herlig Altertavle. Her er en stor, lys, nye, velindrettet Skole, en af de smukkeste jeg har seet. En Bager boer her i Byen, som har en nydelig Have. Hækkerne og Lysthusene ere som Muure saa tætte, og dog alt af Ligustrum, Lind o. a. dl. En god Giæstgivergaard og et Hospital pryder Byen, foruden Præstegaarden . . .

. . . Sognet er stort, Indbyggerne tildeels formuende; de have Guds Velsignelse af Korn, Klever, Smør, Ost og andre Nødvendigheder.«⁴¹⁾

I »Kun en Spillemand«, hvis Handling er henlagt til denne Tid, lader H. C. Andersen Hovedpersonen, Christian, sammen med Moderen, Maria, følge Faderen, der fra Svendborg er paa Vej til Odense for at melde sig ved Regimentet:

»Maria og Christian fulgte til Qværndrup, og da Vognen derfra rullede videre, stode de To oppe ved Kirken, paa den høje Banke, for endnu, saalænge de kunde, at see Vognen, hvor Faderen svingede med Hatten. Men Veien dreiede af, de kunde ikke mere see ham, da trykkede Maria Hovedet mod Kirkemuren og græd. Siden vandrede hun stille om mellem Gravene, lagde de visne Krands tilrette, og lugede hist og her Græsset bort . . . Rundt om Kirken paa den grønne Banke staaer en Krands af høie, gamle Træer; paa hvert af disse har Præsten hæftet smaa Plader med fromme Indskrifter til Opbyggelse og Vederqvægelse . . . Og hun vandrede ned i Byen, gik til et af de yderste Huse, hvor Bagerovnen som en Halvkuppel stod ud mod Veien. Hesteskoen paa Dørtrinnet og det halve Fyrstaal i Karmen tydede paa, at her ind vilde man ingen onde Aander have. Det var den kloge Kones Huus. Kaffekjedelen blev sat paa, og i den grumsede Kop læste Seersken Haab og Mistrøst.«⁴²⁾

Kort over Kværndrup By 1800.

Tegnet af Aage Frydendahl efter Fot. af Renerts Udskiftningskort.

Om den kloge Kones tidligere Behandling af Christian heder det:

»Tiden trak ud, og det blev dog ikke bedre; saa var det vist bedst, meente Moderen, at der blev talt med den kloge Kone i Qværndrup; men ved Leilighed. Denne kom, og der blev raadet til flere sympathiske Midler. Han blev maalt med en ulden Traad paa Arme og Been, og fik indviet Jord og et Muldvarpehjerte at bære i Hjertekulen; det var et ufeilbarligt Middel. Saaledes gik Uger og Dage i næsten to Aar. Den kloge Kone raadede til et Besøg ved Frørupkilde, den havde hjulpet mangen en Syg, som Doctoren ikke kunde hjelpe.«⁴³⁾

Det maa antages, at der ligger en Virkelighed bag H. C. Andersens Omtale af den kloge Kone i Kværndrup saavel som bag hans øvrige Omtale af Byen. Hvorfor skulde Kværndrup paa den Tid ikke have sin kloge Kone som saa mange andre Byer helt op til vor Tid? Og hvorfor skulde H. C. Andersen som det Almuebarn, han var, ikke kende sligt?

Vi vender nu tilbage til Bondens daglige Liv. Hertil hørte i de Tider ogsaa Hovarbejdet paa Hovedgaarden. Ved en Hoveriforening 1792 bestemtes det, at der af hver af de 17 til Egeskovgaard hoveripligtige Bønder, der dengang fandtes i Kværndrup, skulde forrettes $6\frac{2}{3}$ Pløjedage, $36\frac{2}{3}$ Spanddage og $127\frac{2}{3}$ Gangdage. Det var noget mindre end for en Helgaard, idet disse Gaardes Hartkorn kun var 3 Td. 5 Skp. 3 Fdk. $2\frac{7}{10}$ Alb. Alle Hovbønderne var inddelt i 6 Roder. 12 af Kværndrupbønderne udgjorde 2. Rode, medens de 5 sammen med nogle Bønder fra Krarup, Søfælde, Volstrup og Egeskov udgjorde 3. Rode.⁴³⁾

Hvad der ud over Hovarbejdet blev af Tid og Arbejdskraft, kunde Bønderne anvende til deres egne Gaardes Drift. Deres Marker var endnu ikke udskiftede af Fællesskabet. Rundt om den tæt sammenbyggede By laa: mod Nordvest og Nord Vestre Mark, hvis yderste Del var tæt skovbevokset og hvor der fandtes »en Mølle ved Stenevaad bag Teglværket«⁴⁴⁾; mod Nordøst og Øst Lille Mark; mod Øst-Sydøst Præstemark; mod Sydøst-Syd Albjergs Mark. Længere ude mod Øst og Sydøst laa Nordtorpe og Vængerne (Trættes, Grønbjergs og Yderste Vænge). Syd for Grønbjergs Vænge laa Ny Løkke og Kongens Have.

Om disse Marker beretter Provst Lassen:

»Før Udskiftningen var til Qværndrup 2 aarlige Marker (ø: Marker, som var udenfor den fælleds Drift, og hvor hver Mand havde et Stykke, som han maatte behandle, som han vilde; i disse Marker vare tillige Engene): Vestermarken og Lille Marken. Byens Fælledsmarker vare: Præstemarken, Albjergsmarken, Trættesvænget og Grønnebjergs-

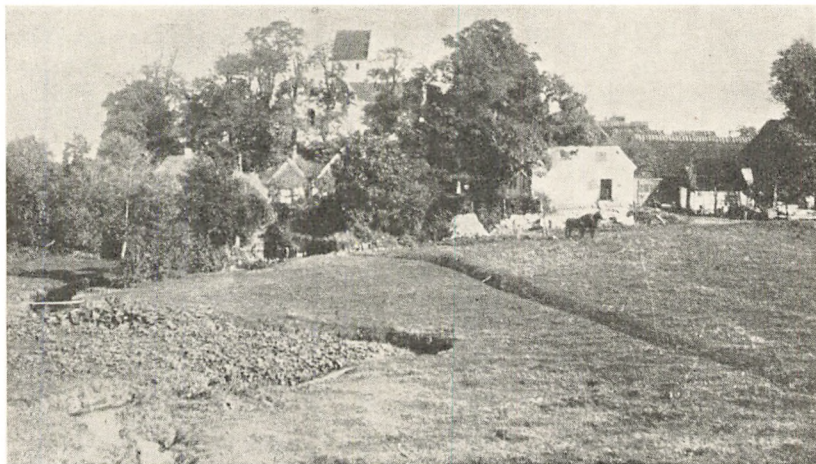
vænget. Nordtorpe var Hjælpelykke. Dertil det yderste Vænge, som brugtes bestandig til Fæled (Faar, Qvier). I Præstemarken og Albjergsmarken saaedes skifteviis Byg og Havre i den ene og Rug i den anden, først Vaarkorn, saa Rug, næste Aar Kobeed, saa samme Drift paa ny. Med Kløver lagdes der aldrig ud. I Trættesvænget og Grønnebjergsvænget var første Aar Vaarkorn, næste Aar Rug, 3die Aar Havre, derpaa 2 Aar Lei (1ste Aar Kobeed, 2det Aar til Gjæs, Heste og dsl.). I Nordtorpe var Havre eller Byg 2 Aar irad, 3die Aar Kobeed. Hver Aar var altsaa 3 Lykker inde, en med Rug, en med Byg, en med Havre (Stubhavre o: saæt efter Rugen). I den forreste Ende af Markerne var Byg, i den yderste Havre. I de aarlige Marker saaedes af Adskillige Kløver. Den sædvanlige Drift i de aarlige Marker var ogsaa Byg, Rug og Havre. Der havde de Hestene i Tøir om Sommeren (hver Mand 2 Heste), naar Engene bleve slaaede (Engene laae ud til Markerne) havde de 3 Heste i Tøir.«⁴⁴⁾

Mod Vest gik Egeskovgaards Løkker næsten helt ind til Byen. Uden for den sammenbyggede By laa kun Fallegaard og enkelte enlige Huse: Rubes Hus ved Leddet mod Egeskovs Grund, det Sted, der fra gammel Tid kaldes Korsbjergs Elle⁴⁵⁾, »Hans Trols Hus« ved Skellet mellem Yderste Vænge og Trunderup Grund samt et Par Huse ved Vommeshjerg, hvor Byens Grund fra Albjergsmarken skyder en Tunge ind i Lunde Sogn.⁴⁶⁾

Store Strækninger, især yderst i Markerne, var dækkede af mere eller mindre tæt Skov. Ja, Skove og spredt Træbevoksning laa saa tæt, at et Egern skal have kunnet gaa fra Egeskov til Mullerup i Gudbjerg Sogn uden at komme ned paa Jorden⁴⁷⁾. Skovbruget spillede en stor Rolle. I Skovene forsynede man sig med Gavntræ og Brænde. Her hentede Oldensvinene deres Føde. Paa de solaabne Pladser i Skovene græssede Byens Kvæg. Paa mere aabne Steder bjærgedes Hø til Vinterfoder. Og helt op til vor Tid har mørke Pletter i Markerne vidnet om Kulsvidning.⁴⁸⁾

Byens naturlige Midtpunkt var Kirken paa den høje Banke ved den rislende Bæk. Vest for Kirken, hinsides Vejen, laa det gamle Hospital⁴⁹⁾, hvis Blok manede den forbigaaende til at yde en Almisse til dets Beboere. En Smule længere mod Nord, paa den anden Side Bækken, laa Bystævnen. Om denne skriver Provst Lassen: »I den gamle Skomagere nuværende Have var By Stævnen, en med Steen omcirklet rund Plads (hver Mand havde sin Steen at sidde paa, naar han kom til Stævne), i Midten en stor Ask; 24 Steen? Stævnen var tæt ved Veien.«⁴⁴⁾ Efter Dyrslæge Jensens Beskrivelse var det en henved 400 Kvadratalen stor trekantet Plads, der mod Øst afgrænsedes af Vejen og mod de andre

Sider af Ladebygningerne til de nærmeste Gaarde og et Stengærde. Ved Midten af det 19. Aarhundrede stod endnu paa Stævnen en mægtig bredkronet Elm, og rundt om den laa de store Kampestene, der afgav Siddeplads til de henved 30 Bymænd. Stenene og Elmen fjernedes 1859. Her samledes Bymændene altsaa, naar der tudedes til Stævne, hvilket skete ved lange, vedholdende Toner, hvorimod Tudning til Ildebrand skete ved korte,

Udsigt mod Kværndrup Kirke fra Engen bag Hospitalet.

Th. Fausing fot. 1914.

idelig gentagne Stød i Hornet. — Paa en Del af Stævnepladsen kom senere Forsamlingshuset til at ligge.

Paa den anden Side af Vejen, lige over for Stævnen, var Byens Fold anbragt. Den havde en rundagtig Form og indeholdt 3—4 Skp. Ld. Den dækkede det meste af nuværende Matr. Nr. 60 a og b. Den afgrænsedes af et Bundgærde, altsaa et højt Risgærde, der stod lige paa Jorden, ikke paa en Jordvold. Paa Pladsen laa et Hus, hvis Beboer antagelig har været Foldeværge og altsaa skullet have Opsyn med de Kreaturer, der havde været paa forbudne Veje og nu var indsat her, til de indløstes af Ejerne.

Skraas overfor igen, mellem Stævnen og den syd for løbende Bæk, laa Kroen. Det gamle Krohus havde svære Træskodder for Vinduerne. Da den nuværende Kro blev bygget 1834 ved Korslandevejen nord for Byen, var den gamle Kros Dage talte. Den blev nedbrudt i sidste Fjerdedel af det 19. Aarhundrede og et nyt Hus (Matr. Nr. 54) opført paa Stedet.⁵⁰⁾

Tidligere var der foruden denne kongelig privilegerede Kro endnu et Par Kroer, eller vel rettere Smugkroer, i Byen. I hvert Fald omtaler Pastor Claudianus i Kirkebogen 1695 flere Kromænd. Den ene, Peder Christensen Bøye, havde gentagende tappet Øl og Brændevin paa Sabbaten. To andre, Hans Smed ved Broen og Rasmus Rasmussen, maatte love at holde inde med deres Krohold, og foruden disse tre nævnes endda Rasmus Ibsen, der ogsaa havde solgt Øl og Brændevin.⁵¹⁾

Kværndrup Kro.
Efter Postkort fra o. 1900.

Der kan i denne Forbindelse være Grund til at nævne en Institution af en ganske anden Art, nemlig det ved Kirkegaarden liggende Skolehospital, noget i sin Art enestaaende⁵²⁾. Senere kom Etatsraadinde Krag foran nævnte Hospital for ældre Mennesker til. Det nuværende Hus er opført 1868—69⁵³⁾, men siden ændret, med hele Gavle i Stedet for de oprindelige afvalmede.

Nævnes maa ogsaa Bysmedien, der laa ved Albjergledet i den sydlige Udkant af Byen, hvor den i hvert Fald har haft sin Plads siden 1691. Hen i Efteraaret holdtes Smedegildet, da Smeden fik sin Løn, noget Korn og lidt Penge. Dette Gilde holdtes fra først af vistnok hos Oldemanden, senere i Smedens Hus. Der beværtedes med Øl, Snapse og lidt Mad. Desuden fik Smeden ogsaa en Dag i Efteraaret et Maal Mælk, Morgenmælk, fra hver Mand i Byen. Pigerne kom med Malkebøtterne paa Hovedet en fastsat Dag og beværtedes med Mad og Kaffe, efter at Mælken var

tømt ud i Kar til Flødeafsætning og senere Ostning. Det kaldtes Vallegilde. Denne Skik er her ophørt lidt efter Midten af det 19. Aarhundrede. For sin Løn skulde Smeden beslaa Hestene og udføre de almindelige Istandsættelser ved Avlsredskaber; men Bymændene maatte selv lægge Jærn og Kul til samt deltage i Arbejdet, og nye Redskaber maatte gerne betales med rede Penge. Den medbragte Mad skulde naturligvis være rigelig og god og Øl og Brændevin i lige Maade, naar der skulde blive ordentlig Gang i Arbejdet. I Pusterummene var der rig Lejlighed til at udveksle Bynyt, hvad der senere gav Grundlag for Smediens Benævnelse som Byens »sorte Avis«, et Navn, der ligger paa Linie med det ligeledes undertiden brugte Navn for Stævnen, »Børsen«. ⁵⁴⁾

Ogsaa Præst, Degn, Jordemoder og Hjulmand havde Vallegilde⁵⁵⁾.

I Mosen Egedam (eller Eggedam) i Albjergmarken »ved venstre Side af Svendborg Veien, hvor Veien gaaer til Udflytterne . . . stod Byens Braadehuus, hvor de braæde Hør. Der var en Ovn i og en Skorsteen. Nogle Aar før Udskiftningen blev det bortsolgt ved Auction«, fortæller Provst Lassen.⁴⁴⁾

Udskiftningen, der medførte en gennemgribende Forandring, fandt Sted i Kværndrup 1801. Ved Landvæsenskommissionens Møde i Kværndrup 24. August fremlagde Stiftslandinspektør Berg Udskiftningen, Opmaalingskortet over Byens Fang, Arealberegningen m. v. samt et Taksationsvidne over Byens og Hovedgaardens Jorder. Han bemærkede, at Byen havde overalt bestemte og fra Fortiden frahegnede Markskel mod de tilstødende Byers og Steders Fang, Egeskov Hovedgaard alene undtagen, saa at heri vilde ikke blive noget at ændre. Han fremlagde Delingsplanen, der vandt alles Tilfredshed. De 7 Gaarde skulde udflyttes, og de øvrige Gaardes Beboere lovede at forrette alt Hoveri for Udflytterne i 3 Aar og ligeledes hjælpe dem at udføre deres Gødning fra Byen paa de nye Lodder samt hjælpe dem med anden Kørsel og med Arbejde ved Gaardenes Opførelse. Udflytterne beholdt deres gamle Gaardspletter med Frugt- og Køkkenhave i 2 Aar. Der skulde udlægges fælles Grus- og Lergrave, men ikke fælles Vandsteder. Hegnenes Fordeling paatog Stiftslandinspektøren sig at besørge hurtigst muligt. De gamle Veje maatte ikke aflægges, før de nye var synede og afleveredes, hvilket skulde ske inden

2 Aar. Foruden 7 af de mindre Gaarde vilde Egeskovs Ejer lade udflytte et Hus. Dette skulde flyttes til Nordtorpe Skovs Indelukke og være Skovfogedhus. Fallegaarden beholdt sin Storskov og Skovgrund og dermed ogsaa sin gamle Skovskyld, 2 Skp. Egeskovs Hovedgaardsjorder vilde bl. a. miste Kongens Have⁵⁶), men fik tildelt det yderste af Vestermarken, af hvilken Mark en Del var lagt ind under Hovedgaarden allerede 1735—36⁵⁷).

Det hedder sig, at det oprindelig var Tanken at tildele Husmændene den Jord, der ligger langs Landevejen syd for Byen. Men da det var noget af Byens bedste Jord, vilde Gaardmændene helst beholde den, og derfor fik de den gamle Skovfoged i Sønderhave til at sige til Gehejmraadinden, der var meget øm over Skovene, at det ikke gik an, at Husmændene kom til at bo saa nær Skovene, for saa stjal de alting deri, og derfor fik de deres Lodder saa langt fra Byen og Sønderhave.⁵⁸)

Paa Udskiftningskortet er de 7 Udflyttergaarde afsat i Trættes og Grønbjergs Vænge og Skovfogedhuset i Nordtorpe. Fhv. Gdm. Rs. Jensen, Trunderup, født der 1860, oplyser følgende:

Meget tyder paa, at de 4 yderste Beboelser i Kværndrup Vænge, nemlig Matr. Nr. 14a, 28a, 27 og 17 er ældre. De gik i mine Drengaar under Navnet Troldestederne. Som tolvvaarig kom jeg til min Konfirmation hos to gamle Folk i Matr. Nr. 28a. Manden hed Anders Mortensen og Konen Anne. Hun var Langelænder af Fødsel. Hun havde arvet Huset efter nogen Familie, som ogsaa var Langelænder. Konen, den tidligere, var klog Kone, den eneste, jeg har hørt omtale i Kværndrup Sogn. Der laa paa Loftet mindst 100 gamle Bøger, som jeg senere har efterlyst; men de er sporløst forsvundne. Naar jeg formoder, at disse Udflyttere har boet her før Udskiftningen, skyldes det, at Anders Mortensen byggede sine Huse om omkring 1860. De bestod af Stuehus og to Lader. Det gamle Stuehus blev staaende i Haven. Det var jeg med at nedbryde 1872. Det var da faldefærdigt, men opført med Egestolper og risvundne Tavl og lerklinet. Ikke en brændt Sten fandtes i hele Huset, overalt var Lergulv og nogle ganske faa og smaa blyindfattede Vinduer. Lægterne var runde Asketræsrafter og fasthæftede med Pinde. I Haven fandtes en Sevenbomplante af et stort Omfang, den eneste, jeg har set i Sognet. Det var efter Sigende en forbudt Plante; men den stod sikkert i Forbindelse med den kloge Kone⁵⁹). Endvidere fandtes i Haven tre store

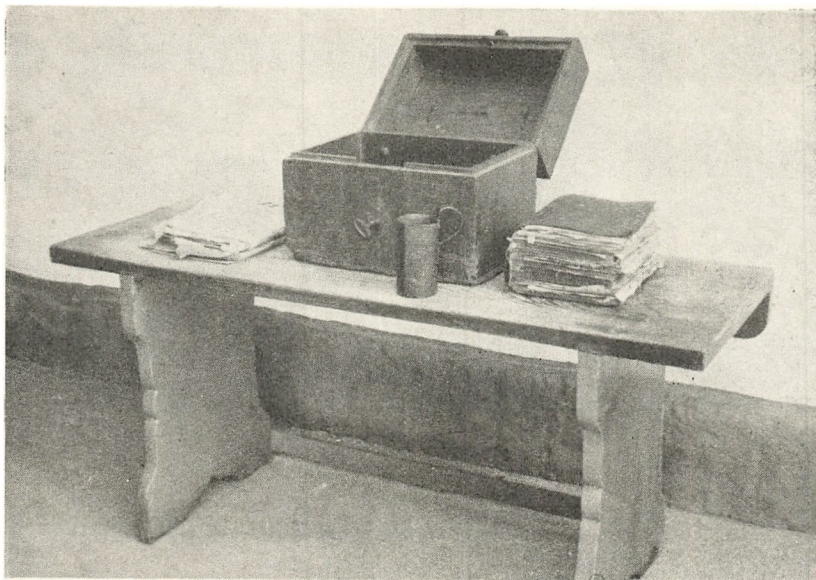
Buksbomtræer, en 10 Alen høje og af en Tykkelse mellem 5 og 6 Tommer. Efter min Formening maatte de være mindst 100 Aar gamle. Den gamle Langelænder havde fortalt, at da det gamle Stuehus blev opført, kom Politiet og arresterede Tømmermanden, som da var ved at lægte Huset. Han boede i Skelshuset mellem Gultved og Ryslinge. Han havde slaet to Møllerfolk ihjel med en Bindøkse etsteds ind mod Nyborg. Han skulde være bleven halshugget. Ved Arrestationen lovede han, at han nok skulde komme og lægte Huset færdigt, enten han saa var levende eller død. De hørte ogsaa tit derefter Uro ved Tagværket. Det er det eneste Sted, jeg har set den gamle Træbismer benyttet. Den er nu i min Besiddelse. Dengang blev alt Torvesmør vejet paa den. En Magaard var opfødt af de gamle Langelænderfolk. Han var ogsaa klog Mand og læste over forskellige Skader. Han fortalte blandt mange andre forfærdelige Historier, at der var en Hare, der holdt til ved en stor Tjørnebusk paa Matr. Nr. 17. Den kunde ikke skydes med almindelige Hagl; den kunde kun skydes, naar der kom Sølv i Bøssen. Paa Matr. Nr. 27 har jeg som eneste Sted set Faarene tøjrede ved snoede Humleranker. Det var, mens gamle Anders Trold levede. Stuehuset i den Gaard er uden Tvivl det ældste i Kværndrup Sogn. Men det nedbrudte Stuehus paa Matr. Nr. 28a har nok været fra den første Udflytter i Kværndrup Vænge og opført i første Halvdel af 1700erne.⁶⁰⁾

Ved Udskiftningen blev mange af de overleverede Skikke afbrudt. Udflytterne kunde ikke vedblivende høre med til Oldermændslavet i den gamle By. Der dannedes saa et eget Oldermændslav for Vængerne af den halve Snes Gaardmænd, der efterhaanden kom til at bo her. Nogen Stævne fik de vist aldrig lavet. Men de har i Mands Minde skiftet Oldermænd første Søndag i Maj, og Gildet stod vistnok hos den afgaaende Oldermænd. Andre aarlige Gilder mindes ikke. Derimod huskes det, at en ny Mand skulde give Igang for at komme med i Lavet. Oldermændsgilderne fortsattes til o. 1920. Men tilsidst var der kun nogle faa, der kom. De nye Mænd vilde ikke have med det at gøre.⁶¹⁾

I Kværndrup By opretholdtes Oldermændslavet ogsaa til o. 1920⁶¹⁾. Den sidste Oldermænd var Knud Hansen i Gaarden Matr. Nr. 6a, og i hans Gaard forblev det gamle Byskrin. Det er en Egetræs Kasse, 12 Tom. lang, 8½ Tom. bred og 9¼ Tom. høj. Den er sidst repareret 1740 i København, hvor den blev forsynet

med en ny Bund⁶²). I Laaget er fastgjort en Jærnhank til at bære den i. Desuden er der i Laaget en Ridse, hvorigennem de Penge, der betaltes i Bøder, kunde puttes ned. Skrinet er forsynet med en solid Laas.

I Skrinet fandtes endnu 1942 et Pæglemaal af Kobber, som der maa være bleven udtappet mange Pægle Brændevin i, et Eksemplar af Christian V.s Danske Lov og nogle Papirer. Danske

Kværndrup Byskrin med Indhold.

H. C. Frydendahl fot. 1942.

Lov er Originaludgaven fra 1683. Den er indbunden i Skind; men baade Bindet og Bladene er stærkt medtagne. Saavel Sliddet paa Bogen som adskillige Randbemærkninger vidner om flittig Brug. Den er maaske navnlig bleven flittigt brugt under Processen med Magister Claudianus 1697, fra hvilken Proces der endnu i Skrinet findes medtagne Rester af en Udskrift. De øvrige Papirer er dels trykte og dels skrevne. De trykte er: Forordning indeholdende nogle Forandringer i Lovgivningen om Arv, 1845; Anviisning til Behandling af den indiske Cholera, 1848; et Brudstykke af en Forordning om ulovlig Brændevinsbrænding og et Særtryk 1906 af Kværndrup Bylov fra »Danske Vider og Ved-

tægter«, dediceret »Til Kværndrup Bylav fra P. Jensen«. De skrevne Papirer er for en Del Brudstykker af Regnskaber over Forbrug af Brændevin ved Stævnerne. I Aaret fra Novbr. 1856 til Oktbr. 1857 har Mændene været samlet i alt 23 Gange og drukket i alt 10 Kd. Brændevin til en samlet Pris 5 Rd. 5 Sk. Den gamle Bylovs Forbud mod Drik er altsaa ikke bleven haandhævet. Desuden er der Fortegnelse over de Mænd, der skal køre Skoletørv de enkelte Aar.

Gamle Gaarde i Kværndrup.

Hjortekærgaard og Eskely. H. C. Frydendahl fot. 1941.

Ogsaa Husmændene havde omkring sidste Aarhundredskifte deres Oldermandslav.⁶³⁾

Siden Udskiftningstiden har Byen i høj Grad skiftet Udseende, navnlig siden Jærnbanen anlagdes. Umiddelbart før dennes revolutionerende Indflydelse gjorde sig gældende, saa Byen saaledes ud:

Ved Mullerupvejen laa Bydammen, Hjortekæret, ved Siden af Præstegaardens store Dam, Damhaven. Her laa altsaa Præstegaarden og paa den anden Side Vejen Henrik Jensens og Jens Jørgens Gaard tæt sammenbyggede. Tæt op ad Kirkegaarden laa det gamle Jordemoderhus. Paa Hjørnet af Mullerupgyden og Landevejen laa Førstelærerens Bolig lige over for den gamle Skole og bag ved denne Mogens Petersens Gaard. Ved Landevejen mod Svendborg laa syd for Skolen et Hus med Beboelse og Stald i samme Længe. Paa den anden Side Landevejen laa Chr. Posts Købmandshandel, til højre Kolonial- og til venstre Manufakturbutik. Børnene derfra hed Davidsen; Postnavnet hidrørte fra

regelmæssig Fragtmandskørsel mellem Odense og Svendborg, alt-saa Godstrafikken, før Jærnbånen kom. Persontrafikken besør-gedes af Statens gule Diligence med uniformeret Kusk blæsende et Stykke paa Posthornet, før han kom til Posthuset (Kroen). Kromand Larsen var Postmester — med Guldstribe om Kasketten, naar han ekspederede Posten sammen med Postbudene; det tog jo ikke hele Dagen, selv om Diligencen kørte igennem baade For- og Eftermiddag. Efter Svendborg endte Byen paa venstre Side

Gadeparti i Kværndrup.

Set sydfra mod Korsvejen. Fot. o. 1910. I Huset længst til højre har Andelskassen og Sogneraadet senere faaet Lokaler.

i Niels Hansens Gaard, der laa noget tilbagetrukket fra Lande-vejen; i hver Hjørne af Gyden laa et Hus til to Arbejderfamilier. Paa højre Side laa Smedens Bolig og bagved et Hus til en Ar-bejderfamilie. Selve Smedien laa et lille Stykke længere ude ved Landevejen. Fra Mullerupgyden efter Odense laa paa venstre Side Hospitalet og nede ved Aaen et Hus til to Familier. Paa den anden Side Aaen laa til venstre et Hus, til højre en Halv-gaard (Snedkerværksted). Lidt længere oppe til venstre kom en Gyde til Knud Hansens Gaard og formentlig Resterne af en af de udflyttede Gaarde, lige over for til højre et Hus og bagved Bukgaarden, lidt længere fremme Hjulmandens Hus og derefter Skipper Christensens Købmandshandel, der dreves i Smag med Købmændenes Handel i Byerne. Det yderste af Byen mod Odense grupperede sig om Skæringspunktet for Odense—Svendborg og Nyborg—Faaborg Landevejene, Kroen i det nordvestre Hjørne, Per Bødgers Halvgaard i det sydvestre, i det nordøstre Hjørne

Slagter og Kreaturhandler Johan Jørgen Johansens og Rasmus Niensens, i Grunden kun Bolssteder.⁶⁴⁾

I Aarene o. 1880—1920 afløstes Fæste efterhaanden af Selveje.

Det var i 1876, at Jærnbanen aabnedes. En Station med Postekspedition og Telegrafstation var anlagt, hvor Banen nordvest for Byen overskærer Nyborg—Bøjden Landevej. Siden den Tid har Byen navnlig udvidet sig i den Retning, mistet det meste af

Kværndrup Bygade set mod Nord fra Kirkebanken.
Det andet Hus fra venstre er Forsamlingshuset. Postkort fra o. 1920.

sin Landsbyidyl og faaet temmelig meget af det ordinære Stationsbyfysiognomi. I »Stil« med den øvrige Stationsby-«Arkitektur» er det Forsamlingshus, der opførtes 1892 (ombygget 1941). Heldigere, hvad Stil angaar, er den nye Hovedskole, der opførtes 1917 efter Tegning af Arkitekt Philipsen, København. I øvrigt vil man lægge Mærke til et Missionshus fra 1921, De gamles Hjem, Brugsforeningsbygningen, Telefoncentralen, et Bryggeri, et Savværk og en Cementvarefabrik. I Aarene omkring sidste Aarhundredskifte havde Byen ogsaa et Kalkbrænderi. Uden for Byen ligger ved Mullerupvejen Kværndrup Andelsmejeri og ved Landevejen mod Nyborg et Andels-Elektricitetsværk. Egeskov Teglværk i Vestermarken er omtalt foran. Siden 1876 har Byen haft Dyrlæge, først P. Jensen og derefter fra 1910 M. L. Madsen; og siden 1926 Læge, Adolf Grost.

Øst for Kirkebanken findes nu Anlægget Bakkelunden, hvor der i den første Menneskealder af indeværende Aarhundrede er afholdt en Række store og gode Fester. Men i de senere Aar er Anlægget blevet noget forsømt.

En Afløser har det i nogen Maade faaet i den store og smukke Sportplads, der 1939 af Sogneraadet anlagdes ved Forsamlingshuset, delvis paa den gamle Stævnes Plads. Her søger nu Ungdommen gennem Idræt at øge Sundhed og Livsmod til den Fremtid, der venter.

Kværndrup Sportsplads.

H. C. Frydendahl fot. 1941.

EGESKOV BY

Af H. C. Frydendahl.

Egeskov Bys Historie er Historien om Byen, der vokser nedad. Den har haft den Skæbne i sin Midte at have et Brug, der maaske helt fra Byens Grundlæggelse har været det største og betydeligste eller i hvert Fald ret tidligt har vokset sig større end de andre. Dygtige Mænd har her haft til Huse og efterhaanden underlagt sig mere af Byens Jord samtidig med, at de som Hovedgaardsejere gennem Arv, Køb og Mageskifte har inddraget store Omraader i Nabobyerne i og uden for Sognet under Gaardens Enemærker. Ja, Udviklingen har ført med sig, at dette Brug fra at være Egeskovgaard er blevet Egeskov, altsaa ikke alene har optaget i sig en stor Del af Byens andre Gaarde, men ogsaa dens Navn, saa udenforstaaende nu, naar de hører Egeskov nævne, blot tænker paa Herregaarden og maaske slet ikke aner, at Navnet dækker en gammel Landsby. Paa de følgende Sider vil dog Egeskov, hvor intet andet bemærkes, blive brugt som Navn paa Byen.

Hvor langt tilbage i Tiden vi skal søge Egeskovs Oprindelse, lader sig næppe fastslaa. Hverken Bopladsfund eller andre historiske Vidnesbyrd i den Retning kendes. Navnet synes at fortælle, at den er opstaaet i en Skov af Ege. Endnu saa sent som 1743 skrev Sognepræsten Clemens Jessen i en Indberetning til Amtmand Adeler: »Her i Egnen findes mest Egetræer«¹). Særlig tidligt er Byen næppe opstaaet, da den tunge, lerede Jord maa have været besværlig at gaa i Lag med for Rydningsmændene med deres simple Markredskaber. Ogsaa den Omstændighed, at Stedet laa i den yderste Spids af Herredet, kan have været medvirkende til sen Rydning.

I historiske Dokumenter træffer vi Egeskov nævnet 1405; men det drejer sig her om Egeskovgaard, der dog endnu dengang kun lidet hævede sig over de andre Gaarde i Byen. Endnu 1540 var

den kun »slagen i 3 Bol«, altsaa omfattede 3 af den Snes Enheder, som Byens Gaarde dengang udgjorde, og dens Marker laa endnu i Fællesskab med de andre Gaardes²). Dens ældre Bygning skal have staaet vest for den nuværende og har næppe været befæstet, men var vistnok kun en sædvanlig Bondegaard³). 1514 solgte Otto Skinkel paa Egeskovgaard en Gaard i Egeskov til Borgmester Mikkell Pedersen Akeleye i Odense⁴).

Det er forstaaeligt, at der i hine Tider kunde opstaa Tvivl om den rette Grænse mellem Egeskovs og de tilstødende Byers Jorder. 1516 tog Otto Sinkel Skelbrev paa Herredsskellet mellem Sunds, Sallinge og Gudme Herreder, begyndende paa »den store Sten ved Bjørnsvad«. Det har været Byens Skel, da hans Gaard endnu ikke var udskiftet af Fællesskabet, hvilket han samme Aar forgæves søgte gennemført.⁴) Det lykkedes først 50 Aar senere⁵). 1567 blev der udtaget et Ridebrev om samme Herredsgrænser og om Markskel mellem Volstrups og Egeskovs Grund samt et Sandemandsbrev om Grænsen mellem Egeskovgaards Grund og Herringe Sogn⁵), og 1572 udstedtes et aabent Brev angaaende den Uenighed og Skovtrætte, der havde været mellem Jakob Brockenhuus til Bramstrup og Knud Mikkelsen (Akeleye) til Skinderup (ældre Navn for Ulriksholm) om Skellet mellem Egeskov Grund og Tange Enemærker i Krarup Sogn, hvilket Skel nu blev bestemt ved Pæle og andre Mærker⁶).

Forøgelsen af Egeskovgaards Jordegods paa Byens Bekostning tager især Fart, efter at Frands Brockenhuus i 1545 bliver Gaardens Ejer. Allerede 1546 fik han af Sognepræsten i Svendborg, Hans Gaas, Skøde paa Kandegaard i Egeskov, hvilket affødte en Sag mellem de to⁷), og indtil 1560 lykkedes det ham at købe yderligere 11 Gaarde i Byen⁸). Hans Søn Laurids Brockenhuus fik 1571 ved Mageskifte med Fru Anna Emmiksdatter en Gaard i Byen⁹).

Af Jakob Ulfeldts Laasebrev 1620 fremgaar det, at Hovedgaarden nu ejer i Egeskov ikke mindre end 21 Gaarde (bl. a. Rasmus Hansen »i Greffgaardene«, skylder aarligen 2 Pd. Byg, 1 Pd. Havre, 1 Fdk. Smør, 1 Bolgalt [et o. 3 Aar gl. Galtessvin], 1 Lam, 2 Gæs, 2 Skp. Havre, 4 Høns, 1 Okse at fodre; Niels Pedersen Kaabeløs, skylder 3 Pd. Byg, 1 Pd. Havre, 1 Fdk. Smør, 1 Bolgalt, 1 Lam, 2 Gæs, 2 Skp. Gaasehavre, 4 Høns, 2 Mk. Erridspenge, 1 Okse at fodre; Rasmus Jensen i Fuglsang, skylder 8 Skp. Havre, 1 Nød at føde) foruden 4 Ugedagsboliger (Peder Pedersen Kaabe-

løs, Hans Snedker i Bødkerbolig, Knud Mikkelsen og Anders Frandsen i Fuglsang), Egeskovs Mølle (Mikkel Møller, skylder aarligen 10 Pd. Mel) og 13 Huse (bl. a. Rasmus Skomager, aarligen 6 Mk.; Jens Hjulmand, 8 Mk.; Vilhelm Smed, 5 Mk.; Hans Skræder, 8 Mk.; Mads Skræder, 7 Mk.; Hans Skomager, 6 Mk.; Jens »Græffuer«, 6 Mk.; Jesper Kalckclar, 7 Mk.)¹⁾.

Af Byens øvrige Gods afstod Hans Lindenov 1638 noget til Kongen. Senere er noget af Egeskovgaard's Gods i Egeskov frasolgt, og da Oluf Parsberg 1648 overtog Gaarden med Bøndergods, havde han allerede 8 Aar tidligere af Mogens Ulfeldt købt noget af dens Gods i Egeskov, nemlig 3 Gaarde (deriblandt Kandegaard, der skyldte aarligen 2 Pd. Byg, ½ Pd. Havre, 1 Fdk. Smør, 1 Bolgalt, 1 Lam, 2 Gæs, 2 Skp. Havre, 4 Høns, 1 Foderokse; sat til 10 Svins Olden), Egeskov Mølle, hvoraf Niels Møller skulde yde 2 Pd. Mel, 1 Ugedagshus og 2 Gadehuse (Rasmus Skomager, 6 Mk.; Christen Skræder, 5 Mk.)¹⁾. Og 1646 havde han af Ebbe Ulfeldt købt endnu noget Gods i Egeskov, nemlig 4 Gaarde (bl. a. Jesper Bald (ogsaa nævnet i Jakob Ulfeldts Laasebrev 1620 tillige med Rasmus Bald), skylder 2 Pd. Byg, 1 Pd. Havre, 1 Fdk. Smør, 1 Bolgalt, 1 Lam, 2 Gæs, 2 Skp. Gaasehavre, 4 Høns, 15 Sk. Erridspenge, 1 Foderokse; 12 Svins Olden), Egeskovs Mølle, som altsaa i Mellemtiden igen maa have været i Handelen, 1 Ugedagsbolig og 2 »Boder« (den ene Barbara Graffuers, skylder 5 Mk.)¹⁾. Da Laurids Ulfeldt 1648 tilskødede ham Egeskovgaard, bestod dennes Bøndergods i Egeskov af 15 Gaarde, blandt hvis Beboere findes Povl Boch og Hans Bald, og 11 Gadehuse, blandt hvis Beboere kan nævnes Knud Buch, Niels Skræder, Laurids Skræder, Christen Skræder, Rasmus Skomager, Niels Bøsseskytte og Hans Murmand, samt Egeskovs Mølle¹⁾. En Gaard i Egeskov fik han 1651 ved Mageskifte med Jørgen Brahe til Hvedholm for en Gaard i Espe By og Sogn¹⁾.

Da han allerede 1656 skødede Egeskovgaard med underliggende Bøndergods og Tjenere til Otte Krag, bestod Bøndergodset i Egeskov af 23 Gaarde (blandt Beboerne nævnes foruden Hans Bald nu ogsaa Niels Rasmussen Bald og Rasmus Jespersen Bald samt Knud Jensen Kandegaard), 4 Ugedagsboliger, 13 Gadehuse (bl. a. Jeppe Væver, Christen Skræder, »Barabrad Graffuers«, Niels Skræder, Laurits Skræder, Christen Skræder (altsaa to med denne Betegnelse), Knud Andersen Buck, Rasmus Skomager, Simon Remmer og Hans Murmand) og Egeskovs Mølle¹⁾.

19. Aug. 1657 afgaves Syn til Tinge over Egeskov Bygløkke, hvis samlede Avl ansloges til 18^{1/2} Td.⁹⁾.

Paa den Tid blev noget af Egeskovs øde Jord lagt ind under Hovedgaarden, og Resten blev gjort lige i Hartkorn til 16 Gaarde, saa at de fik hver 11 Td. 5 Skp. 1^{1/4} Alb.⁹⁾, som de beholdt indtil 1680, da de i den nye Matrikel opførtes med samme Hartkorn paa 1/4 Alb. nær; Skovskylden udgør 2 Tdr.¹⁾.

Fra nu af hører hele Byen under Hovedgaarden. Helt uden Protest er dette ikke gennemført. I Sognepræst Mads Knudsen Lægaards Tid afgav Stiftamtmanden og Biskoppen ^{27/9} 1665 Erklæring over en til Kongen indsendt Klage over Præstekaldets Forringelse. Bl. a. havde Kaldet mistet Landgilde og Herlighed af en Gaard i Egeskov samt ved Rugbjærg en Ager til 4 Skp. Korn, som en Bonde i Egeskov brugte, og to Agre derhos. Men Godset var tabt for Kaldet, og Forsøg paa at faa det tilbage førte ikke til noget.¹⁰⁾

I Egeskovgaards Jordebog 1671 er flere af de 16 Gaarde opført med to Beboere, hvilket vel skyldes Omlægningen til færre og større Gaarde. Af Gaardmændene kan her anføres Peder Rasmussen Smedemand, Knud Kandemand, Anders Ofuergaard, Hans Pedersen Brøger og Laurids Brockenhuus. Blandt de 4 Ugedagsmænd kan bemærkes Jesper Fuglsang og Peder Sadelmager og blandt de 11 Gadehusmænd Niels Skræder, Jens Gierts, Hans Tømmermand, Povl Kromand, Hans Ibsen Quist, Hans Bald, Urtegaardsmanden, Jørgen Bødker, Knud Skomager og Mikkel Skræder¹⁾, idet disse Betegnelser dels fortæller noget om vedkommendes Bestilling, dels er ejendommelige Navne, undertiden knyttede baade til Gaardene og til disses Beboere. Kandegaard og Kandemand hører uden Tvivl sammen.

Fra Jordebogen 1764 kan af Gaardmænd nævnes Laus Ebberrup, Knud Buck, Knud Rasmussen Skierning, Frants Post og Hans Post¹⁾. Om de to sidstnævnte hedder det i Jordebogen 1785: »Frie for Landgilde, saalænge de Rider Post«¹⁾.

I Jordebogen 1797 nævnes blandt Husmændene Peder Bødker, Hans Dobbelt, Hans Snedker, Christian Skræder, Peder Hjulmand, Jessen Kromand (Huspenge 10 Rdl., »herpaa have kongelig Privilegium«) og Knud Smed¹⁾.

Et Navn, der gentagne Gange træffes, ogsaa uden for Egeskov, er det foran nævnte Kaabeløs. 1660 anføres Niels Kaabeløs som Beboer af et Gadehus i Byen. Det synes at have været en noget

udbredt Slægt. 1563 tilskødede Rasmus Kaabeløs i Svendborg Frands Brockenhuus sin Ejendom i den Gaard i Snarup, Peder Kaabeløs iboede.¹¹⁾

Af Huse med særlige Navne nævnes i Jordebogen 1785 Paahuset (Hans Pedersen, 3 Rdl. 2 Mk. og 1 Ugedag), Holmehuset (Jørgen Røgter, 1 Ugedag), Rugbjærgshus (Peder Pedersen, 4 Rdl.) og Sønderhavehuset (Jens Hansen, 2 Rdl.)¹⁾.

Egeskovs Mølle er i Egeskovgaards Jordebøger fra og efter 1697 anført med 3 Tdr. i Mølleskyld og 1 Td. 1 Skp. 1 Alb. af Jorden. I Jakob Ulfeldts Laasebrev 1620 kaldes Beboeren Mikkell Møller (skylder aarligen 10 Pd. Mel), i Skøder 1640, 1646, 1648 og 1656 Niels Møller (skylder henholdsvis 2, 2, 5 og 10 Pd. Mel). I Jordebøgerne 1785 og 1797 er det Christopher Berg, og han svarer i Landgilde og Hovpenge 57 Rdl. 2 Mk.¹⁾. I den ældste Tid var der kun Vandmølle. Allerede i 1768 omtales dog baade Vejr- og Vandmølle¹²⁾. Vejrmøllen laa i sin Tid noget sydligere, i Højbjærgsmarken. Et Brudstykke af en Kværnsten, der blev fundet her 1940, er glat og af en meget gammel Type. Paa Udskiftningskortet fra 1804 er paa dette Sted, omtrent midt mellem den nuværende Mølle og Sogneskellet mod Syd, afsat en Vejrmølle, og Marken deromkring er betegnet »Weir Møller Marken«. Men Kortet har ogsaa ved den nuværende Mølle »Vejrmølle Løkken«, uden at der dog er angivet nogen Vejrmølle der. Maaske har da en saadan tidligere ligget der. Efter stedlig Overlevering skal Vejrmøllen i Højbjærgsmarken være blæst ned en Juleaften eller Lille Juleaften sidst i 1830erne. En ny Vejrmølle blev opført paa Banken umiddelbart syd for Vandmøllen o. 1848. Vandmøllen nedlagdes, og Mølledammen udtørredes o. 1890. En Kone, født i Egeskov 1850, fortalte i 1926: »Det kan ses endnu, hvor Mølledammen har været. Møllehjulet har været i den vesten Ende af Stuehuset. Der er sat en høj Grund af Kampesten under. Midt i har der været en Port til Gennemkørsel. Der har ogsaa været Stamperi, hvor de har stampet Vadm. Det gik i sin Tid saa meget tilbage for Egeskovsmølleren. Konen var ellers paaholdende nok; men det kunde ikke klare det. De sagde, at hun stod i Døren og raabte til Mølleren: »Told nu ikke for lidt!«¹³⁾

1764 anføres i Egeskovgaards Jordebog 17 Gaarde i Egeskov, og 1778 er Tallet steget til 18; men deraf er 3 Gaarde og 1 Bol af forrige Ejere nedlagt og inddraget under Hovedgaardens Brug.

1804 blev Egeskovs Jorder opmaalt af L. Larsen, antagelig den

paa denne Egn meget benyttede Landmaaler Lars Larsen, Lunde-
gaarden i Lunde Sogn¹⁴). Da laa endnu de fleste af Gaardene og
Husene lige syd for Hovedgaarden, delvis samlende sig om den
gamle Vej, der endnu har samme Forløb et Stykke mod Øst og
mod Sydvest fra det Sted, hvor den nuværende Allé mod Syd
forlader Haven. En Del af Gaardene laa ogsaa til begge Sider
fra den første Halvdel af denne Allés Fortsættelse mod Syd ned
mod den nuværende Landevej, der først paa denne Tid blev anlagt.

L. Larsens Kort¹⁵), der udfærdigedes til Brug ved den fore-
staaende Udskiftning, er forsynet med følgende Fortegnelse:

»Alle Egeskov Byes Beboere med Nummer og Navne. — Gaard-
beboernes Nummer og Navne. 1. Niels Knudsen. 2. Offer Lade-
foget. 3. Hans Pedersen Aaemand. 4. Knud Skierning. 5. Jebbe
Pedersen. 6. Lars Frandsen. 7. Knud Larsen. 8. Peder Bøye.
9. Offer Jensen. 10. Niels Pedersen Fuglesang. 11. Jørgen Ander-
sen Fuglesang. 12. Mads Rasmussen Buk. 13. Hans Lund. 14. Hans
Pedersen. 15. Egeskovs Møller. — Huusmændenes Nummer og
Navne. a. Hans Henning i Pas aae Huuset. b. Peder Pedersen
Bykker. c. Hans Pedersen. d. Christopher Hansen. e. Niels Erich-
sen Wæver. f. Jørgen Nellemand. g. Hans Jørgensen Snikker.
h. Hans Knudsen. i. Rasmus Nielsen. k. Mads Jensen. Huuset
er af Brent. l. Kroemanden. m. Jens Knudsen Smed. n. Marcus
Skovfoget i Sønderhaug Huuset. o. Peder Christophersen i Skiels
Huus.«

Af den gamle By, der ved Aarhundredskiftet beskrevs som
»en anseelig Landsbye«¹⁶), er nu intet Spor tilbage undtagen en
lille Rest af Gadekæret. »Pas aae Huuset« laa, hvor den gamle
Bygade naaede Volstrupvejen, »Holmegyden«, og dermed Hoved-
gaardens Grund og var et gammelt Ledvogterhus med tilhørende
Jordlod paa Bymarken. Et tilsvarende Ledvogterhus havde Hoved-
gaarden, hvor Holmegyden naaede Aaen og dermed Volstrup Bys
og Ringe Sogns Grund. Det kaldtes Jørgensborghuset, senere ogsaa
Springforbi.¹⁷) Dette Hus har vel hørt under Egeskov By, før
det kom under Hovedgaarden. »Sønderhaug Huuset« laa, hvor
nu Skovfogedhuset i Sønderhave ligger. »Skiels Huus« laa og
ligger endnu paa Snarup Grund, altsaa i Krarup Sogn, men havde
tillige med adskilligt andet i Krarup Sogn, navnlig hvad der
tidligere hørte under Tangegaarden, gennem lange Tider hørt
til Egeskov By.

I den gamle Bys Midte laa Stævnen. Den afgrænsedes mod

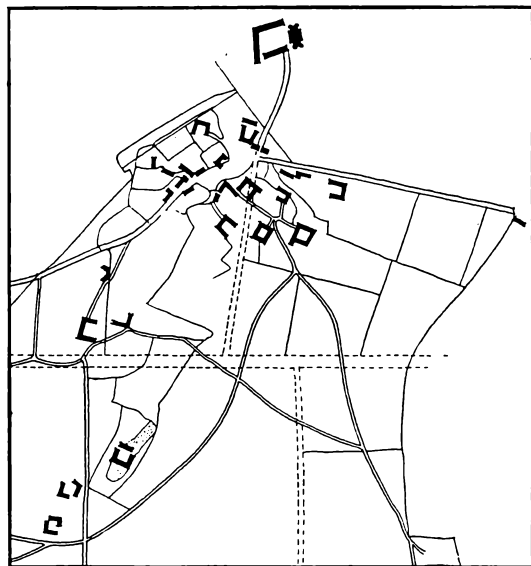
Nord af Bygaden, mod Øst af Gadekæret, mod Syd af det gamle »Poststed« og mod Vest af en Gaard og et anseligt Stykke Gadejord. Paa denne Gadejord havde bl. a. Pottemagerne deres Plads paa Markedsdagene. I Mands Minde er Stævnen eller en umiddelbart til denne grænsende Plads bleven kaldt Plantebedet, fordi Byens Folk her i Fællesskab tiltrak Kaalplanter til senere Udplantning i de enkeltes Kaalhaver. Paa Stævnen afgav en Kreds

af store Kampstene Siddeplads til Byens Mænd.¹⁷⁾

Paa Gadejorden vest for Stævnen har Byens Fold antagelig haft sin Plads.¹⁷⁾

Ogsaa Smedien havde sin Plads ved Stævnen. De gamle sagde, at den laa i Gadekæret. Senere blev den flyttet over norden for Gaden, omtrent over for Stævnen.¹⁷⁾

Ved Siden af Smedien, altsaa ogsaa nord for Vejen, og lige over for

Kort over Egeskov By 1804.
Tegnet af Aage Frydendahl eft. Fot. af L. Larsens
Udskiftningskort.

Plantebedet laa Kroen¹⁸⁾. Det var 1743, at der udstedtes Bevilling paa, »at Etatsraadinde Krag maa holde Kro eller Værtshus i Egeskov indtil videre.« At Kroen har udøvet en uheldig Tiltrækning paa Byens Folk, er utvivlsomt. Fra Provst Stenstrups Tid (1761—75 er der berettet om, at Egeskovs Ungdom holdt meget af at svire i Kroen, og at Provsten ved en Katekisation paa Kirkegulvet blev saa misfornøjet med den, at han i hæftige Ord kaldte den den ugudelige Egeskovs Flok¹⁹⁾.

I en Indberetning fra 1743 omtales et Hospital i Egeskov By, og om dette hedder det: »Huset staar endnu og kaldes Sjøleboderne, men lejet bort, og findes ingen Brev eller Tradition, at deri nogen- sinde har været Hospitalslemmer«²⁰⁾. Det er antagelig dette Hus, der menes, naar det i en Synsforretning over Egeskovgaards Bøn-

dergods 1663 hedder under Egeskov By: »Fattighuset brøstfældigt for 2 Rd.«²¹⁾).

Ogsaa Skole synes Byen at have haft. Den senere Sogndegn i Kværndrup F. Chr. Christensen skal først have været Skoleholder i Egeskov o. 1778—86²²⁾).

Egeskov Gaardmænd har naturligvis i sin Tid haft deres Oldmandslav. Vi ser det bl. a. af følgende:

5. Aug. 1681 oprettede Egeskov og Hundtofte Bymænd en Vedtægt med hinanden om Bjørnemosen, hvoraf en Del laa til Egeskov og en anden Del til Hundtofte og var Fælledslod til nævnte Byer. Heri bestemmes, at Egeskov By skal tage Gærde fra deres Kohave ud paa Grøften, Halvparten ud mod Hvedholmen; dernæst Hundtofte Mænd Halvparten ud til nævnte Holm, hvilket Gærde maa sættes paa den opkastede Grøft, som er paa Egeskov Bys Grund; dog maa Hundtofte Mænd selv skaffe Gærdsel. Der skal holdes Gaardgang 8 Dage efter Voldermisse; hvert Gærde, som ej er lovligt, vides for 2 Sk., og hvert Gærde, som ej er gærdet, vides for 4 Sk. 8 Dage derefter bødes dobbelt, dersom Mangelen ej er afhjulpen, og tredie Gang er Viden $\frac{1}{4}$ Td. Øl. To Mænd af hvert Bylav efterser St. Olufs Dag (²⁹/7), om der maatte være kommet Bræk paa Gærderne; er det saadant, skal det sættes i Stand inden 2 Solemærker. Dette oprettede Tingsvidne skal opbevares det ene Aar i Egeskov, det andet i Hundtofte Lav.²³⁾

Gaardmændenes Bylav kendes nu ikke. Derimod kendes der lidt til Husmændenes. Egeskov har nemlig haft sit særskilte Husmandslav, der efter Overleveringen og ifølge Sagens Natur skal være fra Tiden før Udskiftningen 1805. Det bestod endnu over det første Tiaar ind i det 19. Aarhundrede, men havde til sidst næsten ikke andet at samles om end Fastelavnsgildet. Ifølge mundtlig Meddelelse gik Lavets Vedtægter i alt væsentligt ud paa følgende:

En ny Mand maatte betale 1 Kd. Brændevin for at blive optaget i Lavet og desuden være Skænker eller Stolsbroder, til der næste Gang optoges en ny Mand. Der skiftedes Oldmand 1. Maj hvert Aar. Han sammenkaldte Lavets Medlemmer ved en Løbeseddél. Fastelavns Mandag holdtes Gilde hos Oldmanden. Det begyndte Kl. 3 om Eftermiddagen og varede til næste Formiddag. Hver Mand gav 1 Mk. til Oldmanden, der saa skulde give Øl og Smørrebrød, Kaffe og Æbleskiver. Var der ikke Brændevin nok i de indkomne Bøder, blev det købt og betalt i Fællesskab. Jordløse Husmænd og Haandværkere kunde optages i Lavet, men dog

kun i Platlavet; de maatte ikke tale med, naar Sager behandlede. Vedtægter og Penge samt to Spil Kort, en Blyant og Papir gemtes i Lavskassen hos Oldermændene. Bøderne bestod i Regelen i Brændevin.²⁴⁾

Hovedgaardens Forøgelse af sit Jordtilliggende var, som det ses af det foregaaende, i høj Grad sket paa Byens Bekostning. Alle de nordlige Marker var i Slutningen af det 18. Aarhundrede inddragne under Hovedgaardens Drift. Byen laa nu i det yderste Hjørne af sine Jorder. Syd for Byen laa »Krogen«, længere mod Sydøst »Forreste Kochauge Mark« og øst for denne igen »Yderste Koehauge«. Sydvest for Byen laa »Weir Møller Marken«. Mod Vest laa »Mile Pæle Marken«, der havde Navn efter en Milepæl, der stod lidt øst for Skelshus, omtrent hvor den nye Landevej kom til at løbe sammen med den gamle, som fra Byen og dertil havde et lidt nordligere Forløb. Syd for Milepælemarken laa »Den store Mark«, sydligere igen »Forreste Stevnings Mark« og derefter »Yderste Stevnings Mark«. Vestligere, hinsides Krarup Sogneskel, laa »Nymark« og »Øverste Nymark«. Oprindelsen til de to sidstnævnte Navne ligger antagelig helt tilbage i den Tid, da disse Omraader med Tangegaarden 1662 er kommen under Egeskovgaard fra Rantzausholm (nu Brahetrolleborg), den faldne Kaj Lykkes Gods²⁵⁾, og derefter skønt liggende uden for Sogneskellet er bleven henregnet under Egeskov Bys Jorder.

Af disse Marker var Yderste Kohave helt og Nymarken delvis skovdækket. Ved Egeskov Mølle var der desuden ogsaa lidt Skov.

Blandt de mange Navne paa mindre Pletter skal her nævnes »Gamle Tyre Eng«, en lille Plet omtrent midt i Byens Jorder. Den har aabenbart været udlagt til Bytyrens Underhold. »Dysee Biergs Banke« ved Skellet mellem Vejrmøllemarken og Forreste Stævningsmark leder uvilkaarligt Tanken hen paa en Oldtidsgrav, selv om Navnet ikke alene dækker en saadan.

Ved Kohaven havde Byen en Fold til Oldensvinene; den laa i den senere Hovmark Skovløkken²⁶⁾. Skovene betød meget for Bymændenes Svinehold. Der hentede Svinene den største Del af deres Føde. I Oluf Parsbergs Skøde paa Egeskovgaard med underliggende Gods til Otte Krag 1656 er der til 22 af Egeskovs 23 Gaarde anført tilsammen 210 Svins Olden¹⁾. I Jordebog for Nyborg Amt 1680 er Byens Skovskuld ansat til i alt 2 Td.¹⁾.

Som andensteds i Sognet findes ogsaa paa Egeskov Grund sorte Pletter, der fortæller om fortidig Kulsvidning²⁷⁾.

I Udnyttelsen af Skovene holdt de Egeskov Mænd sig nu ikke

altid paa lovlige Veje eller paa egne Enemærker. I Juni 1722 blev Lars Ibsen i Egeskov sammen med to Karle, der tjente to andre Mænd, ved højlys Dag antruffen i Egeskov lille Kohave, hvor de havde kastet en Eg paa 6 Læs, som de straks maatte køre op paa Egeskovgaard med, da de ingen Tilladelse havde til at hugge den. 23. Juli næstefter blev de i Henhold til Skovforordning af 21. Jan. 1710 dømt til »for deres dumdristige og begangne ulovlige Skovhug« at betale hvert Læs Træ med 3 Rdl. og Omkostningerne med 7 Mk. hver »inden 15 Dage under Nam i deres Bo eller Gods, hvor findes kan.«²⁸⁾

Lige før Udskiftningen hedder det om Egeskovs Omgivelser:

»Paa Marken ligger der mangfoldige Steen, vel ere der opsatte en Hoben Steengiærder, men der ere Materialier endnu nok tilbage. Jordens Dyrkning og Afgrøde har intet fortrinligt hos sig, men Fældeskabet hindrer og binder Hænderne paa Indvaanerne. Vejene vare ikke gode. Megen Buskase burde opryddes, men dette og meere raades der vel Bod paa ved Udskiftningen naar den foretages: Piil findes der mange af, men Skade, at det ikke er af den bedre Art, der lønner rigeligere Umagen at plante og opelske.«²⁹⁾

Paa Stævningen har der endnu i Mands Minde været fælles Græsning for alle Egeskov Gaarde. En Plag gjaldt for to Kvier. Omkring 1890 blev Omraadet inddraget under Hovedgaarden. Omkring samme Tid blev Gaardenes Skovmaal i Nymarken og Eng i Karlsmosen inddraget efterhaanden ved Nyfæste.³⁰⁾

En saare vigtig Bestanddel af Mændenes Arbejde og hele Tilværelse var gennem Aarhundreder Hoveriet. Efter at det tidligere havde været ubestemt, hvilket kunde være højst ubehageligt for Hovbønderne, blev der i Henhold til Regeringens Plakat af 24. Juni 1791 indgaaet en Forening mellem Egeskovgaards Herskab, Gehejmekonferensraadinde Bille-Brahe, og samtlige Godsets hoveripligtige Bønder angaaende »hvad Hoverie som for Eftertiden at regne fra 1ste Maj 1792 af hver især aarlig bør og skal forrettes«.

Hvad der i denne Forening regnes for en Helgaards Hartkorn og danner Grundlag for Udregningen, nemlig 5 Td. 1 Skp. 1 Fdk. $\frac{9}{14}$ Alb., er netop, hvad næsten alle Gaarde i Egeskov er ansat til. Af en Gaard paa denne Størrelse skal der ydes 10 Pløjedage 55 Spanddage og 191 $\frac{1}{2}$ Gangdage, »hvilket, som paa det menagerligste, og med nøjeste Overlæg er bestemt at kunde udfordres til Gaardens Drift, og som i Forhold med Bøndernes Antal til Hoveriarbejde, af dem taalelig uden derved at gjøre dem Hindringer i deres egen Avlings Drift og Bierring, kan udredes«. ». . . dog bliver

af hver Bønde ey mere at fordre i Høst og Slettiden end 4re Dage ugentlig, naar Vejerliget er saaledes, at der i samme kan forrettes det forefaldende Arbejde.« ... »Over Hoveriet lader Godsets Ejere holde en Hoveri-Protokol til fornødent Efterretning og Oplysning i Tilfælde af opkommen Dispute, som mulig kunde rejse sig, og for de forsvarlig forrettede Spand- og Hovdage (Høst, Pløjning, Gødning, Saaning og Slaaning undtagen, som forrettes uden Billetter) skal enhver Mand eller hans Hovbud som kommer til Hove, paa hans Vegne, blive givet særskilte Billetter lydende paa Spand- og Gangdage, hvorefter enhver Billet skal anses som fuld Kvittering for den Hovdag den lyder paa, ligesom ogsaa Billetterne ved Hovaarets Udløb af Ihændehaverne tilbageleveres.«

Alle 57 hoveripligtige Bønder bliver inddelt i 6 Roder. Af Egeskovs 10 hoveripligtige Bønder udgør de 8 1. Rode, medens 1, Peder Fuglsang, hører til 3. Rode sammen med Mænd fra Kværndrup, Krarup, Søfælde og Volstrup, og endelig 1, Peder Smed, hører til 4. Rode sammen med flere fra Krarup og 1 fra Volstrup.

Foreningen indeholder en udførlig Beregning over det udfordrede Hovarbejde med Angivelse af Antal Pløje-, Spand- og Gangdage til hvert Arbejde. Arbejdet betegnes saaledes: 1. a. At pløje til Rug, at saa og harve, at høste 3 Dage à 2 Mand, at vende, at indage, i Laden at modtage, Vands Afledning af Rugjorden; b. Bygsædens Fældning og Pløjning, at saa og harve, at høste 1 Dag 2 Mand, at vende, fra Skaaren at opbinde, at indføre, i Laden at modtage, til Baand at meje og sno à $\frac{1}{2}$ Dag; c. Havresædens Pløjning, at saa og harve, at høste, at vende, fra Skaaren at opbinde, at indage, i Laden at modtage; d. Til Boghvedesæden, harve og saa, høste, vende, opbinde, indage og i Laden at modtage. 2. Høsletten angaaende. Høe at slaa 5 Dage à 2 Mand, at være, totte og sætte 5 Dage à 2 Mand, at indage, paa Laden at modtage, fra sumpige Steder at udage, strø og sprede. 3. Gødning at udføre a. til Bygjorden, samme at opsætte, og igjen at strø og sprede; b. til Rug at udføre; c. Gjødning at blande. 4. Vandsteders Rensning og Grøfters Kastelse i og ved Hovedgaardens Marker. 5. Opbrudte Stene af Hovedgaardens Marker at afføre og til henvisende Steder at henbringe. 6. Vand fra Tørvemoser at aflede, Tørv at skære 3 Dage à 2 Mand, at stavle, at indage og selv imodtage i Huset. 7. Gaardens Udvisning af Brende at kaste og fælde, at gjøre i Arbejde, samme at hjemføre, at gjøre i Arbejde i Vedhaven og i Huset at indføre. 8. Ege-Byg-

ningstømmer for Gaard og Gods at fiælde og skyrte, Tømmergrene og Qvas at hjemføre. 9. Gjærdselskov angaaende samme at hugge, Gjærderne at tilføre og paasætte. 10. Borge- og Ladegaardens Vedligeholdelse og Rengjørelse, a. Materialier fra nærmeste Kjøbsted 1 Ægt beregnet til 3 Mile. Ved Haandværksmestre; b. Ladegaardens Huse at rense, Gaarden at skufle, Husene at rygne og Kobbet til samme at forfærdige. 11. Landægter (Langægter?) til Kjøbstæden med Fedevahre, med Korn. 12. Tærskning

Høst paa Egeskovgaard's Mark o. 1910.
Fra Fynsk Hjemstavn.

angaaende fra Michaelys til Maydag 32 Uger à 2 Mand, Kornrensning og Opbæring. 13. Sædekorn fra fremmede Egne at hente, en Ægt 3 Mile. 14. Korn- og Høhæsses fløtning. 15. Pløjjordens og Enge at skufle og rense. 16. Ved Humle- og Pileplantning. 17. Hør og Hampeavl. 18. Stengjærders Vedligeholdelse. 19. Ved Aars Rensning. 20. Veje og Broers Vedligeholdelse i og ved Hovedgaardens Marker. 21. Gods for Herskabet eller Forpagter at transportere.¹⁾

Ogsaa før Hoveriforeningens Affattelse førtes der paa Hovedgaarden Afskrivningsbøger over de hoverigørende Bønder. Afskrivningsbøgerne for 1771—73 udviser, at der paa den Tid ogsaa var 10 hoverigørende Bønder i Egeskov. De forrettede hver 10 Pløjedage, 31 Spanddage og 82 Gangdage undtagen Peder Fuglesang, hvis Gaard kun var en Halvgaard, og som derfor kun skulde forrette henholdsvis 4, 16 og 40 Dage.¹⁾

Hoveriforeningen, der betegnede et vigtigt Skridt frem imod bedre Tider for Bønderne og vel ogsaa for Herskabet, fulgtes snart af flere nyttige Landboreformer. Den mest gennemgribende var Udskiftningen, der for Egeskovs Vedkommende fandt Sted 1805.

Landvæsenkommissionen holdt i den Anledning et Møde i Byen 28. Sept. Udskifteren, Stiftslandinspektør Arnstrup, fremlagde Taksationsvidnet og det udfærdigede Udskiftningskort. Paa Gehejmekonferensraadinde Bille-Brahes Vegne mødte Landstingshører Rasmussen, som anmeldte, at det var Fruens Hensigt at lade den til Byen liggende Yderste Kohave indtage til Fredskov, imod at der blev hende paalagt forholdsmæssig Hartkorn for den, saavel Ager og Eng som hele Skovskylden, og at Byens Beboere for Afsavn af Skoven fik tilbørlig Godtgørelse i Jordebogsafigifter, Hoveri m. v. Hun troede, at der saa meget mindre kunde være noget at erindre herimod, som der i denne Kohave hverken var Ager eller Engbund, men kun en samlet og med Bøge og Ege tæt bevokset Skov, som for sig selv for længst var indhegnet. Alle Byens øvrige Grunde ønskede hun udskiftede, og det var hendes Hensigt at lade alle Gaardene udflytte. Kortet og Delingsplanen blev derefter bekendtgjort for de tilstedeværende Gaardmænd. De nye Grundstykker fordeltes ved Lodtrækning mellem de 14 Gaardmænd, og disse erklærede sig fornøjede med Lodderne. De bemærkede, at i Fremtiden kunde Markedet ikke holdes paa deres Grunde, hvorfor det maatte overlades Herskabet at anvise Plads dertil uden for deres Tilliggende. Der skulde udlægges 2 Grusgrave; men Lergrave og fælles Vandsteder forlangtes ikke, da enhver havde Ler og Vand paa sin egen Lod. De nye Veje undtagen Hovedlandevejen skulde sættes i Stand inden $\frac{1}{11}$ 1807. Fordelingen af Hegnene paatog Udskifteren sig at udføre samme Efteraar, og Afhegningen skulde være i Stand inden Maj 1807. Herskabet tillod alle Mændene undtagen Mølleren i de 3 kommende Efteraar under Skovbetjentenes Opsyn at oprydde Hvidtjørn og Hessel i Yderste Kohave til at plante ved deres nye Hegn. De paa Lodderne værende Skove, der i dette Efteraar ikke var 6 Aar gamle, maatte ikke hugges, men skulde følge med Lodderne tillige med den Skov, der var yngre. Hvad der var ældre, men ikke kunde magelægges, skulde hugges i Foraaret 1806—07. Stene og Risgårder, som ikke kunde magelægges, skulde Ejerne bortføre inden Foraaret 1807. Af Egeskovgaard blev for Byen til Sognets Skole udlagt $13\frac{1}{3}$ Skp. Land af bedste Jord, for hvilket

Udlæg Bymændene havde betalt med Penge. — Næste Aar holdtes et Møde, hvorefter Bymændene fik Godtgørelse for det Hartkorn, der var dem fragaaet ved Udskiftningen, samt for den tilsvarende Del af Indfæstningen.³¹⁾

Siden den Tid er Egeskov By efterhaanden forsvunden som samlet By. Langs den gamle Bygade ligger nu mellem Alleen og Egeskovgaards Mejeri en Række Funktionærboliger, der hører til Hovedgaarden. Den gamle Bys Gaarde og Huse — i 1840 var der 13 Gaarde og Bolssteder samt 17 Huse³²⁾ — er spredt ud over Byens Jorder. De er nu alle købt til Selveje. Fæstevæsenets Afløsning sluttede 1921.

I Henhold til Loven om Len og Stamhuses Afløsning er, da Egeskovgaard overgik til fri Ejendom, oprettet 15 Statshusmandsbrug.

I Steden for Fæste- og Hovbønder bor der nu i Gaarde og Huse Selvejere samt en Del Arbejdsmænd, hvoraf nogle foruden at have fast Arbejde paa Hovedgaarden og i dennes udstrakte Skove tillige driver lidt Landbrug paa den Plet Jord, der hører til Huset.

Omkring sidste Aarhundredskifte boede Dyrlæge Jens Brandt i Egeskov. Foruden at være Egeskovgaards Dyrlæge drev han ogsaa fri Praksis. Tæt syd for hans Hus, ud mod Hovedlandevejen, opførtes i 1931 Egeskov Skole, der er det nyeste Led i Egeskovs Udvikling.

TRUNDERUP

Af Rasmus Jensen.

LIDT GAARDHISTORIE

Trunderup By ligger østligst i Kværndrup Sogn og er en ret anseelig Landsby, oprindelig paa 11 Helgaarde og 4 Halvgaarde foruden adskillige Huse. Midt i Byen laa tre Gaarde sammenbyggede, Matr. Nr. 4, 9 og 11; de blev først omkring ved 1840 udflyttet. Nr. 11 var den sidste, Nr. 9 flyttedes 1841.¹⁾

Landevejen mellem Nyborg og Bøjden gaar gennem Byen, og Bymændene har i sin Tid haft Fortjeneste deraf, idet der af 4 Gaarde dannedes et Vognmandslav til Befordring af rejsende.¹⁾

I gamle Dage hørte adskillige Gaarde under Nyborg Slot som Krongods, deriblandt Matr. Nr. 5 og Skovridergaarden eller Møllegaarden, som den senere blev kaldt paa Grund af, at der hørte en »Skvatmølle« til den. Forskellige Herskaber foruden Egeskov har haft Gods i Byen. Saaledes ejede Fjællebro en Gaard i Byen indtil 1771, Lundsgaarden, og endnu tidligere, omkring 1701, havde baa- de Ravnholt og Holmelund i Gislev Sogn Gods i Byen.¹⁾

13. April 1771 afholdtes Auktion i Odense, hvor Hr. Conferensraad Pentz's Stervbo Fjællebro solgte Lundsgaarden til Hans Rasmussen Lundsgaard som højestbydende for 1327 Rd. 2 Mk. med alle dens Herligheder samt unge Mandskab, med Hartkorn 4 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., hvoraf 2 Fdk. og 2 Alb. var Skovskyld.²⁾

Man kan ikke tale om Udflyttere for Trunderups Vedkommende; thi alle Gaardene hører endnu til Byen; de 3 Dongsgaarde har aldrig ligget i Byen, ej heller Feldholm i Bleget. Der er i Aarenes Løb sket forskellige Omlejringer enten ved Deling eller Bortsalg.

Torsdag d. 22. Maj 1777 læstes ved Herredstinget i Svendborg et Skøde, dateret 15. November 1776, paa en Gaardsplads, solgt af Niels Møller til en Bonde, Johansen; det var den gamle Skovridergaards, nuværende Møllegaards, Byggeplads. Gaarden brændte efter

Sagnet 1774, og den blev da flyttet til sin nuværende Plads, og Gaardspladsen er derefter blevet solgt; det er det eneste Stykke Jord i Trunderup, der aldrig har tilhørt Egeskov eller noget andet Herskab; det er gammelt Krongods. Niels Møller var naturligvis Selvejer. Som Selvejer angiver Justitsprotokollen for 3. Juli 1777 ogsaa Jeppe Hansen i Trunderup.¹⁾

Den sidste af de gamle Selvejere, der ejede Møllegaarden, hed Rasmus Larsen, han solgte Gaarden til Egeskov paa den Betingelse, at Herskabet skulde skille ham af med Jorden ude paa Dong.¹⁾

I Slutningen af det 17. Aarhundrede var Møllegaarden en jordegen Gaard, hvis Herlighed tilhørte Kronen og Ejendomsretten den kongelige Skovrider Chr. Koch, ogsaa kaldet Christen Skovrider. Koch døde 1728 (?), og Conrad Fehlo fik nu Gaarden i Fæste. Han skulde svare af Gaardens Hartkorn, hvad de kongelige Forordninger paabød, og holde Gaardens Bygninger i forsvarlig Stand. I Husbondshold betalte han 16 Rd. Det var 1728. Rimeligvis var Gaarden paa denne Tid hjemfalden til Kronen paa Grund af Skatterestance og blev derfor overdraget til Fehlo i Fæste. Omkring 1860 havde Syberg Gaarden i Fæste eller Forpagtning; samtidig var han Skytte paa Egeskov. Ved 1865 købte Syberg Gaarden fra Egeskov, men solgte den umiddelbart efter til Henrik Jensen Lundsgaard i Trunderup, ved den Handel forbeholdt Egeskov sig en Skovparcel, der laa op til Blegget, men som før havde hørt til Gaarden. Ifølge Skøde 1. Juli 1869 solgte Henrik Jensen Lundsgaard Møllegaarden til Frederik Jørgensen fra S. Næraa for 30.000 Rdl.; kun halv Besætning medfulgte.¹⁾

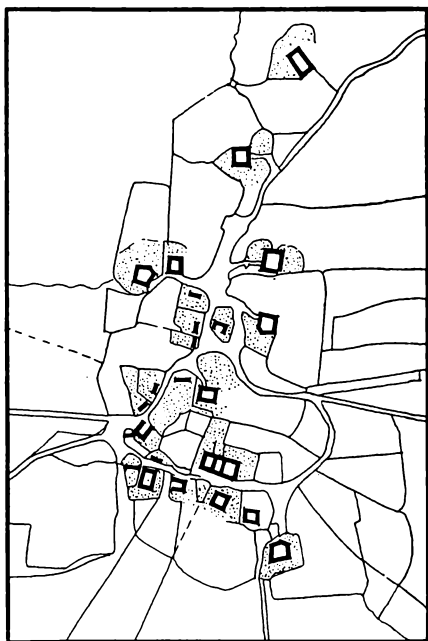
Knud Højgaard i Trunderup var ogsaa blandt de gamle Ejendomsbesiddere; men han lod i de daarlige Tider i Begyndelsen af forrige Aarhundrede Gaarden omskrive til Fæste paa Egeskov, hans Søn Henrik Højgaard købte igen Gaarden 1877.

GADEJORD

Rundt omkring i Byen laa fra ældgamle Dage en Del saakaldt Gadejord, der betragtedes som »alle Mands Forlov«, men dog nærmest for henhørende til den Gaard, den skilte fra nærmeste »alfar Vej«. Gadejorden blev uberørt af Udskiftningen, og det er først i forrige Aarhundrede, at et Stykke af den nu og da er taget i Brug af nærmeste Lodsbruger, naturligvis med Herskabets saavel som Bylavets stiltiende Minde. De faa jordegne, her fandtes, har, saavidt vides, aldrig indvendt noget imod denne Inddragning,

skønt de maa anses for at have være berettiget til at nedlægge Indsigelse. Imidlertid henligger der endnu den Dag i Dag ubrugt Gadejord paa flere Steder. Det er Gadejord, hvor Smedien har ligget indtil o. 1900; Pladsen er dog nu solgt til Kværndrup Kommune til Forskole.

Under Matr. Nr. 1 og 2 drives smaa Stykker Gadejord langs Landevejen. Ved den nordlige Gade er indtaget en smal Strimmel under Matr.

Kort over Trunderup By 1787.

Tegnet af Aage Frydendahl efter Fot. af S. Thorenfeldts Udskiftningskort.

Nr. 3. Disse Stykker er næppe belastet med Hartkorn. Derimod findes der ikke saa faa Huse, som oprindeligt er byggede paa Gadejord, de saakaldte gamle »Gadehuse«, som imidlertid nu er matrikulerede. Den i Sommeren 1896 afbrudte Smedie, var det næstsidste ægte Gadehus, der fandtes i Byen. Som oprindeligt Gadehus finder vi det Hus, Mads Skræder bebor, eller rettere det gamle Smedehus, det er det sidste Gadehus. Brugsforeningen, Matr. Nr. 34, Smed Otto Hansens Hus og Have har været Gadejord, og vi har her et Eksempel paa, at en Gaard ogsaa har

ligget paa Gadejord. Den ny Smedie, Matr. Nr. 26, og flere Huse ligger paa Gadejord.

I 1895 solgte Bymændene det nordligste Stykke Gadejord i Byen til Slagter Rasmus Hansen, som byggede derpaa samme Sommer. Taler er her om den Plet Gadejord, der ligger ved det saakaldte »store Gadekær«. Smeden Hans Henriksen havde i mange Aar haft denne Plet Jord til Afbenyttelse. Før han fik Brugen af den, laa der paa Jorden et andet Hus, hvor Mads Sællænder boede. Dette Hus forsvandt først i 1850erne. Det var denne Plet Jord, Bymændene i gamle Dage benyttede som fælles Plantehave for Kaalplanter. Nu kostede den 260 Kr.

LERGRAVE

De saakaldte Lergrave i Trunderup solgtes af Bymændene i 1895 for 150 Kr. til Husmand og Tømrer Niels Pedersen, som boede dem nærmest. Blandt andre Betingelser ved Salget var ogsaa den, at Lergravene skulde være underkastet Kultur for Efteraaret 1896, hvilken Betingelse blev opfyldt, idet der alt i Sommeren 1896 var Eng paa Stedet.

Disse Lergrave var saa store og dybe, at det maa antages, at de allerede i lang Tid i Fællesskabets Dage har leveret Ler til Byens Forbrug, og langt ind i forrige Aarhundrede har man jævnlig hentet Ler der til Reparation af Vægge og Gulve. I de sidste Aar før Salget er der ikke taget Ler af nævneværdig Betydning.

SNEDKERHUSET

Omtrent midt i Trunderup By, Vest for Nyborg—Bøjden Landevejen ligger Snedkerhuset. En Plet Jord, som nu er skilt fra Huset, kaldes endnu »Snedkertoften«, et Navn, der hidrører fra en tidligere Ejer, Snedker »Siger jeg«, som mange kaldte ham efter et stadigt Mundhov. Denne Mand var en skørhovedet Særling, som næsten blev sindssyg, da man ved Landevejens Anlæg tog noget af hans Jord fra ham.

LAMBERT KINGOS HUS

Provst Stenstrup i Kværndrup havde i sine 5 sidste Leveaar, fra 1770 til 75, en personel Kapellan, Lambert Kingo, som lod sig bygge et Hus i Trunderup, som han beboede i den Tid, han var her. Dette Hus brændte 1894, og paa Tomten rejstes et nyt Hus, indrettet til Købmandshandel.

Lambert Kingos gamle Hus blev i nogle Aar, indtil 1823, benyttet til Skolehus for Trunderup By med Peder Knudsen, en gammel Militær, som Lærer; det var en privat Skole. Forud for Husets Brug som Skole havde det været et gejstligt Enkesæde. Lars Hjulmand i Trunderup fik 1823 Værksted i Huset. Skolen var i Nordenden af Huset. Senere boede Jørgen Knudsen, Skomager og Skytte, i mange Aar i Huset.

En stor udskaaren Egekiste var kommen fra dette Hus og til P. Nielsen, Nørremose, den skal have tilhørt Kingo (man troede nærmest Bispen). I Slutningen af 1870erne kom den i Dr. Fogs Eje i Ringe, senere i Nyborg.¹⁾

SMEDIEN

Smedien har i Aarhundreder ligget paa Gadejord. Allerede 1701 var der en Proces angaaende Smedehuset, som Egeskovs Ejer vilde tilegne sig. Dengang laa Smedien der, hvor nu Nyborg—Bøjden Landevejen gaar, og hvor Rokkergyden nu løber ud paa Landevejen. Da Landevejen omtrent 1825 blev anlagt igennem Byen, blev denne ældgamle Smedeplads opgivet og Smedien flyttet lidt mod Vest hen paa et lille Stykke Gadejord ved Byens næststørste Dam, Stokholms Gadekær, umiddelbart ved Vejen, der forbinder Landevejen med Rokkergyden.¹⁾ Her laa Smedien nu indtil Sommeren 1896, da den blev nedbrudt af Smeden Otto Hansen, der samtidig byggede sig en ny og større Smedie henimod den nordlige Del af Byen, og Pladsen blev senere Legeplads for Børnene i Forskolen.

KROEN

I Trunderup var der i Aarenes Løb Krohold i tre Gaarde.

Den ældste af disse Gaarde, den saakaldte Krogaard, laa tæt ved Byens Lergrav. 2. December 1771 nedbrændte denne Gaard. Naar Mindet om denne Brand er bleven bevaret helt op til vore Dage, skyldes det den Omstændighed, at Kromanden, der var kendt under Navnet Hans Kromand, netop var afgaaet ved Døden, og det var i Anledning af de Forberedelser i Køkkenet, som Dødsfaldet foranledigede, at Ilden opstod. Den medførte en saa stor Forvirring, at Kroens Folk nær havde glemt Liget af den døde. Det blev reddet; men det var i sidste Øjeblik. Det stærkt forkullede Lig blev begravet Dagen efter den uhyggelige Brand.¹⁾

Krogaarden blev aldrig genopbygget, og Kroholdet blev derfor henlagt til en Gaard midt i Byen. Hvor længe der her har været dreven Kro, ved man ikke med Sikkerhed; men det ser ikke ud til, at det har fundet Sted i nogen længere Aarrække.

I den første Halvdel af det 19. Aarhundrede er Kroen i hvert Fald at finde i Tangens Gaard. Her blev Kroholdet nedlagt 1848 eller 1849, og fra den Tid var der kun en Kro i Sognet, som var beliggende ved Korslandevejen i Kværndrup, og over dens Indgangsør stod »Kongelig privilegeret Gæstgiveri«.

Sofie Tangen Henriksdatter var den sidste Krokone i Trunderup, og hun kunde fortælle mangt og meget af Interesse om gamle Dage, særlig kunde hun faa en Del ud af den Kendsgerning, at Prinsen af Nør en Nat havde sovet paa en Bænk i Skænkestuen, medens han ventede paa friske Heste.

Afdøde Gaardejer Henrik Jensen, Kværndrup, hvis Fader var født i Tangegaarden, har fortalt, hvor vanskeligt det var at køre for kongelige Personer, før Landevejen blev anlagt 1835, da der var tre Heste for Vognen, og den midterste ikke holdt af at gaa paa den Græsstrimmel, der var mellem Hjulsprene, og at Hestene var slemme at styre, naar der blev saluteret ved Nyborg.

1885 var i et Gavlvindue med Diamant indridset en Masse Navne og Aarstal, hvoriblandt ogsaa Frederik Rex. Kongen havde logeret en Nat i Kroen. Det var Frederik VII.

Det gamle Krostuehus er nu forsvunden. Det var ret ejendommeligt og stærkt bygget for sin Tid, alle Stolper, saavel ud- som indvendige, var svære Egestolper, selv Bjælker og Remme var af savskaaren Egetømmer, og en Del af Loftsbræderne var af Egetræ. Tavlene i Forsiden var muret med Munkesten, derimod var flere af Skillerrummene med risvundne og lerklinede Vægge. Huset har oprindeligt været af ringe Dybde, men var mod Haven udvidet med 2 Alen. Det gamle Krostuebord findes endnu i Gaarden, men Pladen er fornyet.

I mine Drengaar fortaltes der, at der var et rundt Hul i et Vindue, der skulde have siddet ind til Kroens Skænkestue. Hullet skulde være fremkommen paa følgende Maade:

I gamle Tider passeredes Landevejen af mange Mennesker, som tit overnattede i Kroen. Om det var et saadant Selskab eller Bymændene, der var samlet, vides ikke; men en Aften blev der drukket og spillet højt Kortspil, og Banden og Eder rystede Huset. Under Spillet tabte en af Spillerne et Kort under Bordet, og da han bøjede sig ned for at tage det op, saa han én sidde under Bordet med en Hestehov, og da han var bleven bleg og tavs og ikke vilde spille mere, maatte han forklare hvorfor; men der var ingen, der kunde gaa fra Bordet. Der blev derfor sendt Bud efter en Præst, der dengang boede i Trunderup, hvor han holdt Skole, samtidig med at han var Kapellan i Kværndrup. Præsten maa have magtet Opgaven; thi da han var kommen tilstede, begyndte han at læse af en Bog, og Manden under Bordet forsvandt, kun efterladende sig et Hul i Vinduet.

FATTIGGAARDEN

1868 enedes Kværndrup, Gislev og Gudbjærg Kommuner om at opføre en Fattiggaard i Fællesskab og købte til dette Formaal den yderste Gaard ved Trunderup—Mullerup Vejen, Matr. Nr. 39,

med paastaaende Bygninger og Besætning for 16.000 Rd. Arealet, ca. 45 Td. Ld., grænsede til Gislev og Gudbjærg. Der blev opført en stor, grundmuret, 2-Etagers Bygning, 60 Alen lang og 16 Alen dyb, med hugget Granitsokkel, muret med smaa Slæbæksten og Skifertag, en ret anselig Bygning, men den lignede vel ellers nærmest en Fabriksbygning. Forneden var Bolig for Bestyreren, desuden Køkken og Vaskehus midt i Bygningen, samt to store Værelser, et i hver Ende af Bygningen, der tjente som Arbejds-

Lundsgaard i Trunderup.

Fot. o. 1920.

rum og Spisestue, det ene for Mænd og det andet for Kvinder. Mændenes blev ogsaa hver fjortende Dag benyttet til Gudstjeneste, som forrettedes af Præsterne fra de tre Sogne. Forneden var endvidere adskillige Smaa værelser til de mest svagelige. Anden Etage, hvortil der var to Opgange, var delt af en Gang paa langs med Værelser til begge Sider. I Gaardens Stuehus var der en Skolestue, hvor en Lærerinde underviste Børnene, en Ligstue, et Værksted, Brændselsrum m. m.

I de 28 Aar, den gjorde Tjeneste som Fattiggaard, var der to Bestyrere, en Gøtsche og en Petersen, begge dygtige og brave Mænd. Deres Koner blev som Regel benævnt som Madammen.

Det var en broget Samling Mennesker, der samledes 1869, saavidt jeg husker, 60 Mænd, Kvinder og Børn. Der var flere Originaller imellem, hvorom der sikkert kunde skrives adskillige Bøger.

De udførte Gaardens Arbejde. De havde ogsaa Lov at leje sig ud; der skulde saa svares 35 Øre daglig til Fattiggaarden. Mændene fik nogle Øre om Dagen til Tobak; men for de fleste brugtes de ved Udgangstilladelse om Søndagen til Brændevin.

Endskønt man skulde synes, at de havde det godt, mod hvad de var vant, saa var der kun enkelte, der var tilfredse. Dette at skulle bede om Lov til at gaa ud, kunde de ikke forliges med, og dette at skulle paa Fattiggaard gjorde, at flere klarede sig selv, saa der blev stadig færre, og da Alderdomsunderstøttelsen kom, blev Forsørgelsen paa Fattiggaarden meget for dyr, hvorfor den store Bygning blev solgt til Nedbrydning 1897 for en Sum af 3000 Kr. Avlsgaarden solgtes senere for omkring ved lige saa mange Tusinde Kroner, som den havde kostet Rigsbankdaler. Det var saaledes en dyr Forsørgelsesanstalt.

Efter mit Skøn var det daarligste, man kunde sige om Fattiggaarden, at Børnene maatte gaa imellem saa mange Mennesker, hvoraf mange ikke kunde tænkes at øve nogen god Indflydelse paa Børnene.

Trunderup Byhorn.
Indskrift: »Trunderup 1778.
H. C. Frydendahl fot. 1942.

STEDNAVNE

Af Stednavne i Trunderup kan nævnes: Maene, Vestermarken, Trunderup Bleg, Sømarken, Nørremose, Drøvden, Trunderup Dong og Nyhaven.

Nord for Trunderup paa Matr. Nr. 6 findes det højeste Punkt paa denne Side Byen. Banken kaldes Dyrbjærg. Neden for Banken og vest for denne findes en lille Tørvemose kaldet Dyrbjærgs Mose. Sydvest for Dyrbjærg og nærmere Byen er en anden Banke, som den gamle Nørremosevej gaar over, den bærer Navnet Ros-

bjærg. Lige vest for den er en temmelig Fordybning i Jorden, som kaldes Rosbjærgs Hule; den ligger paa Matr. Nr. 5, og Lerbjærgsrenden kommer fra Matr. Nr. 9 og gaar her igennem sydvest paa. Nissetoft kaldes den Toft, som ligger paa Matr. Nr. 6, tæt ved Byen, imellem Nisgaard (Nr. 6) og Kildemosegaard (Nr. 5). Hertil knytter sig et Sagn om en Nisse, der sad paa en Stente og syede paa sit Tøj. Det berygtede Navn Bremerholm er overført paa et Stykke Gadejord, som i mange Aar har været drevet under Tangens Gaard, Matr. Nr. 1, maaske ogsaa under Matr. Nr. 2. Jordstykket ligger ud mod Nyborg-Bøjden Landevej, altsaa imellem denne og de nuværende Gaarde, og har lige over for paa den anden Side Landevejen Byens gamle Lergrav. Højbjærg eller Højbjærg kaldes Banken paa Matr. Nr. 15 a, Lundsgaarden, ind mod 16 a, Højgaarden.¹⁾

IKÆRSMOSEN

Agermarken omkring Ikærsmosen er for Størstedelen af skarp og gruset Bonitet og har næsten overalt indeholdt en Mængde større og mindre Sten. En Del af det forreste Ikær, det, der ligger vesten for Tørvemosen, har dog allerede i gamle Dage været under Plov, thi der fandtes en Del Stenrene, altsaa Strimler imellem Agrene, hvor man kastede Stenene hen, der flyttedes fra den pløjede Del. Disse Stenrene blev først bortført omkring 1850—60.¹⁾

Paa det forreste Ikær findes endnu en her paa Egnen sjælden vildtvoksende Plante, nemlig »Opret Tornblad« (Ulex europæa). Denne er stundom af fromme Sjæle antaget for at være netop den samme Planteart, hvoraf man i sin Tid flettede Jesu Tornekroner. Derfor blev Planten ogsaa med Urette kaldet Kristtorn. Et Stykke gammel Jordvold, der gik mod Vest fra Tørvemosen og midt op ad Trunderupgaards Mark, var indtil o. 1895 fuldstændig overgroet med Planten, og uagtet Jordvolden er fjernet, skød Planten op i Bunden endnu i 1898.¹⁾

Ikær Mose brugtes endnu et Par Menneskealdrer efter Udskiftningen af Trunderup Bymænd i Fællesskab. 1860 enedes Bymændene og Herskabet om en Udskiftning, om hvilken der 11. Maj 1860 af alle Parthavere blev underskrevet en Overenskomst, der foruden Beskrivelse af Mosens Veje og Vandløb havde følgende Indhold:

»Undertegnede Godsforvalter Vognsen, paa Baron Bille Brahes Vegne, og samtlige undertegnede Fæstere, hvoraf en Del have faaet deres Fæste afløst af Eiendom, have herved uden Landvæsenskommissions

Mellemkomst indgaaet følgende mindelige Forening om Udskiftningen af den hidtil i Fællesskab brugte og benyttede Ikjærsmose, med Matr. Nr. 37 i Trunderup By, Kværndrup Sogn, under Egeskov Gods.

Delingen af Mosen sker saaledes, at undertegnede 16 Gaardmænd og 12 Husmænd hver faar udlagt 2 Lodder til fri Benyttelse, saavel med Hensyn til Græsning som Tørveskær, og ere disse Lodder fuldstændig betegnede paa det over Mosen udfærdigede Udskiftningskort.

Skulde Tvistigheder senere opstaa mellem Lodstagerne, da afgøres disse ved Stemmefflerhed, saaledes at 3 Husmænd stemmer lige mod 1 Gaardmand.

Saaledes denne Forening indgaaet og bekræftes herved med vore Underskrifter.«

VEJVÆSEN

1854 blev de to yderste Gaarde ved Trunderup—Mullerup Vejen byggede, nemlig Matr. Nr. 39 og 40, og nogle Aar senere 7 d med flere. De var ikke Udflyttere fra Trunderup; men Gaardene blev opførte paa Udjord, som Egeskov havde forbeholdt sig Ret over; men Jorden blev indtil Bebyggelsen dreven under forskellige Gaarde i Trunderup; en Del henlaa ogsaa med Lyng, Mosehuller og Kratskov. Gaardenes Størrelse var omtrent ens, ca. 45 Td. Ld.

Der var dengang ingen Beboere fra Jørgen Hansens Gaard, Matr. Nr. 11 a, i Trunderup til Matr. Nr. 40, ca. $\frac{1}{2}$ Mil, og Vejen var meget tarvelig og blev kun vedligeholdt ved, at Bymændene en Dag om Aaret efter Tilsigelse mødte med Heste og Vogn og kørte Grus, som de tog inde paa Marken uden at spørge om Forlov. Der var ganske vist afsat offentlige Grusgrave; men Vejlængden blev som Regel for lang. Sognefogden førte Tilsyn med Grusningen. En Tid efter en saadan Grusbehandling var Vejen ikke behagelig at færdes paa, da der var Masser af haandstore Sten, der først Tid efter anden trillede i Grøften.

En anden ubehagelig Gene for Færdselen var de mange Led, der fandtes langs Vejene. Paa Mullerupvejen var fem, det første ved Ikærsmosen. Der fandtes ogsaa Vejled paa Vejen mellem Gultved og Ryslinge.

Jeg har hørt Landstingsmand Jens Jensen i Trunderup fortælle, at han som Rigsdagsmand forgæves arbejdede for deres afskaffelse, og for at faa Støtte til Sagen indbød han Kolleger paa Besøg og kørte saa en Tur for dem. Næste Rigsdagssamling blev de afskaffet, vist omkring 1870, og med det samme mistede jeg min bedste og første Indtægtskilde, da jeg tjente adskillige Mark ved at lukke Led op for Godsforvalter Vognsen, naar han kørte til Møde paa Fattigaarden.

De yderste Marker, som hørte under Gaardene i Trunderup, var som Regel udlagt med Græs til Ungkreaturer, og da Vejen ikke var indgrøftet, var det tit under Skolegangen, at en hel Flok fulgte os, hvad der tit var ubehageligt, naar der var Tyre imellem. Slit-tagen paa Vejen var jo ikke stor dengang; Møllevoغن var den eneste, der regelmæssigt passerede Vejen en Gang om Ugen; Mejeri og Slagteri fandtes jo ikke.

Først i Halvfjerdserne fik Mullerupvejen den første Stenbelægning, og om jeg husker ret, blev 40 Favne Sten slaaet af Husmand Per Banke, Trunderup Mark, og til en Pris af 6 Kr. pr. Favn; det var ogsaa den almindelige Pris for Levering og Opstilling af Stenene.

POSTVÆSEN

Landposte fandtes jo ikke dengang; men der kørte en Postvogn gennem Trunderup og lagde Post af hos Lars Kristian Skræder. Der gik vi saa om Middagen fra Skolen hen og hentede den og delte den omkring om Aftenen. Den var jo ikke særlig stor, da der som Regel var 3 à 4 om en Avis. Avisen var der aldrig Kludder med; men Breve kunde undertiden forputte sig i Skoletasken. Ja, jeg mindes et, der indbød til Begravelse; men Adressaten fik det først to Dage efter Begravelsen.

ARBEJDE OG HJEMLIV

Tiden i Tresserne var jo ikke god, hverken for Husmand eller Gaardmand. En Husmand fik dengang 2 Mark for at tærskke en Tønde Rug og fra 8 til 12 Skilling for en Trave Langhalm samt Kosten.

I Møllegaarden (paa 105 Td. Ld.) i Trunderup betaltes i Sommerløn 1869: Rasmus Hansen 33 Rd. og Lærred til Skjorte, Christen Rasmussen 32 Rd. og Lærred til Skjorte, Drengen 16 Rd., Karen Marie Rasmussen 16 Rd., 12 Pd. Hør og Uld, Johanne Marie Ditlevsen 14 Rd., Lærred og Uld. Ialt 111 Rd. = 222 Kr. og Naturalier.³⁾

1880 betaltes i Sommerløn: Forkarlen 130 Kr., 2. Karlen 90 Kr., 3. Karlen 50 Kr., en Pige 56 Kr., en Pige 50 Kr. samt Lærred og Uld. Ialt 376 Kr.³⁾

Enhver Tid har jo haft sine Flotheder. Merskumspiben og Sølvknapper i Trøjen var saa godt som forsvunden; men det franske Sjal var paa højeste Mode, ligesom den tærnedede Fiskebensparaply,

for Gaardmændene var det smaat, naar de ikke havde en Chenille, en Slags Vadmelseoverfrakke med Slag.

Under Skolegangen blev kun benyttet Træsko; et Par Sko var nærmest at betragte som Luksus. Til min Konfirmation brugte jeg et Par, som to af mine Brødre havde benyttet ved samme Lejlighed. Overfrakke til unge Mennesker kendtes ikke. Fjedervognen begyndte at komme frem sidst i Tresserne; i mit Hjem fik vi en 1874. Ved samme Tid begyndte Tærskemaskinen og Rensemaskinen at vinde Indpas. Før blev Kornet rensed ved med en Haandskuffe at kaste det ud i Loen, og det, der skulde til Købmanden, blev kørt over en Vifte; men endnu saa sent som 1885 var der Gaarde i Trunderup, hvor alt Korn blev tærsket med Plejl.

Dengang var jo alt at regne for Hjemmearbejde. Man bagte og bryggede, man kartede og spandt, kærnedede Smør og lavede Ost. De fleste avlede jo Hør dengang og holdt som Regel flere Faar. De Husdyr, der holdtes mindst af, var Svinet; der blev som Regel kun opfødt saa mange, som var nødvendige til Husholdningen. Det, der optog den meste Tid, særlig for Kvinderne, var Kartning af Uld og fremfor alt Spinderokken. Det var næsten utroligt, hvad der kunde præsteres paa dette Omraade. I mit Hjem blev kartet og spundet Uld af 8 à 9 Faar eller Lam og 4—5 Lispund Hør og Blaar, og alt Arbejde blev udført af min Moder og to Piger. Pigerne Dagarbejde hørte op Kl. 9 Aften. Saa tog de deres egen Rok og spandt for sig selv til Kl. 11, og Belysningen hertil var et hjemmestøbt Talglys, der var anbragt i en Lysebuk, der stod midt paa Gulvet, og som kunde bevæges op og ned, som det passede bedst. Ved samme Belysning læste min Fader højt for os om Aftenen, blandt andet Ingemanns Romaner, Robinson Kruso m. fl.

Det var jo næsten som en Revolution, da vi fik den første Petroleumslampe, der blev købt omkring 1866 og 67, skønt det var en meget tarvelig Fladbrænder. I Lygter, der som Regel var af Træ, blev dog stadig brugt Tran, da Petroleum betragtedes som alt for brandfarlig.

Det var dog kun enkelte, der benyttede Fyrtoj. De gamle Fosfortændstikker var jo i smaa Papirstutter og ikke til at gaa med i Lommen, da de ved en Smule Gnidning tændte sig selv. Tobaksrygning under Arbejdet taaltes ikke. Ved Gilder laa Messing-Lysesaksen ved Siden af Lysestagen, og Fidibusbundet hængte paa Pibebrættet og blev tændt ved Lyset.

Da mine Forældre holdt Bryllup d. 6. December 1854, bestod

min Moders Brudekjole af en mørkeblaa Hvergarms Kjole, som hun selv havde spundet Garnet til. Det var fint Arbejde.

Indtægterne var kun smaa, Avlingen paa en mager Udloed var lille, og paa Kreaturholdet ofredes ikke meget om Vinteren; det var om Sommeren, de ydede noget til Pengeomsætningen. Selvfølgelig var Udgifterne ogsaa smaa, saa det gik rundt.

Sidst i Tresserne begyndte enkelte saa smaat at dyrke Foderroer og at fodre bedre om Vinteren, saa Kornsalget formindskedes, og Købmanden var meget interesseret i, at Bønderne fik nogle Foderkager med hjem, naar de var i Købstaden med Korn; Købmanden tjente saa to Gange, og Bønderne lærte Brugen af Foderkager, der dengang var meget billige.

Først i Halvfjerdserne begyndte en almindelig Stigning. En Td. Rug kostede 16 Kr., en Td. Hvede 30 Kr., og Smør i Dritler naaede en Pris af 1 Kr. 50 Øre Pundet. Men de gode Tider fik hurtig Ende, hvad jeg mener skyldtes Guldmøntfodens Indførelse. Sølvet faldt 25, og Guldet steg 25 pCt., og Følgen blev, at et Pund Smør kostede 75 Øre og andre Ting i Forhold dertil. Kolonialvarer var dyre. St. Croix Sukker 45 Øre Pundet og Kandis 60 Øre Pundet.

Nu kom der en Tid, som jeg ikke betænker mig paa at kalde den sværeste Krisetid, jeg har oplevet. Den var vel haardest ved Husmanden og Daglejeren, men allerværst for Undermaalerne, som nærmest levede af Tiggeri, som vel var Grunden til, at Kværndrup, Gislev og Gudbjerg i Fællesskab opførte den store Fattiggaard 1868.

Det var først efter Mejeriernes og Slagteriernes Indførelse, at det begyndte at gaa fremad for Landbruget og ikke mindst for Husmanden. Først i Halvfemserne købte jeg paa Odense Kvægtorv tre Aarskvier for 95 Kr., og engang kørte jeg til Odense Slagteri med 5 Slagterigrise og fik 28 Kr. for Stykket. Ved samme Tid købte jeg 10.000 Pd. Majs og 10.000 Pd. Russerbyg for 190 Øre pr. 100 Pd.

Naar jeg tænker tilbage paa den Tid, der er svunden, saa finder jeg ingen Grund til at beklage mig; langt snarere mener jeg, at det har været en lykkelig Tid, thi alt er gaaet fremad.

Det gamle Familieliv, hvor en Karl og Pige tjente 10—12 Aar i samme Plads, er gaaet tabt. At Pigerne dengang blev stedmoderligt behandlet, maa indrømmes, de malkede, røgtede Køer om Morgen, spredte Gødning og fulgte med paa Høstarbejde. Efter en lang Dag malke om Aftenen, og som Regel ingen Middagsøvn; men de var dygtige, sparsommelige og ved godt Humør, og de fle-

ste godt forsynet med hjemmelavet Udstyr; men de gik med Særk og Hvergarns Kjole og hjemmestrikkede Strømper og Træsko med brede blanke Blikkramme.

BRYLLUP

I første Halvdel af forrige Aarhundrede var det vist ikke ualmindeligt, at der var Forridere til et Bryllup. Jeg har aldrig set det, men hørt, at en Mand fra Møllegaarden, der holdt Bryllup i Seden ved Odense, ved sin Tilbagekomst blev modtaget af For-

Fra et Bryllup paa Trunderup Dong o. 1910.

ridere paa Lørup Hede. Men han var saa godt kørende, at han kørte Forriderne i Grøften, hvad jo ikke var Meningen, da Forriderne helst skulde møde Toget 2 til 3 Gange, før Brudetoget naaede Bryllupsgaarden. Efter hvad der er fortalt mig, var der til mine Forældres Bryllup 1856 Forridere for sidste Gang i Trunderup.

Til et almindeligt Bryllup, som jeg mindes det for Aar tilbage, mødte Skafferen med Indbydelsen otte Dage før Gildet, ligesom Dagen til Føringen var fastsat.

Ved den Lejlighed blev leveret snart alt, hvad der kan regnes til Fødevarer: Gæs, Ænder, Høns og Smør, Fløde o. s. v. Føringspigerne blev beværtede med Mad og Kaffe, undertiden ogsaa med Vin og dansede vist somme Steder om Aftenen.

Selve Bryllupsdagen var jo en stor Festdag, hvortil der helst skulde være Solskin, men en Regnbyge sagdes dog at regne Guld i Brudens Skød. Naar en Vogn kørte ind i Bryllupsgaarden, blev den modtaget med et Musikstykke af to—tre Hornblæsere, derefter

kom Skafferen og bød velkommen, og det var ikke en tør Velkomst; thi han havde en Bakke med et Par Vinglas, der blev fyldt med Brændevin, som gik rundt til alle, der satte Pris derpaa.

HAREN I TANGENS GYDE

Som Dreng hørte jeg fortalt, at der skulde husere en Hare i Tangegaardens Gyde, men aldrig, hvem der havde været i nærmere Berøring med den, ejheller ved jeg, om jeg har været det.

Men en Aften i klart Maaneskin 1880 passerede jeg Vejen Kl. 12 $\frac{1}{2}$ Nat. Da jeg var ud for Gyden, kom en Hare farende ud paa Landevejen og løb efter Gislev. Jeg fløjtede efter den, som jeg saa tit har gjort, da en Hare da som Regel standser, ja somme Tider rejser sig paa Bagbenene for at se, om nogen forfølger den. Dette skulde jeg maaske ikke have gjort, thi Virkningen forbløffede mig: Haren kom i susende Fart tilbage og løb uden om mig, men saa nær, at den strøg haardt mod mine Ben, og det gentog sig tre Gange, hvorefter den forsvandt. Men Forbavselsen maa alligevel have indvirket paa mig; thi jeg kunde den Nat ikke dreje Hovedet. Jeg fortalte min Fader Oplevelsen og fik til Svar: »Det skal du ikke gøre dig lystig over.«

Omkring Aaret 1920 ejedes Gaarden af Kristen Granhøj, der byggede nyt Stuehus. Under Nedbrydningen var jeg behjælpelig med Arbejdet. Langs Stuehuset var fuldt af Lægter og Spær fra Nedbrydningen; men alligevel kom der en Hare ude fra Marken, hoppede lige forbi enkelte af os og imellem Træværket til Midten af Huset, hvorpaa den forsvandt ad samme Vej ud i Marken for et Øjeblik efter at komme igen paa samme Maade. Den kom igen tredie Gang; men da tog den det gamle Stuehus i Betragtning fra Haven.

Man kan mene, hvad man vil; men underligt synes det mig, at en Hare uden at tage Hensyn til al den Forstyrrelse og uden det mindste Hensyn til os gentager sit Besøg og Syn paa Sagerne tre Gange i Træk og paa højst et Kvarters Tid.

AT KLIPPE HØNS

I mine Drengaar kom en Kone fra Kværndrup og tiggede Mælk. Hun havde et slemt Navn i Folkemunde. »Glenten« blev hun kaldt. Hun fortalte min Moder, at en Nabokone havde klippet hendes Høns. »Men jeg skal vise hende, at paa det Omraade er jeg hendes Mester.« Jeg sagde da, at det var noget værre Sludder at komme med. »Tror du ikke det?« sagde hun, hvortil jeg svarede:

»Nej, naar du sidder hjemme, saa maa du klippe, saa meget du har Lyst, baade Gæs og Høns.«

Et Par Dage efter var alle Vingerne, »Højrevingerne«, klippet af tre gamle Gæs i Gaarden og fjorten, som stod paa Sti. Der var først klippet halvt ind i Vingen, og en halv Tomme længere ude var Vingen klippet helt bort. Højrevingen var dermed ødelagt.

Tre Trunderuppere.

Fra venstre: Rs. Jensen, Henrik Nordtorp og Jens Mikaelen.
Søren Lolk fot. o. 1910.

Ingen Fjer fandtes, og det var udelukket, at nogen kunde komme til dem, der stod paa Fedesti.

Skønt jeg ikke synes, jeg er overtroisk, saa har jeg heller ikke kunnet forklare mig selv Fænomenet.

AT STÆVNE ROTTER

Om den gamle Sognefoged Niels Andersen, ogsaa kaldet Niels Tange — han boede i Tangegaarden —, ved jeg bestemt, at han stævnedes Rotter til at forlade Gaarden. Stævningen oplæstes i alle fire Længer, og to Mænd var med som Vitterlighedsvidner. Stævningen var i alt væsentligt formet som en almindelig Stævning, og Slutningen lød paa, at de skulde begive sig paa Vej i god Tid, da der var en lang Vej til deres Retterting. Dette skete omkring 1880.

OVERTRO

Naar Kvæget første Gang skulde ud om Foraaret, skulde de gaa over en Økse eller lignende, men det skulde være af Staal.

Mandagen var uheldig at begynde et Arbejde paa. Derfor blev der om Lørdagen hugget et lille Stykke, naar Rugen skulde falde om Mandagen.

Spinderokken skulde staa stille mellem Jul og Nytaar.

Enkelte slog et Kors med Kniven paa Brødet, før de begynde at skære.

En hvidbladet Kaalstok om Sommeren blev betragtet som Tegn paa, at en i Gaarden skulde dø, før Aaret var omme.

Der er endnu dem, der nødig sidder trettende til Bords.

En Kniv maatte aldrig ligge med Æggen opad; det gav Spektakel i Huset.

De samme Følger havde en væltet Saltkop.

Den Pige, der fejede Opfejningen over Dørtrinnet, blev en beskidt Kone.

Den Pige, der var slem til at bløde sig, naar hun vaskede, fik en fortrukken Mand.

Gik der Ild i hendes Klæder ved samme Lejlighed, fik hun en Lille, inden Aaret var omme.

I et Værksted, hvor Værktøjet ikke var lagt til Side eller paa Plads om Aftenen, kunde det høres, at der blev arbejdet om Natten.

SPØGERI

Ved Spangebros mellem Trunderup og Kværndrup spøjte et Par hvide Kalve.

I Møllegaarden var ogsaa Spøgeri, især paa Kvisten, hvor Niels Møllegaard for et Hundred Aar siden blev fundet død. Der hørtes underlige Lyde om Natten.

I den gamle Krogaard i Trunderup var der særlig slem. En Vogn kørte om Natten op foran Gangdøren i en susende Fart.

Ved Rokkerkæret — eller Rakkerkæret, som det vel oprindeligt har heddet — i Trunderup var Spøgeri. Der flaaede Rakkerne det døde Kreatur om Natten.

Ved Dyrebjærgledet var ogsaa slem. Ja, der er dem, som paastaar, at der endnu er noget galt ved Leddet.

Man satte Ris i Hørrer St. Hans Aften, for at Heksene ikke skulde træde den ned.

GULTVED

Af Rasmus Holm.

Gultved er den mindste og nordligste af Kværndrup Sogns Byer. Hvordan eller hvoraf Byen har faaet sit Navn, kan ikke med Bestemthed paavises. Stednavneudvalget oplyser,

»...at Ordet Tved almindeligt forklares som »afskaaret Jordstykke, f. Eks. begrænset af Vandløb«; imidlertid kan der henvises til sidste Hæfte af »Fynsk Hjemstavn«, hvor undertegnede har udtalt sig udførligere herom og antydnet, at Tved ogsaa kan betyde Rydning. Ældste Form synes at være 1497 Gultued, og efter denne at dømme skulde Forleddet snarest være Ordet gul. Men nogen afgørende Betydning tør denne enkeltstaaende og forholdsvis sine Form ikke tillægges; der bør sikkert ogsaa som en Mulighed regnes med, at Forleddet kan være Ordet Guld. Der er ingen afgørende Beviser for, hvilket af Ordene der virkelig forekommer i Navnet.«¹⁾

Der kan være Rimelighed i begge Tydninger, baade »afskaaret Jordstykke« og »Rydning«. Langs Grænsen baade til Gislev og Ryslinge Sogne løber en Bæk. Og hele Terrænets lave og noget sumpagtige Karakter lader ingen Tvivl om, at det i gamle Dage har været ret vandrigt. Og i hvert Fald en Del af Byens sydlige Grænse har de samme Forhold. Øst paa ind til Nørremosegaard er en mindre Tørvemose, der for Resten har sit Afløb gennem den før omtalte Bæk. Og mellem Nørremosegaard og Gultvedholms Marker findes ogsaa en aaben Rende. Saa er der et Stykke, hvor Grænsen ikke er saa markeret. Men lidt længere mod Vest ved Gultvedholms Skov er igen et lavt Terræn med Mose. To Marker paa de tilgrænsende Trunderup Jorder, Kildemosegaard og Stær-bogaard, har fra gammel Tid haft Navnet »Søbanken«, hvad nok kan give Grund til at antage, at der har været i alle Tilfælde noget Vand. Og endelig er der omkring den sydlige Gaard i Byen nogle lave Engstrækninger, der nok i en tidligere Tid i hvert Fald om Vinteren har staaet under Vand, og som maa antages at have givet

Gaarden sit Navn, Gultvedholm, i det femtende Aarhundrede skrevet som »Gultved-Holme«. De geografiske Forhold kan for saa vidt nok give en nogenlunde antagelig Grund for, at »Tved« i dette Tilfælde betyder et Jordstykke begrænset af Vandløb.

Men som i saa mange andre Tilfælde er her Plads for et baad- og. Der er ingen Tvivl om, at da Byen i sin Tid blev til, har langt det meste af det, der nu er dyrket, været bevokset med Skov. Naturligvis ikke som det, vi nu forstaa ved Skov, men Kratskov med enkelte store Træer imellem. En Mindelse derom er endnu tilbage. Den Mark nordøstfor Byen — nu Matr. Nr. 3 i — som skæres af Vejen fra Gultved til Sandager, kaldtes endnu omkring 1900 altid i daglig Tale for »Skovkrogen«. Og enkelte fritstaaende Ege stod endnu dengang tilbage som en Slags Vidner om Fortiden.

At der paa et ret tidligt Tidspunkt har færdedes, og sikkert ogsaa boet, Mennesker her, fremgaar af et Jernalderfund, der omkring 1900 blev gjort paa en Mark vestfor Byen.²⁾

I en Jordebog³⁾ for Nyborg Amt findes noteret 7 Ejendomme i Gultved med Hartkorn efter den gamle Matrikel fra 1664. Det ses deraf, at Egeskov da ejede 2 Gaarde i Byen, Krumstrup 4, og et Hus hørte til Nordskov.

Egeskov:

1. Rasmus Pedersen 5 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 0 Alb.
2. Hans Knudsen 7 Td. 7 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Krumstrup:

3. Andreas Rasmussen 11 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 0 Alb.
4. Rasmus Rasmussen 15 Td. 2 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.
5. Hans Pedersen 6. Hans Hansen 9 Td. 2 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.

Nordskov:

7. Peder Hansen 3 Td. 2 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.

Desuden til samtlige Jens Lassens Tjenere (altsaa Krumstrup Bønderne) takseret til 8 Svins Olden.

1688 ansattes en ny Matrikel, hvor Hartkornet sattes stærkt ned. Der fandtes det samme Antal Ejendomme i Byen, og Bru- gerne er omtrent de samme. Men den Ejendom, der tidligere hørte under Nordskov, er nu kommet under Krumstrup.

Egeskov:

1. Rasmus Pedersen 4 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.
2. Hans Knudsen 2 Td. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Krumstrup:

3. Andreas Rasmussen 4 Td. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.
4. Rasmus Rasmussen 5 Td. 4 Skp. 3 Fdk. 0 Alb.
5. Niels Hansen 3 Td. 1 Skp. 0 Fdk. 1 Alb.
6. Hans Hansen 2 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 0 Alb.
7. Jørgen Nielsen 0 Td. 4 Skp. 0 Fdk. 2 Alb.

Skov til Nr. 4. 0 Td. 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.

Til samtlige Jens Lassens Tjenere Skov til 8 Svins Olden.

Hvorledes Livet til daglig har formet sig i hine Tider, ved vi kun lidt om. Tiderne var trange, og det har nok mangan Gang været strengt nok. At det ikke altid har gaaet helt fredeligt, ses bl. a. af, at der i 1684 har været Strid om Tyreholdet i Byen.

Rasmus Rasmussen i Gultvedholm var til Stede paa Krumstrup d. 17. Jan. 1684, hvor han underskrev et Forlig mellem Hans Knudsen og de øvrige Bymænd om, at Hans Knudsen som hidtil skulde føde Bytyren imod Vederlag i noget af Byens Jord, der var udlagt til Tyrens Underhold. Dette Forlig lød saaledes:

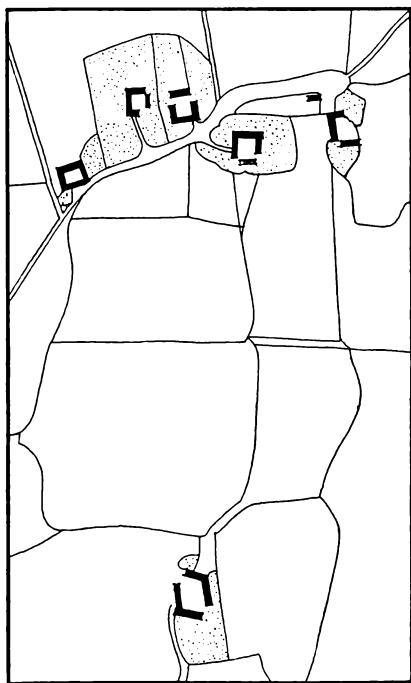
»Den Tvistighed og Trætte, som Hans Knudsen i Gultved sine Naboer haver foraarsaget, for han ikke vil føde Byens Tyr, som sædvanlig haver været til den Gaard, han iboer, og er derfor lagt Pløjeland og Engbund til Tyrens Føde, som er kommet fra Naboernes Gaarde og Grunder i Byen, da er nu forafskediget, talt og Besluttet, for videre Bekostning at forkomme, at Hans Knudsen skal nu her efter uden nogen videre Paa-tale føde Tyren efter Byelovens Indhold. Hans Knudsen skal for anvendte Bekostning betale til hans Naboer 10 Mk. At Hans Knudsen dette godvillig indgaar og stadfæster, og at det skal saaledes staa ved Magt, bekræfter Fuldmægtig Jørgen Brun i Volstrup paa hans Husbonds Tjeners, Hans Knudsens Vegne, Mads Vestesen, paa Jens Lassens Tjeneres Vegne, og Rasmus Rasmussen udi Gultvedholm, som paa sine Naboers Vegne var overværende.«⁴⁾

Forliget blev indført i Gultveds Bylov, der er dateret 29. Marts 1674.⁴⁾

Et Indtryk af Tidens Forhold og Priser paa Inventariet i en Bondegaard et lille Hundrede Aar senere faar vi af Krumstrup Skifteprotokol³⁾:

Den 13. Oktbr. 1763 afholdtes Skifte efter afdøde Jørgen Jensen

i Gultvedholm. Der var 6 Bæster. En 3 Aars Chlod blev vurderet til 16 Rigsdaler. 2 andre til 14 og 10 pr. Stk. 1 2-Aars sattes til 8 Rd. og 2 Føl eller Plage til 3 og 2 Rd. pr. Stk. Der var 8 Køer, som ser ud til at have alle mulige Farver. En er blaarygget, en anden er graa, og den dyreste er sort. Den ansattes til 12 Rd. 12

Kort over Gultved By 1786.
Tegnet af Aage Frydendahl eft. Fot. af
S. Thorenfelds Udskiftningskort.

gamle Faar og en Væder blev til 13 Rd., og 3 Svin 4 Rd. Baade Indbo og Udbo er omhyggeligt noteret og vurderet fra Stue til Stue. Det hele blev til 178 Rd. 5 Mk. 13 Sk.

1777 d. 20. Oktbr. mødte Fogeden for Krumstrup Gods i Gultved i afgangne Rasmus Hansens Gaard samme Steds for at foretage Skifte. Som alle andre Steder ved lignende Lejligheder paa den Tid blev alt noteret. Der hidsættes nogle Eksempler: En Klædeskiste 2 Rd. 4 Sk. En ulden Overdyne 4 Mk. En Salmebog $\frac{1}{2}$ Sk. — Der var 4 Bæster og 1 Føl. En rød 4-Aars sattes højest til 8 Rd., en sort Hoppe — 10 Aar — 5 Rd. De 2 andre var 14 og 16 Aar og ansattes til 2 Rd. 2 Mk. og til 2 Rd., Føllet 4 Mk. Af Køer fandtes 7 og 2 Kvier.

Den ældste var 10 Aar og værdsattes til 5 Rd. De andre til 4 Rd., 3 Rd. 2 Mk., 2 Rd. 2 Mk. 4 Sk. Summa ialt 74 Rd. 3 Mk. 6 Sk.

Gultved Bymark blev udskiftet allerede 1786. Under Udskiftningen boede Landmaaleren i Gultvedholm, og det fortælles, at den daværende Kone i Gaarden beværtede ham saa godt, at hun reddede Skoven for denne Gaard alene. — Det er næppe rimeligt, at en Landinspektør, selv paa den Tid, havde saa stor Indflydelse, saa det maa sikkert have andre Grunde, naar Gultvedholm ene af alle Gultvedgaardene fik Skov. Men som det ofte gaar, skal der jo en Slags Forklaring til.

Den omtalte Kone hed for Resten Gertrud og stammede fra Lundsgaarden i Trunderup. Hun har nok været en skrap Kone, for det er ogsaa hende, det fortælles om, at da der i 1833 blev født Tvillinger i Gultvedholm, og Sognepræsten ved et Besøg i den Anledning bl. a. sagde, at Børn var en Guds Gave, saa modsagde hun ham vel ikke direkte, men riposterede øjeblikkelig: »Ja, men en Fandens Plage.« — Desværre meldes der intet om, hvad hans Velærværdighed svarede til den Salut.

Krumstrup var 1791 blevet købt af Knud Juel fra Taasinge, og det skal have været en behagelig Forandring for Godssets Bønder. Da han for sit Helbreds Skyld var rejst til Udlandet, var det hans Broder, der paa hans Vegne underskrev Skøderne paa Bøndergaardene, der vistnok i Gultved alle blev købt til Ejendom i 1796. De 2 Gaarde, der hørte under Egeskov, blev derimod først købt til Ejendom hen imod 1870.

Det er ganske interessant at se, at nogle af de allerførste Udstykningsbevillinger, der foreligger i Svendborg — den Gang Nyborg — Amt, er fra Gultved.

Allerede fra 1796 findes blandt Udstykningsbevillingerne³⁾ følgende

Promemoria!

Da Kammeret tillader, at Selvejer David Nielsen fra den ham tilhørende Gaard i Gultved By, staaende for Ager og Engs Hartkorn 4 Td., at afhænde 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb., og altsaa beholde selv 2 Td. 3 Skp. 0 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb. Og at Mads Henrichsen fra den ham i bemeldte By tilhørende Gaard, der staar for 4 Td. Hartkorn, at afhænde 2 Td. Saa tilmeldes saadant Amtsforvalteren til Efterretning med Skattens Oppebørsel.

Rentekammeret, d. 12. Juli 1796.

Om David Nielsen ved vi, at han købte sin Gaard fra Krumstrup for 1050 Rigsdaler. Skødet er dateret 11. Juni s. A. Og samtidig sælger han til Bertel Hansen den førnævnte Parcel for 700 Rd. I Skødet fra David Nielsen til Bertel Hansen kaldes det fra-solgte for »Brydelandet«. Det er nuværende Matr. Nr. 7.

Fra 1799 foreligger følgende

Promemoria!

Kammeret tillader Selvejer Fontæne i Gultved Bye at udparcellere de ham der tilhørende Jorder, ansatte til Hartkorn 2 Td. i følgende Parceller:

Nr. 1	2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartk.
Nr. 2	3 Skp. 0 Fdk. 0 Alb. Hartk.
Nr. 3	2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Hartk.
Nr. 4	2 Skp. 1 Fdk. 0 Alb. Hartk.
Nr. 5	2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Hartk.

under den Betingelse, at alle Parcellerne straks forsynes med Bygninger og Beboere. Hvilket herved tilmeldes Hr. Amtsforvalteren ved Skattens Oppebørsel.

Rentekammeret, D. 28de Septbr. 1799.

Hvem var denne Hr. Fontæne med det franskklingende Navn? Vi ved det ikke. Maaske en Franskmand, der var flygtet fra Revolutionen i hans Hjemland. Og hvis han har spekuleret i Udstykning af de 2 Td. Hartkorn, har han regnet forkert. Disse Ejendomme har ikke nogen Sinde eksisteret i Gultved. Betingelsen: at de straks skulde forsynes med Bygninger og Beboere, har sikkert ikke kunnet opfyldes og den foreliggende Udstykningstilladelse saaledes ikke udnytted.

I Skattebogen for Nyborg Amt, Sunds Herred³⁾, findes Fortegnelse over følgende Selvejere i Gultved 1799.

1. Jens Jørgensen Holm, 4 Td. 0 Skp. 0 Fdk. 0 Alb., Skat 13 Rd. 10 Sk.
Skovskyld 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.
2. David Nielsen, 2 Td. 3 Skp. 0 Fdk. 1 $\frac{1}{4}$ Alb., Skat 7 D. 19 Sk.
3. Bertel Hansen, 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb., Skat 5 D. 19 Sk.
4. Mads Henrichsen, 2 Td. 0 Skp. 0 Fdk. 0 Alb., Skat 7 D. 8 $\frac{1}{2}$ Sk.
5. Hans Pedersen, 2 Td., 0 Skp., 0 Fdk. 0 Alb., Skat 5 D. 74 $\frac{1}{2}$ Sk.
6. Jørgen Rasmussen Bech, 4 Td. 0 Skp. 0 Fdk. 0 Alb., Skat 11 D. 73 Sk.
7. Rasmus Hansen 0 Td. 2 Skp. 0 Fdk. 1 Alb., Skat 1 D. 76 Sk.

Det var alle de Ejendomme, der tidligere hørte under Krumstrup. De 2 Td. Hartkorn, der her tilhører Hans Pedersen er dem, Mads Henrichsen 1796 faar Tilladelse til at frasælge sin Gaard. Og det maa være de samme, den nævnte Fontæne 1799 gør Forsøg paa at udstykke. Vi vil senere komme tilbage til denne Lod.

Foruden de her nævnte Gaarde ejede Egeskov paa den Tid de 2 Gaarde, som jo i hvert Fald efter Jordebogen⁵⁾ hørte under nævnte Gods i 1664. 1799 var de nøjagtig lige store, nemlig hver 3 Td. 4 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. Landgilde og Hovpenge var

11 Rd. 2 Mk. 8 Sk. for hver Gaard. Den ene af de to Mænd hed Hans Rasmussen. Han boede i den Gaard, der nu har Matr. Nr. 1. I den anden, den nuværende Matr. Nr. 2, boede Jeppe Andersen.

Men foruden de 2 Gaarde nævnes nu som hørende under Egeskov, men i Gultved By Babbeshus. I dette Hus boede paa den Tid Jørgen Madsen. Til dette Hus er af Gultved Jord ingen Hartkorn angivet. Men af Trunderup Jord 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. For disse Herligheder maatte Jørgen Madsen aarlig betale til Egeskov: Af Gultved Jord 2 Rd., af Trunderup Jord 4 Mk. $5\frac{2}{3}$ Sk., og desuden i Hus-Penge 2 Rd.⁵⁾

Babbeshus fortjener en nærmere Omtale. Dette er første Gang, Huset er nævnt iblandt Gultved og dennes Beboere.⁶⁾ Muligvis er det ældre end fra 1799. Dets Beliggenhed paa Grænsen mellem Gultveds og Trunderups Marker kan tyde paa, at det er et gammelt Led- eller Bomhus. Landevejen Odense—Svendborg gik indtil omkring 1850 fra Sogneskillet ved Ryslinge (ved den saakaldte Bækkro) i en Bue over mod og ind til Gultvedholms Skov og tæt op forbi Babbeshus. Det ses endnu, særlig i tørre Somre, tydeligt paa Marken, hvor den gamle Vej har gaaet. Ved Vejens Forlægning paa nævnte Tid var det, at Gultvedholms Jorder blev fuldstændig afskaaren fra offentlig Vej, og Babbeshus kom til at ligge ca. 200 Meter fra Landevejen. Peder Kehler, der forestod Anlægget af Bakkelunden omkring 1900, boede i Babbeshus.

De 2 Td. Hartkorn, som Mads Henrichsen 1796 fik Tilladelse til at fraskille, og som Fontæne 1799 fik Lov til yderligere at udstykke, synes at have været ret omhandlet. Om den Hans Pedersen, der nævnes i Skattebogen 1799, har været første Ejer, ses ikke med Sikkerhed. Han staar som Selvejer af Jorden samme Aar, Fontæne fik Udstykningstilladelse. Der er vist mest Rimelighed i at antage, at Hans Pedersen har været den første Køber og saa overdraget Fontæne sine Rettigheder. Da hans Plan om yderligere Udstykning saa er gaaet i Vasken, har han igen afhændet det omhandlede Jordstykke.

Men i 1823 træffer vi paa en Mand, Ole Rye Aarslef, Ejer af Juliegaard i Skaarup Sogn. Samme Ole Rye havde ved Skøde af 20. Decbr. 1806 sammen med Gaarden Langholm paa Lørup Mark erhvervet 2 Td. Hartkorn paa Gultved Bymark. Han har nok været mere Forretningsmand end Fontæne. Ved Skøde af 11. Oktbr. 1823 tilskøder han Hans Pedersen af Vejstrup en Jordlod paa Gultved Mark af Ager og Engs Hartkorn 7 Skp. 3 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Det er

udtrykkelig bemærket i Købekontrakten, at det er Resten af de ham tilhørende 2 Tdr. Hartkorn i Gultved. Med i Handelen til Hans Pedersen fulgte 8 Fag Hus fra Langholm, og Købesummen var 700 Rd. Nu Matr. Nr. 5.

Samme Aar ved vi, at Hans Jensen Holm købte en Jordlod nordfor Gultved paa ca. 4 Td. Ld. med Hartkorn 2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Skødet er dateret 23. Juni 1823. Det var det andet Stykke af de 2 Td. Hartkorn. Den tredie Parcel har formodentlig været solgt omtrent samtidig og maa være bebygget nogenlunde med det samme. Det er nuværende Matr. Nr. 10.

Saa blev vi færdig med de 2 Td. Hartkorn. Tilbage er endnu det Hus, som Selvejer Rasmus Hansen ejede i 1799 med 2 Skp. 1 Alb. Hartkorn. Det maa være det, der nu er nedlagt, og Jorden er lagt ind under Matr. Nr. 6 a.

Det gamle Bystævne laa nordfor Bygaden ved Indkørselen til nuværende Matr. Nr. 2 a. Antagelig har hver Mand haft sin Sten til Sæde. Om Byhorn vides intet. Med Undtagelse af Gultvedholm laa alle Gaardene saa at sige i en Klump, saa det var let overkommeligt at faa Mændene samlet.

Selv om Byen kun var lille, har der jo nok af og til været noget at tale om. Særlig i Fællesskabets Tid, da alle skulde begynde det samme Arbejde paa samme Tid. Et er givet, let har det ikke altid været. Man tænke bare paa Skifterne efter Dødsfald. Endnu før den døde er begravet — vist tiest Dagen efter Døden — mødte Fogeden med Vidner, og alt i Huset blev eftersat og vurderet. Man prøve at sætte sig ind i Enkens Stemning, naar hun med en Flok Børn Dagen efter Mandens Død maatte kramme alting ud. Jo, der var ingen Plads for Sentimentalitet. — Der har vel ogsaa været lysere Stunder, og i hvert Fald, naar Mændene tog Plads paa Stævnet, imellem været Lejlighed til at idømme hinanden en Bøde til en Dram og en Potte Øl.

Oldermand skiftedes Novembersdag (1. Novbr.). Hans Sag var det at sammenkalde Byens Mænd, naar de forskellige Arbejder skulde gøres: Hegn sættes i Stand, Jorden pløjes, Sæden lægges og høstes, Gødning køres ud o. s. v., alt efter Aarsens Tid. Og saa naturligvis paase, at alle kom med og fik Arbejdet gjort.

Efter Udskiftningen blev Oldermandens Gerning mindre omfattende. Den væsentligste var vel den at være Snefoged. Han skulde sørge for at sætte Snekoite i rette Tid — inden 15. Novbr. —.

og ellers tilsige Mandskab og overvaage, at Snekastningen blev udført forsvarligt.

Dernæst skulde han indvarsle til Degnegilde og afgive Husrum til samme. Og endelig skulde han tilsige sine Bymænd, naar den dertil betroede Mand kom for at modtage Amtsskatten for at aflevere den paa Amtsstuen. Det kaldte man her »at føre Skat ud«. I de Tider løb ikke alle og enhver paa Amtsstuen. De fleste kom der kun, naar det ikke kunde undgaas, og da kun med Frygt og Bæven.

Ligeledes mødte et af Sogneraadsmedlemmerne 2 Gange om Aaret, Foraar og Efteraar, hos Oldermændene for at hente Kommuneskatten. Og — det lyder utroligt — men Mændene mødte — og betalte. Det modsatte vilde være deres Ære for nær.

Ved disse Lejligheder bestod Beværtningen af skaaret Smørrebrod, diverse Snapse og hjemmebrygget Øl. Enhver, der havde 1 Td. Hartkorn og der over, var pligtig at være Oldermænd et Aar.

Degnelodden i Kværndrup var beliggende nordfor Kværndrup By ved begge Sider af Svendborg—Odense Landevej. Før den blev solgt fra Skolen nogle Aar ind i dette Aarhundrede, havde hver Gaard et Stykke Hegn at skulle vedligeholde. Gultved By havde ved den Lod, hvor nu Ejendommen Dalslund ligger. Hver Gaard havde ca. 15 Favne at skulle holde vedlige. Meddelelsen heraf har adskillige Gange været oppe at gærde Degnegærde. Det skulde være i Orden til 1. Maj.

Om Bytyren og dens Skæbne har jeg ikke kunnet finde andre Optegnelser end før meddelt. Ved Udskiftningen blev den Jord, der var tillagt førnævnte Hans Knudsen til Vederlag for at føde Bytyren tillagt Matr. Nr. 3. Jordstykket, der endnu kaldes »Tyremaen«, er beliggende langs med Sognegrænsen ind til Strarup. Tyreholdet har da fra den Tid formodentlig gaaet paa Omgang blandt Bymændene; men hvornaar denne Ordning er ophævet, vides ikke. Ligesom »Tyremaen« grænser ogsaa »Brydland« ind mod Strarup. Det er skilt fra førnævnte David Nielsens Gaard (nuværende Matr. Nr. 6 a) 1796, og de Bygninger, der stod indtil 1939, stammer sikkert i alt væsentligt fra den Tid. Navnet kunde tyde paa, at Jorden er noget af det senest opdyrkede. Eller maa-ske ogsaa, at den paagældende Jord har været ret stenet.

Et Par andre Stednavne kan her anføres:

»Rævebakken« er mod Vest ind mod Volstrup Grund, og »Sorte

Torn« er i Skellet mellem nuværende Matr. Nr. 1 og 2 c. Men de har begge været paa det nuværende Matr. Nr. 2 c.

Det gamle Mundheld, naar der var noget i Vejen: »Hent Smeden!« har ikke været let at praktisere i Gultved i gamle Dage. Byen har formodentlig været for lille til at føde en Bysmed, og Mændene har maattet søge udenbys med deres Smedearbejde. Først langt hen ved 1850 blev paa den yderste Plet af Matr. Nr. 3 opført en Smedie. Det er den første Parcel, der er solgt fra den Gaard.

Til Valget af det første Sogneforstanderskab i Kværndrup, som foretoges 1842, var der i Gultved følgende Vælgere, opført efter Matr. Nr.: 1. Christen Rasmussen; 2. Jørgen Knudsen; 3. Peder Jørgensen Bech; 4. Hans Chr. Rasmussen; 6. Marcus Bærentzen; 8. Hans Jensen Holm.⁷⁾

Hermed er vi naaet hen ad den Tid, hvor Bøndernes og Almuens Synskreds udvidedes. Det nationale Liv vaagnede, og Folkets Deltagelse i Landets Styre begyndte at sættes under Debat. Skamlingsbankefesterne, hvor den Slags Ting omtaltes, havde vel ogsaa, om end smaat, givet Genlyd paa disse Egne. Og i alle Tilfælde: Treaarskrigen, Grundloven og alt, hvad dermed fulgte, kunde ingen blive uberørt af. Det hele kom ligesom Folket paa nærmere Hold.

Treaarskrigen gik ikke sporeløst over Gultved, idet ogsaa Karle derfra var med i Felten. Der var: Kristian Larsen, med Soldaternavnet Øksendrup. Han var Garder og deltog i alle tre Krigsaar og var i hvert Tilfælde med ved Isted 25. Juli 1850. Han havde i mange Aar et Hus paa Gultved Mark og boede der til sin Død. Jens Holm lærte som Dragon i Odense og var ligeledes med ved Isted. Hans Chr. Andersen, oprindelig Væver, byggede senere den Gaard, der nu har Matr. Nr. 2 b og 2 c. Han var ligeledes med alle Aarene og døde i Gultved i en høj Alder. Netop den Dag, han og hans Hustru holdt Bryllup, fik han Ordre til at møde uopholdelig! —

I 1864 deltog Hmd. Lars Larsen. Han boede i det Hus i Gultved, der i 1664 hørte under Nordskov og paa den Tid var det eneste Hus i Byen. Mærkeligt nok er dette Hus nu forsvunden, idet Jordlodden for en Snes Aar siden er lagt ind under Matr. Nr. 6 a. Der fortælles, at da Lars Larsen sammen med en Del af Armeen laa ved Middelfart, spadserede hans Kone, Anne Margrethe, den lange Vej for at hilse paa ham. Da hun fandt ham, sagde hun: »Hvordan har du det, Lars?« »Nej, er det dig, Anne?« sagde

Lars. Og stort mere blev der ikke sagt. Saa gik Anne Margrethe hjem igen, hun havde jo set, at Lars var ved Helsen! Lars Nielsen (Strarup) var Underkorporal. Han boede i Gaarden Matr. Nr. 2 i Gultved til sin Død.

Men ogsaa paa anden Maade mærkedes Krigene i Gultved. Der blev jo som bekendt sendt svenske Soldater herover for at hjælpe os mod Tyskerne i Treaarskrigen. De naaede dog nok ikke længere end til Fyn. Nogle blev indkvarterede i Gultved. Gultvedholm havde Æren af at huse en Løjtnant. Da han boede der, maatte Mandskabet stille der til Øvelse hver Formiddag. Der blev holdt en Slags Bøn eller Andagt til at begynde med, og derefter Øvelse og dygtig med Prygl.⁸⁾ Den gode Løjtnant har aabenbart holdt paa Skriftens Ord om at opdrage sine Børn »i Tugt og Herrens Formaning«.

Naturligvis gav Krigen ogsaa Anledning til en Del Ægtkørsel og lignende Smaabesværligheder for Byens Beboere udover Indkvarteringer. I 1864 var Bymændene saaledes tilsagt til at køre til Ingslev og Baaring ved Middelfart. Det var en Tur, der tog omtrent 14 Dage, og saa vidt jeg forstaar, stod Hestene i den Tid bundne ved Vognen, og Kusken sov under den om Natten. Saa det var jo en ret vidtløftig Tur.

Mens vi er ved Ægtkørselen, kan ogsaa meddeles, at da Nyborg—Bøjden Landevej blev reguleret og grundforbedret midt i 1800erne, maatte Sognets Beboere ogsaa deltage deri. Fra Gultved blev de saaledes beordrede til at køre om ad Nybølle og læsse Grus, som de saa skulde levere ved Egneborg. En ret træls Historie. Men det gav jo Anledning til at komme sammen med flere, og nogen Adspredelse kunde der altid blive Raad for. Det var bl. a. en yndet Sport at kaste med Sten. De tog en Sten saa stor, som den kunde løftes med en Haand, og den, der da kunde staa paa Landevejen og kaste den ind mellem nogle Egetræer sydfor Vejen vestfor Egneborg, blev regnet for en hel Karl. Disse Egetræer slaar for Resten endnu, saa der er Mulighed for at forsøge at sammenligne sig med de gamle.

Om Gilder og lignende ved jeg ikke meget her fra Byen. Ved Begravelser var det endnu indtil omkring 1900 Skik, at Følget mødte i Hjemmet og ved en solid Frokost styrkede sig til at følge den afdøde til Graven. Onde Tunger — dem fandtes der ogsaa dengang — paastod ganske vist, at manges Deltagelse kun bevistes

gennem, at de tog sig et godt Foder. Men her i Byen var det Skikken, at hvad enten den afdøde var rig eller fattig, saa skulde der nogen følge fra hver Ejendom. Var Husbond og Madmor syg eller paa anden Maade forhindret, saa maatte enten voksne Børn eller, hvis saadanne ikke fandtes, et af Tjenestefolkene af Sted. Huset skulde repræsenteres.

Klinkemanden fra Gultved.
Anders Nikolajsen klinker et Fad
ved Krarup Skole.
H. C. Frydendahl fot. 1938.

En aarlig tilbagevendende Begivenhed var Degnegildet. Det stod hos Oldermænden og bestod i, at Degnen mødte hos Oldermænden og modtog det Korn, Hø og Halm, som tilkom ham fra vedkommende By. Det bestod for Gultvedholms Vedkommende i 3 Skp. Rug eller Byg, 2 Lispund Hø og 2 Lispund Halm aarlig. Og saaledes efter Ejendommenes Størrelse. Det blev kaldt Degnefourage.

I Gultved holdtes Degnegildet altid 3die Juledag. Otte Dage før sendte Oldermænden en Mand ud at byde til Degnegilde. Fouragen blev bragt til Oldermændens Gaard ved Middagstid, og Karlen, der bragte det, blev budt ind paa Æbleskiver, Øl og Snaps. Ved 1-Tiden kom Degnen og Mændene,

den første for at modtage, de andre for at aflevere, hvad hver skulde yde. Kornet blev fyldt i et Par Sække, efter at det var godkendt, og sammen med Hø og Halm læsset. Oldermænden skulde køre det til Degnens Bopæl.

Naar der var blevet læsset, gik Degnen og Mændene ind, og Gildet fortsattes — eller vel rettere: begyndte. Tiden til de smaa Timer gik med Spisen og Drikken og Kortspil. Til Fortæring gav Degnen 4 Kroner til Oldermænden.

Hvert Bylag havde sine bestemte Dage til Degnegilde. I Trunderup var det vistnok Kyndelmissedag.

Da Lærerne blev sat paa fast Løn, og Sogneraadet efter den ny

Ordning valgte Snefogeder for 3 Aar ad Gangen, afgik Oldermandsvæsenet her i Byen ved en blid og rolig Død i Efteraaret 1894.

Paa samme Maade gik det med det gamle Brandsyn. 2 Gange om Aaret, Foraar og Efteraar, gik Brandfogeden med to Vidner fra Hus til Hus for at se efter, om Skorstenene var fejede og Lyg-

Aftenpassiar paa Gultvedholm.

Hans Holm, Gultvedholm (for Bordenden) og hans Kone, Johanne Marie f. Rasmussen, drøfter Københavns Befæstning med Niels Jensen, Bolsmand og Suedker i Blegget.
Søren Lolk fot. 1909.

ter og Brandredskaber i tilbørlig Orden. Det blev som Regel til en Festdag for de tre Mænd. Om Nyttens kan der vistnok tvivles. Men det skulde nu en Gang til, og det forsvandt som saa meget andet, da det havde overlevet sig selv.

Naar Gultveds Historie skal skrives, er der endnu en Ting, som bør nævnes, fordi det vist er noget ret enestaaende. Det er Friskolernes Sommerudflugt til Gultvedholms Skov.

Allerede i 1860erne havde der af og til i denne Skov været afholdt Folkemøder, hvor bl. a. Birkedal i Ryslinge og Brandt fra Ollerup havde været Ordførere. Men senere — vistnok omkring 1870 — kom Omegnens Friskoler ind paa at samles der en Gang om Aaret, som Regel først i Juli Maaned. Disse Sommerudflugter

holdt sig til 1887—88. Enkelte Aar kom de fra Egebjerg, Lunde, Gislev, Rudme, Ryslinge, Sødinge, Søllinge, Ringe, Pallehave og maaske flere Friskoler. De nærmeste kom gaaende, de længere borte fra kom kørende i lange Høstvogne.

Selve Festen forløb med, at Drengene under Lærernes Ledelse skød med Salonbøsse og sloges paa god gammeldags Maade. Pigerne plukkede Blomster og legede »Munken gaar i Enge«. En af Lærerne fortalte Historier og Eventyr. En eller to Kagekoner supplerede den medbragte Mad, og Drikkelsen var Vand fra Gaardens Brønd. For Børnenes Vedkommende altsaa. Lærerne med deres Koner, hvis de da var med, og adskillige andre spiste til Middag hos Gultvedholms Ejer.

Mange nu gamle og ældre Mennesker mindes endnu disse Sammenkomster som noget af det, de i deres Skoletid saa hen til med størst Glæde.⁹⁾

Som et Minde om disse Sommerfester blev der samme Sted i Juli 1914 holdt et større Møde, hvor bl. a. Klaus Berntsen talte. En egen trykket Stemning i Forbindelse med de truende Begivenheder prægede Mødet. Otte Dage efter udbrød Verdenskrigen.

EGESKOV

GODSET OG DETS BESIDDERE

Efter Vilh. Lorenzen ved H. C. Frydendahl.¹⁾

Frands Brockenhuus nyder ikke alene Æren af at være Egeskovs Bygherre; men den store og skønne Landejendom med Marker og Skove og med alskens Herligheder er ogsaa for en stor Del hans Værk. I enestaaende Grad er her skabt et Mindesmærke om Enkeltmand, om en af Danmarks mest fremtrædende Mænd i det paa betydelige Personligheder saa rige og store 16de Aarhundrede.

Før hans Tid var der kun en Begyndelse til en Storgaard, selv om Egeskov maa have en ret betydelig Ælde og som Hovedgaard i det mindste maa være bleven til i 14de Aarhundrede. Men da laa den ikke som nu isoleret midt mellem sine Marker og Skove. Da var den kun en større Gaard i den endog ret betydelige Landsby Egeskov og hed — som endnu for et Par Slægtled siden blandt Egnens Folk — Egeskovgaard. Som Landsbyhovedgaard var den saa sent som i Midten af 16de Aarhundrede kun en beskeden Landejendom. Et Tingsvidne erklærer 1540, at »al Egeskov Grund er slagen i 3 Bol«. Den havde følgelig paa det Tidspunkt en for den middelalderlige Landsbyhovedgaard sædvanlig Størrelse, d. v. s. et Par — i dette Tilfælde — tre Helgaarde. Hovedgaardens Jorder laa endnu dengang i Fællesskab med Egeskov Bys — et Forhold, der viser, at den som driftsafhængig endnu manglede noget væsentligt i at kunne blive en virkelig Storgaard. Dertil krævedes bl. a. større Arealer, og at den blev udskiftet af Driftsfællesskabet.

Rent tilfældigt faar man af en Række Underskrifter paa et Dokument af 1405 at vide, at Egeskovgaard dengang ejedes af Lydike Skinkel af den gamle holstenske Adelsslægt med den røde Rose og de tre Søblade i Vaabenet; Slægten havde taget Navnet efter Herregaarden Schinkel lidt nord for Ejderen.

Lydike Skinkel var forøvrigt en ikke uinteressant Personlighed. Han havde i sine yngre, bevægede Aar tydeligt foretrukket Søn for Landjorden og ærligt og redeligt ernæret sig af Sørøveri. Sam-

men med andre ligesindede kunde han dog 1386 slutte en for dem højst hæderlig Fred og Forligelse med baade Dronning Margrethe og Hansestæderne. Om hans Forhold som Godsejer vides intet, og om hans private Forhold er kun oplyst, at han var gift med en Walkendorf. Han lever endnu 1412, da han var med til at afslutte en Godshandel, og nogen Tid efter maa han være død. Men Egeskov skulde endnu i hen ved halvandet Hundrede Aar ejes af Mænd og Kvinder af Skinkelnavn, ejendommeligt nok ogsaa af Bærere af de to falske Skinkelnævne.

Otte Krag.

Fra Danske Herregaarde ved 1920.

Lydike Skinkel efterlod sig to Sønner, Johan og Jørgen, der begge har ejet Egeskov. Om Jørgen Skinkel, der var gift med Anna Present, vides intet.

Derimod forekommer Johan Skinkels Navn ofte i Tidens Dokumenter, og han er langt bedre kendt. Han omtales i 1427; men først 1453 forekommer hans Navn i Forbindelse med Egeskov. Han var velhavende nok til købe det nærliggende Fjællebro, som han indværgede ved Lovhævd, og som siden gik over til hans Datter, Kirstine. I 1480erne døde han.

Egeskov gik nu over til Sønnen Otto Skinkel, der desuden skrev sig til Skovgaarde i Baag Herred. Han ejede Gaarden endnu 1516, da han gjorde et energisk, men ganske mislykket Forsøg paa at faa Fællesskabet med de andre Landsbygaarde ophævet. Han synes ikke at have siddet alt for godt i det; thi han sælger en Gaard i Egeskov By til den rige Odenseborgmester Mikkel Pedersen Akeleye.

Vistnok nogle Aar inden sin Død overlader Otto Skinkel Egeskov til sin Søsters Sønesøn Poul Skinkel fra den lille Herregaard Gerskov i Lunde Herred. Denne Mand tilhørte en gammel fynsk Adelsslægt, der førte en Lilje i sit Vaaben, muligt Odense Byvaabens Lilje, da Slægten tidligt var knyttet til denne By. Først det Slægtled, Poul Skinkel tilhørte, antog Skinkelnavnet efter deres

Farmor, idet de fulgte en Navneskik, der forøvrigt ikke var ualmindelig inden for den danske Adel. Denne Skinkelslægt fik for øvrigt i Folkemunde det ikke absolut smigrende Øgenavn »de enfoldige Skinkeler«.

Det blev dog kun en kort Tid, Poul Skinkel ejede Egeskov; thi allerede 1518 skøder han den med Mølle og 5 Gaardsæder, med Skove og Enemærker til Laurids Skinkel til Juulskov. Denne Skinkel hørte til en anden Linie falske Skinkeler. Egentlig var han af Slægten Tinhuus, der førte en Hjort i Vaabenet og var en gammel nørrejydsk Slægt, oprindelig Tedinghusen eller Tegenhusen, der vistnok i sin Tid var indvandret fra Bremen. En Gren af Slægten havde imidlertid allerede i 14de Aarhundrede antaget Navnet Skinkel. Laurids Skinkel var fra Hovedgaarden Rolstedgaard i Aasum Herred, som han erhvervede dels ved Arv, dels ved at tilbytte sig sine Medarvingers Parter. Vistnok paa lignende Maade var han kommen i Besiddelse af Juulskov. Da han købte Egeskov, var han en Mand, der allerede var ret højt oppe i Aarene — han omtales som Hofsinde 1486 — og han var forlængst en forfaren Mand i Godshandeler. Sine Erfaringer og sin økonomiske Virketrang synes han i særlig Grad at have samlet om Egeskov, som han har set maatte have Muligheder i sig til at blive til noget som Storgaard, selv om den, da han overtog den, unægtelig var en saare beskeden og uanselig Ejendom. Han begyndte da ogsaa straks 1518, allerede før han havde Skøde paa selve Egeskovgaard, med at købe Gaarde i Egeskov By og fortsatte senere dermed ogsaa i Nabobyerne. At han kalder sig »til Egeskov«, viser tilfulde, at han foretrak den for sine andre Besiddelser.

Det blev alligevel ikke rigtig til noget med at samle Gods til Egeskov i hans Tid, selv om han gjorde Gaarden til en langt mere værdifuld Ejendom, end den før havde været. Men han havde og-

Fr. Chr. Krag.

Malet af Tocque. Fra Da. Hgd. 1920.

saa andre Ting at tage Vare, særlig i Kristian II's sidste Aar, der var urolige og utrygge. Snart traadte han for øvrigt ind i Politik, idet Frederik I gjorde ham, der forøvrigt endte som Ridder, til Rigsraad. Nogen særlig stor politisk Rolle spillede han dog ikke, men en anset Mand har han været, og at han ved sit Ægteskab med Hilleborg Pedersdatter Bille fra Svanholm var kommen i Svo-

Henrik Bille.

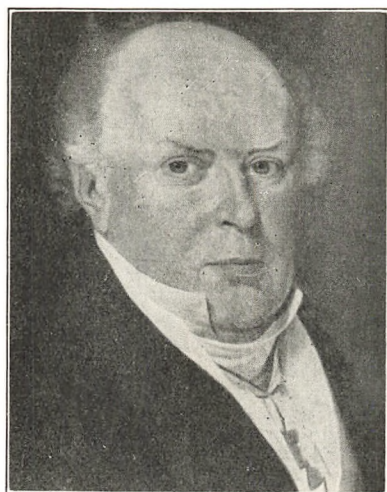
Fra Winkel & Magnussens Katalog 239.

gerskab med Peder Billes mægtige og dygtige Sønner, har næppe været til hans Skade. Han døde 1533 efter kort forinden at have fulgt sin eneste voksenblevne Søn Otto til Graven.

Hans Enke, Hilleborg Pedersdatter Bille, ejede sammen med tre Døtre Egeskov fra 1533 til sin Død 1536.

Døtrene, Anne, Hilleborg og Rigborg, optog mærkeligt nok alle Navnet Tinhuus. De sad tilsammen inde med Egeskov Gaard og Gods og indkøbte desuden 3 Gaarde og 1 Bol, ligesom det ogsaa var dem, der 1540 lod Egeskov Gaard opmaale.

Da Anne 1545 ægtede Frands Brockenhuus, fik Egeskov dermed den Ejer, der gjorde den til, hvad den er den Dag i Dag. Fra 1546 begyndte det store Opkøb af Gaarde, dels i Egeskov By og dels i Kværndrup, Volstrup og Vantinge Byer, i Krarup og Snarup og Søfælde. Af Egeskov By maa Frands Brockenhuus efterhaanden have erhvervet den allerstørste Part. At disse Godserhvervelser ikke altid er gaaet helt stille af, savner man ikke Vidnesbyrd om; saaledes verserede 1547 paa Kongens Retterting en Sag mellem ham og Sognepræsten i Svendborg, Hans Gaas, der tillige var Ejer af Herregaarden Vejstrupgaard i Sunds Herred. — Præsten beskyldte Frands Brockenhuus for ikke at ville betale ham nogle Penge -- 100 Mk. danske — han var ham skyldig for en Gaard i Egeskov, han havde købt af ham. Desuden skulde Frands Brockenhuus have trængt ham fra hans Ret til Fynbo Landsting. Den anklagede lod svare, at han med største Fornøjelse vilde betale Pengene, hvis Præsten vilde tilstille ham de gamle Adkomst- og Ejendomsbreve, han havde paa den omtalte Gaard. Meget rimeligt fik Køberen Ordre til at udlevere Pengene mod at faa Adkomstbrevene til Gaarden. Selvfølgelig kunde en stor Landejendom altid give Anledning til Skeltrætter, men atter her siges Frands Brockenhuus at være sluppet godt fra det. 1552 vidnede Herredstinget, at »ingen Mand haves hørt givent Iling eller Klage paa Egeskovgaard og Gaards Enemærker«, og 1567 blev der udlaget Ridebrev om Markskellet mellem Volstrup og Egeskov Gaard og et Sandemændsbrev om Egeskov Gaards Grund og Herringe. Alt gik saaledes i Orden. Frands Brockenhuus havde efterhaanden faaet fuld Klarhed over, hvad der var hans og hvad ikke. I Aaret 1560 føjede han en Herlighed til sit store Gods, Patronatsretten til Kværndrup Kirke, som Kongen tilskødede ham. Alle de mange Gaardkøb forudsætter, at Egeskovs Ejer har været en meget velhavende Mand, og hans mange og

Preben Bille-Brahe.
Fra Da. Hgd. 1920.

store Forleninger har vel heller ikke forringet hans Formue. Tilmed var han 1555 ved sin Fader, Mikkel Brockenhuus's, Død bleven Ejer af Bramstrup i Aasum Herred.

Allerede tidligt har Frands Brockenhuus været betænkt paa at bygge sig en statelig Bolig. Det gamle Egeskov har næppe haft nogen videre standsmæssig Borggaard. Da der i Ladegaarden for omkring 100 Aar siden opførtes en ny Mejeribygning, stødte man paa et Gulv af brændte og glaserede Mursten, og man traf her

utvivlsomt paa Rester af det ældre Egeskov. Om det har været værnnet af Grave, vides ikke; Gaardens tidligere Størrelse og Betydning taler nærmest for det modsatte — at den har været en af de smaa ubefæstede Landsbyhovedgaarde, der var saa overordentlig talrige i Middelalderens Slutning.

Da det statelige Hus stod færdigt kunde Bygherren og hans Hustru, der med forbavsede Øjne maa have fulgt den Forandring, hendes Fædrenegaard undergik, tage deres nye Hjem i Besiddelse. Meget har Frands Brockenhuus næppe kunnet være hjemme; hans mange Embedsforetagender har

holdt ham bunden andetsteds, og som paa saa mange af Datidens Herregaarde har Husfruen maattet tage sig af den daglige Ledelse af Gaard og Gods. Anne Tinhuus sad som Frue paa Egeskov til 1565, da hun døde og begravedes i Kværndrup Kirke. Naar Husherren selv var til Stede paa sin Gaard, har han her, som andetsteds, hvor han sad for Bordenden, forstaaet at skabe Liv over Samtalen og bringe Emner paa Bane, der laa ud over Dagen og Vejen. Disse humanistiske Bordsamtaler laa i Tiden; de fandt Sted ogsaa ved andre adeliges Borde og Gæstebud, og bag dem skimter man selve Morten Luther føre Ordet i sine Venners Kreds.

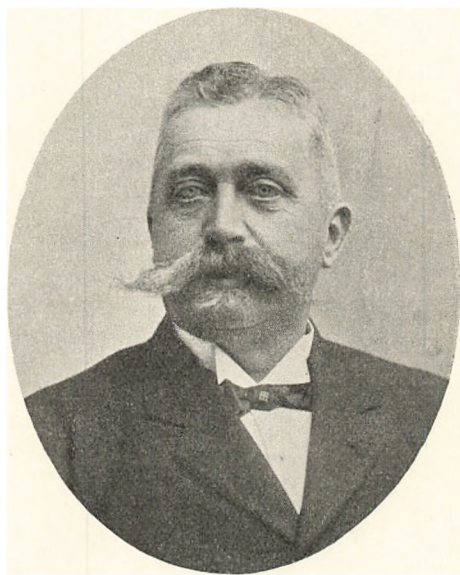
Allerede da Frands Brockenhuus begyndte at bygge, var han langt fremme paa den Karriere, der til Slut skulde føre ham frem til Stillingen som Rigens Marsk, til megen og fortjent krigerisk

Frantz Preben Bille-Brahe.

Fra Da. Hgd. 1920.

Berømmelse og til sidst til Døden for Varberg Slot i Syvaarskrigen. I hans Sognekirke lagdes en Sten af Tidens sædvanlige Type over hans Grav. Han er her fremstillet i fuld Rustning, en djærv og kraftig Skikkelse, ved sin Hustrus Side, og kort og knapt fortæller en Indskrift om denne udmærkede danske Mand, »der blev skudt for Varberg af de Svenske«. Af gammel og ædel Byrd og vokset op i et ualmindelig godt og dygtigt Hjem paa Bramstrup hos Faderen Mikkil Brockenhuus og Moderen Karen Lykke havde han alle Betingelser for at blive et dygtigt Menneske, og han gjorde da ogsaa god Fyldest senere hen i Livet. I sit fædrene Hjem havde han faaet Sans for Aandsliv, og han udviklede sig til en af Tidens mest kultiverede og dannede Mænd med megen Sans for Tidens Hovedvidenskab, Teologien, men ogsaa for Filosofi, og han stod en Mand som Niels Hemmingsen nær. Som saa mange af Datidens unge Adelsmænd var han tidligt udviklet og tidligt paa Færde i Rigens Ærinde. Han var født 1518, og kun 22 Aar gammel blev han, sammen med sin Broder Peder, sendt som Sendebud

J. L. Ahlefeldt Laurvig Bille.
Fra Da. Hgd. 1920.

til Frankrig og var allerede da Kancellisekretær. Hjemkommen fra Udlandet 1542 begyndte hans Lensmandsvirksomhed, men det er dog først, da han 1545 blev sin Faders Eftermand som Lensmand i det store og vigtige Nyborg Len, hans egentlige Karriere begynder. Han var en Mand, der kunde bruges til store Ting — og gerne vilde bruges. Til Nyborg Len føjede han andre, saa han endte med at have de 3 Fjerdedele af Fyns Stift under Befaling. Kristian III — og ikke mindst hans Søn, Frederik II — satte overordentlig Pris paa ham. Det var Frederik II, der gjorde ham til Politiker, og han blev snart en af de ledende Mænd i Kongens Omgivelser og blev 1562 Medlem af Rigsraadet. For at være nær-

mere ved de store Begivenheder ombyttede han kort efter Nyborg med Styrelsen af København, Krogen og Abrahamstrup Len.

Krigen med Sverrig stundede til, og Frands Brockenhuus var udset til nu at skulle træde frem i allerførste Række. 1564 drog han i Felten som Anfører for Fodfolket, blev 1567, som Belønning for sin Undsætning af Akershus, Rigsmarsk og deltog derefter i det berømte Tog op i Sverrig 1567—68, hvor Daniel Rantzau i høj Grad delte Æren med ham for det heldige Udfald. Atter næste Aar drog han ud i Spidsen for Fodfolket, og her var det, han blev dødelig saaret i Benet af en Kugle fra Varberg Fæstning.

Jessy Ahlefeldt Laurvig Bille.
Fra Da. Hgd. 1920.

Hans Død vakte Sorg overalt, ikke mindst paa Fyn, hvor han efterlod sig et overordentlig smukt Minde. Hans ivrige Samling af Gods kunde nok have rokket ved hans gode Navn og Rygte — det hændte dengang mangen en af hans Standsfæller — men trods enkelte uundgaelige Retstrætter er ingen egennyttig Handling fra hans Side kommen til vort Kendskab. Og hvad der her er sagt om ham som Godsejer, gælder ogsaa hans Virksomhed som

Administrator af Kronens Interesser i mange og vigtige Spørgsmaal, hvor han maatte komme i Berøring med Tusinder af Mennesker, hvis Ve og Vel han var sat til at herske over.

Ægteparrets eneste Søn, Laurids Brockenhuus, tog den vanskelige Arv op efter sin store Fader. Men han slægtede ham kun lidet paa i Sindelag. Ubehersket og voldsom kom han i adskillige Konflikter, og han havde endda et Kvindemord paa Samvittigheden. Det lyder heller ikke helt beroligende, naar der 1570 maatte udstedes et Forligelsesbrev mellem ham og Ivar Kaas »om Slagsmaal«. Han skal have været kæmpestærk, og det fortælles, hvorledes han kunde løfte sig selv og Hest i Egeskov Port og blæse

i et der hængende Malmhorn, der endnu opbevares paa Gaarden. Det bærer hans og hans Hustrus Vaaben og Aarstallet 1615. Men hans heftige Sind, ja selv hans Behandling af Datteren Rigborg formaaede ikke at berøve ham Kongens eller Samtidens Agtelse, og han roses meget for sin Gudsfrygt. At han ofrede meget paa sine Kirker, er en given Sag.

I Modsætning til Faderen holdt han meget til paa sine to Gaarde, Bramstrup og Egeskov. Tillige har han ejet Kærstrup paa Lolland. Paa Egeskov fejrede han 1571 — kun 19 Aar gammel — Bryllup med Karen Skram, Peder Skrams Datter, og blev saaledes tidlig bosat Mand. Laurids Brockenhuus, der havde baade Universitetsuddannelse, Kancelli-, Hof- og Krigstjeneste bag sig, blev, som den tredie Generation, Lensmand i Nyborg (1579—1601) og Stiftslensmand, men var som Embedsmand hele sin Tid kun knyttet til Fyn, hvor hans Indflydelse til Gengæld var meget betydelig. Hans to fynske Gaarde — den ene ikke langt fra Nyborg og den anden i Nærheden af Odense — laa bekvemt for hans Embedsstillinger; han har haft Æret ved at holde Øje med sine Gaarde — og forøge deres Tilliggende. Men hvad Egeskov angaar, skete der næppe større Forandringer med Gaard og Gods i hans Tid.

Hans Hjemliv var i visse Maader meget trist; alle hans og Karen Skrams tre Sønner døde tidligt. Ogsaa en Datter mistede de. Og af de fem Døtre, der naaede voksen Alder, skal den ene, Rigborg, have indladt sig i Forhold til Frederik Rosenkrantz til Rosenvold, da de begge som unge Mennesker opholdt sig ved Hoffet, hvor hun lærte ham at kende, »da hun var meget ung og maaske endnu ej kendte Kærligheds Magt«. »De kom hinanden saa nær,

Fr. Preben Ahlefeldt Laurvig Bille.
Nørmark, Odense, fot.

saa hun af en Hændelse nedkom med en Søn«. Faderen for frem med al Tidens Strengthed, og hans voldsomme Sind tog intet Hensyn til, at det dog var hans egen Datter. Der gik Proces og Dom i Sagen. Han blev dømt til at miste sine to Fingre og være æreløs. Hende skulde hendes Væрге »nu straks i hendes Livstid lade indsætte og hende uden al Vold i Fængsel forvare«. Frederik Rosenkrantz foretrak at gaa til Udlandet, hvor han døde 1602, kun 28 Aar gammel. Laurids Brockenhuus kunde være tilfreds, han havde faaet Hævn. Men ogsaa Datteren forfulgte han til det yderste. Hun blev virkelig efter Lovens Paabud »indmuret«, som det kaldtes. Det vil sige, hun blev spærret inde i et Kammer, dog med en Pige til Opvartning, og Maden blev hende rakt gennem et Hul i den aflaaede Dør. Her sad hun i 5 lange Aar til Faderens Død 1604. At Moderen er gaaet i Forbøn for hende, kan man slutte af, at næppe havde hendes Mand lukket sine Øjne paa Bramstrup, før Datteren blev løsladt af sit Fængsel.²⁾ Efter at Karen Skram var død 1625, fik den ulykkelige Kvinde af sine Søkende udlagt Nybøllegaard i Sallinge Herred som Arvepart, og her levede hun under Navnet Fru Rigborg, agtet af alle. Hun døde først 1641. Sønnen Holger, der var født paa Lindved i Odense Herred 1599, var selvfølgelig bleven taget fra hende. Han blev siden en dygtig Officer, blev anerkendt som en ægte Rosenkrantz og blev Stamfader til de norske Rosenkrantzer paa Rosendal.

Karen Skram fik af sine Døtre overladt Egeskov som Enkesæde, men forøvrigt styrede de i Fællesskab deres Arvegoods.

1615 blev foretaget et Skifte mellem den rige Laurids Brockenhuus's Arvinger, og Egeskov tilfaldt her Hans Pogwisch til Damsbo, gift med Datteren Karen.

Hans Pogwisch tilbyttede sig for Egeskov Kærstrup af de to Brødre Jakob og den da endnu umyndige Frantz Ulfeldt, Sønner af Karen Skrams Svigersøn, Corfitz Ulfeldt til Bavelse, der havde været gift med Datteren Elsebet. Forældrene var dengang begge døde.

De to Brødre solgte imidlertid allerede Aaret efter for 40,000 Rdl. Egeskov med Bøndergoods og Kværndrup Kirke, samt noget jydsk Strøgods, til deres Farbroder Jakob Ulfeldt til Urup, gift med Birgitte Brockenhuus, og i over en Menneskealder var det denne berømmelige gamle fynske Slægt, der sad inde med Skinklernes og Brockenhuusernes gamle Gaard. Men det blev en mere urolig Tid for Egeskov med hyppige Ejerskifter og med be-

sværlige Samejeforhold. Egentlig havde Egeskov været overladt Karen Skram i hendes Livstid, men 1618 overlod hun Svigersønnen Egeskov. Han flyttede vistnok nu til sin Fædrenegaard Urup, der imidlertid som Arv var kommen til Jakob Ulfeldt.

Denne fremtrædende, højtannede Mand, Danmarks Riges Raad og Rigets Kansler og meget litterært interesseret, var Søn af Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (nu Holckenhavn). Sin Slægts- og

Hovedallé af Lind foran Hovedbygningen.

Ejner G. Guildal fot. Fra Dansk Naturfredn.

Fædrenegaard solgte han imidlertid, da han var bleven Ejer af Egeskov. Af Hensyn til Svigermoderen kunde han dog først efter, at hun havde overladt ham Egeskov, sikre sig denne Ejendom med fuld lovlig Ret. Alle eventuelle Kreditorer blev indkaldt til at melde sig inden 1 Aar og 6 Uger, og først efter at denne Frist var udløbet, kunde han 1620 paa Rettertinget i Odense faa kongeligt Laasebrev som endelig Stadfæstelse paa Gaard og Gods. Atter i hans Tid var Egeskovs Ejer tillige en Tid lang Lensmand i Nyborg. Om hans Forhold som Godsejer er kun lidet bekendt. Han tilkøbte noget Bøndergods, men forøvrigt knytter sig ikke særlige Minder til hans og hans Hustrus Tilhold paa Gaarden. 17 Børn fødtes der Ægteparret, deriblandt den bekendte Corfits. Fra 1625

led Jakob Ulfeldt meget af Sygdom, og Fyns trange Skæbne i Kejserkrigen gik ham desuden nær til Hjerte. Midt under Genoprejsningsarbejdet efter Krigens Slutning døde han 1630 i Nyborg »saare vel fortjent af Fædrelandet«, som Sivert Grubbe skriver om ham. Hans Enke overlevede ham til 1656, da hun døde i Fattigdom.

Alle Ægteparrets overlevende Børn ejede nu i 10 Aar Egeskov med Godstilliggende i Fællesskab. Allerede temmelig tidligt havde dog en af dem, Laurids Ulfeldt, begyndt at indkøbe de øvriges Andele for til Slut at blive Eneejer, uden at dog Egeskov, hvad Godstilliggende angaar, naaede op paa Højde med, hvad det havde været i Faderens Tid. Han var først gift med Sofie Kajsdatter Rantzau fra Rantzausholm og ægtede, 5 Aar efter, at hun 1635 var død (hun havde givet ham Livsbrev paa Harritslevgaard) Else Parsberg fra Jernit. De mange Børn af begge hans Ægteskaber døde som smaa, og kun en Datter overlevede ham. Han var en studeret Mand, havde tilbragt mange Ungdomsaar ved fremmede Universiteter, og det Ry for at være et Hjemsted for aandelige Interesser, Egeskov alt længe havde haft, fornyede han og holdt oppe. Han elskede Billeder og Bøger og efterlod sig en stor Samling Malerier og et velfyldt Bibliotek, men ingenlunde et velfyldt Skatkammer. Netop kort efter, at han i 1640 havde faaet i alt Fald langt det meste af Fædrenegaarden samlet og holdt Bryllup med eventyrlig Pragt, blev han draget ind i det offentlige Liv, og snart gav Torstensonkrigen ham nok at bestille i hans Egenskab af den ene af Fyns to Landkommissærer. Da han 1643 fik Bygholm Len, solgte han Egeskov og bosatte sig paa Harritslevgaard, hvorfra Søvejen til Horsens var kort og bekvem. Han døde 1659, men da var det forlængst slut med hans Velstand, og Enke og Datter kom til at sidde i trange Kaar.

Køberen var Ulfeldts Svigerfader, Oluf Parsberg, Ridder og Rigsraad. Han beholdt kun Egeskov til 1656, og Parsbergnavnets Tilknytning til Egeskov var dermed forbi. Han havde i sin korte Ejertid tilkøbt en Del Gods, saa Tilliggendet voksede op mod det gamle Omfang, men forøvrigt har han og hans Hustru Karen Kruse ikke efterladt sig synderlige Minder paa Stedet.

Oluf Parsberg, der var en typisk jydsk Godsejer og næppe stærkt interesseret i sin fynske Gaard, som han vel nærmest havde købt paa Familieskabets Vegne, solgte den til Oversekretær og senere Rigsraad Otte Krag til Voldbjærg, vel kendt som Adelens Tals-

mand paa Stænderforsamlingen 1660. Som Ejer af Egeskov øgede han dens Godstilliggende. Da han købte Gaarden, var den, med Kværndrup Kirke, med Præstegaard og Degnebol, sat til godt 87 Tdr. Hartkorn. Antallet af Bøndergaarde var 42 og 20 Huse, deraf i Egeskov By hele 23 Gaarde, 13 Huse og 4 Boliger for Ugedagstjenere. Det andet Gods laa spredt i Nabosognene, og Egeskov var saaledes stadig en særdeles velafrundet Ejendom.

Hække af Avnbøg.

Ejner G. Guildal fot. Fra Dansk Naturfredn.

Med sin Hustru Anna Rosenkrantz til Skjoldemose skabte han et hyggeligt Hjem; ved Siden af sin Politik dyrkede han i høj Grad litterære, særlig historiske Interesser, og ogsaa han prydede sine Stuer med Malerier og Bøger. — Hvor meget han og hans holdt til paa Egeskov, er dog et Spørgsmaal. Som Lensmand (fra 1658—62) i Nyborg, hvor Karl Gustav tog ham til Fange for dog senere at frigive ham, var han vel gennem Embedsstilling knyttet til Fyn og havde Lejlighed til at besøge sin Gaard. Men af hans Huslærer, Johan Monrad, faar man det Indtryk, at han egentlig og først og fremmest havde sit Hjem i København, hvor han ogsaa efter Regeringsforandringen blev ved at spille en politisk Rolle — omend i Skyggen. Hans sidste Aar var triste. Fædre-

landets Nød gik ham nær til Hjerte, og hans Stands store Nederlag ikke mindst. Han havde ogsaa den personlige Sorg at miste sin ældste Søn, Christian Frederik. Otte Krag blev syg paa Vibygaard i Sjælland, som han ogsaa ejede, og døde der 1666. Hans Enke overlevede ham og beholdt Egeskov lige til sin Død 1688. I hendes Tid øgedes Godset med hele tre Kirketiender.

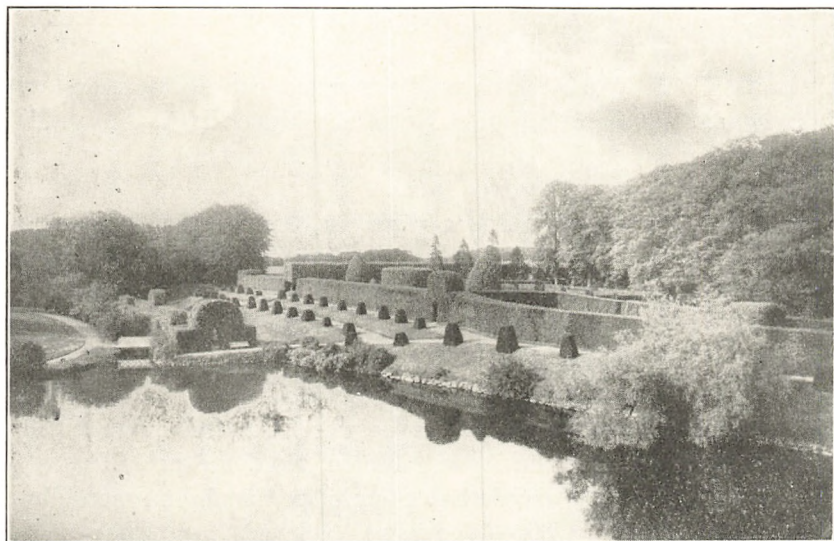
Det blev nu Otte Krag's eneste efterlevende Søn, Niels Krag den Ældre, der overtog Egeskov, som han dog allerede tidligere skrev sig til, og som han i 1680 og 83 udvidede betydeligt med Bøndergods. I Forvejen havde han Totterupholm (nu Rosendal) og Voldbjærg, der dog senere tilfaldt hans eneste Søster. Løjtved blev købt 1688 af Bendix v. d. Kuhla, og Moderens Død skaffede ham endelig foruden Egeskov ogsaa Skjoldmose og Flintholm. Han var i Sandhed rig paa Jordegods, og han var vel beslaet med Ordener og Titler; nogen meget fremtrædende Mand var han dog ingenlunde, men fra Ungdommen af et tiltalende, dannet og belevent Menneske, som ogsaa hans Præceptor, Johan Monrad, vidner. Naar han blev hvid Ridder, saa var det dog næppe hans politiske Fortjenester, der skaffede ham denne høje Værdighed, og da han fik Titel af Geheimeraad, var det paa Svigerfaderens, Admiral Niels Juels, indstændige Begæring.

Som sin Faders Søn afslog han ikke at tjene Enevælden, og overfor Hofgunst var han svag, men han vilde paa den anden Side dog ikke lade sig optage imellem de nye Lensbesiddere, skønt de fire herlige fynske Herregaarde, han ejede, grænsede tæt op til hverandre og naturligt indbød til Dannelse af et Majoratsgods. Som endelig Ejer af Egeskov øgede han stadig dens Godstilligende, bl. a. med Fallegaard med Mølle. Paa Egeskov boede han, og her forstod baade han og hans Hustru, Sofie Juel, at skabe et hyggeligt Hjem.

Niels Krag døde 1713, hans Frue 1722, og Sønnen Niels Krag den Yngre arvede alle fire Godser, som han bestandig stræbte at ophjælpe og forbedre. Han lagde en Del Bøndergaarde ind under sine Hovedgaarde, imod at de skulde forblive ufri. Egeskovs Marker udvidedes 1736, da han inddrog en Del af Kværndrup Bys Fællede, hvorved han nær var kommen i Proces med Generalmajor, Grev Trampe til Fjællebro, der som Lodsejer i Kværndrup protesterede energisk. Sagen blev dog bilagt i Mindelighed. Senere — 1740 — fik han yderligere Bevilling til at lægge 6 Bøndergaardes Jorder under Egeskov. Egeskov var 1760 paa godt og vel 49

Tdr. Hartkorn, Skovskylden var godt 8 Tdr. og Mølleskylden 3 Tdr.

Flittig og energisk var Niels Krag paa Færde overalt. Om sine Marker satte han mange Tusinde Favne Stengærder. Særlig Egeskovs Forskønnelse var han ivrig for, og her anlagde han — i disse Havekunstens gyldne Tider — en for Tidens Stil og Smag meget karakteristisk Have øst for Borgsøen, med behørig Fontæner og med de uundværlige Lysthuse. Haven er anlagt efter en

Haven set fra Hovedbygningen mod Nordøst.

Fra Da. Hgd. 1920.

Dobbeltakse. Midt ud for Hovedbygningen, der vel allerede dengang blev forbunden med Haven ved en Dæmning, anlagdes Parterrehave, og vinkelret paa denne plantede Krag en Allé i hele Havens Længde; den gennemskar regelrette Kvarterer med Bøgehække, holdt strengt under Saksen den Dag i Dag. Disse Alléer og de høje tætte Hække trækker Havens Linier op paa den faste, bestemte Maade, der karakteriserer den gamle franske Havekunst, og Egeskov Have er som en af de faa danske Haver fra »den store Stils« Dage en Seværdighed, i højeste Grad paaskønnet af den fynske Befolkning. Den kendte Labyrinth stammer fra 1861.

Niels Krag fortsatte Familietraditionen og gik i Statens Tjeneste. Han blev Etatsraad og Deputeret i Søkommissariatet, om end hans Kendskab til Marinen sikkert nærmest skrev sig fra, at han

var gift med Viceadmiral Just Juels Datter, Sofie. Da Niels Krag døde 1740 i København, var det Hensigten, at Ægteparrets eneste Søn, Kammerjunker Frederik Christian Krag, skulde overtage den rige Arv. Men han skejede stærkt ud fra Slægtens noble Traditioner. Opdraget til Hofmand, rig og uafhængig tumlede han sig i Udlandet, særlig ved Ludvig XV's Hof. Han blev Familiens forlorne Søn, brugte en Formue, saa Moderen 1755 maatte sælge Løjtved og 1788 Flintholm. Han døde i Paris 1763 som den »sidste af de danske Kragers adelige Slægt«, som det hedder paa Minde-tavlen i Kværndrup Kirke.

Etatsraadinde Sofie Krags Virksomhed paa Egeskov er kun lidet kendt. 1770 opførte hun et Hospital i Kværndrup — følgende en smuk Tradition hos Tidens Godsejere. Til Slut solgte hun Egeskov 1784, og Aaret efter døde hun.

Køberen var hendes mangeaarige Ven, Geheimekonferentsraad Henrik Bille — fra 1788 antog han Navnet Bille-Brahe — en af Tidens fremtrædende Embedsmænd. Efter en glimrende Karriere var han i sin ældre Alder 1769 bleven Stiftamtmand paa Fyn. Da han erhvervede Egeskov — han havde tidligere ejet sin Fædre-negaard Holbækgaard og en Tid Palsgaard — var han allerede en ældre Herre paa 75 Aar og havde været gift tre Gange, sidste Gang, 1766, med Caroline Agnese Raben, Hofdame hos Prinsesse Sofie Magdalene. 1787 arvede han Stamhuset Hvedholm; men allerede to Aar efter — 1789 — døde han i Odense. Hans Enke overlevede ham i 21 Aar, som hun tilbragte paa Egeskov, der blev hendes Enkesæde, og hvor hun døde, 72 Aar gammel, 1810.

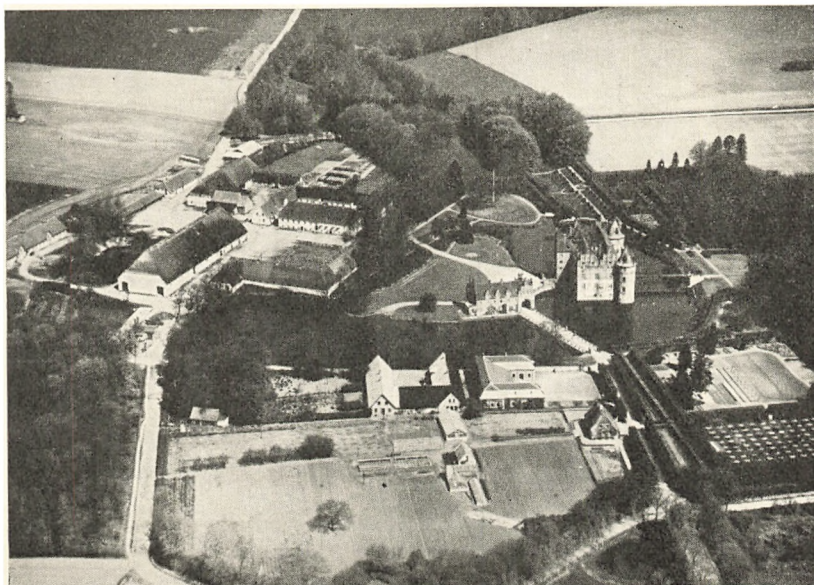
Henrik Bille-Brahes eneste efterlevende Søn, Grev Preben Bille-Brahe, arvede hans Godser, oprettede 1798 Grevskabet Brahesminde og fik 20de November 1811 Egeskov oprettet til et Stamhus for sin næstældste Søn, med agnatisk Succession. I hans Ejertid, o. 1820, paabegyndtes Flytningen af Ladegaarden fra Slotsholmen til den Plads mod Vest, hvor den endnu ligger. Han efterlod sig et smukt Minde som Godsejer, og Godsets Beboere rejste ham 1856 en Mindestøtte i Egeskov Have.

Efter Grevens Død 1857 overtoges Stamhuset af nævnte Søn, Ritmester Baron Fr. Siegfred Bille-Brahe, der havde ægtet Marie Sofie Frederikke Caroline Bülow. Han døde 1871 som Excellence og Kammerherre.

Stamhuset tiltrædes Aaret efter af Sønnen Frantz Preben Bille-Brahe, 1850 gift med Camille Sophie af Harmens. Han

var som ung gaaet den diplomatiske Vej, havde gjort en betydelig Karriere som Gesandt i Haag, Brüssel, Florents og Rom. Men da han ved Faderens Død arvede Stamhuset, tog han sin Afsked og bosatte sig 1872 paa Egeskov, hvor saavel Agerbrug som Bygninger var i daarlig Forfatning, og hvor der var nok at tage fat i.

Hans eneste Datter, Camille Jessy Bille-Brahe, arvede Stamhuset. Hun og hendes Mand, Greve I. L. Ahlefeldt Laurvig,

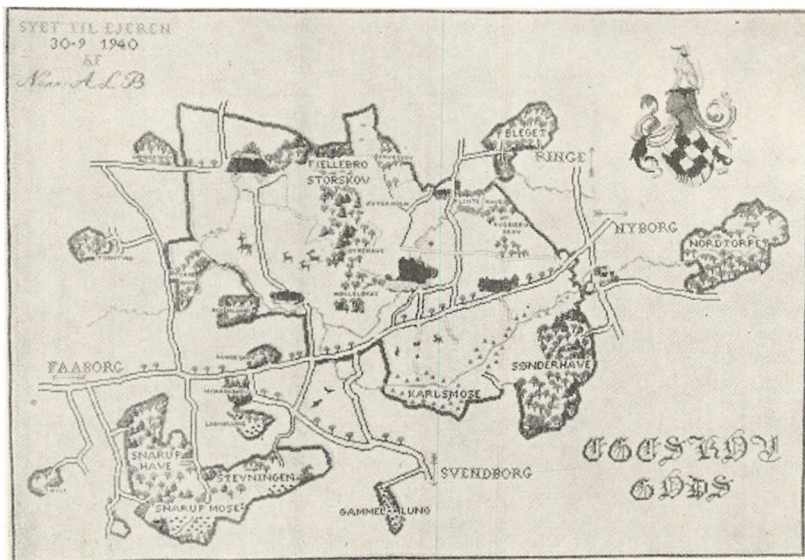
Egeskov set fra Syd.

Luftfoto fra 1930.

flyttede fra dennes Besiddelse, Hovedgaarden Skovsbo, til Egeskov 1883. Fra samme Aar antog denne Gren af Familien Ahlefeldt Navnet Ahlefeldt Laurvig Bille ved Kgl. Resolution af 10. Februar 1883.

Greven, der var en sjælden dygtig og foretagsom Mand, har fra den første Dag, han overtog Styret af Stamhuset, og til sin Død i 1912 ustandselig arbejdet paa dets Trivsel, og i Aarens Løb blev saa godt som alt fornyet og forbedret. Foruden Hovedbygningen blev alle Kirkerne restaurerede. Driften og Avlsbruget overtog Greven selv 1884 og drev Gaarden frem til et Mønsterbrug. Over 150 Tdr. Land, saa godt som ubrugelig Mose og Eng blev kultiveret. 1896 blev Stævningsgaarden købt, 1899 Bukgaarden ta-

get ind under den fælles Drift. 1894 blev der anlagt normalsporet Jernbane fra Kværndrup Station til Egeskov Avlsgaard. 1900 blev Fjællebro med Sundsgaarden købt. I 1906 blev Egeskov Avlsgaard delt — den var da paa godt 1200 Tdr. Land — og en ny stor Avlsgaard, Rugbjærg, opført. 1903 var der bleven opført et stort nyt Hovedmejeri, hvis Specialitet, Dansk Roquefortost, er kendt langt ud over Landets Grænser. Mejeriets Bestyrer, A. Hansen, var den

Egeskov Gods 1940.

E. for Syning af Grevinde N. Ahlefeldt Laurvig Bille.

første her i Landet, der fremstillede denne Ostedsort. 1911 opførtes et eget Elektricitetsværk paa Egeskov. Fæstegodsets Bortsalg paa-begyndtes allerede af Baron F. Bille-Brahe og sluttede 1921. Kirkerne, paa nær Kværndrup Kirke, frasolgtes i Aarene 1915—18.

I 1919 overdrog Enkegrevinden Stamhuset til sin Søn, Hofjægermester Greve Frederik Preben Ahlefeldt Laurvig Bille, gift med Eleonore Sophia Bille-Brahe-Selby.

1925 overgik Stamhuset til fri Ejendom.

Siden 1912 er der udført følgende Byggearbejder paa Godset: 1912—13: Restaurering af Fjællebro Slot og Nybygning af Iskælderhuset. 1914—15: Nybygning af Hovedbygning og Hestestald paa Sundsgaarden efter Brand, af to Spidshuse paa Volstrup Mose og af Dobbelt-Arbejderhus paa Fjællebro. 1916—17: Nybygning af

Bolig til Smedemesteren ved Egeskov, af Bolig til Skovfogeden i Snarup og af Enkelt-Arbejderbolig ved Kværndrup Station. 1918: Nybygning af Dobbelt-Arbejderbolig paa Fjællebro. 1919: Ombygning af Mejeribygning og Svinestald paa Fjællebro. 1926: Nybygning af Maskinhus paa Egeskov og Ombygning af Faarestalden paa Volstrupgaarden. 1927—28: Restaurering af Egeskov Slot. 1929: Nybygning af Enkelt-Arbejderbolig paa Volstrupgaarden efter Brand. 1934—35: Nybygning af Ajeleholder paa Egeskov med tilhørende Ajeledning i Staldene og af Volstrupgaarden efter Brand. 1936: Restaurering af Inspektørbolig paa Egeskov. 1940: Nybygning af Turbineanlæg og Sø. 1941: Nybygning af Kostald med Foderrum og Roekælder. 1942: Ombygning af Svinestald til Kostald paa Egeskov og af Hestestald paa Fjællebro. 1943: Ombygning af Store-Tærskelade paa Egeskov. I samme Tidsrum er følgende Grundforbedringsarbejder udført: Nydræning af flere Marker paa Egeskov og Rugbjærg 1917—27. Kalkning af Fjællebro og Sundsgaarden 1912—18. Kalkning af Rugbjærg, Fjællebro og enkelte Marker paa Egeskov og Sundsgaarden 1930—43.

I 1942 bestod Godset af 823 ha Ager og Eng, 569,67 ha Skov, 59,70 ha Mose og 15,76 ha Park og Remiser, i alt 1468,13 ha.

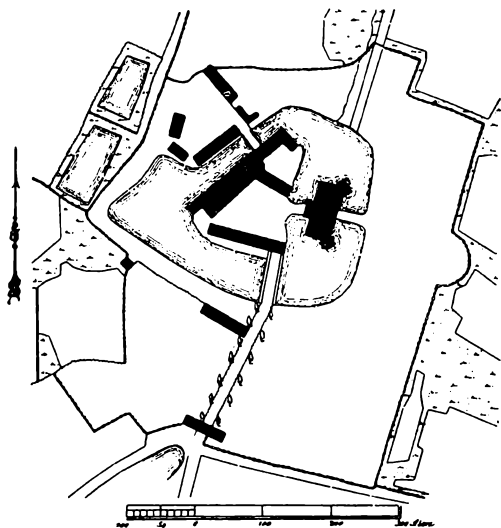
HOVEDBYGNINGEN

Af Ahlefeldt Laurvig Bille.

Da Frands Brockenhuus i 1545 ægtede Anne Skinkel-Tinhuus og derved blev Ejer af Egeskov, har han sikkert meget hurtigt besluttet sig til at rejse en monumental Bygning paa Stedet, hvor der dengang kun har ligget en mindre, uanselig, adelig Gaard. I hans første Lensmandsaar lod han foretage betydelige Ombygninger og Restaureringer af Nyborg Slot. Arkitekten, der stod for disse Arbejder, var muligt Hollænderen Martin Bussert, og naar man tager de umiskendelige Lighedspunkter paa Nyborg Slot og Egeskov i Betragtning, kan man næsten med Sikkerhed gaa ud fra, at Martin Bussert i alt Fald har haft med Egeskovs Opførelse at gøre.

Martin Bussert døde 1553 og har ikke naaet at se sit Værk fuldendt. At en anden Bygmester har afsluttet Byggeriet paa Egeskov, synes ogsaa at fremgaa af, at de to Gavlfacader ikke er ens, den mod Syd i noget senere Stilart end den mod Nord.

Da Frands Brockenhuus vilde rejse sin Borg, var der flere Hensyn at tage, end en nymodens Bygherre vilde tage. Ikke alene

Beliggenhedsplan o. 1800.

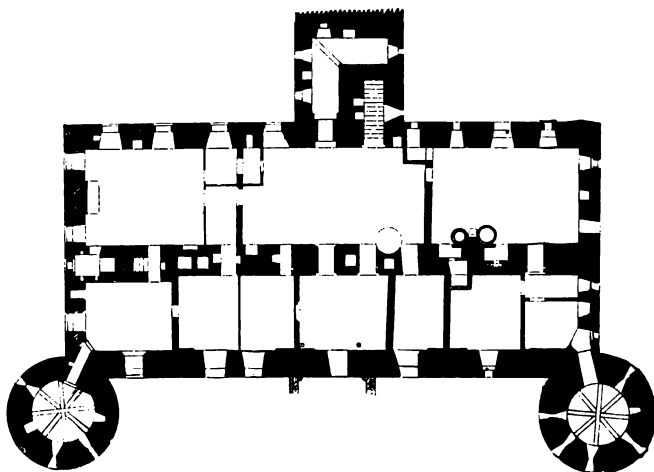
Eft. Da. Hgd. 1920.

skulde den være en Fryd for Øjet, stor og imponerende. Man har kaldt Egeskov: »Et Heltedigt i Sten og Kalk«. Da Grevens Fejde ikke laa saa langt tilbage, kunde man ikke se bort fra Forsvaret. Derfor blev Egeskov til som en massiv Vandborg, spækket med Skydeskaar og Skoldhuller, med Vindebroer og med Ladegaarden liggende paa en Ø, og dog dette forenet med en Letthed og Elegance, som kun faa Borge i Danmark. Høje, store Vinduer, dobbelt

Række Kanneleringer, takkede Gavle, Taarne og knejsende Spir.

Stilen har man kaldt hollandsk Renaissance, og Bygningsmaaden med et massivt Midterhus, et Trappetaarn og flankerende Sidetaarne kendes fra adskillige Herregaarde fra den Tid. Her paa Fyn Hesselagergaard, Rygaard, Nakkebølle og Ørbæklunde, paa Sjælland særlig Borreby ved Skelskør.

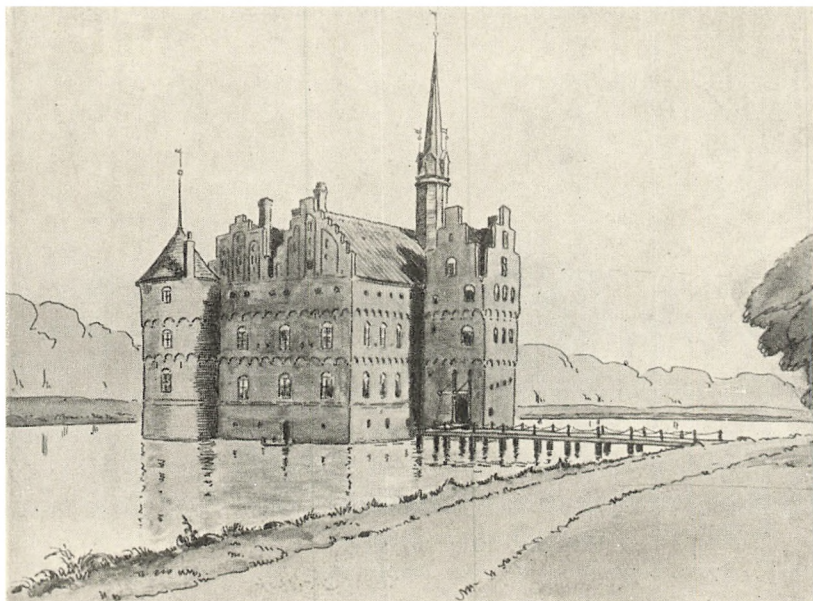
Egeskov er opført som et Dobbelt-Hus med dobbelt Tagkon-

Kælderplan.

Eft. Da. Hgd. 1920.

struktion. Dette skyldes sikkert, at Bygherren vilde have et rummeligt Hus, saa dybt som muligt, og over et saa bredt Hus har det været umuligt at lave en Tagkonstruktion. Tømmeret har ganske simpelt ikke kunnet skaffes saa langt. Tømmerkonstruktionen paa Taget mellem de to Huse skal efter Sagkyndiges Udsagn være ganske mesterligt udført, højest paa Midten lavest ud mod Gav-

Hovedbygningen 1554.

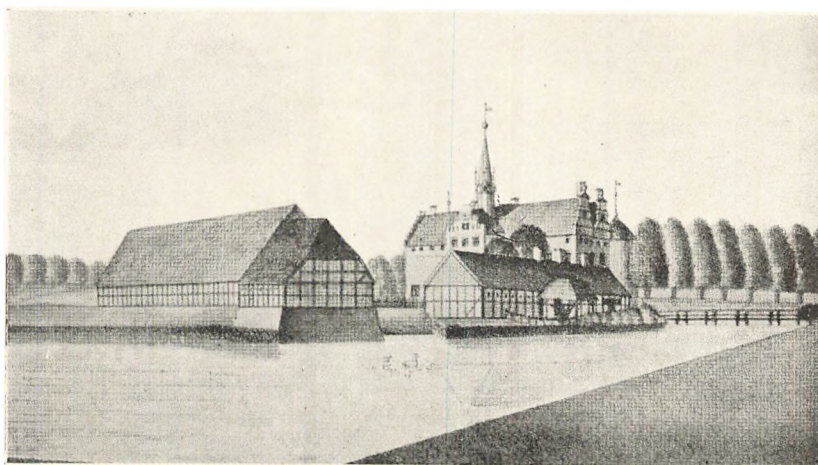
Rekonstruktionstegning af Vald. Vaaben.

lene for at skaffe Vandet Afløb, uden man dog udvendig fra kan se den mindste Forskel.

Dobbeltmuren mellem de to Huse er ført op til Tagetagen i fuld Tykkelse, dog sværest mod Syd, 2,25 Meter, mod Nord 1,25.

Hele det store Hus hviler paa en piloteret Grund. Piloteringen bestaar af svære Egestammer, staaende Side ved Side, og lige saa friske den Dag i Dag, som da de blev rammet ned. Over Piloteringen, der ligger 2 Meter under Gulvfladen i Kælderen, ligger 7 nøjagtigt adskilte Lag, hvoraf det ene er ca. 6 Tommer ulasket Kalk. Dette er lagt for at holde Fugtigheden ude, og at dette ogsaa virker, som det skal, ses af, at den Dag i Dag er Kældrene saa tørre, saa selv Mel kan opbevares der, skønt Gulvfladen kun er en halv Meter over normal Vandstand i Gravene.

Der gaar et Rygte, at en af Herskerinderne paa Egeskov i det 18de Aarhundrede vilde tørre Gravene ud for at lave franske Anlæg. Var dette sket, var Egeskov sikkert i Løbet af nogle Aar styrtet sammen. Luften var trængt ind til Piloteringspælene, og disse var da raadnede, hvorimod de, saalænge de staar i Vandet, kan holde sig friske i Aarhundreder. Projektet blev heldigvis ikke gennemført. Det siges, at Ægteherren lovede sin Gemalinde at skaffe rindende Vand, og dette gjorde han ved at lede Haagerup

Egeskov. Efter Frederik Vs Atlas.

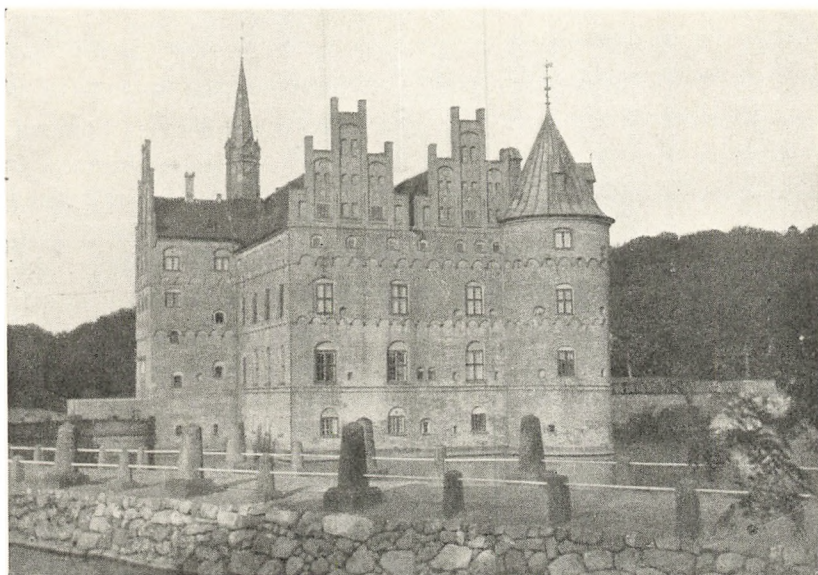
Eft. Da. Hgd. 1920.

Aa ind gennem Gravene. Noget tyder paa, at dette har sin Rigtighed; Gravenes Til- og Afløb er paa et længere Stykke snorlige og har ganske bestemt været reguleret.

Kældrene bestaar af to store Tøndehvælvinger, en for hvert Hus. Dette er ret sjældent, da ellers Korshvælvinger benyttedes paa den Tid. Der findes en Brønd inde i Huset, midt i Dobbeltmuren, med krystalklart Vand. Brønden blev benyttet Vinteren 1940, da alle Tilførselsrør var frosne. I et Rum ved Siden af Brønden findes endnu to gamle hule Træstammer, sikkert Rester af Vandledning, brugt til at pumpe Vand op i de ovenliggende Etager.

Egeskov bestaar foruden Hovedhuset af 3 Taarne: et firkantet Trappetaarn mod Vest og to store massive runde Taarne mod Øst, et i Nord- og et i Sydhjørnet. Trappetaarnet har, i Modsetning til næsten alle andre Huse fra samme Periode, en venstresnoet Stentrappe fyldt med Skydeskaar. At Trapper skulde

være højresnoet, sagde man, havde sin Aarsag i, at Forsvareren, som stod højere end Angriberen, skulde have frit Slag med Sværdet i højre Haand. Muligvis har Frands Brockenhuus været kejt-haandet. Den gamle Indgang er paa nordre Side af Trappetaarnet og har været forbundet med Borggaarden med en Vindebro. Fordybningen, hvor Broklappen har passet ind i, findes den Dag i Dag. Man vilde forhindre et frontalt Angreb. Paa et Maleri af

Hovedbygningen set fra Sydvest.

A. M. Krog fot. o. 1930.

Niels Krag fra ca. Aar 1700 ses Trappetaarnet med 3 Gavle; nu er der kun 1.

De to runde Hjørnetaarne, som sikkert har været opført i Forsvarsøjemed — for at kunne bestryge Nord-, Syd- og Østsiderne — har en meget morsom Bygningskonstruktion, de to øverste Etager springer et Skifte frem med hver Kannelering, og skulde jo af den Grund være bredere foroven end forneden. Men dette er de ikke, ved Maal med Lod fra de øverste Taarnvinduer ses det, at Loddet rammer Kantstenene i Vandspejlet. Taarnet er altsaa bygget i en næsten usynlig Bue.

Hoved-Huset bestaar af en hvælvet Kælder, Stuetage, 1. Sal og en øverste Etage, som i Frands Brockenhuus's Tid kun har været Loft med Vægtergang.

Alle Stadsstuerne har ligget i det lidt bredere Vesthus, 3 i Stueetagen og 2 paa 1. Sal, hvoraf den ene var Riddersalen, den anden, lidt mindre kaldtes Snedkersalen. Mod Øst laa alle Soveværelserne. Disse Rum baade i Stueetagen og paa 1. Sal havde hver deres W.C., 8 Stammer i alt, hvoraf de 4 dobbelte, alle indmuret i Ydermuren og med en særdeles sindrig og gennemtænkt Konstruktion.

Selve Ydermurene bestaar af en dobbelt Munkestensmur, hvis

Hovedbygningen set fra Vest.

A. M. Krog fot. o. 1930.

Mellemrum er fyldt med Kampesten og Mørtel, saa det hele danner en kompakt Masse. Murene er forneden ca. 2 Meter tykke, 1. Sal $1\frac{1}{2}$ og øverst $\frac{3}{4}$ Meter. Murene er saa godt som umulige at bore i. Skal Rør eller Ledninger føres igennem, undgaar man ikke at støde paa en Kampesten.

Der findes desværre meget lidt i det indvendige af Huset, som stammer fra dets ældste Dage.

Næsten alle de gamle Bjælkelofter er ødelagte, de pragtfulde Bjælkehoveder er skrællet af med Øksehug. Men der er dog endnu 4 Rum, hvor disse findes, og de virker særdeles smukt ved deres Størrelse og smukke Udskæring.

Frands Brockenhuus's Minde findes i Dag paa Egeskov kun bevaret gennem selve Bygningsværket og et beskedent Vaaben over Døren fra Trappetaarnet til Riddersalen; end ikke hans Navnetræk er at finde nogetsteds.

Mærkeligt nok findes der ingen Rester af Kaminer i Endegavlene, i Modsætning til næsten alle de andre Renaissancegaarde.

Af megen Interesse kan endnu nævnes, at der findes et Hulrum mellem Trappetaarnet og Hovedhuset, der gaar fra Kælder til Loft. Dette menes at have været en Art Elevator-Skakt, hvor

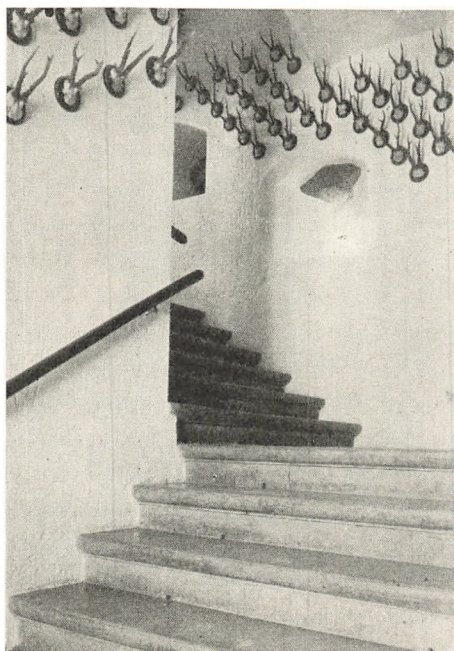
f. Eks. sydende Beg og kogende Vand kunde hejses op fra Kælderen og hældes ud af Skoldehullerne i Vægtergangen. Der findes endnu en kobberbeslaet Dør, der fører ind til et Værelse i det øvre Trappetaarn. Rygtet gaar, at dette Rum skal have været Borgherrens Lønkammer.

Mærkelig er Egeskov ogsaa ved sine faa Trapper; foruden den store i Hovedtaarnet findes der kun 2 smaa Løntrapper, der begge er anbragt i selve Hovedmuren mellem Husene, den ene fra Kælder til Stueetage, den anden fra Stueetagen til 1. Sal.

Til Slut skal nævnes en Ejendommelighed ved Skydeskaarene i Syd- og Nordfløjene. Mod Øst og Vest er der intet særligt at bemærke ved disse, de er store og ret brede, Lavetten af Egetræ med et Hul midt i findes endnu i de allerfleste. Men i Syd- og Nordgavlene er de meget mindre og næsten alle skævt murede. Ved nøjere at undersøge Retningen ser man, at alle Skyde-

skaarene i hver Gavl er rettet mod et bestemt Punkt, mod Syd paa Dæmningen, der fører ind til Borggaarden, og mod Nord paa et Punkt lidt oven for det nuværende Tilløb af Aaen, der fører Vand til Graven, hvor der sikkert i gamle Dage har været en Dæmning med Sluse. Sagen var jo den, at den Tids Kanoner og Hagebøsser var meget uhaandterlige og kunde meget daarligt drejes, og altsaa maatte Skydeskaaret mures i den Retning, Ildvaabnet skulde bruges.

At der inde i det store Hus findes et Utal af Nicher, Hulrum og Huller til indmurede Bomme, hvoraf en enkelt endnu findes urørt, skal kun for Fuldstændigheden tilføjes.

Fra Trappetaarnets Indre.

A. M. Krog fot. o. 1930.

Paa Hovedfløjen staar Aarstallet 1554, og dette maa vel betyde, at Bygningen i alt væsentligt stod færdig dette Aar.

Sagnet siger, at Navnet Egeskov fremkom ved, at der gik en hel Egeskov til dets Bygning, og at det varede 30 Aar at bygge det færdigt. Om det passer, kan jo ingen sige nu; men at det har varet Aar og Dag, inden en saadan Bygning var fuldendt, er jo

Fra Kælderen under Vesthuset.

Yderst til venstre Brønden. A. M. Krog fot. o. 1930.

givet. Nedramning af Pæle, Fremskafning af Mursten fra smaa og ringe ydende Teglværker, og alt Arbejde lavet uden Maskiners Hjælp, ja det maa have taget sin lange Tid.

Over det vestre Tag knejser den høje, slanke Tagrytter med det spidse Spir, ragende højt op mod Himlen. Man kunde næsten kalde den et Vartegn eller Symbol for Renaissancebygherre og Bygmestre.

Ja, bygge kunde de i de Dage. Ikke alene kunde de skabe en prægtig og fast Borg; men deres tekniske Viden var stor. Vanskeligheden ved Husets Beliggenhed direkte i Vandet, blev overvundet ved Piloteringen. Fugtigheden fra Gravvandet blev bortelimineret ved de 7 isolerende Lag, ligesom der findes et Isoleringslag mellem det hvælvede Kælderloft og Stueetagen, bestaaende af

Trækul; Tagkonstruktionen o. s. v. Alt vidner om en uhørt Dygtighed, som man undres over.

Huset har i Frands Brockenhuus's Tid kun haft een Indgang, den fra Borggaarden over Vindebroen til Trappetaarnet. Lige uden for Borggaarden har alle Staldene og Avlsbygningerne ligget, omgivet af en ydre Grav. Adgangen til Borggaarden skete, som den

Hal med Maleri af Niels Krag den Yngre.

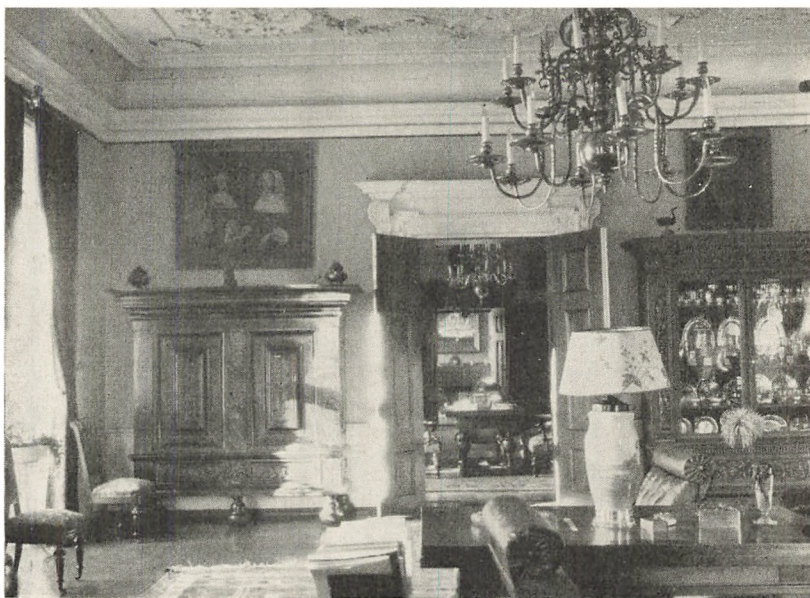
A. M. Krog fot. o. 1930.

Dag i Dag, over en Stendæmning, der løber ret Syd—Nord, og som sikkert ogsaa har haft en Vindebro.

Ved en Gaard, der har skiftet Ejere af forskellige Slægter saa ofte, som det her har været Tilfældet, er det jo givet, at der maa ske Forandringer baade inde og ude. Her skal nu forsøges at fremdrage de Forandringer, der i de mange Aar er sket.

Indvendig kan man som før nævnt sige, at saa godt som alt er forandret. Mange Skillerum er flyttet. Loftetagen med den gamle Vægtergang er nu, hvad Aar vides ikke, helt omlavet til Beboelse. Ligeledes paa 1. Sal. Riddersal og Snedkersal eksisterer ikke. Flere af Rummene mod Øst er ogsaa forandrede. Stueetagen er 1927—28 ført tilbage til de antagelig oprindelige 3 Rum mod Vest.

Af Inventar findes ligeledes kun meget lidt fra den helt gamle Tid. Dog findes endnu et Par enkelte Perler, som her skal nævnes: En meget interessant gammel Hagebøsse, let Kanon, som sikkert stammer fra Frands Brockenhuus's Dage. Fra hans Tid stammer sikkert ligeledes to Kæder af Fodangler, svære sammenmedede Kroge, som i Ufredstider har været lagt ud over Tilfør-

Herrestue.

A. M. Krøg fot. o. 1930.

selsvejene. De er de eneste, som i sammenlænket Stand findes her i Landet.

Fra Laurids Brockenhuus's Tid findes endnu tilbage to værdifulde Minder, nemlig hans foran omtalte Vægterhorn og Taarnursklokken, der ligesom Hornet bærer hans og Karen Skrams Vaaben og desuden en smuk latinsk Indskrift:

SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM ANNODOMINI 1580

MATTIAS BENNING ME FECIT LVBECKÆ. L. B. I H S. K. S.

(Herrens Navn være velsignet. I det Herrens Aar 1580 støbte (gjorde) Mattias Benninck i Lybeck mig. — L[aurids] B[rockenhuus] — J[esus] h[ominum] s[alvator] — K[aren] S[kram].

Fra Aar ca. 1750 findes 3 pragtfulde 8-kantede store Jernkakkelovne, stammende fra norsk Jernværk. Saa vidt vides findes der kun een lignende Ovn til her i Landet, nemlig paa Ravnholt.

Udvendig er der ogsaa sket store Forandringer. Mod Øst var der — naar vides ikke bestemt, maaske som foran antydet i den yngre Niels Krags Tid — ført en massiv Dæmning over til Ho-

Spisestue.

A. M. Krog fot. o. 1930.

vedhuset i Stueetagehøjde, og mod Vest blev Huset ogsaa gjort mere landfast. Henrik Bille-Brahe har opsat en ny Indgangsportal med hans og Agnese Rabens Vaaben, vendende lige ud mod Gaardspladsen, med Aarstallet 1789.

Lidt efter lidt blev Avlsbygningerne flyttet over paa den anden Side Graven mod Vest, men endnu i 1841 fandtes flere Bygninger paa Øen, blandt andet en smuk gammel Lade med Porthvælving mod Syd.

Da Baron Preben Bille-Brahe arvede Egeskov og i 1872 flyttede hertil, efter at have opgivet sin diplomatiske Karriere, paa-begyndte han ret snart en gennemgribende Restaurering af Egeskov. Vel nok paaskyndet af sin svenskfødte Hustru valgte han

den svenske Arkitekt Zetterwall til Udarbejdelse af Planerne. Restaurationen skulde have omfattet baade den udvendige og den indvendige Del af Huset. Det blev kun den udvendige Del, der blev gennemført, men det var desværre ogsaa mere end nok. Der kan kun siges, at de efterfølgende Ejere har prøvet paa at udslette hans Arbejde saa effektivt som muligt. Efter Zetterwalls Planer blev Gavlene mod Syd og Nord gjort ens og forhøjede. — En Glasveranda opførtes mod Havesiden, og en Indgangsportal med et lille Taarn blev bygget ud i Gaarden. Begge disse to Gevækster er heldigvis nu forsvundne. Gavlen paa Trappetaarnet blev forhøjet, ligesom begge de to store Taarne blev højnede og Spirene slankede; en takket Frontispice ovenover den frygtelige Glasveranda er heldigvis ogsaa nedrevet.

I 1888 blev den massive Dæmning ud mod Haven fjernet og erstattet med en let Jernhængebro. Utvivlsomt havde det arkitektonisk været rigtigere og tillige smukkere at føre Facaden tilbage til sin oprindelige Stand ved helt at lade Huset staa frit i Vandet; men det praktiske Hensyn: en let Tilgang til Haven, sejrede.

Paa Gaardspladsen opførtes ligeledes en ny Portbygning, som maaske kan siges at være den bedste af Zetterwalls Ombygninger. Men god er den langt fra, den enorme Porthvælving passer absolut ikke til en Bygning fra det 16. Aarhundrede, og langt smukkere havde det været at lade den gamle, lave, straatækte Portbygning ligge eller at lade Frands Brockenhuus's Pragtborg staa helt frit; men dette til kommende Slægter.

Til Slut endnu en Gang: Egeskov er og bliver et Heltedigt i Sten og Kalk. Se det en Gang en Maaneskinsnat, hvor de høje Mure og Spir spejler sig i det dybsorte Vand, og De vil aldrig glemme det.

KIRKEN

Af Volmer Valerius.

»Træd stille over Kirkegulv.
Her tøver Tidens Trin.«¹⁾

Hvor tidligt Sognet er gaaet i Lag med at bygge Kirke, kan vi kun omtrentlig slutte os til ved at betragte Kirkebygningen og studere dens Historie.²⁾ I gamle Beskrivelser af Kirken, hvor man lagde Vægt paa at fremhæve dens ærværdige Ælde, tænkte man sig den første Kirke opført af Træ i Lighed med de ældste kendte, men da Sognebyernes Navneformer ikke hører til de allerældste, er der ingen tvingende Grund til at mene andet, end at den oprindelige Kirke blev bygget i Tiden o. 1100; men hvem der stod bag Foretagendet, Kongen, en Stormand eller Bønderne selv, er det umuligt at sige.³⁾

Uvidenhed om Forholdet ved Kirkens første Opførelse har givet Anledning til en sagnagtig Forklaring, som Kværndrup Kirke forøvrigt, hvad Hovedtrækkene angaar, er fælles med andre Kirker om, nemlig at man oprindeligt havde bygget paa en Bakke i Rugbjærg Skov (»Kirkebakken«); men at Trolde og Uvætter om Natten rev alt det ned, som man om Dagen naaede at opføre. De raadvilde Sognemænd fik saa et Fingerpeg, idet de saa to Duer komme flyvende med to Straa, som de lagde overkors paa den nuværende Kirkes Grund.⁴⁾

Endnu et Sagn vidste de gamle at berette, nemlig om Kirkelammet, et Lam, som var indmuret levende i Kirkemuren, da Kirken blev bygget, og hvis Genfærd nu boede over Hvælvingerne. Det saa ud som et almindeligt Lam, men havde Uld, som slæbte langt hen efter det. Dets Tilsynekømt varslede Død. Og det var set af mange, bl. a. Degnen Visbæk. Maren Degns sørgede hver Lillejuleaften for at strø ren Halm over Hvælvingerne til det; thi Lammet var saa frygteligt, at mødte man det Juleaften, mistede man Forstanden.⁵⁾

Den Plads, Kirken fik, var sikkert ogsaa bedre end den ifølge Sagnet oprindeligt paatænkte. Fra næsten alle Sognets Veje syner Kirken godt i Landskabet, men mest imponerende vestfra, fra den

gamle Bøjdenvejs Bakketoppe, især naar Solen beskiner den brede Vestgavl og det høje Taarn.

En saadan højtliggende Kirke indviede man sædvanligvis til Ærkeengelen Mikael, som var meget yndet i Norden i den første kristne Tid, da Sindene endnu var kampglade.⁶⁾

Af den altsaa o. 800-aarige oprindelige Stenkirke er der saa meget tilbage, at vi, skønt meget er forsvundet eller skjult ved senere Tidens Til- og Ombygninger, kan bestemme dens Stil og nogenlunde tænke os til dens Udseende. I den romanske (Rundbuestilens) Periode indtog Fyns Kirker en Slags Mellemstilling mellem de jydsk og de sjællandske, idet man i de fynske træffer baade Kvader- og Kampesten som Byggeemner og ofte det særlige Forhold, at Markstensmure er bygget paa tilhuggede Sokkelsten, ligesom Hjørner, Vinduer og Døre kan være kantet med tilhuggede Sten. I den Skik at omramme Vinduer og Døre med udhuggede Sten og give Murene Kvaderhjørner har man villet se Paa-virkning fra Stiftskirken i Odense, der var angelsaksisk præget; men muligvis raader der ogsaa et økonomisk Hensyn, idet der til en Kirke af Gennemsnitsstørrelsen gik et Par Tusind Kvadre. I Kvaderskiftet over Kværndrup Kirkes dobbelte Sokkel findes

flere Sokkelsten, hvad der kun kan betyde, at man har ombygget Kirken i tidlig Tid eller haft flere Sokkelsten, end der blev Brug for. Soklen er groft udført og meget unøjagtigt sat. Den forekommer kun under Skibet, ikke under Koret, hvor Taarnet er opført.

I den oprindelige Kirke var der de sædvanlige to Indgange, Mands- og Kvindedøren, over for hinanden i Skibets Syd- og Nordmur. Spor af den nordlige ses endnu, den sydlige tjener stadig som Indgangsdør fra Vaaben-

Mandshoved paa Kirkemuren.
V. Valerius fot.

huset. Der har tidligere ogsaa været en Indgang i Korets Sydside; den er endnu afsat paa en Plan over Kirken fra o. 1800.⁷⁾

Af andre romanske Enkeltheder kan nævnes et kvaderindfattet, men ikke fuldstændigt bevaret Vindue i Skibets Sydmur og Resten af et tilsvarende i Nordmuren. Endelig er der i den nordlige Tilbygnings Sokkelskifte anvendt en Udsmykningssten, som forestiller et Mandshoved. Saadanne Hoveder kendes fra flere af Omegnens Kirker, f. Eks. Ryslinge. Er det et Portræt af en af de Personer, som stod i Spidsen for Kirkens Opførelse?

Et Motiv fra Ryslinge Kirkes Sokkel og andre Kirker sydligere i Stiftet finder vi endelig paa det eneste Stykke Inventar, som er bevaret fra den første Tid: Døbefonten. Saa sent som 1589 finder vi den omtalt staaende paa sin oprindelige Plads i Kirkens Vestende ved Indgangen.⁸⁾ Daaben var jo Indgangen til Guds Rige. Reformationens Midtsamling af Sakramentudøvelsen førte den op i Koret, hvor den stod, indtil den i det 18. Aarhundrede blev vræget til Fordel for en anden Genstand, som senere skal omtales. Den smykkede i en Aarrække Præstegaardshaven, indtil den erhvervedes af den 1868 oprettede Valgmenighed i Kerteminde, i hvis Kirke den endnu staar. Det er en stor Font af rød Granit i to Dele, Fod og Kumme.

Vil vi danne os et sluttet Billede af denne Kirke som Ramme om Samtidens Gudstjeneste, maa vi, hvad det Ydre angaar, tænke os alle Murstensudvidelser, Vestforlængelsen, Vaabehuset, Korsfløjene og Taarnet borte, Murene pudsede og kalkede, Taget blytækket, det Indre henliggende mystisk-dunkelt paa Grund af det lave Træloft og de højtsiddende smaa og smalle Vinduer. Kærternes blafrende Skær har kastet Glans over det stenopbyggede Alters gyldne Prydelser, Røgelsen har bølget gennem Rummet, og Messesangen lydt, naar Klokkerne fra en Glug i Skibets Vestgavl eller en Klokestabel paa Kirkegaarden havde kaldt Menigheden sammen.

Efterhaanden som Sognet er blevet folkerigere, ved at Skovland er ryddet og lagt under Ploven, har en Trang til Udvidelse af Kirken meldt sig. Dette er dog først sket i den Periode af Middelalderen, da Brugen af de brændte Sten som Bygningsemne var blevet almindelig (12. Aarh.s sidste Del og især de følgende Aarh.). Bygmestrene fik her et Materiale i Hænde, som anderledes smidigt lod sig anvende end Graniten. Stilen er nu den gotiske (Spidsbuestilen), hvis Ideal er det festligt lyse og luftige Kirkerum.

Omkring 1350 er Skibet blevet forlænget mod Vest, næsten helt ud til Bakkens Rand, og Kirken fik antagelig i samme Periode større og spidsbuede Vinduer. Da man byggede i Forlængelse af de gamle Mure, og disse allerede fra første Begyndelse smalnede mod Øst, syner det lange Kirkerum betydeligt længere set fra Vest end modsat. At man bevidst har villet fremkalde øget Perspektiv (som f. Eks. ved Sct. Nikolaj Kirke i Svendborg), er dog næppe sandsynligt.

Vestgavlens oprindelige Blindinger er ikke bevaret, lige saa lidt Kamtakkerne. Man byggede dem oprindelig ret store, senere blev de mindre og derfor talrigere; de var Laan fra nordtysk Murstensgotik.

Naar man i Stedet for det gamle brandfarlige Træloft gav sig til at opføre Hvælvingerne, saa var dette ogsaa i skønhedsmæssig Henseende i fuld Overensstemmelse med Gotikens Ideer om Kirkerummet. At Skibets og Korets Hvælvinger er senere end Vestforlængelsen, ses af, at de er bygget uden paa Væggene, ikke ind i dem, som Tilfældet er med Korsfløjenes. Af deres ualmindelige Slankhed og Formfuldhed kan man slutte, at de ikke maa være synderlig gamle; de tilhører vel Middelalderens allersidste Tid.

Nogenlunde samtidige med dem er sikkert Vaabenhus og Taarn, skønt begge Dele lige saa vel kan være tilkommet efter Reformationen. Heller ingen af disse Tilbygningers Gavle og Blindinger er de oprindelige. Taarnet har man valgt at bygge oven paa Koret, da det ellers vilde være kommet for tæt ud til Bakk skrænten. Det er ellers ikke sædvanligt at finde saadanne desorienterende Taarne, men Fyn har dog flere. Taarnet afviger ogsaa i den Henseende fra Regelen, at Gavlene vender Syd—Nord i Stedet for Øst—Vest, men ogsaa dette har Kirken fælles med enkelte midtfynske.

Kværndrup Kirkes Hvælvinger er dog langt fra ens; Højden aftager med de vestlige, ligesom vi ogsaa her finder de mest puklede Kapper, og Trekantnedhæng er bevaret paa Pillerne. Ogsaa Ribberne varierer i Profil fra prærestavsformede til kantede, og i nogle af Skæringerne er der Rosetter.

Af Kalkmalerier er der ingen synlige Spor, men Kirken er ikke undersøgt for disse.

Den gamle, muligvis middelalderlige Indgangsdør siges paa Forsiden at have haft et dels indbrændt, dels smedet Kristusmonogram: J, H og S. sammenslynget: *Jesus Hominum Salvator*, d. v. s. Jesus Menneskenes Frelser; men vor Hjæmmelsmand, den

ortodokse Præst Claudianus, udlægger det som Treenighedens Symbol: Jehova, Kristus eller Korset og Spiritus Sanctus (Helligaanden). Paa Dørens anden Side var paa samme Maade anbragt en Del mystiske Tegn. De var paa Claudians Tid meget mishandlede, fordi — som han siger — Jernet eftertragtedes af Bønderne, men vel ogsaa blev medtaget af Tidens Tand. I senere Indberetninger siges ingen at kende Tolkningen; et Sted hedder det endog: »Paa Kirkedøren siges at være en ulæselig Skrift med Runebogstaver.«⁹⁾ Det drejer sig antagelig om (Besværgelses-) Tegn af lignende Art som andre gamle jernbundne Kirkedøres, men Claudianus har sin egen vidtløftige Forklaring, der udfejer al Papisme og Overtro med Rettrohedens Fejekost.

Den gamle Altertavle vilde straks have fanget vort Blik. 1755 indberettes om den, at den »har været rig og endnu [er] af smuk Anseelse«; og 1589 omtaler Biskop Jakob Madsen Vejle, der ellers nok kunde se vrangvilligt til det gamle katolske Kirkeinventar, den som »en forgylt statteligt Taffle«, og han føjer til »var der et Kors [d. v. s. en Korsfæstelsesscene] vdj Stedet [nemlig for Jomfru Maria], da en herlige Taffle«.⁸⁾ Provst Steenstrup siger om den, at den var opfyldt med mange katolske Helgener. Det fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed af disse Udtalelser, at Tavlen har været en Fløjaltertavle, der i Almindelighed stod med lukkede Fløje, men som paa Festdagene, naar de blev slaaet ud, fremviste et rigt og farveprægtigt Snitværk. Ydersiden af Fløjene (altsaa Tavlen almindelige Søndagsudseende) fremstillede (antagelig malet): 1) Marias Smerte (ved Korset eller ved Jesu nedtagne Legeme), 2) Opstandelsen, 3) Himmelfarten, 4) Helligaandens Ud-

Tegning af Kirken fra 1589.
Fra Jakob Madsens Visitatsbog
ved A. R. Idum.

gydelse. Midterfeltet i den oplukkede Tavle fremstillede i udskaaret Arbejde Kristus, der kroner Maria som Himmelens Dronning, vistnok i en Solstraalekrans. Nedenunder har — efter Claudians Antydninger, og som det ogsaa meget almindeligt fremstilles i Kunsten — antagelig Marias Død været afbildet. Han nævner saaledes Apostlen Peter ved Marias Dødsleje iført Bispeskrud, Vievandets Frembæring, Røgelsekarret, Jakob med den sidste Olive (»falskelig udlagt af Jak. 5, 14«, som Claudians Pegepind understreger), Jo-

hannes med Kalken eller Giftbægeret (efter Legenden drak han Gift, uden at den skadede ham; hos Claudianus bliver det til Martyrbægeret!), medens de øvrige Apostle stod ligesom grædende og syngende. Nærmest til venstre for Peter stod Simon Zeloten i Kutte og omgjordet med Bælte, ene blandt dem alle med tildækket Hoved og seende op til Himmelen og til Formidleren af det atraeade enten mellem Jomfruen og Almuen eller mellem Peter og Gejstligheden, idet han ligesom de øvrige fremviste et Skriftbaand, hvorpaa der med snørklede (frynsede) Bogstaver stod: »Hellige Simon, bed for os«. Det vilde ligne Claudianus daarligt, hvis han ikke benyttede Lejligheden til at rettede, og han omtaler Simons Forbindelse med den Afladshandel, som han antager har fundet Sted paa Egeskov Marked.¹⁰⁾ Alle disse Udvidelser, Forandringer og Nyanskaffelser har — om ogsaa de har strakt sig over længere Tid — naturligvis været bekostelige. Om der ved Aflad er tilvejebragt Midler, saaledes som Tilfældet var saa mange Steder, ved vi ikke.¹¹⁾

Af Tienden, som blev ydet i Korn og afleveret i Kirkeladen, fik jo Kirken den ene Tredjedel (de to andre gik til Biskoppen og Præsten), men selv om Sognets Agerland var formeret i Tidens Løb, har Kirken her næppe været rigere end de fleste andre Steder. Tiendeydernes Tal i de Dage kan vi desværre ikke opgive, men ved Sammenligning med Gennemsnittallet for Herredet og Nabo-sognene har det antagelig paa den Tid, fra hvilken Materiale foreligger (1589) ligget o. de 40—50. Men der kunde være andre Udgifter; saaledes maatte Kirken i Landehjælp 1524—26 udrede tyve Mark.¹²⁾ Til Gengæld fik den forøget sin Indkomst 1533, da Biskop Knud Gyldenstjerne tillagde den Landgildet af en Gaard i Trunderup; i hvilken Anledning ved vi ikke.¹³⁾

Efter Reformationen, det store Skel i Kirkens Historie, synes der her — som andre Steder — ved Uregelmæssigheder i Tiendeydelsen at være sket en følelig Forringelse i Økonomien. 1555 bestemmer Christian III, at Tienden skal deles lige mellem Præsten og Kirken; men det var ikke nok, og Kirken forfaldt.

1545 var Frands Brockenhuus ved sit Giftermaal med Anne Tinhuus (Skinkel) kommet i Besiddelse af Egeskov, og det blev af den allerstørste Betydning for Kirken, at denne Adelsmand af det store Format tager sig af den. Den 31. Dec. 1559 gør Kong Frederik II vitterligt, at da Frands har berettet, at Kværndrup Kirke er meget bygfalden (brøstfældig) og ikke har den Rente eller

Indkomst, at man dermed kan holde den ved Magt, »da paa det Kirken saa meget desto bedre maa blive opbyggt og holdt ved Magt, forunder Kongen Frands Brockenhuus og hans Arvinger Jus patronatus [Patronatsret] til bemeldte Kirke, at han aarlig maa lade oppebære al Kirkens Rente og Rettighed, og siden forvende samme til Kirkens Bedste«. ¹⁴⁾

Ligesom Nr. Lyndelse var Gaardkirke for Fædrenejodset Bramstrup, skulde nu Kværndrup være det for det Egeskov, som 1554 var blevet saa prægtigt ombygget. Om hans Restauration af Kirken ved vi dog intet.

Da hans Hustru døde 2. Juli 1565 i København, men først blev begravet i Kværndrup Kirke 8. Jan. 1566, var det maaske, fordi man vilde afvente Frands' Tilbagekomst fra Felten, ¹⁵⁾ men det kan ogsaa være, at man i Mellemtiden opførte en aaben Begravelse under Koret. Ialtfald fik baade hun og Frands, da han 1569 var død af sine Saar, og efter at der var bleven holdt Sørgefest over ham i København, deres Hvilested i Kværndrup Kirkes Kor, hvor deres store og skønne Ligsten blev opsat af Sønnen Laurids. Den var oprindeligt udført i Renaissancens kraftige Farver og straalende Forgyldning. Begge er fremstillet i fuld Legemsstørrelse, og over dem ser man den opstandne Kristus med Sejersfanen, og under ham til hver Side svæver to Barnefigurer med Ringens og Palmegrenens Symboler. I Stenens nederste Hjørner er

Ligsten over Frands Brockenhuus
og Anne Tinhuus.
Fra Da. Hgd. 1920.

to Kvindefigurer, Allegorier paa Skæbne og Tænksomhed. Paa Pillerne ved hver Side og over Buerne, der forbinder dem, er Slægtsvaabnene anbragt. Man lægger Mærke til, at Anne Tinhuus' Hoved er udhugget i en anden Sten, der er indfældet i Gravstenen. Oven over denne Ligsten satte Laurids endvidere et Egetræs Epitafium,¹⁶⁾ »en smuk Taffle aff Træ, formalet met Piller allevegne met Guld oc Søl«. Disse Piller har opdelt de forskellige bemalede Felter, hvoraf Midterpartiet fremstillede Frands og Anne tilligemed Sønnesønnen Frands, død 7 Aar gammel, og Datteren Dorotea, død 3 Aar gammel, knælende paa hver sin Side af et Krucifiks. Neden under fandtes de voksnes, paa Siderne Børnenes Data.¹⁷⁾ Desforuden var der Fremstillinger af Jesus for Pilatus, Jesus bærende Korset, hans Opstandelse og Genkomst, den yderste Dag. Claudianus bemærker, at disse Billeder var mere til Opbyggelse for Beskuerens Øjne end for hans Sind og opfordrer paa rimet Latin: »At enhver dette Kristi Portræt ret ærer og priser; / dog ikke Billedet selv tilbeder, men den, som det viser«. ¹⁸⁾

Men disse Mindesmærker, hvoraf desværre nu kun Stenen er tilbage, er kun den mindste Del af det, Kværndrup Kirke skylder Laurids Brockenhuus. Da han koncentrerede sig om Fædrengodserne Bramstrup og Egeskov, blev efterhaanden Egeskov hans kæreste Besiddelse. I sin Stilling som Lensmand betænkte han Kirkerne inden for sit Omraade. 1589, da Biskop Jakob Madsen Vejle visiterede, ser vi — foruden Gravminderne — de første Spor af Laurids' Interesse for Kværndrup Kirkes Forskønnelse. Trallerne (Trægitterværket) for Koret med dobbelt, let Dør, Prædikestolen (»aff Eg«), Degnestolen (»smuk«), Skriftestolen (»liden«), kan vi ikke nøjere bestemme Alderen paa; og at Kirkeladen omtales som »nederfallen«, kan ikke forundre, thi efter at Egeskovs Ejer var blevet Nyder af Tienden, er denne sikkert betalt paa Gaarden. Men de vælske, d. e. svungne, Renaissancegavle er sikkert ligesom Bramstrups Sognekirke, Nr. Lydelses, Laurids Brockenhuus' Værk.

Hvorledes Sagen forholder sig med de to Klokker, som findes, er ikke saa ligetil at afgøre. Det har dog sikkert været de samme, som endnu lyder fra Taarnet. Den oprindelig største (nu efter Omstøbning 1842 den mindre) var støbt 1579 af Mester Hermann til Øster-Skerninge Kirke.¹⁹⁾ Den anden har en Indskrift dels med gotiske Minuskler (smaa Bogstaver), dels med latinske Majuskler (store Bogstaver), der fortæller, at »Anno 1589 lod heederliige . och wellerde mand . Her Balsar Pedersen sogneprest . wdy froruppe och

kirckewerrier sammested . som er erlige och welfornufftige mend . Niels Digenson wdy [S]ludegaard oc Pouel Nielson y froruppe . stobe denne klokke tiil froruppe kirckis brug oc behoff . stouet y libeck aff matis benninck. LAUDATE . DEO . IN . SIMBALIS . BENE . SONATIBUS« (d. e. Lov Gud med Cymbler, lad det lyde vel!²⁰) Handel med Klokker fra den ene Kirke til den anden var

Kirken set fra Sydvest.

P. M. Petersen fot. o. 1910.

almindelig, og har den sidstnævnte Klokke været mellem dem af Jakob Madsen Vejle i Kværndrup noterede, har den næppe nogensinde hængt i Frørup; men den kan være kommet i Stedet for en ældre. 1601 udgik kongelig Befaling til alle Lensmændene om at indsende Klokker til Skyts, saaledes at Kirkerne, hvor der var flere Klokker, kun beholdt den største. En Del af disse Klokker blev enten fri- eller tilbagekøbt eller erhvervet for andre Kirker end dem, de oprindeligt havde tilhørt.²¹)

For Brugsinventarets Vedkommende mærkes Laurids Brockenhuus' Tilskud dog først efter 1589, ja først en halv Snes Aar senere.

I Forbindelse med Klokkerne kan nævnes, at Taarnuret vist ogsaa er fra denne Tid. Claudianus beretter, at det ved en Mekanisme gav Tiden til Kende paa en Sølvklokke i Koret.

Jakob Madsen Vejle nævner ikke Korsfløjene, og der er heller ikke Antydning af dem paa hans Tegning af Kirken. De er ganske sikkert opført efter 1589 og ikke middelalderlige, som Claudianus mener.²²⁾ Herpaa tyder ogsaa Bygningsmaaden: de to Rækker store Granitkvadre og Renaissancemurstensskiftet. Indvendig er de overhvælvede, den sydlige med en meget smuk Stjernehvælving. Disse »Kapeller« tjente ikke Menighedens Tarv, men de aabne Begravelser, som Patronen ønskede under Kirketag. Claudianus steg ned — efter hvad han beretter — »i de skjulte og mørke Begravelser. Men da jeg kom ned i Hr. Marechalens [Frands Brockenhuus'] Begravelse, saa jeg mig rundt omkring i denne mørke Huule, som var indrettet under Gulvet, men fandt den overalt øde og tom og ikke det ringeste Spor af saa store Mænds Lig did man nedsatte, som Epitafierne havde givet mig Haab om at finde. Fra dette Sted kom jeg ind i før omtalte L. Brokkenhuus' Begravelse, hvor jeg saa hans salig Frues Lig staa«, og han læser hendes Kisteinskription.²³⁾

I Aarene 1598 til 1620 skænkede Laurids Brockenhuus og Karen Skram ifølge de paa Genstandene anbragte Vaaben, Navnetræk og Aarstal to Malmalterstager i Balusterstil (1598), en ny, udskaaet Egetræs Prædikestol (1599) og en stor Alterkalk af Sølv med tilhørende Patet (1602).

Prædikestolen tilhører i Stil Jens Asmussens Skole i Odense. Den har fire Felter adskilt af korintiske Søjler med Prydbælter paa Fremspring og omrammet af kanelerede Pilastre forbundet med en Arkade, i hvis Hjørner der er Englehoveder. I Gesimsens og Postamentets Ornamenter er der baade Hoveder og Løvemasker. I Felterne ser man 1) Kristus, der bærer Korset, 2) Brockenhuus- og Skramvaabenet, 3) Kristus paa Korset mellem Johannes og en anden Apostel, 4) Kristus opstanden med Sejrsfanen. Under disse Fremstillinger findes i tilsvarende Rækkefølge Kartoucher med flg. Inskriptioner 1) 1599, 2) L. B. H. F. K. S. [Laurids Brockenhuus, Fru Karen Skram], 3) 19. Cap. Johannes. Prædikestolen var oprindelig malet, og paa Fodens Felter var de fire Evangelister afbildet; men Farverne blev siden fjernet, og det raa Træ er kun sparsomt forgyldt. Over den var der ogsaa oprindelig en Himmel med Skriftsproget Johs. 8.⁴⁾ Dengang stod den Vest for Pillen, ved hvilken den nu har sin Plads.

Aaret 1599 havde bragt Laurids Brockenhuus og hans Hustru

tunge Dage, idet nemlig Datteren Rigborg det Aar blev med Barn med Frederik Rosenkrantz og fik sin strenge Straf.

Kalken blev Laurids Brockenhuus' sidste Gave til Kirken, to Aar efter blev han begravet i den. I Ligtålen, som holdtes af Provsten Segud Jørgensen,²⁴⁾ roses han som en flittig Kirkegænger, der paa sin sidste Tid ogsaa holdt Huskapellan til daglig Prædiken. Ingen af hans Sønner overlevede Faderen, men med filantropisk Sindelag tog

han sig af andres Børn; saaledes holdt han bl. a. to af Nr. Lyn-

delsepræstens Sønner til Skolen, og en af Kværndruppræstens Sønner var Huslærer hos ham 1589.⁹⁾

Paa den store Ligsten, som hans Hustru lagde over ham, og hvor de begge er afbildet efter Forbillede af hans Forældres Sten, ser vi hans karakteristiske Ansigtstræk og Kæmpeskikkelse. Karen Skrams Dødsaar er ikke tilføjet paa Stenen. Hvor længe hans Kiste har faaet Lov at staa i Begravelsen, ved vi ikke, men den stod der ialtfald o. 1660, da Sven-

Den øverste Del af Ligsten over Laurids Brockenhuus og Karen Skram.

Nationalmuseet lot.

Alterbrødsæske af Sølv fra 1615.

Kunstindustrimuseet fot.

skerne røvede dens Sølvbeslag; o. 1700 er den — som ovenfor anført — borte.

Karen Skram sad Enke til 1625, til at begynde med paa Egeskov. 1615 skiftedes der efter Laurids Brockenhuus, og samme Aar fik Kirken en smukt ciceleret Sølvvæske til Alterbrød. Den bærer

Paaskrift herom samt Brockenhuusvaabenet og Bogstaverne R. B. H., sikkert Rigborg Brockenhuus' Navnetræk. Hun døde 1641 og blev begravet i Kværndrup Kirke.²⁵⁾

Altervinflaske af Sølv fra 1590.

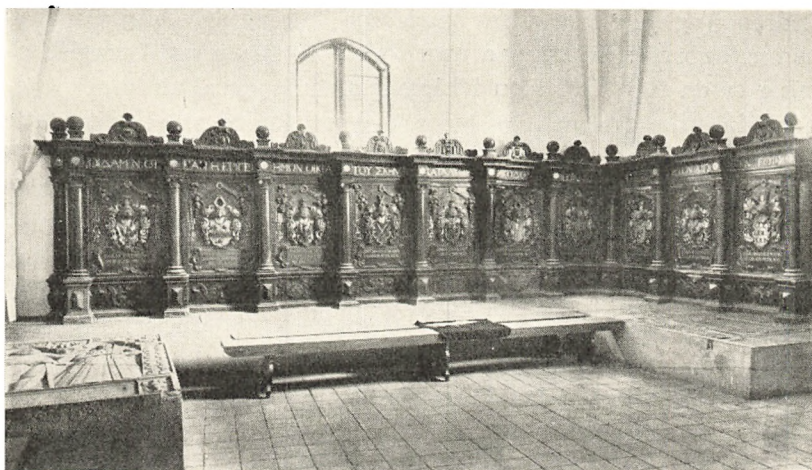
Kunstindustrimuseet fot.

Egeskov tilfaldt ved Skiftet hendes Søster Elisabets og dennes Mand Corfitz Ulfeldts to Sønner, der imidlertid 1616 solgte Arven til Farbroderen Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (opr. Kogsbølle, nu Holckenhavn); han var 1599 kort før Rigborgs Ulykke blevet gift med hendes Søster Birgitte. 1609 havde han købt Karen Skrams Fædrenegaard Urup i Jylland, der 1618 blev hendes Enkesæde. To Aar efter betænkte hun Kværndrup Kirke med en Sølvflaske til Altervin, der bærer hendes og Laurids Brockenhuus' Vaaben og Aarstallet 1590. Omkring den løber en Indskrift, der fortæller, at

Flasken er givet 1620 til Kværndrup Kirke og forbyder at fjerne den fra samme Kirke »under Guds Straf«. Paa Skruelaaget staar paa Plattysk »Gott ist kein Ding wmyelick« (For Gud er intet umuligt). Karen Skram døde 1625.

Samme Aar, som Jakob Ulfeldt erhvervede Egeskov, afhændede han Fædrenegodset til Christian d. 4.s Svigermoder Ellen Marsvin. Men sin Slægt, som var begravet i Vindinge Kirke, vilde han ikke lade tilbage. 1616 flyttede han den til Kværndrup Kirke, hvor han indrettede det sydlige Kapel til et Mausoleum. Paa det Egetræs Tralværk, som skiller Kapellet fra Kirkeskibet, staar udvendig Skriftstedet Johs. 11, 25—26, indvendig Esekiel 37, 1—13. En (op-

rindelig sort) Stentavle, opsat i Væggen, meddeler i en latinsk, med forgyldte Bogstaver skrevet Indskrift: »Jehova. Ulfeldternes og deres Ægtefællers Gravsted. Ved det guddommelige Forsyn opførtes dette Mindesmærke for Resterne og Benene af den lange Række Ulfeldter til Kogsbølle, fra den gamle Slægts Begravelse i Vindinge dels af Alder forlængst næsten sammenstyrtet, dels paa Grund af de menneskelige Tings Omveksling ført hertil. Deres Sjæle og Legemer nyde den evige Fred. Amen.« Derefter opregnes

Epitafiepanelet fra det Ulfeldtske Kapel.

Nationalmuseet fot.

deres Navne og Dødsaar, og der sluttes: »Religion og Fromhed blandt Forfædrene er det bedste Minde. Jakob Jakobsen Ulfeldt, den danske Konges Kansler, og hans Hustru Birgitte Brockenhuus opsatte dette til Minde i det Frelsens Aar 1616.«²⁶⁾ Ligstenene, som var lagt over Anders Eriksen, Ebbe Andresen, Knud Ebbesen og Jakob Knudsen med deres Hustruer, blev tilligemed Laurids Brockenhuus' her anbragt i en muret Forhøjning langs Kapellets Ydervægge, som maaske ogsaa gemmer Resterne af Ligene. Stenene over Anders Eriksen og hans Hustru er i flere Henseender ejendommelige. I de fire Hjørner er der Evangelisttegn, og mellem dem løber et Skriftbaand med deres Navne og Data paa Latin skrevet med gotiske Minuskler: »Hic. jacet Andreas. Erici de Coxbøla armige[r] q[ui].obiit. an[no] d[omi]n[ini] m.cccc.l.vi. Jh[esu]s, mari[a] johan[ne]s« (d. e.: Her hviler Anders Eriksen af Kogsbølle,

Væbner, som døde i det Herrens Aar 1456). Paa den anden: »Hic jacet. d[omi]na. metta. palnonis. relicta andre[e] erice. de. koxbøle. an[n]o d[o]m[ini] m c d l xxxv. Help. got. al kresten siele.« (d. e.: Her hviler Fru Mette Palnesdatter [Sverin] Anders Eriksens Enke af Kogsbølle i det Herrens Aar 1485). De sidste Ord i Indskrifterne er Paakaldelser, og den sidste af dem er ejendommelig ved sin Blanding af Plattysk og Dansk, idet man paa den Tid ellers udelukkende træffer Latin.²⁷⁾ Disse Paakaldelser er anbragt for sig paa tværs af Stenen under Midterfeltet, hvor de paagældendes fædrene (og ikke som ellers baade det fædrene og mødrene) Vaaben er anbragt. Gravstenen over Jakob Knudsen og Anna Flemming er en stor Figursten i Lighed med Brockenhuus'ernes. Stenens latinske Indskrift²⁸⁾ lyder oversat saaledes: »Under dette Marmor er begravet den ædle og fortræffelige Mand Jakob Ulfeldt til Selsø og Kogsbølle fordum Frederik d. II.s Kansler, som døde 1593, d. 8. [el. 1.] Oktober, med sin meget kære Hustru Anna Flemming til Bavelse, som efter at have levet hæderligt i Ægteskab med sin Mand i 8 Aar døde d. 8. November 1570 i sin Alders 26. Aar.« Over Anna Flemming var der 1589 et Epitafium i Vindinge Kirke, som ogsaa blev flyttet til Kværndrup. Dets latinske, versificerede Indskrift, som Jakob Madsen Vejle⁸⁾ gengiver, lød (i Steenstrups Oversættelse):

»Anna, yndig af Sind med et Legem', der straaled' af Skønhed.
 Skud af de Flemmingers Æt, født til Ære og Magt.
 Fordum et herligt Mønster hun var paa jomfruelig Kyskhed,
 Dernæst i Fruernes Kreds blev hun den største Pryd.
 Gud og hans Ord hun elsked' bestandig, saa længe hun leved',
 Frugt af den sande Tro lyste i al hendes Færd.
 Jakob, de Ulfeldters Stolthed og Ære, den fromme og støtte,
 Ægteskabs hellige Baand knyttede til hende fast.
 Nu gennem otte Aar hun stod i Flor ved hans Side,
 Kærlighedsplanter ham gav, frodig og frydefuld sød,
 Men da hun havde ham født en Datter og fire af Sønner,
 Faldt hun for Dødens Haand, kuert af Fødselsve svar.
 Dog forinden ved Herrens Bord blev hun mildelig styrket,
 Gud sig befaled' i Vold baade med Hjerte og Mund.
 Saa hendes rene Sjæl sig fryder i Himlen den lyse,
 Kolde de Lemmer er lagt under den Marmorstens Is.«

Af Jakob Knudsen Ulfeldts Levned erindrer man især hans Sendelse til Rusland fra Troels-Lunds levende Fremstilling.²⁹⁾ Ovenpaa Forhøjningen med Ligstenene langs Kapellet's sydlige

og vestlige Væg satte Jakob Jakobsen Ulfeldt endelig et Sandstenspanel, som ved Søjler deles i Felter, hvor de nævnte gravsattes Vaaben, Navne og Dødsaar er udhugget. Panelet er sortmalet med Vaabnene i Farver (nu ikke de oprindelige) og Indskrifterne i Guld. Foruden de ovennævnte Ægtepars viser det 12. og 13. Felt Jakob Ulfeldts og hans Hustru Birgitte Brockenhuus' Vaaben og Navne, men ikke deres Data. Han døde 1630, hun 1656.

Jakob Ulfeldt var overordentlig berejst og lærd; 1609 blev han Rigskansler. Som Paaskønnelse for sit diplomatiske Arbejde i Holland 1625 hjembragte han bl. a. et morsomt Maleri, hvor man ser ham og hans Hustru samt deres 17 Børn ved Middagsbordet; i et Vers nedenunder fremsættes, med Henblik paa Salme 128, 3, dette Ønske:

»Frugtsommelig skal og din Hustru være,
Som et Vintræ mange Vindruer mon bære.
Og skulle dine Børn, dejlige og rene,
Om dit Bord sidde som Oliegrene.«³⁰⁾

Men Idyllen var konstrueret, og Børnenes Skæbne blev i Virkeligheden meget broget. Inden Jakob Ulfeldts Død var tre af dem døde, nemlig Dorte (1616, 4 Aar gammel), Peder (1621, 17 Aar gammel, just som han var vendt hjem fra et Studieophold i Udlandet, begravet i Kværndrup Kirke), og Jakob (1625, faldet 24 Aar gammel ved Løben i Brunsvig, begravet i Kværndrup Kirke). Jakob Ulfeldt d. Ældre oplevede før sin Død at se Sønnen Corfitz trolovet med Kongedatteren Leonora Kristina, men 1630 blev han selv stedt til Hvile i Kirken. Birgitte døde 1656 paa sit Enkesæde Urup »i slette Omstændigheder«;³¹⁾ hun fik sit Gravsted i Østbirk Kirke,³²⁾ men mindedes ved et Epitafium i Kværndrup Kirke.³³⁾ Inden sin Død mistede hun imidlertid endnu seks af Sønnerne (Frands 1636 i Hessen, ugift, Tyge 1637, kun 16 Aar gammel, Ejler 1644, faldt paa »Trefoldigheden«, Knud 1646, dødelig saaret i samme Slag og død faa Dage efter sit Giftermaal, Mogens samme Aar i Paris, Ebbe 1654. Alle disse Sønner med Undtagelse af den (evt. de) sidstnævnte blev begravet i Kværndrup Kirke³⁴⁾), en Datter (Anne 1642), en Svigerdatter (Sofie Rantzau 1635 i Barselseng, gift med Laurids), to Svigersønner (Jesper Friis til Ørbæklunde 1643 og Aksel Arenfeldt til Basnæs 1647) og flere Børnebørn. Tilbage af Børnene var kun Flemming, Karen og Laurids (de døde allerede henholdsvis 1657, 1658, 1659), Elsebet, Marie, Corfitz (der jo allerede var en falden Storhed før Moderens Død) og Birgitte

(hvis Ægteskab var ulykkeligt og som flakkede om i Tyskland og Holland).

Laurids blev regnet for at være den lærdeste af Brødrene og stod højt i Gunst hos Frederik III. 1640 var han blevet gift anden Gang med Else Parsberg (senere Griffenfeldts Veninde). Af deres seks Børn døde de fem som smaa og blev begravet i Kværndrup Kirke. Han havde efterhaanden udkøbt sine Brødre af Egeskov, men 1648 solgte han Gaarden til sin Svigerfader. Muligvis er det ham, som satte Epitafiet over Birgitte Brockenhuus og en Slægts-tavle »med Fædre, Mødre og Børn 10 i Tallet«, som har været her. Efter Krigen med Sverige var han helt ruineret, og da han var død, sad hans Hustru og den eneste overlevende Datter saa haardt i det, at hans Lig først længe efter kom til Kværndrup. Else Parsberg døde 1684. Datteren Anna Sofie fik af Kongen Arven efter Ebbe, hun var hos Moderen til dennes Død paa Husumgaard, hvor Leonora Kristina opholdt sig en kort Tid hos hende; og Anna Sofie fulgte til Gengæld Leonora til Maribo ligeledes for et kortere Tidsrum. 1727 var hun nær indebrændt i København; hun døde 1741, 94 Aar gammel.³⁵⁾ Men i sin lange Levetid vedligeholdte hun kærligt Forældrenes Kister og satte dem et Epitafium, der desværre som de øvrige forlængst er forsvundet. Herpaa saas Faderen afbildet mellem sine Hustruer og Børn. Under deres Data havde Anna Sofie udgydt sit Hjerte i nogle mere velmente end vellykkede Strofer, hvoraf det andet og bedste, som stod under Moderens Data, havde flg. Ordlyd under Overskriften: »De af Verden trætte deres Hvile-Seng. Herunder hviler et Legeme, nu Støv og Jord, og sover sødelig efter at Sjælen er indtagen i Englenes Hus i Saligheden«:

»Hvil sødt Du ædle Sjæl / Udi din Herres Gemme!
 Din Sjæl nu lider vel / Nu, den hos Gud er hjemme.
 Hos Gud Du finder nu, / Det af ham selv var skabt,
 Det Dig laa mest i Hu / Dig var med Smerte tabt:
 Din ædle, dydig Mand, / Dine dejlige Børen smaa.

Du udi Glæden ser / Og kan med Lyst nu favne,
 Og i din Herres Fryd / Ser Dig og dennem staa
 Med Hosianna-Fryd / Og Krans og Krøner paa.
 O! hvad er Dig nu vel! / Hvad har Du overvunden!
 Fra Syndens Aag og Træl / En evig Hvile funden.

Til Jesum, Sjælens Ven, / Og til hans Børnes Glæde,
 Længes den Ensom' hen, / Maa Fader og Moder begræde.«

Foruden disse Vers havde Anna Sofie skænket Kværndrup Kirke en »Korkaabe af Atlask med Guld borderet« og en Alterdug af Linned, »som paa det kunstigste er syet«. ³⁶⁾

Ulfeldternes Kister fik Lov at staa i Gravhvælvingen til det 18. Aarh.s Slutning. Deres Kister var sort betrukne, og de bar alle, paa nær tre, som var uden Inskription, Sølvplader (nogle forgyldte), som man ser af Tegningerne i det Værk, som 1765 blev udført paa Foranledning af Sofie Krag vistnok til Familjen Ulfeldt. ³⁷⁾ Men om det er gaaet de Kister, der stod her før Svenskekrigen ligesom Laurids Brockenhuus', ved vi ikke, heller ikke hvornaar de er fjernede fra Gravkælderens og anbragt i det Benhus i den, hvor — efter gamle Folks Beretning i første Halvdel af 19. Aarh. — »deres Ben og Stykker af deres sønderslagne Kister skulde ligge imellem hinanden«. ³⁸⁾ Muligvis 1765.

Kirkens næste store Patron blev den fra Enevældens Indførelse bekendte Otte Krag, som købte Egeskov af Oluf Parsberg 1656. Kort efter rasede Krigens Uvejrheden over Fyn, og det gik — som allerede berørt — ogsaa ud over Kirken. I sin Dagbog skriver den daværende Præst Lægaard om, hvad han »Tid efter anden af den gode, gunstige Patron, velbaarne Hr. Otto Krag og hans kære Hustru Anne Rosenkrans har forhvervet til Kværndrup Kirkes Sirat. . . . Efterat de kejserlige og brandenburgiske med vor Konges Folk blev dette Land Fyn mægtig, plyndrede de ti Gange mere end de Svenske nogensinde før, selv udi Kirken borttog de Messesærken, da bad jeg den gode Frue om en ny, som hun og straks forærede til Kirken, da jeg var i København Anno 1662. . . . Nu for de brudte Vinduer i Korskirkerne forhvervet nye Vinduer Anno 1662. . . . Nu for Alteret ny herligen stafferet [malet] ved Contrafeveren [Maleren], saa og Skriftestolen og Skabet. Nu det rare [sjældne] og ypperlige stenlagte Gulv i Koret, nedenfor Fruens Stol. Anno 1668. En ny Messesærk. Anno 1669. Stenmuren [Diget] om Kirken fra Degnens Laage indtil Kirkeporten [d. e. rundt om]«. ³⁹⁾

Paa de øverste Stole i Kirken fandtes Otte Krag's og Anna Rosenkrantz's Navnetræk og Aarstallet 1662. Da Godsbesidderne efter Enevældens Indførelse maatte indsende Jordebøger, opgav Otte Krag Kirkens (og kgl. Majestæts) Anpart af Korntienden i Kværndrup Sogn til 42 Tdr. 7 Skpr. 1½ Alb. + 200 Svins Olden (= 4 Td. 1 Skp. 1 Fjdk. 1 Alb.) ialt: 47 Tdr. 1 Fjdk. 2½ Alb. ⁴⁰⁾

Et Udslag af Otte Krag's humanistiske Interesser var det, at

han — som Lægaard fremhæver — sørgede for, at hans Sognebørn »uden Skolegæld« lærte at læse og skrive. Hans Sindelag taler endnu til os gennem den Mindetavle, som han i 1664 opsatte over for sin Kirkestol, og hvor han i sin afdøde Søns Navn paa Latin maner til Eftertanke om Død og Dom ved Mindet om hans Skæbne: »Enten Du kommer, Fremmede, eller Du gaar, betænk — hvis Du er lærvillig — alvorligt sammen med mig Paamindelsen om, at Du skal dø; thi skønt jeg er langt borte, vil jeg dog belære Dig. Jeg var en Dreng af den ypperste Adel, enten Du betragter mit Stamtræ eller min Natur eller mit Navn Christian Frederik, som Skæbnen gav Forældrene Otto Krag og Anne Rosenkrans. Mig havde det at efterfølge Fædrene i Dyder sikkert gjort lykkelig, hvis ikke en hastig Død — ulykkeligvis, siger nogen med Urette — havde bortrevet mig fra de Dødeliges Følge. Knap 12 Aar undte Skæbnen mig iblandt de Dødelige, saa satte jeg i Dødens Nat det jordiske tilside og rakte efter den himmelske Sol. Der nyder min Sjæl nu Evighedens Fryd. Men mit Legeme skal genopstaa i Roskilde paa Sjælland, naar Støvet om en føje Stund, genoprejst ved Kristus, i Sjælenes Samling skal delagtiggøres i den himmelske, evige Lyksalighed. Men Du, Vandringsmand, mens Du, endnu i Live, er paa Vej til Evigheden, betænk alvorligt, at Du skal dø. Og dø saa med mig, saaledes at Du — naar dette korte Liv er tilende, der saa ofte er forbi, før det ret er begyndt — maa leve evigt vel med mig.«⁴¹⁾

Kun to Aar efter døde Otte Krag selv, og paa sit Sygeleje »re-grettede [fortrød] han al den Tid, han havde anlagt paa Verden og til Hove«.⁴²⁾ Først 1688 døde Anna Rosenkrantz. De er begge, som Sønnen, begravet i Roskilde Domkirke.

Egeskov overgik efter dem til Sønnen Niels Krag, der var gift med en Datter af Niels Juel. Af sine Godser beboede han Egeskov, hvis Jordtilliggende han øgede, men hans Patronat har i Kirken ikke efterladt sig andet Spor end seks af hans femten Børn, som han mistede 1685, 1690, 1691, 1693 (to), 1695 (nml. Christian, Niels₁, Otte, Niels₂, Charlotte Amalie, Niels₃, alle som Smaabørn), og som blev begravet her. I de samme Aar blev her ligeledes begravet nogle Børn af forhenværende Guvernør i Trankebar Aksel Juel. Niels Krag døde 1713 og Sofie Juel 1722, de er begge begravet i Roskilde Domkirke.

Fra deres Periode er dog to af Kirkens Prydelser, nemlig den store Lysekroner og Lampetten til Prædikestolen. De bærer begge

Inskription om at være skænket af Elisabet Bertelsdatter Brun, salig Jens Madsen Vardes, som var Forpagter paa Egeskov, og som døde 1696. Den store Krone hang oprindeligt i Kirkens Korsskæring, og dengang passede det, som ogsaa staar i Inskriptionen, at Jens Madsen »liger her under begravnen«. Hans Ligsten laa (til 1865) under Kronen, nu er den opsat i Vaabenhuset. Den har en versificeret Indskrift i Bordingsk Stil, der beretter om Enkens Tab og slutter med den Fortrøstning: »Guds Engel vil / Nu bære til / Et Tørklæd' at formilde / Din Øientaar, / Men Enkens Saar, / Gud, læg af Trøstens Kilde.«⁴³⁾ Og vi ved, at Saarene blev lægt. Kort efter indgik hun nyt Ægteskab med den senere Borgmester i Ærøskøbing Verner Gommesen.

Niels Krag den Yngre var ligesom sin Fader gift med en Sofie Juel, Viceadmiral Just Juels Datter. Skønt han ikke naaede Faderens Rang og Stilling, var han dog en meget dygtig Mand paa sine Godser, som han øgede og forbedrede. I Ægteskabet var der to Døtre: Sofie Magdalene, der døde 1737 kun eet Aar gammel, og Edel Sofie, der blev 6 Aar og døde 1738. De er begge begravet i Kværndrup Kirke, den sidstnævnte i en smuk Sandstenssarkofag.⁴⁴⁾ Niels Krag døde 1740 og blev begravet i Gravkapellet, hvor han hviler i en »meget propre Kobberkiste«, som det hedder i en samtidig Indberetning. Selv om det propre i Tidens Løb er gaaet af den, maa man alligevel beundre den. Hjørnerne paa Kistens Laag og Fodstykke er prydet med Krager, som udbreder Vingerne, og det øvrige er besat med Kobberplader og Skjolde, der indeholder hans Aner og Gravskrift, som begynder: »Ved Døden nyder Dyden sin Løn, da den, som udi Livet den elsker, efter Døden belønnes udi Evigheden med Ærens Krone, hos Efterkommere med Æresminde. Følg dens Eksempel, som her hviler . . .«⁴⁵⁾ Den er ligesom hans Anlæg af Egeskovs Have i »den store Stil«.

Hans Søn Frederik Christian blev den sidste af de danske Krag'er, men han slægtede ikke Forældrene paa. Ved Ludvig XV's Hof bortødslede han baade Løjtved og Flintholm, som Moderen maatte sælge for at dække hans Gæld, og han endte sit udsvævende Liv i Paris 1763, dog — efter den Mindesten, som Sofie Juel opsatte i Kapellet over sin Mand og sine Børn — »ved en sagte og salig Død som en velbered Christen i Overværrelse af den danske Legationspræst Hr. Schreiber . . .«.

Fru Sofie Juel sad Enke paa Egeskov til 1784 og blev (ifølge Bemærkning ved hendes Død i Kirkebogen) den »i mange Hen-

seender uforglemmelige Patronesse«. Der tænkes her især paa det af hende funderede Hospital, som blev indviet 1770. Fundatsens Ordlyd viser hendes Omsorg ogsaa for Lemmernes aandelige Vel. Saaledes siger Punkt 7: »Hver Morgen og Aften bør Lemmerne i Hospitalet holde Bøn hver for sig i deres Kammer, og som det er det fornemmeste, alvorligste og vigtigste, som disse fattige Mennesker haver at gjøre, og det eneste og bedste, som de kan udrette, nemlig at love og takke Gud den allermægtigste, saavel som udi alle Ting, saa aller meest udi deres daglige Andagt og Gudstieneste en vis Regul og Ordning observeres og iagttages, til hvilken Ende jeg forskaffer dem for først i hver Kammer en Psalmebog og en Bedendes Kiede [en Andagtsbog] af stor Stiil til Lemmernes Brug, og naar samme forældes forskaffes dem nye Bøger, der bekostes af hvad som samles i den ved Hospitalet værende Blok, og naar Gudstieneste paa Søndag eller Helligdag forrettes i Kirken, har de Fattige, enhver for sig, med Bøn og Læsnings Andagt, om Morgen for Tienestens Begyndelse i Kirken sig tilbørligen at berede, og derpaa naar 3die Gang ringes, de da alle fire kan være i Kirken, enhver paa sit forordnede Sted, hvorudi ingen verdslig Handel eller Undskyldning maae forhindre dem, saasom Ugen dertil er lang nok, Svaghed allene undtagen, som kommer fra Guds almægtige Haand og undskylder alle Ting.«⁴⁶⁾ Som en Slags Belønning uddeler Ridefogeden saa efter Gudstjenesten »af 2 Slettedaler Courant klingende Myndt« 2 Mark til hvert Lem, der antages at ville afbetale Taknemmelighedsgælden ved et Par Gange om Aaret at holde Hovedrengøring i Begravelsen. Dog, »som desværre daglig Erfarenhed lærer, alt for ofte at ske, at med Tidens Længde endeel gode Stiftelser, saasom forældes, og lidet efter lidet enten i ond Sædvane, eller og gandske i Forglemmelse geraader og bortfalder og det altsaa kunde hænde sig, at noget, hvis [som] i denne Fundatz er beskikket og forordnet imod Forhaabning skulde forømmes, eller skiødesløs iagttages, da . . . skal denne Fundatz tvende Gange om Aaret af Degnen oplæses . . . paa det at dens Indhold stedse kan være og conserveres udi frisk Minde og Erintring for Efterkommerne . . . Men som uden Guds Naade og Velsignelses Bistand, al menneskelig Anstalt er forgieves og forfængelig, saa at det vel maa hede: Uden Herren bygger Huset, da arbejde de forgieves som bygge derpaa. Saa overantvordes dette ringe Sted og Huus, samt alle dessen Lemmer, nuværende eller

herefter kommende, deres, min og al Verdens eneste Frelseres Jesu Christi guddommelige og allene tilstrækkelige Forsvar og Beskiærmelse . . .«.

Samme Aar, som Hospitalet indviedes, blev Niels Krags Søster Sofie Hedvig, der var ugift, og en Slægtning af Sofie Juel, Major Baltzar v. Obelitz, begravet i Gravkælderens.

Under Fru Sofie Juels Patronat skete der ogsaa nogle Forandringer i Kirken. I Stedet for de øverste Stole i Skibet indrettede hun sig en Loge i et Pulpitur, baaret af fire Piller, i den nordlige Korsfløj. Gravkapellet ligeoverfor blev indrettet til Daabskapel, og da den gamle Døbefont var for robust for den nye Stil, blev den vraget til Fordel for en Træfigur, en Engel, der bar en Muslingeskal i sine fremstrakte Hænder, hvorpaa et Døbefad blev anbragt. Døbefadet er et lille, men smukt formet Sølvfad med det Krag'ske og Juel'ske Vaaben og Aarstallet 1775. Omkring Figuren var et Trægitter.⁴⁷⁾

I det samme Aar døde Sognepræsten, Provst Steenstrup, som var den sidste af Præsterne, der blev begravet i Kirken, hvor den nordlige Korsfløj var forbeholdt dem. Af Minder herom har vi kun Underretningen, at Hr. Niels Hansens Ligsten havde denne Indskrift: »Under denne Sten ligger begravet hæderlig og vellærde Mand Sal. Hr. Niels Hansen, fordem Sognepræst til Kværndrup Sogn, som hensov i Herren den 1. Augusti Aar 1609. Gud give hannem en glædelig Opstandelse«³³⁾ og dernæst den Stentavle med Kværndrups Sognepræster fra Reformationen, som Steenstrup 1765 her lod opsætte som en Mindesten ogsaa over sig selv. Den ender med Henviisning til Esaias 41, 16 og Apokalypsen 2, 7, samt med nogle Vers, som skal anføres under hans Levnedstegning i Afsnittet om Præsterne.

Kort før sin Død solgte Sofie Juel Egeskov til sin mangeaarige Ven, Stiftamtmand i Fyn Henrik Bille.⁴⁸⁾ Hun døde 1785 og blev begravet i Kirken.

Henrik Bille-Brahe (Dobbeltnavnet, efter at han 1788 havde arvet Hvedholm efter sin Fætter Per Brahe) var en ældre Mand, da han blev Ejer af Egeskov. Han var gift tre Gange, og hans første Hustru, Christiane, en Datterdatter af Niels Juel, var død allerede 1745. Hendes Kiste blev ført til Kværndrup Kirke.⁴⁹⁾ Ligeledes førtes to Døtre af hans andet Ægteskab, Christiane Nicoline (død 1765, 12 Aar gammel) og Sofie Amalie (død 1766, ligeledes

12 Aar gammel) til Kværndrup Kirke. 1766 var Henrik Bille-Brahe blevet gift tredje Gang, med Caroline Agnese Raben. En Søn af dette Ægteskab, Aksel Fridrich, den egentlige Arving til Hvedholm, døde 1787 17 Aar gammel som en lovende Yngling,⁵⁰⁾ Kun to Aar efter fulgte Faderen ham i Graven 80 Aar gammel, han efterlod sig en Søn og to Døtre foruden Hustruen, som havde Enkesæde paa Egeskov til 1810. 1790—91 blev begge Døtrene (Christiane og Birte) gift i Kværndrup Kirke.

I Caroline Agneses Tid fjernede man endnu en af Kirkens gamle Ting, nemlig Altertavlen. Hele den Tids Aandsretning, Blandingen af Rationalisme og Sentimentalitet, har sit tilsvarende Udtryk i Kunstopfattelsen. Som »Billedhugger Alter Tavle« kunde den endnu være god nok ved 18. Aarh.s Midte,⁵¹⁾ men ikke ved Aarhundredskiftet, hvor Klassicismen helst skulde være gennemført. Saa skaffede man den da af Vejen i 1799 og fik en »bedre« opstillet i Stedet. »En herlig Altertavle« kalder Provst L. M. Wedel fra Everdrup den, da han nogle Aar efter berejste Fyn,⁵²⁾ et »smukt Snedkerarbejde« siges der ogsaa.⁵³⁾ Dette Snedkerarbejde indrammede et Maleri, der forestillede Kristi Lidelse i Urtegaarden (Getsemane Have) med Bibelsproget Johs. 3, 16 nedenunder. Paa hver Side havde den en hvidmalet symbolsk Figur af Træ.⁵⁴⁾ Disse Figurer svarer ganske til Daabsengelen, og naar vi ved, at det øvrige Kirkeinventar var afstemt derefter, iflg. Wedel »nydelig prydet med Maling«, kan man med andre Kirker in mente, hvor Stilen er bevaret, udmærket forestille sig Kirkens daværende Udseende.

Fru Caroline Agnese døde 1810 i sit 72. Aar og blev begravet ved sin Mands og sin Søns Side. Hun er den sidst nedsatte i Gravhvelvingen. I et Testamente bestemte hun, at Begravelsen i to Aar efter hendes Død skulde staa tilmuret, derefter atter aabnes og indrettes med Lemme i Kapellets Gulv og Dør ind til Gravkælderen. Flere Lig maa ikke nedsættes, ligesom der heller ikke maa indrettes Begravelsessted i Kapellet, som dog gerne maa anvendes til kirkeligt Brug. Til Vedligeholdelsen af Henrik Bille-Brahes og hans nævnte første Hustrus og tre Børns Kister samt endelig Fru Caroline Agneses egen, samt til Restauration af Begravelsen forpligtes Egeskovs Ejere, »saalænge Verden staaer«, dog med Hjælp af en Kapitals Renter, hvoraf ogsaa Skolelæreren aarlig nyder 4 Rdl. for at holde Kisterne »smukt rene for Muld og Støv og Sne«, og Præsten 6 Rdl. for at have Tilseende med Ren-

gøringen. Dette er nu ikke saa ligetil, da den eneste Adgang til Begravelsen, efter at Nedgangen 1865 eller 1870 blev tilmuret, er gennem Trækkanalerne.

Henrik Bille-Brahe og Caroline Agnese har skænket Kirken en lille Sølvkalk med dertil hørende Vinflaske og Patel til Privataltergangen. Kalken er smykket med deres Vaaben, men er ellers ligesom de øvrige tilhørende Dele uden Inskription.

Det indre af Kirken set mod Alteret.

Fot. o. 1910.

Under deres Søn Preben Bille-Brahe blev Kirken o. 1820 restaureret og fik bl. a. nye og større Vinduer, ligeledes blev Blyet paa Taarnets Tag erstattet med Tegl, og Blyets Salgsoverskud kom Skolevæsenet tilgode.⁵⁵⁾ Muligvis i hans Tid er ogsaa Relieffet over Vaabehusets Indgang blevet opsat. Det forestiller Kristi Daab og er en Kopi efter denne Scene paa Thorvaldsens Døbefont i Brahetrolleborg, hvoraf Kunstneren hjemsendte en Model i Gips fra Rom 1804 og 1825 den færdige Font. En løs Tradition siger, at Relieffet her skyldes Mesteren selv, men det er snarere en Kopi af brændt Ler eller lignende.⁵⁶⁾ Andre synlige Minder har Preben

Bille-Brahe ikke efterladt sig i Kværndrup Kirke, skønt han først døde 1857.

Derimod har Sønnen Frederik Sigfried Bille-Brahe givet Kirken det Præg, som endnu er det fremherskende, ved en fornyet Restauration og Udrensning af en Del af det gamle 1865 (Ulfeldternes Kapel 1870). Det indvendige fik bl. a. nye Stole, Flisegulv, Pulpitur med Orgel i Vestenden, ny Døbefont, ny Alteropstilling, ny Herskabsloge uden den forriges understøttende Piller, alt i den saakaldte Lineal-Gotik, som nu er i Miskredit. Alteropstillingens Maleri er et lidet kunstnerisk Værk af Johannes Jensen (1818—73), det er desuden med Tiden blev noget medtaget. Døbefonten, af graa Sandsten med en enkelt lille Marmorplade med Patronens Navnetræk er lige saa kedelig og uskøn som alt det andet, hvor meget mere sjælfuld var saa ikke den klodsede Træfigur — for ikke at tale om den gamle ærværdige Granitfont! Ved denne Restauration blev Frands Brockenhuus' Ligsten flyttet fra Koret og anbragt i Østvæggen i det Ulfeldtske Kapel. Paa Grund af Gulvets Belægning med Fliser blev Jakob Madsen Vardes førnævnte Sten flyttet til Vaabenhuset, men den omtalte Gravsten over Hr. Niels Hansen og en lille Sten over »Mads Pedersen i Trunderup, Herredsfoged i Sunds Herreds . . . og Hans Hustru ærlig og gudfrygtig Kvinde Karen Mads Pedersens død 22. Okt. 1631 . . .«³³) ikke bevaret.

Fr. Sigfried Bille-Brahes Partronat varede til 1871, hans Søns, Frantz Preben Bille-Brahes, til 1882, men skønt han ved Faderens Død afbrød sin diplomatiske Karriere og bosatte sig paa Egeskov, har det ikke haft nogen Betydning for Kirkens Udsmykning udover de nuværende Jernlaager til Kirkegaarden, af hvilke Hovedindgangens bærer hans Navnetræk og Aarstallet 1882, det Aar da han døde.

Først under hans Datter Camille Jessy Bille-Brahe og hendes Mand, Greve Julius Ahlefeldt Laurvig Bille, blev Kirken paany beriget med adskillige Ting, saaledes den nuværende Messehagel og en Sølvske til at afsi Kork af Altervinen. 1889 blev Taarnet ombygget (Arkitekt A. Klein), efter at det var nedblæst.⁵⁷) Herskabsstolen havde draget Prædikestolen højere op i Kirken, helt op til Korpillen, da Præsten jo ikke saa godt kunde tale med Ryggen til Patronen eller Menigheden. Da det imidlertid derved var vanskeligt at høre nede i Kirken, bekostedes der en anden Stol, som blev opstillet paa den gamles oprindelige Plads. Indtil 1906 havde Kirken disse to Prædikestole, da indgik Patron og Præst det Kom-

promis, at den nye Stol blev fjernet, og den gamle fik sin nuværende Plads midt imellem Kirkestolene og Logen. 1925 fik Kirken elektrisk Belysning, og i den Anledning skænkede Enkegrevinden en smuk gammel Krone til Korsskæringen.

Under den nuværende Kirketiendeejer, Greve Preben Ahlefeldt Laurvig Bille, er Kirken fortsat blevet udstyret med værdifuldt og forskønnende Inventar. Saaledes skænkede Greven og Grevinden ved Juletid 1933 en stor syvarmet Lysestage (Titusstage) til Alteret. Videre er der til Kirken anskaffet 75 forsøvede Særkalke og en Indsats med Tud af Sølv til Kalken. Den 27. Nov. 1936 indviedes ved en Festlighed i Kirken et nyt Orgel, til hvis Anskaffelse en Basar, der fik overvældende Tilslutning baade fra inden- og udensogns Side, indbragte 4800 Kr. netto. Rentier Knud Skov (født i Egeskov) skænkede yderligere 500 Kr. og Kirketiendeejeren Restbeløbet. Orglet, der er leveret af Marcussen og Søn, Aabenraa, har 7 Stemmer, 1 Manual og Pedal samt elektrisk Orgelblæser. Dets smukke Facade skyldes Kunstmaleren Erik Petersen. I Vinteren derefter syede en lille Kreds af Sognets Damer et Tæppe i Korssting til at lægge bag Altersranken. Det er syet efter et gammelt Tæppe i Middelfart Kirke med Juleroser, Paaske- og Pinseliljer paa blaa Bund indrammet af Ornamenten i gammel Stil.⁵⁸⁾

Inden vi forlader Kirken for at betragte Kirkegaarden, mindes vi ved to Tavler i Vaabehuset Sognets faldne i Krigen 1848 og 1864.

Den allerede i Jakob Madsens Dage kampestensomsatte og træbevoksede Kirkegaard finder vi siden ogsaa paa Claudians Tid, og han fortæller endvidere, hvorledes de gamle Grave var prydet med Egetræs Gravminder og Beplantning, »for at ikke Synet skal sløjfe dem«. Paa J. A. Lassens Tid (1825—50) var de nuværende Aske-træer allerede hundreedaarige, de skulde saaledes være plantet o. 18. Aarh.s Midte og er altsaa nu henimod 200 Aar gamle. Den største af de ærværdige Kæmper skal der tre Mand til at spænde om, og den er over tyve Meter høj. Asken, det gamle hellige Træ, var særlig yndet paa Kirkegaarden. Man troede, at saa langt dens Rødder gik, havde Ormene ingen Magt.⁵⁹⁾

Terrasseanlægget, som jo er særlig praktisk for en Kirkegaard paa en Bakke, er nu mindre godt bevaret. Det skyldes i sin oprindelige Form Præsten Rasmus Lassen (død 1825), der ogsaa paa anden Maade havde sat sit og sin Tids Præg paa Kirkegaarden. Han havde gjort den til et »opbyggeligt Lysthus for sig og Menig-

heden«, hvorved Kværndrups Navn blev kendt Landet over. Som Mønsteranlæg omtaler H. Leerbech den i sin »Beskrivelse over Ringe Sogn« (1826), og i Biskop Plums rationalistiske Læsebog »Anders Kjørby af Vissenbjerg Sogn« (1821) indgaar den som Led i Hovedpersonens moralsk-gudelige Taler, men bedst kendes den af H. C. Andersens »Kun en Spillemand«.⁶⁰⁾ Udførligst Omtale bliver den til Del i Sibberns Gabrielisbreve, hvor han skriver: »Du har dog vist hørt tale om Qverndrups Kirkegaard, hvor den gamle Lassen har faaet Bønderne til at sætte et Kors paa hver Grav, med det Bibelsprog paa, han lagde til Grund for sin Ligtale, og med Vers af Grundtvig, Ingemann, Psalmebogen, gamle Psalmer, snart eet, snart et andet.«⁶¹⁾ Et af disse Kors er naaet ned til vor Tid. Det stod oprindeligt paa Degnen Fr. Chr. Christensens Grav ved Kirkens Nordside og blev afløst af den nuværende Granitpille. Paa dette Kors var den ovale Trætavle fæstnet, som nu hænger i Kirken under Præsterækken. Lignende den har de Plader været, der var anbragt rundt om paa Træerne, og som endnu var tilstede ved Pastor Petersens Tiltrædelse 1871. Efter Lassens Koncept blev Inskriptionerne med megen Omhu udført af en Hjulmand, der tillige drev Malerprofessionen. Ogsaa over Kirkegaardsporten, som de nuværende Jernlaager afløste, var der anbragt Tankesprog. Saaledes paa den udvendige Side: »Her i Dødens Have hviler / Fader, Moder, ømme Ven, / Barnet, som saa venlig smiler, / Bæres kold og bleg herhen. / Bitre Død, Du skaaner ej, / Tung og trang er Livets Vej. / Men hver Sorg, hver Klage svinder, / Naar i Jesus Ro vi finder.« Og paa Indersiden: »Snart for Evighed vi møde / alle vore kære Døde.«⁶²⁾

En af Rasmus Lassens nære Venner, Pastor Th. Barfod i Jordløse, besang ved Vennens Død hans smukke Kirkegaardsanlæg. Digtet begynder: »Du Fredens Bolig, højtidsfulde Lund, / Hvor Dødens Blund / Indvier Støvet til den sidste Hvile . . .« »Hvo freded' Dig, Du Dødens Have skøn, / Naar Vaaren grøn / Saa sagte vifted' Taarepilens Blade?« spørger han saa, og efter at have nævnet Vennen slutter han: »Ei kunstigt Marmor tolker Mandens Savn, / Mens fromt hans Navn / Blandt Tusindskjøn og Lilier sig indslynger. / Hans Minde her skal grønnes blidelig, / Naar Flora sig / Hver Vaar og Sommer moderligt forynger.«⁶³⁾ Det er aldeles i Lassens Aand!

Af bemærkelsesværdige Grave er der foruden Lassens og den nævnte Degnegrav, Præsten Wøldikes ved Kirkens Vestgavl, Folkemindeforskeren Dyrslæge P. Jensens og Førstelærer J. Fausings.

Endvidere er der det 1872 i gotisk Stil opførte Gravkapel, som nu indeholder Bygherrens Forældres, Frederik Sigfried Bille-Brahes og Marie v. Bülow's Kister (de døde henholdsvis 1871 og 1890) tilligemed den sidst afdøde Herre paa Egeskov, Julius Ahlefeldt Laurvig Billes og hans Hustru Jessy Bille-Brahes (de døde henholdsvis 1912 og 1927). Oprindeligt var sidstnævntes Forældre, Frantz Preben Bille-Brahe og hans Hustru Camilla af Harmens (døde henholdsvis 1882 og 1890), bisat i Kapellet, men er nu tilligemed en Søn (død 1872) begravet i et muret Gravsted skraas overfor, hvor de mindes ved store, sort-polerede Granitkors.

Her paa Kirkegaarden taler Kværndrups Historie sit indholdsrigeste og sit alvorligste Sprog, men vi vil ikke lade Døden og det, som var, have det sidste Ord; vi vil forlade dette Sted med et Ord for Livet, og vi tager det af Mads Nielsens Digt, hvormed vi indledede:

»Nu falder svundne Slægter hen
om Kirkens brede Fod,
som Vækster, der er blevet Muld
om andre Væksters Rod,
og Græs og Ugræs staar paa Agren blandet.
Men i det gamle Kirkerum
de samme Toner endnu gaar,
og som et Ordets Vidnesbyrd
den gamle, hvide Kirke staar
og øjnes lyst og langvejs hen i Landet.«

PRÆSTERNE OG PRÆSTEGAARDEN

Af Volmer Valerius.

Fra Kirken gaar vi i Tankerne om ad Præstegyden (nu Lunde-borg-Vejens Begyndelse) til Præstegaarden for at komme Kirkens Mænd nærmere ind paa Livet baade i deres Egenskab af Guds-Tjenere og Menigheds-Hyrder.

Om de mange Slægtleds Præster i den katolske Tid ved vi faktisk ikke andet end, at én hed Johannes, og at han 1348 som en af de 12 ældste Præster i Fyn tilligemed 11 andre gamle Præster paa en Synode i Odense underskrev et Vidnesbyrd om Bispevalget i Odense;¹⁾ og videre, at den sidste inden Reformatio-nen var den samme Hr. Claus, som indleder den reformatoriske Præsterække i Kværndrup.

Med hvor megen Bevægelse Kværndrupperne har modtaget den nye Lære ved vi ikke, men alt var naturligvis ikke forandret med eet Slag. Saaledes fortæller Præsten Claudianus (se nedenfor) om Frands Brockenhuus, at han ikke gik ud af sit Hus eller vendte tilbage til det uden at bøje Knæ for den korsfæstede Frelsers Billede, som var opsat midt i Forgaarden til Egeskov, og at han »af Overtroens Rester endnu viste ydre Sæder for andre.«²⁾ Om Hr. Claus' private Tilslutning til det nye ved vi heller ikke andet end, hvad selve hans Overgang stiltiende betror os. Iøvrigt er der om ham kun at melde, at han havde udgivet et Brev, som blev fremlagt i en Proces 1552 lydende paa, »at han havde købt en gammel Foder-Lade af Fru Sofie [Lykke], som stod i Holme Kloster, for en Stud, var 9 Mark værd«;³⁾ og endelig, at han havde overleveret Præstegaardens Ejendomsbreve til Egeskov. Kirkeordinansen af 1537 forordnede Superintendent og Lensmand til at registrere og hævde Sognenes Gods og Rettigheder. De fleste Kirker var selvejende, men m. H. t. Tienden herskede der stor Vilkaarlighed, saa en økonomisk Visitats var i høj Grad tiltrængt; med Udførelsen havde det naturligvis sine Vanskeligheder. 1546 udstedtes en Her-

redstingsdom om, at Kværndrups Grund var dømt under Reb og Maal, samt et Rebsbrev paa Pergament om, at Kværndrup var rebet og maalt samme Aar.⁴⁾ Atter 1554 udgik der kongelig Befaling til Lensmand og Superintendent om at undersøge Sognepræsternes eventuelle Mangel paa Underhold. Der indberettes, at »Hr. Claus haver mist sin Annex Stenstrop, som der til var, og sidder paa en alfar Vej hos den ene [Kirke] og begærer fordi [o: derfor] nogen Hjælp af Kongetiende og at maatte nyde noget Kirkejord at bruge selv, som dog aarlig faar et Pund Bøg [o: Bog] af for Vin og Oblat at holde til Kirken.«⁵⁾

Kort efter maa Hr. Claus være død; thi 1555, da Christian III befalede, at Tienden i Kværndrup Sogn skulde deles lige imellem Præsten og Kirken,⁶⁾ hedder Sognepræsten Hr. Niels. Denne Tiendedeling var imidlertid ikke tilstrækkelig til at hjælpe hverken Kirke eller Præst ud af Vanskelighederne. Da gav — som foran under Kirkens Historie nævnt — Kongen Frands Brockenhuus Patronatsret bl. a. paa den Betingelse, at Patronen sørger for, at Kirken altid bliver forsørget med en god, lærd Mand til Sognepræst, som kan lære og prædike Guds Ord og Evangelium og gøre Sognefolket den tilbørlige Tjeneste.⁷⁾

Herefter er da Kirken under Egeskov; men om dette paa samme Tid ogsaa gælder Præstegaarden, er ikke sikkert. Den nævnes jo ikke specielt i Kongebrevet lige saa lidt som i de ældste bekendte Skøder paa Egeskov Gaard og Gods. Derimod nævnes den i Skøder paa Gaarden fra 1648 og 1656. Det er et Eksempel paa, at Præstegaardens Herlighed er gaaet over til Herregaarden, uden at man ved, hvorledes det er sket.⁸⁾ Den senere Følge af Frands Brockenhuus's Patronatsret blev den, at Præsten mistede sin Part af Kongetienden og to Mensalgaarde (se nedenfor), og at Herskabet regnede Præstegaarden til Godset indtil 1801, men disse Virkninger af Patronatsforholdet kan ikke tilskrives Frands Brockenhuus selv.

Hr. Christen Jakobsen Aalborg, Hr. Niels' Eftermand, blev kaldet 1570. Han havde Tilnavnet efter Fødebyen, hvor han saa Lyset o. 1534. Før sin Kaldelse til Kværndrup skal han have været Rektor i Odense. De økonomiske Forhold var stadig ikke tilfredsstillende; Frederik II's Tid var i den Henseende ikke bedre end Kristian III's. Det var især efter de store Udskrivninger til Krigsførelsen, at det mærkedes. 1571 lover Kongen ikke at befatte sig med Kirkernes Rente⁹⁾ og paalægger senere Lensmanden ikke

at forgribe sig paa Præsternes Ejendom og Rettigheder, f. Eks. deres Skov. Forøvrigt tilholdes det ikke mindre energisk Præsterne ikke at udbytte deres Tjenere. Klagerne over Forvaltningsuordenen m. H. t. Kirkegodset førte til, at det paalagdes Herredsprovsterne at optage Jordebøger. Disse »Provstebøger« fra 1571—72 er bevaret,¹⁰⁾ og vi kan af den for Sunds Herred faa Besked om Præstegaardens hele Tilliggende, og hvad der er frakommet. Efter de gamle Markskifters Navne opregnes med Angivelse af hver Ager Ydelse: »Ager, Eng och Schouff til Prestegaarden«. Blandt Marknavnene mærker man sig Preste-Dam, Preste-Kiær, Preste-Bierg, Stoere og Lille Presteland. Albierg Marck, Summa: Biug 10 P[und], $\frac{1}{2}$ sk. Haffre 1 P[un]d, $2\frac{1}{2}$ sk. Sctheilbiergs Marck, Summa: Biug 2 Pund, 1 skip. Haure 1 Ørte, 8 skip. Huedekils Marck, Summa: Biug 14 sk. Haure 4 sk. Vester Marck, Summa: Biug 1 Pund, 6 sk. Haure En Ørte, 9 sk. Alle Agrene tilsammen udgør 54 Tdr. 5 Skp. [$\frac{1}{2}$ Pund = 1 Ørte = 10 Skpr. Rug ell. Hvede = 12 Skpr. Byg = 20 Skpr. Havre.] Eng: Ald dend Eng som liger til preste Gaarden 39 Les. [ø: $19\frac{1}{2}$ Tdr.]. Skoff: Er der frj Ilde brand och frj Aalden til 84 Suin, Effter 7 Marsel Jord som liger Til prestegaarden, 12 Suin paa huer Marsel [ø: 3 Tdr. 3 Sk.]. Der er ingen Bona Mensalia [ø: Mensal (testamenteret) Gods]. Frakommet er flg. »Rette landgilde, som aff Arildtz tiid haffuer liget til Qverendrup Prestegaard, 1 Gaard, I Soderup skyller 4 Ørte Malt, 1 Otting Smør, 1 Lam, 2 Gies, 4 Høns, 2 skip. Haure, 9 sk. Eridtzpenge« [ø: Penge, som betales for Fritagelse for Hoveri]. De sidste 2 Aar af Hr. Claus's Tid gjorde Bonden her sit Arbejde til Nyborg Slot, og Hr. Claus fik Landgilden; siden kom han til at tjene til Egeskov, og nu paa det sidste til Brangstrup. Ligeledes en Gaard til Egeskov, der skylder »1 Pund Malt, 1 Fjerring Smør, 1 Lam, 2 Gies, 4 Høns, 2 Sk. Haure . . . Er och Nogen Jord frakommen. En Ager ved Rubierrig til 4 Sk.«, som en Bonde til Egeskov bruger, videre »Tho Agre der hoes huilke Samme Mand ochsaa bruger. Item halpart Aff Kongens Tiind . . . er Nu til Egeschouff, Men Boghuede Tinden er end Nu Altsammen Til Preste Gaarden. Huor forre Presten er gandske meget Brøst holden, baade for det Møgle, som er fra kommen och for den leylighed sig begiffuer med den Møgle Schouff och Liden Saaland, och skal Lide Alle haande Tyngte Paa En Rett Alfar vej«.4)

1573 nævnes Christen Jakobsen ogsaa blandt de Præster, af hvis Sogn der ikke plejede at gives Gæsteri i »Bispernes Tid«, og

som derfor iflg. Ordinansen var fri for denne Afgift.¹¹⁾ 1584 finder vi hans Navn som Underskrift paa Herredets Gejstligheds Hyldningsbrev til Christian 4.¹²⁾ 1587 blev han Provst, og 2 Aar efter fik han Visitats af Biskop Jakob Madsen Vejle. I sin bekendte Visitatsbog skriver Biskoppen flg. om Forholdene i Kværndrup:

»— — [Tallet ulæseligt] Tiendeydere. Patronatsretten til Egeskoff (Lauris Brokenhusz). Ond Præstegord. (Jeg visiterede 1589) den 27de Marts, Skertorsdag, Kl. 11. Her. Chresten Jacobszen, fra Aalborg, Provst; var Scholemester i Othense. 55 Aar. En lærd og from Mand. Sact melet, dog noch, lærd paa sin Vis, idet han udviklede meget om Kristi legemlige Nærværelse. Han trak sin Prædiken ud til halvanden Time. — — — Han tale over 1. Kor. 11: I. Skriftsteder om Nadveren: 1) At gaa til Sakramentet d. v. s. at slutte Pagt med Gud; 2) Herrens Naduere maa adskilles fra andre Maaltider; 3) berettis at bedre rette sig; 4) annamme Jesu Legeme etc. i Tro. II. At tages i Betragtning ved Sakramentet: 1) de Ord, som betegner Legemet og Blodet; 2) de udvortes Ting, Brødet, Vinen, er anderledes end de synes; det sande Legeme, det sande Blod; Guds Almagt bevirker dette o. s. v.; 3) Indstiftelsesordene; det skal uddeles til den ædende og drikkende under begge Skikkelser. III. Hvorledes man skal forberede sig: 1) Man skal afholde sig fra Velleved; 2) vi maa prøve os selv; 3) vi maa bede om Tilgivelse for vor Brøde og Straf. De, som (æder og drikker) uværdigt: 1) de, som af Vane udvælger sig bestemte Dage; 2) at de maa synes fromme, skønt de er ugudelige; 3) de, som ikke vil tilgive (andre), saasom Judas. Intet om dens (rette) Brug. Kneler, naar han løfter Disk og Kalk.«¹³⁾

Her har Biskoppen paa sin oprindelige Blanding af Dansk og Latin overleveret os Dispositionen til den først kendte Prædiken af en Kværndrup-Præst. Om Menigheden faar vi derimod intet at vide udover, at 35 var til Alters, men til Gengæld lidt om Præstens Familjeforhold, at hans Hustru hed Anna og var en Søster til Hr. Christen Nielsen Brun i Nyborg, af hvis bevarede Dagbog vi ser, hvor tidt de var til Barnedaab hos hinanden.¹⁴⁾ Christen Jakobsen havde 5 levende Børn, 2 Døtre og 3 Sønner, af hvilke en blev Lærer for Laurids Brockenhuus's Børn 1589, senere Præst i Gislev. Biskoppen kalder ham en lærd Yngling; den næstældste var det kun lidt bevendt med, den yngste var i Odense Skole.

Fra Hr. Chrestens Haand er bevaret nogle Breve til Biskoppen fra Efteraaret 1589. Det er Tjenesteskriver, der drejer sig om Skoleforholdene i Svendborg, og forsaavidt uden Interesse i denne Sammenhæng, men eftersom hans Pen nu er dypet og Haanden i Sving, saa benytter han Lejligheden til et Par private Bemærkninger, der i al deres Korthed dog ligesom fører os tættere ind paa Livet af Manden.

Udskriften lyder: »Hederligh och Høylerde Mand, M: Jacob Matzen, vor kiere Superintendenth vdj Fyens Sticht, min gunstige gode Venn, gantze ydmyghelighen.« Indledningen: »Salutem, qvæ est in Christo Jesu [Hilsen i Christus Jesus]! Næsth all ydmyghe och thilbørlighe tacksigelse for allth goth, Venerande Domine Episkope [Højtærede Hr. Biskop] . . . huiss [paa hvad] maade ieg kand effther Eders Villie tiene Scholen thillgode, Gud och Eder thill behagelighed, vill iegh gerne lade mig findis veluilligh, forhaabendis, at vij faar med Guds hielp en god Schole med deth første. — Eders nødder var ycki kommen thill Svenborigh . . . Men det første de kommer migh thilhende, skall de bliffue fremskicket.« — Dernæst beder Chr. J. Biskoppen — skønt der overalt trækkes Veksler paa hans Velvilje — om for gammelt Venskabs og for Guds Skyld at have et Øje med Sønnen [vel ham i Odense], for at han maa have Fremgang. Han slutter som følger: »Den leffuendis Gud y Hymelin giffue Eder velmacht, thill sit Hellighe Naffns ære, med all Lycksalighed thill Lyff och Siell, och Eders kiere Høstru och Børn thill gaffn och glede. Skriffuith y Querendrop . . . Aº 89. Chresten Jacopszenn.«

1601 sad han i den Provsteret, som efter Christian 4.s Befaling dømte en Odense-Præst, der havde uddelt Nadveren paa en forvirret Maade.¹⁵⁾ 1603 døde han.

Hans Efterfølger, Hr. Niels Hansen, fungerede kun i 6 Aar. 1605 opførte han dels af egne Midler et nyt Stuehus, som bar denne Indskrift: »M. D. C. V. J. H. S. Her Niels Hansen, Sognepræst til Qverndrup Kirke loed dette Huus bygge af ny og blev opreist den 11. Juniy. Anno 1605.«¹⁶⁾ 1608 var han med til at underskrive Sunds Herreds Gejstliges Fuldmagt til Valgmænd, der skulde deltage i Valget af Christian 4.s ældste Søn Christian til Tronfølger.¹⁷⁾ Han døde iflg. Ligsten i Kirken den 1. Aug. 1609.

Hr. Søren Kjær, som fulgte efter Hr. Niels, havde været Hører i Odense.¹⁷⁾ Claudianus (se nedenfor) fortæller, at han for at drage Omsorg for sit Minde havde prydet sit Studerekammers Døre med Bemaling, der ikke synderlig kunstfærdig fortalte, at »Anno 1616 loed Søvren Kiær da Sognepræst til Querndrup Sogen denne Stufve staffere.«¹⁷⁾ Hans Kone Maren sad Enke i 27 Aar i Trunderup, hvor hun svarede Landgilde af et Hus.¹⁸⁾

Eftermanden, Hr. Mogens Hansen, var født i Kerteminde 1588 og havde været Kapellan der en kortere Tid, før han blev residerende Kapellan ved Sct. Hans Kirke i Odense, hvorfra han kom til Kværndrup 31. Aug. 1619, kaldet af Jakob Ulfeldt. 1622 udgik kgl. Befaling til Biskoppen om »at opsøge og antegne« alle Slags Antiquiteter og Dokumenter og indsende samme. Dette skete

til Fordel for Ole Worms antikvariske Studier, men der synes ikke at have foreligget noget fra Kværndrup.¹⁹⁾ 1640 sendte han sin Biskop, Dr. Hans Mikkelsen, en Bisværme og fik Tak for den, da Biskoppen kort efter rejste gennem Byen. Mogens Hansen var gift med en Præstedatter fra Jordløse, Maren Christensdatter, en Kusine til Dr. Erik Pontoppidan; hun skænkede sin Mand 14 Børn, hvoraf dog kun 4 blev voksne. En Datter Dorothea blev gift med Faderens Eftermand. Hr. Mogens overlod Embedet til sin tilkommende Svigersøn 1657 og døde 27. Aug. 1661. Ligstenen fandtes tidligere i Kirken. Hans Kone havde Enkesæde i Præstegaarden sammen med en ugift Datter²⁰⁾ og døde først 1669. Den aarlige Afgift til hende var: »1 Pund Rug, 24 Skpr. Blandkorn, 2 tønder haffre, 1 Skiepp Ertter, 4 Gies, 4 Høns, 2 Voll [ø: Ol] Egh, 3 Slette Daler, 1 til Juel, 1 til paaske, 1 til pintzdag. 10 Læs Veed. At holde hende paa Foder og Græs 2 Køer og 6 Faar.«²¹⁾

Hr. Mads Knudsen Lægaard, som tiltraadte Embedet 1657, var Præst i Kværndrup 34 Aar. Han var født 1628 (eller 26) i Jylland. 1646 var det blevet Præsterne paalagt at føre Kirkebog, men først fra 1683 var de dog fast forpligtet dertil; den første bevarede Kirkebog for Kværndrup er fra 1657. Desuden har Lægaard efterladt sig en Dag- eller Tegnebog. I kirkehistorisk Henseende var det Ortodoksiens, Retrohedens Periode. Klokkerne kaldte af og til paa Menigheden i Anledning af de store Begivenheder i Rigets Historie. Ved Kongehusets Glædes- og Sørgefester er der prædiket og opsendt Bønner, men ogsaa for saa forskellige Ting som den rettidige Opdagelse af papistisk Anslag og den ikke mindre betydningsfulde Opdagelse af en Sølvmine i Norge; i Anledning af ustadigt Vejrlig, Misvækst og Kvægsyge, Pest, Krig, Sejervindinger og endelig for Freden.

I Fortsættelse af, hvad vi ovenfor har nævnt om Frederik II.s Hjelpeforanstaltninger til Gejstligheden, kan her videre anføres, at Præsterne i Fyn allerede 1565 fritoges for Landsbyens Tyngde, 1641 slap deres Karle for at springe Soldat og 1629 blev de endda befalet fri for den Opmærksomhed at traktere Bønderne med Øl, naar de kom for at aflevere Tienden. Til Gengæld maatte de ogsaa holde for i de trange Tider. Ligesom i 1572 skulde de 1645 hjælpe til Krigsførelsen med rede Penge og efter Krigen ofre mindst 4 Lispund Kedelkobber og 1 Lispund Tin, for at det Skyts, der var tabt, kunde blive erstattet; og alt dette er kun enkelte Eksempler.²²⁾

Egeskov ejedes paa den Tid af Rigsraad Otte Krag. Da han købte Gaarden, ansloges Jus til Kirken, Præstegaarden, Degnebolet til 87 Tdr., 4 Skpr. og 2½ Fjerdings. Hartkorn.

Om selve Svenskekrigen findes intet anført i den gamle Kirkebog; men denne Bog indeholder dog nogle Optegnelser, som vedkommer de Svenskes Ophold her i Sognet. Saaledes ses under 8. Februar 1658, at Præsten begrov en svensk Rytters Jung, under 11. November 1659, at han begrov 3 Dødninge, hvilke et Par Ryttere havde ihjelskudt. Den 24. November s. Aa. begravedes Henrik Slagter, ihjelskudt paa Egeskov, og den 29. December en Rytter, som Stefan i Volstrup havde myrdet.²³⁾ »De sidste Svenskere, der laa her i Sognet, fik deres Rest i Kværndrup Præstegaard. Herhen var de nemlig blevet lokkede for at beværtet med Brændevin og Øl. Denne Opvartning endte med, at de alle blev drukne og faldt i Søvn. Bymændene var nu straks tilrede, tog Geværerne bort, som Svenskerne havde sat tilside, og slog derpaa Svenskerne ned med Vognkæppe og Forke og lignende Vaaben. En af de svenske Soldater vaagnede dog op, da denne Støj begyndte, og bad om Pardon. Der var da en af Mændene, der bad godt for ham og lod ham endogsaa faa sit Gevær med, da han bad derom. Men saasnart han var kommen vel ud af den aabne Port, vendte han sig om og skød hen imellem Mændene, der imidlertid var kommen ud i Gaarden, og Skuddet traf da netop den Mand, der havde bedt godt for ham . . .«. Den utaknemmelige Svensker fra Præstegaarden »blev forfulgt af Bymændene, der naaede ham henne i Byen . . .«, hvor de slog ham ned.²⁴⁾

Efter Fredsslutningen blev Mads Knudsen Lægaard gift med Dorothea Mogensdatter; af de 6 Børn, de fik sammen, døde en Datter og en Søn tidligt; de, der naaede den voksne Alder, er uden Interesse i denne Sammenhæng.

Enevældens Indførelse 1660 medførte bl. a., at der blev indrettet en ny Matrikel; i den anføres om Præstegaarden: »Til Kværndrup Kirke haver Otto Krag Jus patronatus, som regnes under Egeskov. Præstegaarden hører ogsaa under samme Jus, som Hr. Mads Knudsen paaboer. Beretter at [han] kan faae 3½ Td. Rug, 4 Skp. Byg, 1 Td. Blandkorn, 4 Tdr. Havre, og avle 16 Læs Hø.«²⁵⁾ 1665 afgav Stiftamtmanden og Biskoppen Erklæring over en til Kongen indsendt Klage over Præstekaldets Forringelse. De henviser til Provstebogen, der var enslydende med Indberetningen af 1572. Men de

ser ingen Udvej for, hvorledes det table kan genvindes. Efter Kongens Svar skulde de afgive Erklæring til Otte Krag.²⁶⁾

Ved Privilegium af 1661 og senere Anordninger tillodes det, at Præsten maatte tilforhandle sig Præstegaardens Bygninger, og at han saa af sin Eftermand skulde betales efter Vurdering. Præstegaarden skulde herefter takseres, og i Forhold til Værdien skulde den daværende Præst betale en Sum til Fattigvæsenet i København, og dettes Direktorat havde Tilsyn med, at Gaarden ikke forringedes. Kværndrup Præstegaard ansattes til 302 Slettedaler med en Brøtfældighed af 18 Slettedaler. Mads Knudsen fandt imidlertid, at denne Vurdering var altfor høj, som det ses af hans Dagbog, hvori findes flg. Bemærkning til Taksationen: »Her ser man skinbarlig, at ligesom Siuns-Mænd blefue tracterede til, saa sagde de siun oc fra dem, som de vilde. Dorthe oc Jeg vare til Gudz bord, da Siunsmænd komme til os, gad derfor icke slabret med dem. See derfor gjorde de oc, som de vare til. Huor Æren er inde, der kommer oc æren ud.« Lægaard udstedte saa en Obligation paa sin Skyldighed, hvori han forbeholder sig at afdrage Summen, men Otte Krags Enke, som kalder Hr. Mads sin »synderlig gode Ven«, rykker ham nu til Undsætning, efter at Otte Krag som formentlig Ejer af Præstegaarden forgæves hos Biskoppen havde gjort Forestillinger om Fordringens Ulovlighed. Hun taler med Biskoppen, som lader sig overbevise; og hun tilføjer i sin Meddelelse til Lægaard: »Saa tidlig hans Maj[estæt] hjemkommer, skal jeg nok bedste Flid anvende, højstbemeldte Hans Maj.'s Sær-Brev Eder til Befrielse at erholde . . .« Det er uden Tvivl ogsaa lykkedes hende, da hun havde Retten paa sin Side.²⁷⁾

Ogsaa andre Velgerninger nævnes af Hr. Mads, f. Eks. om Udgiften ved at holde Brød og Vin til Kirken. Af hans Regnskab fremgaar det, at han fra 1662—63 købte 1500 Oblater og 11½ Kander Vin.²⁸⁾

Mads Knudsens ovenfor nævnte Bemærkninger til Præstegaardssynet lader os ligesom kigge ind i hans og Dorthe Mogensdatters Søndagsstue, Kirkens Svalhed staar endnu om dem. Hvorledes Religionen helligede Hverdagens Dont, ser man ogsaa af Dagbogen, naar han f. Eks. omhyggelig noterer: »Fæ udslaget — i Jesu Navn.«

Magister Peder Andersen Claudianus er Ortodoksiens ægte Søn og en Mand, der kunde mere end sit Fadervor. Han var

Rektorsøn fra Trondhjem, født 1644; da Faderen døde tidligt, fik han sin Opdragelse dels hjemme, dels hos en Morbroder i Køge; men sin væsentlige Undervisning fik han i Latinskolen i sin Fødeby, som han senere ofte tænkte paa med Længsel. 21 Aar gammel blev han Student fra Københavns Universitet; derefter var han Hører i Christiania, indtil han tog Embedseksamen i København 1669. Han var nu en Tid Huslærer hos en Broder til Otte Krag og siden hos Rigsadmiral Henrik Bielke, der befordrede ham til Sognepræst for Verringe. 1676 blev han Vicepræst, 1678 Sognepræst i Storehedinge, hvor han blev Part i en Retssag om Kirkens Istandsættelse. Højesteret dømte ham p. Gr. af formentlig falsk Edsaflæggelse fra Kaldet, men da Christian V var blevet grundigt sat ind i Sagen, fik han Oprensning. I det hele taget stod han sig godt med Kongehuset og de mægtige.²⁹⁾ Iblandt han latinske Lejlighedsdigte er et til Ulrik Frederik Gyldenløve 1669³⁰⁾; et Lykønskningsdigt til Christian V i Anledning af hans Salving 1671 er »paa syrisk, græsk og dansk«(!), og paa Dansk er »Gjen-Skjald og Nytaars-Ønske fra Norges Grænser, prisendis K. Christian den Femtis Kongelige Rejse Besøgelse udi Norden i det Aar 1685 udi Julii Maanedt«. I Skiftet 1702 mellem Claudianus og hans Børn af 2. Ægteskab nævnes en dreven Sølvskaal paa 62 Lod, som Datteren Charlotte Amalie havde faaet af Dronningen i Navnegave. Endvidere indgav Claudianus til Kongen forskellige militær-tekniske Opfindelser, som vidner om mekanisk Snille. Sammen med en saadan ansøger han 1714 om forskellige Begunstigelser, idet han ikke alene fremhæver sine egne Fortjenester, men ogsaa omtaler andre, som hans nære Slægtninge har udført til Gavn for Fædrelandet under Krigen med Sverige, men som var forblevet ubelønnede, i Haab om at faa nogle af de 600 Rigsdaler igen, som han havde understøttet dem med, endelig at Ansøgningen vil »bære mine Børn det vacante [ledige] Stykke Brød til efter de mange berømmelige Recommendationer, som Johan Rasch har allerunderdanigst insinueret« (disse Anbefalinger kendes ikke).³¹⁾

Rygtet gik siden i Kværndrup, at Claudianus's falske Forklaring i Kirkeprocessen var for at tilvende sig personlig Fordel; hvor meget Sandhed, der var heri, kan ikke siges, men man sluttede sig muligvis dertil, efter at Claudianus havde ført en vidtløftig Proces med Bylaget 1697 om Græsningen, en Sag, som han iøvrigt tabte baade ved Herreds- og Landstinget, skønt han skød sig ind under Egeskovs Ejer som Patron ogsaa for Præstegaarden. Ogsaa paa

andre Omraader var Claudianus virksom for at forbedre Indkomsterne, saaledes søgte han at faa den frakomne halve Kongetiende tilbage til Kaldet, som Biskop Th. Kingo bevidnede 1697;³²) men den var og blev tabt. Der kom heller ikke noget ud af en Ansøgning 1709 fra Niels Krag om, at Stenstrup eller Kirkeby maatte blive lagt til Kværndrup, som betegnes som et »ringe Kald«. ³³) Hvor megen Andel Claudianus havde i dette Forslag, ved vi ganske vist ikke, men det har næppe været ham imod, og giver med det øvrige et vist Holdepunkt for den ubehagelige Insinuation. Om sin Kaldelse giver han en livfuld Skildring i Kirkebogen:

»Den 10. Dec. 1691 blev mig Bud og Brev ihændeleveret udenfor Storehedinge Præstegaard, at jeg skulde komme til København og tale med Hr. Etatsraad Niels Krag, eftersom Kværndrup Kald i Fyn var ledigt. Hvilket jeg har anset som et synderligt Tegn paa Guds Forsyn, eftersom det var samme Dag forrige Sognepræst ved Døden afgik. Gud lod det ogsaa lykkes, saa at højbemeldte velbaarne Patron annammede mig gunstig og beføl mig at betjene Menigheden i de tilstundende Juledage; han vilde imidlertid udfærdige mit Kaldsbrev, og jeg det med Redebondhed antog og, først paa 1. Juledag, siden og fremdeles til Helligtrekongersdag var forbi, forestod Kaldet og lod mig høre for Guds Ansigt i hans Menighed her udi Kværndrup Kirke og hos Syge. Saa rejste jeg den 10. Januar 1692 igen over til Sjælland at afhente mit Kaldsbrev, som og paa Totterupholm den 12. dennes blev mig af velbaarne Frue, Fru Sophie Juel, i Herrens Navn leveret, hvorpaa jeg den 16. Januar bekom Hans kgl. Majestæts Konfirmationsbrev. Imidlertid havde Bæltet lagt sig til, saa at det var farligt at overkomme, især af skrøbelige, og jeg baade med adskillige Forfølgelser af Menneskene og især med Sygdom af Herren blev hjemsøgt, saa at jeg ej kom til Kaldet før end den 14. Marts, da jeg kom fra Korsør og samme Dag blev ekspederet af Dominus Episcopum (Hr. Biskop) Dr. Th. Kingo. Hvorefter jeg den 19. dennes, som var Festo Annunciationis (Mariæ Bebudelsesdag) betjente Menigheden og den 20., som var Dominica Palmarum (Palme-søndag) blev indsat sancta et publica solennitate (med hellig og offentlig Højtidelighed) af Domino Præposito, Domino Magno Joannide, Pastore Orientalis Scherningensium (Hr. Provst Mogens Jensen (Lucopidan), Præst i Østerskerninge.) O Herre! lad dig min Tjeneste befalde, dig Ære, din være jeg vil for alle. Iustus ut palma florebit (se Salme 92, 13). Men Frelsens Gud skal inden stakket Tid sønderknuse Satan under alle vores Fødder!³⁴)

Der er den nidkære Præst Program. Vi skal nu se, hvorledes det udførtes i Enkeltheder. I et godt Forhold stod han hele Tiden til sit Kaldsherskab og dettes nærmeste Repræsentant, Ridefogeden under Egeskov, Mads Rask. Denne stod Fadder til en Søn af Clau-

dianus allerede 1692; 1699 holdt »den naadige Frue Fru Sophie Juel« en af hans Døtre over Daaben, og ind der imellem havde Lisbet Jens Madsens, Enke efter Forpagteren af Egeskov Jens Madsen Varde (der døde 1696, og hvis versificerede Gravskrift muligvis er forfattet af Claudianus — med Sthens: »Du Herre Krist —« som rytmisk Forbillede (?)) været Gudmoder til endnu en af hans Sønner. Blandt disse og lignende fremtrædende Personer i Sognet finder man ogsaa de Medhjælpere i Menighedsarbejdet, som Christian V's Lov forordnede, og som nævnes nogle Gange i det følgende. Disse er de Retfærdige, som skal blomstre som Palmer. Satans Repræsentanter var af et andet Samfundslag. Først er han ude efter Drikkeriet, hvad han ogsaa havde været i Storehedinge.³⁵) Typisk er flg. Beretning i Kirkebogen:

»Dom. x post Trin (10. Søndag efter Trinitatis) havde jeg Peder Boye og de 2 Dreng, Maren Ellerups Søn og Rasmus Rasmussens Dreng for mig og mine Medhjælpere, og blev han da dømt til 1 Rdl. Straf, fordi han havde tappet Ø' for dem om Søndagen tilforn, saa de havde slaget hinanden. Og lovede han ej at sælge Øl eller Brændevin mere paa Sabaterne. Anno 1695 Dominica Iudica (5. Søndag i Fasten) havde jeg anden Gang Peder Christensen Bøye for mig og mine Medhjælpere udi Patronens Fuldmægtiges Nærværelse og blev hannem da overbevist, at de 2 Soldater, som tarsk for mig, Hans Jenssen og Søren Pedersen af Major von Byrens Compagnie havde drukket under Prædiken, paa Taksigelsesfesten d. 11. Februar sidstforleden, udi hans Hus og kom drukne derud efter Prædiken, sloges langs henad Gaden og havde nær myrdet hinanden i min Gaard, havde jeg selv ej taget Geværet (Værget) fra dem. Derpaa forbød Fuldmægtigen i Patronens Navn dem baade Peder Bøye og Rasmus Ibsen at sælge Øl og Brændevin. Og jeg lovede at straffe ham for hans fremturende ubodfærdighed imod sidste Løfte . . . Og bød da alle at drages til Minde hans Spodskhed, som han end lod fornemme. De andre Kromænd, Hans Smed ved Broen og Rasmus Rasmussen lovede, efter Advarsel, at holde inde med sit Krohold, saa ingen af Menigheden blev forarget eller der tilladt at sidde til Ølsmaal eller Drukkenskab«.

I Byloven fra 1709, som først og fremmest har Claudianus og Ridefogden til Fædre, er der ogsaa sørget for Ædruelighedens Fremme. Saaledes 1. Kap. 6. Stykke om Forbud mod Køb og Salg af Øl og Brændevin paa hellige Dage. — I Stykket om Gilder og Gæstebud siges:

». . . en stor Uskikkelighed begaas i vore Gilder, idet mange Kælingeunger, som i Øllet ingen Part eller Del med Rette haver, i Kander

og Spander borthenter den største Del deraf. En Del af Naboerne tager deres unge Dreng med sig i Gildeshuset, hvor de vænnes til Drik og Fylder, hvilket alt saadant skal være afskaffet. De Børn eller Tjenestefolk, som haver været til Guds Bord, maa enhver Fader eller Husbonde tage med sig; men de, som der ikke haver været, maa ingenlunde lade sig finde i Gildeshuset.«³⁶⁾

Næst efter Ædrueligheden ser vi ham optaget i Sædelighedens Tjeneste. Fra de ikke faa Lejermaalssager er dette Suk 1702:

»Dom. III Adv. (3. Søndag i Advent) absolverede publice (offentligt) Kirsten Christophersdatter af Trunderup for Lejermaal med Jacob Sorensen ibid. (sammedag), som Domin. 5. p. Epiph. (5. Søndag efter Epifanifesten 3. 6. Jan.) stod Skrifte for Mette Nielsdatter og Dom. Sexagesim (8. Søndag før Paaske) stod atter Skrifte for dette Lejermaal. Gud omvende den vanføre Horejæger, som har kun een Arm og dog arbejder slige Uterligheder som forargeligt Lem.«

Allerede nogle Aar tidligere havde der været et Tilfælde med en Kvinde, som — saavidt vi kan se af den brudstykkeagtige Kirkebogsnotering — havde født hemmeligt efter at være blevet voldført i Egeskov Kohave, og som — hvad der i hans Øjne maa-ke var det værste — havde sneget sig under sin Kaabe til en Altergang uden forudgaaende Afløsning. Hans Foresatte overlader ham Afstraffelsen. Han gør Skampælens Halsjern rede; men saa pardonneres hun »for Fornemmes Forbøn«. Som Retrohedens Tjener drejer noget af hans Arbejde sig om at bringe Vildfarne tilbage; under 3. Søndag i Advent 1701 noterer han:

». . . lod Hendrik Niss Trycher i Egeskov sig af mig betjene her i Menigheden med det Hellige Alterens Sakramente. Efter at han havde ladet sig undervise og afsoret hans papistiske Vildfarelser etc. Gud [opretholde ham] fremdeles i Troen for Jesu Skyld.«

Herhen hører ogsaa ved sin Tendens en Gennemgang af Kværndrup Kirkes Seværdigheder³⁷⁾; i Beskrivelsen er nemlig stadig indflettet religiøse Refleksioner af ortodoks Karakter. Typisk er denne Bøn:

O Lysenes Fader! Fader frem for alle Fædre, den største og bedste, som af din uendelige Naade og sande guddommelige Mildhed forud har afvendt fra os og vore Forfædre ikke blot det frygtelige Heden-skabs Mørke, men ogsaa den papistiske Overtro, der kappedes med hint, og som har oprejst den ubeskaarne Religions gyldne Lysestige iblandt

os, betro os, som (nu) er, at denne aldrig flyttes for vor forbandede Vanæres Skyld og vor kolde Kærlighed til Sandheden og . . . Verdens Børns indgroede Væmmelse ved dit Evangelium, som mere og mere ses; men optænd du os og vore Efterkommere til at flamme af din brændende Kærlighed saa at Lærerne i Kirken paa det trofasteste vogter ikke alene dine Faar, men ogsaa dine smaa Lam. Skænk ikke alene den faste Sjælenes Næring, men ogsaa det, som er det allernødvendigste, den himmelske Kundskabs Mælk og Troens Ord, saa dette giver uafbrudt Næring fra selve den spæde Barndom, at der maa staa Mænd samdrægtige og forenet i den faste Tro! Og giv denne Kirkes Patron modige Mænd, og bevar for ham og os Huset under Himlens Beskyttelse! Udsend din Aand, Herre, at alle Ting maa trives vel i dit Navn og forny Tilstanden paa Jorden, og giv alle ulykkelige Troende Frelse ved vor Herre Jesus Kristus! Amen!

For de retvendte af Sognebørnene, som jo udgjorde Regelen, hvorfra de anførte Eks. er Undtagelserne, sørgedes der ogsaa paa bedste Maade, som vi bl. a. ser af Byloven, hvor det hedder:

»Som vores kære Sjælesørger, den ærværdige, hæderlige og højlærde Mand, Magister Peder Claudianus, Sognepræst for Querendrup Menighed, her udi Byen har gjort en meget kristelig Begyndelse med at holde Morgenbøn hver Morgen udi Kirken, saa vil vi formode, det ikke alene af hannem hans Livstid bliver holdt, men endog af hans Efterkommere, og at det maa ske om Vinteren Klokken 8 og om Sommeren Klokken 6, saa paa det at al vores Arbejd og Foretagende udi en ret sand alvorlig Gudsfrugt kan daglig begyndes, fremdrages og endes, skal hver Mand i Byen, naar til Morgenbøn ringes, straks uden noget Ophold eller Forsømmelse være forpligtet at møde med Hustru, Børn og Tjenestebud, saa mange mest muligt mistes kan, og være til Stede, naar Sangen og Bønnen holdes . . . I Steden for Aftenbøn skal enhver, naar Aftenklokken ringer, takke Vorherre for den Dag, han har ladet hannem lykkelig og vel overstride, saa og for mangfoldige beviste Velgerninger og bede Gud om en rolig Nat, befalendes Sjæl og Legeme, Hus og Hjem med alt det gode, han af Gud er forlenet med, i Guds Varetægt og Beskærmelse, i Særdeleshed bede Gud, om han i denne Nat vil bortkalde ham af Verden, han da maatte faa et kristeligt og et saligt Endeligt.«⁹⁸⁾

Det centrale i Claudians Trosliv er Guds Forsyn som en guddommelig Økonomis tydelige Aabenbarelse i de daglige Forhold. Til den Notits i Kirkebogen, at han har begravet Karen Poulsdatter med sit Foster dødt i Moderens Liv, føjer han lakonisk: »Jesu være dets Liv«! Hans eget Liv er saavel som nogens noteret i Livets Bog. Det er ikke blot kuriøst, at han modtager Kaldelsen til Kværndrup paa sin Svigerfaders Dødsdag eller for det kuriøse,

at han flere Steder i Kirkebogen mærker sig ejendommelige Talforbindelser i Liv og Død. Som det bedste Eksempel:

»1700, den 26. Januar begrov Provsten min salig Hustru Apollonia Nielsdatter, som døde den 19. ejusdem [i samme Maaned], da hun havde levet 35 Aar eller 5 Gange 7 Aar og 7 Maaneder, 7 Uger, 7 Dage og 7 Timer. Rara ætas, in qva novem septenarii! [Sjældne Alder, i hvilken der er 9 Syvtal].«

Claudianus var 2 Gange gift. Hans 1. Hustru Anne, en Datter af Formanden i Storehedinge, døde tidligt (1681); i dette Ægteskab var der 2 Døtre, af hvilke en døde ung, den anden blev gift med Hans Mouritsen Mandix, som ejede Lundegaard i Volstrup Sogn. Hans 2. Hustru — hvis Død allerede er omtalt — var en Datter af Byfogeden i Storehedinge; med hende havde han 10 Børn, hvoraf dog kun Halvdelen, og alle Piger, naaede den voksne Alder. Maren blev gift med Sogndegnen i Kværndrup Manderup Rasmussen Krarup 1708, Margrete Sofie blev gift med Præsten Peder Rold i Korsør o. 1719. Om Anne og Elisabet, Nr. 3 og 5 i Rækken, ved vi ikke mere end om Nr. 2, Charlotte Amalie: at de sammen med ovennævnte Datter af 1. Ægteskab opholdt sig i Hjemmet, da Faderen 1702 skiftede med dem. Der blev til hver af dem 155 Rdl., 1 Mark, 7¹/₅ Alb., men udenfor sin Søsterlod fik Charlotte Amalie Sølvskaalen, som vurderedes til 36 Rdl.³⁹⁾

Claudianus havde 1710 faaet sin højre Haand beskadiget ved 2 løbske Heste, saaledes som det fremgaar af den Ansøgning tiligemed et Forslag til en militær Brokonstruktion, han indsendte til Kongen 1714.³¹⁾ 1715 (6. April) døde han. Hans Ejendele var ved Skiftet delt i »Guld, Sølv, Kaaber oc Malm, Messing, Tin, Jernsager« o. s. v. Af Ting blandt de ædle Metaller kan vi fremhæve en Kæde vurderet til 20 Rdl., en Ring med Safir og seks smaa Diamanter, 1 Par emallerede Knapper »at sætte for Hænderne«, »et lidet Uhr med Søllhuus«, 1 Sølvkande og 2 Sølvbægre samt 1 Dus. Skeer (»kjøbenhavnske«). — Men »reede Penge fandt man ingen«. ⁴⁰⁾

P. Gr. af Processen i Storehedinge mindedes han af de gamle i Sognet som »den forsorne Hr. Peder.« ⁴¹⁾

Han efterfulgtes af Hr. Clemens Jessen. Denne var Købmandssøn fra Ribe, hvor han var født d. 23. Decbr. 1674, han blev sent Student, især for de Tider, nemlig 1695, da han var 21 Aar gammel. Aaret efter blev han Huslærer hos Kingo, og 1¹/₂ Aar efter

kom han til København, hvor han blev Lærer for Prof. Hans Wandalls yngste Søn. 1699 tog han Bakkalaurograden. Paa den Tid udgav han nogle smaa latinske, især kirkehistoriske Afhandlinger.⁴²⁾

Clemens Jessen.
Fra Danm. Kirker, Tisted Amt.

Efter sin Embedseksamen 1709 var han i 3 Aar udenlands med nævnte Professors ældste Søn; saa blev han 1715 af Niels Krag's Enke kaldet til Sognepræst for Kværndrup Menighed. I hans første Embedsaar blev Præstegaardens Stuehus ombygget, og Sofie Krag anbragte sit adelige Vaabenskjold over Hovedindgangen.⁴³⁾ 1718 giftede Jessen sig med Anne Borch Schoubo, en Datter af Odenses Borgmester og en Slægtning til den bekendte Professor Oluf Borch. Af deres 2 Sønner og 1 Datter overlevede kun en Søn dem, den yngste, som blev Kapellan hos Faderen. Anne Jessen døde 1747. Clemens Jessen var meget musikalsk og havde en stor Instrumentfærdighed, som maaske allerede var op-

naaet i Kingos Hus. Han var rolig af Sind og kærnesund. Overleveringen fortæller, at »den gamle Hr. Clemmen«, der gik med Kalot paa sit snehvide Haar, tilsidst havde hele 7 »Luer« paa, af hvilke den yderste gerne var grøn.⁴⁴⁾ 1743 bidrog han med nogle Oplysninger til Amtmand Lente Adeler's Amtsbeskrivelse, som Sekretæren i Danske Kancelli E. J. Jessen foranstaltede til Brug for en paatænkt Danmarksbeskrivelse.⁴⁵⁾ Hans Eftermand skriver til Indledning i den af ham nybegyndte Kirkebog, at der kun fra Clemens Jessens Tid foreligger »nogle faa løse Blade,

hvorpaa nogle Aar lidet og nogle intet er antegnet . . . Hr. Clementi Søn har antegnet noget fra 1753«. Kirkebogen 1710—52 mangler aldeles. Om dens Skæbne oplyser Clemens Jessen 1754 ifølge Biskoppens Copibog 1752—54, at da han for faa Aar siden var meget syg, saa han om Natten maatte have en brændende Lampe for sig, havde hans Folk af Uforsigtighed overspildt Kirkebogen tillige med en Del andre af hans Papirer og Dokumenter med Olie, og for at skjule dette for ham, havde de henkastet det altsammen paa et Sted, hvor det blev saaledes beskadiget af Mus, at han siden med Møje havde maattet samle saa meget, han kunde, af den beskadigede Kirkebog. Senere maa hans Efterfølgere have skønnet, at Bogen overhovedet ikke egnede sig til at opbevares, og uden videre tilintetgjort den; den ældste bevarede bærer tydeligt Præg af Olien og Musebid. De øvrige beskadigede Arkivalier har man ligeledes kasseret med Undtagelse af Hr. Mads Knudsen Lægaards Tegnebog 1660—80, der ogsaa er i en miserabel Tilstand. (Festskr. t. Kristian Erslev, Kbh. 1927, S. 472 (Gustav Ludvig Wad: Træk af Vandalismen i Fyen)).

Sønnen Jens Jesse var født 1724 og blev undervist af Faderen til 12 Aars Alderen, derefter af en Huslærer, til han 15 Aar gammel blev Student (1739); efter Filosofikum (1740) opholdt han sig hjemme til 1748, da han tog sin Embedseksamen. 1751 holdt han sin Dimisprædiken og blev samme Aar kaldet til Kapellan for Faderen. Efter Overleveringen skal han have været en dygtig Karl, naar han kom paa Prædikestolen, men han var ellers temmelig slem til at bande, og hans største Lyst var at gaa paa Jagt. Heri lignede han jo en senere berømt Digterpræst i Litteraturhistorien; og heller ikke den digteriske Interesse manglede Hr. Jesse, hvad man kan se af nogle bevarede Poesier.⁴⁶⁾ Hans Yndlingshund Kaifas begravede han paa den lille Ø i Dammen ved Præstegaarden og plantede et Kastanietræ paa Graven, og det voksede sig ganske anseeligt. Han sagdes ogsaa under én Tømme at have kørt et Firspand for en Karosse, der kunde maale sig med Egeskovs. Blandt andet p. Gr. heraf faldt han i Unaade hos Herskabet og fik ikke kaldet, da Faderen 1761 døde, skønt det var lovet ham i Vuggen. Han blev først Feltpræst og døde som Sognepræst for Kettrup Menighed 1799. Nogle Prædikener fra hans Præstegering i Hjørdemaal er bevaret.⁴⁷⁾

Hans Arentsen Stenstrup (Tilnavnet efter Faderens Fødesogn) blev Eftermanden. Han var født i Sdr. Næraa Præstegaard

1703, blev Student fra Odense 1722, Kandidat 1724, efter at have været Amanuensis hos Biskop Lodberg i Odense blev han Sognepræst i Ryslinge (fra 1757 tillige Provst for Gudme Herred), og herfra kom han til Kværndrup. 1765 blev han Provst for Sunds Herred. Fra dette Aar er en paa Foranledning af Etatsraadinde Sofie Krag vistnok for Familjen Ulfeldt udarbejdet Serie Tegninger af det Ulfeldtske Kapel i Kirken, med dets Epitafier, Ligsten og Gravkælder med Kisterne og disses Inskriptioner altsammen i Farver og pragtfuldt indbundet. Værket er sammenholdt med Originalerne af Stenstrup og Degnen Chr. Wennike.⁴⁶⁾ Om det allerede er dette Foretagende eller Indberetningen de »tilsendte og omspurgte Poster til Forbedring udi Atlas Daniæ«, der 1768 faar Stenstrup til at beskæftige sig nærmere med Kirkens Minder, skal vi ikke kunne sige, men han har ialtfald taget sig for at beskrive disse væsentlig paa Grundlag af Claudians Manuskript og de Jessenske Indberetninger. I det store og hele er det en Oversættelse af førstnævnte Arbejde med Rettelser, Tilføjelser og kritiske Bemærkninger. 1770 indviede han med Tale over Math. 5, 7 det Hospital, som Etatsraadinde Krag havde ladet bygge nedenfor Kirken. I de sidste fem Aar af sin Levetid havde han en Kapellan, Lambert Kingo, en fjernere Slægtning af Thomas Kingo. Aaret efter sin Ansættelse blev Kingo gift med en Broderdatter til Stenstrups Kone. I Ægteskabet var ingen Børn. De boede i Trunderup i et Hus, han selv havde ladet opføre. Efter Stenstrups Død 1775 blev han Kapellan i Højrup og Gestelev.

Stenstrup var gift med en Datter af Præsten til disse Sogne, Switzer, ogsaa deres Ægteskab var barnløst; hun overlevede ham i en Aarrække (død i sit 80de Aar 1788) og skal have haft sit Enkesæde i et Hus mellem Hospitalet og den daværende Skole; men da der intet findes om hende i Kirkebogen, er hun næppe død i Kværndrup. Endnu et halvt Aarhundrede efter Stenstrups Tid mindedes han af de ældste i Sognet som en retskaffen og i sit Embede meget nidkær Mand. Det fortælles, at da han engang ved en Katekisation paa Kirkegulvet ikke kunde faa noget ud af Egeskovs Ungdom, som holdt meget af at svire i Kroen der, kastede han forbitret sin Stok langs nedad Kirkegulvet med de Ord: »O du ugudelige Egeskovs Flok! Saaledes som du er, gaar du ad Helvede til og trækker mig gamle Mand med.« Med gammeldags Lige-fremhed begyndte han en anden Gang ved en Brudevielse af to uværdige Subjekter sin Vielsestale med de Ord: »Naar to skabede

Øg er kommet paa een Fællede, skal de nok finde hinanden.«⁴⁹⁾ Stenstrup har dog efterladt sig det smukkeste Minde ved den Præsterække, han opsatte i Kirken, og som er hans egen Gravskrift. Han er den sidste af Kværndrups Præster, som blev begravet i Kirken, i dens nordlige Korsfløj, hvor Stenen er opsat paa Væggen. Indskriften slutter med flg. smukke Vers:

»Endog disse Præstenavne	Udi Støv til Støv og blive
Himmelsk Minde vel ey savne	Samt mit Haab tilkiendegive:
Iblant de udvaltes Tal,	Jeg og Hustroe sove maae
Fik jeg niende i sinde	Her og vore Been ey røres
Dem et jordisk Æreminde	Til fra Livsens Hærre høres:
Her at give før jeg skal	Op til Livet I skal staae.

Hav da vor Aske vel / du sorte Ormebolig
 Alt i Guds Haand vor Siæl / bevares gandske rolig,
 Saa vi i søde Roe / en herlig Samling venter,
 Til Himmel Hus og Boe / Os Herren vist hjemhenter.«

Ludvig Ludvigsen, Stenstrups Eftermand, var en Degnesøn fra Tønderegnen. Efter at have gennemgaaet den lærde Skole i Tønder studerede han halvtredje Aar Teologi ved Universitetet i Halle. Derefter var han Huslærer for Præsten J. A. Lassens Børn i Hejls. 1771 lod han sig indskrive ved Universitetet i København og tog samme Aar sin teologiske Embedseksamen med bedste Karakter. Derpaa var han atter nogen Tid Huslærer hos Lassen, indtil 2 af Børnene kunde dimitteres til Universitetet (den ældste af disse Drengene blev siden Ludvigsens Efterfølger i Kværndrup). Efter en anden Huslærerplads blev han 1776 kaldet til Kværndrup af Etatsraadinde Krag; nogle Maaneder efter blev han i Kværndrup gift med en Datter af Notarius publicus i København: Jomfru Justina Sofie Ærebo. Hun havde opholdt sig paa Egeskov. En Søster til hende var gift med den ovenfor nævnte Pastor Lassen. En Søn, som Etatsraadinden stod Fadder til, fik hendes Faders Navn (Just Juel).

1786 visiterede Biskop Bloch og var meget vel fornøjet med Kirken, Menigheden og dens Ungdom. Ludvigsen prædikede meget vel over Galaterne 3, 11, og Degnen Wennike katekiserede. To Aar efter blev han forflyttet til Jyllinge i Sjælland, hvor han døde 1811. Han efterlod sig et agtet Minde.⁵⁰⁾

Rasmus Lassen, der tiltraadte Kaldet 1788, var — som omtalt — en Præstesøn fra Sønderjylland, født 1755, og Nevø til Lud-

vigsen. 1774 var han blevet Student, til hvilken Eksamen han havde opgivet hele det gamle Testamente paa Grundsproget, som Faderen havde gennemgaaet med ham. 1781 blev han Kandidat.

Rasmus Lassen.

Efter Maleri fra 1791. Fra Fynsk Hjemstavn.

Sine 4 Studieaar i København blev han understøttet af flere Legater. Han blev Hovmester for daværende Stiftsbefalingsmand, Geheimeraad Henrik Billes Børn, og i denne Stilling var det, at han rejste til København og tog Attestats. De to sidste Kandidataar levede han af Undervisning ved Dr. Schönheyders Skole. Ved sin Tiltrædelse skal Lassen af egne Midler have bekostet en Hovedstandsættelse af Præstegaarden. Og 1801 overdrog Henrik Bille (-Brahe)s Enke Caroline Agnese Raben ved Gavebrev⁵¹⁾ Præstegaarden til Lassen.

1801 visiterede Biskop Bloch og var overmaade vel tilfreds

med saavel Præst som Menighed. Denne gav Lassen ved samme Tid flg. Vidnesbyrd til Præsten L. M. Wedel i Everdrup:

»Kværndrup Folk er i Almindelighed meget stræbsomme og flittige, og jeg kan med Sandhed erklære, at der gives maaske kun faa Egne i Landet, hvor der hersker mindre Raahed i Sæder, mere Ambition og Kultur blandt Bønderne end just her. I de 13 Aar jeg har været Præst her, har jeg ikke hørt noget Usømmeligt af Nogen eller set en eneste Mand beskænket ved Bryllup eller Gildeslaug. Bønderne udmærker sig ved Høflighed og Kærlighed i al deres Omgang med deres Foresatte, ved Medlidenhed imod de Trængende og Velvillighed imod sørgende Brødre. De gamle har ikke megen Kundskab, saare faa kan skrive eller læse Skrift, men de læse godt i Bog, som man siger. De Unge derimod skriver og regner særdeles godt, ja finder endog Fornøjelse i allehaande nyttig Lektüre. Endel af dem holder stedse Aviser og smaa periodiske Skrifter, og udkommer der et nyttigt Skrift, som ikke er for kostbart, er de straks villige til at købe det; ja undertiden kan her i Sognet afsættes til Almuen 200 Eks. af et eller andet lidet Skrift.«⁵²⁾

Kværndrup var dengang, foruden ved Egeskov og Markedet, særlig bekendt for sin Kirkegaard og Præstegaardens Have og det baade inden- og udenfor Provinsens Grænser. Selv om hele Kværndrup By utvivlsomt var en Idyl, som man nu vanskelig kan forestille sig den, saa fandtes den her i og omkring gamle Lassens »Lysthuse« i sin højeste Potens. Den vilde straks være kommet os i Møde paa vor Vej ned mod Præstegaarden, som laa saa frit paa sin Toft med Udsigten over Engene omkring Falle, hvor Storkene havde deres Spisekammer og Flyveplads og kunde ses i Hundredvis, naar de flokkede sig til Afrejsen, saaledes som de f. Eks. er iagttaget her af H. C. Andersen⁵³), bort mod Trunderup og Grønbanke, Sydøstfyns højeste Punkt, Nordtorpe Skov og Præstemarkens bølgende Bakkeas. Nedenfor Præstegaarden gik Gyden gennem Hjortekæret, hvor det spøjte omkring en mægtig, gammel Lind, og hvor Lassen havde anlagt en Dam-Have, som Provst Wedel, der netop besøgte Stedet o. Aarhundredskiftet, og som er vor bedste Hjemmelsmand, falder i højlig Forundring over. Øen med sit skyggefulde Træ over Hundegraven og Jordbænken om dets Fod er foran blevet nævnt, en Træbro førte ud dertil, hvis man da ikke vilde betjene sig af den Jolle (med Fiskeredskaber!), som ogsaa hørte til Arrangementet. Vejen stiger en lillebitte Smule op mod Præstegaarden, fører baade ind i den og norden om den videre

Dam ved Præstegaarden.

Th. Fausing fot. o. 1914. Fra Fynsk Hjemstavn.

mod Øst gennem Præstemarken ud af Sognet. Stuehuset, den nordlige Fløj, var af smukt Bindingsværk, men ældet.⁵⁴) Fra Havestuen, i Stuehusets østlige Ende, havde man gennem en

lille Luge, der kunde aabnes i Gavlæggen, et sjælden smukt Perspektiv ad en Kastanjeallé ned gennem Haven til en lille Udsigtshøj i dens nordøstlige Hjørne, foran den afsluttende, klippe Bøgehæk. Derfra var der videre Udsigt ud over Præstemarkens med spredte Ege bevoksede Banker. Haven bød paa stadige Overraskelser i Perspektiver og Udsigter, frembragt — med Wedels Ord — »ved blot Natur og Hækkernes Anlæg«, hvert Aar indføjede Lassen noget nyt. Nogle af Lysthusene havde egne Navne, f. Eks. »Perspektivet«, »Maanehytten«, »Karens Høj«, »Fredsdalen«, »Tryllebækken«, »Svalingen«, og paa et i dem op-hængt Bræt var skrevet ikke alene Lysthusets Navn, men ogsaa et passende Tankesprog eller Vers. Muligt ældre, rent fransk-hollandske Stilelementer var Alléen, Hækkene, den store 5-grenede Lind (med Lysthuset i sin Krone) og den gamle, romanske Granitdøbefont fra Kirken. Hvor tidligt det nye, følsomt-romantiske sætter ind, kan ikke nøjagtigt siges for denne Haves Vedkommende, men dens Forbilleder er sikre nok; de nærmeste er Joh. v. Bülow's Have ved Sanderumgaard og Vedel Simonsens Have ved Elvedgaard. Kværndrup Præstegaardshave manglede naturligvis ikke sin »Tankehytte« med tilhørende Tankebog. I denne havde bl. a. Professor theologiæ Jens Møller (»hurtigt, men oprigtigt, som Følelsen tilsagde«) skrevet flg. Hyldest:

»Her fandt jeg, hvad i Barndoms Aar
Min Sjæl forlystet, hvad der kvæged
Mit Hjerte sødt i Manddoms Aar:
En Hyrde god, med Tro, som læged
Hvert Skæbnens Saar; en skøn Natur,
Som taler højt om Herrens Veje,
Som bygger fast en Kobbermur [Jeremias 1, 18]
Dybt i Samvittighedens Leje;
Tilfredhed, Haab og Kærlighed —
Giv dertil, Gud, din bedste Fred! . . .«

Og han skrev samtidig i sin Dagbog: »Jeg befinder mig altid vel i en hyggelig Landsbypræstegaard. Her kom meget andet til, som tilbagekaldte mig Barndommens blide Dage og uskyldige Drømme, saa at jeg gerne havde tilbragt flere Timer paa dette yndige Sted.«⁵⁵) En gammel skikkelig Købmandskone i Svendborg, som gerne hver Sommer besøgte Kværndrup, skrev i Tankebogen: »Erlighed og Kærlighed / er den største Herlighed.«⁵⁶)

Ovenpaa i Stuehuset havde han sit Studereværelse, »der opholder Præsten sig for det meste iblandt sine Bøger i forskellige

Sprog og Videnskaber for at more sig og adspredde sine Genvordigheder. Han har en stor Samling af Kobberstykker,« oplyser Wedel. Og om Genvordigheder kunde nok efterhaanden tales, thi Sorgerne gik ikke hans Idyl forbi. »Som Guldet prøves i Ilden« — siger hans Søn Jørgen Aleksander — »saa prøves og Troen i Modgangens Skole og tunge Sorger havde rammet. Jeg vil ikke her tale om Næringsсорger, der kan være tunge nok, og som i mange Aar ikke var fremmede for ham, men om saadanne Sorger der gaar dybere til Hjertet.«⁵⁷⁾ 1789 var hans første Hustru, Datter af Postmesteren i Odense, Karen Landorph Melbye, som skal have været meget smuk og elskværdig, død efter sit andet Barns Fødsel, Sønnen Aksel Frederik, den senere navnkundige saakaldte »hvide Doktor«⁵⁸⁾, som skal have haft 6 hvide Heste opstaldet i Præstegaarden. 1798 begravede han 5 af sine Børn, hvoraf de 3 døde af Feber i samme Maaned. »Dybt nedbøjede disse Tab hans kærlige Hjerte. Og da han paa Trinitatis Søndag straks efter at have mistet de kære Smaa læste for Alteret Apostlens Ord i Dagens Epistel: »O, Rigdoms Dyb baade paa Guds Visdom og Kundskab, hvor uransagelige er hans Domme og hans Veje usporlige,« brast han i Graad og kunde ikke læse videre.« 1800 døde hans anden Hustru, Bartholette Dorothea Holmer, Datter af Hospitalsforstanderen i Odense, fra 5 Børn, de 2 af første Ægteskab og 3 overlevende af hendes egne 8. Ved denne Lejlighed siges Lassen at have forfattet det i sin Tid meget udbredte Digt: »Kære Moder, hvorfor sover du paa det haarde Egebord saa længe ?,« som man ellers lige ned til vor Tid har tillagt Fr. Paludan-Müller⁵⁹⁾, (men som ialtfald maa være fra før hans Tid). I det tredie Ægteskab, med Præstedatteren Marie Elisabeth Lautrup (1802), var der ingen Børn.

Rasmus Lassen var som Præst besjælet af en levende Tro, en inderlig Fromhed og stor Menneskekærlighed. Han var desuden en Karakter og kom Idealet af en Menighedshyrde saa nær, som det vist er muligt. Et betegnende Replikskifte mellem Lassen og hans Ungdomsven, Stiftsprovst Clausen, er gengivet i »Fynsk Hjemstavn.«⁶⁰⁾ Han viste Forstaaelse af den fynske Vækkelse, som udgik fra Svane og Kristen Madsen i Kerteminde.⁶¹⁾ Da Biskop Plum nogle Aar efter R. Lassens Død visiterede i Kværndrup, rakte han efter endt Tjeneste Sønnen, som var blevet Faderens Eftermand, Haand og Mund for Alteret, omfavnede ham venligt og ytrede ved den Lejlighed bl. a. til ham, at han aldrig havde kendt

større Menneskeven end hans salig Fader og føjede til: »Han var vistnok ikke Fjende af et eneste Menneske paa Jorden.«⁶²⁾

Allerede i sit sidste Kandidataar havde han ved at oversætte Spangenberg's Bog om de evangeliske Brødres Mission iblandt Hendingerne (1784) lagt sin Interesse for Herrnhuterne for Dagen. Bekendtskabet med Jens Møller, som forøvrigt ellers var en flad Rationalist, var foraarsaget af hans Interesse for Bibelselskabet, og den Bibelforening, som han fik bragt i Stand i Sognet, voksede sig stor. Lassen var ogsaa et virksomt Medlem af Fyns asketiske Selskab, som bl. a. havde et lignende Formaal som Bibelforeningen. Paa Konfirmationsdagen uddelte han Nye Testamenter blandt Konfirmanterne.⁶³⁾ Lassens sidste Embedshandling var netop at uddele Testamenter til sine Konfirmanter første Søndag efter Paaske 1825; 14 Dage derefter (27. April) indgik han til Herrens Glæde, efterat han paa sit Dødsleje havde tilraabt de omstaaende: »Se, jeg dør; men Gud skal være med Eder!«⁶⁴⁾

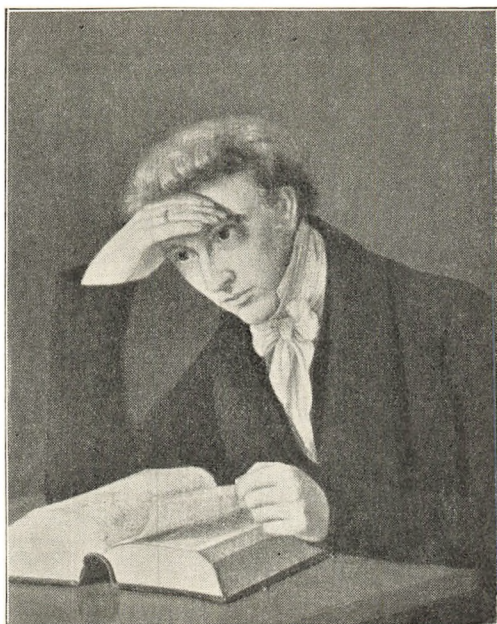
Helt efter gamle Lassens Hjerte er den versificerede Indskrift paa en lille Marmortavle ved Siden af den 1903 rejste Natursten paa hans Grav ved Kirkens Nordside:

»Stenen, rejst til kærligt Minde
paa den gamle Hyrdes Grav,
kan forvitre, synke, svinde,
skylles bort af Tidens Hav;

Men det Ord, som ham blev givet
i Gud Faders Kærlighed,
det er Sædekorn til Livet,
bærer Frugt i Evighed.«

Jørgen Aleksander Lassen, den af Rasmus Lassens Søner, der havde kostet hans anden Hustru Livet, var efter Embeds-eksamen (1823) blevet Huslærer hos Justitsraad Berg til Skovsbo ved Kerteminde, hovedsagelig for i givet Tilfælde at kunne være sin Fader til Nytte i Embedet. Og naar man kender Faderen, undrer man sig ikke over, at Baron Bille-Brahe indstillede Sønnen som Nr. 1, da hans Eftermand skulde vælges. Aaret efter sin Kaldelse blev han gift med Laurine Marie Lind, en Datter af Justitsraad og Brygger Jens Matthias Lind i København. 1837 blev Lassen Provst. Som Præst fulgte han i det Store og Hele Faderens Spor, men var mindre umiddelbar. Omend Forudsætningerne havde været tilstede fra Hjemmet, behøver man blot gøre sig klart, at hans Embedstid faldt ikke i Frederik VI.s, men i Kristian VIII.s Regeringstid. Som Embedsmand var han dygtig og omhyggelig, og ogsaa som Præst har han efterladt sig det bedste Minde.

Den kendte Præst og folkelige Forfatter E. Mau fortæller i sin Selvbiografi, hvorledes han under sit Ophold paa Gyldensten, hvor han 1831 var blevet Huslærer, gjorde Lassens Bekendtskab i Odense, og hvorledes der — trods Aldersforskellen — knyttedes et varigt Venskabsbaand mellem dem. »Min trofaste Ven . . . med Kiærligheds og Hengivenheds bedste Følelser,« skriver han 1846 i et Dedikationseksempplar af sin bekendte Postille. Til hans glade Minder hørte de hyppigt (»næsten hver Sommer«) aflagte Besøg i »den yndige Kværndrup Præstegaard«. I en Række Aar vekslede de muntre, spøgefulde Breve, og 1846 besøgte Lassen Mau (dengang Præst i Haarslev ved Skelskør) tilligemed »den kære Pastor Agerbek« (død som Sognepræst i Øster-Hæsinge). 1850, da Lassen kom til Sjælland, forflyttedes pudsigt nok Mau til Fyn (Skellerup-Ellinge). Han endte dog som Præst i Farum.⁶⁵)

Jørgen Aleksander Lassen.

Efter Maleri af E. Bærentzen. Fra Fynsk Hjemstavn.

I Lassens Embedstid undergik Præstegaarden og Haven adskillig Forandring. Baade Stuehuset og Udbygningerne var tjenlige til Fornyelse. Ombygningen fandt Sted i Aarene 1827—33. Stiftets offentlige Midler ydede et Laan paa 1000 Rdl. hertil. Adskillige gamle Ege i Præstegaardens Fredskov og paa dens Udmarker blev anvendt. Gaardens 90 Fag blev lagt »i Vaterpas« ved Kampestenssætninger, og under Stuehusets Sal, der var højere end de andre Værelser, indrettedes en dyb og stor Kælder.

Der gik 20 Aar af Lassens Embedstid, før Haven blev forandret, men det blev da ogsaa — sagt med hans egne Ord — »en Hovedforandring«, som bestod i, at den engelske Stil blev gennemført. Fra en ældre, gravet Dam noget tilbage i Haven lod han en Kanal

slynge sig frem gennem Forpartiet, og over den førtes ad Broer de uregelmæssige Gange. Kastanjealléen og Bøgehækken for Enden af Haven ligesom Enkelttræer og Grupper, der lod sig indpasse i Stilen, blev ikke rørt. Flere fremmedartede Træsorter og Buske kom til. Med Havens o. to Tdr. Land har dette Anlæg sikkert været ganske heldigt. Friskhed og Frihed og dog med Præg af Stil parrede sig med idylliske Smaakroge og ærværdige Reminiscenser.

Den gamle Stuelænge.

Th. Lassen fot. o. 1925. Fra Fynsk Hjemstavn.

Noget helt tydeligt Billede af Haven i denne Skikkelse kan vi imidlertid nu vanskeligt danne os. Minderne om det ældste har bevaret sig bedst.

Mest Tak skylder Eftertiden Provst Lassen for han topografiske Arbejde. Stødet dertil havde han vistnok faaet ved Vedel Simonsens opfordrende Skrift »Nytten og Nødvendigheden samt den hensigtsmæssigste Indretning af historiske Topographier« 1829 og hans (tilligemed Nyerups, Rasks og Rafns) Henvendelse gennem Guvernøren over Fyn, Prins Kristian (senere Kr. VIII) til Sognepræsterne ved biskoppeligt Cirkulære af 31. Juli 1829. Hans Arbejde strakte sig over Aarene 1829—62, altsaa ud over Kværndrup-Tiden, og resulterede i en meget udførlig Sognebeskrivelse, skrevet med hans overordentlig smukke og sirlige Haandskrift.

Desværre forsvandt den sporløst 1912 ved et Buds Upaalidelighed, da den var udlaaent til Dyr læge P. Jensen. Forinden havde den dog været benyttet af denne, og der var gjort en Del Udskrifter, som samledes af Th. Fausing (efter ministeriel Resolution), for at dette Stof sammen med enkelte Forfatteres,⁶⁶⁾ som byggede paa Lassens Haandskrift, saavidt muligt kunde danne en Rekonstruktion. 1923 var man saa heldig i Pastoratets Arkiv at finde nogle af Lassens Materialer og Forarbejder, som gav nyt Stof,⁶⁷⁾ men tillige ogsaa viste, hvor meget vi har tabt.

Lassen blev 1850 forflyttet til Tølløse og Aagerup paa Sjælland. Han døde i København 1888.

Ludvig Feilberg, som blev kaldet til Kværndrup 1850, var en Proprietærsøn fra Slangerupengen, født 1803. Han var Student fra Frederiksborg 1820, og efter sin Embeds-eksamen 1828 blev han Kapellan i Glostrup, hvor han lærte sin tilkommende Hustru, Præstedatteren

Karen Johanne Schouboe, at kende. 1833 blev han Sognepræst i Skagen og samme Aar gift. Senere kom han til Husby ved Ringkøbing. Forflyttelsen herfra til Kværndrup var for ham en Udfrielse, saaledes som det tydeligt fremgaar af hans patetiske Afskedsprædiken for den jyske Menighed.⁶⁸⁾ Desværre opfyldtes Forhaabningerne ikke ganske. Forskellen mellem Feilbergs og hans Forgængeres Karakter var for mærkbar, og selve Folkeaanden var ogsaa nu en anden. Fejlen var paa begge Sider Egenraadighed og manglende Imødekommenhed og Forstaaelse. Hjemmet blev atter her hans Verden.

Gavl mod Haven.

I Gavlen oprindelig Havestue. V. Valerius fot. 1923.
Fra Fynsk Hjemstavn.

Et af Børnene, den senere saa bekendte Filosof Ludvig Feilberg, hvis Opvækst faldt her i Kværndrup, har paa Opfordring af Pastor Kaae 1896 meddelt nogle Erindringer om Brydninger mellem Faderen og Menigheden:

»Det var netop i de første Aar af Faders Embedstid, at Kold var i Ryslinge. Men jeg var dengang kun 3—4 Aar. Senere husker jeg godt, hvorledes det stærke Aandsliv i Ryslinge paa mange Maader greb stærkt ind i Kirkelivet i Kværndrup, og hvorledes der navnlig i Trunderup var en Mængde »Hellige« og Sognebaandsløser. De søgte altsaa ikke Kirken; men jeg har Indtrykket af, at Fader dog egentlig stod i et godt Forhold til dem. Jeg mindes saaledes, at en af dem, Niels Petersen, jævnlig kom i Præstegaarden med sin Kone, og hvorledes de, da de om Aftenen skulde gaa, forbavsede os yngre med deres Forslag: »Skal vi saa synge,« hvad virkelig blev effectueret. Jeg har en bestemt Forestilling om, at de gik med hinanden i Haanden, og at en lattermild Pige, Bolette, der tjente os . . . flere Gange, kom galt afsted med ikke at kunne holde sine Lattermuskler i Orden. Sikkert brave Folk, hvis Værd Fader synes at have paaskønnet trods deres modsatte Anskuelser. En anden »hellig« Familie, Rasmus Hansen i Trunderup, mindes jeg ligeledes som Folk, vi stod paa en god Fod med, og en tredje, Hans Rasmussen (?), husker jeg, at Fader en Gang maatte tage i Forsvar. Jeg husker Fader sige de Ord: »De kan nu sige, hvad De vil, saa er der meget Godt i den Mand,« hvortil Angriberen svarede: »Ja, det kan gjerne være, men det kommer bare ikke ud.« Hvad jeg kan meddele efter en Drengs Erindringer, kan selvfølgelig ikke være andet end slige spredte Smaating. Paa Kirkelivet i sin Helhed havde jeg ingen Forstand; jeg har kun det Indtryk, at Bølgerne gik højt, og Centret var Ryslinge og atter Ryslinge. Fattigvæsenet i Sognet ved jeg, at Fader tog sig varmt af. Jeg husker ikke een, men mange Gange, at have hørt Folk sige: »Naar Præsten er væk, skal de Fattige nok komme til at savne ham.« Han havde for deres Skyld mange Stridigheder med Sogneforstanderskabet, med hvilket han . . . levede paa en meget spændt Fod (Godsforvalter Wogensen var dengang dets Formand). Fattige gik aldrig bort fra Gaarden uden at have faaet noget, ligesom der, naar nogen af Sognemændene var paa »Studerekammeret«, altid gik Bud ned efter en »Snaps og en Bid Brød«, en Opmærksomhed, jeg veed i høj Grad paaskønnedes fra Bøndernes Side og jævnlig indbragte Køkkenet et Par Høns el. dsl. Bønderbryllupper og Gilder har, som rimeligt er, særlig præget sig i min Erindring. Om disse storartede flere Dages Fester med Musik og Procession kunde jeg nok fortælle en Del; men det . . . vedrører jo heller ikke i egentlig Forstand Kirkelivet . . .«⁶⁹)

Et endnu mere detailleret Billede giver Pastor Feilbergs Eftermand, Harald Petersen, os i et tilsvarende Brev fra samme Aar. Han bygger hovedsagelig paa Befolkningens Omdømme og kan

altsaa siges at belyse Sagen fra Modpartens Side og med den Objektivitet, som maa formodes af Kollegialiteten:

». . . han havde idelige Stridigheder med Sognebeboerne, fortalte man mig; især med Sogneraadets Medlemmer, som han stillede store Fordringer til i Retning af Taalmodighed. Jeg har faaet det Indtryk, at han af inderlig misforstaaet Stræben efter Nøjagtighed og Grundighed pinte sine Omgivelser og hvem, han kom i Berøring med; han var jo dengang selvskreven Formand i Sogneraadet, og han kunde som Formand trække Forhandlingerne ud i det Uendelige, saa de stakkels Sogneraadetsmedlemmer kunde faa Lov til at sidde i Møde fra Morgenstunden til langt ud paa Natten, hvad de selvfølgelig var meget misfornøjede med. Af samme misforstaaede Nøjagtigheds-Stræben pinte han ogsaa de ulykkelige Tjenestefolk, naar de kom og skulde have skrevet paa Skudsmaalsbøger; de kunde vente og vente, inden de fik dem udleveret, da han gav en hel lille Levnedstegnelse i Skudsmaalsbøgerne . . . Der gik mange Fortællinger blandt Folk derom; jeg erindrer, at ved et Præstekonvent i Tved Præstegaard henvendte en af Præsterne sig til Feilberg med Anmodning om ikke at være saa omstændelig i Skudsmaalsbøgerne; men da foer Feilberg op og svarede meget ophidset, at han var maaske den eneste Præst, der udførte dette med Samvittighedsfuldhed, og det fik Ingen ham til at afvige fra . . . Som en anden Snurighed af Manden erindrer jeg, at en Dag, da jeg skulde betale en Sadelmager for udført Arbejde, og han præsenterede sin Regning, denne (!) udbød, da han modtog Pengene: »Det er da godt, at man nu kan faa sine Penge af den Kværndrup-Præst.« Da jeg spurgte ham, hvad det skulde sige, svarede han, at da han engang kom til Pastor Feilberg med en Regning for udført Arbejde, svarede denne ham, at han fik ingen Penge, før han godtgjorde, at det Læder, de Søm etc., som var anvendte, ogsaa vare betalte den Mand, han havde kjøbt dem af. Længe havde han

Ludvig Feilberg.
Fra Fynsk Hjemstavn.

maattet vente paa sine Penge, da det jo var en meget omstændelig Sag at skaffe Kvittering for, hvad Feilberg havde forlangt . . . I Vacancen i Embedet prædikede jeg een Søndag i Kværndrup Kirke, og jeg mindes kun, at jeg blev modtaget med stor Venlighed og Gjæstfrihed af baade Feilberg og hans Hustru; trods sin (!) Egenhed var der sikkert meget Bravt hos Manden, men Præst var han ikke for Sognefolkene.«⁶⁹⁾

Konklusionen: at Feilberg ikke skulde have været Præst for Sognefolkene, er vel noget for vilkaarlig. Andre turde mene noget andet, og alle tilpas har næppe nogen Præst været eller kan være. Mange af hans gamle Konfirmander stod i stor Taknemmelighedsgæld til ham, skønt han var streng. Med Friskolens Folk kom han helt godt ud af det, selv om hans Maade at holde Eksamen paa kunde være besynderlig. Engang sluttede han ikke før Midnat.⁷⁰⁾

Var Feilberg i mangt og meget »original indtil Særhed«, saa var hans Hustru »lys og livlig, venlig og vindende af Væsen, let til Begejstring og en sværmerisk Elsker af Naturens Skønhed; hun læste meget, ogsaa Filosofi og skal endog have givet sig i Kast med Spinoza — noget andre Præstekoner talte om med Hovedrysten.«⁷¹⁾

I Ægteskabet var 4 Sønner, der alle tog Uligheden mellem Forældrene i Arv. Den yngste, Ludvig (født i Husby 1849) fik som mindre Undervisning sammen med Børnene fra Rynkebygaard, hvor hans næstældste Broder (senere Kaptajn) Gustav F. var Huslærer. Ludvig blev den bekendteste af dem; han fik desuden under sin Opvækst i dette Haveland en Mængde Indtryk, som han senere har frugtbargjort i sine Skrifter. I disse »Glimt« og Huskud fra Barndomsdagene har han udødeliggjort ikke blot Forældrenes Part i hans særegne Aand og faste, retliniede Karakter, men selve Stedets, Hjemstavnsens, Hjemmets og Naturens Andel i hans Leve-lære.⁷²⁾ Her kan eksempelvis nævnes:

»Hvide Klodeskyer . . . (de har ikke vist sig for mig andre⁷³⁾ Steder end i Kværndrup) . . . bragte mig til at tænke paa Barndomstiden . . . Dengang, da man kunde se »Naturens lange Løb lige ind i Evigheden«. Hvor levende mindede de Skyformer mig ikke om den 21de Maj i Præstegaardens Have med nylig udsprunget Bøgeløv, Solskin, Chokolade og hvid Dug i det Grønne.« . . . »Dengang jeg som lille 7-aarig Gut for første Gang fandt en Fuglerede — inderst inde ved Stammen i et lille Grantræ paa »Granhøjen«. . . Aldrig har maaske nogen Begivenhed tændt en saa ren Glød i mit Sind siden . . . « [eller] ». . . naar jeg tidligt om Morgen var nede i Haven for at se efter nedfaldende Blommer, og der saa

pludselig kunde lyde et fedt Klask paa et Kaalblad lige bag mig. Jeg husker den Følelse, hvormed man bøjede Kaalbladet til Side og saa en dejlig rødprykket Blomme ligge paa Jorden. Det var Liv.« . . . [eller] »naar splinternye Bier i den tidlige Foraarssol summede omkring nysudsprungne Blade paa Stikkelsbærbuskene langs Sydveggen af Præstegaarden. Nu og da stoppede Lyden op, naar Bierne satte sig paa en af de smaa kølleformede Stikkelsbærblomster. Det var for mig, som om det var Foraaret, der summede ud af den lille grønne Kølle . . .«

Sønnen fandt her den Lykke ubeskaaret, som Faderen havde haabet paa, udmøntede den til Berigelse for os andre. — Pastor Feilberg tog 1864 sin Afsked og døde i København 1870.

Christen Friis Rottbøll var født i København som Søn af Geheimekonferensraad, Justitiarius i Højesteret Chr. Mich. R. Hans Farfar var Konferensraad og medicinsk Prof. Chr. Friis R., og dennes Broder var Biskop Chr. Mich. R., Onkler var Digteren, Prof. i Statsøkonomi Olufsen og den kendte

Chr. Friis Rottbøll.

Amtsprovst Tetens i Gunderup ved Aalborg. Moderen, Nielsine Petrine Jensine Casparine Frederikke Sehested Berregaard, var Datter af Kammerherre F. B. og Ida Vilhelmine Sehested (Broholm), der senere blev gift med Biskop R.s Søn, Generalfiskal Jens Laasby R. Pastor R. var Student fra Herlufsholm 1840 og blev Kandidat 1845. Efter en Rejse i Tyskland, Italien og Frankrig var han en kort Tid Biblioteksassistent og blev 1858 Sognepræst i Gottorp (Brodersby ved Slesvig), men afsat af Tyskerne 1864. Efter nogle Maaneders Volontørtjeneste paa Kgl. Bibliotek kaldedes han samme Aar til Kværndrup. Han var gift med Louise Emilie Bangert, en Datter af Sekretær i Ordenskapitlet, Etatsraad C. B., men deres Ægteskab var barnløst.

Det kan ikke forundre os, at denne højtdannede, ja fornemme Mand ikke fandt sig tilpas i det Lassen'ske Stuehus; og i Aarene

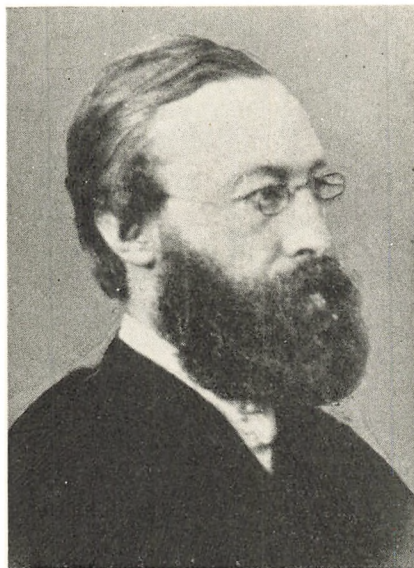
1868—69 skred han til Opførelsen af en anden Bolig. Den kom til at indtage den østlige Længes Plads, og det gamle Stuehus blev derefter Forpagterbolig, som hidtil havde været i den nævnte Længe. Den nye Bygning var særdeles velbygget og rummelig, ja man skulde endog mene vel stor med sine 16 Værelser for disse enlige Mennesker, men de var jo opvokset under større Forhold end Præstefolk i Almindelighed. For saa vidt kan man egentlig ogsaa undre sig over, at det ikke var dem magtpaaliggende, at Bygningen kom til at fremtræde elegantere i det Ydre, men efterhaanden dækkedes den af Vedbend, hvorved Facaden blev baade smukkere og hyggeligere. At Bygningen med sin anden Langside kom til at ligge ud til Haven, var jo et stort Plus. Havestuen var dekoreret i pompejansk Stil, med Vægfelterne indrammet af malede Fantasisøjler. Den Bygningsgæld, som Embedet paadrog sig, var 3500 Rdl. at afbetale med 330 Rdl. i 28 Aar.

Rottbøll tænkte imidlertid ogsaa paa Menighedens Tary; han forestod saaledes Oprettelsen af en Syge- og Begravelseskasse for Sognets Husmænd. Men i Sommeren 1871, da han var taget til Jylland for at følge en yngre Broder til Jordan, blev han selv syg og døde efter faa Timers Sygeleje en Uge efter Broderen. Kun nogle faa Maaneder efter fulgte Rottbølls Hustru sin Mand i Graven (Oktober, i København). Af deres efterladte Formue testamenterede de til et Legat for Døtre af Præster paa Landet i Fyns Stift en Sum, som nu andrager ca. 13.000 Kr. I dette fulgte de et Eksempel givet af Slægten, som i Aarene 1865—69 havde skænket over 100.000 Kr. bort til Legater. Senere føjede Rottbølls to ugifte Søstre hertil et Mindelegat for Faderen paa 20.000 Kr.

Da Præstekaldet opsloges ledigt efter Rottbølls Død, var dets Beskaffenhed og Vilkaar flg.: Korntienden: Rug 43 Tdr. 4 Skpr. $\frac{1}{8}$ Fjdk., Byg 58 Tdr. 2 Skpr. $\frac{37}{16}$ Fjdk., Havre 77 Tdr. 6 Skpr. 3 Fjdk., Kvægtiende og Smaaredsel: 14 Tdr. 7 Skpr. $\frac{1}{2}$ Fjdk. Byg. Refusion [Tilbagebetaling, Godtgørelse] af Egeskov 30 Rdl., Jord afgivet til Vejvæsenet: 1 Rdl. 58 Sk., Renter af Legat: 80 Rdl., Udbytte af Bankaktier: 300 Rdl., Offer og Aksidenser [frivilligt Offer]: c. 420 Rdl., Avling: $89\frac{1}{4}$ Tdr. (Hartkorn: 9 Tdr. 2 Skpr. 1 Fjdk. $\frac{1}{2}$ Alb.), Forpagtningsafgift: 50 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, 16 Tdr. Rug in natura, 20 Tdr. Byg do., 2 Tdr. Hvede do., 1 Td. Ærter do., 8 Tdr. Kartoffler do., 6 Kander Mælk daglig i Sommerhalvaaret, 5 Kander i Vinterhalvaaret, 1 Slagtehoved, 1 Galt, 6 Lam, 4 Lisp. Talg, 80 Miles Kørsel, Udbytte af en Skov paa $4\frac{1}{8}$ Tdr.

Land: c. 3 Favne Brænde, og tilstrækkeligt Tørveskær. Af Udgifter — foruden Bygge-Gælden — er der: Skatter paa Amtsstuen c. 88 Rdl., Kommuneskat c. 35 Rdl., Landemode Ekspenser med Bidrag til Hjælpekassen: c. 16 Rdl. Enkepension — der er to Enker paa Kaldet [nml. Feilbergs og Rottbølls] — er for den æ. fastsat til 7 Tdr. 3 Skpr. Rug, 12 Tdr. Byg, 9 Tdr. 5 Skpr. Havre efter Kapitelstakst og 147 Rdl.

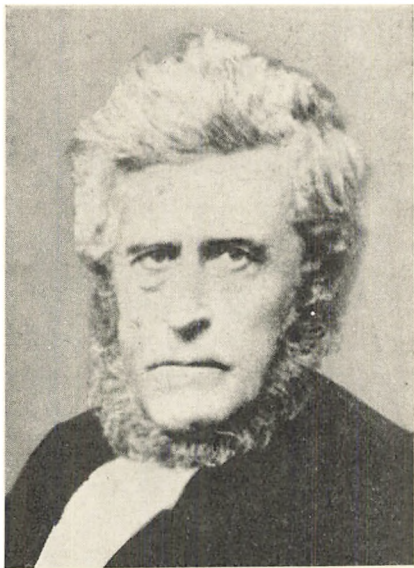
Den 27. Aug. 1871 kaldedes den nye Præst, den 37-aarige Harald Frithiof Henrik Julius Petersen. Han var en Søn af Kastelpræsten i København Jørgen P., hans Moder, en Postkontrolørdatter fra Nyborg, Anne Margrete Poulina Clausen, havde været Skuespillerinde ved Det kgl. Teater. En Broder var den senere Livlæge hos Christian d. IX, Thorvald P. H. P. blev Student fra Metropolitanskolen 1852, Kandidat 1858, og efter Lærervirksomhed ved v. Westenske

H. F. H. J. Petersen.

Institut og Melchior's Borgerskole i Kbh. blev han personel Kapellan i Skaarup og Lærer ved Seminariet 1860. Herfra kom han til Kværndrup. 1861 var han blevet gift med en Datter af Københavns Kommandant, Generaløjtnant Schepele. I Ægteskabet var 2 Sønner, den ene, Christian August, døde som Inspektør ved Vejlefyrd Sanatorium 1906; den anden, Johannes, som blev Bankmand, og en Datter, Aleksandrine, gift med Amtslæge S. Damsgaard, overlevede ham. Efter (den 26. Okt. 1878) at være blevet forflyttet fra Kværndrup til Nabosognet Gudbjærg, hvor han var til 1889, kom han til Avnslev og Bovense; i dette Embede blev han Medlem af Ministeriets Kommission til Behandling af Gejstlighedens Lønning; 1905 udnævntes han til Ridder, og samme Aar søgte han sin Afsked. 1916 (Nov.) døde han paa Frederiksberg. Pastor Petersen var en dygtig Mand, som skabte sig mange Venner, men de 7 Aar i Kværndrup var for kort en Tid til,

at hans Præstegerning kunde sætte mærkbare Spor. Som en Ejen-
dommelighed kan det nævnes, at han næsten altid færdedes i Sog-
net til Hest. Foran har vi omtalt hans Karakteristik af Forgænge-
ren Feilberg; han nævnes desuden blandt Hjemmelsmændene i
F. R. Friis's »Historisk-topografiske Efterretninger om Kværndrup
Sogn« fra 1881.⁷³⁾

Jeremias Wøldike.

Hans Efterfølger blev
Jeremias Wøldike, der
var Præstesøn og af Præste-
slægt, født i Faaborg 1819,
men opvokset i Sydsjælland
og paa Amager, hvor hans
Far senere havde Embeder.
Farfaderen var Professor i
Matematik Jeremias W.,
Mormoderen en Rösenstand-
Goiske. 1838 blev han Stu-
dent fra Vordingborg og 1843
Kandidat, derefter var han
Huslærer paa Møen, senere
Kapellan og Hjælpepræst i
sin Barndomsegn og paa Lol-
land og Falster; en kort Tid
konstitueret som Feltpræst i
Rendsborg blev han 1860

Sognepræst i Øster-Hornum ved Nibe, derfra kom han til Kværn-
drup.

Faderens Kærlighed til Havedyrkning blev indpodet i Børnene
og gik især Jeremias fuldstændig i Blodet; tidligt var det hans Agt
at hellige sig Pomologien [Frugtvidenskaben], men Faderens Vilje
var imidlertid, at han skulde gaa den teologiske Vej, ellers kunde
han faa Lov at blive Skræder, og saa maatte Jeremias jo bide i
det sure Æble. Præstegerningen gav ham jo dog baade Tid og
Lejlighed til at dyrke sin specielle Interesse. Allerede 1811 var det
paalagt Præsterne og andre Embedsmænd at virke for Havedyrk-
ningens Udbredelse, og det resulterede i baade æstetiske Mønster-
haver (som f. Eks. Lassens) og økonomiske. Men paa Wøldikes Tid
var en saadan speciel Virksomhed et Særsyn. Han var Pomolog
og Frugtdyrker mere end Forfatter; kun lidt har han udgivet,
f. Eks. nogle Afsnit i Værket »Den danske Frugthave«, men de

skrevne Samlinger arvede hans Kollega paa Frugtkyndighedens Omraade, Lærer C. Matthiesen, Gundsømagle, og de er gennem ham kommet Almenheden tilgode. I sin Alderdom høstede Wøldike fuld Paaskønnelse for sit Arbejde; han var med til at stifte den første Sammenslutning af Landets Gartnere, og skønt Præst, gjorde »Almindelig dansk Gartnerforening« ham til Æresmedlem.⁷⁴⁾ De fleste ældre Frugttræer i Kværndrup og Omegn stammer fra Wøldikes Podekviste. I Præstegaardshaven satte hans Virksomhed naturligvis sine tydeligste Spor, som endnu i Dag kan følges. Den store Have blev under ham i det væsentligste en Frugtplantage ordnet efter en Opdeling af Haven paa langs og tværs. Foran Huset bevaredes et Blomster- og Plæneparterre, med Kastanjealléen og de sjældnere gamle Træer. Den nordlige Del af Haven blev et lægivende Parkparti, hvor en Dam var Resterne af Lassens Kanal, den sydlige, der øgedes med et Stykke af Tolften, saa Arealet blev o. 2 Tdr. Land, blev Frugthave. Den var dog ikke skarpt afgrænset fra det øvrige. Gange, der var kantet med Blomsterrabatter, slyngede sig ind og ud mellem Æble- og Pæretræerne, Buskadser af alle Slags skød sig overalt imellem, og Haven fik derved et Særpræg: solrig og dog skyggefuld, rig paa Overraskelser i sin Blanding af Nytte- og Prydhave. Wøldike omfattede sine Vækster med en Faders Kærlighed og Omhu, og omvendt sagde han, at Sognebørnene »gik ud« for ham, naar de døde. Han manglede selvfølgelig ikke de af ham tiltrukne eller specielt yndede Frugtsorter: Otto Wøldikes Kirsebær (opkaldt efter Sønnen, der døde 19 Aar gammel 1875), Wøldikes Pigeon (= Strandmølle Hindbæræble eller Oktober-Pigeon, som W. helst vilde have det nævnet), Skovfogedæblet fra Lou, Espe Hvidtop, Paraplyæble, Vinsur fra Pletten (Mosegaard), Caspar Wegeners Astrakan, Vemmenæs Bredæble, Degneæble, Fru Heireths Æble, Stribet Kantæble, Guldgul Sommerpigeon, Hillerup Høst-Rosenæble, Arreskov Graastener, graa fransk Reinette. Af Pæresorter har jeg noteret mig: Bergamotte, Paaskepære, Flaskepære, Passé Colmar Regence, Sharps Emperor, Fondant (Delices) de Charnese, Beurré Six, Duchesse d'Augoulême, Stintenborg (Skelby), Jalousie de Fontenay. Desuden adskillige Blomme- og Kirsebærsorter, af hvilke jeg kun husker Navnene paa to: Jefferson og Montmorency. Men disse Navne er kun en Brøkdæl af Bestanden paa Wøldikes Tid, mange af Træerne var podet med flere, enkelte endog med mange Arter.

Wøldike var to Gange gift, begge Gange med Kusiner (ogsaa

indbyrdes) og tillige Præstedøtre. Hans første Hustru var allerede død 1869, af dette Ægteskab var den ovennævnte Søn samt 2 Døtre, hvoraf en døde lille, den anden var gift med Skolelæreren i Øster-Hornum. Hans anden Hustru, Elise Marie Møller-Holst, skænkede ham ingen Børn. Hendes Søster var gift med Wøldikes Broder.⁷⁵⁾

Sin Præstegerning passede Wøldike til det sidste; efter et Sygebesøg kom han hjem, overbevist om, hvor det bar hen med ham selv, og indførte sin egen Død i Kirkebogen — noget vistnok ene-

staaende; den indtraf 2. April 1887, og han blev begravet ved Kirkens Vestgavl. Ligesom dansk Frugtavl i ham havde haft »en af sine varmeste og nidkæreste Talsmænd«, saaledes var han som Præst og Menneske »dygtig og nidkær«, »elskværdig og kærlig.«⁷⁶⁾ Hans Enke døde 1908 i Brahetrolleborg og hviler ved sin Mands Side.

A. C. Kaae.

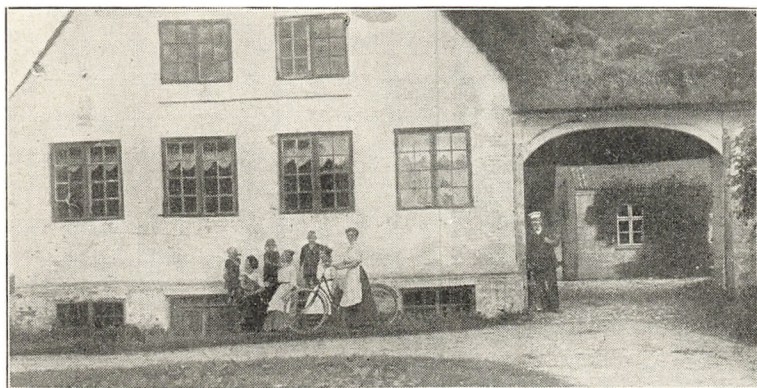
Fra Danm. Kultur ved Aar 1940, III.

Alfred Cameron Kaae var en Præstesøn, født 1848 i Tikøb i Nordsjælland, hans Moder var en Datter af engelsk Konsul Mac Gregor. 1867 blev han Student fra Borgerdyd-

skolen og 1874 Kandidat. Efter nogle Maaneder paa Askov Højskole blev hans Huslærer i København og siden i Tikøb, hvor han samtidig gjorde et Arbejde for Skyttesagen og Aftenskolen. 1879 blev han ogsaa Kapellan dér, indtil han kaldedes til Kværndrup. Her virkede han for Opvækkelsen af et Menighedsliv og blev især kendt for Oprettelsen af Plejehjemsforeningen og for sit store Arbejde i dennes Tjeneste; han udgav forskellige Pjecer og var til 1904 Formand i de danske Plejehjemsforeningers Hovedbestyrelse.⁷⁷⁾ Fra 1900 drøftede man I. C. Christensens Forslag om Menighedsraad, og Kaae optraadte i Debatten med skriftlige Indlæg, som viste hans kirkelige Stade ved at betone et kristeligt Fællesskab paa Grundtvig'sk Grund: »En lovordnet Folkekirke, med fuld aandelig Frihed«, som et af Skrifterne (fra 1903) er

betitlet. Da Menighedsraadene 1903 var en Kendsgerning, udgav han (1904—06) »Menighedsraadsbladet«.

I Aarene 1900—04 havde han en midlertidig ordineret Medhjælper Jes Skovgaard Seidelin (født 1874, hans Fætre var bl. a. Biskop H. Ostenfeld og Domprovst C. Skovgaard-Petersen. Han var Kandidat fra 1898 og havde faaet megen aandelig Tilskyndelse ved at deltage i de nordiske kristelige Studentermøder. Senere blev han Kapellan ved Klosterkirken i Horsens, tilsidst Sognepræst i Voldum sydøst for Randers).

Indkørselen til Præstegaarden.

I Gavlen en Mødesal. Denne Længe var opført 1833. Th. Fausing fot. o. 1914.
Fra Fynsk Hjemstavn.

1906 forflyttedes Kaae til sit Fødesogn; d. 30. Apr. holdt han Afskedsprædiken, og en stuvende fuld Kirke var et synligt Vidnesbyrd om, at det var en stor Menighed, han havde formaet at samle om sig i de 19 Aar, han var Præst i Kværndrup. De første Aar efter sin Forflyttelse aflagde han hyppigt Besøg i Kværndrup og prædikede i Kirken. Efter 1915 at have taget sin Afsked opholdt han sig i Charlottenlund, hvor han døde 1919 (d. 14. Jan.) af Nyresygdom; han ligger begravet paa Tikøb Kirkegaard. Hans betydelig yngre Hustru, Ellen Magdalene Johanne, var en Datter af Krigsraad Bjørnsen til Gurrehus. I Ægteskabet var 5 Døtre. Prædikener af Kaae er trykt bl. a. i »Sædemanden« 1884 og i »Herrens Aar« 1894.

Emil Georg Ludvig Valerius blev indsat d. 20. Aug. 1906. Han var Søn af Maskinmester ved den militære Klædefabrik i Usse-rød P. V. og født 1870, 1889 blev han Student fra Birkerød Kostskole

og 1894 Kandidat; efter forskellig Lærervirksomhed i København blev han 1899 Sognepræst i Sunds ved Herning, hvor han var indtil sin Kaldelse til Kværndrup. Det følte som at komme fra Ørkenen til Kanaans Land, men Kanaanitterne var endnu i Landet, sagde en Kollega spøgefuldt. Den Modstand, som enhver Personlighed, der virker midt i det praktiske Liv, maa finde sig i,

E. G. L. Valerius.

havde mest en episodisk Karakter, men fik ham dog stundom til at tænke paa Forflyttelse. Sin Indsættelsesprædiken holdt han med »Klarhed og Varme«, som Avisreferatet udsiger, og dette sammen med Pligtopfyldelse og religiøst Frisind var Karaktertrækket i hans Embedsførelse, Forkyndelse og personlige Fremtræden, saa at det ikke skortede paa almindelig Agtelse og Hengivenhed. Venner og Tilhængere vandt han og ikke mindre hans Hustru, Anna Margrete, f. Henrichsen, især blandt »de stille i Landet«, de saakaldte »små« i Sam-

fundet og syge og gamle. Paaskønnelse herfor nød Præstefolkene ogsaa i høj Grad, især ved de runde Aar og Jubilæer, som han oplevede i sin lange Embedstid. Offentligt blev hans Gerning ved disse Lejligheder bedømt i den lokale Presse, og foruden hvad der allerede er nævnt til Karakteristik af hans Særegen-
 hed kan heraf endnu tilføjes, at han var »retfærdig og sandhedskærlig«. »En Sognepræsts Stilling« — siges der med Sandhed — »i en Egn, hvor der fra gammel Tid har været stærke aandelige Rørelser, som har skabt forskellige Retninger og frie Menighedsdannelse, er ikke altid let. Pastor V. har altid her optraadt paa en frisindet og forstaaende Maade.«⁷⁸) »I en Tale ved Trunderup Friskoles 70-Aars Fest [tilkendegav han] overfor de fri aandelige Bevægelser — i dette Tilfælde naturligvis særlig paa Skolens Omraade — Velvilje og Forstaaelse, der var Udtryk for,

at han ikke nærer noget Snæversyn, men bestræber sig for at yde fuld Retfærdighed til alle Sider.«⁷⁹⁾

1924 optog Menighedsraadet en Tanke, som allerede 1916 havde været fremme, om Salg af Præstegaarden; den ændredes imidlertid til en Udstykning af Jorden til 7 Statshusmandsbrug og saaledes, at Præstegaarden beholdt et Tilliggende af den nærmestliggende Jord paa 22 Tdr. Land. Da de gamle Bygninger var for store til Avlingen, besluttede man sig til at nedbryde dem og opføre en ny Forpagtergaard Øst for Præstegaardshaven, dette skete

Præstegaarden efter den sidste Ombygning.

V. Valerius fot. 1933.

i Løbet af 1927—28. Det gamle Stuehus blev foreløbig indrettet til Udhus for Præsteboligen, og paa Avlsbygningernes Plads anlagdes et Haveanlæg (Havekonsulent Wad), som i Terrasser strækker sig ned til Dammene foran Præstegaarden. Det ovennævnte Udhus veg endelig Pladsen 1929 for to nye, der kom til at flankere Stuehuset meget pynteligt. Tegningerne saavel til disse som til Forpagtergaarden udførtes af Arkitekt Daniel Rasmussen.

Af Helbredshensyn søgte Pastor Valerius 1933 sin Afsked. Han fik den med Biskoppens Tak »for hans mangeaarige og trofaste Arbejde i Kirkens Tjeneste«. Sin sidste Gudstjeneste holdt han d. 25. Juni samme Aar og fraflyttede kort efter Præstegaarden. Efter 2 Aars Ophold paa Fyn flyttede han til Sjælland (Roskilde), hvor han døde i Januar 1941. Af hans Prædikener eller Taler vides ingen at være trykt, og kun Udkast er bevaret fra Kværndrup-Tiden, men han har bl. a. i »Kirken og Hjemmet« (f. Eks. 1913, Nr. 22,

1914, Nr. 21) i »Kirken« (1918, Nr. 28) og i »Kværndrup Kirkeblad« efter sin Fraflytning skrevet smaa opbyggelige Stykker. I Tidsskrifter og i Dagspressen har han leveret adskillige Indlæg i staaende Stridsspørgsmaal, saaledes om Ligbrænding, mod Gendaab, for Fredssagen, for Rørdam-Loven og for A. Ruds Valg til Biskop.

Carl Christian Wegener, Sognets nuværende Præst, er født 1894 som Søn af Biskop over Lolland-Falsters Stift C. Wege-

C. C. Wegener.
Nørmark, Odense, fot.

ner (hvis Onkel var den bekendte Historiker og Geheimearkivar C. F. Wegener, der var født i Gudbjærg) og Nathalie Ahlefeldt-Laurvig. Han blev Student fra Metropolitanskolen 1912, Kandidat 1920 og Aaret efter Sognepræst i Skibet ved Vejle, hvorfra han kom til Kværndrup 1933. Her har han vakt et Menighedsliv, og hans Initiativ skyldes Kirkebladet (fra 1934), der udgives af Menighedsraadet under Redaktion af Sognepræsten. Ogsaa hvad Kirkens Udsmykning angaar, har han gjort et fortjenstfuldt Arbejde. 1937 blev han Provst for Sunds Herred. Han er gift med

Esther Luplau Janssen, en Datter af Kunstmaler L. J.

Kommer eders Vejledere i Hu! — sagde den lille Tavle under Præsterækken i Kirken til os. Vi har her gjort det saa godt, som vi nu var i Stand til. Men det skal være vor Trøst, naar vi betænker og beklager Manglerne, at der er en højere Retfærdighed og Ihukommelse, hvorefter — for at tale med Profeten — »de Forstandige skal straale som Himmelhvælvingens Glans, og de, der førte de mange til Retfærdighed, skal lyse ligesom Stjerner evigt og altid.«⁸⁰⁾

DET OFFENTLIGE SKOLEVÆSEN

Af Carl Durck.

»Henfarne Slægter — forglem dem ej!
I Arv de gav dig en ædel Gave.«¹⁾

Sidder man bøjet over gamle, gulnede Papirer for derigennem at »søge Slægtens Spor«, i dette Tilfælde for at finde Livstegn fra det yderst sparsomme Skoleliv her i Sognet for 3—400 Aar siden, faar man kun liden Løn for sin Møje. Enkelte Navne med faa Oplysninger om Liv og Virke møder dog en fra de gamle Blade. Det er Navnene paa Sognets Degne,²⁾ Bærerne af Bondeungdommens Oplæring i de Tider. Oplæringen bestod i Katekismusundervisning om Søndagen eller endog sjældnere.

Der er først Søren Degn, der kun nævnes, fordi han Anno 1535 var med til at hylde Christian III.

Anno 1572 er Peder Iffwersen Sognedegn. Han gør sig bemærket ved at klage over Degneboligen. Han skriver, at hans »Residents er et Ormsting-Huus og en liden Kaalhaffue, og dermed er Degnen forarmet baade paa Residentse og Jord.«²⁾

Anno 1589 skriver Biskop Jacob Madsen i sin Visitatsbog følgende (Navn nævnes ikke): »Degnen bor ved Kirken. Synger godt. Har en god Stemme, er lamb; den ene Fod kroget. Ogsaa godt paa Latin.«³⁾

Matz Rasmussen Degn nævnes i Matrikelen af 1661. Hans første Kone, Maren, døde 1665. Samme Aar blev han gift med Kirsten Christensdatter. Han døde 1680. Hans Enke blev 1682 kopuleret med Jacob Pedersen, sikkert den senere Jacob Pedersen Dein, Kværndrup, der døde 1691 henved 70 Aar gammel.

Nu begynder Oplysningerne at blive mere fyldige. Vi læser om Peder Nielsen, at han som Sognedegn i 1681 havde Strid med Byens Husmænd om Degnebyg eller Havre. Han paastod, at der af hvert Hus burde gives 1 Skp. Byg eller 2 Skp. Havre, hvil-

ket den forrige Degn ikke havde faaet i sine sidste Leveaar, fordi han var for gammel eller fattig til at paatale sin Ret.

En senere Degn er Oluf Pedersen Worm (o. 1690).

I 1697 nævnes Carsten Pedersen som Degn. Han var først gift med Maren Christensdatter, som døde 65 Aar gl. den 3. Marts 1707, og samme Aar giftede han sig med Anna Ibsdatter, Enke efter Gaardmand Knud Pedersen i Trunderup. Han døde 62 Aar gl. 27. Januar 1708.

I hans Tid nævnes to Mænd, som vi særlig interesserer os for, nemlig Olav Andersen, »dansk Skolemester« 1698, og Anders Pedersen Hvid i samme Stilling 1701.

Skolemester! Har der da været Skole her i Sognet i de Tider? Ja, Svaret har vi i en Skrivelse af 5. August 1695, hvori Mag. Claudianus, Stedets Sognepræst, beretter følgende:

»I Qverndrup Sogn findes en Capital fordum given og forrentet af Egeskov Proprietairer indtil denne Dag. Men enten den er først given og stiftet af sal. Hr. Otto Kragh eller nogen hans Formænd ved Stedet ved jeg ikke — i lige Maade er mig ej heller bekendt, hvor stor Capitalen er, eller hvad Rente den staar for, eftersom jeg kun saa kort Tid ved dette Kald haver været, og endnu ingen Fundats set. Men det haver jeg fornummet, at 40 Rdl. ere aarligen uddelte til Forarmede paa Godset, hvoraf fordum Skole her ved Stedet var underholden.

Men saasom Højædle og Velbaarne Hr. Etatsraad Grev Niels Kragh, som nu ejer Gaarden, haver ladet af ny opbygge et smukt Skole-Hospital her ved Qverndrup Kirke, hvor Hans Højædle Velbaarenhed tillige med sin Højædle og Velb. Frue alt haver givet Anstalt om 12 fattige Børn derudi at indtage til fri Kost og al anden nødtørfdig Undervisning, saavel som og til fri Information udi Læsen og Skriven, og end lagt en god Løn til Skolemesteren. Hvorom endnu ingen Fundation vides at være gjort. — Saa dette efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling, saavidt mig vitterligt er, allerunderdanigst berettet er.«⁴⁾

I en Præsteindberetning fra 20. Decbr. 1694 om Pensioner og Dotationer til Skoler og Hospitaler nævnes, at Patronen Niels Krag havde ved Kirkegaarden »ladet bygge et stort Hus til et Skole-Hospital, hvorudi Hs. Velb. vil et temmeligt Antal af fattige Børn underholde, baade med Kost, Klæder, Seng og fri Information saavel som anden Nødtørf, hvilket ikke kan ret defineres, før nogen vis Fundats bliver gjort.«⁴⁾

— Vi har endnu, saa sent som fra Aaret 1760, en Udtalelse om Otte Kraghs Skole-Hospital:

»Af Sal. Geheime-Raad Otte Kragh til Egeskov, har været indrettet en Hospitals-Skole til 12 fattige Børns Underholdning, med Føde og Klæde, og en Skolemesters Løn, for at informere dem og Sognets Ungdom i Læsning, Skriven og Regning. Skolen er i bemelte Hr. Geheime-Raad Kraghs Tid ophævet. Huuset beboes nu af en Væver. Fundatz eller Breve herom findes ingen.«⁵⁾

Disse tre Beretninger, som jo væsentlig falder sammen, lader os fastholde, at Otte Krag har bygget et Skole-Hospital, hvori der — foruden til de 12 Børn, der opholdt sig i Hospitalet — har været givet Undervisning for Sognets øvrige Børn. Skolen faar ingen lang Levetid, idet den allerede ophæves i Stifterens Tid (o. 1656 —66), og de 40 Rdl., Skolen kostede aarlig, er derefter blevet ud-delt til fattige.

Senere bygger saa Niels Krag (o. 1690) et nyt Hospital ved Kirken, noget lignende indrettet og med samme Formaal som det tidligere. Det ligger her, mens Manderup Rasmussen Krarup er Sogndegn (fra 1708). Men under hans Eftermand Jens Bager (Degn fra 1716) sker der nyt, idet denne, foruden at varetage Degneembedet tillige Aar 1739 maa overtage Stillingen som Skoleholder.

1739, den 23. Jan., kom Christian den Sjettes Forordning om Skolevæsenet i Danmark. Efter den skal der oprettes Skoler i alle Landsogne. Denne Forordning giver Stødet til, at Degnen Jens Bager, som ovenfor omtalt, ogsaa bliver Skoleholder.

Vi skal høre lidt om det, der gik forud, og maa vi da først citere en Skrivelse fra 1738.

»Befindes et Hus udi Qverndrup By paa 11 Fag, som sal. Etatsraad Kragh, der baade er største Lodsejer og Kirkepatron, hidindtil haver bevilget er Skole, hvor udi Ungdommen er bleven informeret, hvor ene af Sognepræsten blev fremvist Copi af sal. Etatsraadens Brev af 1. Maj 1738, hvorefter den særdeles beskikkede Skoleholder har været accorderet aarlig 24 Rdl., dog ikke længere, end Hans Majestæt om Skolerne anderledes forordnede. Og beror alt saa paa sal. Etatsraad Kragh, om han det derved vil lade forblive eller ikke, eftersom ham alene tilfalder alligevel at besørge Skolen med dens Inventarium, og flere er ej fornødne i dette Sogn. Til samme Skole henlægges følgende Byer: Qverndrup, Trunderup, Gultved og Egeschou.«⁴⁾

Efter kgl. Forordnings Udstedelse først paa Aaret 1739 vil man fremdeles her i Sognet lade alt angaaende Skolevæsenets Ordning afhænge af, hvad Etatsraad Krag mener. Det kommer muligvis af,

at Regeringen paa det nærmeste overlod Forordningens Gennemførelse ude i Sognene til »Proprietairerne«.

Sognepræsten, Hr. Clemens Jessen, skrev i de Dage følgende: »Det beror vitterlig nu paa . . . Etatsraad Kragh, om han det derved vil lade forblive; thi hans Anordninger er ophævet ved anden kongelig Forordning, som nu bør følges.«⁴⁾

Etatsraad Krag lader det nu ikke forblive som hidindtil! Kort efter Forordningens Udstedelse foreslaas en 4 Fags Tilbygning til Degneboligen. Denne Tilbygning, der skal anvendes som Skolestue, bekostes, sammen med behørigt Inventar efter Forordningen, af Kirkepatronen. Degnen bliver saa befalet at holde Skole, og Skole-Hospitalet ophæves.

Clemens Jessen, som ved flere Lejligheder holdt Haanden over Jens Bager, foreslaar, at der oprettes en ny Skole i Trunderup, »da Degnen ikke vil kunne overkomme Arbejdet alene« (Skr. af 13. Apr. 1739).⁴⁾

Imidlertid tages der intet Hensyn hertil. I en Indberetning fra 1739 ses, at Skolen nu er i Kværndrup. Videre berettes, at der kun er tilbygget Degneboligen 3 Fag. Distriktet omfatter »Qverndrup By, Trunderup, Gultved, Egeskov By med Egeskov Slot og Funktionærer, hvis Børn alle maa søge Qverndrup Skole.«⁴⁾ Fagene, der øves, er Religion, Læsning, Skrivning og Regning.

Saa skal da Jens Bager til at banke Lærdom ind i Bønderbørnenes Hoveder. Han har i hvert Fald ikke været for godt beslaaet med Materiel! Listen over Inventaret i den ny Skolestue ser saaledes ud: »1 langt Fyrrebord, 5 dito Bænke, 1 Reol til at lægge Børnenes Mad og Bøger paa, 1 Kakkelovn, 6 A.B.C., 6 Luth. Catechismus, 6 Pontoppidan: Forklaring«⁴⁾ Der tillægges Skoleholderen følgende Løn: 16 Rdl. + Naturalier (3 Tdr. Byg, 3 Tdr. Rug, 2 Køers, 2 Faars Græsning og Fodring, 20 Læs Brænde).⁴⁾

Men Byerne ligger langt fra hverandre. Om Vinteren er der daarligt Skolebesøg fra Gultved, Egeskov og Trunderup. Derfor tilbyder Degnen (og det gaar man ind paa) »at antage sig en Assistance hver Vinter, som skal besøge de nævnte tre Byer og der læse for deres Ungdom, medens Degnen bliver hjemme og læser med Qverndrup Ungdom.«⁴⁾ — Største Lodsejer, Etatsraad Krag tillægger derefter Degnen 16 Rdl., 3 Tdr. Byg, 3 Tdr. Rug, Græs og Foder til 2 Køer, 4 Faar »med Afgrøde«. Endvidere 20 Læs Tørv (gode, forsvarlige), som leveres ham ved Degneboligen (o. 1742).

Nu er alt lagt i Leje. Der findes fra de følgende Aar kun et Par Indberetninger om foretaget Syn over Bygningen — og hvad Degnen mener! 1741 læses: »En Degneskolen af 3 Fags tilbygget er i Stand og holdes Skole deri.«⁴⁾ 1742: »Bygningerne i forsvarlig Stand.«⁴⁾ Her overfor staar en Besværing fra Degnen 1743: »Qverndrup Degnebolig kand befindes i brøstfældig og slet Stand at være.«⁴⁾ Hr. Clemens Jessen tilføjer: »Dette bekræftes af Sognepræsten.«⁴⁾

Jens Bager døde i Embedet 1763. — Sognepræsten skriver: »1763, den 20. December begravet Degnen, Hr. Jens Bager, 72 Aar, og 47 Aar i Embedet.«⁴⁾

1764, 4. S. efter Hell. tre Konger indsættes den ny Sogndegn, Christian Wennike. Han havde siden 1759 været Substitut hos Jens Bager og var gift med dennes Datter Margrethe Sofie. Wennike, der var født i Rudkøbing 1728, var en belæst Mand. Han blev Student 1749; Aaret derpaa Exphilo, og sin Attestats opnaas 1752. Han døde ret pludselig 8. December 1792 og overlevedes af sin Hustru, men de havde ingen Børn. Under ham nævnes ikke mindre end fire Substituter, nemlig: 1) Niels Tullesen, hjemmehørende i »det Slesvigske«. Han blev senere Toldbetjent i Jylland. 2) Frederik Marstrand. 3) Student Barfod, der var noget forfalden. 4) Christoffer Jakobsen fra Trunderup, der blev Degn i Hundstrup.

Næste Degn og Skoleholder er Frederik Christian Christensen, der er født i Egeskov. Han blev indsat i Embedet 1. S. e. Hell. tre Kong. 1793, efter at han først havde været Skoleholder i Egeskov(!) i 8 Aar og Degn i Lunde i 7 Aar. — Han blev 12. Aug. 1786 gift med Jomfru Margrethe Soelgaard paa Egeskov. Han døde 21. Oktober 1798 og efterlod sig Enke uden Børn. En Pille af Kampesten, rejst ved Kirkens Nordside(!) skal bære følgende Indskrift: »Her hviler de dydige Ægtefolk, Degnen F. C. Christensen og Hustru M. Soelgaard. Han døde 1798 i sit 49. Aar, hun døde 1818 i sit 78. Aar.«

Under Christensen virkede Maintz, senere Møller i Lunde, som Substitut i 9 Aar, medens Christian Wisbeck, der blev hans Efterfølger i Embedet, var Substitut hos ham i 3 Aar.

Christian (Christen) Wisbeck var født i Hejls i »det Slesvigske«. Han giftede sig med en Degnedatter fra Ringe, Susanne Marstrand, med hvem han havde en Søn, der senere blev Gaardmand i Kavslunde. 1826 giftede Enken sig med Clemens

Clemensen, Gaardmand i Nørre Aaby, hvem hun forøvrigt ogsaa overlevede. — Under Wisbeck nævnes følgende to Substituter: 1) Lars Rasmussen Borre, en Bondesøn fra Trunderup. Han kom senere til Stenstrup og herfra til Avernakø, hvor han druknede ved en ulykkelig Hændelse. 2) Peder Knudsen, der senere blev Wisbecks Efterfølger i Degneembedet.

Mens Wisbeck var Degn og Skoleholder, byggedes nyt Skolehus (o. 1802) »dér, hvor det ligger Vest for Landevejen«. ⁶⁾ — »Skolebygningen er ved Gaden adskilt fra Læreren Vaaning.« ⁶⁾ — Undervisningen, der før den Tid var foregaaet i den 3-Fags Tilbygning til Degneholigen, saavel som og (senere) i dennes sydlige Ladehus, flyttes altsaa nu over paa den vestlige Side af Gaden, og her undervises saa uden Afbrydelse, til den nuværende Kværndrup Hovedskole tages i Brug i Foraaret 1918. —

I Wisbecks Tid bliver Skoleungdommen for talrig, og derfor antager han med Skolekommissionens Tilladelse en Substitut, den ovenfor nævnte Lars Rasmussen Borre, som han selv i Forening med nogle Mænd fra Trunderup lønner.

En ny Tid gryr for den danske Bonde. Stavnsbaandet er ophævet. Oplysning trænges der til, og i Aarene umiddelbart før og efter 1800 mærker man paa højere Sted en sand Iver efter at gøre Skolerne saa gode som overhovedet muligt. Allerede i 1789 havde Kongen udnævnt Medlemmerne af den betydningsfulde »Kommission for de danske Skolers bedre Indretning«. Mens Kommissionens langtrukne Forhandlinger stod paa og efterhaanden trak sig sammen til Skoleloven af 1814, kom »Cancelliets provisoriske Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet i Sjælland, Fyn og Lolland-Falster« (10. Okt. 1806). Heri bestemmes bl. a., at Skolealderen begynder ved det 6. (7.) Aar. Der skal være Distriktskommission for hvert Sogn paa 3 Medl. (Skolepatron, Sognepræst, Skoleforstander). Skoleudgifter paalignes, »Degnetraven« ydes som hidtil. Skolebygninger bedre (4 Alens Højde i Skolestuerne). Vinduerne skulde kunne lukkes op. Bræddegulv. Benævnelsen »Skolelærer« og »Kirkesanger« skal nu bruges i St. f. »Skoleholder« og »Degn«. Man holder paa Hverdagsundervisning, om Sommeren dog kun to Dage for de ældre Børn. Der skal i Skolerne undervises i »Religion, Skrivning, Regning samt Læsning«.

Den 1. Novbr. 1808 paabegyndes Undervisningen i Kværndrup efter dette Reglement, samtidig med at »den øvrige Skoleordning tilpasses efter det«. ⁷⁾

I Skolekommissionens Indberetning af 7. Juni 1809 skrives følgende:

»Skolevæsenet i Qværndrup Sogn er ordnet efter kgl. Reglement i alle Henseender. Vor talrige Skoleungdom i begge, baade Formiddags- og Eftermiddagsklasserne har saavel under Degnen Wisbecks og hans, med Skolekommissionens Tilladelse, formedelst Børnenes Talrighed, antagne Underlærer Lars Borres forenede rosværdige Virksomhed og fornuftige Vejledning gjort kjendelig Fremgang. (Læsning med Eftertanke, Skrivning, Regning og andre nyttige Kundskaber.)«⁷⁾

Trods det, at Reglementet ikke viser for megen Interesse, hvad angaar »andre nyttige Kundskaber«, lader det dog til, at de dyrkes her. — Skolekommissionens Formand, Sognepræst Rasmus Lassen, der tager sig varmt af Skolen, søger gennem forskellige Indkøb at sikre den Undervisningsmateriel. Af en Fortegnelse (fra 1809) over Anskaffelser til Skolen ses, at der er købt 3 Landkort (Danmark, Europa, Skandinavien). Globuskort haves allerede(!). Yderligere forsynes man med 10 Eksp. af Tørlitze: Den sunde Menneskeforstand(?), 30 Eksp. af Pastor Prahls Læsebog, samt 10 Eksp. af Godmands Børneven.

— Endelig kom Skoleloven af 29. Juli 1814, og i de nærmeste Aar derefter skal den nu føres ud i Livet. Det bliver dog en meget vanskelig Sag. Den under og efter Krigen indtraadte Fattigdom (Statsbankerotten 1813) gjorde, at den ny Ordning, der krævede stærkt forøgede Udgifter, kun langsomt vandt frem.

Men der var noget, der vandt frem i de Aar. Det var en helt ny Undervisningsmaade, som kom til os udefra: »den indbyrdes Metode«. Ved allerhøjeste Resolution af 21. Aug. 1822 blev den »anbefalet« til Indførelse i Landets Skoler (yngste Kl.), og ved en efter den Tids Forhold voldsom Reklame (»En Lærer til 1000 Børn«) søgte man at overbevise Myndigheder og Lærere om, at her var det helt rigtige.

Et kort Resumé Metoden angaaende vil maaske være paa sin Plads: Der »formeres« 1) Læseskole, 2) Skriveskole og 3) Regneskole. Børnene deles i Hold inden for hver af de tre Afdelinger. Hvert Hold (o. 3 Elever) gennemgaar sin Tabel under Ledelse af en »Bihjælper« (ældre Elev), mens Læreren leder Arbejdet fra Katederet ved Stød i sin Fløjte (bl. a. Skiften fra Tavle til Tavle). Han kontrollerer Bihjælpernes Arbejde ved at gaa fra Tabelhold til Tabelhold. Han »rykker op« og »flytter ned«, fører Bog over Eleverne (ved hvilken Tabel de staar) og over Bihjælperne (Num-

merfortegnelse) — alt i en Konzeptbog med Rubrikker for hver af de 404 Tabeller. Desuden efterser Læreren Penne, skærer Gaasepenne til o. m. m. — Normalt skulde der 19 Pibestød til hver halve Dag — »foruden de mere tilfældige«. Vi tør sikkert gaa ud fra, at Læreren efter en saadan Dag var træt og ganske ør.

»Den indbyrdes Metode« indføres i Kværndrup Skole ved Kancelliets Bifaldelse af Ansøgning, dat. 6. Novbr. 1824, og det lader til, den skaber Tilfredshed her. Skolekommissionens Formand skriver følgende:

»Anno 1825, d. 28. Oct. og 31. s. M. holdtes offentlig Examen i Qverndrup Skole, førstnævnte Dag over øverste, og anden Dag over nederste Klasse. I det hele taget viste Børnene rosværdige Prøver paa anvendt Flid i det forløbne Skoleaar. Paa begge Dage vare Skole-Kommissairerne tilstede, og paa sidstnævnte Dag bærede endogsaa vor Skolepatron, Hans Højvelbaarenhed, Kammerherre, Greve Bille Brahe os med sin høje Nærværelse —, og fik her selv Lejlighed til at bemærke, hvorledes den indbyrdes Undervisning sætter mere Liv i Børnene, end ved den forudbrugte Undervisning var Tilfældet.«⁷⁾

En anden Undervisningsform, men for større Børn, vinder frem i disse Aar: Katekisationen, som Læreren gerne var glad for. Af en »Catechisations-Protokol« fra 1825—50⁶⁾, ført af Sognepræsten, faar vi et Indtryk af den Grundighed og Spidsfindighed, hvormed man drev denne Undervisning.

I 1829 omordnes Skoleforholdene her efter Loven af 1814, idet Planerne approberes i Skrivelse fra Kancelliet af 4. Apr. 1829. — Forinden havde man, efter Henstilling fra Kancelliet af 29. Decbr. 1826, allerede indført »Gymnastiske Øvelser«, der forøvrigt blev ren og skær »Militær-Exercits«, »hvilket saa meget bedre lod sig gøre, da Skolelæreren, førend han blev Seminarist, har været i Krigsstanden.«⁷⁾

Børneantallet er 141. Der gøres foreløbig intet ved Bygningerne. I 1828 gøres fra Kancelliet opmærksom paa, at Degneboligen, som Skolelæreren behor, er meget brøstfældig. (De gl. Degneembeder ophæves efter Lovanordningen 1814.)

Citat fra en Beretning 1829: »Skolen bør udvides og tillægges en Plads til gymnastiske Øvelser.«⁷⁾ Man arbejder herefter først paa at faa anskaffet Gymnastikplads; men ingen vil afse Jord. I Svar til Skoledirektionen af 28. Decbr. 1829 oplyses, at ingen Plads endnu er at faa. Børnene driver dog stadig, og med godt Humør, Øvelser »ved Hjælp af en lille Springmaskine og endel

Træ-Geværer«.⁷⁾ »De springer, marcherer, exercerer, løber omkap o. s. v.«⁷⁾ — Endelig, i 1831, den 19. Maj, besigtiges den ny Plads, og »den vil nu snarest bliver bragt i Orden«.⁷⁾

Mens alle disse Forandringer sker, dør Christian Wisbeck i Aaret 1826, og hans mangeaarige Substitut Peder Knudsen følger efter ham i Embedet.

Peder Knudsen var Søn af Gaardmand Knud Pedersen i Kværndrup. Han var i nogen Tid Gaardfæster her, og med Gaarden fik P. Knudsen Gaardmandens Enke, fra hvem han senere blev separeret. Af dette Ægteskab havde han en Søn, Anders Pedersen Knudsen, der fra 1834 var sin Faders Medhjælper og senere blev hans Efterfølger. Peder Knudsen døde 14. August 1852.

I Trediverne begynder det atter at lysne for Bønderne. De gode Aar giver mere Lyst til at faa de gamle, ofte skrøbelige Skoler erstattet af ny. I Kværndrup bygges der fra 1830, idet man det Aar indleder Byggeriet med Opførelsen af et nyt Ladehus (det østlige) ved Degneboligen. Det var paa 8 Fag, og Lars Hjulmand af Trunderup opførte Huset for 286 Rdl. — To Aar efter, den 8. Septbr. 1832, modtager Skolekommissionen en Skrivelse fra Skoledirektionen, hvori forlanges Ombygning af Skolen, »hvilken er blevet hindret i dette Aar«.⁶⁾ Efter Direktionens Ønske bør Bygningen opføres af Grundmur, »hvilket er varigere og bedre end Bindingsværk — og er tillige mere passende efter Pladsen, hvorpaa den skal opføres«. Ombygningen udsættes imidlertid til næste Foraar, »hvor den gamle Skolebygning kan fordelagtigere bortsælges«.⁶⁾ — I et Overslag viser det sig, at Bygningen i Grundmur vil komme til at koste 878 Rdl., medens en Ombygning og Udvidelse af Bindingsværk kun vil andrage 178 Rdl. Skolekommissionen tilkalder nu, som i tidligere Tilfælde, fire hæderlige Mænd. I et samlet Møde den 15. Decbr. 1832, hvor yderligere Skolepatronen, Kammerherre Bille Brahe, var til Stede, blev der Enighed om, at man vilde anmode Direktionen om Tilladelse til at vælge den billigste Form, »da Skolen af Grundmur vilde trykke Sognet, hvori findes mange uformuende, alt for meget«.⁷⁾ I Svarskrivelsen fra Amts-Skoledirektionen 30. Marts 1833 billiges »Ombygningen og Udvidelsen af Bindingsværk« til de 178 Rdl. »i Særdeleshed, da Qværndrup Skole er opført af Ny for en tredive Aar siden«.⁶⁾ — I Sommeren 1833 foretages derefter endelig den krævede Udvidelse — og Ombygning — af Skolen. Loven var nu sket Fyldest.

Det har nok været en mere festlig og lys Skolestue, Børn og Lærer herefter færdedes i. Af en noget tør Fortegnelse (fra $\frac{1}{5}$ 1836) over Skolemateriel og Inventar ser vi, at der desuden er blevet anskaffet en Del mere brugeligt Materiel — hvilket forøvrigt udmærket kan give os et Billede af baade Arbejdet og Livet i Skolen. Der er 6 skraa Borde med faste Bænke ved begge Sider, 1 Sandbord med Bænk og Jernpinde at skrive med, 1 lidet sortmalet Bord med Bænk til Læreren, 2 Bogreoler og en sortmalet stor Trætavle. Dertil kommer 24 Stk. Læsebøger (Birk), 24 Stk. Læsebøger (Gøttche), 6 Stk. Bibelhistorier (Rønne), 1 Stk. Religion (Holm), 1 Regnebog (Cramer), 1. og 2. Del af Bierregaards Dyder og Udyder, 1 Saxos Danmarkshistorie ved Grundtvig (1.—3.), 5 Dusin Regnetavler, 16 smaa Blækglas. Desuden nævnes 1 Snorres »Norges Konge-Krønike« (1.—3.) og »Indbyrdes Undervisning«s Tabellerne med Stokke, Skilte og Linealer (sikkert ogsaa Fløjten!). I Skolestuen findes desuden 3 Skole-Journaler og — en Jernkakkelovn.

Hvordan gik det nu med Undervisningen? Ja, der er vi ikke alene henvist til ovenstaaende Fortegnelses mere problematiske Svar. Vi faar god Underretning ad anden Vej, idet Sognepræsten i en Skolebesøgsprotokol,⁶⁾ der gaar fra 1825—68, beretter om, hvad han ser og hører i Skolestuen: »Den 12. Oktober 1825 examineredes i Religion i øverste Klasse.« — »Den 18. Oktober 1825 i nederste Klasse fra 10—11. Jeg lod Knudsen overhøre en Del af Børnene i den indbyrdes Metode, vekselvis i Geographie og Regning.« I 1837, da Sognepræsten besøgte Skolen ikke mindre end 28 Gange, berettes følgende: »Torsdagen den 5. Januar i nederste Klasses Skriveskole. Det daarlige Vejr og slette Veje var Aarsag i, at kun faa var tilstede. Jeg var ret veltilfreds med den Umage, de fleste af de tilstedeværende Børn gjorde sig for at skrive Bogstavernes Træk overensstemmende med Forskrifternes.« — Et andet Besøg (ogsaa 1837): »Onsdag den 11. ds. om Formiddagen i øverste Klasse med Tavlerregning. En Del af de øverste Drengene i Klassen regner Regula de Tri i hele Tal med temmelig Færdighed.« Efterhaanden tager Besøgene af — for at ende med 7 Besøg det sidste Aar (1868) — heri endda medregnet een Dags Examen. (Tidligere var der Examen i to Dage »fra Morgen til Aften«, som Sognepræsten skriver i 1825.)

I 1828 var der, som tidligere ondtalt, fra Kancelliet blevet anket over, at den gamle Degnebolig, der laa langs Kirkegaardsdiget

(Vest—Øst), var meget brøstfædig. Endnu ti Aar efter var der intet foretaget. Men ved »underdanig Forestilling fra Degnen Knudsen af 12. Februar 1838 til Qværndrup Sogns Skolekommission« om Opbygning af en ny Degnebolig for Summen 850 Rdl. bliver der taget fat paa Sagen. — Man holdt et orienterende Møde 22. Marts 1838, og her tilbød Skolelærer og Kirkesanger P. Knudsen »at tilskyde 200 Rdl. til Bygningens Opførelse, hvis denne maatte blive opført efter det i Dag fremlagte Overslag«.7). Han forlangte bl. a. Bygningen indrettet med Indgang fra Gaarden i Stedet for fra Gaden. Den 25. Maj 1838 holdt man igen Møde — denne Gang i Degneboligen. Skolekommissionen havde, Traditionen tro, tilkaldt fire hæderlige Mænd fra Sognet. Man var enige om, at »den gamle Bygning er saa ringe, at den absolut snart maa afløses af en ny«7), og det vedtoges i dette og et følgende Møde at opføre en ny 12 Fags Bolig af Grundmur, liggende langs Landevejen i Nord—Syd. Ved Licitationen tilfaldt Byggearbejdet den tidligere nævnte Lars Hjulmand af Trunderup for 978 Rdl.

Anno 1839, den 19. Septbr., er Boligen færdigbygget, og ved et denne Dag foretaget Syn finder man alt i udmærket Orden. Den gamle Degnebolig blev nu brudt ned og bortsolgt, mens de to Ladehuse, det østlige, ombygget for faa Aar siden, og det sydlige, betydeligt ældre, begge bibeholdtes. Den ny Bygning var en efter den Tids Forhold stor og rummelig Bolig. Den var 30 Alen lang og bestod af Dagligstue, Stue, Sovekammer, Gæstekammer, Pige-kammer, Køkken, Spisekammer, Forstue og Bryggers (jvnfr. Kancelliets Tegn. fra 1829 (Cirkulære af 14/7 1820)).

— I de nærmest følgende Aar sker intet bemærkelsesværdigt. Skolearbejdet gaar sin jævne, stille Gang. Af en Inventarliste, dat. 2. Septbr. 1841, ses, at der er anskaffet en 3-Etages Jernkakkelovn med Jerntud, Rabens Hovedregningsopgaver med Anvisning, Læse-, Skrive-, Regne- og Geografitabeller med Fløjte — dertil fornødne Stokke, Skilte og Linealer. »Den indbyrdes Undervisning« dominerer altsaa fremdeles i yngste Klasse — trods dens aabenbare Mangler. — Ude omkring i Landet var Metoden imidlertid i stadig Tilbagegang. Den gjorde Børnene overfladiske og tankeløse, paa-stod man.

Som Aarene gaar, stiger Børneantallet, og man begynder at syle med Tanken om Skoleudvidelse og Ansættelse af en Andenlærer — samtidig med, at der fra Beboere i den østlige Del af Sognet fremsættes Ønske om Oprettelse af en Enelærerskole dér.

I 1844 er der 150 undervisningspligtige Børn i Kværndrup Skole. Der maa altsaa gøres noget. Skolekommissionen, der er mest stemt for Udvidelse af Skolen i Kværndrup, retter sluttelig en Henvendelse til Autoriteterne. Som Svar herpaa indløber »Kancelliresolution af 23. Maj 1846«, hvorefter der oprettes en Andenlærer-Plads ved Kværndrup Skole. Lønnen andrager 130 Rdl. + Husly og fri Brændsel, og Læreren antages med $\frac{1}{2}$ Aars Opsigelse.

I 1847 kaldes den første Andenlærer, Seminarist Christensen, hidtil Hjælpeleærer i Diernæs, »af Besidderen af Stamhuset Egeskov som største Lodsejer i Sognet«. ⁸⁾ (1856 gik forøvrigt Kaldsretten over til Skoledirektionen. Bispren beholdt Kaldsretten til det gamle Degneembede (Førstelærerens)).

Aaret efter udvides Skolen ved Tilbygning af en Skolestue mod Nord, og Børnene deles herefter i 4 Klasser (tidl. 2).

Samme Aar (1848) søger Peder Knudsen sin Afsked som Førstelærer, og hans Søn og Medhjælper, Anders Pedersen Knudsen, afløser ham i Embedet, hvortil hører (Fortegn. af 1847) følgende Lønning: 3 Tdr. Rug, 19 Tdr. 4 Skpr. Byg, in. nat., $73\frac{1}{2}$ Snes Æg, 500 Potter Mælk, 15 Rdl. Skoleløn, 6 Rdl. i Refusion fra Egeskovgaard, Kvægtiende 4 Rdl. 3 Mark, Legat 4 Rdl., Hospitalsoffer 1 Rdl., Offer og Accidenser 50 Rdl., og 10 Rdl. som Kirkesanger. Brændsel: 18 Læs Tørv. Fourage: 160 Lpd. Hø og 100 Lpd. Halm. Husly i Degnebolig. Brug af Jordlod paa $9\frac{1}{2}$ Td. Land. —

Der var opstaaet Tvivl om, hvem Degnelodden tilhørte — Besidderen af Grevskabet Hvedholm, hvortil Egeskov hørte, eller Provstiets Skolelærerhjælpekasse. Kancelliet afgør i Skrivelse af 23. Maj 1846, at Degnelodden ($2\frac{1}{2}$ Td. L.) bør tillægges Førstelæreren til Brug, og at han udreder Skatter og øvrige Afgifter. Den Embedet tillagte Jord, der laa Nord for Byen, 2000 Al. fra Boligen, dreves af Førstelæreren i mange Aar. Senere var den bortforpagtet, men »solgtes fra« i 1903, efter Førstelærerens Ønske — og med min. Till. af 14. Novbr. 1902.

Under og efter Trearskrigen udføres der et godt og solidt Skolearbejde af Lærerne A. P. Knudsen og C. Lottrup Hansen. Sognepræst Ludvig Feilberg skriver i 1852, at Skolen har 4 Klasser med Hverandendagsundervisning og 2 Lærere, som er »duelige og flittige«. ⁸⁾ — Videre beretter han, at Fædrelandshistorie gennemgaaes i Forbindelse med Indenadlæsning. Der finder ingen Mulktning Sted for ulovlig Udeblivelse fra Skolen. Han anker over, at der mangler nogle Læsebøger, 1 Bibel og Skriftlæsningsapparat.

Nogle Tabeller til indbyrdes Undervisning (som kun drives lidet), bør ombyttes med nye. Der mangler Gymnastikredskaber, bl. a. nogle nye Tove. Han slutter nok saa beskedent med at tilføje: »Det maa dog afhænge af Skolepatronen, om Fornyelse sker.«⁸⁾ Men det lader ikke til, der hos den bevilgende er megen Lyst til Vedligeholdelse eller Fornyelse. I Aarene 1852—57 klages stadig over Mangler ved Skolen. Det vilde føre for vidt at gengive alle disse gentagne Klager. Her anføres derfor kun faa løsevne Citater, der forhaabentlig kan give et Indtryk af Forholdene:

1852: »Lærer Hansens Værelse trænger til Maling.«
 »Indgangsdøren utæt.« »Der bør anskaffes 3 Fag Vinduer mod Vest, nye Borde og Bænke og nyt Loft i begge Skolestuer.« »Loftet utæt.« »Stengulv i Andenlærerens Værelse.«⁸⁾ — To Aar senere: »Manglerne endnu ikke afhjulpne.«⁸⁾ — Tre Aar senere: »Endnu adskillige Mangler. Den nye Skolepatron gøres opmærksom.«⁸⁾ — Fire Aar efter: »Endnu Mangler.«⁸⁾

A. P. Knudsen.

Man faar en underlig Smag i Munden ved som Slutning paa en af de ovennævnte Besværinger at se anført: »Ellers er § 52 og 53 i Skoleanordningen af 29/7 1814 aldeles og nøjagtigen fulgte med Opførelsen af Skolen,«⁸⁾ eller, som nævnt i en anden Beklagelse: »Ingen Gæld stiftet for Skolevæsenets Skyld.«⁸⁾ — Men — Sandheden i Ære — det kan iøvrigt nok falde en lidt underligt, at Skolen de faa Aar efter henholdsvis Ombygningen (1833) og Tilbygningen (1848) allerede er saa medtaget!

Nogle mere skolemæssige Betragtninger falder ind imellem i disse Aar. I 1855 foreslaar Skolekommissionen, at Lærefagene fordeles mellem Lærerne, hvilket allerede sker i 1857. Børneantallet er åtter gaadet ned. 1857 er der 122 Børn i Distriktet »foruden Præstens to Sønner.«⁸⁾ Der skal holdes Skole i ikke mindre end 265

Dage, hvad nok kan give en Del mere eller mindre ulovlige Forsømmelser; men Skoleforstanderen modsætter sig Mulktering — for Ubhagelighedernes Skyld! — Efterhaanden tager Undervisningen i Fædrelandshistorie og Geografi mere fast Form, idet der fra 1863 undervises særskilt og stadig i disse Fag.

Allerede for Aar tilbage var der begyndt at løfte sig Røster mod den danske Skoles Liv og Undervisningsmaade; thi »Lektievæsenet og Skolens Haardhed berøver for tidlig Barnesjælen sin Poesi.« Det var »Ordets Skole«, der traadte op mod »Bogens Skole«. At der herudaf skete en Befrugtning og Fornylse af den danske Folkeskole, ved alle.

Denne stærke Tale i Forbindelse med de stigende Krav om Frihed, ogsaa paa det aandelige Omraade, førte til »Lov af 2. Maj 1855«, der lod Forpligtelsen til Skolegang bortfalde for de Børn, hvis Forældre (Værger) selv vilde sørge for deres Undervisning. De privat underviste Børn maatte dog ved Overhøring i Distriktskolen godtgøre, at de ikke stod tilbage for Børn af samme Alder i den almindelige Skole. —

Paa denne Egn, der jo har været et af de bedste Grosteder for Friskolen, mærkes Virkningerne af Loven fra 1855 snart. Af en Indberetning fra 1858 ser man, at der i Trunderup undervises 15 Børn privat, medens 1 Barn hjemmeundervises af sin Moder.

Tiden gaar støt og rolig, Aar efter Aar. I 1875 hører vi, at en Lærer Larsen er Hjælpe lærer hos A. P. Knudsen, der tager sin Afsked i 1878. — Fra 1871 var Jens Fausing Andenlærer ved Skolen. Men i 1877 blev han kaldet til Fjerdelærer og Organist i Ringkøbing. Han søgte dog atter tilbage til sit gamle Embede i Kværndrup, hvortil der ved 1. Opslag ikke havde meldt sig Ansøgere. 1878, den 22. Decbr., afløste Fausing A. P. Knudsen som Førstelærer.

Børneantallet i Skolen stiger atter. Særlig er de ældste Klasser vel store. Man tænker derfor paa en yderligere Deling af Børnene, eventuelt ved Oprettelse af 3 Pogeskoler. Fra Beboere paa Kværndrup Mark og i Trunderup bliver der atter fremsat Ønske om en Enelærerskole. Men Sogneraadet er ikke stemt for en saadan Ordning, og Resultatet bliver, at Skolen i Kværndrup udvides (ombygges) og »der oprettes 3 Pogeskoler i Sognets fraliggende Byer for Smaa børn indtil 9 Aar«.⁹) Foreløbig skal Pogeskolerne virke i 3 Aar, med Hverandendags- (Heldags-) Undervisning, og der undervises af ueksaminerede Lærerinder.

Pogeskolerne i Kværndrup Vænge, Trunderup og Egeskov begyndte Undervisningen den 1. Novbr. 1882, medens Pogeskolen i Kværndrup By først aabnedes for Undervisning 1. Novbr. 1886, alle i lejede Lokaler. To Lærerinder, udnævnte af Sogneraadet, betjener nu de fire Pogeskoler, nemlig: Maren Nielsen (Kværndrup-Egeskov) og Dorthea Jeppesen (Trunderup-Kværndrup Vænge).

Sommeren 1882 ombygges og udvides Kværndrup Skole. Andenlærerens tidligere Lejlighed i Skolens sydlige Ende tages ind

Kværndrup gamle Skole og Lærerbolig.

til Skolestuerne, som derved udvides fra at være 3 Fag til at blive $4\frac{1}{2}$ Fag. Forsiden grundmures og forsynes med Kvist, og der sættes matte Ruder i Skolevinduerne mod Gaden! Andenlærerens Lejlighed indrettes derefter oven over Skolestuerne (en Forstue, 2 Værelser og Køkken).

Efter Udløbet af den treaarige Periode forlænges Pogeskole-Ordningen med ministeriel Tilladelse.

1893 omtales J. Fausing og C. Nyrop Larsen som Lærere ved Kværndrup Skole. Der er Fagdeling mellem Lærerne. Skolen har 146 Børn fordelt i fire Klasser. Heldagsundervisning. Udskrivning ved 13-Aars Alderen ikke meget brugt. (Tilladt efter Lov af $\frac{2}{5}$ 1855.) Der anvendes ikke Mulktering. I Stedet har man, paa Skolekommissionens Foranledning, fra 1889 vedtaget at anvende et vist Beløb aarlig til Præmiering af fattige Børn, der søger Skolen flittigt. Der blev f. Eks. i 1898 af Sogneraadet udbetalt 4×20 Kr. (til Konfirmander) og 4×5 Kr. (til andre Elever) = ialt 100

Kr. »til saadanne Børn af Smaafolk«.») En Provsteindberetning omtaler dette Forhold saaledes: »Det siges at bære Frugt; men noget gaar vist med Lodder —.«⁹⁾

Ud fra Ministeriets Cirkulære af ²¹/₆ 1894 havde Skolekommissionen i to Møder vedtaget at foreslaa bl. a. Hverdags- (Halvdags-) Undervisning for de smaa Børn, der maatte sidde i Klassen 5—6 Timer de Dage, de var i Skole. Det var i det hele ønskeligt, udtalte man, om Timetallet blev fordelt over flere ugentlige Dage. Forslaget ender med den spagfærdige Bemærkning, at man ikke i Øjeblikket vil tilraade Forandring i Skolegangen.

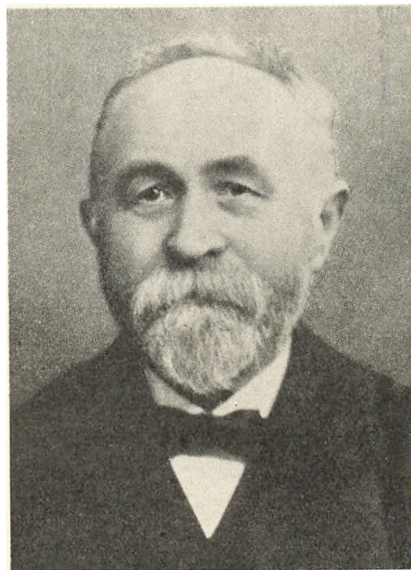
Efter de politiske Kampaar oprandt der lysere Tider for den danske Folkeskole. Lov af 24. Marts 1899, forandret og udvidet i Lov af 29. Marts 1904, gav bedre Vilkaar for Skolen og dens Arbejdere. Der sikredes »ordentlige« Lønforhold. Klassekvotienten nedsattes til 37 paa Landet. Udskrivning ved 13-Aars Alderen ophævedes. Historie og Geografi skulde herefter være tvungne Fag. Haandarbejde for Skolens Piger indførtes, hvor der var Lærerinde.

Skolekommissionen i Kværndrup udarbejdede derefter (i 1899) et Forslag. Da Sogneraadet i flere Stykker var uenigt med Skolekommissionen, udarbejdede denne et nyt og endeligt Forslag, som der opnaaedes Enighed om: Skolegangsordenen bliver i Hovedskolen som hidtil 3 Dage ugentlig hele Aaret, medens den i Forskolerne bliver efter Kommissionens første Forslag: Halvdags- og Hverdagsundervisning. Skolen deles i: 1 Hovedskole med 4 Forskoledistrikter. Der ansættes 3 Lærerinder: en til Kværndrup A (ældre Børn) og Trunderup, en til Kværndrup B. (yngre Børn) og Egeskov, samt en til Kværndrup Vænge. Sidstnævnte skal desuden undervise Hovedskolens Piger i kvindeligt Haandarbejde. Den indsendte Undervisningsplan blev approberet, og der blev begyndt efter den 1. Jan. 1901. —

De ny Forskoler var, ligesom Pogeskolerne, i lejede Lokaler. Men efterhaanden skete der Ændringer ogsaa paa dette Omraade. Der byggedes i 1902 en Forskole i Kværndrup. (Penge hertil fik man fra Salg af Jordlod.) I 1907 og 1908 byggedes Forskoler, henholdsvis i Kværndrup Vænge og Trunderup. Alle tre Forskoler indeholdt hver et Klasseværelse og Løjlighed for en Lærerinde. Egeskov Forskole forblev stadig i lejet Lokale.

Saa drejer Tidens Hjul atter, og vi naar hen til Aar 1915. I det Aar køber Sogneraadet, tæt ved den gamle Hovedskole, en Byggegrund for her at opføre en ny. Den gamle Skole — med Første-

lærerbolig paa den østlige Side af Landevejen — havde i flere Aar været lidet tilfredsstillende, baade hvad Beliggenhed og de hygiejniske Forhold angik. Nu aabnede der sig Mulighed for en paakrævet Fornyelse. Den ny Hovedskole blev opført i 1916—17 efter Tegning af Arkitekt Philipsen, København. Paa Grunden, hvorpaa den blev bygget, laa tidligere et af fire Familier beboet Hus («Postgaarden»), der oprindelig havde været Købmandsforretning. Det brændte i August 1914, hvorefter Sogneraadet det følgende Aar købte Pladsen, der maalte $4\frac{1}{2}$ Skp. Land. Senere købtes yderligere 2 Skp. Land af Stamhuset Egeskov »af det dette tilhørende Areal, der var udlagt til Brug for Jordemoderen. Paa dette sidstnævnte Jordstykke var bygget en Husflidsskole, som Sogneraadet af Parthaverne fik Tildelse til at fjerne mod, at der opføres et andet Lokale i Stedet, hvorfor den midterste Del af det ny Baghus ved Skolen er indrettet til at benyttes i ovennævnte Øjemed«.10) Mens det ny Skole-

J. Fausing.

kompleks rejste sine Mure paa den købte Grund, bortsolgte Sogneraadet den gamle Skole og Førstelærerboligen til private.

Den ny Hovedskole, der blev indviet den 20. Apr. 1918, var en efter den Tids Forhold monumental og statelig Bygning, med to Klasseværelser og Lejligheder (m. Have) til to Lærere. Som noget særligt kan anføres, at de hygiejniske Forhold var yderst moderne: Indlagt Vand, W. C., Haandvask og Drikkevand (Springvand) i hver Skoleforstue.

Førstelærer J. Fausing flyttede med over i den ny Skole, hvor han virkede, til han den 1. Maj 1920 paa Grund af Alder tog sin Afsked efter omtr. 50 Aars Skolegerning i Kværndrup. Et trofast og flittigt Virke var dermed forbi.

Lærer P. Petersen, Nørre Højrup, blev $\frac{1}{9}$ 1920 kaldet til Før-

P. Petersen.

sen til 1910, A. J. Johansen til 1913, J. C. Madsen til 1921, S. A. Andersen til 1925 og derefter A. Lauritsen.

Efter som Aarene gik, blev Børneantallet i Skolen større og større. Den omkring Aaret 1925 foretagne Udstykning af Jorder fra Egeskov og fra Præstegaarden havde sin store Andel heri. Da saa efter stadig Stigen Børneantallet — særlig for de ældste Klassers Vedkommende — blev langt over det tilladelige, sendte Førstelæreren i 1928 gennem Skolekommissionen en Skrivelse til Sogneraadet, hvori der henstilledes til dette at foretage det videre fornødne i Sagen. Efter en Del Forhandling, hvor Spørgsmaalet særlig drejede sig om

stelærer ved Kværndrup Hovedskole. Han virkede kun i Kværndrup i godt 5 Aar og blev herfra kaldet til Førstelærer ved Havdrup Skole.

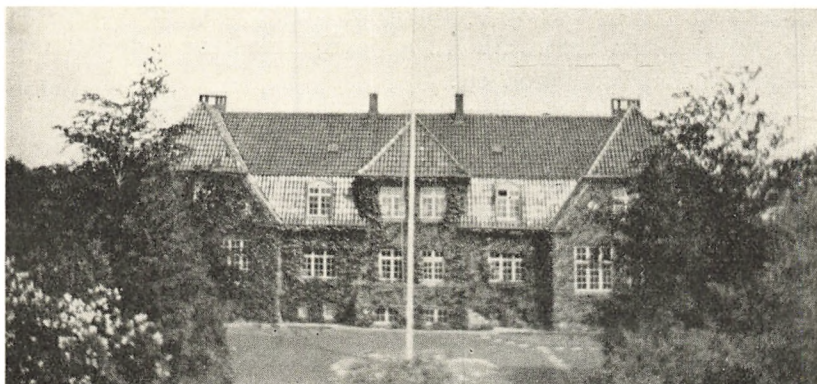
Siden 1. Marts 1926 har den nuværende Førstelærer, Carl Durck, beklædt Embedet.

Kværndrup Skoles første Andenlærer, Seminarist Christensen, virkede ved Skolen 1847—51. Efter ham fulgte Lottrup Hansen til 1859, Hans Møller til 1871, J. J. Fausing til 1878, C. Jørgensen til 1881, J. P. Boberg til 1891, C. Nyrop Larsen til 1906, Th. Nielsen Holt til 1908, G. T. Lar-

C. Durck.

H. Lykke, Odense, fot.

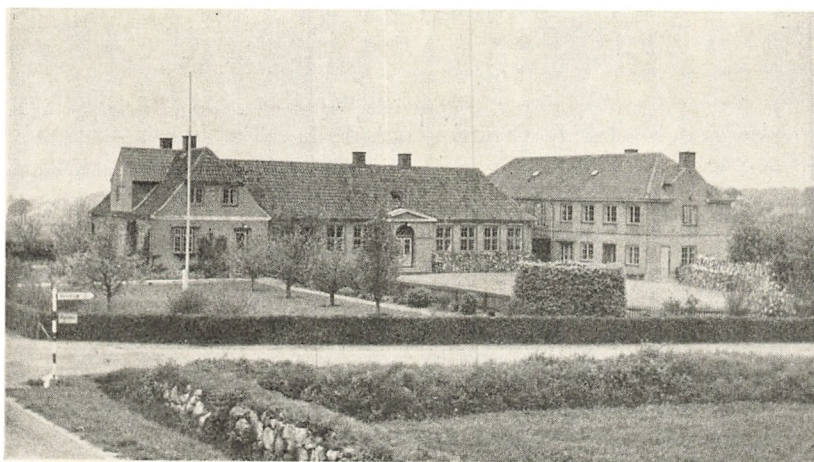
Kværndrup Hovedskole.

Sv. Jørgensen fot. o. 1940.

et af to, enten en Udvidelse af Hovedskolen med en 7. Kl. eller Oprettelse af en ny Enelærerskole i den vestlige Del af Sognet, besluttede i 1929 et nyvalgt Sogneraad at bygge Skole i Egeskov. Forskolen i Egeskov skulde herefter nedlægges.

Den ny Skole i Egeskov blev opført paa en Grund, købt af Egeskov Gods, og Indvielsen fandt Sted i September 1931. Til Lærer ved Skolen blev hidtilværende Andenlærer i Haagerup, S. J. Haubach, kaldet. Han begyndte sin ny Gerning den 1. Septbr. 1931.

Der blev i Egeskov Skole indrettet to Skolestuer, hvoraf den

Egeskov Skole.

C. C. Tornøe fot. 1942.

ene tænkt anvendt til Gymnastik. Hertil kom saa Lejlighed (m. Have) til en Lærer. Skolen er iøvrigt moderne indrettet med Centralvarme, Lys, Vand etc.

Det var oprindelig Meningen, at denne Skole skulde være 2-klasset med en Enelærer. Men ved én i Efteraaret 1931 foretagen Revision af Skole- og Undervisningsplanerne for Kværndrup Sogn blev der opnaaet Enighed om atter at lade den hidtidige

Lærerinde, Frk. N. Nielsen (Kværndrup-Egeskov) overtage Undervisningen for de mindre Børn i samme Omfang som tidligere, og Skolen i Egeskov blev derefter 3-klasset.

S. J. Haurbach.
C. C. Tornøe fot.

Siden 1931 har Kværndrup Kommune altsaa haft to Skoler: Den 6-klassede Skole i Kværndrup (Hovedskole m. 3 Forskoler) og den 3-klassede Skole i Egeskov. — I 1930 blev der paa 1. Sal i Hovedskolen indrettet et lyst og rummeligt Bibliotek.

Da den ene af Kværndrup Skoles Lærerinder, Fru Julie Berg Nielsen, tog sin Afsked p. Gr. af Alder, indtraf der for Skolens Vedkom-

mende den foreløbige Ændring, at de tre Forskolars Undervisning fra 1. Jan. 1938 blev centraliseret i een Forskole (Kværndrup By).

En ny, frisk Luftning er i de sidste Aar gaaet ind over den danske Folkeskole, stærkest vel gennem den ny Skolelov af 18. Maj 1937. For Kværndrup Sogns offentlige Skolevæsen vil Loven formentlig skabe rige Muligheder.

Allerede er nogle af Skolelovens Krav sket Fyldest: Ved Kværndrup Forsamlingshus er, paa Kommunens Foranstaltning, indrettet en dejlig, ideelt beliggende Idrætsplads til Brug for saavel Børnene i Kværndrup Skole som Sognets Ungdom (indviet 1939). I Kværndrup Forskole er der indrettet Opholdsstue til Børnene,

ligesom de sanitære Forhold dér maa siges at være i Orden. Ved Egeskov Skole er bygget Gymnastiksal (Bad) og Sløjdlokale (indviet 1940).

Nu venter man snarest at kunne faa paabegyndt og rejst Nybygningerne ved Kværndrup Hovedskole. Er det først sket, vil Undervisningen i Sognets Skoler kunne lægges om efter Skolelovens Krav.

»Alt af vort Arbejd, som bliver til Gavn,
vokser i Slægter, som glemte vort Navn,
samles til andres og øger en Gang
Fornyelsens Trang.«¹¹⁾

TRUNDERUP FRISKOLE

Af Jes K. Jessen.

I Efteraaret 1851 begyndte Gaardejer og Rigsdagsmand Jens Jensen og hans Hustru Ane Jensen, Nørreosegaard, Trunderup, at undervise deres Børn hjemme, idet deres ældste Datter, der da var fyldt 7 Aar, ellers skulde i Almueskolen. Ane Jensen var paa-
virket af den ældre fynske Vækkelse, og som saa mange andre af de gudeligt vakte kunde hun ikke tænke sig at overgive sine Børn til Almueskolens Paavirkning og Undervisning, og med Støtte fra Christen Kold i Ryslinge prøvede de saa at løse Opgaven hjemme. Ane Jensen sad ved sin Rok og hørte paa Børnenes Læsning og saa efter med deres Skrivning. Naar Jens Jensen var hjemme fra Rigsdagsarbejdet, fortalte han selv Bibelhistorie og Danmarks-
historie; men ellers var det Ane Jensen, der helt maatte sørge for Undervisningen. Hendes Datter har fortalt, at naar hun holdt Mørk-
ningstime, sad den mindste paa hendes Skød og de lidt større paa Skamler omkring hende. Saa fortalte hun Bibelhistorie, Dan-
markshistorie, Eventyr o. l., mens Tusmørket svøbte sig fortroligt omkring dem. Og da lærte hun dem Salmer og Sange, som til knyttede sig til, hvad hun havde fortalt.

Kold var saa tilfreds med Ane Jensens Hjemskole, at naar der kom Folk til ham for at faa Raad angaaende deres Børns Under-
visning, sagde han undertiden til dem, at de skulde tale med Jens Jensens Kone i Trunderup, hun kunde nok sige dem, hvorledes de skulde bære sig ad.

Sognepræsten, L. Feilberg, overhørte af og til Børnene, naar han kom paa Besøg, og han var altid tilfreds med Børnenes Stand-
punkt og glædede sig over, at de var saa barnlige, frimodige og friske; men han var i Tvivl om Lovligheden af denne Hjemme-
undervisning og raadede Jens Jensen til at ansøge Biskoppen om Tilladelse dertil. Det vilde Jens Jensen ikke; han henviste til Skoleloven af 1814. Præsten mente ogsaa, at det vilde være rigtigt

at lade Børnene lære Balles Lærebog; men Jens Jensen slog det hen med, at Børnene var for smaa til det endnu.

Af denne Hjemmeundervisning udviklede sig saa Trunderup Friskole, der begyndte 1. Maj 1856 med 20 Børn og med Anders Povlsen Dal som Lærer. Der var nu seks Familier, som sluttede sig til. Det var foruden Jens Jensen tillige Rs. Hansen, Trunderupgaard, Henrik Lundsgaard, Trunderup, samt 3 Familier fra Gislev. Skolen var til Huse i en Stue paa Trunderupgaard. Forældrene kom ofte for at høre paa Undervisningen, og baade Børn og Forældre var glade for den nye Lærer.

Myndighederne fulgte den lille Skole med Opmærksomhed og havde en Følelse af, at det dog nok var bedst, om man kunde standse Bevægelsen i Opløbet.

Allerede den 15. Oktbr. 1856 mødte Præsterne fra Kværndrup og Gislev for at afholde Eksamen; men baade Børnene og Læreren tog Situationen med godt Humør, og Overhøringen gik over Forventning godt.

Da Efteraaret kom, maatte Povlsen Dal tilbage til

Højskolen i Ryslinge. Hans Afløser blev Niels Jørgensen, Dalby, en af Kolds Elever, der saa var Lærer i Trunderup til 1. September 1857, da han rejste til Jelling Seminarium som Elev. Saa overtoges Pladsen af Sønderjyden Rasmus Geltzer, senere Højskoleforstander i Sinding; men ogsaa han var der kun en kort Tid, idet han næste Aar blev optaget paa Jelling Seminarium. 1. September 1858 blev saa den tredie af Kolds Elever, Mads Hansen, Egebjærg, Lærer i Friskolen, der samtidig flyttedes fra Trunderupgaard til Lundsgaard.

Hidtil havde Skolen gaet sin rolige Gang. Den havde opnaaet

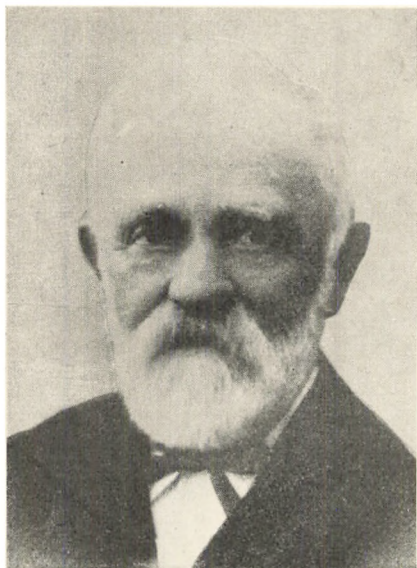

Mads Hansen og Hustru.

J. A. Braae fot.

en vis Anerkendelse, idet Sogneraadet havde søgt om at faa nogle mindre begavede Børn fra Kommuneskolen optaget der.

Men Myndighederne havde ikke tabt Skolen af Syne. Det første Aar Mads Hansen var Lærer, blev han af Fyns Biskop tilsagt til at møde med Friskolens Børn til Bispevisitats i Kværndrup Skole. Overhøringen gik ikke godt, og Mads Hansen fik en meget streng Formaningstale, der sluttede med følgende Advarsel: »Tænk dog paa, unge Mand, hvad det er, De gør!«

P. K. Juler.

Samme Sommer kom der Tilsigelse fra Provsten om atter at møde med Friskolens Børn til Overhøring i Kværndrup Skole. En Ansøgning fra Mads Hansen om at faa Overhøringen afholdt i Friskolen blev afslaaet. De mødte da i Kværndrup. Provsten foretog en ret indgaaende Overhøring i alle Fag, og da fik Mads Hansen fuld Opregnsning, idet Provsten erklærede, at Friskolens Børn i det hele taget stod over Kommuneskolens.

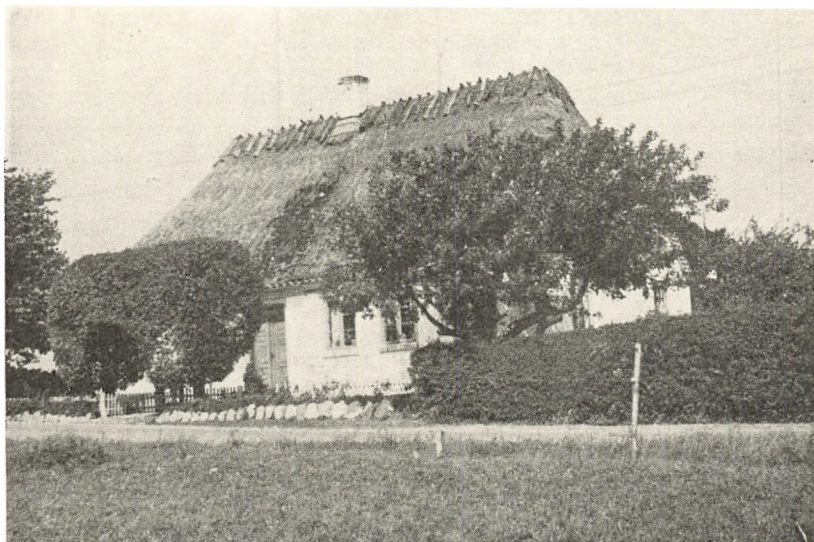
Mads Hansen fortsatte nu Undervisningen, indtil han i

Aaret 1864 blev gift med Henrik Lundsgaards Datter, Maren, en af Friskolens første Elever. De flyttede til Egebjerg, men kom senere tilbage til Trunderup, hvor de drev en Landejendom i mange Aar. Mads Hansen døde i Januar 1909.

Hans Afløser som Friskolelærer blev Sønderjyden Peder K. Juler, der var Seminarist fra Blaagaard Seminarium. Hans første Tid i Trunderup var en urolig Tid for Skolen. I 1864 tog Militæret Lundsgaards Stuehus i Brug til Lazaret. Soldaterne ryddede Stuerne og smed Skolens Ejendele ud i Gaarden. Krigens Tryk laa over Sindene og gjorde Folk modløse, og man drøftede, om man ikke nu kom til at opgive at drive Skolen videre. Da hentede Jens Jensen Skolens Inventar hjem til Nørremosegaard, og der tog Juler saa fat; men Gaarden laa noget afsides, og da Efteraaret

kom, flyttede Skolen atter tilbage til Byen, til Jens Hansens Gaard.

I Efteraaret 1864 fik Juler Tilsagn om at møde med Børnene til Provstevisitats i Kværndrup og medbringe en Liste over Børnenes og Forældrenes Navne samt opgive, hvilke Afsnit der var gennemgaaet i Religion. Jens Jensen raadede ham til at gøre

Den første Friskole i Trunderup.

Opf. 1868. Fot. 1941.

mindst muligt; Juler skulde have en Liste med Børnenes Navne, og saa vilde han underrette Forældrene, saa vilde de nok selv møde med Børnene og klare Resten. Den fastsatte Dag mødte alle Forældrene med deres Børn i Kværndrup Skole. Da Provsten spurgte efter den forlangte Navneliste, stod Jens Jensen frem og gjorde Rede for, hvor mange Børn han havde, hvad de hed, og hvor gamle de var, og han føjede til: »Og dem bærer jeg Ansaret for«. Derefter traadte de andre Fædre een for een frem paa samme Maade. Provsten studsede lidt, og da han havde hørt paa nogle Stykker, afbrød han og tog fat paa Overhøringen. Børnene svarede frimodigt og flinkt. Men saa kom man til Religionen. Provsten spurgte, hvilke Afsnit der var gennemgaaet det sidste halve Aar, hvortil Juler svarede, at der ikke var gennemgaaet noget bestemt Afsnit. Det var Provsten ikke tilfreds med. Jens Jensen henviste da til Loven af 30. September 1864, som

gav Forældrene Ret til at tage en anden Præst end Sognepræsten til Overhøring i Religion, og han sagde til Præsten: »Skal det tages saa strengt, som Provsten antyder, kan vi blive nødt til at benytte os af denne Lov; men vi ønsker helst, det skal gaa roligt som hidtil.«

Mens Lærer Juler var inde som Soldat 1866, var Jens Jensens ældste Søn, senere Dyrlæge P. Jensen, Friskolens Lærer.

Skolen voksede stadig, og Vinteren 1866—67 havde den 44 Elever. Efter at den i 12 Aar havde flyttet rundt til de forskellige Hjem, fik den i 1868 sit eget Hus. Juler var blevet forlovet med Maren Nielsen fra Ravndrup Vænge — hendes Fader, Hans Nielsen, havde været en af de tre Gaardmænd fra Gislev, som var med til at oprette Trunderup Friskole. Juler købte da en Byggeplads af Henrik Nordtorp, beliggende ved Mullerupvejen, og her opførte han en Skolebygning med Plads til en gift Lærer. Skolen indviedes den 1. Septbr. 1868.

Juler var en overmaade dygtig Lærer, og hans Gerning fik stor Betydning for Skolekredsen. Vinteren 1865 begyndte han at samle de unge til Aftenskole, dels til praktisk Undervisning og dels til Foredrag, Oplæsning og Sang.

Da Skyttebevægelsen kom til Egnen, talte Kaptajn Edvard Nielsen om Sagen i Friskolen. Paa Foranledning af de unge blev der ved Skolen opført et Øvelseshus 1875, og her afholdt Skyttekredsen sine Øvelser om Vinteren.

Omegnens Friskolelærere, Appel, Ryslinge, Jonsen, Rudme, Klaus Berntsen, Højby, og Morten Eskesen, Odense, kom ret ofte paa Besøg til Glæde for baade Børn og unge.

Da Juler blev Enkemand, foretoges efter hans Ønske den Ændring, at Skolekredsen købte Skolen for 1400 Kr., der tilvejebragtes ved frivillige Bidrag. Der valgtes nu en Bestyrelse, men Juler fortsatte som Lærer for en aarlig Løn af 400 Kr. samt Bolig, Brændsel og Have. 1882 opgav han Lærergerningen og flyttede til Sejling ved Silkeborg og senere derfra til Vester-Nebel ved Kolding.

Hans Afløser blev Nørrejyden Niels Kjær. Aaret efter holdt han Bryllup, og han og hans Hustru, Kristiane, fortsatte Arbejdet i det gamle Spor. Skolen gik nu sin rolige Gang. De unge samledes der til Gymnastik og Aftenskole, og de ældre kom jævnligt til Møder. Det var en fast Skik, at Forældrekredsen samledes Foraar og Efteraar for at betale Skolepenge og tales ved om Skolens Forhold. Skolens Forhandlingsprotokol giver et godt Billede

af Forholdene paa den Tid, hvorfor der her gengives et Par Ud-
drag.

Fra Foraarsmødet den 30. April 1884:

»Antallet af de Børn, som har været undervist i Friskolen 1883—84, er 33, tilhørende 23 Forældre eller Værger. Der indbetalt Skolepenge af Forældrene 209 Kr., af Bidragydende 17 Kr., ialt 226 Kr. Deraf betales et halvt Aars Rente med 16 Kr. Skat af Skolebygningen er betalt af Gmd. Jens Kr. Hansen med 2 Kr. Den 28. December holdt M. Frøslev et Foredrag i Skolen, der gav til Indtægt 5 Kr. 48 Øre. Deraf er betalt nogle Vinduesruder m. m. 2 Kr. 72 Øre. Resten opbevares af Niels Kjær.«

Ved samme Møde vedtoges endvidere at udføre nogle Reparationsarbejder.

Regnskabet for Halvaaret er opført saaledes:

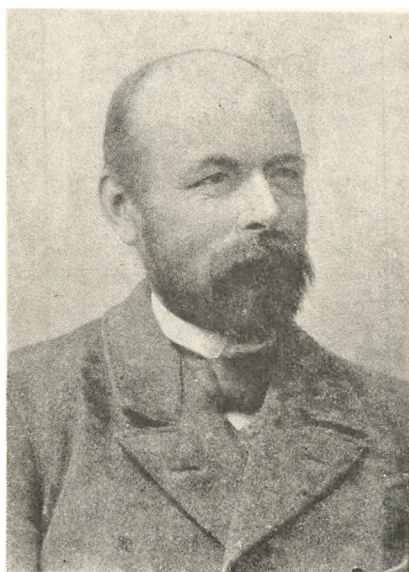
»Skolebidrag for Forældrene 226 Kr., fra Sogneraadet 25 Kr., forskellige Indtægter 22 Kr. 35 Øre. Ialt en Indtægt paa 273 Kr. 35 Øre.

Heraf er betalt Lærertiløn (for 1/2 Aar) 235 Kr. og forskellige Udgifter 27 Kr. 78 Øre.«

Fra Vinteren 1883 meddeles:

»Den 22. Januar afh. et Møde med Foredrag af Pastor Nygaard, Næraa, den 5. April et Møde med Foredrag af Pastor Lorenzen, Ryslinge, den 21. April et Møde med Foredrag af Anton Nielsen, Ollerup. Adgang er betalt med 15 Øre, og der er indkommet 34 Kr. 41 Øre. I Rejsegodtgørelse er udbetalt henholdsvis 1 Kr., 3 Kr. og 5 Kr.« Honorar er der ikke Tale om.

Niels Kjær var Lærer i Trunderup til 1899, da han bosatte sig i Ryslinge. Han hørte nærmest til det ældre Kuld af Friskolelærere, dem, der fik til Opgave at skabe en helt ny Undervisning, der kunde tiltale Børnene og gøre dem glade for at komme i Skolen. Den levende Fortælling om Folkets og Menighedens Historie

N. Kjær.
Emil Hansen fot.

var Styrken i Niels Kjærs Undervisning, og mange af hans Elever mindes ham med Taknemlighed.

Den 23. Marts 1898 afholdtes ekstraordinær Generalforsamling i Skolen, hvorom Protokollen meddeler:

»Paa Forslag af Bestyrelsen vedtoges det at flytte Skolen til Trun-

J. K. Jessen.
D. Tornøe fot.

derup By begrundet paa, at den nuværende Skolebygning trænger til en større Reparation og Udvidelse, og at dens Beliggenhed er noget uheldig for en Del af Kredsen. Der ned-sattes et Udvalg til at fore-staa Byggeriet, og som fik Bemyndigelse til at sælge den gamle Skole. Pengene til en ny Skole var tildels skaffet tilveje ved frivillige Bidrag.«

I Løbet af Sommeren rejste sig saa en ny Skole med Lærerbolig, Skolestue og Gymnastiklokale. Opførelsen kostede ca. 4000 Kr. Indvielsen fandt Sted den 14. Oktober 1898.

Efter Niels Kjærs Bortrejse kom der en urolig Tid for Skolen. Der var kommet ret skarpe indre Brydninger

i Skolekredsen, og man maatte skifte Lærer af og til. Den egentlige Aarsag var vel nok en Brydning mellem de ældre og de yngre, en Forskel i Opfattelse af, hvor stort Hensyn Friskolen skulde tage til Tidens voksende Kundskabskrav.

Saadanne Brydninger er Friskolekredsene altid udsat for. Det er Prisen, som maa betales for at eje Friheden. Det kan ofte være svært nok at gennemleve disse Kriser; men hvor Striden føres under Ansvar og ud af indre Overbevisning, kommer der ofte noget godt ud af det. Saadan gik det ogsaa her. Der kom igen en god Tid, hvor Skolearbejdet gik sin rolige Gang.

Skolens Lærere i dette Afsnit har været I. A. Rosenholm 1900—1901. Efter ham kom Seminarist H. N. Markussen, som overtog Pladsen 1901. 1903 flyttede han til Bjærgby paa Mors og senere til Bjærgsted paa Sjælland. Han afløstes af Lærer J. Kr. Kjærgaard,

der kom fra Skaarup Seminarium og virkede ved Skolen, til han i Efteraaret 1908 blev Førstelærer i Vester-Skerninge. 1. April 1909 overtoges Lærergerningen af Lærer Jes K. Jessen og Hustru, Lone Jessen.

Da Skolen flyttedes til Trunderup By, voksede Børnetallet, og det kom snart til at knibe med Pladsen. 1911 tilbyggedes en Skolestue. 1917 udvidedes Gymnastiksalen, og 1921 byggedes en ny og rummelig Lærerbolig, saa Skolen nu i enhver Henseende har gode

Trunderup Friskole.

D. Tornøe fot. o. 1930.

Lokaler. Den største Del af Udgifterne til Bygningerne er dækket ved frivillige Bidrag.

Trunderup Friskoles Historie rummer ikke blot de Enkeltheder, som her er optegnede; men bag dem er en personlig Indsats fra en Forældrekræds med en levende Interesse for deres Børns Undervisning. Ud fra det grundtvigske Livssyn har disse Forældre søgt at skabe en Børneskole, der kunde give naturlige Betingelser for Barnelivets sunde Udfoldelse.

Det har vel ikke helt kunnet undgaas, at Skolens Tilstedeværelse nu og da har voldt visse Brydninger blandt Sognets Beboere; men i Sammenligning med andre Friskoler har Trunderup Friskole i saa Henseende haft gode Kaar.

Kværndrup Sogneraad har ydet Skolen økonomisk Støtte lige siden Begyndelsen af 80erne. De skiftende Skolekommissioner har indrømmet Skolen sin fulde Frihed, og den staar nu som et naturligt Led i Sognets folkelige Liv.

EGESKOV'S MARKED

Af S. J. Haurbach.

I.

Naar en fynsk Skoledreng skal nævne Aarets Højtider, kan det hænde, der i Farten følger en ekstra Højtidsdag med, nemlig Egeskovs Markedsdag.

Denne Dag staar for ham med en saa straalende Glans, at den fuldkommen er berettiget til at nævnes i Rang med Aarets øvrige Festdage. Og det er slet ikke saa mærkeligt, for det er virkelig en Begivenhed, i hvert Fald for Sydfyns Befolkning, og helt fra de ældste Tider har man set hen til dette Marked som særdeles betydningsfuldt, ja maaske afgørende for mange Menneskers Vel-færd i det følgende Aar. Det skal da være Hensigten med følgende Sider at give et kort Rids af det berømmelige Markeds Historie. Kanske vil mange Markedsgæster nikke genkendende til et og andet, for der er vist kun faa Fynboer, som ikke mindst een Gang i deres Liv har været til Egeskovs Marked, selv om de ikke naar hin Fynbo, der paa Spørgsmaalet, om han havde været til Egeskovs Marked, svarede: »Til Egeskovs Marked? Haa, der har jeg været over hundrede Gange!«

Oprindelsen til Egeskovs Marked taber sig i den graa Fortid. Dyrnlæge P. Jensen, hvis Optegnelser¹⁾ for en stor Del ligger til Grund for denne Afhandling, paastaar, at det første sikre, man ved om Egeskovs Marked, er, at der i Aarene 1393—1445 blev udstedt ikke mindre end 6 Afladsbreve til Fordel for Kværndrup Kirke,²⁾ og han anser det for givet, at allerede da var Markedet bekendt, og at denne Aflad kunde købes af Afladskræmmere paa Markedet. Den bekendte Præst Magister Claudianus i Kværndrup har (o. 1725) givet nogle Oplysninger i et latinsk Skrift, som maaske ligger til Grund for denne Antagelse.

Men det er overvejende sandsynligt, at Markedet er endnu ældre, nemlig at det har sin Oprindelse i de saakaldte Kildemarkeder.

Rundt i Landet fandtes der mere eller mindre berømte »hel-lige« Kilder, d. v. s. Kilder med undergørende Kraft, ofte opkaldt

efter en eller anden Helgen eller Helgeninde. Det antages nu, at der har været saadan en Kilde her, indviet til den hellige Mikael. Det udhuggede Mandshoved i Kirkens Grundmur mod Nord forestiller efter Overleveringen netop Sct. Mikael. De syge søgte da til Kilden paa hans Navnedag, og det skulde være Begyndelsen til Egeskovs Marked.

Det er naturligvis kun Formodninger, men med Sandsynlighedens Præg, og Antagelsen støttes af det faktiske Forhold, at Markedet, saa langt man har kunnet trænge tilbage, altid har været afholdt omkring Mikkelsdag, den 29. Septbr. Oven i Købet findes en (eller flere) saadanne Kilder, som udmærket kan have været den »hellige«.

Amtmanden over Nyborg Amt Konferentsraad Adeler har saaledes den 2. Septbr. 1743 modtaget Indberetning fra Egeskov Gaards daværende Indehaver, Etatsraadinde Krag, hvori der meddeles: »Her ved min Gaard, Egeskov, er tvende Kildevæld, den ene strax ved Gaarden, den anden i Marken, hvorfra er lagt Vandrender under Jorden til Haven, hvor 3 Fontainer bliver fourneret [forsynede].«

Den sidste af disse Kilder findes ca. 200 m Nord for Landevejen og ca. 150 m Øst for Egeskov Skole. Drænsmeister Rasm. Nielsen (død 1935) har fortalt, at han har ledet Arbejdet med at dræne Kilden ud, og den havde, saa langt han kunde huske tilbage, været omgivet af en 2—3 m bred Stensætning paa hver Side og med Nedgang fra Sydsiden. Kildens Vand er senere drænet under Landevejen, og selv i de tørre Somre 1935 og 1936 rislede det krystalklare Vand lige vedholdende og udtømmeligt. Fra denne Kilde har Vandet som nævnt af Etatsraadinde Krag været ledet ned i Slotshaven gennem udborede Træstammer. Der er i langt senere Tid fundet Rester af denne Træledning. Den paagældende Mark bærer stadig Navnet Kildemarken.

Men enten nu den ene eller den anden Antagelse er rigtig, saa er det sikkert, at Markedet var og er et Efteraarsmarked, eller man kunde maaske med større Ret kalde det et Høstmarked. Det blev nemlig afholdt paa et Tidspunkt, da Folk var færdige med deres Høst og derfor kunde tillade sig en Fridag, ja maaske netop var oplagt til en saadan efter de travle Høstdages Slid.

At det forholder sig saaledes, viser sig paa en pudsig Maade i følgende: Fra Oldtidens Rom havde vi i Norden arvet den saakaldte julianske Kalender; men efterhaanden som Aarene gik, blev

Astronomerne opmærksomme paa, at denne ikke svarede til det virkelige Solaar; Aaret blev for langt. Man indførte da den gregorianske Tidsregning, i Danmark dog først i Aaret 1700. Vi var da kommen ikke mindre end 13 Dage bagefter, og for at komme paa ret Køl igen sprang man uden videre over Dagene 18. Febr.—1. Marts. Allerede da havde Egeskovs Marked været omkring den 8. Septbr., men da man nu uden videre rykkede 13 Dage frem i Tiden, indtraf Markedsdagen saa tidligt, at kun ganske faa var færdige med Høsten. Det kunde naturligvis ikke gaa. Saa indsendte Etatsraad Krag Andragende om at faa Markedet flyttet tilbage til ca. 25. Septbr. Det blev allernaadigst bevilget af Kongen den 18. Febr. 1702. Altsaa, Høsten skulde passes, men Markedet heller ikke forsømmes.³⁾

I gamle Almanakker finder man i Markedsfortegnelser for første Gang under Fredag den 8. Septbr. 1699 Navnet Egeskov. Først 1821 staar tilføjet efter Egeskov: »Kram, Kvæg, Korn og Fedevarer«. Denne Vedføjelse fortsætter i Markedsfortegnelserne næsten uforandret lige til 1883 (den 18. Septbr.), hvor der kun staar »Heste og Kvæg«.⁴⁾ Og noget lignende lyder Betegnelsen paa i vore Dage.

I 1871 udsendtes en Bekendtgørelse fra Indenrigsministeriet om, at Markedet i Fremtiden skulde holdes Onsdag i den anden fulde Uge i September. Paa denne Dag har Markedet senere været afholdt. I 1936 udsendtes i Radioen Meddelelse om, at Markedet var rykket 14 Dage frem. Det lykkedes dog først Aaret efter, i 1937, og derover fremkom der adskillige Klager, at Høsten knap var forbi, at Føllene var for smaa endnu o. s. v.,⁵⁾ saa de sidste Aar er Markedet igen flyttet tilbage til sin gamle Plads.

II.

Som Navnet Egeskovs Marked antyder, har Markedet alle Dage været afholdt paa Egeskovs Grund, i de ældste Tider paa de af Bøndernes Fællesmarker, der var udlagt med Græs. I 1805 blev Egeskov By udskiftet, og det medførte, at Bønderne nu ikke længere kunde afse Plads til Markedet. I de følgende ca. 100 Aar blev Markedet derfor afholdt paa en af Egeskov Gaards Marker, som Regel en Stubmark saa nær Egeskov som muligt. I 1907 blev Markedet for første og eneste Gang afholdt uden for Egeskov Gods, idet en Gæstgiver F. Falkenberg i Kværndrup afgav den nødvendige Plads dertil. Allerede da var Markedet blevet et overvejende Hestemarked.

I 1907 blev der paa Foranledning af Indenrigsministeriet nedsat en Kommission til at forberede en Omordning af alle Markeder paa Fyn. Der var da, særlig fra Handelsstanden i Ringe, sat stærke Kræfter i Bevægelse for at faa Egeskovs Marked flyttet til Ringe. Men Kværndrup Kommunes Beboere vilde ikke uden videre give Afkald paa deres Marked. Der blev sammenkaldt til et Møde paa Kværndrup Kro den 20. Maj 1907, hvor Sagen blev behandlet. Kommissionen var villig til at lade Markedet blive her, hvis der kunde skaffes en mindst 4 Tdr. Land stor Plads, der var egnet til Formaalet. Spørgsmaalet blev løst paa en meget tilfredsstillende Maade, idet Grev Ahlefeldt Laurvig Bille, Egeskov, tilbød at udlægge et ca. 2 ha stort Areal beliggende ved Rugbjærghuset eller »Rubskasse«, som Huset kaldes i Folkemunde. Tilbudet blev modtaget, og der har Markedet siden været afholdt, første Gang 1910. Det maa siges, at Beliggenheden er særdeles god, nær ved Landevejen og Stationen og med gode Parkeringsforhold for Biler, Cykler og Hestekøretøjer. Det gamle historiske Navn Egeskovs Marked blev bibeholdt med Rette og bliver sikkert ikke forandret i en overskuelig Fremtid.

III.

Det kunde være morsomt i Tankerne at prøve paa at gæste Egeskovs Marked saa langt tilbage i Tiden, at kun de ældste blandt os kan erindre Forholdene dengang.

Det kunde ikke nytte at nøjes med at komme selve Markedsdagen, hvis man vilde have det hele med. Allerede indtil 8 Dage før kom de, der ønskede at handle, med deres Stilladser og Brædder og begyndte at slaa deres Boder op, og særlig Dagen før Markedet var der et livligt Røre, en Hamren, Tømren og »Pikken« paa Pladsen. Derfor blev denne Dag almindelig kaldt »Pikmarked«. Alt skulde jo være parat til den næste Dag, da det store Slag skulde slaas. Telte skulde rejses, »Krammet« pakkes ud og stilles op, saa det rigtig tog sig ud. Og det gjaldt om at komme i god Tid, for de, der kom først, fik de bedste Pladser. Pikmarkedsdag mødtes efter gammel Skik Handelsfolk af alle Slags i den saakaldte Bækkro, der laa, hvor Svendborg—Odense Landevej skærer Sognegrænsen til Ringe og Ryslinge. Det var en Slags »Forprang«, eller man kunde maaske snarere kalde den en Slags Prisreguleringskommission, idet Handelsmændene der aftalte den foreløbige Pris for de Ting, der handledes med, f. Eks. Smør, Korn, Honning, Boghvedegryn o. s. v., og først næste Dag, naar Købmændene fra

Svendborg, Faaborg og andre Byer kom til Markedet, blev Priserne endelig fastsat. Man vil forstaa, hvilken Betydning Markedspriserne havde for Befolkningen paa Landet, da Prisen der blev sat for hele Aaret for deres Produkter, for Sædekorn, Skind, Voks, Heste, Faar og Gæs, og det var almindeligt, at Tjenestefolk lønnes efter de Priser, man opnaaede paa Markedet. Det kunde maaske i denne Forbindelse interessere at gøre sig bekendt med et enkelt Aars Noteringer, nemlig fra Aaret 1864. Sæderug kostede 6 Daler Tønden, Hvede 8½ Daler, Byg 4 Daler, Havre 3 Daler, 1 Fjerding Smør 22 Daler, Gæs 4—5 Mark og Køer fra 50 til 60 Daler. Hestepriiser nævnes ikke.

Men tilbage til Markedet. Allerede inden vi naar Pladsen, der ligger umiddelbart Syd for Egeskov Slot og Have, hører vi Brølen og Brægen, Vrinsken og Grisehyl, Gæssenes Skælden, Hundenes Gøen, Raab og Spektakel. Folk strømmer til med Hestekøretøjer og til Fods fra alle Sider. Store Drifter Kvæg og Faar, ømbenede efter maaske flere Dages Vandring, inden de naar Pladsen. Kuske med smældende Piske faar kaade Heste til at slaa bagud, saa Vogterdrengene, der sidder paa Grøntfoderet bag i Vognen, ordentlig maa hage sig fast for ikke at trille af.

I et Hjørne af Pladsen findes Gaasemarkedet. Det var i umindelige Tider Skik, at Beboerne paa Lyø og andre Smaaøer drev deres Gæs til Egeskovs Marked. Det var en Strækning paa ca. 30 km, som de arme Dyr maatte gennemvandre. Man bedede undervejs, det sidste Sted ved Gaarden Kildevæld i Lydinge Gaarde.⁶⁾ Men det maa have været et mærkeligt Syn at se de vraltende og snakkende Gæs, maaske i Flokke paa 2—300 Stk., marcherende ud ad Landevejen. Alligevel var de ikke mere udasede af den lange Vandring, end at de godt kunde finde paa at lette paa Vingerne og stikke bort fra Skuepladsen. Den nuværende Besidder af Egeskov fortæller, at han fra sin Drengetid kan huske, at en saadan Flok Gæs pludselig lettede og stod sydpaa ned over Sønderhave Skoven. Om Ejeren senere fik dem igen, vides ikke; men de kom i hvert Fald ikke til Marked den Dag.

Men vi gaar videre ned over Pladsen. Handelen er allerede i fuld Gang. Køer befoles af fede Prangernæver, og Buddene ledsages af vældige Klask i Sælgerens Næver; men han holder sig stiv og vil ikke »falde for det første Skrald«. Dagen er lang, og det er klogt at se Tiden an lidt. Den overvejende Del af Markedsdyrene er dog Heste. Heste i alle Aldre og i alle Størrelser, sky og let-

benede Føl med Fløjlsmule og gamle, stivbenene, udslidte Arbejdsøg og alle Aargange derimellem. Hvor en Handel er ved at komme i Gang, samler sig en Kreds af nysgerrige, de trænger sig paa med gode Raad, med Opfordring til »at slaa til« i Haab om at være med, naar Lidkøbet skal drikkes hos »Johan i Gadekæret«. Hesten traves, maaske af Bonden selv med stive Fedtlædersstøvler paa de arbejdskrumme Ben. Det gælder om at gøre saa god en Figur som muligt. Og bliver Handelen endelig indgaaet, rækkes Tøjlen til Trækkeren eller Tjenestedrengen, og saa gaar hele Flokken ind for at ordne Betalingen og, hvad der er næsten lige saa vigtigt, at drikke Lidkøbet.

Johan i Gadekæret var i mange Aar den, der havde Ord for at skænke den bedste Snaps eller den stærkeste Kaffepunch. Desuden var Ladefogedgaarden berømt som Traktørsted. For ikke at glemme Egeskov Kro, der laa Nord for Gaden eller den gamle Landevej ved Siden af Smedien midt i Byen. Det var en lang Bindingsværksbygning med Blyvinduer og Halvdøre, der førte ud til »Fremmerset«. En Dør til venstre førte ind til »Slyngelstuen«, hvor der var Lergulv og et mægtigt Egetræs Bord. I den pæne Stue var Stengulv, men fra denne førte en Dør ind til Storstuen til de fine Gæster, og der var Fjællegulv. I Slyngelstuen stod en stor Kobberspand, altid fyldt med Vand, og deri var anbragt en Haandsprøjte. Den skulde naturligvis anvendes i Tilfælde af Uheld med Lys og Ild, men det er sandsynligt, at den ogsaa kom i Brug, naar Krogæsterne blev for hede i Hovedet og trængte til lidt koldt Vand i Blodet. — Udenfor Vinduerne var nedrammet en Række Egepæle med en vældig Bjælke som Overligger. Deri var fastgjort Jernringe, hvor Bønderne kunde binde deres Heste, mens de drak.

Men der var mange andre Steder, hvor man kunde faa Tørsten slukket. Kromænd fra Landsbyer i milevid Omkreds havde opslaaet deres Telte for at faa fat i Markedsfolkenes Overflødighed. Selv Folk, der til daglig ikke havde noget med Beværtning at gøre, kunde tjene sig en god Skilling. Saaledes siges om en Mand fra Løgeskov, at han før Markedet selv trak en lille Vogn ned til Fjællebroen, hvor han fik den fyldt med Aal. Disse Aal serverede han ved Konens Hjælp i et lille Telt, hvor der ogsaa kunde købes Kaffe. Begge Dele passede godt til Bøndernes tørre Klemmer og fik rivende Afsætning. Men foruden hos de tilrejsende Værtshusholdere var der Udskænkning i hvert eneste Hus eller Gaard paa hele Strækningen langs Vejen. Dengang gik Landevejen umiddelbart

forbi Haven og fortsatte vestpaa langs det gamle Stengærde, der endnu danner Grænsen mellem Husmændenes Jord og Herregaardsmarkerne. Der blev drukket meget i disse Tider, og det var de fleste Markedsgæster, der kom hjem med en større eller mindre Pisk paa. Det var dengang en billig Fornøjelse, og vi maa huske paa, at paa den Tid ansaa man det ikke for en Skam for nogen at blive beruset. Det kunde hænde for den bedste, ja, det hørte ligefrem til, hvis Markedet ikke skulde være mislykket.

Ved Hovedindkørselen til Gaarden var de fine Boder, de saakaldte »Stadsbutikker«. Det var Manufakturhandlere, Buntmagere og lignende. En særlig Afdeling var forbeholdt Skomagerne, og der kunde købes alt Fodtøj lige fra »Jydetræsko« til langskaftede Røjsere. Ved Siden af Kroen og den gamle Smedie var der Udsalg af Galanterivarer, hjemmelavede Knive og andet Værktøj.

Et Stykke Gadejord kaldtes »Plantebedet«. Det var en Plantehave, hvor Landsbyens Beboere i Fællesskab tiltrak de Kaalplanter, som der blev Brug for i Sommerens Løb. De leverede selv Gødningen dertil. Det skulde være Høsegødning, som man kom med i Tørvekurve. Den skulde nemlig være et probat Middel mod Jordlopper. Lige overfor laa den gamle Smedie, og her ved Siden af fandtes »Pottemarkedet«. Her kom Konerne fra nær og fjern og udsøgte sig de Potter, Fade og Gryder, de havde Brug for. Der fandtes de sorte Jydepotter paa tre Ben, tykbugede Flødekander med Blomster paa Siderne. Det kunde være lidt risikabelt med alle de skøre Sager, hvor Heste og Køer let kunde komme løs og gøre Ulykker; men ogsaa Markedsgæster i løftet Stemning kunde lave Ravage. De gamle véd at berette om en ung Mand med mange Kræfter, at han skulde vise sine beundrende Følgesvende, hvordan det gik til at løbe løbsk. »Det har vi før set med en Hest,« sagde han; »men det er ingen Ting imod, naar et Menneske løber lovs!« Og saa satte han i Galop ind mellem Pottekonernes Fade og Gryder, der knaste og raslede i Skaar under hans brede Støvlesinker. Og han lavede en farlig Staahej, meget værre end en Hest vilde kunne gøre, indrømmede hans Fæller, indtil endelig den forpustede Ordenens Haandhæver halede af med Synderen fulgt af »Potteper«s og »Pottelise«s Forbandelser. I Slottets dybe Kælder var et sikkert Rum, hvor den løbske Ungersvend kunde faa Ro til at komme til Besindelse igen.

Men Krammarkedet var ikke udtømt endnu. Foruden de nævnte Boder var der Udsalg af Sadelmagernes, Bødkernes, Rebslagernes

og andre Haandværkeres Arbejder. Nærmest mod Byen var Svendborgkøbmændenes Standplads. Købmændene selv gik rundt og traf Kunder og slog en Handel af med dem om Korn, Malt, Boghvedegryn o. s. v., og de havde solide Brændevinstønder med i Vognen, saa Lidkøbet var sikret.

Handelen gik over hele Pladsen, ledsaget af Tummel, Raab og Støj, der hører sig til, hvor mange Folk forsamles; men efterhaan-

Hestemarkedet.

H. C. Frydendahl fot. 1929.

den som selve Heste- og Kreaturmarkedet ebbede ud, trak Folk længere ned mod Haven, hvor Forlystelserne fandtes. Nogle af disse var af en særegen Art. Dyr læge Jensen fortæller herom⁴⁾: »Der er en professionel Hesteskærer og Kursmed, som har indrettet sig en lille Plads med Kastrationer for Øje. Folk kunde her møde med deres Plage og faa dem kastrerede. Den nødvendige Hjælp blev beredvilligt ydet af ledige Markedsgæster, der tog dette med som en Fornøjelse af allerbilligste Slags. Der vankede antagelig en Dram, naar Arbejdet var endt!« Folk var ikke saa blødsødne dengang som nu!

Der fandtes ogsaa andre Forlystelser. I mange Aar optraadte det saakaldte Hoffmannske Cirkus. Det havde altid stort Besøg, og der saa mange for første Gang Tilløb til den finere Ridekunst.⁷⁾ Andre Steder fandtes mærkelige Ting: Kalve med 6 Ben, mærkelige Søuhyrer, Mænd, der aad brændende Blaar. Der sad Spaa-

konen, som en saadan Dag havde travlt, særlig blandt de unge Piger, som nok kunde lide at titte lidt ind i Fremtiden.

For Enden af Teltene fandtes Visesælgernes Boder. Der kunde man for et Par Skilling købe »En ny og sørgelig Vise« med mange, mange Vers, Viser om grumme Røvere og trofast Kærlighed, der ikke blev belønnet. Visesælgeren maatte i Tilgift lære Køberne Melodien, og saa stod da en beundrende, lyttende Skare omkring ham, mange med blanke Øjne og vaade Kinder og efterhaanden syngende med, saa de, naar de kom hjem, kunde synge Visen ved Rokken eller under Malkningen.

I et Telt fremvistes første Gang paa Eggen »Vindbøsser«, og de blev ivrigt brugt af den skydelystne Ungdom. Senere blev det forsøgt at bruge Modellen til denne Bøsse, da Skyttesagen for Alvor begyndte her i Kværndrup Sogn ca. 1866.

Det kunde ikke undgaas, hvor saa mange Mennesker mødtes, at der ogsaa kom daarlige Elementer iblandt. Til Egeskovs Marked mødes alle Kæltringer, siger et gammel Mundheld. Tyveknægte har været paa Spil; men der høres dog sjældent om store Kup. Folk var forsigtige i hine Tider. Der var Vagt ved Boderne om Natten, og rede Penge var der ikke saa mange af som nu.

Allerede om Eftermiddagen begyndte Dansen i Telte og i Husene langs Vejen. Væveren havde ryddet sin Storstue og sat Væven udenfor; der var Brug for al den Plads, som kunde skaffes. Og snart lød Spillemandens Violin eller Klarinet til brede Støvlehæles tunge Tramp i Gulvbrædderne. Det var naturligvis mest Ungdommen, der havde Trang til at røre Benene. Betalingen var enten 2 Skilling for hver Dans eller 1 Mark for hele Aftenen. Da kunde det hænde, at der skete Sammenstød af mere voldsom Art, naar maa-ske den skønne foretrak en frem for en anden, og den forsmaaede saa søgte »at svale sin Hævn« paa Rivalen. Blodet var ungt og varmt, Skinsygen og Brændevinen i Forening kunde nok faa en til at se rødt. Tit tog Tilskuerne Parti for eller imod de kæmpende. Der spillede Lokalpatriotismen en stor Rolle. Som Vaaben brugtes afbrækkede Stoleben og stundom Knojern, og der kunde nok vanke braadne Pander. Som Regel standsede Slagsmaalet først, naar »Bulen var ryddet«, eller Politiet kom til Stede, men der skete dog sjældent større Skade. Dog fortælles om en Mand fra Hundstrup, at han paa et Marked trakterede sin Modstander saa voldsomt under et Slagsmaal, at denne blev liggende paa Valen. Hundstrupmanden, der bagefter var rædselsslagen over sin Bedrift, flygtede

til Amerika for at undgaa Tiltale for Drab. Og først mange Aar efter kom han tilbage igen. Den overfaldne kom sig for øvrigt, men det vidste den anden ikke.⁸⁾

Noget af det mest utiltalende ved disse Forlystelser i Storstuer og Dansetelte var vel nok, at løsaglige Kvinder i stort Tal søgte dertil og prøvede at fiske i rørte Vande. Dette Ry har Egeskovs Marked bevaret til Nutiden, vist ikke helt med Urette.

Gøglet.

H. C. Frydendahl fot. 1929.

IV.

Det kunde være interessant at drage en Sammenligning mellem ældre Tiders Markedsskikke og nu. Det er muligt, at vi vilde rynke paa Næsen af Markedsfolkernes Opførsel dengang, finde den plump, udannet og naiv. Vi smiler maaske af Visesælgerne og deres Tilhørere og forskrækkes over Tummelen og Voldsomheden i Dansestuer og Udskænkningsrum.

Men vi maa stadig erindre, at Markedet, som det har været afholdt fra de ældste Tider, har været et Udsnit af Livet, som det levedes dengang. Folk var da ikke saa »kultiverede« som nu, de var mere ubehøvede og mindre »dannede«, men ogsaa langt mere umiddelbare end nu. Og der er ingen Tvivl om, at Folk paa Egeskovs Marked bogstavelig talt »morede« sig bedre end Folk nu om Dage. Prøv at sammenligne Ungersvenden med den aabne Mund og de blussende Kinder foran den Tids Professor Labri's

Telt og Nutidens Yngling med Pomadeskilning og Cigaret i Mundvigen foran Dødscyklisten eller en anden mekaniseret Forlystelse. Sammenligningen falder ikke absolut ud til Fordel for sidstnævnte.

Men selve Markedets Grundtræk har sikkert været nogenlunde de samme. Den stædige Holden fast ved Prisen for den sælgende og den paagaaende »Prutten« fra den købende hører til ved en Handel, men ogsaa mange andre Ceremonier: himmelvendte Blikke

Teltgaden.

Alfr. Pedersen fot. 1936.

af Forfærdelse over, at Modparten tør formaste sig til at forlange saa meget, og ypperlig forstilt Indignation over, at Køberen vover at »skambyde« saa groft, vældige Klask i hinandens Næver »for sidste Gang«, Forslag om at dele, tage Afsked paa Skrømt, vende tilbage og forny de samme Talemaader med en saadan Udfoldelse af Veltalenhed og Armbevægelser, at det for uindviiede ser ud til at gaa over til Haandgribeligheder for maaske til Slut at resultere i, at de følges broderligt ad over at drikke Lidkøbet efter vel overstaaet Dyst — alt dette hører sig til og er sikkert det samme ved alle Markeder. Paa Egeskovs Marked saavel som paa alle andre Markeder vil altid gælde Ordsproget: »Naar Tossier kommer til Marked, tjener Kræmmeren Penge«. Og det betyder frit oversat, at den mere kloge narrer den mindre kloge. Denne Regel har Gylighed i alle Livets Forhold — ogsaa paa Egeskovs Marked.

SOGNERAADET

Af Kr. Møller.

FATTIGVÆSEN FØR FORSTANDERSKABETS TID

Aar 1708 den 24. Septbr. fik Landet sin første Fattiglov og med tvende Formaal: Hjælp til dem, der værdigt trængte, samt Folkets Befrielse for Betlere. De første skulde nu »hielpes med Ædendes Varer eller paa Omgang paa Gaardene«, men de sidste opfanges og indsættes i Tugt-, Rasp- eller Spindehusene. Alt dette skulde saa i hvert Sogn Præsten ordne sammen med sine 3 eller 4 »vittigste« Sognemænd, som de bedst tænkende kaldtes i Datidens Tale.

Hver Sognepræst skulde fremtidig føre »Tegne-Bog« over alt dette, og da Landsarkiverne kom i 1891, blev ogsaa disse saa oplysende Fortidens Fattigprotokoller indkaldt til Opbevaring. Af de ældste fandtes da kun 4 i hele Svendborg Amt, men Kværndrup er dog saa heldig at have den i Behold, som blev begyndt efter Fattiglovens Fornyelse 1803 og nu viser os dette Fortidsraads Virke frem til 1842.

Vort herfra kendte ældste Møde holdtes 29. December 1803. Deltagerne var: Pastor R. Lassen med sine 4 »vittige Sognebørn«: Hans Pedersen og Mads Hansen, Kværndrup; Niels Rasmussen, Trunderup, og Knud Skierninge, Egeskov, samt Herredsfoged Brodersen.

I Fattigskat for 1804 udskrev de da 17 Td. Rugmeel, 9 Td. Malt, 1 Td. Gryn, 2 Lispund Flæsk, 1 Otting Smør og 53 Rdl. Desuden vedtoges følgende: »Alle, der give til Betlere, bør bøde 48 Sk. første Gang, andre Gange 1 Rdl. — Ungdommen skal af deres Lystighed give 2 Sk., og den Familie, der tillader Ungdommen at spille Kort hos sig, hvorved de baade tabe store Penger og fordærvs paa Sæderne, bøder 1 Rdl., Spillerne hver 24 Sk. til Fattigbøssen.«

Blandt de 21 godkendte Nydere var der et forsømt, faderløst Barn, 2 Familier med for talrig Børneflok og 2 kronisk syge samt

en tungsindig, ældre Pige. De øvrige var udslidte Mennesker fra 60 til 87 Aar, og alle fik de det Vidnesbyrd, at de i deres lange Liv havde vist Flid og fin Opførsel — aldrig betlet. Saa disse Nutidsfolkets fjærne Forfædre og -mødre har sikkert fortjent dette lidet, de her i Julen 1803 fik tildelt ved deres Livsaften.

SOGNEFORSTANDERSKABET INDFØRES

Nutidens Sogneraad er Videreførelse af Sogneforstanderskaberne, der kom efter Lov af 13. August 1841. I Loven befales det bl. a., at paa Landet skulde herefter Folkets kommunale Anliggender ledes af et Amtsraad i hvert Amt og af et Forstanderskab i hvert Sognedistrikt.

Et Sogns Forstanderskab skulde bestaa af Præsten og den eller de Lodsejere, der af Sogneomraadets Hartkorn ejede mindst 32 Tønder, samt 4 til 9 andre Mænd, der udvalgte af de »qualificerede Beboere«. Disse skulde bl. a. have et vist Minimum af fast Ejendom: Bonden have i Eje eller Livsfæste mindst 1 og en Forpagter 6 Td. Hartkorn. De faa, der da fandtes uden for denne Hovedstand, Jordens Dyrkere, skulde ogsaa for at komme med være rigtige »Bønder« (boende) og med Bygning for mindst 1000 Rigsbanksdaler Sølv.

De mange, som stod under disse, maatte hverken vælge eller vælges, men dog var »Sommerloven af 1841« et Folkestyrets Gry. Før var stedlige Styresmænd alle og altid udvalgte ude- eller ovenfra; for første Gang blev de nu paa lovfast Maade udsøgt og indsat af Sognefolket selv.

Herredsfoged eller Birkedommer maatte dog ogsaa deltage i et Sogneforstanderskabs Møder og med Stemmeret.

Amtmand Sporon, Hellerup, bød, at Kværndrup skulde vælge 6 Mand til Forstanderskabet og Valget ledes af: Provst Jørgen Alexander Lassen, Kværndrup; Sognefoged, Gæstgiver Thøisen, Kværndrup, og Gaardfæster Jens R. Skierning, Egeskov.

Disse fik saa Sognets første Vælgerliste udfærdiget, Valgdagen fastsat og begge Dele højtidsfuldt kundgjort paa rette Datidsmaade: ved Kirkestævne, hvilket skete 24. Oktbr. 1841.

Af de 48 Vælgere var de første 6 Selvejere, Resten — paa nær Præsten — var Gaardfæstere med fra 1 til 6 Td. Hartkorn.

Sognets første Forstanderskab havde 3 »fødte Medlemmer«: Sognepræst Jørg. Alexander Lassen, Kværndrup; Geheimekonfe-

rensråd, Baron Preben Bille Brahe, Egeskov, og Herredsfoged i Sunds-Gudme Herred Th. Thomsen Bruun.

De 6 almene Medlemmer skulde vælges 30. Oktbr. 1841 og Valget holdes paa Gæstgivergaarden. Herhen stævnede Folket saa til Sognets første, lovfaste Valg, og Begivenheden var forberedt. — Hvem den enkelte Vælger ønskede indsat i det ukendte Fremtidsstyre, skulde sammen med hans eget Navn nøje indføres i den da nykøbte — nu 100 Aar gamle — Valgprotokol. Bag denne og sit Blækhorn sad saa Sognets hertil udsøgte Protokolfører parat med sin Gaaselfjer. — Højtidsdagen blev begyndt.

Da hver enkelt havde været kaldt frem og lettet sit Hjerte, blev Protokollen oplæst, det nedskrevne godkendt, og som den valgte Del af Kværndrup første Forstanderskab fik vi da:

A. Wognsen, Godsforvalter, Egeskov; Jens R. Skierning, Fæster, Egeskov, P. Hansen Stokholm, Fæster, Trunderup; Hans Holm, Selvejer, Gultved; Knud Hendriksen, Fæster, Høigaard, og Frants Post, Fæster, Gultved. Godsforvalter Wognsen kunde dog ikke modtage sit Valg, da han ofte ogsaa skulde møde paa Baron Bille Brahes Vegne. I hans Sted valgtes saa Gaardfæster Jørgen Mortensen, Kværndrup, ved Sognets første Udfyldningsvalg 9. Marts 1842.

FORSTANDERSKABETS FØRSTE TIDSRUM

7. Jan. 1842 holdt Forstanderskabet sit første Møde under Ledelse af ældste Medlem, P. H. Stokholm. Næste Møde holdtes 8. Febr., og her valgtes Baron Bille Brahe, Egeskov, enstemmigt som Forstanderskabets første Formand.

Sognets folkevalgte Styre begyndte saa dets med mangt fornyende Gerning, og Folket selv har synligt følt, at en Nytid var inde. Dette blev ogsaa støttet af forstaaende Myndigheder, saa der bl. a. udsendtes Bud om, at Raadets Medlemmer burde møde i Søndagstøj og med — Søndagstræsko.

Soggenes nye Raad skulde normalt samles 6 Gange aarlig, men her slog dette ikke til. Sagerne var mange og ikke mindst med at faa Orden i de før forvirrede og tit baade broløse og med Bomme besværede Biveje, Gangstier eller Ridebaner.

I Forstanderskabernes Tid, 1842—1867, havde hver Sognekommune 3 adskilte Kasser: »Fattig-Kassen«, »Skole-Kassen« og »Kassen for Andet«. Hver af disse havde eget Regnskab og egen Bi-

drags-Liste. Skatteydelsen til Fattig-Kassen var oftest den højeste og havde for dette Sogns første Aar, 1842, følgende tidsbetegnende Udseende: 20 Td. Meel, 7 Td. Malt, 1 Td. Gryn, 9 Lispund Smør, 1 Lispund Flæsk og kontant 87 Rigsdaler.

Nytaaer 1845 skulde P. H. Stokholm, Jørg. Mortensen og Hans Holm efter Lodtrækning udtræde. Valgene fulgte saa i Aarene:

1844: Rasmus Hansen, Gaardfæster, Trunderup; Niels Kristensen, Gaardfæster, Kværndrup; H. Syberg, Gaardfæster, Mølle-gaarden.

1847: Jørgen Andersen, Gaardfæster, Kværndrup; Anders Nielsen, Gaardfæster, Egeskov; Jens Jensen, Gaardfæster, Trunderup.

1850: Niels Pedersen, Gaardfæster, Trunderup; Jens Skierning, Gaardfæster, Egeskov; Chr. Buch, Gaardfæster, Kværndrup.

1853: Jens Højbjerg, Gaardfæster, Egeskov; Jørgen Buch, Gaardfæster, Kværndrup; Knud Nielsen, Gaardfæster, Trunderup.

HØJSTBESKATTEDE VÆLGERES HERSKETID

Sognepræst, Herremand og Herredsfoged ophørte efter Lov af 22. Marts 1855 at være »fødte Medlemmer« af Raadet, og som Vælgere hertil medtoges nu alle, der havde Valgret til vort med Grund-

loven af 5. Juni 1849 indførte Folketing. Det saaledes udvidede Vælgerfolk maatte dog kun indsætte »Den mindste Halvdel«, mens den højst-beskattede Femtedel nu kunde udvælge »Den største Halvdel« af Raadets Medlemmer.

De 2 ny Vælgerkorps valgte saa følgende i anførte Aar:

Højstbeskattede 1855: F. Wognsen, Godsforvalter, Egeskov; Chr. Rasmussen, Fæster, Gultved; Niels Andersen, Fæster, Trunderup; Conrad Mogensen, Fæster, Kværndrup.

Almene Vælgere 1855: Lars Hansen, Hjulmand,

Fr. Siegfr. Wognsen.
J. Jacobsen, Kbh., fot.

Trunderup Mark; Jens Rasmussen, Bomfoged, Nordtorp; Knud Madsen, Murer, Egeskov.

Højstbeskattede 1858: Jens Hendriksen, Sognefoged, Trunderup; F. Wognsen, Godsforvalter, Egeskov; Claus Pedersen, Gaardmand, Gultved; Jørgen Hansen, Gaardmand, Trunderup.

Almene Vælgere 1861: Jens Rasmussen, Bomfoged, Nordtorp; Offer Nielsen, Gaardmand, Egeskov; Lars Hansen, Tømrer, Trunderup.

Højstbeskattede 1864: Hans Christensen, Gaardmand, Kværndrup; Peder Nielsen, Gaardmand, Trunderup; Jens Hansen, Gaardmand, Kværndrup; R. Rasmussen, Gaardmand, Egeskov. — 1865 afgik Bomfoged Rasmussen og Forvalter Wognsen kom ind.

Almene Vælgere 1867: Chr. F. Rottbøl, Sognepræst, Kværndrup; F. Wognsen, Godsforvalter, Egeskov; Chr. Madsen, Husmand, Kværndrup.

NAVNEFORANDRING: »SOGNERAAD«

Lensbesidderens, Kgl. Embedsmands og delvis Præstens sekelgamle Førerskab og Forsorg faldt efter Loven af 1855. Straks syntes dette Vinding for Folkestyret, men som saa ofte viste det sig da, at disse Fortidens Patriarker, mere end nu Pengemagtens, havde følt og fulgt Ordene: »Adel forpligter«. Derfor ønskede Rigsdagsgruppen »Bondevennerne« i den tunge Tid efter 1864, at en Løfteparagraf i Grundloven om Kommunernes Selvstyre nu blev opfyldt som fortjent Folkegave. Men andre Partier modsatte sig mere udvidet Valgret, mens de vilde tillade visse materielle og formelle Forbedringer. Saaledes vedtoges da »Landkommunalloven af 1867«, og efter denne fik Sogneforstanderskaberne Fremtidsnavnet »Sogneraad«.

Valgretten ændredes ikke ved denne Lov. Valgene fortsatte:

Højstbeskattede 1870: Jacob Hansen, Gaardmand, Egeskov; Jens Chr. Hansen, Gaardmand, Trunderup; Rasmus Jørgensen, Gaardmand, Kværndrup; Conrad Mogensen, Gaardmand, Kværndrup.

Almene Vælgere 1873: F. Wognsen, Godsforvalter, Egeskov; Hans Nielsen, Gaardmand, Kværndrup Mark; H. A. Pedersen, Husmand, Trunderup.

Højstbeskattede 1876: Henrik Jensen, Gaardmand, Kværndrup; Claus Iversen, Gaardmand, Egeskov; Rasmus Christen-

sen, Gaardmand, Gultved; Frederik Jørgensen, Gaardmand, Møllegaard.

Almene Vælgere 1879: Chr. Wognsen, Proprietær, Fallelgaard; Anders Larsen, Gaardmand, Kværndrup; Hans Hansen, Husmand, Trunderup.

Højstbeskattede 1882: Knud Chr. Pedersen, Gaardmand, Kværndrup; Hans Pedersen, Gaardmand, Trunderup; Peter Bødker, Gaardmand, Kværndrup; Johan Højbjerg, Gaardmand, Egeskov.

Chr. Wognsen.
Ed. Hansen, Odense, fot.

Almene Vælgere 1885: Anders Jørgensen, Gaardmand, Kværndrup; Mads Jeppesen, Husmand og Murer, Gultved; P. Jensen, Dyr læge, Kværndrup. — Udfyldningsvalg 1886: Niels Knudsen, Gaardmand, Trunderup.

Højstbeskattede 1888: J. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov; N. P. Stockholm, Gaardmand, Trunderup; Ove Hansen, Gaardmand, Kværndrup Vænge; P. Jørgensen Buch, Gaardmand, Kværndrup.

Almene Vælgere 1891: P. Jensen, Dyr læge, Kværndrup;

Mads Jeppesen, Murer, Gultved; A. Jørgensen, Gaardmand, Kværndrup.

Højstbeskattede 1894: J. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov; Rasmus Nielsen, Gaardmand, Kildegaard; Hans Lundsgaard, Gaardmand, Trunderup; J. Christiansen, Gaardmand, Munkebogaard.

Almene Vælgere 1897: Jens Michaelsen, Gaardmand, Trunderup; J. Jensen Aadal, Folketingsmand, Blegget; Erik Eriksen, Karetmager, Egeskov.

Højstbeskattede 1900: J. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov; Hans Lundsgaard, Gaardmand, Trunderup; Rasmus Niel-

sen, Gaardmand, Kildegaard; J. Christiansen, Gaardmand, Munkebogaard.

Almene Vælgere 1903: Peder Nielsen, Snedker, Kværndrup Vænge; Niels Jensen, Husmand, Bleget; M. Dyrholm, Købmand, Kværndrup.

Højstbeskattede 1906: J. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov; Søren Rasmussen, Gaardmand, Kværndrup Vænge; Rasmus Jensen, Gaardmand, Møllegaard; Chr. Knudsen, Møller, Falle Mølle.

FULDT FOLKESTYRE — KVINDERNE KOM

Sogneraadens Valgperioder fulgte først Kalenderaaret, men fra 1909 skulde de efter Lov af 20. April 1908 begynde med 1. April, Valgene gælde 4 Aar og alle Medlemmer følges ad. Samme Lov samlede nu — og for første Gang — Sognefolket i een Vælgerklasse, og ogsaa paa anden Maade sattes da en Fuldkommenhedens Krone paa vort Folkestyre: Kvinderne kom med.

Hermed var saa denne Grundlovens Løfteparagraf opfyldt. Den spæde Spire til vort Sogneselvstyre med Fattigloven af 1708 fik fuldmoden Frugt 1908. — Udviklingstid: 200 Aar.

Kværndrup Sogneraad har siden da haft følgende Medlemmer:

Valget 1909: J. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov; Rasmus Jensen, Gaardejer, Møllegaard; Chr. Knudsen, Møller, Falle Mølle; Niels Jensen, Gaardejer, Trunderup Bleg;

J. Fausing, Førstelærer; Kværndrup; Niels P. Larsen, Husmand, Kværndrup Vænge; Mads Rasmussen, Husmand, Trunderup. — 1912 blev J. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov,

Rs. Jensen.

II. Steffensen, Svendborg, fot.

Hans Grønnegaard.
D. Tornøe, Ryslinge, fot.

ej, Trunderup; Mads Rasmussen, Hansen, Gaardejer, Kværndrup.

1921: Hans Grønnegaard, Gaardejer, Skovlund; Knud Hansen, Gaardejer, Kværndrup; H. P. Johansen, Gaardejer, Nymarksgaard; Claudius Jensen, Tømrer, Kværndrup Vænge; P. Andersen, Boelsmand, Trunderup Mark; S. Jørgensen, Snedkermester, Kværndrup; Aksel Nielsen, Gaardejer, Nørremosegaard.

1925: Aksel Nielsen, Gaardejer, Nørremosegaard; Claudius Jensen, Tømrer, Kværndrup Vænge; P. Andersen, Gaardejer, Trunderup Mark; K. Mortensen, Træskomand,

afløst af Martin Dyrholm, Købmand, Kværndrup.

1913: Hans Grønnegaard, Gaardejer, Skovlund; Peder Jørgensen, Gaardejer, Østergaard; A. Hansen, Mejeribestyrelser, Egeskov; Rasmus Hansen, Tømrermester, Kværndrup; Niels Nordtorp, Gaardejer, Trunderup; Niels P. Larsen, Husmand, Kværndrup Vænge; Mads Rasmussen, Husmand, Trunderup.

1917: Hans Grønnegaard, Gaardejer, Skovlund; Peder Jørgensen, Gaardejer, Østergaard; A. Hansen, Mejeribestyrelser, Egeskov; Rasmus Hansen, Tømrermester, Kværndrup; Niels Nordtorp, Gaardejer, Husmand, Trunderup; Knud

Aksel Nielsen.

Kværndrup; Kr. Pedersen, Gaardejer, Kværndrup; Kr. Larsen, Gaardejer, Vængerne; E. R. Christensen, Købmand, Kværndrup.

1929: Jens Povlsen Jensen, Gaardejer, Ny Højgaard; Knud Knudsen, Gaardejer, Lundhøj; K. Mortensen, Træskomand, Kværndrup; L. C. Larsen, Bolsmand, Egeskov; J. Pedersen, Sekretær, Kværndrup; T. P. M. Hansen, Statshusmand, Vestermarken; R. Skierning, Gaardejer, Kværndrup Vænge.

1933: Jens Povlsen Jensen, Gaardejer, Ny Højgaard; Chr. Lange, Gaardejer, Gultved; T. P. M. Hansen, Statshusmand, Vestermarken; Søren Pedersen, Statshusmand, Skibsdam; N. P. Rasmussen, Smedemester, Trunderup; R. Skierning, Gaardejer, Kværndrup Vænge; E. R. Christensen, Købmand, Kværndrup.

1937: Jens Povlsen Jensen, Gaardejer, Ny Højgaard; Niels P. Hansen, Murer, Trunderup Dong; Chr. Lange, Gaardejer, Gultved; Søren Pedersen, Distriktsforstander, Skibsdam; P. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov; Ole S. Fugl, Statshusmand, Egeskov; S. J. Haurbach, Førstelærer, Egeskov.

1943: Jens Povlsen Jensen, Gaardejer, Ny Højgaard; P. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov; Adolf Grost, Læge, Kværndrup; Niels Peder Hansen, Murer, Trunderup Dong; Hans M. Rasmussen, Gaardejer, Kværndrup Vænge; Otto Hansen, Sognefoged, Kværndrup; Søren Pedersen, Husmand, Skibsdam.

J. Povlsen Jensen.
F. Dinsen, Odense, fot.

FORMÆND FOR FORSTANDERSKABER OG SOGNERAAD

Det folkevalgte Styre, som for de 100 Aar siden kun var uprøvede Fremtidsplaner, har nu vist sin sunde Værdi. Alle de, der har haft sand Føling med vore Sogneraad, ved ogsaa, at disse ikke

er udvalgt pr. slavisk Indsmigring eller »Tilfældighed«, men at Folket med Eftertanke har udsøgt og indsat dem, der i Stilhed havde vist sig rigest paa Indsigt, Virkekraft og Retsind.

Hver den, der i det rundne Aarhundrede fik Sæde i Sognets Raad, har været medbestemmende for det heles Udvikling, men ingen enkelt har dog her sat sig saa synlige Spor som de, der blev Formandsposten betroet. — At et Sogns Folk nu som siden kender disse Mænds Navne og Virkeaar, kan ofte have ogsaa reel Værdi, hvorfor vi her som Slut fremfører denne lokale »Kongerække« for Kværndrup Sogn. Og som Bud om fin Kontakt mellem Fortid og Folkestyre ser vi her, at i de 59 af disse 100 Aar har den folkevalgte Formand haft hjemme paa Fortidsstyrets Hovedsæde: Egeskov. — De enkeltes Antal Virkeaar er vedføjet.

1	1842 $\frac{7}{2}$	P. Bille Brahe, Baron, Egeskov	12
2	1854 $\frac{1}{1}$	L. Feilberg, Sognepræst, Kværndrup	2
3	1856 $\frac{1}{1}$	F. Wognsen, Godsforvalter, Egeskov	9
4	1865 $\frac{1}{1}$	Jens Rasmussen, Bomfoged, Nordtorp	$\frac{1}{2}$
	1865 $\frac{23}{5}$	F. Wognsen, Godsforvalter, Egeskov	$14\frac{1}{2}$
5	1880 $\frac{1}{1}$	C. Wognsen, Proprietær, Fallegaard	4
6	1884 $\frac{1}{1}$	Hans Pedersen, Gaardmand, Trunderup	2
7	1886 $\frac{1}{1}$	P. Jensen, Dyr læge, Kværndrup	3
8	1889 $\frac{1}{1}$	J. Ahlefeldt Laurvig Bille, Greve, Egeskov	$23\frac{1}{4}$
9	1912 $\frac{18}{6}$	Rasmus Jensen, Gaardejer, Møllegaard	1
10	1913 $\frac{1}{4}$	Hans Grønnegaard, Gaardejer, Skovlund	12
11	1925 $\frac{1}{4}$	Aksel Nielsen, Gaardejer, Nørremosegaard	4
12	1929 $\frac{1}{4}$	J. Povlsen Jensen, Gaardejer, Ny Højgaard	$14\frac{1}{4}$

FORENINGER OG FÆLLESFORETAGENDER

Ved H. C. Frydendahl.

Dette Afsnit er ikke udtømmende. Nogle Foreninger, f. Eks. Menighedsforeningen fra Pastor Kaaes Tid og Foredragsforeningen fra 1890erne, har der ikke kunnet tilvejebringes tilstrækkelige Oplysninger om, og andre, f. Eks. de politiske, har saa lidt særlig stedligt Præg, at de af den Grund er udeladt.

KVÆRNDRUP SOGNEBOGSAMLING

⁸/₂ 1842 udsendte Provst J. A. Lassen et Cirkulære til Sognets Beboere om Oprettelsen af en Læseforening. ¹¹/₃ s. A. holdtes stiftende Generalforsamling i Kværndrup Skole. Love vedtoges, og Bestyrelse valgtes. 37 Medlemmer indmeldtes. Der betaltes 2 Mk. i Indskud og 3 Mk. i aarligt Bidrag. Lærer P. Knudsen tilbød, at Bogsamlingen maatte anbringes i hans Hus, og at han vilde forestaa Udlaanet. Hans Søn og Efterfølger A. P. Knudsen fortsatte med at huse og passe Bogsamlingen.

I Stiftelsesaaret købtes 32 Bind. Desuden skænkede Provsten 30 og Provstinden 2 Bd. Endvidere modtoges fra Fyens Stifts literære Selskab adskillige Bd., fra Det kgl. Landhusholdningsselskab 59 Bd., og Grev P. Bille-Brahe skænkede 5 Bd. Bøgerne var til at begynde med udelukkende af oplysende og opbyggelig Art. I 1844 anskaffedes dog Ingemanns historiske Romaner. Ogsaa de følgende Præster støttede Læseforeningen og var Formænd, indtil Lærer Fausing overtog denne Post. De følgende Besiddere af Egeskov hjalp jævnlig med Penge og Boggaver. Efter Lærer Knudsen overtog Efterfølgeren, J. Fausing, Pasningen af Bogsamlingen. 1910 oprettedes en Afdeling med Børnebøger. Kort før den næste Førstelærer, P. Petersen, overtog Arbejdet med Bogsamlingen, var en ny Bibliotekslov traadt i Kraft, og Petersen sørgede da for at

udnytte dens Bestemmelser. Den gamle Læseforening blev nu en Sognebogsamling med gratis Udlaan og i Tilslutning til en støttende Biblioteksforening. Gdr. Laurids Lund, Kværndrup, valgtes til Formand for Bogsamling og Biblioteksforening, hvilke Stillinger han fremdeles beklæder. Nyordningen skete 1921. Samtidig indrettedes en Udlaansafdeling under Lærer Jessens Ledelse i Trunderup Friskole. Hertil kom senere endnu en Udlaansafdeling i den nye Skole i Egeskov, ledet af Førstelærer Haurbach. Indtil 1932 opbevaredes Bogsamlingens Hovedstamme i et Klasseværelse i Kværndrup Skole; men i dette Aar indrettedes et særskilt Lokale i Skolen til Bibliotekslokale. Siden C. Durcks Overtagelse af Førstelærerembedet har han været Bibliotekar.

^{22/3} 1942 fejredes Bogsamlingens Hundreedaarsjubilæum ved en Fest i Forsamlingshuset. Her talte bl. a. Biblioteksdirektør Th. Døssing, København, og Overbibliotekar Henrik Jensen, Svendborg. Paa den Tid bestod Bogsamlingen af 3000 Bd., og der havde i det sidst forløbne Aar været udlaant 11952 Bd. til 414 Hjem.¹⁾

KVÆRNDRUP SANGFORENING

Foreningen stiftedes 1866. Dens første Dirigent var Andenlærer H. Møller. 1867 fik Foreningen en Fane med Kong Christian IX's Navnetræk. Da Møller 1871 afløstes som Andenlærer af J. Fausing, afløste denne ham ogsaa som Dirigent. Fausing havde udmærkede Evner som Dirigent, og han sparede aldrig sig selv, naar det gjaldt Sangen. Han udførte gennem en lang Aarrække et meget stort Arbejde ved at afskrive Noderne til alle Stemmer i Koret. Gennem mange Aar havde Foreningen et udmærket Mandskor. Omkring 1912 oprettede Lærer Fausings Søn Thorvald Fausing en dobbelt Kvartet, som han med Dygtighed dirigerede. Senere oprettede han et blandet Kor, der virkede i flere Aar omkring 1917. Fra 1921 til 1925 var Andenlærer S. A. Andersen Dirigent. Han afløstes af sin Efterfølger i Embedet, A. Lauritsen.

Mange af Sangforeningens Fester har været afholdt i Bakkelunden. Her fejredes ogsaa dens 70 Aars Jubilæum i 1936. Koret sang da fortrinsvis de gamle Sange, deriblandt »Nu Farvel, I trange, mørke Stuer«, der var skrevet til en af de tidligere Jubilæumsfester af Lærerinde Frk. Sofie Pedersen i Lørup. En ubrudt Formandsrække kan ikke opgives. Gennem mange Aar omkring Aarhundredskiftet var Gæstgiver F. Falkenberg Formand.²⁾

KVÆRNDRUP SKYTTE- OG GYMNASTIKFORENING

^{13/11} 1865 stiftedes Svendborg Amtsskytteforening. Den drivende Kraft var Kaptajn Edvard Nielsen, der ogsaa arbejdede ihærdigt for at faa Skyttekredse dannet rundt om i Sognene. Han kom samme Vinter til Kværndrup Sogn. Her traf han paa Landevejen ved Trunderup gamle Per Smed, der henviste ham til to Gaardmænd i Byen, H. J. Lundsgaard og Jens Hansen. Hos Jens Hansen havde i disse Aar Friskolen til Huse, og her fik Kaptajnen samme Aften Lejlighed til at tale til en Kreds af de unge. I de følgende to Dage gik han sammen med Jens Hansen fra Hjem til Hjem i Sognet, og Udfaldet blev, at der i Foraaret 1866 dannedes en Kreds (17. Kreds) med 41 Skytter og 40 bidragydende Medlemmer. Baron Fr. Siegr. Bille-Brahe skænkede Kredsen to Miniérifler, en Skydebane anlagdes, og Øvelserne begyndte. Foruden Skydning indøvedes Eksercits med gamle Militærgeværer.

Edvard Nielsen.

Tegning af Grev Baudissin. Fra Pastor J. Chr. Clausens Mindebog.

^{24/9} 1866 afholdtes den første store Amtsskyttefest paa en af Egeskovgaards Marker. Der skødes mod 12 Skiver, og foruden Skytter (o. 1500) og Funktionærer deltog over 5000 i Festen. Der blev talt af bl. a. Edv. Nielsen; Redaktør C. V. Rimestad, København; Pastor Lorentzen, tidligere Præst i Sønderjylland og dengang Lærer i Svendborg; Pastor Johs. Clausen, Ryslinge, og Pastor Vilh. Birkedal, Ryslinge. Til Festen havde Mads Hansen skrevet to nye Sange (»Der er en hellig Kilde i vort Hjerte« og »Med Sværdet i den ene Haand«). — I Sommerens Løb havde Sognets Kvinder indsamlet saa stort et Beløb, at der foruden nye Felthuer

til alle Kredsens Skytter kunde anskaffes en Fane til Kredsen. Den bar Indskriften »Med Gud vi vil staa fast. Qværndrup Sogns Skytteforening« foruden Kongens Navnetræk og Aarstallet 1866. Fanestangen er i Aarenes Løb bleven besat med over 50 Sølvplader.

Denne Fest, der af Deltagerne mindedes som en enestaaende Oplevelse, efterfulgtes i de følgende Aar af endnu tre store Fester ved Kværndrup, den sidste i 1869.

Da Dyrslæge P. Jensen i 1869 deltog i den 3. almindelige danske Præmieskydning og Skyttefest ved Horsens, saa han her for første Gang en Stuebøsse. Da Lærer Juler i Forvejen havde meddelt ham, at han agtede at indøve Drengene i Trunderup Friskole i Skydning, naar han kunde faa en passende Bøsse, slog det ham, at her var denne. Efter sin Hjemkomst efterlavede han Bøssen, og Skydeøvelser blev nu indført i Friskolen. Senere kom der til Jensen Bestilling paa saadanne Bøsser fra flere Steder i Landet.

I Vinteren 1867—68 begyndte Gymnastikken at faa Indpas paa Egnen. En af Kredsens Skytter, Hans Jensen, deltog i et Kursus og blev selv senere Lærer i Gymnastik, der dengang nærmest bestod i Voltigeren, Marchøvelser og Vaabenøvelser, dels Sabelhugning og dels BajonETFægtning. Smeden i Trunderup lavede Bajonetterne af Rundjærn, og Skytterne forsynede dem selv med Træskæfter. Senere kom den svenske Gymnastik frem, og i 1886 sendte Kredsen to af sine Skytter til Kursus i denne Gymnastik paa Vejstrup Højskole, delvis for Penge, der var indsamlede af unge Piger i Kredsen. Den ene af de to, H. J. Hansen, ledede i mange Aar Gymnastikken i Kredsen. I Vinteren 1886—87 begyndtes der ogsaa med Gymnastik for Piger. I de følgende Aar har Gymnastikken haft stadig Fremgang i Kredsen.

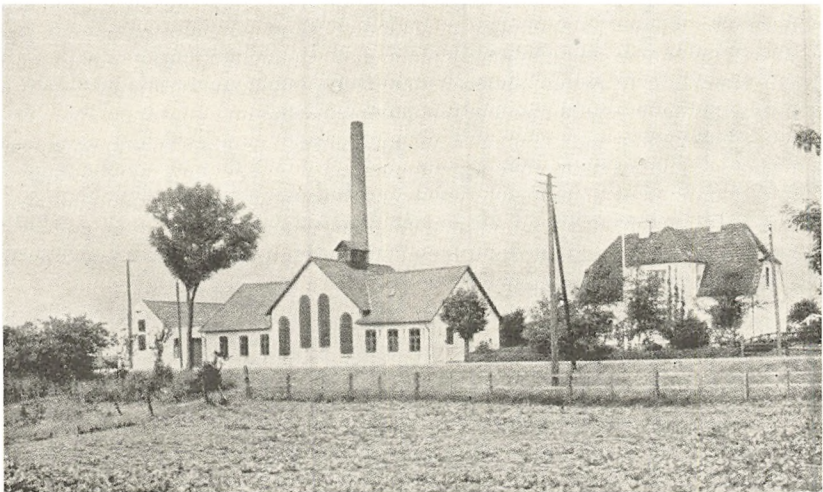
Til at begynde med blev Vinterøvelserne drevet i Friskolens Skolestue og senere, da denne blev for lille, i en Tærskelade; men allerede 1875 fik Kredsen sit Øvelseshus, en Tilbygning til Friskolen. Arbejdet blev udført saa billigt, at Byggeomkostningerne kun blev 578 Kr. Efter at Kværndrup Forsamlingshus var bygget i 1892, henlagdes Øvelserne hertil.

Da danske Skytter i 1906 rejste Edv. Nielsen et Mindesmærke, udført af Billedhugger Sigfred Vagner, faldt det naturligt, at dets Plads blev ved Korsvejen i Kværndrup, hvor Skytterne samledes ved de første store Amtsfester. Da Mindesmærket i 1933 paa Grund af Landevejens Udvidelse maatte flyttes, valgte man at opstille

det i Trunderup, og det kom netop til at staa paa en Plads, der havde tilhørt Per Smed, den første Mand, Edv. Nielsen havde talt med i Kværndrup Sogn.

Saa vel ved 50 som ved 70 og 75 Aars Jubilæet blev der holdt Fest i Forsamlingshuset. Ved den sidstnævnte Fest indviedes en ny Fane til at skaane den gamle med.

Formændene har været: Gdr. Jens Hansen til 1886, Lærer Niels Kjær til 1899, Gdr. Rs. Jensen til 1901, Træskomand Rs. Niel-

Trunderup Mejeri.

sen til 1905, Laurits Paaske til 1907, Gdr. Jens P. Jensen til 1910, Gdr. Hans Nielsen til 1918, Gdr. Aksel Nielsen til 1921, Murer Karl Andersen til 1925, Landmd. Karl Lundsgaard til 1927, Gdr. Hans Granhøj til 1930, Hsmd. Chr. Nielsen til 1933, Murer Carl Andersen til 1934, Hsmd. Chr. Nielsen til 1936, Forpagter Tormod Nielsen til 1937, Gdr. Alfred Jeppesen til 1941 og derefter Ldmd. Henrik Nordtorp.³⁾

TRUNDERUP ANDELSMEJERI

Ved et Møde hos Oldermænden i Trunderup i November 1886 forelagde Gdr. Hans Lundsgaard Spørgsmaalet om Oprettelse af et Andelsmejeri, efter at Gdr. Jens Chr. Hansen i Forvejen havde fremsat Tanken derom for ham og Gdr. Jens Jensen (Aadal). Det blev overdraget til Jens Jensen og Hans Lundsgaard at ind-

hente Oplysninger fra oprettede Mejerier og derpaa fremsætte Forslag for Bymændene snarest muligt. Dette skete, og et Udvalg nedsattes til at arbejde videre. Byggeplads valgtes, og det overdroges til Murer Ole Pedersen i Gislev at udarbejde Tegning og Overslag. Bygningens Opførelse tilsloges Snedkermester Jørgen Mortensen, Trunderup. $\frac{4}{8}$ 1887 begyndte Mejeriet Driften. Paa en Generalforsamling kort efter valgtes Udvalget til Bestyrelse.

Der var 40 Andelshavere. Deres Tal øgedes i de kommende Aar; ved 50 Aars Jubilæet i 1937 var der 57. I det første Regnskabsaar leveredes 1,332,757 Pd. Mælk til Mejeriet. I 1932 leveredes der 3,334,106 Pd. Afregningsmaaden var i Førstningen Smørprisen for hver 28 Pd. Mælk. Senere gik man over til at afregne efter Flødeenheder, senere igen efter Fedtenheder.

Adskillige Ombygninger har fundet Sted, den største i 1923, da der opførtes en særskilt Bestyrerbolig og den oprindelige Bygning fuldt udnyttedes til Mejeriets Drift. Hele Udvidelsen kostede 59,454 Kr. 1934 maatte der ofres 10,000 Kr. paa ny Dampskorsten og forskellige Ændringer.

Bestyrerne har været Frands Hejgaard til 1904, Jens Henrik Jensen til 1914, L. P. Jensen til 1920, Gunnar Bendtsen til 1921, Aage H. Jakobsen til 1934 og derefter Asger Madsen.

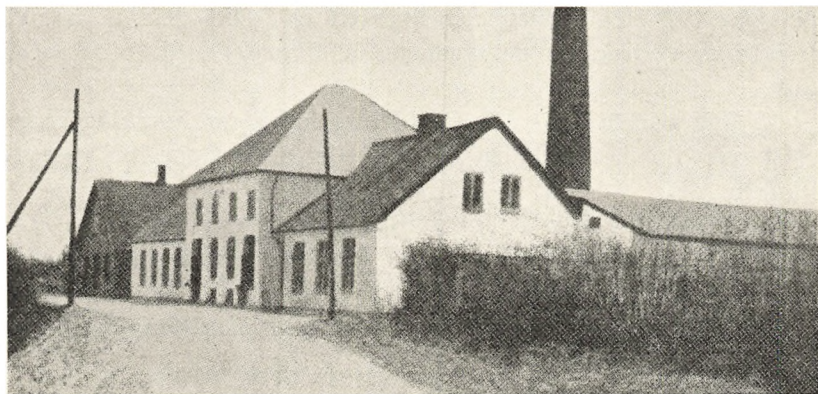
Formændene har været Gdr. og Sognefoged Niels P. Stokholm, Trunderup, til 1894; Hans Lundsgaard til 1904; P. Petersen, Trunderupgaard, til 1906; Rs. Jensen, Møllegaard, til 1908; Anders Rasmussen, Trunderup, til 1918; Jens P. Jensen, Ny Højgaard, til 1925 og derefter Knud Knudsen, Lundhøj.⁴⁾

KVÆRNDRUP ANDELSMEJERI

Den Bestyrelse, der var valgt til at faa Mejeriet oprettet, holdt sit første Møde $\frac{19}{1}$ 1889. I Løbet af dette Aar blev det forberedende Arbejde udført, Byggeplads blev valgt, Materialer indkøbt m. v. Saavel Murer- som Tømrerarbejdet tilsloges Murer Hans Jørgen Christiansen, Kværndrup Vænge, for 2,650 Kr. Til Bygning og Maskiner laantes i Faaborg Sparekasse 20,000 Kr. $\frac{17}{9}$ s. A. begyndte Mejeriet Driften. Bygningen, der kun bestod af een Længe foruden et Ishus med Ostelager og Kølerum, benyttedes uforandret til 1907, da der opførtes en særskilt Bestyrerbolig og derved tillige skaffedes Plads til Udvidelse af Mejeriets Lokaler. I 1925 udvidedes Mejeriet ved en betydelig Ombygning, der kostede 75,000 Kr., hvortil Pen-

gene laantes hos Andelshaverne. I Aarenes Løb maatte selvsagt ogsaa Maskinerne fornyes. I 1905 blev der saaledes købt en Kærne- og Æltemaskine, i 1906 en Dampkedel og i 1913 en Dampmaskine. Ogsaa Vandforsyningen har der maattet ofres meget paa.

I de første Aar var der 88 Andelshavere. Mælkemængden var da 1,956,272 Pd., Smørmængden 72,974 Pd. og Osteproduktionen 44,075 Pd. I det sidste Aar før Mejeriets 50 Aars Jubilæum i 1939 var der 140 Andelshavere, og da var Mælkemængden 7,365,722 Pd., Smørmængden 256,601 Pd. og Osteproduktionen 250,223 Pd. I 1891

Kværndrup Mejeri.

begyndte man at afregne Sødmælken med højeste Notering for 27 Pd. Mælk; i 1896 indførtes Afregning efter Fedtindhold ved Brug af Docent Fjords Kontrolapparat; i 1910 indførtes Afregning efter Flødeenheder og i 1922 Afregning efter Fedtenheder.

Mejeriets første Bestyrer var Peder Madsen, der antoges for en aarlig Løn af 700 Kr. samt $\frac{1}{3}$ af, hvad der ved Salg af Smørret kom ind over Topnoteringen, og endvidere 6 pCt. af Nettooverskudet. Den næste Bestyrer var Henrik Nielsen (1899—1910). Derefter fulgte den nuværende, Karl Hansen.

Formændene har været Gdmd. Anders Larsen, Vængerne, til 1890; Lærer J. Fausing, Kværndrup, til 1893; Propr. Chr. Wognsen, Fallegaard, til 1900; Gæstgiver F. Falkenberg, Kværndrup, til 1906; Gdr. Hans Jørg. Jensen, Feldholm, til 1908; Gdr. Kr. Larsen, Vængerne, til 1909; Gdr. Hans Jørg. Jensen, Feldholm, til 1910; Propr. O. Lund, Fallegaard, til 1911; Gdr. Hans Jørg. Jensen, Feldholm, til 1913; Gdr. Knud Grøftehaage, Ellerup Grøftehave, til 1930; Gdr.

Niels Peder Larsen, Vængerne, til 1937, og derefter Gdr. Knud Grøftehauge, Ellerup Grøftehave.⁵⁾

KVÆRNDRUP AFHOLDSFORENING

Foreningen stiftedes ¹¹/₁₁ 1889 med 3 Afdelinger. I 1. Afdeling forpligtede Medlemmerne sig til hverken at nyde eller byde berusende Drikke som Drik, i 2. Afdeling forpligtede de sig til ikke at nyde berusende Drikke som Drik, og 3. Afdeling bestod af bidragydende Medlemmer. ³⁰/₁₁ 1897 ændredes Foreningen til kun at bestaa af Medlemmer, der hverken nød eller bød berusende Drikke som Drik, og det vedtoges af bruge Centralforeningens Love.

⁵/₂ 1898 oprettedes en Spareafdeling inden for Foreningen. De opsparede Beløb udbetaltes til Jul, eller naar Sparerne trængte til dem.

Møderne afholdtes i Forsamlingshuset, gennem mange Aar den første og tredie Lørdag i hver Maaned. Desuden holdtes der Juletræsfest 2. Juledag.

¹¹/₂ 1900 indviedes en Foreningsfané med Indskriften »For Hjem og Fædreland. 1900«.

Foreningen opløstes 1918.

Følgende havde været Formænd: Sognepræst A. C. Kaae til 1897, Mejeribestyrer P. M. Petersen til 1899, Assurancebestyrer H. Markvardsen til 1901, Skrædermester J. Paaske til 1903, Gaardejer H. P. Frydenlund til 1907, Skrædermester L. Paaske til 1908, Gaardbestyrer J. Højbjerg til 1909, Gaardejer H. P. Frydenlund til 1911, Lærer A. J. H. Johansen til 1913 og Fabrikant P. Madsen til 1918.⁶⁾

KVÆRNDRUP FORSAMLINGSHUS

Omkring 1890 opstod Trangen til et Forsamlingshus. Et Udvalg tegnede i 1892 Aktier paa 20 Kr. for ialt 6180 Kr., hvortil kom et kommunalt Tilskud paa 3000 Kr. Huset opførtes samme Aar for 9785 Kr. Murerarbejdet udførtes af Knud Skov og Tømrerarbejdet af A. Knudsen. Det manglende Beløb skaffedes ved yderligere Aktietegning.

Byggeudvalget valgtes til den første Bestyrelse, der udvidedes med to af Sogneraadet valgte Medlemmer.

1908 udvidedes Huset for 1200 Kr. med en Tilbygning til Gar-

derobe og Redskabsrum. 1930 udvidedes det yderligere for 16222 Kr. med en Tilbygning med bl. a. Foredragssal og Køkken. I 1941 blev der igen foretaget væsentlige Ændringer, denne Gang for o. 9000 Kr.

Huset har hele Tiden været brugt til Kommuneskolens Gymnastikundervisning. Desuden har der med god Tilslutning været drevet frivillig Gymnastik for baade Børn og voksne i det. Samtidig har det ved den Mængde Møder, der i Aarenes Løb har været afholdt i det, været noget af et Midtpunkt for Sognets aandelige Liv.

Formændene har været: Købmd. Martin Dyrholm til 1896, Lærer J. Fausing til 1911, Snedkermester N. P. Mortensen til 1913, Slagtermester Chr. Ottesen til 1915, Barbermester Carl Danholt til 1920, Snedkermester Svend Jørgensen til 1923, Gdr. Carl Jensen til 1924, Gdr. Laurids Lund til 1928, Gdr. Knud Hansen til 1929, Mejeribestyrer Carl Hansen til 1932, Sadelmagermester Johs. Petersen til 1934, Karetmagermester Thv. Hansen til 1940, Tømrermester A. Henriksen til 1942 og derefter Møbellabrikant P. Schultz-Hansen.⁷⁾

KVÆRNDRUP SOGNS SYGEKASSE

Allerede i Pastor Rottbølls Embedstid blev der ved hans Bestræbelse oprettet en Syge- og Begravelseskasse for Sognets Husmænd og Inderster⁸⁾; men den maa senere være bleven ophævet. Der opstod da Trang til en ny Sygekasse.

Paa et forberedende Møde i Kværndrup Forsamlingshus i Februar 1894 enedes man om at oprette en Sygekasse, der kunde opnaa Statsanerkendelse, og et Udvalg nedsattes til at udarbejde Vedtægtsforslag. Der afholdtes Generalforsamling $10/3$ s. A., hvor Forslaget vedtoges og Bestyrelse valgtes. $8/4$ s. A. vedtoges en af Sygekasseinspektoret krævet Nedsættelse af Sygehjælpen til 40 Øre pr. Dag.

I Tilknytning til Sygekassen stiftedes Kværndrup Begravelseskasse $17/7$ 1898.

I Juni 1894 var der 109 Medlemmer. Medlemsbidraget var 25 Øre pr. Maaned. I 1898 udbetaltes for første Gang Lønninger, nemlig i alt 20 Kr. Medlemstilgangen naaede højest i 1934, Aaret efter Sociallovens Gennemførelse, og der naaedes da op paa 1177. Fra $1/1$ 1941 indførtes den lovpligtige Begravelsesforsikring for

alle Sygekassens Medlemmer, hvorefter den særskilte Begravelses-kasse var ophævet. Begraveshjælpen blev nu 200 Kr.

I 1942 var der 1199 nydende og 55 bidragydende Medlemmer. Formuen udgjorde da 24,943 Kr.

Følgende har været Formænd: Købmand Martin Dyrholm til 1902, Uddeler H. Markvardsen til 1904, Lærer Chr. Nyrop Larsen til 1905, M. Dyrholm til 1911, Skomager Anders Jensen til 1915, Uddeler Johs. Larsen til 1916, Lærer I. C. Madsen til 1920, Skovfoged H. Jørgensen til 1926, Snedker Alfred Pedersen til 1930, Træskomager K. P. Mortensen til 1940 og derefter Snedkermester Svend Jørgensen. Siden 1915 har Kassererposten været adskilt fra Formandsposten. Skomager Anders Jensen fortsatte som Kasserer 1915—35 og afløstes af den nuværende, Aage Danholt.⁹⁾

KVÆRNDRUP SOGNS HUSFLIDSFORENING

Efter at en Husflidsforening, der var oprettet i 1872, igen var gaaet i Staa, dannedes den nuværende Forening ved et Møde i Kværndrup Skole $\frac{24}{3}$ 1894. Pastor Kaae stillede en Sal i Præstegaardens Forpagterbolig til Raadighed, og her aabnedes en Husflidsskole $\frac{8}{11}$ s. A. med Husmd. og Træskomager Mads Nielsen, Sandager Mark, som Lærer og en Snes Karle som Elever. Karlene deltes i tre Hold. Der meldte sig desuden saa mange Drengene til »Snitteskole«, at de maatte deles i to Hold. Det følgende Foraar opfordredes Sognets Beboere, »baade gamle og unge, baade Mænd og Kvinder«, til at deltage i en Udstilling sammen med Husflidsskolens Elever. Alle Slags Husflidsarbejder kunde udstilles lige fra den almindeligste Lapning og Stopning til de finere kvindelige Arbejder, lige fra de almindeligste Huggehusarbejder som Tøjr-pæle og Vognkæppe til de finere Træarbejder. Almindelige Brugs-genstande vilde ved Bedømmelsen blive foretrukne for finere Pynnearbejder, naar blot de var godt lavede. 47 Udstillere deltog med 145 Udstillingsnumre. De følgende Aar fortsattes der paa samme Maade. Ved Udstillingerne blev der gerne holdt Foredrag, oftest af en kendt Højskolemand.

1897 naaede man til at kunne opføre egen Bygning paa Kværndrup Skoles Gymnastikplads, hvor Grev Ahlefeldt Laurvig Bille stillede Byggegrund til Raadighed, afgiftsfri saa længe Huset brugtes til Husflidsskole. Samme Efteraar begyndte Undervisningen i det nye Hus. Vinteren 1897—98 undervistes foruden 40 Ele-

ver i Kværndrup ogsaa 28 i Trunderup. Undervisningen i Trunderup gentoges dog kun den følgende Vinter. 1906 afløstes Mads Nielsen af Tømrer Henrik Hansen, Trunderup, som Husflidslærer.

Den drivende Kraft i Arbejdet var Dyrslæge P. Jensen, der var Formand indtil 1910, da han paa Grund af Sygdom maatte trække sig tilbage. Han afløstes af Gaardbestyrer Hans Hansen, Egeskov.

Husflidsskolen fortsattes indtil 1915. Da den nye Kommuneskole skulde opføres, laa Husflidsskolen i Vejen. Man enedes da med Sogneraadet om, at den maatte fjernes mod, at der indrettedes Lokale til Husflidsskole i et Baghus ved den nye Skole.

Den Standsning, dette medførte, varede ved indtil 1924. Da valgte Gdr. Rs. Jensen, Trunderup, til Formand, og Husflidsskolen kom paa ny i Gang. De følgende Formænd har været Gdr. Laurids Lund, Kværndrup, 1929—34; Gdr. Rs. Nielsen, Kværndrup, 1934—41, og Møller Johs. Knudsen, Falle Mølle, fra 1941.

Husflidslærerne under den sidste Periode har været Tækkemand Rs. Markvardsen, Kværndrup, 1924—25; Ldmd. P. Hvidkær, Sandager Kohave, 1925—32; Tømrer Aage Hansen, Kværndrup, 1932—36; Tømrer Harry Carl, Kværndrup, 1936—37; Ldmd. Johs. Christoffersen, 1938—39, og Tømrer Holger Jørgensen, Gultved, 1939—40.

I det sidste Par Aar har der ikke været holdt Husflidsskole, væsentligt paa Grund af Pladsmangel.¹⁰⁾

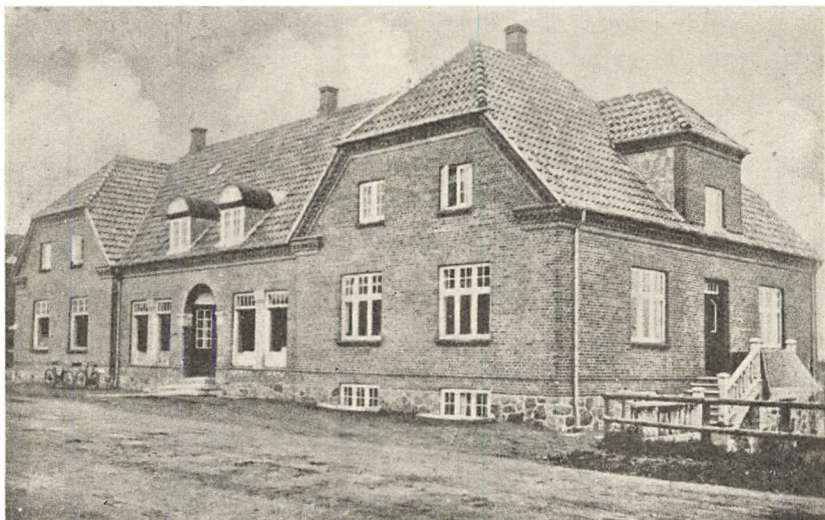
KVÆRNDRUP BRUGSFORENING

Efter et forberedende Møde af flere af Sognets Beboere stiftedes Kværndrup Sogns og Omegns Forbrugsforening paa et Møde i Forsamlingshuset ²⁰/₃ 1896, hvor Love vedtoges og Bestyrelse valgtes. Til Formand valgtes Gdmd. Hans Jørgen Jensen, Feldholm, der var den væsentligste Drivkraft ved Oprettelsen og blev en dygtig og energisk Formand gennem mange Aar. Til Uddeler antoges Møllersvend H. P. Markvardsen, som skulde forpligte sig til at lade sig uddanne 2—3 Maaneder i en Brugsforening. Hans Løn maatte ikke overstige 900 Kr. aarlig. Han var en dygtig Uddeler, og da han i 1914 afløstes af Johs. Larsen, valgtes han til Regnskabsfører og Kasserer. Larsen afløstes i 1922 af den nuværende Uddeler, R. M. Hansen.

I de første Aar lejede Foreningen et Hus, som nogle faa af

dens Medlemmer byggede ved Svendborg—Odense Landevej, lidt syd for Korsvejen. Efter faa Aars Forløb overtog Foreningen Huset. 1917 flyttede den over i en større Bygning, der opførtes paa den modsatte Side af Landevejen.

Omsætningen var det første Aar o. 30,000 Kr. I Aarene efter den første Verdenskrig naaede den op over 300,000. Senere har den ligget mellem 200,000 og 250,000. 1903 løstes der Næringsbevis,

Kværndrup Brugsforenings Ejendom.

saa der kunde handles med Ikke-Medlemmer. Ved Oprettelsen var der o. 60 Medlemmer, i 1943 o. 300.

Hans Jørgen Jensen var Formand til 1922. Derefter fulgte Gdr. Karl Jensen, Kværndrup, til 1928; Skovfoged H. Jørgensen, Kværndrup, til 1938; Forpagter Peder Nissen, Kværndrup, til 1942, og derefter Hsmd. Anton Lang, Kværndrup Vænge.¹¹⁾

TRUNDERUP BRUGSFØRENING

Efter at der i 1872 var oprettet en Brugsforening i Gislev, sluttede en Del Beboere i Trunderup sig dertil. En af dem, Gdmd. Henrik Nordtorp, arbejdede senere for at faa oprettet en Brugsforening i Trunderup. Arbejdet vandt Tilslutning, men krydsedes samtidig af Arbejdet for at faa oprettet en Brugsforening i Kværndrup med Tilslutning fra hele Sognet. Man naaede dog til at faa

oprettet en Brugsforening i Trunderup som Filial af den i Gislev. Den begyndte Virksomheden $\frac{4}{6}$ 1896. Men allerede fra $\frac{1}{6}$ 1897 ændredes den til en selvstændig Brugsforening med Tilslutning til Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger.

Foreningen begyndte med 64 bosiddende Medlemmer. Man lejede sig ind i Købmand Niels Hansens Ejendom, som saa 1898 købtes for 2500 Kr.

Trunderup Brugsforenings Ejendom.

Som Uddeler antoges Træskomand Jeppe Andersen, Gislev Holme, der paa den Tid var Uddeler for Gislev Foderstofforening. Lønnen var 500 Kr. aarlig samt fri Bolig og Brændsel. Andersen var en solid og retskaffen Mand, hvis trofaste Arbejde kom Foreningen til gode helt til 1915. Da han sluttede, var Omsætningen fra 10,500 Kr. i det første Aar steget til o. 70,000 Kr. Han døde 80 Aar gammel 1921. Hans Søn Johannes Andersen overtog Pladsen efter ham. Han havde Evner til at opfylde de Krav, Tiden og Udviklingen stillede. Omsætningen naaede i 1940 175,000 Kr. Fra $\frac{1}{4}$ 1943 afløstes han af Karl Jørgen Kjøller-Jensen.

Den gamle Bygning afløstes i 1907 af en ny med tidssvarende Lokaler. 1915 udvidedes Butiksløkalerne atter; 1917 byggedes en ny rummelig Beboelse, og 1926 omordnedes Lager og Kælderrum.

Der har stadig været godt Samarbejde mellem Uddeler og

Bestyrelse. Foreningen har nu o. 200 bosiddende Medlemmer og har opsparet en Kapital paa godt 50,000 Kr.

Formændene har været: Gdmd. Frederik Jørgensen til 1906, Gdmd. Rs. Jensen til 1907, Gdmd. Hans Lundsgaard til 1919, Gdmd. Jens P. Jensen til 1923, Gdmd. Niels Nordtorp til 1926, Bolsmd. Anders Rasmussen til 1936, Bolsmd. Alfr. Jakobsen til 1939, Gdmd. Otto Hessellund til 1940 og derefter Gdmd. Hans Nielsen.¹²⁾

KVÆRNDRUP SOGNS KONTROLFORENING

Foreningen oprettedes $\frac{1}{6}$ 1899 af 19 Medlemmer med 256 Køer. Fra 1901 til 1913 var den tillige Kvægavlsforening med Tyrehold. 1914 var Medlemsantallet saa stort, at Foreningen maatte have to Kontrolassistenter. De af Krigen følgende daarlige Foderforhold medførte dog faldende Interesse for Kvægavlsarbejdet, saa man 1919—23 igen kunde nøjes med een Assistent. Da Foreningen ikke kunde optage flere Medlemmer, oprettedes 1930 Kværndrup og Omegns nye Kontrolforening. Denne Forening blev dog opløst igen i 1939, og den gamle Forening optog dens Medlemmer.

Formændene har været: A. Nielsen til 1904, P. Pedersen til 1906, Rs. Jensen til 1908, Niels Nordtorp til 1913, Hans Nielsen til 1926, Jens Nielsen til 1930, Hans Granhøj til 1940, alle af Trunderup, og derefter Svend Nielsen, Kværndrup.¹³⁾

KVÆRNDRUP SOGNS SYGEPLEJEFORENING

Omkring Aarhundredskiftet blev der paa Initiativ af Grevinde Ahlefeldt Laurvig Bille dannet en Sygeplejeforening. Den blev, saa vidt man kan skønne, baade arbejdsmæssigt og ogsaa til Dels økonomisk baaret af Grevinden, der gennem mange Aar udrettede en fortjenstfuld Gerning for Sagen. Da Grevinden maatte opgive Arbejdet, blev der, takket være især Sadelmagermester Johs. Petersen, Kværndrup, holdt et Møde i Forsamlingshuset $\frac{5}{9}$ 1921, hvor Kværndrup Sogns Sygeplejeforening stiftedes, Bestyrelse valgtes, og den af Grevinden ansatte Sygeplejerske antoges til fortsat Arbejde. Foreningens Virksomhed opretholdtes ved Medlemsbidragene, indtil der $\frac{16}{1}$ 1934 opnaaedes Tilskud fra Kommunen og Sygekassen, hvorved samtidig Arbejdsfeltet udvidedes betydeligt.

Følgende Sygeplejersker har haft Ansættelse: Frk. Jenny Chri-

stensen til $31/12$ 1923, Frk. Maria Madsen til $31/7$ 1924, Frk. Clara Hansen til $31/1$ 1926, Frk. Helga Mejlbjerg til $31/8$ 1927, Frk. M. Mathiasen til $30/9$ 1929, Frk. R. Jørgensen til $31/5$ 1935, Frk. Gerda Sørensen til $30/9$ 1942 og derefter Frk. Andrea Nielsen.

Formændene har været: Sadelmagermester Johs. Petersen til $11/11$ 1925, Snedkermester Alfred Petersen til $19/11$ 1929, Førstelærer C. Durck til $7/2$ 1940, Rentier Karl Jensen til $1/2$ 1943 og derefter Manufakturhandler E. Hasle-Hansen.¹⁴⁾

KVÆRNDRUP HUSMANDSFORENING

Foreningen oprettedes med o. 15 Medlemmer ved et Møde hos Snedker Lars Jørgensen i Kværndrup i September 1902. Formaålet var at fremme Interessen for Jordens Dyrkning og Kreaturerne Pasning samt at være med i Arbejdet for, at Husmændene selv kunde overtage Administrationen af Rigsdagens Bevillinger til Præmiering af veldrevne Husmandsbrug. Mange af Foreningens Medlemmer deltog i og lærte meget af Husmandsrejser til andre fynske Egne og af de hjemlige Markvandring.

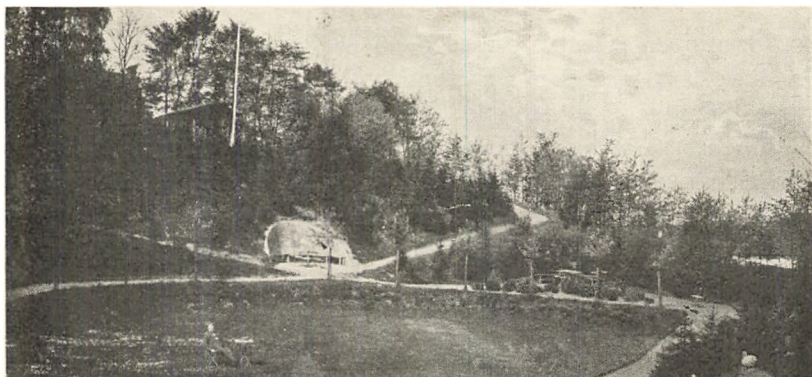
Den første Formand var Lars Jørgensen, der efterfulgtes af Hsmd. Hans L. Nielsen, Trunderup, og Hsmd. Hans Chr. Jensen, Kværndrup. Derefter fulgte Hsmd. Rasmus Sørensen, Gultved (1909—19). Han ofrede sig meget for Foreningen. Da Husmandsskolen ved Odense — til hans store Glæde — var bleven oprettet, deltog han i et Kursus paa Skolen sammen med Hsmd. Henning Rasmussen, Babesstad, der senere blev ansat som Havebrugskon-sulent inden for Foreningen. De følgende Formænd var Hsmd. Torben Larsen, Gultved (1919—21), Hsmd. Chr. Hansen, Gultved (1921—23) og Hsmd. Karl Hansen, Englund (siden 1923). I sidst-nævntes Tid er Ungdomsarbejdet og Husholdningsarbejdet taget op. Foreningen arbejder fremdeles med faglige Møder, dels paa egen Haand og dels i Samarbejde med Landboforeningen. Der har ogsaa været afholdt en Del selskabelige Møder. I 1942 var der o. 125 Medlemmer.

I 1924 udnævntes Rs. Sørensen til Æresmedlem. Ved 25 Aars Jubilæet $3/9$ 1927 indviedes en Foreningsfane.¹⁵⁾

BAKKELUNDEN

Ved Kværndrup Bys Udskiftning blev en Plads ved den østlige Side af Kirkebanken udlagt som fælles Grusgrav. Omkring sidste

Aarhundredskifte var den tømt for Grus og brugtes mest til Losseplads. Der blev da ved et Møde i Skolen i Sommeren 1904 nedsat et Udvalg til at arbejde for dens Omdannelse til Lystanlæg. Fra Bymændenes Side gjordes ikke Indsigelse, og Sogneraadets Tilladelse indhentes. For at give Anlægget den bedst mulige Form mageskiftedes et lille Jordstykke med Snedker L. Jørgensen. En Opfordring til Beboerne om Hjælp blev imødekommet med stor Beredvillighed. Der blev samme Efteraar vederlagsfrit udført o. 175 Arbejdsdage under Ledelse af Hsmd. Peder Kehler, Gultved. Næste

Bakkelunden.

Fot. o. 1910.

Foraar plantedes 17—1800 Planter, der skænkedes af Grev Ahlefeldt Laurvig Bille. Til Afholdelse af Udgifter til Hegn, Indgangsport, Lysthuse, Flagstang o. l. indkom o. 400 Kr. ved Gaver og et Spillegilde i Forsamlingshuset. $\frac{9}{7}$ 1905 holdtes der Aabningsmøde i Bakkelunden. Udvalget fortsatte efter Opfordring som Bestyrelse og valgte Lærer J. Fausing til Formand. I en senere skrevet Sang om ham af Lærer Th. N. Holt hed det:

Men Sagen fik en Bærer
saa virkeglad og tro;
det var den gamle Lærer
med Virketid for to.

Thi Fausing kendte ikke
til otte Timers Dag;
i slige nye Skikke
han aldrig fandt Behag.

Gennem mange Aar var Anlægget et yndet Sted, der ofte dannede en fornøjelig Ramme om Skytteforeningens, Sangforeningens og Ungdomsforeningens Øvelser og Møder. Undertiden henlagdes en af Skolens Timer hertil, og en stor Festsdag var det for Skolebørnene, naar paa Fausings Fødselsdag ($\frac{10}{7}$) de lange Chokolade-

borde ventede dem i Anlægget. Om Søndagen samledes ofte adskillige af Byens Folk omkring Anlæggets Borde og paa Plænerne med Madkurve og Kaffekander. Men i de senere Aar har Anlægget ligget temmelig upaaagtet hen.

Formændene, alle af Kværndrup, har været: Fausing til 1913, Gdr. Knud Hansen til 1917, Ølhandler A. Bendixen til 1919, Gdr. Chr. Pedersen til 1922, Gdr. Mogens Pedersen til 1924, Gdr. Jørg. Buch til 1940, Savværksejer Hans H. Hansen til 1943 og derefter Karetmg. Thv. Hansen.¹⁰⁾

KVÆRNDRUP SOGNS UNGDOMSFORENING

Skytteforeningen øvede gennem mange Aar et omfattende og betydningsfuldt Ungdomsarbejde; men da Legemsøvelserne, navnlig Gymnastikken, efterhaanden krævede mere Tid og Plads, gled det folkelige Oplysningsarbejde noget i Baggrunden. Derved rejstes Tanken om at faa en Foredragsvirksomhed i Gang, og paa et Møde ^{3/11} 1905 oprettedes en Ungdomsforening med Tilslutning til »De danske Ungdomsforeninger«. Formaalet var at fremme Sammenholdet og Fællesskabsfølelsen mellem de unge og virke for kristelig, folkelig og social Oplysning.

Det lykkedes at samle baade yngre og ældre i Foreningen. Medlemstallet var en lang Aarrække mellem 250 og 300. Der afholdtes da en Snes Møder om Aaret.

Bestyrelsen bestod i mange Aar af 4 ældre, bosiddende og 8 yngre Medlemmer. Senere blev der 7 Bestyrelsesmedlemmer i alt. Selv om Foreningens Medlemsantal nu kun er op mod halvandet Hundrede, øver den fremdeles en Virksomhed af Betydning for Sognets Beboere.

Til Foreningens bedste Støtter hørte i sin Tid Lærer J. Fausing.

Formændene har været: Viggo Fausing til 1906, Lærer T. N. Holt til 1907, Karl Jensen til 1908, Frederik Pedersen til 1909, Lærer J. K. Jessen til 1918, Laurids Lund til 1920, Lærer P. Petersen til 1922, Lærer J. K. Jessen til 1930, Karl Lundsgaard til 1931, Hans Nordtorp til 1932, Gunner Højgaard til 1933, Hans Nordtorp til 1935, Tormod Nielsen til 1937, Arne Kristensen til 1938, Hans J. Jørgensen til 1939, Tormod Nielsen til 1942 og derefter Lars Bendt Østergaard.¹²⁾

KVÆRNDROP LOKALE FODERSTOF- OG GØDNINGSFORENING

Foreningen dannedes $\frac{1}{12}$ 1906. Dens Formaal var gennem Hovedforeningen, Fyns Andels-Foderstofforretning, Svendborg, at skaffe sine Medlemmer gode og sunde Varer til billige Priser. Omsætning og Medlemstal er steget fra Aar til Aar, og Foreningen er nu blandt de største Lokalforeninger paa Fyn. Den har gentagne Gange maattet udvide sine Lokaler.

Følgende Uddrag viser Omsætningen:

	Foderstoffer		Gødning	
1906—07.....	258.291 kg	28.380.21 Kr.		
1933—34.....	1.047.630 »	131.468.09 »	267.921 kg	29.737.71 Kr.
1939—40.....	1.360.873 »	291.146.15 »	424.765 »	49.497.85 »
1941—42.....	1.084.446 »	287.495.70 »	461.513 »	71.210.74 »

Til April 1932 var Hans Chr. Jensen Uddeler. Derefter bestyrede Edvard Larsen Foreningen til 1942. Begge var dygtige og samvittighedsfulde. 1942 afløste Eigil Jensen.

Foreningens første Formand var Gdr. H. J. Hansen, Bleget, der bestred Posten til 1913. Derefter fulgte Gdr. Niels Jensen, Bleget; Gdr. Laurids Lund, Kværndrup; Gdr. Karl Jensen, Kværndrup; Gdr. Niels Nordtorp, Trunderup; Gdr. Peder Andersen, Trunderup; Gdr. Jens P. Jensen, Trunderup; Gdr. Niels Rasmussen, Kværndrup Vænge; Gdr. Just Hansen, Trunderup Dong, og Gdr. Hans Granhøj, Trunderup.¹⁷⁾

KVÆRNDROP ELEKTRICITETSVÆRK

Værket er et af den Række mindre Elektricitetsværker, der i de første 10—20 Aar af indeværende Aarhundrede anlagdes rundt om i Landet. Det byggedes i 1912 af Aktieselskabet Dansk Elektricitets Compagni i Odense. Selskabet leverede Strøm til den forholdsvis lave Pris $2\frac{1}{2}$ Øre pr. HW. for Kraft og $3\frac{1}{2}$ Øre pr. HW. for Lys. Forbrugerne var Købere af Strømmen, men havde ellers ingen økonomiske Forpligtelser over for Værket.

1913 dannedes en Forening af Strømfbrugere. Da Selskabet under Verdenskrigen paa Grund af svigtende Olietilførsel ikke kunde opfylde Forpligtelserne over for Forbrugerne og navnlig ikke saa sig i Stand til at levere Strøm til den aftalte Pris, lod Foreningen $\frac{25}{11}$ 1917 afholde et Møde for samtlige Forbrugere for at finde en Udvej. Paa Mødet enedes man om at købe Værket og

drive det som Andelsværk med solidarisk Ansvar. Prisen paa Værket med Ledningsnet og alt Tilbehør var 46.000 Kr. Overtagelsen skete ^{11/12} 1917.

Som Bestyrer antoges Elektriker Rs. Nielsen, der for 1200 Kr. aarlig skulde passe Maskiner og Ledningsnet samt aflæse Maalere. Desuden var det ham tilladt at holde Andelshavernes Installationer i Orden til rimelig Pris. Han afløstes allerede ^{1/8} 1918 af Cyklehandler Chr. Hansen. Men fra ^{1/7} 1920 antoges Rs. Nielsen igen, denne Gang for 400 Kr. pr. Maaned samt frit Lys. Han blev derefter i Pladsen til sin Død 1937, hvorefter den nuværende Bestyrer, Jørgen Andersen, overtog Pladsen.

Under de vanskelige Forhold efter den første Verdenskrig anskaffedes Gasmotor, der senere ombyttedes med Dieselmotor, og 1920 opstilledes en Vindmotor. Gælden voksede alt imens til o. 100.000 Kr., og Strømprisen maatte flere Gange forhøjes. Men trods alt naaede man til i 1930 at kunne nedsætte Strømprisen til den oprindelige. Ogsaa den anden Verdenskrig medførte Vanskeligheder, og hertil kom, at der i 1940 maatte opføres en ny Vindmotor, da den gamle var blæst ned. Gælden voksede atter. Men det er dog lykkedes hidtil at holde Værket gaaende som selvstændigt Værk og uden Rationering af Strøm. Der er nu 289 Forbrugere.

Følgende har været Formænd: Gdmd. Hans J. Jensen, Feldholm, til 1918; Sadelmager Johs. Petersen, Kværndrup, til 1919; Gdmd. Kr. Pedersen, Trunderup, til 1921; Kbmd. E. Christensen, Kværndrup, til 1929; Brygger L. Langæble, Kværndrup, til 1941, og derefter Snedkermester Laurits Pedersen, Kværndrup.¹⁸⁾

KVÆRNDRUP BORGERFORENING

^{13/8} 1912 afholdtes paa Kværndrup Kro et Møde med det Formaal at faa dannet en Forening til at tage sig af Byens Interesser. Paa Indbydernes Vegne forelagde Barber C. Danholt Planen. En efterfølgende Forhandling drejede sig navnlig om Gadebelysning i Byen. Et Udvalg, bestaaende af Indbyderne, nedsattes til at forberede Foreningens Dannelse. Ved et Møde ^{24/8} s. A. dannedes Foreningen under Navnet »Frem« og med C. Danholt som Formand. Der toges straks fat paa Arbejdet for Gadebelysningen. Lysene var tændt første Gang ^{19/11} s. A., og samme Aften holdtes Stiftelsesfest paa Kroen. I de følgende Aar holdtes en Række

Sammenkomster, delvis med Foredrag, Lysbilleder o. l. I 1914 ændredes Foreningens Navn til »Kværndrup Borgerforening«. I 1917 arbejdede Foreningen for ordnede Kloakforhold i Byen uden dog at faa dette gennemført. Samme Aar maa Foreningen være opløst. Men flere Gange senere har man savnet en Forening til at pleje Byens Interesser.⁹⁾

KVÆRNDRUP ANDELSKASSE

Andelskassen oprettedes i 1917 paa Foranledning af Sognets Andelsforeninger. Tanken var, at Sognets Penge skulde komme Sognets Folk til gode. Samtidig skulde Omsætningen lettes ved større Brug af Cheks.

Der begyndtes i lejede Lokaler med Modtagelse af Penge til Forrentning og Genudlaan, hovedsagelig til de større Foreninger. Efterhaanden optoges alle almindelige Bankforretninger saasom Discontering og Incasso af Vexler, Indløsning af Rentekupons og Cheks, Omsætning af fremmed Mønt, Køb og Salg af Obligationer og Aktier samt Udlaan til forskellige Formaal fra den lille Vaske-maskine til Kommunens Skolepalæer.

Første Aar var Totalomsætningen 4 Millioner Kr., og Status balancerede med 26 Tusinde Kr. Jubilæumsaaret 1942 havde en Omsætning paa 15 Millioner Kr. og en Status paa 925 Tusinde Kr. Andelskassen har nu en Egenkapital paa o. 50 Tusinde Kr. og bor i egen Ejendom med rummelige og hyggelige Lokaler med Box-anlæg og med Mødesal, hvor der tillige holdes Sogneraadsmøder.

Enhver fuldmyndig Kontohaver skal skrive under paa Andelskassens Love og hæfter solidarisk for Andelskassens Forpligtelser og har derefter Ret til en efter Repræsentantskabets Skøn afpasset Blancokredit. Repræsentantskabet, der vælges af Generalforsamlingen, bestaar af 11 Medlemmer, der vælger Bestyrelsens 3 Medlemmer: Formand, Kasserer og Bogholder. Repræsentantskabets Formand er selvskreven som Bestyrelsens Formand. Denne Stilling har hele Tiden været og er fremdeles beklædt af Gdr. Laurids Lund, Kværndrup. Den første Kasserer var fhv. Uddeler Hans Markvardsen, Kværndrup; ved hans Død i 1932 ansattes Gdr. Anders Rasmussen, Trunderup, der fremdeles virker paa denne Post. Den første Bogholder var fhv. Trafikassistent Thv. Fausing; han afløstes af pens. Lærer J. Fausing. 1921 ansattes Kontrol-assistent H. M. Nielsen, Egeskov, som Bogholder, og han afløstes

1943 af fhv. Uddeler Johs. Andersen, Trunderup. Den lokale Revision har i mere end 20 Aar været udført af Lærer J. K. Jessen og Uddeler Johannes Andersen, Trunderup. Andelskassen er Medlem af Foreningen »Danske Andelskasser«, en Sammenslutning af o. 50 Andelskasser, der holder en kyndig Mand til juridisk og regnskabsmæssig Bistand, og som mindst en Gang aarlig gennemgaar hver Andelskasses Regnskab meget nøje.¹⁹⁾

DE GAMLES HJEM

I 1918 tænkte Sygeplejerske i Kværndrup Frk. Anna Hansen paa at opsigte sin Stilling for at overtage Bestyrerindepladsen paa Alderdomshjemmet i Hundtofte. Da hun ved sit opofrende Arbejde havde vundet sig mange Venner, opstod Tanken om at søge et Alderdomshjem oprettet i Kværndrup med Frk. Hansen som Bestyrerinde. Et Par forberedende Møder afholdtes, og der dannedes et Udvalg paa 10 Medlemmer, der skulde tegne Bidrag til Oprettelse og Drift af Hjemmet samt finde en passende Ejendom. Der indkom 2.900 Kr. og tegnedes 1.100 Kr. i aarlige Bidrag. Knud Skovs Ejendom i Kværndrup købtes for 9.000 Kr., og Sælgeren skænkede af Købesummen 500 Kr. til Hjemmet. $\frac{3}{5}$ 1918 holdtes konstituerende Generalforsamling i Forsamlingshuset, hvor Love vedtoges og Bestyrelse og Revisorer valgtes. Som Bestyrerinde antoges Frk. Hansen, der optog sin velsignelsesrige Gerning.

I Hjemmet er der Plads til 10 gamle Mennesker, der faar god Pleje og Pasning.

Følgende har været Bestyrerinder: Frk. Anna Hansen til 1924; Frk. E. Hovaldt til 1931; Frk. Maja Hansen til 1939; Frk. R. Kalund til 1941, og derefter Frk. E. Larsen.

Formændene har været: Gdr. Christian Jensen, Højmark, til 1929; Gdr. H. Grønnegaard, Gultved, til 1936; Brygger L. Langæble, Kværndrup, til 1940, og derefter Kasserer Aage Danholt, Kværndrup.

Kværndrup Sogn er i Taknemmelighedsgæld til dem, der oprettede Hjemmet. Sjælen i Arbejdet var den utrættelige Chr. Jensen, Højmark, hvis Minde vil blive bevaret, saa længe »De gamles Hjem« består.⁹⁾

K. F. U. M OG K. F. U. K.

I September 1920 dannede en Del unge Mænd i Kværndrup

en Kreds for at afholde regelmæssige Møder af aandelig Værdi og i Tilslutning til Kristelig Forening for unge Mænd. Til Formand valgtes Manufakturhandler E. Hasle-Hansen, der en kort Aarrække afløstes af Urmager Johs. Nielsen.

I Foraaret 1921 dannedes paa Initiativ af Modehandlerinde Fru K. Nielsen, Kværndrup, en tilsvarende Kreds af unge Piger under Tilslutning til Kristelig Forening for unge Kvinder og med Fru K. Nielsen som Formand. Senere var Frk. Othilie Nielsen, Sandager, Formand en kort Tid.

I begge Foreninger blev den første Halvdel af Tiden ved Møderne brugt til fortsættende Oplæsning af gode Bøger og Resten af Tiden til Bibeltimer. Af praktiske Grunde er man senere gaaet over til at afholde Møderne som Fællesmøder. I en Række Aar har der ingen Formænd været. Men Arbejdet er bleven fortsat efter de samme Retningslinier og under Ledelse af E. Hasle-Hansen.¹⁴⁾

KVÆRNDRUP JAGTFORENING

Foreningen, der oprettedes 1933, sorterer under Dansk Jagtforening. Formaålet er Vedligeholdelse, Pleje, Fodring og Forbedring af Vildtbestanden, dels ved egne Midler, dels ved eventuelle Særfredningsbestemmelser og dels ved Tilskud fra Jagtfonden (modtaget herfra 1934—42: 12 Harer, 54 Fasaner, 4 voksne og 15 Kuld Agerhøns og 1080 Kr.). Arealet er praktisk talt hele Sognet, herunder Egeskov Gods, samt betydelige udensogns Arealer, i alt godt 3000 ha. Der er o. 50 aktive Medlemmer. Foreningen afholder aarligt Flugtskydningsfest i Egeskov Have, Generalforsamling, Fællesjagt i Bleg-Skoven (der Resten af Aaret henligger som fredet Reservat) og Vildtspil. Vildtstatistik fra Oprettelsen viser, at der uden for Egeskov Gods aarligt af Medlemmerne skydes o. 800 Stk. Vildt paa Arealet, deraf gennemsnitlig o. 150 Harer, 100—150 Agerhøns og 300 Fasaner.

Siden Oprettelsen har Hofjægermester Greve G. Ahlefeldt Laurvig Bille været Formand.²⁰⁾

KVÆRNDRUP VANDVÆRK

^{7/12} 1933 samledes en Kreds af Borgere i Kværndrup By paa Kroen med det Formaal at faa bygget et Vandværk for Byen. De forudgaaede tørre Somre og de voksende hygiejniske Krav

havde gjort, at de gamle og ofte daarlige Brønde ved de enkelte Ejendomme ikke fandtes tilfredsstillende. Dansk Elektricitets Compagni, Odense, var repræsenteret paa Mødet og gav Tilbud. Forud havde 45 Husejere tegnet sig som Andelshavere. Paa Mødet stiftedes Andelsselskabet Kværndrup Vandværk, og Bestyrelse valgtes. ²¹/₂ 1934 oprettedes Kontrakt med Dansk Elektricitets Compagni om Opførelse af Vandværket for 23.110 Kr. excl. Bygningen. ¹/₈ 1934 sattes Værket i Drift.

Værket, som var opført i Byens sydvestlige Udkant, ved Siden af Forsamlingshuset, oppumpede Vandet fra to store nygravede Brønde, og Vandet sendtes ufiltreret ud til Forbrugerne, direkte fra Brøndene. Det viste sig imidlertid hurtigt, at der ikke var Vand nok i Brøndene. En Uddybning viste sig at være utilstrækkelig, og det overdroges til Vandværksingeniør J. F. Knudsen, Odense, at foretage det fornødne. Da en Undersøgelse viste, at Vandet i Brøndene indeholdt talrige sundhedsfarlige Colibaciller, kasseredes Brøndene. Ved Boring til 30—40 m Dybde skaffedes tilstrækkeligt og godt Vand. Efter at de nødvendige Maskiner, Filter og Iltningstaarn var tilvejebragt, var Vandforsyningen tilfredsstillende 1936.

Da Elektricitetsværket ved Overgang til Generatordrift i 1941 øgede sit Vandforbrug stærkt og derfor søgte Samarbejde med Vandværket, maatte ny Vandboring foretages. Det lykkedes syd for Værket at finde et Vandlag, der i 18 m Dybde gav næsten ubegrænset Vandmængde. En ny Pumpestation anlagdes, der anskaffedes Reserverentvandpumpe, Filtrene forbedredes, og Ledningsnettet udvidedes med en ny Hovedledning mod Øst.

Vandværket forsyner nu 80—90 Andelshavere samt Skolen, Jernbanestationen, Brugsforeningen, Sportspladsen og Kirkegaardene med Vand. Der udpumpedes i 1942 25,170 Kubikmeter. Anlægssummen var ved Begyndelsen af 1943 Kr. 51,929,50. Cyklehandler Chr. Madsen har hele Tiden været Værkpasser.

Den første Formand var Muremester H. Wognsen. Han afløstes 1938 af Læge A. Grost, der endnu er Formand.²¹⁾

GENNEM SKIFTENDE TIDER

Af H. C. Frydendahl.

Paa de følgende Sider forsøges gengivet nogle Træk fra Sognets Historie, der ikke — eller kun i Forbigaaende — er medtaget i de foregaaende Kapitler.

Kværndrup Sogns Grænser fæstnedes vel hverken ved Magtbud fra oven eller ved Sognemændenes Forhaandsaftaler, men vel snarest ved, at det efterhaanden klarede sig for de forskellige Bopladsers Mænd, hvilke andre Bopladser de vilde sogne sammen med. Maaske har Sognegrænserne her, hvor de i saa høj Grad falder sammen med Herredsgrenserne, fæstnet sig særlig tidligt.

Vi kan vel antage, at Sognet som afgrænset Omraade hviler paa et saavel retsligt som religiøst Grundlag, at det i sin Midte har haft saavel en verdslig Høvding som en Præst, en Offergode, hvad enten nu disse Bestillinger har været samlet paa een Mands eller tvende Mænds Hænder.

Af de 8—9 Aartusinder, der er henrundet, siden de første Mennesker i disse Strøg efterlod sig Spor, der er kommet til vort Kendskab, rækker den egentlige Histories Søgelys kun ud over det sidste Aartusinde. Hvad der ligger forud for Kirkebygnings-tiden, altsaa den Tid, da den nuværende Kirkes Opførelse paa-begyndtes, kaster de ret sparsomme Oldtidsfund kun spredt og svagt Lys over.

Den tilsyneladende faatallige Befolkning har fra Samler-, Jæger- og Fiskerstadierne udviklet sig til et kvægavlende og agerdyrkende Folk, efterhaanden som den har taget Metoder og Redskaber i Brug, der har gjort det muligt at udnytte Sognets for den Tids Mennesker genstridige og besværlige Jord.

De Trosforestillinger, den har næret gennem disse første Aartusinder, har ogsaa undergaaet deres Forandringer — vel endda adskillige — før det store Trosskifte ved Kristendommens Komme. Men mange af de dybestliggende Lag af den gamle Folketro har

kunnet leve i det skjulte til vore Dage, saa det har kunnet lykkes at redde spredte Tilkendegivelser af den, navnlig ved Dyrlæge P. Jensens utrættelige Eftersporinger.

Vidnesbyrd om, at de romerske Handels- og Kulturvejes yderste og fineste Forgreninger ogsaa er naaet til dette Sogn, er et Par Fund at møntlignende Guldsmykker.

Det ene er en Guldmønt med Øsken. Den blev i 1861 indleveret til Den kongelige Mønt- og Medaillesamling i København, antagelig af Pastor Feilberg i Kværndrup, gennem hvem der sendtes 9½ Rdl. til Finderen. Denne var Gaardmand Hans Rasmussens

Guldmedaillon funden ved Trunderup.

Fra Aarb. for nord. Oldk. og Hist. 1900.

Søn af Kværndrup. Han fandt Mønten ved Harvning paa Faderens Mark. Mønten er meget forslidt, men synes at være en Efterligning af en af Maximians, Diocletians Medregents, Guldmønter. Maximian var Kejser 292—304.¹⁾ Finderen hed Chr. Hansen, og Findestedet var paa en Mark under Gaarden Matr. Nr. 12a i Kværndrup, i Nærheden af FALLE Mølle.

Det andet indkom til Den kongelige Mønt- og Medaillesamling fra Dyrlæge Jensen i Kværndrup gennem Etatsraad Lotze i Odense 1893 og var en Guldmedaillon fra Kejser Constantius II. Medaillonen, hvis Tværmaal var 36 mm, fandtes af Dyrlægens Søn Jens Peter Jensen i en lille Kratskov nord for Trunderup. Som Godtgørelse og Findeløn modtog han 100 Kr.¹⁾

Mønten fandtes i Overkanten af Jorden under nogle Hasselbuske. Trods omhyggeligt Eftersyn lykkedes det ikke at finde andet. Hvorvidt der tidligere var fundet noget, vidste Dyrlæge Jensen ikke noget om; men han meddelte dog, at en Mark lige i Nærheden bar Navnet Guldager. Det var den største romerske Guldmønt, der var fundet her i Landet.

Medaillonens Forside bærer Indskriften FL IVL CONSTANTIUS NOB C (Flavius Julius Constantius Nobilissimus Caesar = F. J. C., den meget navnkundige Kejser) rundt om Kejserens Brystbillede forsynet med Laurbærkrans, Panser og Feltherrekappe. Paa Bagsiden ses Kejserens Fader, Constantin den Store, staaende i Panser og Feltherrekappe og med en omvendt Lanse i venstre Haand. Med højre Haand griber han om Haandleddet paa en Kvinde, der repræsenterer et overvundet Folk. En Kriger med Hjelm og Skjold anbefaler hende til Kejserens Naade. Omskriften er PIETAS AVGVSTI NOSTRI (= vor Kejsers Naade). Dette maa hentyde til en Sejr ved Donau i Tiden 338—40. Bogstaverne TR forneden paa Møntens Bagside viser, at Medaillon er præget i Trier. Den bærer Mærker af en forsvunden Øsken.

Den Slags Medailloner lod de romerske Kejsere ofte slaa til Gaver (Sportulae) ved festlige Lejligheder.²⁾

Hvad der er at berette fra Sognet i Middelalderen, er yderst sparsomt, og de faa Oplysninger, der foreligger, samler sig væsentligt om Kirken og Egeskovgaard. Anføres kan det dog, at der blandt de ikke faa Mønter, der er fundet i dette Sogn, hvor Markerne samlede saa mange Handelsmænd, ogsaa er en meklenborgsk Hulpenning med Oksehoved fra o. 1400. Den blev fundet paa Kværndrup Kirkegaard af Museumsinspektør Johs. Olsen, Svendborg, Mikkelsdag 1921. Det er vel rimeligt at antage, at den som Gravgoods har været medgivet en af de døde i den senere Middelalder.³⁾

Det Uvejr, der under Navn af Grevens Fejde gik over Landet ved Middelalderens Slutning, har ikke efterladt sig kendelige Spor i Sognet, skønt Svendborgs Borgere paa deres ødelæggende Tog til Odense vel har fulgt Vejen herigennem. Egeskovgaard har vistnok lidt en Del Overlast⁴⁾. Dog synes det, at Gaarden har undgaaet Brandstiftelse, der blev saa mange adelige Hovedgaardes Skæbne i denne Borgerkrig. Der er i hvert Fald senere paa Bramstrup fundet Dokumenter fra Egeskovgaard, der er ældre end 1534, og som først senere, af Brockenhuuserne, er bragt dertil. Var Egeskovgaard bleven brændt, vilde disse Dokumenter vel ogsaa være bleven et Bytte for Luerne.⁵⁾

Skønt den nordiske Syvaarskrig ikke berørte Sognet direkte, medførte den dog et føleligt Tab for det, idet den berøvede det dets mest fremragende Mand, Rigmarsk Frands Brockenhuus.

I Svenskekrigen undgik Kværndrup Sogn ikke sin Skæbne.

Allerede før Krigen begyndte, maatte Sognet tage sin Part af Byrderne. I det sydlige Fyn laa 500 Ryttere og 450 Fodfolk, der skulde forstærke Folkevæbningen. P. Madsen i Trunderup var 1657 Delefoged paa Kronens Gods i Sunds Herred og forestod Indkvarteringen. En af Byens Mænd havde i Kværndrup sagt om ham, at han skulde ikke tage saa haardt paa med de Ryttere, og en anden af dem beskyldte ham for at have vist Rytterne til ham, da de ødelagde hans Hest og tog den fra ham. P. Madsen fik dog ^{2/12} 1657 det Skudsmaal af menige Bymænd, at han ikke havde fornærmet dem med Indkvarteringen. Mandstugten synes at have været daarlig blandt de danske Soldater, der for øvrigt ikke kunde udrette noget, da det kom til Stykket. Svenskerne fangede Fodfolket i Faaborg og Rytterne i Svendborg.⁶⁾

Svenskerne for voldeligt frem i Sognet, selv om Hovedgaarden slap skaansomt.

Corfitz Ulfeldt, der som foran omtalt en Tid havde været Med-ejer af Egeskovgaard, synes at have haft til Hensigt at fortrænge Otte Krag fra Gaarden for selv at sætte sig i Besiddelse af den. Hans Hovmester var indlagt paa Gaarden, og en Dag, da han med flere af sine Naboer stod paa Korsbroen hos Thomas Henriksen, Gaardens tidligere Foged, og en anden af sine Folk, »som laa hos Præstens i Kværndrup paa Salvegarde« (Sikkerhedstjeneste), sagde Thomas Henriksen til nogle af Bønderne: »Nu skal Otte Krag og hans Fogeder ikke længere prakke Eder over. I faar en bedre Husbonde, saa her bliver med Guds Hjælp ingen Nød herefter.« Og da de spurgte ham, hvem de saa skulde tjene, svarede han, at Grev Ulfeldt skulde have Gaarden igen; thi det var den rette sande Arving, som Gaarden hørte til, som den havde gjort tilforn.⁶⁾ Men Otte Krag's Ridefoged, Matthias Bannermann, holdt dog Stillingen paa Gaarden og hjalp dens Bønder paa bedste Maade i den svære Tid.

Det kom undertiden til voldsomme Optrin. Nogle Dage efter Svenskernes Ankomst kom Thomas Henriksen fra Volstrup til Egeskovgaard og gik ind til Fogeden paa dennes Kammer og udskældte ham. Dagen efter, da Fogeden var rejst til Odense, kom han i Gaardens Stald og sagde til Staldkarlen: »Djævelen skal fare i din Skælm, hvorfor rider du mine Heste? Mine Heste har lige saa godt Lov til at staa i Stalden som Otte Krag's.« Han spurgte da Karlen, hvem han tjente, og da denne svarede Otte Krag og spurgte Thomas Henriksen, hvem han tjente, sagde denne: »Da

tjener jeg Grev Ulfeldt, min gamle Husbond, som jeg har tjent tilforn.« Derpaa tog han en Stok og slog ned paa Staldkarlen og sagde derhos: »Du skal her af Gaarden, baade du og Føgeden, det Djævelen skal fare i Eder tilsammen!«⁶⁾

Var det slemt med Svenskernes Plyndringer de 2—3 Dage, de stod paa, blev det dog værre, da de polske og tyske Hjælpetropper siden kom, bl. a. fordi deres Regimente blev saa meget mere langvarigt. Foran er omtalt, hvad der angik Kirken,⁷⁾ Præsten og Præstegaarden.⁸⁾

Matthias Bannermann har haft Held til at afværge adskillige Ulykker fra Egeskov Gaard og Gods. Han forstod at sætte sig i Respekt hos de svenske Befalingsmænd. Efter Krigen gav Egeskovgaards Bønder ham det bedste Skudsmaal, foranlediget af en Proces, der i 1660 var paaført ham af forannævnte Thomas Henriksen, der allerede var Føged der 1630. Matthias Bannermann blev bl. a. beskyldt for at have henvist nogle Ryttere paa Thomas Henriksen, ham »at ruinere«. Til Sunds Herreds Ting $\frac{1}{8}$ 1660 var kaldet alle Kværndrup Sognemænd, baade Egeskovgaards Tjenere saavel som og andre, Kongelig Majestæts og gode Mænds Tjenere, som og Thomas Henriksen, »nu værende i Langkilde«, som nu alle tilspurgtes om, hvorledes Matthias Bannermann havde forholdt sig mod dem og andre i forrige Fredstid, førend Svensken kom her i Landet, og siden efter, om han havde handlet noget utilbørligt, at de det for Retten vilde sige og det ingenlunde fordølge. De fremstod da en efter anden og gav ham »it fuldkommen Skudsmaal, at han haver baade udi Fredstid saavel som og udi denne onde Krigstid handlet og skikket sig imod dennem og Husbonds Gaard saavidt ham af yderste Formue kunde være mulig og udi adskillige Maader haft stor Besværing med Rejser og andet paa deres Vegne oc derfor tidt att være saavidt udi Livsfare for vohris oc andre vohre Naboers ringe Vilkaar og Armods Skyld at kunde væhre beholdne, og vi nogenledis kunde blive ved Husbondens Gaarde, som han burde at gjøre, saa vi takker hannem godt i alle Maader, og vi aldrig kunde give hannem saa godt it Skudsmaal eller Vinde, vi forpligtet vare, til at give hannem bedre, hvilket vi ville være gestændig, ihvor Behov gøres, oc aldrig haver Math. Bannermann haft nogen utilbørlig Omgængelse med de Svenske, imidlertid de vahre her i Landet, dersom ellers nogen af Landsens Undersaatter til Skade eller Forfang i nogen Maade videre end som billigt og Ret var, at dersom nogen vil sige hannem andet til,

da er det aabenbare Løgn.« Fra Rasmus Sørensen paa Falde fremlagdes en skriftlig Beretning, der gav ham det samme gode Skudsmaal og erklærede, at »hand haffver andstillet sig som en erlig og oprigtig Karl i alle Maader og alle Poster, som jeg kunde blive tilspurgt.«⁹⁾

Et lige saa godt Skudsmaal fik han af Egeskovgaards Tjenere i Sallinge Herred ^{25/4} 1663. De indstævnede erklærede, at de havde nydt Brødkorn i de forgangne dyre Aaringer og vide Fuldmægtig Mathias Bannermann Tak, fordi han omhyggelig sørgede for deres Hustruer og Børn i den besværligste Krigs- og Dyrtid. Han havde fremfor alle i Husbondens Fraværelse, da de svenske Fjender indkom, paa deres Vegne ladet dem salveguardere, og ved høje Officerers Bistand forskaanet dem for al Plyndring, Mord, Røveri og Brand. Ikke alene da Fjenden var her i Landet, men siden da Hs. Majestæts Folk kom herind, havde Bannermann forskudt Pengemidler til Bøndernes af Øvrigheden paalagte Kontributioner, da de fleste af dem, paa Grund af de kejserlige, polske og brandenborgske Folks Plyndringer ikke vare i Stand til at yde noget. Han havde, næst Gud, reddet dem ud af den største Elendighed og forstrakt dem med Sæd og Brødkorn. Han havde gjort mange Rejser for dem og ofte været i Livsfare.¹⁰⁾

Af mundtlige Sagn fra Krigen kan ud over det foran¹¹⁾ meddelte anføres følgende:

»En svenske Dragon kom ved Sol[op]gang ridende fra Egeskov og sang paa en Morgensalme. En af Sognemændene skjød ham ned; men for denne Mand vilde Intet lykkes eller trives siden.«¹²⁾

»En Svendsker, som efter sine Landsmænds Forjagelse var bleven her tilbage, og bleven Gartner paa Gaarden (o: paa Egeskov), havde engang i Feidetiden ihjelstukket et Barn, som i Dødsstunden foldede Hænderne omkring Sværdet og saae ynksomt op paa sin Morder. Dette Syn har vel bevæget hans haarde Hjerte, saa at han har fortrudt sin onde Gjerning, og søgt at gjøre den god igjen ved en menneskeligere Opførsel. Da han nemlig kort efter var gaaet ind i en Gaard, vel for at plyndre, og der traf Konen i Barnsnød, saa gjorde han hende ikke alene ingen Fortræd; men beviste hende og en Velgjerning, ved at sprætte en Dyne op, som han fik fat paa, og sprede Fjerene omkring i Gaarden, samt ved at slaae nogle Fjelle for Vinduerne, alt for at faa sine Kamerater til at troe, at Gaarden allerede var udplyndret, og der saaledes ikke var noget for dem at hente. Denne List lykkedes

og fuldkomment, saa at Barselkonen blev forskaanet for flere Besøg af plyndrende Gjæster. Denne Historie fortalte han mange Aar efter oftere, og naar han havde fortalt den, lagde han altid til: Fortjener jeg mig ikke Himmerig med det Sidste, saa fortjener jeg mig Helvede ved det Første.«¹²⁾

»Der de Svenske kom herind, forjog de Beboerne fra Gaarde og Huse, og disse maatte derfor med deres Børn, søge Skovene og opholde sig der i den strænge Vinter. Det var vel især i Førstningen, at de Svenske vare saa slemme, og siden har vel Bønderne kommet bedre ud af det med dem, er ellers det gamle Ord sandt, som ogsaa enstemmigen fortælles her i Sognet, at Polakkerne plyndrede mere i de 3 Dage, de var her, end de Svenske i 3 Aar.«¹²⁾

»Da man slog de sidste Svenske ihjel her i Kværndrup, var der en, som slap fra dem, men som blev forfulgt af Bymændene, der naaede ham henne i Byen, hvor han skjulte sig bag et stort Pæretræ. Samtidig ringede man med Kirkeklokken, og da man nu kom hen imod Svenskeren, spurgte han (som var han helt uvidende om, hvad der foregik): »Hvorfor ringer man dog?« — »De ringer for din arme Sjæl,« svarede en af Mændene, »for nu skal du dø!«, og dermed slog de ham ned. — Det store Pæretræ . . . har efter gamle Folks Forklaring staaet i »Jordemoderens Toft«, ned ad ved Husene nærmest »Hjortekæret«.¹³⁾

»Flæmølle laa bag Nordtorp noget ovenfor Ikær ved Aaen. I Flæmølle blev en Svensker slaet ihjel med en Bismer af et Fruentimmer, da han sloges med Mølleren.«¹⁴⁾

Men var Krigen end frygtelig, dens Følger blev det i ikke ringere Grad.

Allerede i Aarene 1658—59 var der slem Misvækst, og denne fortsatte i de kommende Aar, bl. a. paa Grund af den mangelfulde Pasning, Markerne maatte lide under. Dertil kom, at Pesten i 1660 naaede til Kværndrup Sogn. I dette Aar døde der i Sognet 90 Mennesker, medens der kun fødtes 9. Hvor frygteligt Pesten rasede, faar man et Indtryk af gennem følgende Sagn, der er optegnet af Provst J. A. Lassen:

»Da Pesten rasede her, uddøde heele Qværndrup By norden for Aaen, men ingen paa den anden Side kom i Jordeklæderne (jeg crindrer den ikke ret).«¹⁵⁾

Ifølge gamle Overleveringer blev nogle af de pestdøde Mennesker begravede i den nordøstlige Del af Kværndrup Vænger, nær

ved Skellet mod Trunderup Dong. Her stod endnu o. 1880 en usædvanlig stor og gammel Hvidtjørnebusk, som efter Banken, den stod paa, blev kaldt Knubbjærgstornen, og som skulde være plantet paa det Sted, hvor pestdøde Mennesker var begravet. En aldeles lignende Pesttorn staar endnu paa Trunderup Vestermark, paa det højeste Sted af den paagældende Mark, ikke langt fra Rokkergyden. Om den hedder det, at der vil ske en Ulykke, hvis den bliver ryddet. Den bestaar af en halv Snes Stammer, hvoraf flere af et usædvanligt Omfang.¹⁶⁾

De under Krigen stærkt skadelidte Bygninger og Skove led yderligere under en stærk Storm i Begyndelsen af 1661.¹⁷⁾

Ridefogeden paa Nyborg Slot, Therkild Pedersen, havde ²⁹/₈ 1660 Synsmænd paa Sunds Herreds Ting for at afsige deres

Syn over den Skade, der var sket paa Kongens Skove i Herredet. Paa Kongens Skovpart i Nordtorpe var »rodhugget og slet borttaget 10 Bøge, saa och stiftuet en Del Grene af 16 Bøge . . . eragtet paa en to Aarstid at være sket.«¹⁸⁾

Bøndergaardene blev haardt medtagne. Et paa Herredstinget ¹²/₈ 1660 afgivet Syn over kgl. Majestæts Bøndergaardes Brøstfældighed udviser:

De fandt i Trunderup Peder Knudsen 1 Gaard Jord Egen findis udj Brøst 6 Fag Hus slett ruineret oc iche mindre at kunne opbygges end hver Fag Hus 10 Mk. er 15 Rdl. Anders Nielsen 1 Gaard Jordegen, findis udj Brøstfældighed 9 Fag Hus; oc ey ringere kan opbygges end hver Fag 10 Mk. er 15 Rigsdaler. Peder Andersen 1 Gaard Jordegen er slett afbrudt, og findis intet af Tømmer eller andet, iche ringere kan opbygges igjen, som den var i forrige Freds Tider end 120 Daler; Peder Madsen 1 Gaard jordeg. findis i Brøstfældighed paa den offer alt paa Husene som duer intet 70 Bindinger Hus, hvilket ey ringere kan forfærdiges igjen end 50 Dlr. Marchuer Knudsen 1 Gaard Fæstebunde findis i Brøst oc slett afbrudt 18 Fag Hus, som ey ringere igjen kan opbygges end huer Fag 10 Mk. er 30 Rigsd. Frands Olesens Boelle

Pesttornen ved Rokkergyden.

V. Valerius fot. 1930. Fra Fynsk Hjemstavn.

slett øde och afbrudt, och ey ringere igjen kand opbygges som det vahr tilforn end 50 Dlr. Jørgen Søffrensen 1 Gaard festb. fattes overallt paa Loen Tag Letter och andet Smaatømmer eraget for 10 Daler. — Querndrup Hans Jørgensen 1 Gaard Jord Eg. fattes overallt paa Letter, Tag och anden Brøstfældighed eraget for 10 Rigsd. Niels Pedersen 1 Gaard Jord Eg fandtes 16 Bindinger Hus slett øde og afbrudt, och 12 Bindinger ganske brøstfældig och forfalden, er 28 tilsammen, hvilket ey mindre igjen kan forfærdiges end 70 Daler. Rasmus Pedersen 1 Gaard festebunde findis brøstfældig, som duer ganske intet 16 Bindinger Hus, huer Binding ey ringere at kunde færdiggjøres end 10 Mk. er 40 Dlr. Peder Nielsen 1 Gaard festebunde findes och i lige Maade brøstfældig, som och eraget for 40 Dlr. Hans Andersen 1 Gaard, Fæsteb. slett øde och findes intett paa Stauffnen hverken Tømmer eller andet och ey ringere igjen at kunde opbygges, som den vahr i forrige Freds Tider end 120 Dlr.⁹⁾ — Og saaledes videre.

Om andet Gods hedder det for to af Sognets Byer i en Synsforretning fra ^{29/11} 1660, der ogsaa omfatter Kornmarkerne:

Kværndrup: 1 jordeggen Gaard, brøstfældig for 10 Rd., har avlet 8 Traver Korn. — 1 jordeggen Gd., 16 Bindinger Hus afbrudt, brøstf. for 70 Sletd., avlet 8 Traver. — $\frac{1}{2}$ Fæstegd., brøstf. paa 16 Fag Hus, 40 Sld., aldeles øde og ubesaet. — $\frac{1}{2}$ Fæstegd., brøstf. for 40 Sld., avlet 5 Traver. — $\frac{1}{2}$ Fæstegd., findes aldeles intet paa Stedet, 120 Sld., øde og ubesaet. — $\frac{1}{2}$ Fæstegd., brøstf. for 18 Sld., avlet 4 Traver. — 1 Fæstegd., slet afbrudt, og findes intet paa Stavnen og kan ikke ringere opbygges end 200 Rd. —

Trunderup: 1 Ejendomsgaard, findes i Brøstfældighed 6 Fag Hus slet ruineret, og ej ringere kan opbygges end 10 Rd., avlet i Aar af Rug og Blandkorn 8 Traver. — $\frac{1}{2}$ Gd., brøstf. 9 Fag, 15 Rd., avlet Rug og Blandkorn 6 Traver. — $\frac{1}{2}$ Gd., ganske afbrudt og kan ej ringere opbygges som den tilforn var, end 120 Sld.. — 1 Gd., brøstf. paa 20 Bindinger Hus for 50 Sld., avlet af forskellige Slags Korn 24 Traver. — $\frac{1}{2}$ Gd., slet afbrudt 18 Fag Hus, 30 Rd., øde og aldeles ubesaet. — 1 Gd., slet øde og afbrudt, 50 Sld., øde og aldeles ubeslaet. — $\frac{1}{2}$ Gd., brøstf. for 10 Dl., avlet 6 Traver.¹⁰⁾

Præstegaarden var sluppen skaansomt. Den vurderedes efter Krigen til 302, dens Brøstfældighed kun til 18 Rd.⁶⁾

En Ulykke kommer jo sjældent alene. Menneskenes voldelige Fremfærd over for Bygninger og Skove i Krigsaarene gjorde sit, mangelfuld Røgt af Dyr og Jord gjorde sit, ugunstigt Vejrlig i Aarene under og nærmest efter Krigen, ja endog fuldstændig Misvækst i 1658 og 1659 øgede Skaden, og den stærke Storm i

Begyndelsen af 1661 hærgede yderligere de haardt medtagne Bygninger og Skove. Et Syn, der $31/5$ 1661 blev afgivet over Fallelgaards og Mølles Brøstfældighed, viser Elendigheden:

Paa Ladehuset fattedes Tag over 36 Fag Hus paa den ene Side samt den største Part Lægter. Under den søndre Lade ved Humlehaven fattedes Fodstykker under 5 Fag. Nogle Smaahuse i Gaarden manglede overalt Tag. Paa det nye Tag var og noget aflæst, der kunde erstattes med 3 Traver Langhalm. Paa Stuehuset manglede en Del Tag, Loft og Tømmer, 23 Vinduer var fuldstændig borte, 33 var itu. Paa Møllen manglede Tag overalt, Vinduerne var mestendels øde. Der var ikke andet Jærn tilbage i Møllen end en Tap i en Aksel. — Fæsteren mødte i Retten og svarede, at førend Rytterne og Fjenden kom her i Landet, stod Gaarden og var ved Magt holden, saa den kunde staa for et fuldt Syn; men hvad Skade, som er derpaa, som Fjenden har gjort, og Guds Vejr aflæst, kan han ikke svare til, ej heller, hvad der af Møllen er bortstjaalet.⁶⁾

1662, da Manderup Brahe ejede Gultvedholm og 3 andre Gaarde i Gultved, var alle disse 4 Gaarde endnu øde efter Krigen.¹⁹⁾

En af de Gultved Mænd, Christen Larsen, var flyttet til Lammehave Løkke og bleven Husmand under Nordskov. Forvalteren paa Krumstrup, Boe Jakobsen, krævede, at han igen skulde tage Gaarden i Gultved. Men Peder Brockenhuus til Nordskov formener i et Indlæg til Gudme Herredsting $23/4$ 1663, »at den Dannemand Herredsfogden jo noksom udfrier ham, Christen Larsen, for saadan unødigt Trættes Paaførelse«, »eftersom han og andre flere maatte rømme fra Hus og Gaard og beholdt hverken Bæster eller Kvæg eller nogen Bohave, hvormed han kunde holde en Gaard eller en Bolig vedlige.« Han hævder det forkastelige i, at man nu »søger en fattig Mand, uanset (han) sidder kun i et ringe øde Hus og haver ingen Middel, uden det han kan gaa og tjene for den blottede Føde til Hustru og Børn, og nu saa mange Aar, som er forløben, nu søger en fattig Stodder, som hverken har et eller andet uden nogle nøgne Børn.«⁶⁾ Vi ser, hvor vanskeligt det var at faa Mænd til at drive de øde Gaarde.

Af en Synsforretning ved Herredstinget $30/10$ 1663 over Egeskovgaards Bøndergods nævnes fra Kværndrup Sogn:

Kværndrup: 1 Gaard, brøstf. for 21 Sld., paa Skovmaalet 9 Egestubbe. — 1 Gd. beboet, brøstf. for 32 Sld., paa Skovmaalet 6 Stubbe. — 1 Hus, brøstf. for 2 Sld. — 1 Gd. beboet, brøstf. for 40 Sld., paa Skovmaalet 6 Stubbe. — 1 Gd. beboet, brøstf. for 20 Sld., paa Skovmaalet 14 Stubbe. — 1 Gd. brøstf. for 12 Sld., paa Skovm. 6 Stubbe. — 1 Hus

brøstf. for 7 Sld., 1 Hus for 6 Sld. — Skovparterne til disse Gaarde var overalt forhuggede. Desuden var 2 Gaarde og et Hus øde, Huset brøstf. for 6 Sld. —

Trunderup: 2 Gaarde er øde, og der staar noget Tømmer paa Stedene. — 1 Gd. beboet, brøstf. for 70 Sld. — 1 Gd. brøstfældig for 16 Sld. — 2 Huse er ganske øde. — $\frac{1}{2}$ Gd. er ganske øde, der staar endnu 10 Fag Stuehus og noget Ladehus. Paa disse Gaardes Skovmaal er 8 Bøgestubbe og 1 Egestub.

Egeskov By: 1 Gd. brøstf. for 24 Sld. — 1 Gd. brøstf. for 6 Rd. — Fattighuset brøstf. for 2 Rd. — 1 Gd. brøstf. for 70 Sld. — 2 Gd. brøstf. for hver 10 Sld. — 2 Gd. brøstfældig for hver 10 Rd. — 1 Gd. er slet øde, og findes intet paa Stedet. — 2 Huse brøstf. for hver 4 Rd. — 1 Gd. brøstf. for 12 Sld. — 1 Hus brøstf. for 5 Rd. — 3 Huse brøstf. for hver 2 Rd. — 1 Gd. brøstf. for 50 Sld. — Smedegaarden er slet øde. — 1 Hus brøstf. for 8 Rd. — 2 Huse er ganske øde. — 1 Gd. brøstf. for 6 Rd. — 1 Gd. brøstf. for 30 Sld. — 1 Gd. slet øde og findes intet paa Stedet. — Paa Egeskov Mænds Skovparter findes 7 Stubbe i Vestermark, 3 i Søndermark; i Majmarken paa Smedemaalet 3 Egestubbe, og paa to andre Maal 2 Stubbe. I Kohaven 6 og i Nørremarken 16 Stubbe.²⁰⁾

Paa Kronens Gods var endnu 1663 mange Bønder saa forarmede, at de hverken kunde drive deres Gaarde ordentligt eller udrede Skatter og Landgilde, »men kun i stor Armod opholdt sig ved Gaardene.« Endnu 19. Juli 1667 havde Amtsforvalteren over Nyborg Amt, Præsident Claus Rasch, ingen Landgilde modtaget i Aarene 1663—66 af 4 af Kongens Gaarde i Kværndrup, der under Krigen var bleven afbrændt, og 4 Gaarde i Trunderup, der var bleven aldeles afbrudt, saa ingen havde villet modtage dem.²¹⁾

Misvæksten gør sig gældende endnu en Aarrække. Et Syn fra 22. Juli 1681 giver følgende mistrøstige Billede:

Kværndrup Rugmark var saa meget ynkelig at se; de kunde kun naa $\frac{1}{4}$ af Sæderugen. Havren i Rugmarken (det var Skik at saa Havre i de fugtige Pletter i Rugmarken) kan give $\frac{1}{2}$ Grøde mod ellers. Vaarsædmarken kan give $\frac{1}{2}$ Grøde mod ellers. Egeskov Mænd kan faa den halve Rugsæd igen; i Vaarmarken den halve Grøde mod ellers. Gultved Mænd kan naa den halve Rugsæd; Rugmarkshavren og Vaarmarken $\frac{1}{2}$ Grøde mod forrige Aar. Trunderup By $\frac{1}{3}$ Rugsæd igen, og Vaarmarken og Rugmarkshavren $\frac{1}{2}$ Grøde mod forrige Aar.²²⁾

Det har været strenge Aar at komme igennem, og det har taget lang Tid, før Folk nogenlunde kunde arbejde sig ud af Fattigdommen og de usle Tilstande.

I de første Aar efter Krigen lider Bønderne endnu under den Gæld, de har paadraget sig ved, at deres Herskab har udlagt for dem til Erik Dahlberg, Svenskernes Generalkvarterløjtnant. ^{27/11}

1663 stævnes Knud Frederiksen i Kværndrup saaledes for 6 Rd. og Laurids Højsgaard i Trunderup for 8 Rd. af den Grund.²³⁾

Værre trykkede dog den Restance for Landgilde, som det var Bønderne umuligt at arbejde sig ud af. Saa sent som $2\frac{1}{2}$ 1668 maatte Egeskovgaards Foged, P. Nielsen, paa Sunds Herreds Ting forgæves søge Godsets Bønder for Restancer. De erklærede alle, at de ikke kunde udrede dem, om de skulde forblive ved deres Gaarde.²⁴⁾

Selv en tilnærmelsesvis nøjagtig Opgørelse over, hvad Svenskekrigen kostede Sognet, kan ifølge Sagens Natur ikke tilvejebringes; men af Lister, der er fundet i Rigsarkivet i Stockholm, fremgaar det, at der i 1658 er paalagt Egeskov Gods 1065 ($35\frac{1}{2} \times 30$) Rdl. i Ryttertjeneste og 1725 Rdl. i Brandskat. Derudover er der paalagt Sognet at svare dets Part i den samlede Udskrivning for Sunds Herred: $390 \times 30 = 11700$ Rdl. i Ryttertjeneste og 11700 Rdl. i Brandskat.²⁵⁾

Det var imidlertid ikke blot Bønderne, der var i Pengeød efter Krigen. Armoden mærkedes helt op i Statskassen. Det var vanskeligt, i mange Tilfælde umuligt, at inddrive Skatterne, og de store udenlandske Krigslaan skulde forrentes og afdrages. Man maatte derfor se sig om efter nyt Beskatningsgrundlag, og det blev en Hartkornsskat. Ved Hjælp af den skulde enhver svare efter Brugsværdien af sin Jord. Paa Grundlag af indsendte Jordebøger udarbejdedes i 1661—62 en Matrikel. I alle Kværndrup Sogns Byer blev Hartkornet regnet til 60 Rd. Tønden. I det foregaaende er flere Steder benyttet Oplysninger fra Matrikelsprotokollerne. Her skal meddeles følgende Oversigt:

Summarum over Kværndrup Sogn, er Hartkorn 745 Td. 4 Skp. 2 Fdk. Er Penge 46,204 Rd. 1 Ort 5 Sk. 2 Alb. Som bestaar af: 1 adelig Sædegaard med tilhørende Mølle. 2 kgl. Majs. hele Gaarde. 26 adelige hele Gaarde, hvoraf 10 er øde. 9 kgl. Majs. halve Gaarde, de 3 er øde. 23 adelige halve Gaarde, de 6 er øde. 1 liden adelig Skvatmølle, er øde. 2 kgl. Majs. Boel og en liden Skvatmølle, 1 adelig Boel. 9 kgl. Majs. Huse, de 3 er øde. 30 adelige Huse, hvoraf 10 er øde. Her foruden en adelig Præstegaard og et adeligt Degnebolig.²⁶⁾

Allerede 1664 affattedes en ny Matrikel, der søgtes gjort mere nøjagtig og retfærdig end den første, selv om man endnu stadig benyttede de gamle Landgildeydelse og Udsædsangivelser som Grundlag. Men i 1688 udarbejdedes atter en ny Matrikel og denne Gang paa et helt andet Grundlag, nemlig en Opmaaling og Værd-

sætning af Jorden, foretaget af en Kommission, der drog fra Sogn til Sogn. En Td. Land sattes til 14.000 Kvadratalen, der ansaas for et passende Areal til at saa en Tønde Korn paa. Jorden paa Fyn og de andre Øer deltes efter Godhed i 4 Klasser. I den bedste gik der 2 Td. Land til 1 Td. Hartkorn og i den daarligste 6 Td. Land til 1 Td. Hartkorn.

Som Forarbejder for denne Matrikel foreligger en Række Ekstrakter af Matriklen 1664, der blev indsendt til Rentekammeret i Henhold til Skrivelse af $10/7$ 1680. Fra Kværndrup Sogn foreligger en saadan Ekstrakt, underskrevet $26/8$ 1680 af Mads Knudsen Lægaard og Morten Pedersen. Den oplyser bl. a. følgende:

Qverndrup Bye: De Landdorfers Tienere i Ottense (7 Beboere) 54 Td. 7 Skp. 3 Fkr. 2 Alb. $1\frac{1}{3}$ Penning, Skov 2 Td. 7 Skp. 1 Fkr. 1 Alb. — Hr. Christen Scheels (Ravnholt) Tienere (4 Personer, deriblandt Peder Rasmussen paa Falde, hvis Mølle her kaldes en liden Skvatmølle), 38 Td. 2 Skp. 2 Fkr. 2 Alb., Skov 1 Td. 5 Skp. 1 Fkr. 1 Alb., Mølleskyld (nemlig af Skvatmøllen) 3 Td. 1 Skp. — Velb. Prebiørn Brahes Gods (Hvedholm) (1 Bonde) 15 Td. 2 Skp. 2 Fkr. 2 Alb., Skov 2 Skp. — Nordschovs Gods, Sal. Peder Brochenhuses Arvinger tilhørende, (3 B.) 19 Td. 1 Skp. 2 Fkr. 2 Alb., Skov 2 Td. — Egeskovs Gods, (8 B.) 56 Td. 3 Skp. 1 Fkr. 1 Alb., Skov 2 Td. 6 Skp. 2 Fkr. 2 Alb.

Egeskov Bye: Egeskovgaards Tienere, hvilken Bye bestaaer udi 16 Gaarde, og enhver skylder 11 Td. 5 Skp. 1 Alb., gjør 186 — 1 — 1 — 1, Skov til forn. By 2 Td.

Tronderup Bye: Lychesholms Gods, (2 B.) 13 Td. 6 Skp. 2 Alb. $1\frac{2}{3}$ Pg., Selveiergods (1 Mand, Jørgen Sørensen Krog) 4 Td. — De Landdorfers Tienere (2 B.) 11 Td. 7 Skp. 3 Fkr. 1 Alb. $1\frac{1}{3}$ Pg. — Øde og forladt Gods (1 Gaard) 4 Td. 4 Skp. 1 Fkr. 1 Alb. — Hr. Landsdommer Jens Lassens Gods (1 M.) 7 Td. 4 Skp. 3 Fkr. 1 Alb. — Velb. Christen Scheels Tienere (3) 34 Td. 4 Skp. 3 Fkr. 2 Alb., Skov 6 Skp. 2 Fkr. 2 Alb. — Rygaards Tienner (1) 14 Td. 2 Skp., Skov 2 Skp. — Velb. Jomfru Ide Margrethe Rosenkrands (1) 10 Td. 6 Skp. 3 Fkr., Skov 1 Skp. — Egeskovs Gods (7) 56 Td. 4 Skp. 2 Fkr. 2 Alb., Skov 1 Td. 6 Skp. 2 Fkr. 2 Alb.

Guld Tved: Hr. Landsdommer Lassens Gods (3) 35 Td. 2 Skp. 2 Fkr. 2 Alb., Skov 4 Skp. — Grev Otto Ranzows Gods til Skjoldemose (2) 13 Td. 1 Skp. 1 Fkr. 1 Alb. — Sal. Peder Brochenhuses Arvinger (1) 3 Td. 2 Skp.

Summaer: Hovedgaarden 104 Td. 1 Skp. 1 Fkr. 1 Alb., Proprietær-Korn 571 Td. 6 Skp. 3 Fkr. 1 Alb., Skov 15 Tdr. 1 Skp., Mølleskyld 3 Td. 1 Skp., øde og forladt Gods 4 Td. 1 Skp. 1 Fkr. 1 Alb., Selveiergods 4 Td., Tienderne 42 Td. 7 Skp. 1 Fkr.²⁷⁾

Den færdige Matrikel 1688 udviser en Del Forskydninger, ikke blot i Hartkornsberegningen, men ogsaa i Gaardenes Antal og Tilhørsforhold.

Fra Tiden efter Svenskekrigen forekommer i Efterretninger fra Kværndrup Sogn undertiden Ryttere. Der blev nemlig i 1670 oprettet en national Rytterhær, til hvilken Bønderne paa Kronens Gods skulde stille 1 Rytter for hver 8 Tdr. Hartkorn, saaledes at Fæsterne enten selv mod Fritagelse for Landgilde, Ægt og Arbejde m. v. forrettede Ryttertjenesten eller hvervede Soldater i deres Sted. Paa større Fæstegaarde blev der desuden hist og her indkvarteret hvervede Ryttere. Denne Ordning bestod med adskillige Ændringer gennem et Aarhundrede.

Ved en Omordning af Ryttervæsenet i den store nordiske Krigs Tid samledes det fynske Ryttergods ved Køb eller Mageskifte i eet Distrikt omkring Odense, medens en Mængde spredt Ryttergods bortsolgtes. Til Egeskovgaard købtes paa Auktion i Odense $\frac{5}{3}$ 1718 2 Rytterbønders Gaarde i Kværndrup, hvilket affødte et Synstingsvidne over disse Gaardes Skove, i alt 17 Skovmaal.²⁸⁾

Tingbøgerne bærer ogsaa Vidne om andre militære Pligter og Byrder, der hvilede paa Krongodset.

^{27/7} 1657 var samtlige Kronens Fæstere i Kværndrup Sogn indkaldt for Sunds Herredsting, fordi de ikke havde betalt for deres Dragonheste, vistnok en Skat, der ses at være 7 M. for en Helgaard og $3\frac{1}{2}$ M. for en Halvgaard. Delefoged Peder Madsen havde dem for Retten. De blev dømt af Dommeren Laurits Andersen i Ullemose.⁹⁾

Svenskekrigen medførte selvsagt mange militære Byrder for Bønderne. ^{25/1} 1660 blev der ved Herredet oplæst, at Bønderne igen skulde »under Gevær«, saa mange som var til Stede. Det samme gentoges $\frac{1}{2}$.⁹⁾

Man har desuden allerede dengang haft Besvær med at skaffe Arbejdskraft til Landbruget. $\frac{11}{3}$ 1664 søger man paa Egeskovgaard at skaffe sig unge Karle og Drengene ved at lade Fogeden, Simon Rasmussen, paa Sunds Herreds Ting bekendtgøre, at de, der er lovlig skilt fra deres Stavn, kan komme til hans Husbonds Stavn at tjene mod Fritagelse for Kontributioner, Skatter og Soldateri. Der gives ogsaa Eksempler paa Rømning fra Egeskov Gods for Soldateriets Skyld. Ifølge Tingsvidne $\frac{13}{10}$ 1676 har 2 Mænd søgt at tilbagehente en Karl, der paa denne Maade er undveget og har søgt Tilflugt hos Fru Hilleborg Kaas, Enke efter Henrik Markdanner til Rønninge Søgaard. De maatte imidlertid bie til langt ud paa Natten, før Fru Hilleborg kom hjem, og dernæst endda lide den Tort, at hun sagde, at de kom til at kalde ham

graa og lade ham gaa; hun havde fæstet ham, og de skulde ikke tro, at hun var nogen Bondekone.²⁹⁾

Om aandeligt Liv i Sognet er der fra disse krigshærgede Aarhundreder kun overleveret os faa Minder. Vi gaar i saa Henseende dog ikke helt forgæves til det Sted, der maatte forudsættes — ved Siden af Præstegaarden — at være det aandelige Midtpunkt i Sognet: Hovedgaarden.

Egeskov var allerede i Brockenhuusernes Tid et Hjemsted for Tidens aandelige Dannelse. Her førtes stundom lærde Samtaler, saaledes da Frands Brockenhuus havde Besøg af Professor Niels Hemmingsen, og Samtalen drejede sig om, hvorvidt det kunde siges, at Nidkærheden for gode Gerninger var bleven kold, efter at den evangeliske Lære havde fremkaldt et andet Syn paa disse. Da udtalte Frands Brockenhuus sig med stor Klarhed om Forholdet mellem Tro og Gerninger, og han opfordrede Niels Hemmingsen til at udgive en Forelæsning, han havde holdt over Jakobs Brev. Da Niels Hemmingsen senere efterkom denne Opfordring, tilegnede han Frands Brockenhuus den udgivne Forelæsning. Frands Brockenhuus hører med blandt de Adelsmænd, der i det 16. Aarhundrede var Videnskabens Venner og Beskyttere.³⁰⁾

Laurids Brockenhuus var efter, hvad der oplyses i hans Ligprædiken en flittig Kirkegænger og holdt egen Husprædikant til daglig at prædike for sig, ligesom han ogsaa roses for at have forfremmet unge Mennesker til Studier og Embeder.³¹⁾ Hans Hustru og Døtre hørte til den Kreds af Adelsdamer, der dyrkede boglige Kunster, særlig Poesi, og var vel bevandrede i Fædrelandets Historie.³²⁾ Alt tyder paa, at Døtrene havde faaet en omhyggelig Opdragelse. De havde til Huslærer haft en Præstesøn fra Kværndrup, Jacob Christensen, som Biskop Jakob Madsen kalder en lærd ung Mand, og som senere blev Rektor i Nyborg og tilsidst Præst i Gislev. At Datteren Elisabeth kun godt en halv Snes Aar gammel afskrev en Del historiske Rim om de danske Konger og aftegnede de tilhørende Billeder samt filegnede sin Moder dette lille Værk, er et Vidnesyd om Familiens Interesser.³³⁾

Da den ene af dem, Birgitte, var bleven gift med Jakob Jakobsen Ulfeldt, og denne havde overtaget Egeskov 1618, fortsatte han, der var lærd og yndede Videnskaberne, Gaardens Traditioner i saa Henseende.

Dette sidste gælder i endnu højere Grad deres Søn Laurids

Ulfeldt, der i sin Ungdom med stor Flid lagde sig efter Videnskaberne. Han samlede sig foruden sin store Malerisamling et betydeligt Bibliotek, som efter hans Død blev købt af Kongen og indlemmet i det store kongelige Bibliotek.³⁴⁾

Ogsaa Otte Krag erhvervede sig megen Anseelse ved sin Lærdom, ikke mindst i historisk Retning, og samlede med For-

Otte Krag og Anna Rosenkrantz.
Fra Det danske Folks Hist. V.

kærlighed Bøger og Malerier. Adskillige af hans Bøger, Møbler og Rariteter, antagelig ogsaa Malerier, lod Corfitz Ulfeldt under Svenskekrigen bortføre fra Egeskov.³⁵⁾ Rester af det findes nu i det svenske kongelige Bibliotek.

At Egeskov saaledes var Hjemsted for aandelige Interesser, maatte uundgaeligt komme hele Sognet til gode. Et synligt Vidne herom var Skolehospitalet.

At der dog ogsaa i de Tider har været andre i Sognet, hvis aandelige Standpunkt har ligget over de jævreste Bønders, fremgaar af den Omstændighed, at flere af Sunds Herreds Fogeder har haft hjemme i Sognet. Af saadanne kendes i hvert Fald fra 1560erne Hans Mag i Kværndrup³⁶⁾, fra 1580erne Peder Hansen i Trunderup³⁷⁾, og fra 1630 Mads Pedersen i Trunderup⁹⁾.

Et Minde fra Tiden o. 1700 fremdroges 1859. En Husmand fandt ved Gravning i Egeskovs Have Levningerne af en Skindpung og 65 Sølvmonter, mest danske, den ældste fra 1612, den yngste, en Rigsort, fra 1749. Monterne indsendtes til den kgl. Mønt- og Medaillesamling, der tilbageholdt 3 og sendte Resten tilbage til Baron F. Bille-Brahe.

At der til de seneste Tider ofte er fundet mange gamle Monter paa Markerne omkring Pladsen for den gamle Egeskov By, er forstaaeligt. Under Markedernes Tummel og livlige Pengeomsætning har man ikke kunnet give sig Tid til at oplede enhver tabt Mønt.

I 1743 paalagde Kancelliet Amtmændene at lade forfatte Beskrivelser over deres Amter med Besvarelser af 33 Spørgsmaal. Amtmændene lod Spørgsmaalene gaa videre til Embedsmænd, Godsejere o. a. Amtmanden over Nyborg og Tranekær Amter, Theodor Adeler til Lykkesholm, modtog Besvarelser saavel fra Sognepræst Clemens Jessen i Kværndrup som fra Etatsraadinde Krag. Af sidstnævntes Besvarelse, dateret $\frac{2}{3}$ 1743, skal her meddeles følgende, der oplyser en Del om Landbrugets Tilstand paa den Tid:

»Jorden paa mit Gods er middel-frugtbar, besaaes med Rug, Byg, Havre, lidet Boghvede samt lidet Svineærter og Vikker til Hjemnytte, dog fordi der mange Steder falder ringe og til bedre Sæd ubekvem Jord, er Havresæden den meste, som saaes, der koster mindst og ikkun forslaaer lidet til Bonden til Udgifterne, da de fleste lidet eller intet Korn kan sælge, men maa tage Udgifterne af Kreaturerne, de kan tillægge, samt af Smørsamlingen om Sommeren. Ager- og Eng-Jorden er strøet iblandt hverandre og bruges saaledes, at naar en Mark besaaes, slaaes og Hø derudi, da Fællesmarken, saavel Ager- som Eng-Jorden, bruges at græsse Kreaturer udi. Ellers falder i Almindelighed Agerjorden dels større end Engene, hvorfra det kommer, at der iblandt hos Bønderne er Mangel paa Gjødske, thi uden Engene nogenlunde ækvivalerer imod Agerjorden, hvorfra den bedste Gjødnings, nemlig af Høet, bliver, maa følgelig en Del Jord af Mangel paa Gjødske enten ligge ubestaaet eller og saaes uden Gjødske med Havre, som ikkun er Bonden til liden Fordel. Af Rug, Byg og Havre haves ikke alene til fornøden Brug, men endog, naar Gud giver sin Velsignelse paa Jorden, fra Hovedgaarden til Udførsel mere og mindre, ligesom Grøden er til; men Bonden kan tildels somme Steder ikkun nære sig af de to første Slags og paa somme Steder købe til Hjælp; men af Havre kan de overalt mesten sælge noget. Af Træfrugter findes ingen Overflødighed; thi Alle har ikke Frugttræer, og naar en Bonde et Aar iblandt kan sælge et Par Tdr. Æbler eller anden Frugt, har det der-

med sit Forblivende. Paa mit Gods er ingen Dyrehaver. Paa Egeskovgaard lader jeg holde Stuterihopper. Bistader har mestendels alle Bønder, enten een eller flere; men det er ikke alle Aar de vil lykkes... Køer er det, som paa Hovedgaarden mest holdes til Smør og Ost at samle; Bønderne holde og Køer til Melk og Smør at føde sig med og, om Noget kan skyde over, til Udgifterne; holdes ellers Heste, som udkræves til Arbejdet, Faar til Føde og Klæder, item Svin, Gjæs, Høns og Ænder.³⁸⁾

Ikke mindst Svineholdet var en væsentlig Indtægtskilde. Den megen Strøskov gav gode Betingelser for Oldensvinenes Trivsel, og mangfoldige Retssager og gamle Dokumenter belyser denne vigtige Gren af gamle Tiders Agerbrug.³⁹⁾ Saa godt som al Sognets Oldenskov var i sidste Halvdel af 18. Aarhundrede kommen under Egeskovgaard.

I Tilslutning til Omtalen af Stutterihopper i foranstaaende Uddrag af Etatsraadinde Krag's Indberetning kan det oplyses, at der i Kværndrup har været udstationeret Hingste fra det i sin Tid saa berømte Frederiksborgstutteri. De havde til Huse i nuværende Damhus, Matr. Nr. 26b i Kværndrup. Hingstestalden bestod af en Plankelade. Dette Hingstestod blev nedlagt o. 1820 og Stedet købt af Gaardmand Peder Hansen Stokholm i Trunderup til hans Steddatter.⁴⁰⁾

I sørgelig Ihukommelse fra Midten af 1700erne er endnu den frygtelige Kvægpest, der hængede store Dele af vort Land. Sygdommen viste sig med Flaad fra Øjne og Næse, meget høj Feber og blodig og stinkende Diarrhoe, hvorefter Dyrene gerne døde i Løbet af 3—8 Dage. Den smittede ved direkte Berøring fra Dyr til Dyr eller ved, at Smittestoffet førtes fra den ene Besætning til den anden. Man mener, at Sygdommen er kommen fra Asien og over Rusland og Balkanlandene til det øvrige Europa. Paa Fyn viste den sig først paa Brahetrolleborg, antagelig ført dertil med nogle indkøbte holstenske Stude. I Maj 1745 døde der i en Uge 42 Dyr i en Afdeling paa 148. I alt døde i denne Forsommer paa Brahetrolleborg 215 Dyr af Sygdommen.

Forskellige forebyggende Foranstaltninger iværksattes straks, bl. a. skulde alle Dyrene aarelades og forskellige Medikamenter anvendes. »Saasnaart et Qvæg slet intet meere vil æde eller Iveret svinder merkelig hen og Melken reent forgaaer, saa er den høye Tiid at slage det for Panden og ingenlunde bie, indtil det dør af sig selv.« Dyrene skulde graves ned. $\frac{9}{7}$ s. A. udstedtes en kgl. Forordning angaaende Sygdommens Bekæmpelse.

I Kværndrup Sogn døde 193 Stk. Kvæg i 1745. Hertil kommer endda 266 paa Egeskovgaard og 160 paa denne Gaards Bøndergods, af disse sidste dog nogle i Begyndelsen af 1746.⁴¹⁾

Minder om denne frygtelige Plages Hærgen er Overleveringen om, at de pestdøde Dyr i Trunderup kastedes i Rakkerkøret⁴²⁾, samt Pesttornene, der dog ogsaa sættes i Forbindelse med Pest blandt Menneskene.

Foruden de i det foregaaende lejlighedsvis omtalte Bierhverv til Landbruget: Frugtav, Biavl og Skovbrug, maa her endnu omtales et Par: Kulsvidning og Tørvegravning.

Tavse Vidner om Kulsvidning er de sorte Pletter, undertiden med Trækulrester, som endnu i Mands Minde har kunnet erkendes der, hvor Fortidens Kulmiler har staaet. Det har ikke blot været det mindre ansete og ikke fredede Elletræ, der er svedet til Trækul, men ogsaa de ædlere og fredede Træsorter. Det var især i de Skove, der laa længst borte fra Byerne, at Kulsvidning foretoges, navnlig fordi Kullene var forholdsvis lette at befordre ad de lange og daarlige Veje; de havde kun Fjerdedelen af det raa Veds Vægt. Derfor er det især de østlige Skove i Sognet, der har lidt under denne for Skovbruget ødelæggende Drift. Da man senere blev mere nænsom over for Skovene, nøjedes man gerne med at bruge Stødbrænde, der blev tørret i Skoven og derefter hjemkørt. De paagældende Milepladser spores derfor i og ved Byerne, hvor det var lettere at passe Milerne, der krævede Tilsyn baade Dag og Nat.

Kullene anvendtes især af Smedene, men dog ogsaa af Farverne, og en Del gik maaske i Bondens egen Bilæggerovn.

Den i andre Skovegne ret almindelige Brug af Trækul som Landgildeydelse synes ikke at have været almindelig her. Der findes dog i Matriklen 1661—62 for en Gaard i Kværndrup anført, at den bl. a. skulde levere en Læst Kul foruden 10 Humlerafter.⁴³⁾

Af Sognets Moser har især Ikærmosen kunnet afgive megen Tørv. Som foran⁴⁴⁾ omtalt var den fælles for Trunderup Mænd indtil 1860. Den skal have været gravet over mindst 3 Gange. I gamle Dage blev Tørven »skaaret« op; men da Tørvemassen ikke egnede sig dertil, gik meget til Spilde. Men saa kom der engang en Mand »henne fra Landet«, fra Nyborgsiden, og bad Bymændene om at faa en Balk til noget »Traadetørv« (Trædetørv, opættet Tørv), hvad han ogsaa fik. Ved den Lejlighed fik Bymændene at se, hvorledes de kunde faa meget stærkere Tørv end tilforn, og da de

saaledes havde lært Kunsten, æltede de altid senere Tørvene.⁴⁵⁾

Set med vore Øjne var det fattige Tider, der gennemlevedes før Udskiftningen. I de Dage havde Bønderne sjældent flere Penge end til de nødvendige Skatter. En Mand i Trunderup lod engang de Ord falde: »Naar jeg og Niels Banke og Søren Træskomand har noget (Penge tilovers), saa er vi ikke gode at være nær.«⁴⁶⁾

Naar Mændene endelig engang havde lidt Penge, skulde de gerne drikkes op, og saa blev det let til Slagsmaal. — Maderne ved Spange Bro var efter Høslætten fælles Græsning for Trunderup og blev især brugt til Heste. Naar en Hest om Morgenen var løs, blev der straks tudet, og Bymændene blev samlede. Ejeren maatte da give Brændevin, og dette gik siden ud over Drengene. Dessaarsag var disse oppe Kl. 2 om Natten for at se efter Hestene. Det traf sig ellers tit, naar Bymændene kom sammen, at de handlede med Jord eller blot byttede Agre. De Penge, som saa blev givet ud, blev gerne drukket op straks.⁴⁶⁾

Nøje maatte alting tages med, for at det hele kunde løbe rundt. Det var vist ikke blot for de lækkersultne, at der blev kogt Suppe paa Pindsvin. Et fanget Pindsvin blev strøget langs ad Ryggen, med Piggene, med en Pind, til det rettede sig ud og kom frem med Hovedet, og saa blev Hovedet hugget af med en Økse og en Kølle. Suppen kogtes som Hønssekødssuppe, med hvilken den havde ikke ringe Lighed. Folk med Jægernatur satte Pris paa Pindsvinekød, ogsaa som Steg. Men Kvindfolkene kunde nok finde paa at være lede ved det. Der skulde være to Slags Pindsvin: de almindeligste med spids Snude og saa nogle med bred Snude som en rigtig Gris. Disse sidste skulde være de bedste. De fandtes i Mads Bankes Have i Trunderup.⁴⁷⁾

Et Indblik i ejendommelig Tro og Levevis i gammel Tid giver følgende: Naar en Kok var bleven tre Aar gammel, saa kunde den gøre Æg, og naar disse Kokæg blev lagt ud, saa blev der nogle slemme farlige Orme af dem, mente man. Gamle Grete Sørens i Trunderup havde en saadan gammel Kok, som man sagde der kunde gøre Æg. Den sad hver Nat ved hendes Seng, fordi hun ikke kunde høre Klokkeren gaa; men naar Kokken raabte, saa vidste hun, hvad Klokkeren var.⁴⁸⁾

Et Minde fra Fællesskabets Tid ligger gemt i Navnet »Hviletornen«. Det var en stor Tornebusk i Præstemarken, omtrent lige for Skovdam, hvor der ved den ene Side var Sten, som Malkepigerne altid hvilede paa, naar de gik hjem fra Malkning i

Trættes- og Grønbjergvænget.⁴⁹⁾ Paa Udskiftningstiden stod der ogsaa i Præstemarken en mægtig Bøg, som Pigerne ligeledes brugte at hvile under, naar de skulde i Vængerne for at malke. Den gav Skygge paa solvarme Dage og Ly mod Uvejrsbyger.⁵⁰⁾

Til Billedet af den Tids Bondeliv hører ogsaa de berygtede Koner, der gerne benævnedes Hekse. Kværndrup By alene husede paa een Gang tre⁵¹⁾. Men ogsaa Sognets andre Byer havde deres. Gultved saaledes Mette Vægters i Babeshus, som der blev fortalt slemme Ting om.⁵²⁾

Med Udskiftningen indledes en helt ny Tid. Slutningen af 1700erne er de store Landboreformers Tid. Størst Glans har Eftertiden tillagt Stavnsbaandsløsningen 1788. Men det, der betegner den mest gennemgribende Reform, er dog Udskiftningen. Hidtil havde de enkelte Gaarde haft deres Jorder fordelt mellem hverandre, saaledes at det set med vore Øjne maatte medføre uhyre Besværligheder og afstedkomme idelige Tvistigheder. Nu skulde Byernes Jorder opmaales, takseres og deles, saa hver Mand fik sin Part mest muligt samlet. Det krævede en ikke ringe Velvillighed og Hensynstagen fra de enkeltes Side, og det hele kom til at glide i en forbausende Grad.

Grundlaget for det hele dannedes af nogle forberedende Forordninger, den første fra 1758, og den store sammenfattende Forordning fra 1781.

For Kværndrup Sogns Vedkommende tog man først fat i Gultved. Her foretoges Udskiftningen allerede 1786.⁵³⁾ Saa fulgte Trunderup i 1789. Her forrettedes Opmaalingen af Landmaaler Tornfeldt, medens selve Udskiftningen foretoges af Stiftslandinspektør Berg. Der var dengang kun tre Selvejere i Byen. Af udenbys boende, der havde Lodder i Byens Fang nævnes kun Præsten og Degnen. Deres Lodder maatte først udskiftes.⁵⁴⁾ Ikær Mose brugtes dog i Fællesskab lige til 1860.⁵⁵⁾ Saa fulgte Kværndrup efter i 1801⁵⁶⁾ og Egeskov i 1805⁵⁷⁾.

Udskiftningskortene, der tidligere opbevaredes paa Egeskov Godskontor, deponeredes i 1935 af Greve Ahlefeldt Laurvig Bille i Landsarkivet i Odense. Forinden lod Greven fremstille fotografiske Kopier, som han skænkede Kommunen. De pryder nu Sogneraadslokalets Vægge.

Udskiftningen efterfulgtes af en Opgangstid for Landbruget og dermed for hele Sagnet, som næppe har sin Lige i Sognets Historie. Kom der end Krisetider her saavel som for det øvrige

Land, saaledes efter Napoleonskrigene og Statsbankerotten og senere ved Kornudførselens Standsning og Overgangen til Smør- og Flæskeudførselen, saa er dog det siden Udskiftningen forløbne halvandet Aarhundrede i store Træk en enestaaende rig Opgangstid.

En af Sognets Bønder, der selv har været med i det sidste halve Aarhundredes Udvikling, skriver saaledes:

»Det vilde være interessant, om vi nu kunde følge disse gamle Bønder i deres daglige Færd gennem nogle Aarhundreder. Det første Billede vil da være Hovbonden, der tidlig paa Morgenen under Ridefogedens Opsigt møder paa Hovmarken til Dagens Slid. Det er forstaaeligt, om han ikke just har anstrengt sig mere end højst nødvendigt. Sit eget skulde han jo passe, naar Naadigherren levnede ham Tid dertil. Det vilde ogsaa være af Værdi at se disse Bønder tage Sæde paa Bystævnen og forhandle deres fælles Sager.

Udskiftningen og Overgangen til Selveje forandrer igen Billedet. Nu maatte hver paa en vis Maade mere hytte sig selv, og det er vel tvivlsomt, om Prioriteterne og Skatterne ikke ofte nu var en lige saa streng Herre, som Naadigherren sommetider havde været. Nu hang de jo personlig paa den, hvis Skatterne ikke blev betalt i rette Tid. — Let har det sikkert ikke altid været.

Hen imod 1840 og 50 synes det, som Forholdene har bedret sig noget. Man fik lært at udgrøfte og senere dræne Jorden, og navnlig Merglingen forøgede Foldene i en Grad, man ikke tidligere havde haft Anelse om. Denne forbedrede Drift og stigende Kornpriser gav i 1860erne og 70erne Landbruget gode Kaar. Og saa ser vi Karlene Vinteren igennem, indtil Tærskemaskinen kom i Brug — vistnok o. 1870 — staa med Plejlen i Loen. Hver Uge kørte Gaardmanden til Byen med et Læs Korn og fik kontante Penge med hjem. Inde arbejdede Konen og Pigerne med Mælken og kærned Smør og lavede Ost. Det var i den Tid, enhver ung Pige med Respekt for sig selv skulde lære Mejeri. Det har efter alt at dømme været, hvad man kalder gode Tider for Landbruget. Men arbejdes skulde der. Den sædvanlige Arbejdstid var om Sommeren fra Kl. 4 Morgen til Kl. 7 Aften. Og efter den Tid skulde Pigerne endda malke til Aften. Det nedværdigede et ordentligt Mandfolk sig ikke til den Gang.

Og saa faar vi alligevel et Indtryk af, som Folk den Gang havde saa uendelig god Tid. Om en Mand, der i 1850 boede i

Matr. Nr. 10 i Gultved, fortalte de gamle, at han gik til Svendborg med en halv Snes Æg. Eller han spadserede den Tur, naar han manglede et Sæt Træskobeslag. Og han gik om Morgenen. For naar de andre Bymænd kørte derud og var naaet ud efter Svendborg, mødte de ham, der da var paa Hjemvejen. Om samme Mand fortælles, at da han en Gang var kørende derud, traf han en Mand

Gaardmandsfolk i Trunderup.

Jens Hansen (1823—1919) og Gertrud, f. Hansdatter (1830—1913), Kildemosegaard,
Emil Hansen, Svendborg, fot.

fra Trunderup Mark, Johan Hyre, og tilbød ham Køring hjem. »Nu kan vi jo gaa ud af Byen«, sagde han ved Starten fra Svendborg. Da de naaede »Kabersmedien« — ved Sogneskellet mellem Lunde og Kværndrup — mente Gultvedmanden, at nu maatte de vel hellere sidde op. Johan Hyre sagde Tak, nu kunde det være det samme!

Men Tiderne veksler. Hen imod og straks efter 1880 faldt Kornpriserne uhyggeligt, og Merglingens Virkninger tabte sig. Man havde jo ved det stærke Kornsalg drevet ikke saa lidt Rovdrift. Fremsynte Mænd saa, at der maatte lægges om paa en anden

Bov. I Løbet af forholdsvis kort Tid blev Driften lagt om fra Kornsalg til Mejeribrug. Roerne indførtes i Sædskiftet, Malkekvægets Fodring blev nu noget af en Videnskab, og Svineholdet udvidedes.

Det er bemærkelsesværdigt, at hele denne Omlægning skete paa mindre end en halv Snes Aar. Fra omtrent Midten af 1880erne og til først i 90erne var det hele saa at sige foregaaet. Mælkevognene til og fra Mejeriet blev nu et fast Led i Gadebilledet.

Disse Bønder fra sidste Fjerdedel af forrige Aarhundrede har, som jeg har kendt dem, min Sympati. Der var over dem en i god Forstand stovt Selvhævdelse. De var — de fleste af dem da —

arbejdsomme og flittige og ejede i særlig Grad det, vi nu kalder Arbejdets Glæde. Men de kunde ogsaa ved Sammenkomster af selskabelig Art sammen med deres umiddelbare Glæde føre Samtaler om alvorlige Ting, som det var en Glæde for større Børn og Unge at lytte til. De var, som Jakob Knudsen siger det, rodfæstede.«⁵⁸⁾

At den ældre Tids Bønder ikke har været blottet for Selvhævdelse, naar saadan udkrævedes, viser følgende:

»Diligencekuskene med Uniform og Posthorn skal tit have været ret storsnude og hensynsløse over for andre kørende. Men de kunde ogsaa træffe deres Overmand. Saaledes mødte en Postkører en Gang paa Landevejen ved »Skrædderhuset« en Gaardmand fra Trunderup, Peder Stokholm. Kusken skældte ud over Bonden, som han mente ikke holdt nok til Siden. Men denne, der paa alle Maader var, hvad man kalder Karl for sit Hat, trak ham ned fra Bukken. Og med det Udbrud: »Han kommer her med sine Parlamentsbukser og vil overfalde en Bonde, men jeg skal, saa bandte jeg, vise dig, at du har truffet den rette!« gennempryggede han ham eftertrykkeligt. Forhaabentlig har Lektionen hjulpet.«⁵⁸⁾

Følgende spredte Træk til Belysning af enkelte Sider af Sognets Forhold i Tiden siden Udskiftningen kan her medtages:

I de fire første Aartier i det 19. Aarhundrede var der i Trunderup et saakaldt Foermandslav med Forpligtelse til at befordre Rejsende til enhver Tid. Det var de fire Gaarde i den sydlige Bydel: Højgaard, Møllegaard, Tangens, hvor der var Kro og derfor sagtens ogsaa den egentlige Station, og Matr. Nr. 3, hvor der tidligere havde været Kro, der havde denne Rettighed. Det var vistnok alle Gaarde, som enten var gamle jordegne Bøndergaarde eller Krongods, og som derfor var Hoveripligten fri. Dette sidste gjaldt dog ikke Tangens. Stundom vilde Foermændene i Nyborg og Faaborg pudse dem og ikke standse og skifte i Trunderup, som de skulde. Køre igennem Byen kunde de dog ikke, uden at man opdagede dem, men saa lagde de Vejen om ad Ringe og kørte saaledes hele Turen. Denne Vognmandskørsel hørte op, da Kroen i Kværndrup blev anlagt.⁵⁹⁾

I Trunderup By var Sædskiftet før Brakkens Indførelse saaledes: først saaede man Skræppehavre i den ompløjede Læg; naar den var indhøstet, pløjede man Stubben om om Efteraaret og

saaede deri Rug. Saa først 3. Aar saaede man Byg i Rugstubben; den blev da pløjet baade om Efteraaret og om Foraaret.⁵⁹⁾

Rs. Jensen, Trunderup, f. 1860, fortæller i 1941: »Jeg har set en Mand tøjre sine Faar i Humleranker. Det var der ikke ret mange og gjorde; men Tiden var jo fattig. Det var en af Udflytterne ude i et af Troldestederne sydøst for Ikjær; de tager Skellet. Den uderste var Rasmus Trolde. De havde Troldenavnet alle undtagen en enkelt Kone; hun havde det ikke; men hun var klog Kone. Hun havde saa mange Bøger. Jeg mener, han hed Anders Trolde, ham med Humlerankerne. Han havde en Gaard. Han lavede selv Tøjret. De skulde snoes vaade. Jeg undrede mig over det som Dreng. Det var i det tørre Aar 1868. Vi fik Lov til at drive Køerne paa Ikjær Mose, for vi havde ikke Spire paa Markerne. Det Aar kom der ikke Regn, fra vi saaede, til vi høstede. Det er der ikke nogen og har oplevet uden det ene Aar. Der tøjrede han ogsaa sine Faar. Jeg har saadan et Tøjrliggende. Det maa have været brugt i Tangegaarden, for der har jeg faaet det.«⁶⁰⁾

»Langs Markskellet mellem Nørremose paa den ene Side og Gultved Bymark og Strarupmarken paa den anden har Egnen fra gammel Tid været berygtet paa Grund af sin Vildsomhed, og mange er de Æventyr, som er fortalte derom. Selv om Dagen, naar det blot var en Smule taaget, for Folk vild her, ikke at tale om ved Nattetider, selv i maanelyst Vej. — For mange Aar siden gik en Pige over Nørremose fra Gultved efter Trunderup. Hun gik ynkelig vild her, og havde endda fire Hjulnav i en Sæk at bære paa. Min Bedstefar, der gik og pløjede, hjalp hende paa ret Vej. — Pastor Rottbøll i Kværndrup gik en Aften fra Gultvedholm og mente at gaa hjem. Han var imidlertid gaaet ud af forkert Port af Gaarden, kom over Nørremose, og først midt paa Natten naaede han som vildfarende Mand til en Gaard i Trunderup, og blev da vist paa rette Vej. Selv meget stedkendte Folk har ofte faret vild her, og de gaar da næsten altid avet om, saa de gaar i Ring.«⁵⁹⁾

Før den foran⁶¹⁾ omtalte Fattiggaard paa Trunderup Dong opførtes, gjorde et Hus, der gik under Navnet Skræderhuset, Tjeneste som Fattighus. Det laa ved et Sving paa Svendborg—Odense Landevejen omtrent midt mellem Kværndrup og Gultved. Det blev bygget 1832—33 paa et Stykke Jord, kaldet »Degnekrogen«, som den daværende Ejer af Gamle Lundsgaard, Henrik

Lundsgaard, købte og lagde ind til sin Gaard. Det var i lang Tid foruden Babeshus det eneste Hus ved Landevejen mellem de to Byer, og den afsides Beliggenhed fortæller tydeligt nok, at man ikke ønskede at have de fattige paa for nært Hold.

Rs. Holm, født paa Gultvedholm 1877, fortæller: Jeg skal nævne et Par Typer, som boede der i Firserne, og som var ret ejendommelige. Den ene hed Marie Klemmensen. Hun var klædt i en Dragt af Pjalter i alle Regnbuens Farver og var ellers, hvad man dengang kaldte noget sær. Der sagdes, hun var bleven det over en Kæreste. Naar hun kom med sin Mælkespand og bad om en Taar Mælk i Guds Navn, kyssede hun vi Børn paa Haanden og kaldte os Drengene for lille Naadigherre og mine Søstre for smaa Komtesser. Vi kunde ikke lide det Kysseri. Ellers var hun Godheden selv og gik ogsaa lejlighedsvis paa Arbejde. Den anden, der ligeledes regelmæssig kom og fik en Taar Mælk, et Stykke Flæsk, eller hvad der nu kunde falde af, kaldte vi »store Maren«. Hun var, som Navnet antyder, karlestor og svær. Man sagde, hun røg Tobak og brugte Skraa. Man saa jo lidt anderledes paa, at Kvinder røg, dengang. — Ildebrændsel fik de paa den Maade, at Gaardmændene efter Tilsigelse leverede dem nogle Sække Tørv. Jeg har som ung flere Gange været afsted med Tørv til dem. Desuden fik de fra Egeskov Gods hver et Læs Brænde, som saa blev kørt til dem af de kørepligtige i Sognet.⁵⁸⁾

Samtidig med »Marie Klemes« og »Store Maren« boede »Hendrik Lollænder« i »Skræderhuset«. Disse tre boede i den sønden Side. I den norden Side boede en, der blev kaldt »Glenten«, og »Marie Bøjens«. Særlig »Glenten« fik Skyld for Trolddom. Det fortæltes, at engang hun var ude at tigge og inde i Hans Stokholms Gaard i Trunderup Dong og bad om en Fjervinge, gav de hende kun en Venstrevinge. Men Dagen efter var alle Højrevingerne paa samtlige deres Gæs klippede, saa de dueede ikke til at feje med.⁶²⁾

Skræderhuset blev liggende der, ogsaa efter at det som Fattighus var bleven afløst af Fattiggarden paa Trunderup Dong. Nogen Pryd for Egnen har det næppe været. ^{30/6} 1916 sender Niels Jensen, Bleget, til Sogneraadet følgende Forslag, der her gengives, ogsaa for at meddele en Prøve paa den »Poesi«, kommunale Sager kan afføde:

Hist, hvor Vejen slaar en Bugt,
ligger der et Hus saa smukt,
Væggene lidt skæue staa,
Ruderne er faa og smaa,
Under Taget Spurve kvidre,
skønt af Tag er ej vid're.

Vindusrammerne itu,
Glasset falder ind og ud
ved den gamle møre Væg
under Tagets tynde Skæg.
Grunden smuldrer, Hjørnet hælder,
rundt omkring gror grimme Nælder.

Vandringsmand fra By til By
ikke mer kan finde Ly;
Alt derinde er saa raadt,
Loftet hullet, Gulvet vaadt,
Døren af sit Hængsel synker,
alt her har saa dybe Rynker.

Derfor vil jeg foreslaa,
at vort gode Sogneraad
fjerner denne »Kasse« snart.
Alt er ligetil og klart;
Sælg det hele, Hytten, Pladsen,
— Pengene i Sparekassen.⁶³⁾

Men Huset ligger der endnu i 1942. Det anvendes nu som en Slags Husvildebarak.

Blandt de navnkundige Mænd, der er udgaaet fra Kværndrup Sogn, maa nævnes et Par Præstesønner. Men da de ud over deres Barndom kun har opholdt sig en kort Tid i Sognet, og da deres Virksomhed ikke har særlig Tilknytning til eller Betydning for Sognet, skal de kun omtales korteligt.

Den ene er Rasmus Lassens Søn Axel Frederik Lassen. Han blev født i Kværndrup Præstegaard ^{12/6} 1789. Efter at have begyndt sin Uddannelse til Læge ved Universitetet i Kiel gik han frivilligt med paa fransk Side i Napoleonskrigene. Han blev Bataillonskirurg. Skønt han aldrig fik nogen afsluttende Uddannelse, udøvede han i hele sin senere Levetid en ret omfattende Lægevirksomhed, først med Ophold i Kværndrup og senere paa Nordvestfyn, hvor han i sine sidste 26 Aar boede i en Gaard i Fjellerup. Han blev aldrig gift. Paa Grund af sin Forkærlighed for hvid Paaklædning og hvide Rideheste gik han under Navnet »den hvide Doktor«. Han var en Særling, og der gaar endnu Frasagn om hans afstikkende Væsen og Optræden. I Aarenes Løb samlede han en meget stor Samling Oldsager, o. 19000 Nr., som han i 1871 overdrog til Odense Kommune mod en aarlig Livrente paa 300 Rd. Denne Samling, øget med en senere erhvervet Samling, som han sammen med et klækkeligt Pengebeløb skænkede til Fyns Stiftsmuseum, kom til at udgøre Hovedstammen i Museets Oldsagssamling. Han var kort i Forvejen tildelt Fortjenstmedaljen i Guld for Samlerflid. Han døde i Fjellerup ^{9/8} 1883 og ligger begravet paa Fjelsted Kirkegaard, hvor en Kreds af Egnens Beboere i 1918 lod rejse en Natursten med Navn og Aarstal paa Graven.⁶⁴⁾

Den anden er Ludvig Tage Christian Müller Feilberg. Han var Søn af Ludvig Feilberg og født i Husby ved Ringkøbing $31/3$ 1849. Men da han, fra han var 1, til han var 15 Aar gammel, havde sit Hjem i Kværndrup Præstegaard, modtog han her alle sine Barndomsindtryk, der for ham blev saa betydningsfulde. Da Forældrene fra Kværndrup flyttede til København, fik han sin Uddannelse her. Han havde tidligere kun modtaget Privatundervisning. I 1874 blev han cand. polyt. Efter forskellig Ingeniør- og Lærervirksomhed blev han 1883 Docent i Jord- og Vandbygningslære samt Tegning ved Landbohøjskolen, og i denne Stilling blev han til sin Død $20/9$ 1912. Fra 1887 var han desuden Ministeriets Tilsynsførende ved Folkehøjskolerne, senere tillige ved Landbrugs- og Hushold-

Axel Fr. Lassen.

Efter malet Portræt. G. Weisholt, Odense, fot.

ningsskolerne og ved forskellige Lærerkursus. I 1879 blev han gift med Præstedatteren Nikoline Henriette Oktavia Lund, født i Vigerslev $26/9$ 1855, død $5/9$ 1912. Ludvig Feilbergs største Betydning ligger ikke inden for hans Fag, skønt han ogsaa her har ydet Indsats af varig Værd, f. Eks. gennem »Kortfattet Lærebog i Teknisk Mekanik«, 1890, og Medarbejderskab ved E. Møller-Holsts »Landbrugs-Ordbog«, men inden for Filosofien. Fra sin tidlige Ungdom og Livet igennem nedskrev han Iagttagelser og Studier over sit Sjæleliv, især sine Følelæsestilstande. For at hjælpe andre til sjælelig Renselse og Styrkelse begyndte han at offentliggøre noget af sit store indsamlede og bearbejdede Stof. Det blev til en Række betydelige Arbejder, af hvilke de vigtigste er: »Om størst Udbytte af Sjælsevner«, 1881; »Holbergs Træ i

Fiolstræde«, 1882; »Om Ligeløb og Kredsning i Sjælelivet«, 1896; »Om sjælelig Ringhed«, 1899—1902; »Naturlærers Leve-ABC«, 1905—07. Af disse er den førstnævnte tillige udkommen i baade tysk og svensk Udgave. Efter hans Død er hans »Samlede Skrifter« udkommen i 2 Udgaver, og der er dannet en Forening for Udbredelse af Kendskab til hans Tanker, der navnlig har fundet

Ludvig Feilberg.

Efter Viggo Cavling: Ludvig Feilberg.

Udbredelse inden for Folkehøjskolen, hvor hans Bestræbelser for en Forædling af Sjælelivet har haft ikke ringe Betydning.⁶⁵⁾

Det er for øvrigt en anseelig Række betydelige Mænd, hvis Navne er knyttet til Kværndrup Sogn. Foruden de Præster, der rager op over Jævnmaalet, og dem, der vil blive omtalt i det følgende, kan især nævnes adskillige af Egeskovgaards Besiddere. Flere af disse har paa hæderlig Maade faaet deres Navne indskrevet i Danmarks Historie.

Allerede med Skinkelerne møder der os Navne, der er fremme blandt de betyvende

i Landet. Laurids Skinkel blev optaget i Rigsraadet og har saaledes kunnet lægge sit Lod i Vægtskaalen, naar vigtige Beslutninger for Land og Rige skulde tages.

Frands Brockenhuus havde Befaling over de tre Fjerdele af Fyns Stift. Hans betydelige Evner brugtes paa mangfoldige Maader i Rigens Tjeneste. Har hørte til de ledende Mænd i Kongens Omgivelser og deltog paa fremskudte og udsatte Poster i Krige baade til Søs og til Lands, til sidst som Rigens Marsk.

Ogsaa Sønnen Laurids Brockenhuus spillede en ret betyvende Rolle, dog mest paa den hjemlige Ø.

Blandt Ulfelderne indtager navnlig Jakob Ulfeldt en smuk Plads. Han var Rigsraad og Kansler, og der gik næppe et Aar, uden at han var ude i diplomatisk Sendelse.

Ogsaa den Søn, Laurids Ulfeldt, der fulgte efter Faderen paa Egeskov, har indskrevet sit Navn i Rigshistorien og gjort det med Ære. Dette første kan ogsaa i høj Grad siges om en anden af Sønnerne, Corfitz; men med Hensyn til Æren stiller det sig jo her noget anderledes.

Med Otte Krag møder os igen en af de store og førende Skikkelser i dansk Historie. Han var saavel før som navnlig under og da ogsaa efter Enevældens Indførelse sin Stands og sin Regerings betroede Mand.

Ogsaa Sønnen, Niels Krag, om hvem hans Hovmester Johan Monrad med vanlig Forkærlighed for store Ord skriver, at »der var de, der torde sige, der var meere Forstand i hans mindste Finger end i hans Faderss gandske Legeme«,⁶⁶) traadte i Statens Tjeneste, sidst som Deputeret i Finanserne. Han havde Sæde i Kommissionen angaaende Vornedskabets Ophævelse, hvilken Foranstaltning han billigede.

Henrik Bille-Brahe var ikke alene Stiftamtmand over Fyn og Langeland, men deltog ogsaa paa anden fremtrædende Maade i Landets Administration.

Frantz Preben Bille-Brahe udfoldede en betydningsfuld diplomatisk Virksomhed ved forskellige europæiske Hoffer, endog med Titel af overordentlig Gesandt og befuldmægtiget Minister, indtil han afbrød sin Karriere for helt at samle sig om Godssets Drift. Her blev han bistaaet af Mænd som Godsforvalter F. Wognsen paa Fallegaard og Tømmermand Lars Hansen, Trunderup. Wognsen var »en Hædersmand, der altid handlede paa retfærdig Maade saavel mod Bønder som Herskab«. Lars Hansen havde engang hugget sit ene Knæ saa slemt med en Økse, at Lægerne efter forgæves at have kureret paa ham vilde save Benet af. Men »den hvide Doktor« kurerede Benet, saa han beholdt det og blev arbejdsdygtig lige til sit 92de Aar. Men Benet blev stift, og han maatte ombytte Tømmer- med Hjulmandshaandværket. Han stod meget højt saavel hos Herskabet som hos Godsforvalteren. Han var en bestemt og fremsynet Mand, og Oplysninger mellem Bønderne og Godsforvalteren gik gennem ham. Fæsterne var ikke altid glade ved ham; de vilde bygge smaa og smalle Huse; men Lars Hjulmand sagde: »Vil I have Hjælp fra Godset i Form af Egetræ, Sten eller andet, saa maa der bygges med 3½ Alen Stolper, 14 Alens Vidde og 11—12 Alen Spær. Det er jo Mening, at I skal avle langt mere, end I nu gør, og saa skal der Husrum

til.« Og Fæsterne maatte bøje sig, for Lars Hjulmand var en bestemt Mand, og mange har nok senere tænkt paa Lars Hjulmand med Tak for hans Forudseenhed.⁸⁷⁾

Efterfølgeren paa Egeskov, Julius Ahlefeldt Laurvig Bille, udfoldede som sin Forgænger en sjælden Energi og Dygtighed i Godsets Administration; men det kan vist siges, at han med lige saa stor Energi og Dygtighed arbejdede med kommunale Sager. Der er sagt om ham, at næppe noget glædede ham mere, end »naar det gik hele Sognet vel.«

Denne Linie: ualmindelig dygtig Administration af den store Gaard med de udstrakte Marker og Skove forenet med interesseret Deltagelse i offentlige Sager inden for Kommunen og Landsdelen følges ogsaa paa den smukkeste Maade af den nulevende Generation paa Egeskov.

Af skelsættende Begivenheder i det 19. Aarhundrede maa nævnes den kommunale Forvaltnings Indførelse 1842 og i Forbindelse hermed det vaagnende politiske Liv, der brød frem i 30erne, samlende sig om Valg til de raadgivende Stænderforsamlinger, fortsattes i 40erne, samlende sig om Valg til den grundlovgivende Rigsforsamling, og ved de efterfølgende Rigsdagsvalg.

Kværndrup blev udpeget til Valgsted for Svendborg Amts 2. Valgkreds, vel nok paa Grund af Beliggenheden; her var Skæringspunktet for de to store Landeveje, og desuden stiledede Mulle-
rupvejen ligeledes mod Kværndrup.

Valgdagene, der indtraf hvert tredie Aar, hørte til Byens store Dage. Paa den Dag mødte Vælgere rundt om fra Valgkredsen for personligt at afgive deres Stemme. En af Sognets Mænd, der adskillige Gange har oplevet Valgdagen i Kværndrup, skildrer den saaledes:

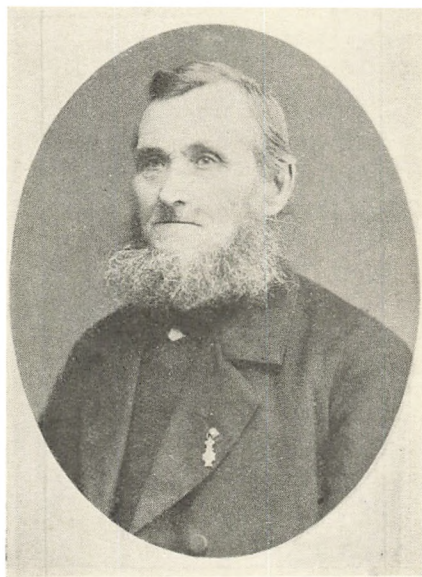
»Til en Begyndelse var Deltagelsen vistnok ikke stor. Nogle af de mest oplyste og interesserede fra hvert Sogn mødte og afgjorde, hvem der i de følgende 3 Aar skulde repræsentere Kredsen paa Rigsdagen. Men lang Tid gik jo ikke hen, før de politiske Bølger gik højt og fremkaldte en mere almindelig Deltagelse. Og da kan det jo nok være, der kom Folk til Kværndrup. Fra alle Sider i den udstrakte Kreds kom man gaaende og kørende og tog ind paa sine bestemte Steder med Hest og Vogn og medbragt Mad. Hver Gaard og Hus havde sine bestemte Gæster, man ventede ved den Lejlighed, enten det saa var Familieskab eller fælles politisk Overbevisning, der var Grunden. — Det er tilladt

at tro, at dette at faa Begivenheden saa at sige ind paa Livet har øget den politiske Interesse i Sognet. Ved Aarhundredskiftet blev Kredsen Valgsted flyttet til Gudme (Nyborg—Svendborg Banen var da kommet i Gang), og Kværndrup Sogn blev den Begivenhed fattigere.«⁵⁸)

Allerede i 1852 valgtes en af Sognets egne Mænd til Kredsen Folketingsmand. Det var Jens Jensen fra Nørremosegaard i Trunderup.

Jens Jensen hørte til en Slægt, der i et Par Hundrede Aar havde haft Hjemsted i Trunderup. Han var født i Nørremosegaard ^{24/12} 1812. Hjemmet, dengang den midterste af en Trillinggaard midt i Trunderup By, var fattigt, og det mærkedes paa baade Kost og Klæder. Da hans Fader var kommen til Skade ved uheldig Kørsel, maatte Jens allerede i 15—16 Aars Alderen høste og slaa til Hove. »Kan du det, lille?« sagde Ladefogden, for Jens var kun lille og klejn. »Jeg skal gøre det saa godt, jeg kan«, svarede han. Og lidt efter sagde Ladefogden: »Kan du blive ved at fli det saadan, saa er det godt«. — Niels Stykkusk gik foran, og da de begyndte paa anden Omgang, udbød han: »Er du her endnu?«, »Ja, jeg er«, »Det havde jeg ikke troet dig til.«

Han blev allerede som ung Foregangsmand med Hensyn til Landbruget. Han begyndte saaledes med Dræning, Brak og Efteraarspløjning, ligesom han med Held begyndte at dyrke Kartofler i Marken; tidligere mente man, at det kun kunde lade sig gøre i Haven. Da Gaarden var brøstfældig, blev den i 1840—41 udflyttet og nyopført uden for Byen. Ved samme Tid fik Jens Jensen den i Fæste efter Faderen, og da Gaarden stod færdig, holdt han Bryllup med Anne Hansdatter, en Gaardmandsdatter i Trunderup. De fik 10 Børn, hvoraf dog kun otte naaede den voksne

Jens Jensen.
R. Hansen, Ringe, fot.

Alder. Hvorledes de skulde faa denne Børneflok opdraget og undervist, voldte dem megen Overvejelse og Ængstelse. Som foran⁶⁸) fortalt endte det med, at de selv begyndte at undervise dem hjemme, og dette blev Begyndelsen til Trunderup Friskole.

Jens Jensens politiske Interesse blev tidligt vakt. Han var frisindet i Politik saavel som i Skole- og Kirkespørgsmaal. Han

Anne Jensen, f. Hansdatter.
Chr. Petersen, Ryslinge, fot.

sluttede sig fra første Færd til Valgmenigheden i Ryslinge og hørte til dem, der formaaede den afskedigede Vilhelm Birkedal til at blive i Ryslinge som Præst. Som Politiker var han Venstremand.

Efter at være bleven valgt i Kværndrup 1852 var han Folketingsmand omtrent uafbrudt til 1876. I 1857 blev han valgt ind i Rigsraadet. Fra 1878 til 1886 var han Landstingsmand. 1862 udnævntes han til Dannebrogsmænd. En Tid lang var han Medlem af det forenede Venstres Bestyrelse. Da han første Gang blev valgt ind i Folketinget, var Spørgsmaalene om Toldgrænsens Flytning, om Helstaten og om Arvefølgen

i Forgrunden. Han stod dengang nær de national-liberale, hørte til en lille Gruppe, der stundom blev kaldt den grundtvigske. En Tid havde han i Rigsdagssalen sin Plads ved Siden af N. F. S. Grundtvig. Gennem lang Tid boede han sammen med N. J. Termansen, og sammen med ham og Jens Jørgensen, Bjerregaard, besøgte han ofte Grundtvig i dennes Hjem.

Anne Hansdatter var ham en udmærket Hustru og blev en fortrinlig Moder for den store Børneflok. Hun var livlig og sang og fortalte gerne for Børnene. Hun var levende optaget af Højskolebevægelsen, og hendes dybt religiøse Indstilling havde stor Indflydelse paa Mand og Børn.

Anne døde 1897 og Jens Jensen 1906.

Til Anne Hansdatters Jordefærd skrev Morten Eskesen en Mindesang, hvori det hedder:

Dyb og ærlig Muldjord favned	Lyde selv og siden byde,
aarle der Guds Riges Sæd,	høre ret og svare vel,
saa den Rødder slog og gavned,	takke Gud ved Frugt at yde
hvor hun smilede og græd,	var for hende Ret og Skæl.
syslede med villig Aand,	Livslyst var ved hendes Bord,
med en tro og sikker Haand.	Livslyst og i hendes Spor. ⁶⁹⁾

Af deres Børn fortjener Peder og Jens særlig Omtale.

Peder Jensen blev født ^{16/1} 1846. Den Paavirkning og Undervisning, han modtog i Hjemmet og Friskolen, fik den største Betydning for hans Udvikling og Livsførelse. Han blev konfirmeret af Vilhelm Birkedal i Ryslinge. Derefter var han nogle Aar hjemme, hvor han tidligt maatte gøre Karls Arbejde. Naar Moderen i hans Barndom for ham og hans Søskende sang de gamle Viser, bl. a. Brudstykker af Visen om Dronning Dagmar, og fortalte Eventyr og Sagn fra Egnen, lyttede han med Lyst, og hvad Farfaderen og andre i hans Barndom og Ungdom fortalte om Egnens Forhold og Historie, bundfældede sig i hans Sind og blev en Mindeskat, som han altid trofast bevarede, gennem Aarene øgede ved Studier og gjorde frugtbar for andre. Allerede i Fjortenaarsalderen begyndte han at sende Optegnelser til Svend Grundtvig, og senere blev han en af Evald Tang Kristensens flittigste og bedste Medarbejdere.

1862—63 var han Elev paa C. Kolds Højskole i Dalum, og her tilegnede han sig mange Kundskaber, ogsaa ud over Højskolefagene. I de Aar, han derefter igen tilbragte hjemme, øgede han sine Kundskaber ved Selvstudium («læste noget, hørte mere», siger han selv) samtidig med, at han tog flittig Del i Husflidsarbejde og Skyttebevægelse. Han drev det endog til at være Bøsse-mager for Skytteforeningerne, ikke blot Sognets egen Forening⁷⁰⁾.

I 1872 rejste han til København for at forberede sig til Optagelse paa Landbohøjskolen, hvor han derefter uddannede sig til Dyrslæge. Efter endt Eksamen nedsatte han sig i 1876 som Dyrslæge i Kværndrup. Aaret efter holdt han Bryllup med Inger Marie Pedersen, en Gaardmandsdatter fra Ferup ved Kolding. Hun havde været i hans Hjem, før han begyndte at læse til Dyrslæge. Hun døde allerede 1883.

Foruden at passe sin lille Landejendom og den store Dyrslægepraksis tog han Del i Sognets offentlige Liv. Friskole-, Husflids-

og Skyttesag var han altid virksom for. Han var den drivende Kraft ved Opførelsen af Forsamlingshuset og Husflidsskolen og virksom for Anlæggelsen af Bakkelunden. Han var Medlem af og en Tid Formand for Sogneraadet og Formand for Foredragsforeningen. Endvidere var han Medstifter af og Bestyrelsesmedlem i Svendborg Amts historiske Samfund og i mange Aar Dom-

Peder Jensen.

mer for svære Heste ved Svendborg Amts landøkonomiske Selskabs Dyrskuer, der i en Aarrække afholdtes i Kværndrup, men senere, da Faaborg—Ringe Banen var blevet aabnet, flyttedes til Ringe.

Desuden udfoldede han en omfattende Forfattervirksomhed. I »Maanedsskrift for Dyr læger« skrev han en Række faglige Artikler, af hvilke en blev prisbelønnet af Veterinærskolens Jubilæumsfond. Af hans til Evald Tang Kristensen indsendte Folkemindeoptegnelser blev især mange trykt i »Skattegraveren« og »Danske Sagn«.

Til Lars Frederiksens »Friskolebevægelsen i 1852 og følgende Aar«, 1885, har han skrevet Trunderup Friskoles Historie. I Poul Bjerges »Aar bog for dansk Kulturhistorie« udgaves i 1896 hans Afhandling »Skovbruget i gamle Dage i Kværndrup Sogn«, og i den af Svendborg Amts historiske Samfund udgivne Aar bog »Svendborg Amt« udkom følgende Afhandlinger fra hans Haand: »Stevner og Folde m. m.« (1908), »Byled og Hyrdehuse« (1910), »Blade af Hovbøndernes Historie« (1911), »Sagn fra Svenskekrigen 1658—60« (1912) og »Egeskov-Marked« (1913). Desuden skyldes det ham, at Kværndrup og Lunde Bylove og Indholdet af Egeskov Bylov samt en Gildelyd fra Rynkeby, Ringe Sogn, blev udgivet i Poul Bjerge og Thyge J. Söegaards »Danske Vider og Vedtægter«. Et Særtryk af Kværndrup Bylov øgede han med »Oplysninger til Kværndrup Bylov« (4 Sider).

Foruden disse offentliggjorte Afhandlinger udarbejdede han adskillige andre historiske Skildringer. Til sin Ven Hans H. Holm i Gultvedholm udarbejdede han »Efterretninger om Gultvedholm«, som han skænkede ham som Julegave 1904. Til Kværndrup Skyttekreds udarbejdede og skænkede han »17de Skyttekreds, et Bidrag til Svendborg Amtsskytteforenings Historie 1866—1891«. Endvidere efterlod han sig udførlige Optegnelser om sin egen Slægt⁷¹⁾ og et betydeligt Materiale til Kværndrup Sogns Historie, dels Afskrifter efter Jordebøger o. lign. fra Egeskov, som Lars Hansen (Lars Hjulmand) havde reddet, da de engang blev kasserede paa Godskontoret, og som P. Jensen fik overgivet til Landsarkivet, dels Afskrifter efter Provst Lassens Optegnelser⁷²⁾ og dels spredte Notitser⁷¹⁾. Gennem en lang Aarrække, navnlig i sine senere Aar, optegnede han paa fortrinlig Maade en Mængde Folkemaalsord, som han i nogle Tilfælde »le-e ha snubbet u a Muni aa Folk«, og som han indsendte til Professor Verner Dahlerup, i alt o. 3200. De er kommen den af denne grundlagte »Ordbog over det danske Sprog« til gode og danner nu en saare værdifuld Bestanddel af »Udvalg for Folkemaal«s Materiale til en Ømaalsordbog. Stednavneudvalget ejer ogsaa fra hans Haand en Stednavnefortegnelse fra Kværndrup Sogn.

P. Jensen døde ²³/₈ 1913. Han havde været sit Sogn og sin Stand en usædvanlig god Mand. 1923 rejste taknemmelige Venner en Mindesten paa hans Grav paa Kværndrup Kirkegaard.⁷³⁾

Jens Jensen, der ikke blot tog Navnet, men ogsaa den politiske Interesse i Arv efter Faderen, var født ⁴/₄ 1849. Hans Barn-dom og Ungdom formede sig i store Træk som Broderens. Han var som denne en ivrig Skytte og Gymnast, og efter at have aftjent sin Værnepligt som Dragon var han i mange Aar en af de drivende Kræfter i Trunderup Skytteforening.

Efter i mange Aar at have bestyret Gaarden for sin Fader overtog han den i 1893. Men allerede i 1895 solgte han den paa Grund af svigtende Helbred til sin Svoger Anders Nielsen fra Ravndrup Vænge. Han købte saa en ret stor Byggegrund af sin Broder P. Jensen og byggede sig en Villa der.

I 1895 blev Jens Jensen — han kaldte sig nu Jensen Aadal — valgt til Folketingsmand for Bogensekredsen, og han havde denne Kreds til 1910. Ogsaa han var en Aarrække i Sogneraadet og havde andre Tillidshverv. Men hans største Arbejde udadtil udførtes i hans yngre Aar nok i Svendborg Amts Skytteforening.

Da han trak sig ud af det politiske Liv, blev han valgt til Formand for Landbosparekassen for Fyn. Denne Stilling havde han til sin Død 1918. Han havde da solgt Villaen i Kværndrup og boede sine sidste Aar i Odense. Der ligger han begravet.

J. J. Aadal, der var Bestyrelsesmedlem og i en Aarrække Næstformand for Svendborg Amtsskytteforening, var i 1902 udnævnt til Foreningens Æresmedlem.⁷⁴⁾

J. Jensen Aadal.

J. A. Braae, Svendborg, fot.

I de tre Mænds Liv og Gerning møder os de fleste af de Arbejder og Bevægelser, der kom til at præge Kværndrup Sogn i det sidste Par Menneskealdre før sidste Aarhundredskifte, og som fortsattes og videreførtes ind i det 20. Aarhundrede. Det var den aandelige Opvaagen, der — begyndt i de guddelige Møder efter Rationalismens noget aandløse Tid — brød magtfuldest frem i de første Valgmenigheds- og Friskoletider. Den virkede beaandende paa de efter deres Natur noget mere kropsligt prægede Bevægelser som Skytte-, Gymnastik- og Hus-

flidssagen. Læse- og Sangforeningen gav deres Tilskud til det aandelige Livs Fremvæld. Landbrugets Andelsvirksomheder, Erhvervssammenslutninger og partipolitiske Strømninger dannede Grundlaget for det mangesidige, dygtige og driftige Arbejde, der kendetegner Sognet i vore Dage. En betydende Faktor i saa Henseende har Jernbanen og det med denne følgende forbedrede Postvæsen været.

Det Post- og Befordringsvæsen, der grundlagdes ved Christian IVs Forordning Juleaften 1624, baseredes efter 1653 paa to ridende, senere kørende, Ture om Ugen, Sideruterne sjældnere, medens Folk selv maatte besørge deres Post til og fra nærmeste Postkontor. Saadanne oprettedes i Odense 1653, i Nyborg 1670, i Faaborg 1694 og i Svendborg 1695.

Stor Betydning fik det, at man fra 1764 paa Foranledning af J. H. E. Bernstorff begyndte paa at forbedre Vejene. Nu gik man over til at lægge Vejbanen højt og indgrøftet, medens den tidligere mange Steder nærmest var en grøftelignende Rende. Fra 1816 kom der yderligere Fremskridt, idet man gik over til Makadamisering af Vejene og for Vandafløbets Skyld gjorde Vejbanen let rundet. For Kværndrup Sogns Vedkommende omlagdes Nyborg—Bøjden Vejen 1825, medens Odense—Svendborg Vejen omlagdes og udvidedes 1838.

Omkring 1830 indførtes hyppigere Postgang og Diligencekørselen, altsaa Befordring af Rejsende med Postvogne. Diligencen betød en tidligere ukendt Hurtighed ($\frac{3}{4}$ Mil pr. Time) og Bevemmelighed.

Af Postadressebogen fra 1830, den ældste kendte, ses det, at Kværndrup sammen med Krarup, Herringe og Espe Sogne havde Odense til Postadresse, medens Stenstrup havde Odense eller Svendborg, Gislev havde Nyborg og Brahetrolleborg Faaborg. Til og fra Odense maatte Folk i Kværndrup altsaa selv lade Posten bringe.

Fra April 1852 oprettedes et Brevsamlingssted i Kværndrup. Som Brevsamler antoges Gæstgiver Thøisen, der var Opsynsmand ved »Befordringscontoiret« sammesteds. Der oprettedes samtidig en egentlig Postrute Odense—Svendborg samt tillige Brevsamlingssteder i Ringe og Højby. Befordringen var aaben Vogn, Tirsdag og Lørdag fra Odense, Onsdag og Søndag fra Svendborg. Taksten var 26 Sk. pr. Mil, for Børn det halve. Postadressen for Kværndrup ændredes samtidig til Odense eller Svendborg.

I Generalpostdirektoratets Arkiv findes en Skrivelse fra Thøisen, indsendt umiddelbart før Brevsamlingsstedets Oprettelse. Det meddeler adskilligt af Interesse om Tilstanden i Kværndrup paa den Tid:

»... Hidindtil har man været nødsaget til at holde (en privat) Bipost imellem Odense og Kværndrup, hvortil jeg af Provst Lassen med flere blev opfordret til at oprette ved min Ankomst til Kværndrup i Anledning af den saakaldte Steenstrup-Post, der røveragtig overfaldt Proprietær Bergs Karl fra Skjoldemose og fratog ham flere Tusinde Rdlr.; som en Følge heraf er min Post oprettet. I de første Aaringer led jeg Tab; thi jeg maatte holde en Hestevogn 2 Gange om Ugen i Odense, men Karlen var mig utro og stak al Ting i sin egen Lomme, thi i Stedet for at ind-

levere deres Breve og Pakker her, modtog Karlen dem selv. Vel havde jeg indgaaet en Akkord med en Del af Omegnens Beboere om et aarligt Bidrag, men dette var ikke tilstrækkeligt til at holde Karl og Heste. Endelig kom en Husmand David Skræder af Kværndrup og bad, om jeg vilde antage hans Søn, som er uskikket til at forrette Bondearbejde, og efter en med ham sluttet Akkord blev hans Søn antaget til at køre denne Post, som han i en Række af mange (Aar?) har ført og erhvervet sig en betydelig Formue, men i den senere Tid har Forstanderskabet — der er sammensat af nogle raa og uopdragne Bønder — taget hele Posten fra mig og gav den i Bondekarlens Hænder til fri Raadighed. Tillige blev jeg udskældt for en Slesvig-Holstener og tysksindet Mand, paa Grund af at jeg er født i Nordslesvig, og en Bonde, der havde faaet en Taar paa Skallen, udlod sig med, at jeg burde ihjelslaas. Jeg følte mig uretfærdigt behandlet, men jeg maatte finde mig i min Skæbne...«

Den i Brevet omtalte »Stenstrupp« var en Karl ved Navn Hans Andersen, der kørte Posten fra Odense til flere Herregaarde mellem Odense og Svendborg. Han overfaldt Natten mellem 29. og 30. Okt. 1838 ved Egeskov en ridende Kusk og fratog ham 1960 Rd., som han skulde bringe sin Herre.⁷⁵⁾

Thøisen døde imidlertid faa Aar efter at være bleven beskikket som Brevsamler, og hans Enke fortsatte saa Bestillingen med Bistand af sin Søn. I 1858 blev Brevsamlingsstedet til Postekspedition og hun, der var Fæsterske af Kværndrup Kro, til Postekspeditør. Da hun i 1864 fraflyttede Kværndrup Kro, blev hendes nye Forpagter, Hans Larsen, Postekspeditør. Han beholdt Stillingen, indtil Postekspeditionen flyttedes til Kværndrup Jernbanestation paa den nyaabnede Odense—Svendborg Bane 12. Juli 1876.

Den første Postekspeditør og Stationsforstander her var Gustav Napoleon Knudsen, en Smedemesterson fra Faaborg. Han maatte allerede i 1878 af Helbredshensyn tage sin Afsked. Han døde i Odense $\frac{6}{10}$ 1882. Derefter fulgte i Stillingen H. F. Haurowitz til 1883, J. P. F. Frydendahl til 1909, H. Johansen til 1916, Johs. Clausen til 1933 og derefter F. Lage.

$\frac{1}{10}$ 1916 blev Postekspeditionen underlagt Postkontoret i Ringe og $\frac{1}{4}$ 1926 Postkontoret i Svendborg, men det virker i sit Forhold til Publikum praktisk talt som et Postkontor.

Før den egentlige Post- og Rejsetrafik gennem Kværndrup i

1852 aabnedes med Befordring paa aaben Vogn to Gange ugentlig, havde der kun været et postalt Kredsløb Nyborg—Odense—Faaborg—Svendborg—Nyborg. Dog havde der allerede senest i 1841 været en Dagvogn Nyborg—Bøjden (—Als). Hertil kom i 1845 en tilsvarende Rute Odense—Svendborg 2 Gange ugentlig. — I 1854—55 er der 156 »Poster« Odense—Kværndrup—Svendborg og samtidig 365 Nyborg—Svendborg via Kværndrup, paa Ruten Kværndrup—Faaborg ligeledes 365 pr. Aar. I 1863—64 løber der firsædig Karet Nyborg—Svendborg direkte 2 Gange ugentlig, via Kværndrup 3 Gange, Odense—Kværndrup ligesaa og Odense—Faaborg 5 Gange pr. Uge; men fra $\frac{9}{10}$ 1866 er Turene daglige Odense—Svendborg og 6 Gange pr. Uge Nyborg—Faaborg.

I 1867 er der daglig Brev-, Pakke- og Personpost med lukket Vogn Odense—Svendborg gennem Kværndrup. I 1876 løb der endda seksædige Kareter paa Ruten, dog kun indtil Jernbanens Aabning.

Allerede i 1865 var der to Landpostruter fra Kværndrup, en over Snarup og Krarup til Korinth og en til Gislev, endda 7 Gange pr. Uge. Der var dog ikke direkte Omdeling, undtagen hvis Modtageren boede lige ved Postvejen, ellers aflagdes Posten paa Udvekslingssteder hos Præster, Lærere, Købmænd, paa Kroer og lignende Steder, hvorfra den saa ved Lejlighed kom Modtageren i Hænde. 1870 er der yderligere en Rute fra Kværndrup til Kirkeby og 1872 en Rute til Espe. Postbudenes Lønning var paa den Tid gennemsnitlig 187 Rd. aarlig.

Nogle Tal viser Udviklingen fra Postekspeditionens første Tid til Overgangen til Jernbanen: I 1861/62 ankom til Kværndrup 4500 Breve og 200 Pakker, medens der indskreves 122 Rejsende. I 1876/77 ankom 30000 Breve, 400 Pengebreve, 2700 Pakker, 64000 Nr. Aviser og 397 Postanvisninger, medens der indskreves 1234 Rejsende. I 1941/42 er der 218492 ankomne og afgaaede almindelige Breve, 2889 ank. og afg. anbefalede Breve, 413 ank. og afg. Værdiforsendelser, 6898 ank. og afg. alm. Pakker, 10074 ank. Postoprævninger og Postindkasseringer, 24442 ind- og udbetalte Postanvisninger, Ind- og Udbetalingskort (Giro), 210000 ank. Nr. Aviser og 79 udbetalte Feriemærkebøger. Der er i 1942 følgende 4 Landpostruter: Kværndrup Vænge, Snarup, Sølt og Trunderup. Omdelingen er een Gang daglig, i Kværndrup dog yderligere en Aftenomdeling.⁷⁶⁾

Kværndrup Station har lige siden Aabningen ^{12/7} 1876 været

en af de store Stationer paa Sydfynske Jernbaner, hvilket dels skyldes dens store Opland og dels den udmærkede Beliggenhed ved to Hovedveje.

Op mod Højtiderne og da særlig mod Jul har Stationen de travleste Dage. I en Juleperiode modtages og afsendes der saaledes o. 1500—2000 Pakker.

Dag er Stationens største Dag Aaret rundt naturligvis Egeskov Markedsdag. Travlheden begynder allerede et Par Dage før og varer ved til et Par Dage efter Markedet. Selve Markedsdagen er

Kværndrup Station.

Fot. o. 1910.

Stationen nærmest at sammenligne med en Myretue, idet der er en mægtig Travlhed lige fra før første Morgentogs Ankomst til efter sidste Aftentogs Afgang. I 1942 kom der o. 2500 Rejsende og o. 700 Heste med Togene til og fra Stationen paa Markedsdagen, saa det er forstaaeligt, at der kører en Del Ekstratog. Stationen har en Del Assistance denne Dag, baade paa Kontoret og særligt paa Pladsen til Hjælp til Af- og Paalæsning af de mange Heste og til den store Rangement (12 Mand og 2 Lokomotiver).

Den aarlige Arbejds mængde nu kan nærmest sammenlignes med Aarene 1916—17, der i øvrigt ogsaa var Krigsaar. Stationen havde normal Fremgang til omkring Aarene 1930, hvor en Glanstid for Bilerne satte ind, og dette kunde naturligvis ogsaa mærkes paa Stationens Arbejds mængde, der dalede med o. 25 pCt. En Sammenligning mellem Aarene 1932/33 og 1942/43 viser tydeligt den store Fremgang, der atter er sket. Det førstnævnte Tal er for 1932/33, det sidste for 1942/43:

Antal solgte Billetter: 23010 — 38313 Stk. Ekspederet Rejsegods: 964 — 4391 Stk. Banepakker ank. og afg.: 8027 — 16543 Stk. Stykgods ank. og afg.: 1188862 — 1860416 kg. Telegrammer ank. og afg.: 501 — 1034 Stk. Tjenestetelegrammer ank. og afg.: 5209 — 7136 Stk. Endvidere førtes der i 1942 o. 16400 Telefonsamtaler, den samlede Indkomst var 247930 Kr., og den samlede Omsætning ved Stationen laa omkring den halve Million.

Normalt passerer 25 Tog daglig Stationen.⁷⁷⁾

I 1861 førtes en Telegraflinie paa Stænger fra Nyborg over Kværndrup til Bøjden. Paa denne Linie indkoblede Kværndrup Postekspedition 1869.⁷⁶⁾

Kværndrup Telefoncentral oprettedes paa Jernbanestationen ^{28/1} 1889 med følgende Abonnenter: Nr. 1 Grev Julius Ahlefeldt Laurvig Bille, Egeskov; Nr. 2 Jernbanestationen; Nr. 3 Kbmd. C. Christensen, Kværndrup; Nr. 4 Etatsraad C. D. A. Hansen, Mullerup; Nr. 5 Forpagter Frans August Falkenberg, Gæstgivergaarden. 1891 flyttedes Centralen til Skomager Rasmus Hansen. Der blev dengang ringet højst 2—3 Gange daglig. 1897 flyttedes Centralen, der da havde 9 Abonnenter, til Urmager Jakob Olsen og 1918 til Skomager Martinus Petersen, hvis Datter Agnes Petersen overtog Bestyrerpladsen. Da var der 99 Abonnenter. Siden 1922 har Fru Christine Petersen haft Bestyrerpladsen. Ved Slutningen af 1942 var der 225 Abonnenter. Den ældste Statistik, der foreligger, er fra 1919; da var der 56000 ankomne (mellembys), 72000 afgaaede og 75000 lokale Samtaler. I 1942 var de tilsvarende Tal 124000, 157000 og 114000. Der er nu 18 Centralledninger.⁷⁸⁾

Kværndrup Sogn er delt i 6 Branddistrikter med en Brandfoged i hvert. En større Brandsprøjte, fælles for alle Distrikter, er anbragt i et Sprøjtehus i Kværndrup. Desuden er der 2 mindre Haandsprøjter, en i Trunderup og en i Egeskov. Siden 1926 har Sognet haft Kontrakt med Falcks Redningskorps.

^{9/5} 1937 oprettede Zoneredningskorpset en Redningsstation med Ambulance- og Kranvogn i Kværndrup, parat til Udrykning til hele Sydfyn saavel ved Ildebrand som ved Ulykkestilfælde af enhver Art og med Mandskab bestaaende af Stationslederen og 2 Mand samt Ekstramænd. Indtil 1942 var Frederik Jensen og siden 1942 Harald Clausen Stationsleder.⁷⁹⁾

Sognets Areal udgør 3117 ha (5585 Td. Ld.), der i 1919 anvendtes paa følgende Maade: Hvede 69, Rug 166, Byg 260, Havre 289, Blandsæd til Modenhed 276, Kartofler 31, Foderroer 285,

Sukkerroer 29, Brak 164, Grønfoder og Græsning 899, Haver o. l. 86, Tørvemoser 27, Skov 297, Vandarealer 8 ha. Kreaturholdet var i 1921 542 Heste, 2445 Stk. Hornkvæg (deraf 1376 Køer), 26 Geder, 197 Faar, 1115 Svin (1914: 2347). Det samlede Hartkorn var i 1905 489 Td., idet der var 81 Gaarde med 449 og 188 Huse med 40 Td. samt 1 jordløst Hus. I 1942 udgjorde den samlede Ejendomsskyld af de skattepligtige Ejendomme 7498800 Kr. Dette Aar fandtes der i Sognet 1 Herregaard, 2 Proprietærgaarde, 100 Gaarde, 84 Huse med Jord, 2 Møller, 3 Mejerier, 2 Savværker, 2 Elektricitetsværker, 5 Skoler (foruden 2 midlertidig ubenyttede) og 231 jordløse Huse. Sognets Beboere udgjorde i 1760: 751 (371 Mænd og 380 Kvinder), i 1801: 749, i 1850: 1010, i 1901: 1521, i 1921: 1781, i 1942: 1888.⁸⁰⁾

Følgende Legater forefindes:

Kværndrup Hospital. Den af Etatsraadinde Sophie Krag ved Foundation af $\frac{5}{12}$ 1770 legerede Kapital, 1850 Rd., forhøjedes $\frac{1}{11}$ 1776 af Etatsraadinden til 4000 Rd. Sølv, af hvilket Beløb Renterne af 3700 Rd. skulde uddeles til 8 Lemmer i Hospitalet med 2 Mk. Sølv ugentlig og Renten af de øvrige 300 Rd. oplægges til Understøttelse for de Lemmer, som formedelst Alderdom eller Sygdom behøvede nogen særdeles Hjælp eller Understøttelse efter Egeskovgaards Ejers og Sognepræstens Skønnende. De legerede 4000 Rd. Sølv skulde forblive indestaaende i Egeskovgaard.

Det Kragiske Præste-Legat. Dets Beløb er 2000 Rd. Sølv, som er perpetuerede i Egeskovgaard, og hvis Renter udbetales Kværndrup Sognepræst af denne Hovedgaards Ejer med 80 Rd. Sølv aarlig. Denne Donation er af samme Enkefrue Sophie Krag, født Juel, som foregaaende.

Det Bille-Braheske Begravelses-Legat. Fundatsen er udstedt 1808 af Enkefrue Gehejmekonferensraadinde Bille-Brahe paa Egeskovgaard, til Beløb 600 Rbd. Sølv, som ligeledes er perpetuerede i Egeskovgaard, og af hvis Renter aarligen svares 4 Rbd. Sølv til Kværndrup Kirkesanger for at holde den i Kirken værende aabne Begravelse fri for Støv og Muld, og 6 Rbd. til Præsten for at have Tilsyn med, at dette sker.

Smed Lars Andreasens Legat. I Henhold til Testamente af $\frac{10}{8}$ 1824 udgør Legatets Kapital 200 Rbd. Sedler, hvis Renter tilfalder Kværndrup Sogns Fattige og bestyres af Fattigkommissionen.

Niels Sidenius's Legat til Fordel for Kværndrup Sogns Beboere. Legatet, hvis Formue er 13500 Kr., er oprettet af Niels Sidenius ^{12/11} 1940. Renterne skal uddeles til trængende i Kværndrup Sogn, der er mindst 65 Aar, har boet i Sognet i 10 Aar, aldrig faaet Hjælp af det offentlige, aldrig været straffet, men ført et i den offentlige Mening hæderligt Liv. Legatet bestyres af en selvsupplerende Bestyrelse paa 3 Medlemmer under Sogneraadets Tilsyn.⁸¹⁾

NOTER

FORKORTELSER

Af Forkortelser er bl. a. brugt følgende: B. A. ∅: Bispearkivet. D. F. S. ∅: Dansk Folkemindesamling, Det kgl. Bibliotek, København. D. g. U. ∅: Danmarks geologiske Undersøgelse. D. S. ∅: Evald Tang Kristensen: Danske Sagn I—VII, 1892—1901. D. S. Ny R. ∅: Samme: Danske Sagn, Ny Række I—VI, 1928—39. Fy. Hj. ∅: Fynsk Hjemstavn I—XII, 1928—39. Fy. Saml. ∅: Samlinger til Fyens Historie og Topographie I—X, 1861—90; hvor Bd. ikke er anført, gælder det VIII, 1881. Fy. Tid. ∅: Fyns Tidende. Hist. Tskr. ∅: Historisk Tidsskrift, 1840 ff. J. A. ∅: Evald Tang Kristensen: Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv I—VI, 1891—94. J. A. T. ∅: Samme Værk, Tillægsbind I—VI, 1900—05. Khist. Saml. ∅: Kirkehistoriske Samlinger, 1849 ff. Kulturhist. Aarb. ∅: Aarbog for dansk Kulturhistorie, 1891—1900; hvor Aargang ikke er anført, gælder det 1896. L. A. ∅: Landsarkivet for Fyn. M. A. ∅: Evald Tang Kristensen: Molbo- og Aggerbohistorier I—II, 1892—1903. Skgr. ∅: Skattegraveren I—X, 1884—88. Sv. Amt ∅: Svendborg Amt, 1908—37. Sv. Av. ∅: Svendborg Avis. Trap ∅: J. P. Trap: Kongeriget Danmark, 4. Udg., I—IX, 1929—32.

UNDERGRUNDEN OG LANDSKABET

¹⁾ D. g. U. I₀, 1902, S. 24 f., 147 f. — For korrigerende Oplysninger skylder jeg Statsgeolog Dr. phil. V. Nordmann Tak. ²⁾ Sst. S. 78 f. og Det 9. da. Hjemstavnstævne, Beretn. og Foredrag, 1932, S. 59. ³⁾ Sv. Amt 1916, S. 23. ⁴⁾ D. g. U. I₀, S. 112. ⁵⁾ Her S. 33, 34.

PLANTEVÆKSTEN

I D. g. U. I₀, 1902, anføres S. 113 ff. en Række Rester af fortidige Planter fundet ved Gravninger og Børinger i Snarup Mose 1897.

Ifølge Oplysning 1941 fra Grev G. Ahlefeldt L. Bille, Fjællebro, findes der rundt omkring paa Egeskov Skovdistrikt fine unge Bevoksninger af den sjældne *Larix Eurolepis*, stammende fra Frø af 100 Planter, som Greven 1930 modtog fra Hertugen af Atholl paa Blair Castle i Skotland, efter at han Aaret før havde besøgt Hertugen. Planterne er Bastarder af »The Parant Larch«, de ældste europæiske Lærk (*Larix Europæa*), der findes i Skotland, og Japansk Lærk (*Larix Leptolepis*). Krydsbestøvningen var sket ved en Tilfældighed, men havde ført til et i forstlig

Henseende højst interessant og værdifuldt Produkt, hvoraf der dengang fandtes ca. 30-aarige Bevoksninger. Planterne fandtes ikke andre Steder end paa nævnte skotske Gods, før de overførtes til Egeskov Skovdistrikt.

H. C. F.

DYREVERDENEN

¹⁾ D. g. U. I, 1902, S. 113 ff. Mosen betegnes her Stævningen. ²⁾ Sst. S. 123. ³⁾ Sst. S. 48. ⁴⁾ Nu i Kværndrup Skoles Samling. ⁵⁾ Nu i Svendborg Amts Museum, Svendborg. ⁶⁾ Medd. af Grev G. Ahlefeldt L. Bille, der har skænket Rensdyrtakken og Hjortegæviret til Jagt- og Skovbrugs-museet i Hørsholm. ⁷⁾ Fy. Saml. S. 280. — »Eibygdjeden« er ikke en Gedde, men en Skalle, Rimten (*Leuciscus idus*), der har faaet Navn efter Ejby ved Odense. ⁸⁾ Sst. S. 279. ⁹⁾ Flora og Fauna 1930, S. 33 f. ¹⁰⁾ Medd. af Redaktør Harald Thomsen, Svendborg. ¹¹⁾ Anf. St. I Del 1. Kap. ¹²⁾ Skgr. VI, S. 725. ¹³⁾ Medd. af Finderen, Forstkandidat C. S. Larsen, Rislebæk ved Faaborg.

OLDTIDSMINDER

¹⁾ Nationalmuseet. ²⁾ Jfr. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1937. ³⁾ Forf.s Saml. ⁴⁾ J. Winther: Troldebjerg, Rudkøbing 1938, hvori ogsaa Nymarksskoven omtales. ⁵⁾ H. C. Frydendahl: Om Fortidens Jernudvin-ding, især paa Fyn. Fyns Tidende 3., 10. Jan. 1926. ⁶⁾ Meddelt af Lærer H. C. Frydendahl, Krarup. ⁷⁾ G. Ahlefeldt Bille: To Fund af Husgeraad fra romersk Jernalder. Fy. Hj. IX, 1936, S. 113—20. ⁸⁾ Fy. Saml. S. 284. ⁹⁾ Da. Atlas VI, 1774, S. 718. ¹⁰⁾ Fy. Hj. VII, 1934, S. 84. ¹¹⁾ Sv. Amt, 1913, S. 8 f.

STEDNAVNENE

¹⁾ J. A. Lassens Materialer i L. A. Om Tved se ogsaa her S. 123 f. ²⁾ Her S. 340. ³⁾ P. Petersen: Kværndrup Sogns gamle Stednavne. Fyns Venstreblad ^{21/10} 1925. ⁴⁾ M. H. t. disse Benævnelsers nærmere Betydning henvises til Stednavneudvalgets Udgave af Sønderjyllands Stednavne, Indledningen. ⁵⁾ P. Jensen: Byled og Hyrdehuse, Sv. Amt 1910, S. 8. ⁶⁾ Fy. Hj. VI, 1933, S. 62. Her S. 325 f. ⁷⁾ Aug. F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten (Danmarks Folkeminder, Nr. 39), 1933, S. 203. ⁸⁾ Fy. Saml. S. 262. Achton Friis: Danmarks store Øer I, S. 161 f. Her S. 53. ⁹⁾ M. H. t. Studiet af vore Stednavne skal jeg kun henvise til Gunnar Knudsens Afhandlinger i Nordisk Kultur, Bd. V, 1939, og i Regnar Knudsens Haand-bog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur, 1939. Navnene i nær-værende Kapitel er lempet efter deres Betydnings nuværende Stavemaade.

FRA SAGNETS VERDEN

¹⁾ Dette er ikke en udtømmende Samling af Kværndrup Sogns Sagn. Ogsaa andre end Dyrslæge P. Jensen har optegnet. Men dels af Plads-hensyn, dels fordi det væsentligste af Sognets Sagnstof er optegnet af Jensen, og dels for paa denne Maade at bidrage til at hædre hans Minde er dette Afsnit udelukkende sammensat af Bidrag fra hans Haand. Hvad der her af hans Sagnoptegnelser er medtaget, er, hvad der har udtalt Tilknytning til Sagnet, samt enkelte andre Optegnelser, der naturligt følger sig ind i Helheden. Jensens Optegnelser har han indsendt til Svend

Grundtvig 1860—62 og Evald Tang Kristensen 1883 ff. De fleste af dem er udgivne af E. T. Kristensen. Men de gengives her efter Jensens Originaloptegnelser (i enkelte Tilfælde Afskrifter efter saadanne), som D. F. S. velvilligt har stillet til Raadighed. Optegnelsernes og Afskrifternes Retsskrivning er fulgt. Dog er de fleste af Overskrifterne tilføjede eller ændrede af nærværende Bogs Redaktør, idet Overskrifter i mange Tilfælde manglede og i alle Tilfælde jo ikke var formede med nærværende Sammenstilling for Øje. Af Jensens øvrige Sagnoptegnelser vedrørende Kværndrup Sogn er »Sagn fra Svenskekrigen 1658—60« udgivet i Sv. Amt 1912, S. 167—73; men de hviler i alt væsentligt paa Optegnelser i Mads Knudsen Lægaards Tegnebog og tages ikke med her, men gengives andetsteds i Bogen. — Nogle Sagn vedrørende Sognet optegnede af andre findes foruden i D. S. og D. S. Ny R. i Thiele: Danmarks Folkesagn I—II, 1843, Fy. Hj., 1928—39, og A. Uhrskov: Fynske Sagn, 1929, o. fl. Steder. I en Udgave af Svend Grundtvigs hidtil utrykte danske Sagn, der af Arkivar Hans Ellekilde forberedes samtidig med nærværende Bog, medtages som A 46 et udførligt Sagn om Bjergkongen i Stejlebjerg, indsendt til Svend Grundtvig 1857 af Ungkarl Lars Frederiksen i Ryslinge.

²⁾ D. S. I, 1. ³⁾ Sst. 739. ⁴⁾ Sst. 740. ⁵⁾ Sst. 741. ⁶⁾ Sst. 958. ⁷⁾ Sst. II A 52. ⁸⁾ Sst. 64. ⁹⁾ Sst. 75. ¹⁰⁾ D. S. Ny R. II A 33. ¹¹⁾ Sst. 65. ¹²⁾ D. S. II B 131. ¹³⁾ Sst. 154. ¹⁴⁾ Sst. G 245 og Ny R. II G 196. ¹⁵⁾ D. S. II G 247. ¹⁶⁾ Sst. H 28. ¹⁷⁾ Utrykt Optegn. i D. F. S. IX Bl. 306. ¹⁸⁾ D. S. II H 178. ¹⁹⁾ Sst. 195. ²⁰⁾ Sst. 206. ²¹⁾ Sst. I 99. ²²⁾ Sst. III 94. ²³⁾ Utrykt Optegn. i D. F. S. Jfr. D. S. III 165 ²⁴⁾ Sst. 169. ²⁵⁾ Sst. 522. ²⁶⁾ Sst. 529. ²⁷⁾ Sst. 802. ²⁸⁾ Sst. 1447. ²⁹⁾ Sst. 1922. ³⁰⁾ Sst. 2164. ³¹⁾ Sst. 2167. ³²⁾ Sst. IV 461. ³³⁾ Sst. 1371. ³⁴⁾ Sst. V 102. ³⁵⁾ Sst. 383. ³⁶⁾ Sst. 575. ³⁷⁾ Sst. 876. ³⁸⁾ Utrykt Optegn. i D. F. S. IX Bl. 299. ³⁹⁾ D. S. V 1076. ⁴⁰⁾ Sst. 1285. ⁴¹⁾ Sst. 1467. ⁴²⁾ Utrykt Optegn. i D. F. S. IX Bl. 300. ⁴³⁾ Sst. 304. ⁴⁴⁾ D. S. V 2088. ⁴⁵⁾ Sst. VI 561. ⁴⁶⁾ Sst. 631. — I Danske Herregaardshaver, 1930—39, S. 131 hedder det: »Havefigur af Træ ca. 1700—1750.« ⁴⁷⁾ Sst. 1189. ⁴⁸⁾ Sst. VII 1044. ⁴⁹⁾ Sst. 1337. ⁵⁰⁾ Sst. 1432. ⁵¹⁾ J. A. II 206. ⁵²⁾ J. A. Th. II 117. ⁵³⁾ M. A. I 365.

KVÆRNDRUP

¹⁾ Trap IV S. 695. ²⁾ Her S. 36. ³⁾ Her S. 51. ⁴⁾ Fy. Saml. S. 256. ⁵⁾ Aktstykker, udg. af Fyens Stifts literære Selskab II, 1845, S. 156. ⁶⁾ Sst. S. 161. ⁷⁾ Her S. 194 f. ⁸⁾ Provstebog 1571—72. ⁹⁾ Orion III, 1840, S. 376. ¹⁰⁾ Her S. 195, 200. ¹¹⁾ Fy. Saml. S. 259. ¹²⁾ Orion III, 1840, S. 406. ¹³⁾ Dyr-læge P. Jensens Saml., delvis Udskr. af Provst Lassens Optegn., L. A. ¹⁴⁾ Se f. Eks. Vedel Simonsen: Bidr. t. Odense Bys ældre Hist. II, 1844, S. 104; Fy. Saml. X, 1887—90, S. 278, 281, 283, 285, 328; Kancelliets Brevbøger (Reg.); Kronens Skøder (Reg.). ¹⁵⁾ Fy. Saml. S. 267. ¹⁶⁾ Her S. 150. ¹⁷⁾ Orion III, 1840, S. 337 f.; Fy. Saml. S. 276. ¹⁸⁾ Kulturhist. Aarb. S. 82. ¹⁹⁾ Sst. S. 60, 74. ²⁰⁾ Orion III, 1840, S. 340. ²¹⁾ Trap IV S. 698. ²²⁾ Fy. Hj. VI, 1933, S. 61. ²³⁾ N. Rasmussen Søkilde: Kaj Lykkes Fald, 1876, S. 25—43. ²⁴⁾ Fy. Saml. S. 269. ²⁵⁾ Fy. Hj. VI, 1933, S. 62. ²⁶⁾ Sv. Amt 1916, S. 21. ²⁷⁾ H. A. Stenstrups Efterretn. om Kværndrup Sogn, L. A. ²⁸⁾ Her S. 37, 50. ²⁹⁾ Sv. Amt 1913, S. 33. ³⁰⁾ Her S. 204 f. ³¹⁾ P. Bjerger og T. J. Søegaard:

Danske Vider og Vedtægter I, 1904—06, S. 396—422, der fejlagtig »5. mihelds dag«. ³²⁾ Danske Folkemaal V, 1931, S. 133, eft. Opt. af P. Jensen. ³³⁾ Fy. Saml. S. 354 f. ³⁴⁾ Sst. S. 335. ³⁵⁾ Her S. 204 f. ³⁶⁾ Fy. Saml. S. 260. ³⁷⁾ Kancelliets Brevbøger 1616—20, S. 245, 261. ³⁸⁾ Kulturhist. Aarb. S. 90. ³⁹⁾ Her S. 212. ⁴⁰⁾ Jfr. her S. 213 f., Fy. Hj. VI, 1933, S. 145 ff., 161 ff. ⁴¹⁾ L. M. Wedels Indenlandske Rejse I, 1803, S. 34 f. ⁴²⁾ Anf. St. 1. Del 9. Kap. ⁴³⁾ Sst. 7. Kap. ⁴⁴⁾ J. A. Lassens Opt., L. A., Afskr. ved V. Valerius. ⁴⁵⁾ Sv. Amt 1910 S. 8. ⁴⁶⁾ Udskiftningskortet, opmaalt 1800, L. A. ⁴⁷⁾ Kulturhist. Aarb. S. 56. ⁴⁸⁾ Sst. S. 56—106. ⁴⁹⁾ Her S. 186 f., 348. ⁵⁰⁾ Sv. Amt 1908 S. 111—37. ⁵¹⁾ Her S. 204. ⁵²⁾ Her S. 234 f. ⁵³⁾ Fy. Saml. S. 365. ⁵⁴⁾ Sv. Amt 1908 S. 126 ff., 114. ⁵⁵⁾ Opt. i D. F. S. af P. Jensen. Her eft. Sprog og Kultur X, 1941, S. 22. ⁵⁶⁾ Fy. Saml. S. 280 ff. ⁵⁷⁾ Her S. 42. ⁵⁸⁾ Kulturhist. Aarb. S. 97 f. ⁵⁹⁾ Sevenbom brugtes til Fosterfordrivelse. ⁶⁰⁾ Opt. af Rs. Jensen, Fy. Hj. Saml. — Tømmermanden er maaske den her S. 61 omtalte Peder Buk. ⁶¹⁾ Medd. 1941 af fhv. Gdmd. i Vængerne Jens Christiansen, født 1850. ⁶²⁾ P. Jensen: Oplysninger til Kværndrup Bylov. ⁶³⁾ P. Jensen i Husflidsforeningens Forhandlingsprotokol. ⁶⁴⁾ Opt. 1941 af Jens Clausen, fhv. Materialforvalter i Hærens tekn. Korps, Kbh.

EGESKOV BY

¹⁾ P. Jensens Saml., L. A. ²⁾ Danske Herregaarde ved 1920 II, 1923, S. 391 ff. ³⁾ Holger Bruun: Gl. da. Minder II, 1869, S. 259. ⁴⁾ Fy. Saml. S. 257. ⁵⁾ Sst. S. 258 f. ⁶⁾ Sst. S. 259. ⁷⁾ Sst. S. 185, 187 f. Her S. 141. ⁸⁾ Fy. Saml. S. 257 f. ⁹⁾ Sst. S. 260. ¹⁰⁾ Sst. S. 276 f. Her S. 196, 200 f. ¹¹⁾ Fy. Saml. S. 260 f. Jfr. Kirkehist. Saml. II. S. 261, 456. ¹²⁾ H. A. Stenstrups Efterretn. om Kværndrup Sogn, L. A. ¹³⁾ Medd. 1926 af Sofie Rasmussen, f. Offeresen, Tange, Krarup Sogn. ¹⁴⁾ Fy. Hj. II, 1929, S. 68 f. ¹⁵⁾ L. A. ¹⁶⁾ L. M. Wedels Indenlandske Rejse I, 1803, S. 36. ¹⁷⁾ Sv. Amt 1910, S. 3—26. ¹⁸⁾ Her S. 267. ¹⁹⁾ Her S. 210. ²⁰⁾ Fy. Saml. S. 365. ²¹⁾ Sst. S. 266. ²²⁾ Sst. S. 363. ²³⁾ Sst. S. 273 f. ²⁴⁾ P. Bjerger og T. J. Søegaard: Danske Vider og Vedtægter III, 1913—20, S. 226—28. ²⁵⁾ Fy. Saml. S. 389. ²⁶⁾ Kulturhist. Aarb. S. 74. ²⁷⁾ Sst. S. 99. ²⁸⁾ Sst. S. 93. ²⁹⁾ L. M. Wedels Indenlandske Rejse I, 1803, S. 36 f. ³⁰⁾ Medd. 1942 af Hsmd. Chr. Højbjerg, Egeskov. ³¹⁾ Fy. Saml. S. 283. ³²⁾ Orion III, 1840, S. 340.

TRUNDERUP

¹⁾ Dyrslæge P. Jensens efterladte Optegn. ²⁾ Sunds Herreds Skøde- og Panteprotokol. ³⁾ Efter gl. Regnskaber fra Gaarden. — Det øvrige er væsentligst personlige Erindringer. Forf. er født i en af de tre Gaarde paa Trunderup Dong 1860. Til Gaarden hørte o. 45 Td. Ld.

GULTVED

¹⁾ Gunnar Knudsen, Stednavneudvalget, i Brev ²⁰/₂ 1937 til Forf. ²⁾ Her S. 34. ³⁾ L. A. ⁴⁾ Efter P. Jensen: Efterretninger om Gultvedholm. (Manusk. i Privateje, Genpart i L. A.) ⁵⁾ Egeskov Jordebog 1799, L. A. ⁶⁾ Nævnt som Bapbashaus paa Udskiftningskort 1786. ⁷⁾ Kværndrup Sogneraads Arkiv. ⁸⁾ Medd. af Forfs. Fader, der dengang var 15 Aar. ⁹⁾ Se bl. a. Povl Hansen: Mine Minders Bog, 1926.

EGESKOV

1) For største Delen Uddrag af Vilh. Lorenzen: Egeskov, Danske Herregaarde ved 1920, II, 1923, S. 391—404. 2) Jfr. dog Hist. Tidsskr. 4. R. 5. B, 1875—77, S. 218 f.

KIRKEN

1) Mads Nielsen: Paa Kirkesti. 2) Da Pladsen er begrænset, henvises enhver, der ønsker at kende Kirkebygningens Historie i en videre Sammenhæng, til flg. Bøger og den deri nævnte Litteratur: Vilh. Lorenzen: Kirkebygninger og deres Udstyr (Nord. Kultur. XXIII), Værket Danmarks Kirker (Indledningen og Oversigterne), M. Mackeprang: Vore Landsbykirker, Thure Hastrup: Vore gamle Kirker, Ellen Arnstrøm: Nogle til vore Middelalderkirker, L. P. Fabricius: Danmarks Kirkehistorie. 3) L. P. Fabricius antager Kirken bygget af Kongen paa gammelt Krongods (Sv. Av. 20/12 1930), sammenhold dog hermed Hal Koch: Danmarks Kirke II, S. 36 f. 4) J. A. Lassen. Jfr. A. Uhrskov: Fynske Sagn, 1929, S. 79 og her S. 51. 5) Frederiksborg Højskoles Aarsskr., 1922, S. 14. Her S. 47, 48. 6) Mads Knudsen Lægaard i Kirkebogen og Jessen 1755, Kgl. Bibl., Kall. 377, 4°. 7) L. A. 8) Jakob Madsens Visitatsbog. 9) Kgl. Bibl., Kall. 377, 4°. 10) Claudians lærde Sidespring støtter sig til Huitfeldts gejstlige Historie ikke til Pontoppidans Kirkehistorie, som P. Jensen skriver i Sv. Amt 1913 S. 32 f.; den udkom først efter Claudians Død. 11) Nogle bevarede Afladsbreve fra 14.—15. Aarh. angaar vist alle Kærum ved Assens, skønt de af nogle historiske Forfattere har været tillagt Kværndrup. Jfr. Note 2 til Egeskovs Marked. 12) Danske Magazin 4. R. 2, S. 51. 13) Fy. Saml. S. 257. 14) Danm. Kirkelove ved H. F. Rørdam II, S. 46. 15) Fy. Saml. S. 375. 16) Jakob Madsen og Stenstrup. 17) Se ogsaa Jakob Madsen. 18) Stenstrups Oversættelse af: Nempet ut effigiem Christi, qui transit, honoret. Nam tamen effigiem, sed quem designat, adoret. 19) Indskr. i Fy. Saml. S. 291. 20) Vulgata Ps. 150, 5. 21) C. Nyrop i Khist. Saml. 3. R. 4. B., S. 193 f., 204, 256. 22) »Polyandrium Ulfedorum... ab intentione et scopo structorum griseorum«. 23) Engelstoft (i Hist. Tskr. 4. R. 4. B., S. 509) holder ogsaa Korsfløjene for et Værk af Laurids Brockenhuus, men han siger, at Karen Skram ikke er begravet i Kværndrup Kirke, skønt Ligstenen over Laurids Brockenhuus og hende siger, at »hun ligger her och begravet« (jfr. Danm. Adels Aarb. 1897, S. 87); hun nævnes heller ikke under Urups Sognekirke Østbirk. 24) Udg. 1608. 25) Fy. Saml. S. 299 eft. Universitetsbibl.s Additamenta Nr. 35, 8°. 26) Indskriftens latinske Ordlyd i Fy. Saml. S. 300. 27) F. Beckett: Danm. Kunst II S. 260, 273. 28) Fy. Saml. S. 302 f. 29) Hist. Skitser. 30) Hofman: Da. Adelsmænd II S. 225. Westergaard: Da. Portrætter II S. 821. 31) Da. biogr. Leks. XVIII S. 42. Danm. Adels Aarb. 1923 S. 523. 32) Da. Atlas IV S. 201. 33) Stenstrup. 34) Kisteindskr. i Fy. Saml. S. 304 f. 35) Danm. Adels Aarb. 1923 S. 531. 36) Da. Atlas VI, 1774, S. 718. Stenstrup. 37) Nationalmus. Jfr. Fortid og Nutid V, 1924—25, S. 64. 38) Fy. Saml. S. 305. Iflg. Lolland-Falsters Aarbog 1917 S. 128 lod Leonora Kristina tre af sine Børn, der var begravet i Ulfeldternes fynske Begravelse, flytte til Maribo. Efter Birket-Smith stod de i Helliggejst Kirke i København. 39) Fy. Saml.

S. 329. ⁴⁰⁾ Fy. Saml. S. 388. ⁴¹⁾ Kgl. Bibl., Thott 1419—23, 4°, 1. Part, 225. ⁴²⁾ Johan Monrads Selvbiografi, der indeholder interessante Træk fra Otte Krags Hjem i København og paa Egeskov og fra Samlivet med Sønnen Niels. ⁴³⁾ Hele Indskr. i Fy. Saml. S. 314. ⁴⁴⁾ Indskr. i Fy. Saml. S. 310. ⁴⁵⁾ Hele Indskr. i Fy. Saml. S. 307. ⁴⁶⁾ Hofman: Stiftelser, Fundationer XI S. 174. ⁴⁷⁾ Johs. Olsen i Sv. Av. 8/10 1927. Finn Magnusen i Nyerups Magasin for Rejseiagttagelse, 1823, II. Figuren findes nu i Svendborg Museum, og i Bunden af Muslingeskallen er malet Aarstallet 1775 og Henvisningen: Johs. C[apitel]. 5 V[ers]... ⁴⁸⁾ Vistnok ved samme Lejlighed stiftede hun et Legat for Sognepræsterne i Kværndrup. (Schacks Rev. og Forts. af Hofmans Fundatser IV, S. 263. Her S. 348. ⁴⁹⁾ Kisteindskr. i Fy. Saml. S. 311. ⁵⁰⁾ Kisteindskr. i Fy. Saml. S. 313. ⁵¹⁾ Da. Atlas VI, 1774, S. 716. ⁵²⁾ Indenlandske Rejse, 1806. ⁵³⁾ Fy. Saml. S. 320. ⁵⁴⁾ Tegning i J. A. Lassens Manusk., L. A. ⁵⁵⁾ Fy. Saml. S. 319. ⁵⁶⁾ Jfr. Jungshoved Kirke, Danm. Kirker VI, 2, S. 891. ⁵⁷⁾ Trap. ⁵⁸⁾ Oplysningerne om Kirkens seneste Erhvervelser er meddelt af Hr. Provst C. Wegener. ⁵⁹⁾ P. Jensen i Kulturhist. Aarb. S. 68. ⁶⁰⁾ H. Brix: H. C. Andersen og hans Eventyr, 1907, S. 194. ⁶¹⁾ F. C. Sibbern: Udaf Gabrielis Breve, 1852, S. 82 f. ⁶²⁾ Fr. Nygaard: Kristenliv i Danmark, 1897, S. 82 f. ⁶³⁾ Th. Barfod: Smaating og Leilighedsdigte, 1849.

PRÆSTERNE OG PRÆSTEGAARDEN

¹⁾ F. Suhms Historie af Danmark XIII S. 193, 813. ²⁾ Stenstrups Manusk., L. A. ³⁾ Khist. Saml. VIII S. 693. ⁴⁾ Extract af Provstens Bog . . . 1572 (Kværndrup Pastorats Arkiv). ⁵⁾ G. L. Wad: Fra Fyens Fortid. I, 1916, S. 133. — Jfr. H. F. Rørdam: Da. Kirkelove II S. 116. ⁶⁾ Da. Kirkelove I S. 401. ⁷⁾ Da. Kirkelove II S. 46. — Jfr. Register paa Kirkens Indkomst og Klenodier i Sunds Herred Anno 1576, L. A., B. A. ⁸⁾ C. Engelsestoft i Teologisk Tidsskrift VI S. 29 (Friis i Fy. Saml. S. 352). Hist. Tskr. 4. R. IV, S. 485. ⁹⁾ L. Helveg: Den da. Kirkes Hist. eft. Reform. 2. Udg. I S. 193. — Da. Kirkelove II S. 141, 158, 286, 466, 324, 386, III S. 68. ¹⁰⁾ Ældste da. Arkivregistr. V 2 — Danske Kirkelove II S. 123. ¹¹⁾ Fy. Saml. S. 323, 352. ¹²⁾ Sst. S. 323. ¹³⁾ A. Idums Udg., Odense 1929 f. ¹⁴⁾ Fy. Saml. VII S. 244, 250, 253, 254, 256, 268. ¹⁵⁾ Khist. Saml. 4. R. II S. 559 f. I. Blochs Fynske Gejstlighed S. 741. ¹⁶⁾ P. Claudianus's Manusk. om Kv. Kirke (Nationalmus. Arkiv), S. 114. ¹⁷⁾ Fy. Saml. S. 324. ¹⁸⁾ Fy. Saml. S. 325. ¹⁹⁾ Khist. Saml. 4. R. II S. 246 f. ²⁰⁾ Fy. Saml. S. 325—26. ²¹⁾ Mads Lægaards Dagbog (Fy. Saml. S. 327). ²²⁾ Da. Kirkelove II S. 116, III S. 139, 287, 329, 322, 368. Kingo skaffede Præsterne Tiende af Boghvede, Hør, Hamp, Føl og Bier (A. Heiberg: Th. Kingo S. 105). ²³⁾ Fy. Saml. S. 262. ²⁴⁾ P. Jensen i Sv. Amt 1912 S. 167 f. ²⁵⁾ Fy. Saml. S. 367. ²⁶⁾ Sst. S. 277. ²⁷⁾ Sst. S. 353 f. ²⁸⁾ Sst. S. 327. ²⁹⁾ Jfr. Kgl. Bibl., Thott., 4°, 1419—23, 1. Part, S. 228. ³⁰⁾ Jfr. Samtiden 1908 S. 271. ³¹⁾ Khist. Saml. 5. R. VI, S. 202. ³²⁾ H. de Hofmans Fundatser VI S. 91. ³³⁾ Fy. Saml. S. 275. — Khist. Saml. 4. R. III, S. 170. ³⁴⁾ Fy. Saml. S. 332 f. ³⁵⁾ Skandinavisk Folkekalender 1846 S. 105 f. ³⁶⁾ Da. Vider og Vedtægter I, 1904 f., S. 398, 420. ³⁷⁾ Fy. Saml. S. 280. — Fortid og Nutid V S. 64. (Manuskriptet er muligvis foranlediget af Opfordring

til Indberetning; maaske ogsaa fremkaldt ved Initiativ af Præsten P. Lucoppidan, Landet paa Taasinge, Claudians specielle Ven og »en Elsker af Antikviteter« — som han kalder ham.) Om katolsk Propaganda se Pontoppidans *Annale* IV S. 640. ³⁸⁾ Da. Vider og Vedtægter I S. 397 f. ³⁹⁾ Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 4°, 1186. ⁴⁰⁾ Skifteprotokollen, L. A. ⁴¹⁾ Fy. Saml. S. 335. — Om Claudianus se ogsaa John M. Møller: *Hist. Oplys.* om Verninge Sogn, 1916, S. 137 f. ⁴²⁾ H. Erencron-Müllers *Forfatterleksikon*. ⁴³⁾ Fy. Saml. S. 336. ⁴⁴⁾ Hans Portræt af Hans Chr. Borch fra 1755 findes i Kettrup Kirke. E. Zahle: *Danmarks Malerkunst*, 1937, S. 84. ⁴⁵⁾ Kgl. Bibl., Thott. 4°, 1419—23, 4. Part. — Thott. fol. 728. ⁴⁶⁾ *Jyske Efterretninger*, 1770, S. 244 (jfr. Erencron-Müller). ⁴⁷⁾ Kgl. Bibl., Thott. 8°, 499. ⁴⁸⁾ *Nationalmus. Arkiv. Jfr. Fortid og Nutid V*, 1924, S. 64. ⁴⁹⁾ Fy. Saml. S. 342. ⁵⁰⁾ Fy. Saml. S. 344—45. ⁵¹⁾ Originalen i Pastoratsarkivet. ⁵²⁾ L. M. Wedels *Indenlandske Reise*, 1803, I S. 36. ⁵³⁾ Kun en Spillemand, Kap. 1. ⁵⁴⁾ Fy. Hj. VI, 1933, S. 149. ⁵⁵⁾ *Maanedlige Efterretn. fra Bibelselskabet for Danmark*, 1824, Nr. 8—10. — *Nekrolog i Nyt teol. Bibl.* 1825. ⁵⁶⁾ Fr. Nygaard: *Kristenliv i Danmark*, 1897, S. 84. ⁵⁷⁾ *Sst.* S. 83. ⁵⁸⁾ *Her* S. 332, 333. ⁵⁹⁾ *Nationaltidende* 12/4 1930. — *Fyens Stiftstidende* 15/11 1899. ⁶⁰⁾ Fy. Hj. VI, 1933, S. 153. ⁶¹⁾ Fr. Nygaard: *Kristenliv etc.* S. 285. ⁶²⁾ A. Kaaes *Materialer til Kv.s Præsters Historie*, L. A. ⁶³⁾ Fr. Nygaard: *Kristenliv etc.* S. 86 f. ⁶⁴⁾ *Nyt teol. Bibl.* VIII S. 322. ⁶⁵⁾ *Khist. Saml.* 4. R. VI S. 658. ⁶⁶⁾ F. Eks. T. Becker i *Orion III* (om Egeskov), C. Engelstoft i *Hist. Tskr.* 4. R. IV og V (om Brockenhuuserne), F. R. Friis i Fy. Saml. (om Kv. Sogn). ⁶⁷⁾ L. A. ⁶⁸⁾ Se Fy. Hj. VII, 1934, S. 71. ⁶⁹⁾ Originalen i L. A. ⁷⁰⁾ *Grundtvigske Hjem i det 19. Aarh.* I S. 23 f. ⁷¹⁾ V. Cavling: *Ludvig Feilberg og hans Levelære*, 1927, S. 11. ⁷²⁾ V. Valerius: *Ludvig Feilberg og Barndomshjemmet i Kværndrup*. Fy. Hj. VII, 1934, S. 65 ff. ⁷³⁾ Fy. Saml. ⁷⁴⁾ *Gartner-Tidende* 1887 Nr. 9 (Nekrolog af C. Matthiesen). — *Johs. Tholle i Aarb. for Præstø Amt* 1926 S. 88 f. — *Sv. Amt* 1926, S. 184. — *Aarb. for Lolland-Falsters Stift* 1928 S. 140 f., 1929 S. 137. — *Danske Gartnere*, 1927. — S. Bruun og A. Lange: *Danmarks Havebrug*, 1920, S. 504 f. ⁷⁵⁾ Jens Vahl: *Slægtebog over Chr. Niensens Afkom*, 1879 f., II, H. 13, S. 11. ⁷⁶⁾ *Fyens Stiftstid.* ⁷⁷⁾ N. Dalhoff: *Gak hen og gør du ligesaa*, Odense, 1900, S. 300 f. — A. Boje: *Vort Børne- og Ungdomsværn*, 1931, S. 44 f. ⁷⁸⁾ *Sv. Av.* 17/8 1931, jfr. 12/2, 16/2 1924. ⁷⁹⁾ Fy. Tid. 16/8 1931, jfr. 10/2, 16/2 1924. ⁸⁰⁾ *Daniel* 12, 3.

DET OFFENTLIGE SKOLEVÆSEN

1) *Johs. V. Jensen*. 2) L. A., B. A., jfr. Fy. Saml. 3) A. R. Idums *Udg.*, 1929. 4) L. A., B. A. 5) Hofmans *Fundationer* VI, 1760, S. 91. 6) L. A. 7) *Kværndrup Skolekommissions Forhandlingsprotokol* 1808—61, *Præstegaardens Arkiv*. 8) L. A., *Sunds og Sallinge Herreders Provstearkiv*. 9) *Kværndrup Sogneraads Arkiv*. 10) *Kværndrup Skoles Embedsbog*. 11) B. Bjørnson.

TRUNDERUP FRISKOLE

Kilder: Optegnelser af Dyrslæge P. Jensen og Friskolens Forhandlingsprotokol.

EGESKOVSKOVS MARKED

1) P. Jensen: Egeskov-Marked, Svendborg Amt 1913, 31—49. 2) Iflg. Vedel Simonsen (Bidrag til Odense Byes ældre Historie) udstedtes mindst 8, nemlig i 1393, 1394, 1395, 1396, 1400, 1419 (da indviedes »den igjen paany opbygte Kirke«), 1433 og 1445. V. S. udtrykker dog m. H. t. 1393 Tvivl om, hvorvidt det drejer sig om Kværndrup eller Kærums Kirke. John M. Møller hævder, at 6 af Afladsbrevene er udstedt til Kærums og ikke til Kværndrup Kirke (Kirkehist. Saml. V R. I B.) H. C. F. 3) Orion III, 1840, 419. 4) —e—: Hvor gammelt er Egeskov Marked? Svendborg Avis 25/8 1928. 5) Fyns Tidende m. fl. 2/8 1937. 6) Meddelt af Gdr. Anders Nielsen Kildevæld i Lydinge Gaarde. 7) W. F. Laub: Fra den gamle Bispegaard, Særtryk af Artikler i Viborg Stifts Folkebl. 1929, 12 f. 8) 1726 blev en Soldat fra Snarup overfaldet paa Egeskovs Marked (Sallinge Herr. Tingb. 182 b—4 b). — Om Egeskovs Marked kan i øvrigt henvises til August F. Schmidt: Egeskov Marked, Fyns Venstrebl. 18/8 1931; Ole Bager: En svunden Tid, Bogormen Maj 1933; H. M. Henriksen: Egeskov Marked, Fyns Tid. 17/8 1940. — H. C. F.

FORENINGER OG FÆLLESFORETAGENDER

1) Medd. fra Laurids Lund. 2) Mest eft. Sv. Av. 8/7 1936. 3) Hans R. Egebjerg: Svendborg Amtsskytteforen. 1866—1891, 1891. Sv. Av. 21/8 1936. Fy. Tid. 28/10 1941. Medd. fra Gdr. Hans Nielsen, Trunderup, m. fl. For de første 25 Aars Vedkommende stammer Oplysningerne fra Dyrslæge P. Jensens haandskrevne Bog i Foreningens Eje. 4) [Rs. Holm:] Trunderup Andelsmejeri gennem 50 Aar, 1937. 5) [Knud Grøftehaug:] Kværndrup Mejeri gennem 50 Aar, 1939. 6) Medd. fra Sadelmg. Johs. Petersen. 7) Fy. Tid. 2/10 1942. Forsamlingshuset ses paa Billedet S. 90. 8) Fy. Saml. 283 f. 9) Medd. fra A. Danholt. 10) Fy. Saml. S. 284. Gl. Forhandlingsprotokol, ført af P. Jensen. Medd. fra Førstelærer C. Durck. 11) Medd. fra Karl Jensen. 12) Medd. fra J. K. Jessen. 13) Medd. fra Kontrolass. Frode Larsen. 14) Medd. fra E. Hasle-Hansen. 15) Medd. fra Karl Hansen. 16) Sv. Av. 8/7 1930. Opt. 1928 af Lærerinde Mary Bahr, Stige, Fy. Hj. Saml. Medd. fra Aage Danholt. 17) Medd. fra E. Jensen. 18) Medd. fra Rs. Holm. Andelskassens Bygning ses paa Billedet S. 89. 19) Medd. fra H. M. Nielsen. 20) Medd. fra G. Ahlefeldt L. Bille. 21) Medd. fra A. Grost.

GENNEM SKIFTENDE TIDER

1) Oplysn. fra Den kgl. Mønt- og Medaillesaml. 2) C. Jørgensen: Romerske Guldmedailloner. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1900, S. 103—11. 3) Findes i Svendborg Amtsmuseum. 4) Holger Bruun: Gl. da. Minder II, 1869, S. 260. 5) Orion III, 1840, S. 375. 6) S. Jørgensen: Bidrag til Bedømmelsen af den fynske Landbostands Vilkaar før, under og efter Svenskekrigen 1657—60. Hist. Tskr. 4. R. 5. B., S. 221 ff. 7) Her S. 177 f., 183. 8) Her S. 200. 9) Udskr. af Tingbog ved Dyrslæge P. Jensen. Fy. Hj. Saml. 10) Fy. Saml. S. 261 f. 11) Her S. 200. 12) P. Jensens Afskr. eft. Provst J. A. Lassens Optegn., L. A. 13) P. Jensen i Sv. Amt 1912 S. 169, hvor det meddeles og kommenteres i Forbindelse med flere af de her gengivne Sagn.

¹⁴⁾ Optegn. af Provst J. A. Lassen. Fy. Hj. VI, 1933, S. 61. ¹⁵⁾ Sst. S. 62.
¹⁶⁾ Kulturhist. Aarb. S. 70. ¹⁷⁾ Fy. Saml. S. 264. ¹⁸⁾ Sst. S. 264 f. Jfr. Kulturhist. Aarb. 1894 S. 195 (N. Rasmussen Søkilde: De jordegne Bønder i gamle Dage). ¹⁹⁾ P. Jensen: Efterretn. om Gultvedholm, Haandskr., 1904, L. A. ²⁰⁾ Fy. Saml. S. 266 f. ²¹⁾ Sst. S. 265. ²²⁾ Sst. S. 273. ²³⁾ Sst. S. 270. ²⁴⁾ Sst. S. 270 f. ²⁵⁾ Hans H. Fussing i Fynske Aarbøger 1942 S. 97 f. ²⁶⁾ Fy. Saml. S. 268 f. ²⁷⁾ Sst. S. 271 ff. ²⁸⁾ Kulturhist. Aarb. 1896 S. 65 f, 87 f. ²⁹⁾ Fy. Saml. S. 269 f. ³⁰⁾ C. T. Engelstoft i Hist. Tskr. 4. R. 4. B., 1873—74, S. 486. ³¹⁾ Sst. S. 508 f. ³²⁾ Sst. S. 501 f. ³³⁾ Fy. Saml. S. 378 f. ³⁴⁾ Sst. S. 386. ³⁵⁾ Sst. S. 389 f. ³⁶⁾ Sst. S. 258. Kancelliets Brevbøger 1566—70 S. 345. ³⁷⁾ Fy. Saml. VII S. 285. ³⁸⁾ Fy. Saml. S. 278 f. ³⁹⁾ Se især Kulturhist. Aarb. 1896 S. 72—85 (P. Jensen: Skovbruget i gl. Dage). ⁴⁰⁾ Opt. af Rs. Jensen eft. Dyr læge P. Jensen, Fy. Hj. Saml. ⁴¹⁾ Philip Hansen: Kvægsygen paa Fyen i det 18de Aarhundrede. Fynske Aarb. I, 1939—41, S. 355—86. ⁴²⁾ J. A. I Nr. 255. Her S. 53. ⁴³⁾ Kulturhist. Aarb. S. 98—101 (P. Jensen: Skovbruget i gl. Dage). ⁴⁴⁾ Her S. 114 f. ⁴⁵⁾ J. A. T. I Nr. 1633, Opt. af P. Jensen. ⁴⁶⁾ J. A. I Nr. 26. Opt. af P. Jensen. ⁴⁷⁾ Skgr. X, 1888, Nr. 253. Opt. af P. Jensen. ⁴⁸⁾ Sst. VII, 1887, Nr. 231. Opt. af P. Jensen. ⁴⁹⁾ Opt. af Provst J. A. Lassen. Fy. Hj. VI, 1933, S. 62. Her S. 40. ⁵⁰⁾ Kulturhist. Aarb. 1896 S. 70. ⁵¹⁾ Se her S. 60 f. ⁵²⁾ Se bl. a. D. S. VII Nr. 1030 og 1337. ⁵³⁾ Her S. 126. ⁵⁴⁾ Fy. Saml. S. 280. ⁵⁵⁾ Her S. 114 f. ⁵⁶⁾ Her S. 84 f. ⁵⁷⁾ Her S. 104 f. ⁵⁸⁾ Opt. af Rs. Holm, Fy. Hj. Saml. ⁵⁹⁾ Opt. af P. Jensen, Fy. Hj. Saml. — Overassistent Sestoft, Odense, har gjort opmærksom paa, at det aabenbart drejer sig om privat Vognmandskørsel under Postvæsenets Overopsyn. I dette Tilfælde maa den S. 343 f. omtalte Gæstgiver Thøisen, Kværndrup, have været tilsynsførende i sin Egenskab af Bestyrer af Befordringskontoret. Til ham har sikkert Vognbestillinger skullet afgives til videre Bestilling og Fordeling efter Tur. ⁶⁰⁾ Opt. i Fy. Hj. Saml. eft. mundtlig Medd. Ranketøjret har Rs. Jensen i 1941 skænket til Fyns Stiftsmuseum. ⁶¹⁾ Her S. 111 ff. ⁶²⁾ Medd. fra Snedkermst. F. Mortensen, Slagelse, Fy. Hj. Saml. ⁶³⁾ Fra Sogneraadsarkivet, ved Sognearkivar Kr. Møller. — En anden »poetisk« Udgydelse kan her nævnes. Den blev af en Snedker i 1907 tilstillet Sogneraadet som Paategning paa en Kvitte-ring. To Sogneraadsmedlemmer, der følte sig truffet af Verset, hvori det hed »Naar et Fæ sig mener kløgtig, og en Nar ved Siden staar, kan det ikke mig forundre, om to Fjols i Vandet gaar«, forlangte Snedkeren straffet. Sagen naaede helt op til Højesteret, der frifandt Snedkeren. Udateret Avisudklip, Fy. Hj. Saml. ⁶⁴⁾ Om A. F. Lassen se især: G. L. Wad: Fra Fyens Fortid II, 1916, navnlig 278—79. Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv, 1910—19, 755—64. Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie, 1935, 23—25. Martine Agathe Hansen i Fy. Hj. IX, 1936, 127—28. H. C. Frydendahl sst. 143—44. J. Andersen i Fy. Tid. 7/7 1939. Christine Reimer sst. 6/8 1939. Opt. i Fy. Hj. Saml. ⁶⁵⁾ Om L. Feilberg se især: S. V. Rasmussen i Da. biogr. Leks. VI, 1935, 620—22 m. Literaturfortegn. Desuden: J. Th. Arnfred i Højskolebl. 19/5 1916. P. H. Petersen i Menighedsbl. 18/4 1920. V. Valerius i Fy. Hj. VII, 1934, 65—73, 81—91. Henrik Pontoppidan: Hamskifte, 1936, 37—39. Victor Tang Kristensen i Fyns Venstrebl. 2/9 1936. ⁶⁶⁾ S. Birket Smith: Johan Monrads Selvbio-

grafi, 1888, S. 66. ⁶⁷⁾ Opt. af Rs. Jensen, Trunderup, og Afskr. af Opt. af Gregers Ahlefeldt Laurvig Bille, Fy. Hj. Saml. ⁶⁸⁾ Her S. 254 f. ⁶⁹⁾ Slægts-hist. Opt. af P. Jensen. Fy. Hj. Saml. Om J. J. se endvidere: H. Wulff: Den danske Rigsdag, 1882, 409—10. Lars Frederiksen: Friskolebevægelsen i 1852 og følg. Aar, 1885, 46 ff, 57. J[ørgen] P[edersen]: Jens Jensen, Trunderup. Fy. Tid. ^{11/6} 1906. Sv. Amt 1913, S. 3 ff. Holger Begtrup: Grundtvigske Hjem i det 19. Aarh. I, 1929, S. 9—48. J[ens] Th[erkelsen]: Et jævnt og muntert virksomt Liv. Sv. Av. ^{27/7} og ^{7/8} 1931. ⁷⁰⁾ Her S. 286. ⁷¹⁾ Nu i Fy. Hj. Saml. ⁷²⁾ Nu i L. A. ⁷³⁾ P. Jensens efterl. Papirer, Fy. Hj. Saml. Se endvidere: Poul Bjerger i Søndagsbladet ^{17/12} 1905. H. J. Madsen i Maanedsskr. f. Dyr læger XXV, 1913—14, S. 319. Poul Bjerger i Sv. Amt 1913, S. 3—29. Johs. Brøndum-Nielsen i Fortid og Nutid I, 1914—16, S. 78—84. K. L. Kristensen i Fy. Tid. ^{6/10} 1929. Hj. Friis i Da. biogr. Leks. XI, 1937, S. 497—98. ⁷⁴⁾ J. Chr. Clausen: Svendborg Amts Skytte- og Gymnastikforening 1915—1940, 1940, S. 11. Se ogsaa Hans R. Egebjerg: Svendborg Amtsskytteforening 1866—1891, 1891, S. 112—13 o. fl. St. Samme: Svendborg Amtsskytteforening gennem 50 Aar, 1915, S. 206—09 o. fl. St. ⁷⁵⁾ G. L. Wad: Fra Fyens Fortid I, 1916, S. 368. ⁷⁶⁾ Oplysningerne om Postvæsenet og Telegrafene skyldes næsten udelukkende Overassistent C. J. P. O. Sestoft, Odense. Se ogsaa Note 59. ⁷⁷⁾ Oplysn. fra Trafikass. P. Dupont, Kværndrup. ⁷⁸⁾ Oplysn. fra Fru Agnes Clausen født Petersen, Svendborg. ⁷⁹⁾ Oplysn. fra Stationsleder H. Clausen. ⁸⁰⁾ Trap og Oplysn. fra Sogneraadets fmd. Jens P. Jensen. ⁸¹⁾ Sogneraadets Arkiv.

REGISTER I UDTOG

STEDNAVNE

- Bobjærg 14, 44.
 Brahetrolleborg 100, 148, 189, 194, 228, 323f., 343.
 Egebjærg 136, 255, 256.
 Egeskov By 32, 37, 38, 39, 40, 41, 48f., 55, 80, 92—105, 137ff., 191, 196, 210, 236, 237, 247, 248, 251ff., 262—72, 273ff., 284ff., 316, 318, 326, 344, 347.
 Egeskov Gaard 8, 9, 10, 11, 14, 16, 18, 29, 30, 33, 38, 39, 50ff., 54, 56, 57, 59, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 77, 80, 84, 92 ff., 106, 107, 124ff., 137—66, 194, 195, 200, 213, 250, 264, 285f., 308, 309ff., 315, 317, 318, 319, 320ff., 324, 326, 331, 334ff., 348, 350f.
 Egeskov Mølle 11, 94, 96, 97, 100, 104, 139.
 Espe 94, 343, 345.
 Fallegaard og Mølle 9, 40, 68, 70, 71, 72, 81, 150, 278, 315, 318.
 Fjællebro 30, 68, 71, 106, 138, 154f., 350.
 Fjællebro Storskov 34.
 Flintehave 9.
 Flintholm 150, 185.
 Frueskov 30.
 Gislev 49f., 111, 118, 136, 197, 255, 258, 294f., 343, 345.
 Gudbjærg 111, 118, 225, 232.
 Gultved 10, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 86, 123—36, 236, 275ff., 315, 316, 318, 326, 328, 353.
 Haagerup Aa 9, 10, 11, 12, 14, 18, 158.
 Herringe 93, 141, 343.
 Holme Kloster, se Brahetrolleborg.
 Holmelund 106.
 Hundstrup 237, 270.
 Hundstrup Aa 9.
 Hundtofte 99.
 Hvedholm 152, 187, 244, 318.
 Højes Dong 50.
 Højes Ris 10, 13.
 Ikær 8, 9, 17, 27, 32, 40, 114f., 324, 326.
 Karlsmose 8, 10, 18, 101.
 Kirkeby 203, 345.
 Kongens Have 39, 68, 80, 85.
 Korinth 345.
 Krarup 9, 80, 102, 141, 343, 345.
 Krumstrup 124f., 126, 127, 315.
 Kværndrup 7, 8, 13, 17, 18, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42ff., 66—91, 102, 141, 150, 167—93, 194—232, 264, 265, 273ff., 283ff., 307, 312, 314, 315f., 317, 318, 319, 321, 323, 326, 332, 333, 336, 339, 341, 343ff.
 Kværndrup Vænge 9, 33, 38, 45f., 53, 56f., 81, 85, 86, 247, 248, 312f., 326, 345.
 Langkilde 310.
 Lille-Løjtved 62.
 Lunde 67, 97, 136, 237.
 Lykkesholm 318.
 Løgeskov 15.
 Løjtved 150, 185.
 Lørup 129.
 Mullerup 65.
 Møllelækkeskov 10.
 Nordskov 70, 124f., 132, 315, 318.
 Nordtorpe 9, 19, 38, 39, 41, 47, 52, 71, 81, 85.
 Nybøllegaard 146.
 Nymarksskov 10, 28, 30, 31, 32, 100, 101, 351.
 Palleshave 136.
 Rantzausholm, se Brahetrolleborg.
 Ravndrup 49f., 70, 71, 106, 318.
 Ringe 136, 265, 340, 344.
 Rudme 136, 258.
 Rugbjærg 154, 155.
 Rugbjærgskov 9, 10, 66.
 Rynkeby 340.
 Ryslinge 136, 169, 210, 220, 254, 255, 258, 259, 338, 339.
 Ræveholmen 17, 27.
 Sandager 13.
 Skjoldemose 150, 318, 343.
 Snarup 8, 9, 15, 17, 18, 19, 20—26, 27, 28, 29, 30, 31, 96, 97, 141, 155, 345.

- Stenstrup 8, 195, 203, 209, 238, 343.
 Stævningen 8, 14, 33, 34ff., 39, 100, 101.
 Sundsgaard 10, 33, 154, 155.
 Svendborg 67, 72.
 Sødinge 136.
 Søfælde 80, 102, 141.
 Søllinge 136.
 Sølt 46, 345.
 Sønderhave 10, 13, 44f., 85, 96, 97.
 Tange 93.
 Tangegaard 97, 100.
 Tornehave 28.
 Torntved 33.
 Trunderup 10, 13, 28, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52f., 53, 54f., 56, 58f., 59f., 61ff., 64, 67, 69, 106—22, 127, 134, 172, 198, 205, 210, 220, 230, 234, 236, 237, 238, 241, 246, 247, 248, 254—61, 273ff., 284ff., 307, 309, 313, 314, 316, 317, 318, 321, 325, 326, 328, 329f., 331, 337ff., 345, 347, 353.
 Trunderup Dong 38, 40.
 Vandmose Huse 9, 41.
 Volstrup 80, 93, 97, 102, 141, 154f., 200, 309.

PERSONNAVNE

- Aadal, J. Jensen, Folketingsmd. 278, 287, 341f.
 Aalborg, Chr. Jakobsen, Præst 195ff.
 Aarslef, Ole Rye, Propr., Juliegd. 129.
 Agerbek, H., Præst, Ø. Hæsinge 217.
 Ahlefeldt Laurvig Bille, Fr. Preben, Greve, Egeskov 5, 6, 145, 154f., 191, 266, 281, 326.
 — Gregers, Greve, Fjællebro 5, 304, 350, 351, 357, 359.
 — Julius L., Greve, Egeskov 143, 153f., 190, 193, 265, 278f., 282, 292, 298, 336, 347.
 Akeleye, Knud Mikkelsen, til Skinderup 93.
 — Mikkil Pedersen, Borgmest., Odense 93, 138.
 Andersen, H. C., Forf. 19, 79f., 192, 213.
 — Jeppe, Uddeler 295.
 — Johs., Uddeler 295, 303.
 — Jørg., Elektricitetsværksbst. 301.
 — Olav, Lærer 234.
 — S. A., Lærer 250, 284.
 Andreasen, Lars, Smed, Legatstifter 348.
 Anne, g. m. P. A. Claudianus 207.
 Appel, Kr., Lærer, Ryslinge 258.
 Arnstrup, Christopher, Stiftslandinsp. 104.
 Bager, Jens, Degn 235ff.
 — Margr. Sofie, g. m. C. Wen-
 niken 237.
 Bangert, Louise Emilie, g. m. C. F. Rottbøll 223f., 224.
 Bannermann, Mathias, Ridefoged 72, 309ff.
 Becker, T., Forf. 5.
 Bendtsen, G., Mejeribst. 288.
 Benninck, Mattias, Klokkestøber, Lübeck 164, 175.
 Berg, H. C., Justitsraad, Skovsbo 216.
 — J. N., Stiftslandinsp. 84, 326.
 Berntsen, Klaus, Politiker 136, 258.
 Bille, Hilleborg Pedersdatter, g. m. Laurids Skinkel 140.
 Bille-Brahe, Aksel Fr., Greve, Hvedholm 188.
 — Birte 188.
 — Christiane 188.
 — Frantz Preben, Baron, Egeskov 142, 152f., 154, 165, 190, 193, 335.
 — Frederik Siegfred, Baron, Egeskov 114, 152, 190, 192f., 193, 285, 322.
 — Henrik, Stiftamtmand, Egeskov 140, 152, 165, 188f., 212, 335.
 — Jessy, g. m. J. L. Ahlefeldt Laurvig Bille 144, 153f., 190f., 193, 296.
 — Preben, Greve, Egeskov 141, 152, 189, 216, 240, 241, 275, 282, 283.
 Bille-Brahe-Selby, Eleonora, g. m. Fr. Pr. Ahlefeldt Laurvig Bille 154, 191.
 Birkedal, Vilh., Præst, Ryslinge 135, 285, 338, 339.
 Bjørnsen, Ellen M. J., g. m. A. C. Kaac 229.
 Bloch, J. K., Biskop 211, 212.
 Boberg, J. P. Lærer 250.
 Borre, L. R., Lærer 238f.
 Brahe, Jørgen, til Hvedholm 94.
 Brandt, J., Dyr læge 105.
 — J. S., Præst, Ollerup 135.
 Brockenhuus, Birgitte, g. m. Jakob Ulfeldt, 146ff., 178f., 181, 182.

- Brockenhuus, Elsebet, g. m. Corfitz
 Ulfeldt til Bavelse 146, 178,
 320.
 — Frands, til Egeskov 67, 93, 96,
 137, 141ff., 155ff., 172ff., 176,
 190, 194, 195, 308, 320, 334.
 — Jakob, til Bramstrup 93.
 — Karen, g. m. Hans Pogwisch
 til Damsbo 146.
 — Laurids, til Egeskov 93, 144ff.,
 164, 173ff., 183, 197, 320, 334,
 354.
 — Laurids, Gdmd. 95.
 — Mikkel, til Bramstrup 142, 143.
 — Oluf til Hjulebjærg 67.
 — Peder, til Nordskov 315.
 — Rigborg 145f., 177, 178.
 Brodersen, Herredsfoged 273.
 Brun, Anna, g. m. C. J. Aalborg 197.
 — Elisabeth B., g. m. J. Madsen
 Varde 185, 204.
 Bruun, Th. Thomsen, Herredsfoged
 275.
 Bussert, Martin, Bygmst. 155.
 v. Bülow, Marie, g. m. F. S. Bille-
 Brahe 152, 192f.
 Børtning, Peter, Ridefoged, Rantzaus-
 holm 72.
 Christensdatter, Kirsten, g. m.
 M. Rasmussen 233.
 — Maren, g. m. Mogens Hansen
 199.
 — Maren, g. m. Carsten Peder-
 sen 234.
 Christensen, Lærer 244, 250.
 — F. Chr., Degn 99, 192, 237.
 — Jacob, Rektor, Nyborg 320.
 Christian III, Konge 143, 172, 195.
 — V, Konge 68, 202.
 — VIII, Konge 218.
 Claudianus, Maren, g. m. M. Ras-
 mussen Krarup 207.
 — Peder Andersen, Præst 73, 77,
 83, 87, 171, 172, 174, 175, 176,
 191, 194, 198, 201ff., 210, 262,
 354, 355, 356.
 Claus, Præst 194f., 196.
 Clausen, H. G. C., Stiftsprovst 215.
 — Harald, Stationsleder 347, 359.
 — Johs., Præst, Krogsbølle 5.
 — Johs., Præst, Ryslinge 285.
 — Johs., Stationsforst. 344.
 Dal, Anders Povlsen, Lærer 255.
 Durck, C., Lærer 5, 250, 284, 297, 357.
 Dyrholm, M., Kbmd. 279, 280, 291,
 292.
 Emmiksdatter, Anna, til Gelskov,
 g. m. Erik Kaas 93.
 Engelstoft, C. T., Biskop 256.
 Eriksen, Anders, til Kogsbølle 179f.
 Eskesen, Morten, Lærer, Odense 258.
 Falkenberg, F. A., Gæstgiver 264,
 284, 289, 347.
 Fausing, J., Lærer 192, 246ff., 279,
 283, 284, 289, 291, 298f., 299, 302.
 — Thv. 6, 219, 284, 302.
 Fehlo, Conrad, Gdmd. 107.
 Feilberg, Gustav, Kapt. 222.
 — Ludv., Filosof 220, 222f., 333f.,
 — Ludv., Præst 54, 219ff., 226,
 244f., 254, 282, 307.
 Flemming, Anna, g. m. Jakob Knud-
 sen Ulfeldt 180f.
 Fogh, A. G. F., Læge, Ringe 109.
 Fontæne, Gdmd. 127ff.
 Frederik I, Konge 140.
 — II, Konge 143, 172.
 — III, Konge 182.
 — VII, Konge, 31, 111.
 — Prins af Nør 110.
 Friis, F. R., Forf. 5.
 — Johan, til Hesselagergd. 66f.
 Frille, Eggert, til Oregaard 66.
 Frydendahl, H. C., Lærer, Krarup 6.
 — J. P. F., Stationsforst. 344.
 Gaas, Hans, Præst, Svendborg 93,
 141.
 Gabel, Vald. Christoffer, til Hvid-
 kilde 68.
 Geltzer, Rs., Lærer 255.
 Gommesen, V., Borgmst., Ærøsko-
 bing 185.
 Grost, Adolf, Læge 90, 281, 305, 357.
 Grønnegaard, H., Gdmd. 280, 282,
 303.
 Gøtsche, Fattiggaardsbst. 112.
 Hansdatter, Anne, g. m. J. Jensen
 254, 337ff.
 Hansen, A., Mejeribst. 154, 280.
 — C. Lottrup, Lærer 244, 245,
 250.
 — Chr., Elektricitetsværksbst.
 301.
 — Karl, Mejeribst. 289, 291.
 — Lars, Hjulmd. 109, 241, 243,
 276f., 335f., 341.
 — Mads, Forf. 285.
 — Mads, Lærer 255f.
 — Mogens, Præst 198f.
 — Niels, Præst 187, 190, 198.
 — Otto, Sognefoged 281.
 — Peder, Herredsfoged 321.
 — R. M., Uddeler 293.
 af Harmens, Camille Sophie, g. m.
 Frantz Preben Bille-Brahe 152, 193.
 Hatt, Harald, Landsarkivar,
 Odense 6.
 Haurbach, S. J., Lærer 5, 251f., 281.
 Haurowitz, H. F., Stationsforst. 344.
 Hejgaard, Fr., Mejeribst. 288.

- Hemmingsen, Niels, Prof. 143, 320.
 Henrichsen, Anna Margr., g. m. E. G. L. Valerius 230.
 Henriksen, Thomas, Ridefoged 309f.
 Hermann, Klokkestøber 174.
 Hogenskild, Peder, til Langesø 66.
 Holm, H., Gdmd. 130, 132, 135, 136, 275, 276, 341.
 — Rs., Gdmd. 5, 331, 357, 358.
 Holmer, Bartholette D., g. m. Rs. Larsen 215, 216.
 Holt, Th. N., Lærer 250, 298, 299.
 Hvid, And. Pedersen, Lærer 234.
 Ibsdatter, Anna, g. m. Carsten Pedersen 234.
 Iffwersen, Peder, Degn 233.
 Jakobsen, A. H., Mejeribst. 288.
 — Christoffer, Degn, Hundstrup 237.
 Janssen, Esther L., g. m. C. C. Wegener 232.
 Jensen, Eigil, Uddeler 300.
 — Fr., Stationsleder 347.
 — H. C., Uddeler 300.
 — J., Rigsdagsmd. 115, 254ff., 276, 337f.
 — J. H., Mejeribst. 288.
 — J. P., Sogneraadsm. 281, 282, 287, 288, 296, 300, 359.
 — Johs., Maler 190.
 — Niels, Bolsmd. 135, 331f.
 — P., Dyrlæge 5, 6, 19, 36, 38, 40, 71, 72, 81, 88, 90, 192, 219, 258, 262, 269, 278, 282, 286, 293, 307, 339ff., 351f., 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359.
 — Rs., Gdmd. 5, 85, 115, 120f., 279, 282, 287, 288, 293, 296, 330, 353, 358, 359.
 — Sofus, Gdmd. 5.
 Jeppesen, Dorthæa, Lærerinde 247.
 Jessen, Clemens, Præst 18, 92, 207ff., 210, 236, 237, 322, 354, 356.
 — J. Jesse Clemensen, Præst 71, 208, 209.
 — J. K., Lærer 5f, 260f., 284, 299, 303, 357.
 Johannes, Præst 194.
 Johansen, A. J., Lærer 250, 290.
 — H., Stationsforst. 344.
 Jonsen, Laurids, Lærer, Rudme 258.
 Juell, Aksel, Guvernør i Trankebar 184.
 — Knud, til Taasinge 127.
 — Niels, Admiral 150.
 — Sophie, g. m. Niels Krag d. Yngre 18, 68f., 71, 83, 98, 152, 183, 185ff., 210, 211, 263, 322, 348.
 Juell, Sophie, g. m. Niels Krag d. Ældre 68, 150, 184, 203, 204, 208, 234.
 Juler, P. K., Lærer 256ff., 286.
 Jørgensen, C., Lærer 250.
 — Lone, g. m. J. K. Jessen 261.
 — N., Lærer 255.
 Kaabelø, Slægten 93, 95f.
 Kaac, A. C., Præst 220, 228f., 290, 292.
 Kaas, Hilleborg, g. m. Henrik Markdanner til Ronninge Søgaard 319f.
 Karen, g. m. Mads Pedersen 190.
 — Lavse 60f., 63.
 Karl Gustav, svensk Konge 149.
 Kingo, Lambert, Præst 109, 111, 210.
 — Th., Biskop 109, 203, 207.
 Kjær, N., Lærer 258ff., 287.
 — Søren, Præst 198.
 Kjærgaard, J. Kr., Lærer 260.
 Kjoller-Jensen, K. J., Uddeler 295.
 Klein, A., Arkitekt 190.
 Knudsen, A. P., Lærer 241, 244ff., 283.
 — G. N., Stationsforst. 344.
 — P., Lærer 109, 238, 241ff., 283.
 Koch, Chr., Skovrider 107.
 Kold, Chr., Skolemand 220, 254, 255, 339.
 Krabbe, Gregers, til Thorstedlund 68.
 Krag, Chr. Fr., Adelsmd. 150, 184.
 — Fr. Chr., til Skjoldemose 139, 152, 185.
 — Niels, d. Yngre, Egeskov 42, 68f., 71, 150ff., 163, 165, 185, 235f.
 — Niels, d. Ældre, Egeskov 68, 150, 184, 203, 234f., 335, 355.
 — Otte, til Egeskov 68, 94, 100, 138, 148ff., 183f., 200, 201, 234f., 309, 321, 335, 355.
 — Sofie Hedvig, Adelsdame 187.
 Krarup, M. Rasmussen, Degn 235.
 Kristiane, g. m. Niels Kjær 258.
 Kruse, Karen, g. m. Oluf Parsberg 148.
 Lage, F., Stationsforst. 344.
 Lange, Chr., Gdmd. 6, 281.
 Larsen, C. Nyrop, Lærer 247, 250, 292.
 — Edv., Uddeler 300.
 — G. T., Lærer 250.
 — H., Postekspeditør 344.
 — Johs., Uddeler 292, 293.
 — L., Landmaaler 96, 98.
 Lassen, A. Fr., Bataillonskirurg 215, 232, 233, 335.
 — Ellen Margr. Nonni, g. m. G. Ahlefeldt Laurvig Bille 154

- Lassen, J. A., Præst 5, 6, 37f., 43, 84, 127, 191, 215, 216ff., 240, 242, 274, 283, 312, 341, 351, 352, 353, 355, 357, 358.
— Rs., Præst 78, 191f., 211ff., 239, 273, 332.
- Lauritsen, A., Lærer 250, 284.
— H., Gdmd. 70, 72.
- Lautrup, Marie Elisabeth, g. m. Rs. Lassen 215.
- Leonora Kristina, g. m. Corfitz Ulfeldt 18, 182.
- Lind, Laurine Marie, g. m. J. A. Lassen 216, 283.
- Lindenov, Hans, Godsejer 94.
- Lodberg, Jacob, Biskop 210.
- Ludvigsen, L., Præst 211.
- Lund, Laur., Gdmd. 5, 284, 291, 293, 299, 300, 302, 357.
— Nikoline H. O., g. m. L. Feilberg 333.
- Lundsgaard, Maren, g. m. Mads Hansen 255, 256.
- Lykke, Kaj, til Rantzausholm 100.
— Karen, g. m. Mikkel Brockenhus 143.
- Lægaard, Mads Knudsen, Præst 95, 183, 184, 199ff., 352, 354, 355.
- Madsen, A., Mejeribst. 288.
— Chr., Vandværkspasser 305.
— J. C., Lærer 250, 292.
— Jakob, Biskop 197f.
— M. L., Dyrlæge 90.
— P., Mejeribst. 289.
— Peder, Delefoged 309, 319.
- Mag, Hans, Herredsfoged 321.
- Maintz, Mikkel Hansen, Lærer 237.
- Maren, g. m. Søren Kjær 198.
— g. m. Mads Rasmussen 233.
— Degns 167.
— Ottens 60f.
— Skjernings 60 f.
- Margrethe, Dronning 138.
- Markussen, H. N., Lærer 260.
- Markvardsen, H., Uddeler 292, 293, 302.
- Marstrand, Susanne, g. m. C. Wisbeck 237.
- Mathiassen, Therkel, Arkæolog 27.
- Mau, E., Præst, Skellerup 217.
- Melbye, Karen L., g. m. Rs. Lassen 215.
- Mette Degns 47.
— Vægters 62, 326.
- Mikkelsen, Hans, Biskop 199.
- Mogensdatter, Dorothea, g. m. M. K. Lægaard 199ff.
- Monrad, Johan, Godsejer 149, 150, 335.
- Møllegaard, Niels, Gdmd. 59, 62.
- Møller, Hans, Lærer 250, 284.
— Jens, Prof. 214, 216.
- Møller-Holst, Elise M., g. m. J. Wøldike 228.
- Nellemann, N. R., Godsforv. 56.
Niels, Præst 195.
- Nielsen, Aksel, Gdmd. 280, 282, 287.
— Edv., Kapt. 258, 285, 286f.
— H. M., Bogholder 302.
— Henr., Mejeribst. 289.
— Julie B., Lærerinde 252.
— Maren, Lærerinde 247.
— Maren, g. m. P. K. Juler 258.
— N., Lærerinde 252.
— Peder, Degn 233f.
— Rs., Dræmsmst. 29, 263.
— Rs., Elektricitetsværksbst. 301.
- Palnesdatter, Mette, g. m. Anders Eriksen 179f.
- Parsberg, Else, g. m. Laurids Ulfeldt 148, 182.
— Oluf, til Jernit 67, 68, 69, 94, 100, 148, 183.
- Pedersen, Carsten, Degn 73, 234.
— Hans, Gdmd. 278, 282.
— Inger Marie, g. m. Peder Jensen 339.
— Jens, Birkefoged 72.
— Mads, Herredsfoged 190, 321.
— Sofie, Lærerinde, Lørup 284.
- Pentz, Fr. Chr. L., Konferensraad, Fjællebro 68, 71, 106.
- Petersen, Fattiggaardsbst. 112.
— Agnes, Centralbst., g. m. Overass. V. Clausen, Svendborg 347, 359.
— Christine, Centralbst. 347.
— H. F. H. J., Præst 220f., 225f.
— N. M., Sprogforsker 38.
— P., Lærer 38, 249f., 283f., 299, 351.
— P. M., Mejeribst. 290.
- Philipson, Arkitekt 90, 249.
- Plum, Fr., Biskop 215f.
- Pogwisch, Hans, til Damsbo 146.
- Present, Anna, g. m. Jørgen Skinkel 138.
- Preuert [ikke: Renert], A., Landmaaler 79.
- Quitow, Dorte, til Falde 71, 72.
- Raben, Caroline Agnese, g. m. Henrik Bille-Brahe 101, 104, 152, 165, 188f., 212, 348.
- Rantzau, Sofie Kajsdatter, g. m. Laurids Ulfeldt 148, 181.
- Rask, Mads, Ridefoged 73, 203, 204.
— Rs., Sprogforsker 38.
- Rasmusdatter, Pernille, g. m. Hans Lauritsen 72.
- Rasmussen, Daniel, Arkitekt 231.

- Rasmussen, Jens, Bomfoged 277, 282.
 — L. A. F., Præst, Stenstrup 256, 257.
 — Matz, Degn 233.
 — Rs., Landstingshører 104.
 Renert, se Preuert.
 Rosenholm, I. A., Lærer 260.
 Rosenkrantz, Anna, g. m. Otte Krag 149f., 183f., 201, 321.
 — Frederik, til Rosenvold 145f., 177.
 — Holger, Officer 146.
 — Iver, til Rosenholm 68.
 Rothstein, Marcus, til Lundsgaard 67, 69.
 Rottbøll, C. F., Præst 223f., 277, 291, 330.
 Rud, A. J., Biskop 231, 232.
 Schepelern, Frederikke M., g. m. H. F. H. J. Petersen 225.
 Schiøtte, N. H., Prokurator 72.
 Schoubo, Anne B., g. m. Clemens Jessen 208.
 Schouboe, Karen J., g. m. Ludv. Feilberg 219, 222, 225.
 Seefeld, Jørgen Tyge, til Margaard 68.
 Seidelin, J. S., Præst 229.
 Sidenius, N., Legatstifter 349.
 Skinkel, Johan, til Egeskov 138.
 — Jørgen, til Egeskov 138.
 — Kirstine, g. m. Oluf Bonde til Fjællebro 138.
 — Laurids, til Egeskov 139, 334.
 — Lydike, til Egeskov 137f.
 — Otto, til Egeskov 93, 138.
 — Otto, Adelsmd. 140.
 — Poul, til Gerskov 138f.
 Skov, Kn., Rentier 191.
 Skram, Karen, g. m. Laurids Brockenhuus 145ff., 164, 176ff., 354.
 Soelgaard, Margr., g. m. Fr. Chr. Christensen 237.
 Stenstrup, H. A., Præst 98, 109, 171, 187, 209ff., 352, 354.
 Stokholm, N. P., Sognefoged 17, 288, Stæhr, Niels, Ridefoged 78.
 Søren, Degn 233.
 Thorenfeld, S., Landmaaler 108, 126, 326.
 Thorvaldsen, Bertel, Billedhugger 189.
 Thøisen, Gæstgiver 274, 343f., 358.
 Tinhuus, Anne, g. m. Frands Brockenhuus 140ff., 155, 172ff.
 — Hilleborg, til Egeskov 140.
 Tinhuus, Rigborg, til Egeskov 140.
 Trampe, Philip Ditl., Generalmajor, Fjællebro 71, 150.
 Ulfeldt, Anna Sofie, Adelsdame, Husumgaard 182f.
 — Birgitte, Adelsdame 181f.
 — Corfitz, til Bavelse 146, 178.
 — Corfitz, Rigshofmester 147, 181, 309f., 335.
 — Ebbe, til Egeskov 67, 94.
 — Ebbe, Adelsmand 181, 182.
 — Ejler, Adelsmand 181.
 — Flemming, Adelsmand 181.
 — Frands, Adelsmand 181.
 — Franz, til Egeskov 146.
 — Jakob Corfitzen, til Egeskov 146.
 — Jakob Jakobsen, til Egeskov 67, 69, 78, 93, 94, 96, 146ff., 178f., 181, 198, 320, 334.
 — Jakob Knudsen, til Kogsbølle 180f.
 — Karen, Adelsdame 181.
 — Knud, Adelsmand 181.
 — Laurids Jakobsen, til Egeskov 67, 94, 148, 181, 182, 320f., 335.
 — Mogens Jakobsen, til Egeskov 94, 181.
 — Peder Jakobsen, Adelsmand 181.
 — Thyge Jakobsen, Adelsmand 181.
 Vagner, Sigfr., Billedhugger 286.
 Valerius, E. G. L., Præst 229ff.
 — Volmer, Bibliotekar 5, 6, 353.
 Varde, J. Madsen, Forpagter 185, 190, 204.
 Wegener, C. C., Præst 232, 355.
 Wennike, Chr., Degn 210, 211, 237.
 Vilhelmsen, Hans, General Proviantsmester 68.
 Villumsen, V., Dræmsmt. 32.
 Wisbeck, Chr., Degn 47, 48, 167, 237ff.
 Viskum-Pedersen, C., Skovfoged 18.
 Wognsen, A., Godsforv. 275.
 — Chr., Propr. 278, 282, 289.
 — Fr. Siegfr., Godsforv. 114, 115, 220, 276f., 282, 335.
 Worm, Oluf P., Degn 234.
 Wøldike, J., Præst 192, 226ff.
 Zetterwall, H. N., Arkitekt 166.
 Ærebo, Justina S., g. m. L. Ludvigsen 211.

SAGER

- Afholdsforening 290.
 Agerbrug 80f., 322, 327f.;
 jfr. Sædskifte m. v.
 Altergang 205.
 Alvertavle 171f., 188, 189,
 190.
 Amtsskat 131.
 Andelskasse 89, 302f.
 Bagerovn 75, 79.
 Bakkelunden 41, 91, 284,
 297ff.
 Barsel 47.
 Befordringsvæsen 342ff.,
 jfr. Vognmandslav.
 Begravelse 55, 60, 77,
 110, 116, 133f.
 Begravelseskasse 224,
 291.
 Belysning 117.
 Betler, se Tigger.
 Biavl 199, 323.
 Bjærgfolk 42f., 352.
 Bjørn 18.
 Boghvede 64.
 Bolig 85; jfr. Degnebol,
 Præstegaard.
 Borgerforening 301f.
 Brak 337.
 Brandfoged 135.
 Brandsyn 135.
 Brandvæsen 347.
 Brugsforening 108, 293ff.
 Brydebasse 63.
 Bryllup 117f., 119f., 132,
 210f., 212, 220.
 Brænde 102.
 Brændevin 64, 73, 78, 83,
 84, 87, 88, 99, 113, 130,
 131, 134, 200, 204, 269,
 325.
 Bydam, se Gadekær.
 Byhorn 74, 75, 76, 82,
 113, 130.
 Byhyrde 64f., 74.
 Bylav 73ff., 86ff., 99, 107,
 130ff.
 Bylov 73ff., 99, 125, 204,
 206, 340.
 Byorne 76.
 Byskrin 86f., 100.
 Bysmedie 83f., 89.
 Bystævne 81f., 86, 97f.,
 130.
 Bytyr 76, 77, 100, 125,
 131.
 Bæver 17.
 Dans 270.
 Degn 73, 74, 84, 183, 233-
 53, 326; jfr. Kirkesan-
 ger.
 Degnebol 67, 68, 149, 200,
 233ff., 317.
 Degnefourage 134.
 Degnegilde 131, 134.
 Diligence 89, 329, 343ff.
 Dobbeltgænger 60.
 Drik 204f., 267f.
 Drøning 337.
 Dyreverden 17-26, 41;
 jfr. Hare, Rotte m. v.
 Dyrslæge 90, 105.
 Dyrskue 340.
 Døbefont 169, 187, 188,
 190.
 Ejbygedde 351.
 Elektricitetsværk 300f.
 Ellefolk 42, 44.
 Elsdyr 17.
 Fanden 53, 60.
 Fastelavnsgilde 99.
 Fattiggaard 111ff., 115,
 118, 331.
 Fattighus 330ff.
 Fattigvæsen 99, 273f.,
 275f., 348f.
 Fisk 17, 18, 351.
 Foderstofforening 300.
 Foermandslav, se Vogn-
 mandslav.
 Fold 74, 76, 82, 98, 100.
 Foldeværge 74, 76, 82.
 Folkeløn 116.
 Folkemaal 6, 341.
 Folkemængde 348.
 Folketro 86, 120ff.
 Foredragsforening 283.
 Forening 283-305.
 Forsamlingshus 90, 286,
 290f., 340.
 Fragtmand 89.
 Friskole 135f., 222, 230,
 246, 254-61, 286, 338ff.
 Frugtavl 226f., 322.
 Fællesskab 80, 93, 101,
 109, 137, 138.
 Fæsteafløsning 105.
 Gaas 121, 266.
 Gadejord 107f., 110.
 Gadekær 59, 88, 98, 108,
 110, 213.
 Genfærd 53, 54, 55f., 56f.,
 60, 61.
 Geologi 7ff., 12.
 Gilde 204f., 220.
 Gravmæle 192, 216, 237;
 jfr. Ligsten.
 Grevens Fejde 156, 308.
 Grusgrav 8, 84, 104, 115.
 Græsningsret 75, 77, 202.
 Gudstjeneste 73, 112, 186,
 199.
 Gymnastik 240f., 245,
 252, 253, 258, 260, 285ff.,
 291, 299, 342.
 Gærde, se Hegn.
 Gødning 102, 118, 130,
 268, 322.
 Gødningsforening 300.
 Haandværker 94, 95, 97,
 99f., 192, 221f.; jfr.
 Hjulmand, Smed.
 Hamp 103.
 Hare 120.
 Havebrug 79, 147, 149,
 151, 213f., 217f., 222f.,
 226f.; jfr. Plantebed.
 Hegn 56f., 74, 84, 99, 101,
 103, 104, 130, 131, 151.
 Heks 56, 60f., 61f., 326,
 331; jfr. Klog Kone og
 Mand.
 Helligkilde 262f.
 Herredsskel 93, 306.
 Hingstestutteri 323.
 Hjem, de gamles 90, 303.
 Hjulmand 84, 89.
 Hospital 63, 79, 81, 82,
 83, 89, 98, 186, 210, 348.
 Hoveri 80, 101ff., 337.
 Hugorm 15, 18f.
 Humle 103, 330.
 Hund 46, 48f., 58f.
 Husflid 249, 292f., 339f.,
 340, 342.
 Husmand 224.
 Husmandsforening 297.
 Husmandslav 99.
 Hø 65, 102.
 Høne 120f., 325.
 Hør 39, 84, 103, 116, 117,
 122.
 Høst 75, 102, 103, 118,
 122, 263f., 337.
 Idrætsplads 91, 252.
 Ild 44, 49, 60, 61, 63.
 Ildebrand 60, 75, 82.
 Ilder 18.
 Indbyrdes Undervisning
 239f., 242, 243, 245.
 Jagtforening 304.
 Jernbane 90, 340, 344ff.

- Jernudvinding 9, 33.
 Jordemoder 84, 88.
 Jul 59, 346.
 K. F. U. K. og M. 303f.
 Kaffe 79, 99.
 Kakkelovn 75, 165.
 Kalv 58.
 Kartoffel 337.
 Kat 61.
 Kirke 10, 11, 47, 48, 49ff.,
 70, 79, 82, 141, 142, 143,
 146, 149, 153, 154, 167-
 93, 194-232, 262.
 Kirkebog 199, 208f., 228.
 Kirkedør, jernbunden
 170f.
 Kirkegaard 55, 60, 79,
 183, 190, 191-93, 213.
 Kirkeklokke 50f., 75,
 174f.
 Kirkelam 47, 48, 167.
 Kirkesanger 348; jfr.
 Degn.
 Klinkemand 134.
 Klippe Gæs og Høns
 120f., 331.
 Klog Kone og Mand 60,
 62, 63, 79f., 85, 86.
 Klædedragt 116f., 118,
 119.
 Ko 48.
 Kommuneskat 131.
 Kontrolforening 296.
 Kortspil 100, 111, 273.
 Krage 48, 51.
 Krampe 61f.
 Kro 54f., 70, 73, 78, 79,
 82f., 89, 95, 97, 98, 110f.,
 204, 210, 265, 267, 343f.,
 345.
 Kronhjort 18, 29f.
 Kræmmer 53.
 Krøblingeægt 75.
 Kulsugning 44, 81, 100,
 324.
 Kvæg 75, 76.
 Kvægpest 59, 199, 323.
 Kæltring 75f.
 Kæmpe 49f.
 Kølle 75.
 Køre i Staa 54.
 Laanegods 75.
 Landbrug 118, 322, 326f.;
 jfr. Agerbrug, Kvæg
 m. v.
 Landevej, se Vej.
 Lavskasse, se Byskrin.
 Led 57, 115, 275.
 Legat 224, 348; jfr. Ho-
 spital.
 Lejermaal 205.
 Lergrav 8, 84, 104, 109.
 Ligsten 173f., 177, 179f.,
 185, 187, 190; jfr. Grav-
 mæle.
 Lys 52f., 54.
 Læge 90.
 Lærer 188, 233-61, 345.
 Læseforening, se Sogne-
 bogsamling.
 Løsgænger 75.
 Maano 46.
 Malkning 44f., 47, 325f.
 Maning 111.
 Marked 45, 98, 104, 172,
 213, 262-72, 322, 346.
 Matrikel 200, 317f.
 Mejeri 105, 118, 154,
 287f., 288ff., 328.
 Menighedsforening 283.
 Menighedsraad 228f.,
 232.
 Mergling 327, 328.
 Milepæl 100.
 Missionshus 90.
 Misvækst 199, 312, 314,
 316, 330.
 Morgenbøn 73, 206.
 Mose 8, 42, 64f.
 Mundhov 46, 109.
 Myremalm 8.
 Mølle 68, 70, 72, 80.
 Nisse 42f., 46, 47.
 Olden 81, 100.
 Oldermænd 73ff., 83, 86,
 99f., 130f., 134, 287.
 Oldermændslav, se By-
 lav.
 Oldtidsminde 27-36, 100,
 124, 307f., 332.
 Overtro, se Folketro.
 Paraply 116.
 Pest 312f.
 Peststorn 313, 324.
 Pindsvin 325.
 Plantebed 98, 108, 268.
 Plantevækst 10, 12-16,
 41, 85f., 92, 114, 191.
 Plejehjemsforening 228.
 Pløjning 64, 102.
 Postvæsen 89, 90, 95, 98,
 116, 342ff.
 Pottemarked 268.
 Prædiken 197.
 Præst 84, 188, 194-232,
 326, 345, 348.
 Præstegaard 67, 68, 78,
 149, 169, 194-232, 250,
 292, 314, 317, 332, 333.
 Redningskorps 347.
 Rejse Hus 75.
 Rensdyr 18.
 Rigsdagsvalg 336f.
 Rotte 121.
 Rytter 319.
 Sagn 10, 40, 41, 42-65, 66,
 71f., 111, 114, 167, 311,
 339, 351f.
 Sangforening 284, 298.
 Skat, nedgravet 52f.
 Skelbrev 93.
 Skelflytning 56f.
 Skifte 125f., 130, 207.
 Skole 79, 83, 99, 104, 105,
 108, 109, 110, 112, 131,
 134, 184, 189, 233-61,
 275, 321.
 Skoletørv 88.
 Skorsten 75.
 Skov 12f., 42, 76, 81, 104,
 313.
 Skovhugst, ulovlig 77f.,
 85, 100f.
 Skraatobak 331.
 Skrigebrøn 56.
 Skræderhuset 330ff.
 Skudsmaalsbog 221.
 Skyttesag 258, 285ff.,
 298, 339f., 341, 342.
 Slag 61f.
 Slesvigske Krig, den an-
 den 132f., 191, 256.
 Smed 83f., 89.
 Smedegilde 83.
 Smedie 98, 108, 110, 132.
 Snefoged 130, 135.
 Snekastning 131.
 Sognebeskrivelse 218f.
 Sognebogsamling 283f.
 Sognefoged 121, 274, 277,
 281, 288.
 Sogneforstanderskab
 220, 221, 273-77, 344.
 Sogneraad 273-82, 326,
 349, 358.
 Sommerfugl 19, 20-26.
 Spaakone 79, 270.
 Spinding 52, 57, 117, 122.
 Sportsplads, se Idræts-
 plads.
 Spøgeri 48f., 54, 57f.,
 122; jfr. Genfærd.
 Staal 53.
 Statistik 347f.
 Stednavn 37-41, 52, 113f.,
 123f., 131f., 341.
 Stensagn 49f.
 Sti 75.
 Stodder 75, 77.
 Stolsbroder 73f., 99.

- Stork 19, 213.
 Stævne, se Bystævne.
 Stævne Rotter 121.
 Svenskekrig 53, 183, 200, 308ff.
 Svineavl 100, 323.
 Sygdom 75.
 Sygekasse 224, 291f.
 Sygeplejeforening 296f.
 Syvaarskrig 143, 144.
 Sædskifte 329f.
 Særling 109, 112, 331.
 Tater 75.
 Teglværk 8, 80, 90.
 Telefon 90, 347.
 Telegraf 90, 347.
 Tiende 195, 199, 203, 224.
 Tigger 118, 120, 273, 331.
 Tobak 75, 113, 116, 117, 331.
 Treaarskrig 132, 133, 191.
 Trolld 43f.
 Trolldheks, se Heks.
 Tyveri 76.
 Tændstik 117.
 Tærskning 103, 116, 117.
 Tøjr 330.
 Tørv 64, 88, 102, 324.
 Udskiftning 56, 84f., 104f., 114f., 126, 131, 326.
 Udstykning 127.
 Uld 116, 117, 167.
 Ungdomsforening 298, 299.
 Vallegilde 83f.
 Vandværk 304f.
 Vask 52, 122.
 Vej 57f., 75, 84, 100, 101, 103, 104, 106, 109, 110, 111, 115f., 133, 343.
 Vildsvin 18.
 Vise 270.
 Vogn 117.
 Vognmandslav 106, 329.
 Væder 54.
 Ægt 103, 133.
 Øl 73, 74, 77, 83, 84, 99, 130, 131, 134, 199, 200, 204.

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Forord.</i>	
Af Førstelærer H. C. Frydendahl, Krarup	5
<i>Undergrunden og Landskabet.</i>	
Af H. C. Frydendahl	7
<i>Plantevæksten.</i>	
Af Direktør Svend Andersen, Holte	12
<i>Dyreverdenen.</i>	
Af H. C. Frydendahl	17
<i>Storsommerfugle i Snarup Mose.</i>	
Af Direktør K. Groth, Svendborg	20
<i>Oldtidsminder i Kværndrup Sogn og allernærmeste Omegn.</i>	
Af Greve Gregers Ahlefeldt Laurvig Bille, Fjællebro	27
<i>Stednavnene.</i>	
Af Bibliotekar Volmer Valerius, Maribo	37
<i>Fra Sagnets Verden.</i>	
Af †Dyrlæge P. Jensen, ved H. C. Frydendahl	42
<i>Kværndrup.</i>	
Af H. C. Frydendahl	66
<i>Egeskov By.</i>	
Af H. C. Frydendahl	92
<i>Trunderup.</i>	
Af fhv. Gaardmand Rasmus Jensen, Trunderup	106
<i>Gultved.</i>	
Af Gaardforpagter Rasmus Holm, Gultved	123
<i>Egeskov.</i>	
Godset og dets Besiddere.	
Af Dr. phil. Vilh. Lorenzen, Charlottenlund, ved H. C. Frydendahl	137
Hovedbygningen.	
Af Greve Fr. Preben Ahlefeldt Laurvig Bille, Egeskov	155

<i>Kirken.</i>	
Af Volmer Valerius	167
<i>Præsterne og Præstegaarden.</i>	
Af Volmer Valerius	194
<i>Det offentlige Skolevæsen.</i>	
Af Førstelærer Carl Durck, Kværndrup	233
<i>Trunderup Friskole.</i>	
Af Friskolelærer Jes K. Jessen, Trunderup	254
<i>Egeskovs Marked.</i>	
Af Førstelærer S. J. Haurbach, Egeskov	262
<i>Sogneraadet.</i>	
Af Sognearkivar Kr. Møller, Korinth	273
<i>Foreninger og Fællesforetagender.</i>	
Af H. C. Frydendahl	283
<i>Gennem skiftende Tider.</i>	
Af H. C. Frydendahl	306
<i>Noter</i>	350
<i>Register</i>	360